

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI YEREL BASININDA PROPAGANDA BOYUTUYLA
TRABLUSGARP SAVAŞI
(BABALIK-DİCLE VE KASTAMONU GAZETELERİ ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ

Edanur KAYMAKÇI

DANIŞMAN

Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ

2025- MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI YEREL BASININDA PROPAGANDA BOYUTUYLA
TRABLUSGARP SAVAŞI
(BABALIK-DİCLE VE KASTAMONU GAZETELERİ ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ

Edanur KAYMAKÇI

DANIŞMAN

Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ

2025- MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI YEREL BASININDA PROPAGANDA BOYUTUYLA
TRABLUSGARP SAVAŞI
(BABALIK-DİCLE VE KASTAMONU GAZETELERİ ÖRNEĞİ)**

Hazırlayan
Edanur KAYMAKÇI
2041260008

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Doktora
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 24/07/2025
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: .../.../20

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Aysun SARIBEY HAYKIRAN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Tülay ERCOŞKUN
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Gülsine UZUN

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

2025 - Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 02/07/2025 tarih ve 1207/1 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, Tarih Anabilim Dalı **Doktora Programı** öğrencisi Edanur KAYMAKÇI'nın "**Osmanlı Yerel Basınında Propaganda Boyutuyla Trablusgarp Savaşı (Babalık-Dicle ve Kastamonu Gazeteleri Örneği)**" adlı tezi incelenmiş ve aday 24/07/2025 tarihinde saat 10:30'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine oy birliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ

Üye

Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

Üye

Prof. Dr. Aysun SARIBEY HAYKIRAN

Üye

Prof. Dr. Tülay ERCOŞKUN

Üye

Doç. Dr. Gülsine UZUN

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum “**Osmanlı Yerel Basımında Propaganda Boyutuyla Trablusgarp Savaşı (Babalık-Dicle ve Kastamonu Gazeteleri Örneği)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../20...

Edanur KAYMAKÇI

Osmanlı Yerel Basınında Propaganda Boyutuyla Trablusgarp Savaşı (Babalık-Dicle ve Kastamonu Gazeteleri Örneği)

ÖZET

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin hızla toprak kaybetmesi, II. meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Avrupa devletlerinin Mısır, Tunus gibi Osmanlı Devleti'ne ait olan toprakları sömürgeleştirdiği bu dönemde İtalya da payına düşeni almak için hazırlıklara başlamıştır. İtalya, Trablusgarp için ilk hazırlıklarına 1882 yılından itibaren başlamıştır. Trablusgarp'ın işgalini büyük ülkeler nazarında haklı göstermek ve onların desteğini almak için çeşitli antlaşmalar yapmıştır. Öte yandan Trablusgarp'ta da yerli halkın direnişiyle karşılaşmamak ve ekonomik rahatlık elde edebilmek için birtakım propaganda çalışmalarında bulunmuştur. İtalya savaş hazırlıklarını hızla sürdürürken Osmanlı Devleti'nde ise ilgi odağı II. Meşrutiyet ile yönetime geçen İttihat ve Terakki'de olmuştur. Mecliste yaşanan çekişmeler ülke yönetimini etkilemiştir. Hem ülke içerisinde yaşanan isyanlar ve Balkan topraklarındaki kopuşlar hem de yönetimdeki sorunlar Osmanlı Hükümeti'nin, İtalya'nın Trablusgarp'taki faaliyetlerini görmesine engel olmuştur.

Osmanlı Hükümeti, İtalya'nın işgaline hem iç sorunlarından dolayı hem de merkezden kilometrelerce uzaktaki Trablusgarp'a asker ve mühimmat gönderemeyeceği düşüncesiyle askeri direnişten kaçınmıştır. Bunun yerine sorunu diplomatik ilişkilerle çözmek istemiştir. Avrupa devletlerinin arabuluculuğu vasıtasıyla İtalya ile antlaşmak istemiştir. Ancak İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'ye asker çıkarması karşısında hükümetin sakinliğini koruması Osmanlı basınında sert tepkilere neden olmuştur. Vatan topraklarını düşman eline teslim etmeye razı olmayan genç subaylar, tüm imkansızlıklara ve zorluklara rağmen Trablusgarp'a gönüllü olarak gidip İtalyan işgalini durdurmak istemişlerdir. Bingazi, Trablusgarp ve diğer cephelerde kısa sürede İtalya'nın ilerleyişini yavaşlatmışlardır. Gönüllü subaylar Trablusgarp'ın yerli halkı Arap mücahidlerle birlikte göstermiş oldukları başarıları neticesinde hem İtalya'yı hem de Avrupa devletlerini şaşkınlığa uğratmışlardır. Güçlü bir direnişle karşılaşmadan Trablusgarp'ı kısa sürede alacağını düşünen İtalya için bu durum savaşı farklı bölgelere yaymasına sebep olmuştur. Öte yandan Trablusgarp Savaşı hem İslam dünyasında hem de Avrupa devletleri arasında büyük ses getirmiş ve kamuoyunun dikkatini çeken bir savaş olmuştur. İslam dünyası Trablusgarp

savaşını Osmanlı Devleti'nin bir savaşı olarak görmekten ziyade hilafete bir saldırı olarak görmüştür. Avrupa devletleri ise tarafsızlıklarını ilan edip iki devlet arasındaki çıkarlarını gözetmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmeler dünya kamuoyu tarafından yakından takip edilmiştir.

Propaganda, hedef kitleyi belirli bir düşünce için ikna etme çabasıdır. İnsan ve insan gruplarını ikna etmek için oluşturulan imge ve söylemler dönemin şartlarına göre değişiklik gösterebilir. Trablusgarp Savaşı öncesinde ve savaş esnasında farklı tarzlarda propaganda yöntemlerine başvurulduğu görülmektedir. Bazı ülkeler İtalya'yı kınayıp, Osmanlı Hükümeti'ne destek mitingleri düzenlerken bazıları ise İtalya'yı haklı bularak Osmanlı aleyhine propaganda yapmıştır. Bazen de yaşanan gelişmelerin aslından farklı olarak kamuoyuna duyurulduğu görülmektedir. Trablusgarp Savaşı, Osmanlı ve İtalyan basınının yanı sıra farklı ülkelerin de gündemini meşgul etmiştir. Dönemin etkili iletişim kaynağı olan gazeteler aracılığıyla savaşta yaşanan gelişmeler, düşünceler, diplomatik ilişkiler vb. birçok olay kamuoyuna yansımıştır. Bu durum ülkelerin belli amaçlarla toplumların ya da devletlerin düşüncelerini yönlendirmek için çeşitli konularda propaganda faaliyetlerinin yürütülmesine zemin hazırlamıştır. Tez çalışmamızın ilgi odağı, Osmanlı Devleti'nin merkezden uzak bölgelerinde çıkan vilayet gazetelerinde Trablusgarp Savaşı'nın nasıl yansıtıldığıdır. Bu nedenle üç farklı bölgeden örneklem olarak seçilen Babalık, Dicle ve Kastamonu gazetelerinden hareketle Trablusgarp Savaşı ile ilgili olarak verilen haberlerin incelenmesi yapılmıştır. Aynı zamanda savaş esnasında şiir, hikâye ve piyeslerin de birer propaganda silahı olarak kullanıldığına şahit olunmaktadır. 1911-1912 yılında farklı dergi ve gazetelerde çıkan Trablusgarp Savaşı konulu şiir, hikâye ve piyeslerin propaganda süzgecinden geçirilerek incelenip yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trablusgarp Savaşı, İtalya, Osmanlı, Kamuoyu, Gazete, Yerel Basın, Propaganda

The Tripoli War In The Ottoman Local Press From a Propaganda Perspective

(Examples From The Babalık, Dicle And Kastamonu Newspapers)

ABSTRACT

Following the 1878 Treaty of Berlin, the Ottoman Empire continued to rapidly lose territory during the Second Constitutional Era. During this period, when European states colonised Ottoman territories such as Egypt and Tunisia, Italy also began preparations to claim its share. Italy began its initial preparations for Tripoli in 1882. It entered into various treaties to justify the occupation of Tripolitania in the eyes of the major powers and to gain their support. On the other hand, in order to avoid resistance from the local population in Tripoli and to achieve economic comfort, it engaged in propaganda activities. While Italy rapidly continued its war preparations, the focus of attention in the Ottoman Empire was on the Committee of Union and Progress, which had come to power with the Second Constitutional Era. The conflicts in the parliament affected the country's administration. Both the uprisings within the country and the breakaway of the Balkan territories, as well as the problems in the administration, prevented the Ottoman Government from seeing Italy's activities in Tripoli.

The Ottoman Government refrained from military resistance to Italy's occupation, both due to internal problems and the belief that it could not send troops and ammunition to Tripoli, which was kilometres away from the centre. Instead, it sought to resolve the issue through diplomatic relations. It wanted to reach an agreement with Italy through the mediation of European states. However, the government's calm response to Italy's landing of troops in Tripoli and Benghazi provoked strong reactions in the Ottoman press. Young officers, unwilling to surrender their homeland to the enemy, volunteered to go to Tripoli despite all the impossibilities and difficulties, in order to stop the Italian occupation. They quickly slowed Italy's advance in Benghazi, Tripoli and other fronts. The successes achieved by the volunteer officers, alongside the local Arab mujahideen in Tripoli, astonished both Italy and the European powers. Italy, which had expected to capture Tripoli quickly without encountering strong resistance, found itself forced to spread the war to different regions. On the other hand, the Tripoli War caused a great stir both in the Islamic world and among European states, becoming a war that captured the public's attention. The

Islamic world viewed the Tripoli War not so much as a war of the Ottoman Empire, but rather as an attack on the Caliphate. European states, on the other hand, declared their neutrality and looked after their interests between the two states. All these developments were closely followed by the world public.

Propaganda is the effort to persuade a target audience to adopt a certain way of thinking. The images and rhetoric created to persuade individuals and groups may vary according to the conditions of the time. It is evident that different styles of propaganda methods were employed before and during the Tripoli War. While some countries condemned Italy and organised rallies in support of the Ottoman Government, others considered Italy to be in the right and engaged in propaganda against the Ottomans. Sometimes, developments were reported to the public in a manner that differed from the actual events. The Tripoli War occupied the agenda of the Ottoman and Italian press, as well as that of various other countries. Through newspapers, the most influential means of communication at the time, developments in the war, opinions, diplomatic relations, and many other events were reflected in the public sphere. This situation has paved the way for countries to carry out propaganda activities on various issues with the aim of influencing the opinions of societies or states. The focus of our thesis is how the Tripoli War was reflected in provincial newspapers published in regions far from the centre of the Ottoman Empire. Therefore, based on the Babalık, Dicle and Kastamonu newspapers selected as samples from three different regions, the news reports related to the Tripoli War were examined. At the same time, it is evident that poetry, stories and plays were also used as propaganda tools during the war. Poems, stories and plays on the subject of the Tripoli War, published in various magazines and newspapers between 1911 and 1912, were examined and interpreted through the lens of propaganda.

Keywords: Tripoli War, Italy, Ottoman, Public Opinion, Newspaper, Local Press, Propaganda

ÖN SÖZ

19. yüzyılın ikinci yarısında siyasi birliğini kurarak tarih sahnesine çıkan İtalya diğer Avrupa devletleri gibi önemli ticaret yolları üzerinde bulunan, yer altı ve yer üstü kaynakları olan bölgeleri sömürgeleştirme arayışına girmiştir. İtalya, siyasi birliğini tamamladıktan sonraki ilk icraatı gelişen sanayisine yeni hammadde kaynakları yaratmak ve artan üretimine yeni pazarlar bulmaya çalışmak olmuştur. İtalya'nın bu arayışı onu Trablusgarp'a yöneltmiştir. Bu hedefine ulaşmak için ise büyük Avrupa devletleriyle bir dizi gizli antlaşmalar yaparak kendisine Trablusgarp'ta engelsiz hareket edebilme alanı açmıştır. Böylece uzun yıllar süren savaş hazırlıklarını tamamlamasının ardından 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne bir nota göndererek Trablusgarp ve Bingazi'yi boşaltmasını istemiştir. İtalya'nın kapsamlı askeri hazırlıkları karşısında Osmanlı Devleti ise son derece hazırlıksızdır. Ve coğrafi konum bakımında uzak olan Trablusgarp'a asker sevk etmesi ise oldukça zordur. Osmanlı Devleti'nin bu uzak topraklarına gönüllü olarak giden genç Türk subaylarının ve yerli Urbanların başlattığı direniş sayesinde Trablusgarp savunulmuştur. Trablusgarp işgalini bir askeri gezi olarak basitleştiren ve zorlu bir direnişle karşılaşmadan buraları alacağını düşünen İtalya için bu durum hiç beklenmedik bir gelişme olmuştur. Osmanlı direnişini kırmak için savaşı farklı bölgelere yayarak Osmanlı Devleti'ni antlaşma masasına oturtmaya çalışmıştır. Uluslararası itibarını kaybeden İtalya, savaşın başında farklı ülkelerden çağırdığı gazetecilerin haber yapmasını da engelleyerek bu başarısızlığını perdelemeye çalışmıştır. Ancak bu durum çok mümkün olmamıştır. Trablusgarp Savaşı hem Avrupa devletlerinin hem de İslam dünyasının dikkatle takip ettiği bir savaş haline dönüşmüştür. Yaşanan tüm gelişmeler dönemin etkili iletişim araçları olan posta, telgraf ve basın vasıtasıyla ülkeler aktarılmaya çalışılmıştır. Trablusgarp Savaşı, propaganda ve sansür olaylarının yoğunluk kazandığı bir savaş halini almıştır. Trablusgarp Savaşı'nın kamuoyuna yansımaları, askeri ve siyasi yönüyle değerlendirilmesi, propaganda faaliyetleri gibi konuların çalışıldığı birçok yüksek lisans ve doktora tezi yapılmıştır. Ancak yapılan literatür taramasında Trablusgarp Savaşı'nın yerel basın nezdinde propaganda boyutuyla değerlendirilmediği fark edilmiştir. Taranan gazetelerin genellikle merkezde çıkarılan gazeteler olduğuna rastlanılmıştır. Bu durum bizi, "*Osmanlı Yerel Basınında Propaganda Boyutuyla*

Trablusgarp Savaşı (Babalık-Dicle ve Kastamonu Gazeteleri Örneği)” başlıklı tez çalışmasını yapmaya yöneltmiştir. Taranan gazeteler özellikle yerel gazetelerinden seçilerek Trablusgarp Savaşı’nın vilayet gazetelerindeki yansımalarının da gün ışığına çıkarılması amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti’nde yaşanan siyasi gelişmeler, savaşlar, diplomatik olaylar, ekonomik ve sosyal konular öncelikle merkezi gazetelerde yayınlanmaktadır. Sonrasında ise vilayet gazetelerinde bu gelişmelere yer verilerek vilayetlerde yaşayan halk haberdar edilirdi. Vilayet gazetelerinde çoğu kez merkezi gazetelerdeki haberlere yer verildiği görülmektedir. Ancak gazete yazarlarının kaleme aldığı makalelerde ve vilayet geneliyle ilgili haberlerde içeriklerin farklılaştığı görülmektedir. Trablusgarp Savaşı’nın vilayet gazetelerine yansımaları incelenirken taşra insanın duygularını ve tutumlarını yansıtan ve propaganda içerikli haberlerin tespit edilmesine dikkat edilmiştir. Ayrıca II. Meşrutiyet’in ilanından kısa bir süre sonra çıkarılan 1909 Matbuat Kanunu’nuyla birlikte Osmanlı Devleti’nde basın faaliyetleri yeniden şekillenmiştir. 1911-1912 tarihli vilayet gazeteleri de bu değişikliklerden etkilenecek Trablusgarp Savaşı’na dair bilgileri aktarmıştır. Basın hayatında örfi kuralların etkin olmaya başlamasıyla birlikte Trablusgarp Savaşı’na dair aktarılan haberlerin zaman zaman sansürlendiği görülmektedir. Sansürlenmiş haberlerin ya da telgrafların Trablusgarp Savaşı üzerindeki etkisi ne yönde olmuştur ve yapılan propaganda faaliyetleri sansürden etkilenmiş midir sorularına cevap aranarak Trablusgarp Savaşı’na farklı bir perspektiften bakılmıştır.

Çalışmalarım sırasında deneyim ve bilgisini benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Erdoğan Keleş’e teşekkür ederim. Tez konumun belirlenme aşamasında ve sonrasındaki aşamalarda değerli fikirlerini benimle paylaşarak çalışmama yön veren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Tuncay Ögün’e ve Doç. Dr. Gülsine Uzun’a teşekkürü borç bilirim. Beni doktora yapmaya teşvik eden ve bu süreçte karşılaştığım sorunların üstesinden gelmemde yardımcı olan ağabeyim Cihan Kaymakçı’ya ayrıca teşekkür ederim. Son olarak hayatımın her alanında olduğu gibi eğitim hayatım boyunca da desteklerini ve sevgilerini benden esirgemeyen başta annem ve babam olmak üzere kıymetli aileme teşekkür ederim.

Edanur KAYMAKÇI

05.05.2025

MUĞLA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
EKLER DİZİNİ.....	VI
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ ÖNCESİ DURUM

1.1.19. YÜZYIL SONLARINDA VE 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA TRABLUSGARP VİLAYETİ	29
1.2.İTALYA’NIN GÖZÜNDE TRABLUSGARP’IN ÖNEMİ VE 1911 YILINA KADAR AVRUPA DEVLETLERİ İLE YÜRÜTTÜĞÜ DİPLOMATİK İLİŞKİLER.....	36
1.3.TRABLUSGARP SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI-İTALYA DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI BASININDA TRABLUSGARP SAVAŞI: SANSÜR VE PROPAGANDA YÖNÜYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1.1909 TARİHLİ MATBUAT KANUNU	51
2.2.TRABLUSGARP SAVAŞI’NIN 1909 MATBUAT KANUNU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: SAVAŞIN BAŞLANGIÇ SAFHASI.....	60
2.3.İTALYA VE OSMANLI DEVLETLERİNİN PROPAGANDA YARIŞI	82
2.4.TRABLUSGARP SAVAŞI’NDA SANSÜR.....	98
2.5.20. YÜZYIL OSMANLI EDEBİYATINDA TRABLUSGARP SAVAŞI....	106
2.5.1.Şiirlerde Trablusgarp Savaşı.....	106

2.5.2.Hikayelerde Trablusgarp Savaşı	122
2.5.3.Tiyatrolarda Trablusgarp Savaşı	133
2.6.ASKERİ VE SİYASİ HABERLERİN VİLAYET GAZETELERİNE YANSIMASI	140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASINDA TRABLUSGARP SAVAŞI: MÜSLÜMAN TOPLULUKLARI VE AVRUPA DEVLETLERİNİN TAVRI

3.1.MÜSLÜMAN TOPLULUKLARININ TRABLUSGARP SAVAŞI'NDAKİ ROLÜ VE ETKİSİ	173
3.1.1.Yemen Müslümanları	180
3.1.2. Mısır ve Hindistan Müslümanları	182
3.1.3.Tunus Müslümanları	187
3.2.AVRUPA DEVLETLERİNİN TRABLUSGARP SAVAŞI'NDAKİ ROLÜ VE ETKİSİ	191
3.2.1.Trablusgarp Savaşı'nda Almanya'nın Tavrı	199
3.2.2.Trablusgarp Savaşı Devam Ederken İngiltere'nin Tavrı	202
3.2.3.Trablusgarp Savaşı'nda Avusturya'nın Tavrı	206
3.2.4.Balkan Topraklarına Trablusgarp Savaşı'nın Yansıması	209
3.2.5.Amerika'nın Trablusgarp Savaşı'ndaki Tavrı	216

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN TRABLUSGARP'A VEDASI

4.1.OSMANLI DEVLETİ'Nİ ANTLAŞMA MASASINA OTURTMA ÇABALARI VE İTALYA'NIN SAVAŞI TRABLUSGARP-BİNGAZİ DİŞİNA YAYMASI	222
4.2.OSMANLI BELGELERİNDE VE YEREL BASINDA UŞİ ANTLAŞMASI.....	244
4.2.1.Barış Görüşmeleri; Osmanlı Arşiv Belgeleri ile Dicle ve Kastamonu Gazeteleri'ne Göre Yerel Basına Yansıyan Tepkiler	246
4.2.2.Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika Topraklarına Vedası	258
4.3.UŞİ ANTLAŞMASI'NA GELEN TEPKİLER.....	266

SONUÇ	280
KAYNAKÇA.....	289
EKLER.....	305

EKLER DİZİNİ

Ek. A. 1909 Matbuat Kanunu öncesinde oluşturulan Matbuat Kanunu layihasının ilk sayfası. H. 06 Rebiülahir 1327/ M. 27 Nisan 1909- BOA. Y.EE, 31/09.....	305
Ek. B. 1909 Matbuat Kanunu'nun ilk sayfası. Düstur, Tertib-i Sani, Cilt 1, 27 Şevval 1327/ 11 Kasım 1909, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet.....	306
Ek C. Trablusgarp Journal d'Italia Gazetesi'ndeki yazıların tezkibi. H. 15 Cemaziyelahir 1329/ M. 13 Haziran 1911, HR.SYS. 548/31.....	307
Ek. D. Trablusgarp meselesi hakkında yerli ve yabancı basında çıkan haberler hakkında. ATASE 2-9-7, H. 17 Ramazan 1329/ M. 11 Eylül 1911.....	308
Ek. E. 1911 numaralı ve H. 8 Şevval 1329/ M. 2 Ekim 1911 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmeye kalkıştığına dair çıkan haberler.....	309
Ek. F. Trablus meselesine dair gizli bilgilerin gazetelere verilmemesi ile mevcut siyasi durum ve askerî harekât hakkındaki raporlar. ATASE 2-9-18, H. 23 Şevval 1329/ M. 17 Ekim 1911.....	310
Ek. G. Trablusgarp'ta devlet aleyhine ve İtalya lehine yapılan propaganda faaliyetleri hususunda Trablusgarp Kumandanlığı'nın ve Trablusgarp Valiliği'nin uyarılması. DH. EUM. EMN 92/84, H. 20 Muharrem 1330/ M. 10 Ocak 1912....	311
Ek. H. Trablusgarp'ta İtalyanların Urban'a hitaben uçaklardan attıkları propaganda bildirileri. HR.TO 595/1, H. 2 Rebiyyülevvel 1330/ M. 21 Şubat 1912.....	312
Ek. İ. Divan-ı Harp Örfi İdaresi'nin bildirisine rağmen Tanin Gazetesi'nin hükümetin şerefini kırıcı bir makale yayınlamasından dolayı hakkında kovuşturma açılması ve kapatılması hakkında. ATASE 4-20-11, H.19 Zilkade 1330/ M. 30 Ekim 1912.....	313
Ek. J Salime Servet Seyfi'nin " Cezayir, Tunus, Trablus" ve Mithat Cemal'in "İtalya Arması" adlı şiirlerinin Şehbal Dergisi'nin 60. sayısında yayımlanması. H. 2 Şevval 1330/ M. 14 Eylül 1912.....	314

Ek. K. M. Sezai'nin "Cihad-ı Mukaddes yahud Trablusgarp'ta Osmanlı-İtalya Cengi" adlı piyesinin girişi ve ilk sayfası. H. 1329-1330/M. 1911-1912.....	315
Ek. L. Dicle Gazetesi H. 04 Zilkade 1329/ M. 27 Ekim 1911 tarihli telgraf haberleri.....	316
Ek. M. Babalık Gazetesi 79 numaralı ve H. 05 Zilkade 1329/ M. 28 Ekim 1911 tarihli telgraf haberleri.....	317
Ek. N. 1945 numaralı ve H. 15 Rebiülahir 1330/ M. 3 Nisan 1912 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde İslam alemine cihad için çağrıda bulunulan bir gazete yazısı.....	318
Ek. O. Arthur Föster'in İtalya'nın hareketlerini protesto ettiği ve Osmanlı ordusuna saygı duyduğunu Harbiye Nezareti'ne bildirmesi. ATASE 13-59-45, H. 16 Rebiülahir 1330/ M. 05 Mart 1912.....	319
Ek. P. H. 155 numaralı ve 22 Şaban 1330/ M. 6 Ağustos 1912 tarihli Babalık Gazetesi'nde Avusturya'nın Arnavutluk'ta gerçekleştirmiş olduğu propaganda faaliyetleri hakkında çıkan gazete yazısı.....	320
Ek. Q. 39 numaralı ve H. 28 Muharrem 1330/ M. 18 Ocak 1912 tarihli Dicle Gazetesi'nde sulh müzakereleri hakkında çıkan telgraf haberleri.....	321
Ek. R. 147 numaralı ve H. 18 Recep 1330/ M. 3 Temmuz 1912 tarihli Babalık Gazetesi'nde İtalyanların sınır dışı edilmesi kararına rağmen halen Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunmalarına dair.....	322
Ek. S. Bulgaristan'nın Karadeniz sahillerinden Trablusgarp'taki İtalyanlara zahire ihraç etmek için başvurduğu hileler anlatılmaktadır. HR.SFR.04., 429/71, H. 3 Rebiülahir M. 21 Şubat 1912.....	323

KISALTMALAR DİZİNİ

A.} MKT.MHM: Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.t.: Adı geçen tez

ATASE: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt

BEO: Bab-1 Ali Evrak Odası

Bkz.: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

c.: cilt

çev.: Çeviren

DH. EUM.EMN: Dahiliye Emniyet Şubesi

DH. EUM.VRK: Dahiliye Evrak Odası Kalemi

DH.H: Dahiliye Hukuk

DH. MUİ: Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi

DH. MB..HPS.M...: Dahiliye Nezareti Mütferrik

DİA.: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Haz: Hazırlayan

H.: Hicri

HR.SFR.3.: Hariciye Nezareti Londra Sefareti

HR.SFR.4.: Hariciye Nezareti Paris Sefareti

HR.SFR.04.: Hariciye Nezareti Sofya Sefareti

HR.SYS: Hariciye Nezareti Siyasi

HR.TO: Hariciye Nezareti Tercüme Odası

İ.. MBH: İrade Mabeyn-i Hümayun

M.: Miladi

M.Ö.: Milattan Önce

MV: Meclis-i Vala

nr.: Gazete numarası

OTAM: Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi

R.: Rumi

S.: Sayı

s.: Sayfa numarası

TTK: Türk Tarih Kurumu

Y.EE.: Yıldız Esas Evrakı

GİRİŞ

AMAÇ, YÖNTEM VE KAYNAKLAR

1.Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Osmanlı Devleti ve İtalya arasında gerçekleşen Trablusgarp Savaşı'nın nasıl bir propaganda savaşına dönüştüğünü incelemektir. İtalya'nın savaş hazırlıkları aşamasında Avrupa devletleri ile gerçekleştirmiş olduğu antlaşmalar, Osmanlı Devleti'nin savaş haberi karşısında aldığı kararlar, savaş haberinin Osmanlı tebaa ve müslüman toplulukları üzerindeki etkisi, savaşın gidişatı, Avrupa devletlerinin savaştaki rolü gibi konuların Osmanlı Devleti'nin yerel basınına yansımaları incelenmiştir. Osmanlı basını denildiğinde genellikle merkezi gazeteler ve bu gazetelerde çıkan haberler akla gelmektedir. Yapılan literatür araştırmasında Trablusgarp Savaşı birçok çalışmada farklı yönleriyle ele alınırken genellikle merkezi gazetelerin değerlendirildiği saptanmıştır. Vilayet gazeteleri ise İstanbul gazetelerinin gölgesinde kalmış ve Trablusgarp Savaşı'nın vilayetlerdeki yansımalarına yapılan literatür çalışmaları neticesinde kapsamlı şekilde değinilmediği görülmektedir. Bu nedenle haftalık ya da günlük olarak yayın yapan vilayet gazetelerinin Trablusgarp Savaşı'nı, halka nasıl duyurduğunu ve Osmanlı tebaasının üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Trablusgarp Savaşı'nın vilayet gazeteleri üzerinden değerlendirilmesindeki temel amaç ise Osmanlı Devleti'nin çok geniş sınırları olmasından dolayı yaşanan savaşların merkezden uzak bölgelerdeki etkisi gün yüzüne çıkarmaktır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin üç farklı bölgesinde 1911-1912 yıllarında yayın hayatında olan Babalık, Dicle ve Kastamonu vilayet gazeteleri incelenmiştir. Babalık Gazetesi; İç Anadolu bölgesinde Konya Vilayeti ve ona bağlı sancakları, Dicle Gazetesi; Güneydoğu bölgesinde Diyarbakır Vilayeti ve bağlı sancakları, Kastamonu Gazetesi ise Batı Karadeniz ve bağlı sancakları temsilen çıkartılan gazetelerdir. Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinin temsil edilebilmesi için özellikle Babalık, Dicle ve Kastamonu gazeteleri örneklem olarak seçilmiştir. Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde çıkartılan bu gazetelerin analizleri yapılarak Trablusgarp Savaşı'nın hem vilayetlerdeki etkisi hem de propaganda boyutu değerlendirilmiştir. Bu çalışmada özellikle taşrada önemli bir yere sahip olan yerel

basının, Anadolu şehirlerinde gündemi nasıl oluşturduğu ve Trablusgarp Savaşı'nın propaganda savaşına dönüşmesi gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

2.Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışmasında kullanılan yöntemler, 1911-1912 yıllarına ait vilayet gazetelerinin taraması yapılmıştır. Böylece bu döneme ait üç farklı bölgeyi temsil etmek için Babalık, Dicle ve Kastamonu gazetelerinin bu yıllara ait gazetelerinde yer alan Trablusgarp Savaşı haberleri transkript edilmiştir. İncelenen haberlerin, çalışmanın konusunu kapsamasına dikkat edilmiştir. Trablusgarp Savaşı'nda propaganda silahının farklı yöntemlerle nasıl kullanıldığı ve Osmanlı basınına yansıtıldığı analiz edilmiştir. Aynı zamanda bu haberlerin arşiv kayıtlarında yer alan belgelerle tutarlılığı dikkate alınarak bilgiler değerlendirilmiştir.

3.Kullanılan Kaynaklar

Trablusgarp ve çevresinin tarihi ulaşılabilen kaynaklar ışığında M.Ö.1200 yıllara kadar dayandığı görülmektedir. Tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Trablusgarp'ın batısında Fas, Cezayir ve Tunus yer almaktadır. Doğusunda Mısır, Güneyinde ise çöllerle kaplı Fizan bölgesi bulunmaktadır. Akdeniz'e sınırı olması nedeniyle Trablusgarp ve Bingazi, Tunus sınırında bulunan Re's-i Ecdir (Ecdir Burnu), ile doğuda Sollum Körfezi bulunup yaklaşık 1800 kilometrelik bir mesafeyi teşkil etmektedir. Trablusgarp'ın üç temel bölgeden oluştuğu söylenebilir; 1. verimli ve dağlık bölgesi olan Barka, 2. Trablusgarp'ın doğu ve batısında yer alan ve sahil boyunca uzanan verimli Trablusgarp bölgesi, 3. Batı kısmında Gadamis ve Gat gibi önemli yerleşim merkezleri ile birçok vahayı içine alan ve Fizan olarak bilinen çöl bölgesidir.¹

Coğrafi konum bakımından önemli bir noktada bulunan Trablusgarp, Akdeniz ticareti bakımından her zaman eski çağ uygarlıklarının ve Avrupa devletlerinin gözünün üzerinde olduğu bir bölge olmuştur. Osmanlı hakimiyetine kadar birçok devletin istilasına, işgaline uğramıştır. Kuzey Afrika'da önemli ticaret merkezlerinden birisi olan Trablusgarp, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarına denk gelen 1551 senesinde Kaptan-ı Derya Sinan Paşa kumandasındaki Osmanlı donanmasının Trablusgarp'ta göstermiş oldukları askeri başarıları sayesinde Osmanlı topraklarına

¹ Abdullah Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, Ankara: TTK, 2020, s. 1.

dahil edilmiştir.² Şehrin Osmanlı topraklarına dahil edilmesinin ardından vali olarak Murad Ağa tayin edilmiştir. Murad Ağa, Fizan’a kadar bugünkü Libya topraklarının tamamına yakınına Osmanlı topraklarına dahil etmiştir. Sonrasında ise 1556 yılında vali olarak tayin edilen Turgut Reis de Trablusgarp’ta yer alan yerel kabileleri Osmanlı Devleti’ne tâbi kılmıştır.³ Trablusgarp ile Osmanlı Devleti’nin merkezi olan İstanbul arasındaki mesafeden dolayı, Osmanlı Devleti merkezi otoriteyi sağlayamamıştır. Bu nedenle Trablusgarp Vilayeti, yeniçerilerin etkisiyle seçilen dayılar⁴ ve Tanzimat reformlarıyla birlikte atanan valiler eliyle özerk bir yapıda İtalyan tehdidine kadar Osmanlı Devleti’ne bağlılığını muhafaza etmiştir. Trablusgarp Savaşı bir Türk direnişi örneği olması bakımından ve etkili bir kamuoyu oluşturması nedeniyle gerek Osmanlı Devleti ve gerekse Avrupa devletleri üzerinde büyük ses getirmiştir. İtalya’nın “güçlü bir Osmanlı direnişine maruz kalmadan kolayca Trablusgarp’ı topraklarına dahil ederim” düşüncesiyle başlattığı savaş, beklenenin aksine bir Türk direnişine ya da İslam devletlerinin Hristiyanlara karşı vermiş olduğu mücadeleye dönüşmüştür.

Trablusgarp Savaşı, hem Osmanlı Devleti’nin elinde kalan son Kuzey Afrika toprağı olması bakımından hem de savaş esnasında meydana gelen propaganda ve sansür faaliyetlerinden dolayı tarihimiz açısından önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle birçok araştırmacı Trablusgarp Savaşı’nı farklı boyutlarıyla ele alan çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar Hale Şıvgın, Afet İnan, Timothy W. Childs, Commodore W.B. Behler, Giovanni Giolitti, İ.Revol, İsrail Kurtcephe, H.C. Seppings -Wright, Cemal Kutay, Sezen Kılıç, Nevzat Artuç, Enver Balayır, Nesime Ceyhan, İdris Bostan-Ali Kurumahmut, Mebrure Değer, Nurten Kutsal, Yusuf Gedikli, Necdet Hayta, Mevlüt Çelebi, Celal Tefik Karasapan, Yüksel Kanar, Orhan Koloğlu, Abdullah Özdağ, Georges Remond, Barış Borlat, Nuri Karakaş gibi yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından kaleme alınmıştır.

² Ahmet Kavas, “Trablusgarp”, *T.D.V, Cilt: 41, s.288*.

³ Kavas, *a.g.m.*, s. 288.

⁴ Dayı terimi, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti idaresi altına giren Tunus, Trablusgarp ve Cezayir eyaletlerinde yönetimi ele geçiren kimselere verilen unvandır. Garp Ocakları olarak adlandırılan Trablusgarp, Cezayir ve Tunus eyaletlerinin yönetimi, merkezden beylerbeyi tayin edilmesine rağmen idari işler daha çok divan adı verilen eyalet meclisine bırakılmıştı. Meclislerin kendi üyeleri arasından seçtikleri bir başkan olurdu. Bu başkana ise “dayı” adı verilirdi. Divan üyeleri arasında yer alan yeniçeri ağaları da zamanla dayı seçilmeye başladı. 1603 senesinden itibaren Trablusgarp eyaletinde düzen bozulmuş olup yeniçerilerin baskıları sonucunda dayılar hakimiyeti başlamıştır. Bu konu için bkz. Mehmed Maksudoğlu, “Dayı”, *TDV, Cilt: 9, s. 59*.

Hale Şıvgın (*Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler*), Commander W.B. Behler (*1911- 1912 Türk İtalyan Savaşı Trablusgarp Savaşı'nın Tarihi 29 Eylül 1911- 18 Ekim 1912*) ve Timothy W. Childs (*Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)*) Trablusgarp Savaşı'nı siyasi yönleriyle ele alıp savaş öncesi Osmanlı ve İtalya'nın durumunu, savaşın safhalarını, askeri koşulları, işgal edilen bölgeleri, diplomatik görüşmeleri ve savaşı sonlandıran Uşi Anlaşmasını kronolojik çerçevede anlatmışlardır. Trablusgarp Savaşı'nı çalışan bir diğer tarihçi ise İsrail Kurtçephe'dir. *Türk İtalyan İlişkileri 1911-1916* adlı eserinde, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin işgal öncesi Trablusgarp politikaları, Trablusgarp ve Bingazi'ye yönelik İtalyan saldırısı, Trablusgarp ve Bingazi haricinde savaş, savaşın yankıları ve tarafların tutumları, Uşi Antlaşması gibi başlıklar ile savaşın siyasi yönünü kaleme almıştır. Kurtcephe, kitabında ağırlıklı olarak ATASE kaynaklarını kullanması bakımından bizim için ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü çalışmamızı oluştururken öncelikli olarak gazetelerden faydalanmakla birlikte, gazete haberlerini ise ATASE ve diğer arşiv bilgileriyle teyit etme yolunu tercih ettik. Bu nedenle Kurtcephe'nin çalışması bu konuda bize örnek teşkil edecektir. İngiliz gazeteci H.C. Seppings- Wright'ın yazdığı *Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında İki Yıl* adlı çalışmada adından da anlaşılacağı üzere Trablusgarp ve Balkan Savaşları ayrıntılı şekilde kaleme alınmıştır. Gazeteci kitabını yazarken Türkler ile birlikte cephede ve savaş alanlarında bulunmuştur. Bu nedenle gözlemlerine dayanarak yapmış olduğu yorumlar farklı bir bakış açısıyla ışık tutabilecek olmasından dolayı ayrıca önemlidir. Kitabın birinci bölümünü oluşturan "Trablusgarp" başlığı altında Trablus'a gidiyorum, mermilerden sakınmak, kamp hayatı, harpte hava gemileri ve tayyareler, bazı hatıralar, Ali Paşa'nın ziyareti, eve dönüş yolunda gibi başlıklar altında şahit olduklarını kaleme almıştır. Atatürk'ün manevi kızı olan Afet İnan'ın "Trablusgarp'ta Hürriyete Karşı İsyan" adlı makalesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Trablusgarp'ta bulunduğu sırada yaptığı görüşmelere, aldığı kararlara yer vermiştir. Bu makale birinci ağızdan aktarılan bilgiler doğrultusunda yazılmasından dolayı önemli bir çalışmadır. Orhan Koloğlu'nun Trablusgarp Savaşı'nı konu edinen *Üç İttihatçı Arap, Kürt, Arnavut Milliyetçilikleri ve İttihat Terakki, Osmanlı İtalyan Libya Savaşı'nda İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal ve Fizan Korkusundan Libya Mücahitliğine* adlı eserleri çalışmamız için son derece önemli kaynaklar olmuştur. İtalya'nın Avrupa Devletleri

ile yapmış olduğu gizli antlaşmaları, savaşın işleyişini hangi tarihte İtalya nereye asker çıkardı ya da bombaladığı gibi birçok bilgi kronolojik olarak kaleme alınmıştır. Koloğu'nun çalışmasından faydalanılarak İtalya'nın hareketlerini kronolojik olarak inceleyerek ve belgelerle de destekleyerek çalışmamızda istifade edilmiştir.

Alman belgelerine göre eserini kaleme alan Sezen Kılıç ise, *Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtları (Alman Belgelerine Göre)* adlı çalışmasında Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan donanmasının Çanakkale harekâtının üzerinde durmasına rağmen diğer araştırmacılar gibi öncelikle savaş öncesi duruma kısaca değinmiştir. Barış Borlat'ın ise, "Osmanlı-İtalya Harbi'nde (1911-1912) Çanakkale'ye Asker İhracına Karşı Alınan Savunma Tedbirleri" adlı makalesinden faydalanılmıştır. Borlat'ın askeri arşiv belgeleri temelinde Çanakkale muharebelerine uzanan savunma yaklaşımlarını mukayesesinde değerlendirmiş olması bizim için İtalya'nın savaşı Çanakkale Boğazı'na yaymasındaki amacını değerlendirmemizde önemli bir yere sahip olmuştur.

Abdullah Özdağ'ın *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)* adlı değerli çalışmasında Trablusgarp'ın coğrafyası ve tarihine dair bilgiler yer almaktadır. Trablusgarp'ın önemini daha iyi anlamamız için coğrafi konumunu ve Osmanlı hakimiyetinden önce hangi devlet ya da medeniyetlerin hakimiyetinde kaldığını bilmek gerekir. Bu aşamada ise Abdullah Özdağ'ın çalışmasından faydalanılmıştır. Ayrıca bölge halkı üzerinde etkili olan oranın ileri gelen Senusi aşiretlerine dair ve sürgün faaliyetlerine dair yer alan bilgiler de bize Trablusgarp'ın demografik yapısı ve etkin rol oynayan yerel unsurların etkisini anlamak için faydalı bir çalışmadır.

Nevzat Artuç'un *Trablusgarp ve Bingazi'de Hamidiye Alayları* ve Gültekin Yıldız'ın *Osmanlı Devleti'nde Askeri İstihbarat (1864-1914)* çalışmalarından hareketle Osmanlı Devleti'nin savaş halinde ordu düzeni ve işleyişiyle birlikte merkezden vilayetlere ya da vilayetlerden merkeze gönderilen haberlere dair bilgi sunulmaktadır. İdris Bostan ve Ali Kurumahmut'un *Trablusgarp ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları* adlı çalışmalarından savaşın devlet erkanının birbirine veya cepheden İtalya savaşına dair çekilen telgrafnamelerde yer alan bilgilerin basına ne denli doğru olarak yansıtıldığı basında yer alan haberler ve telgraflarda yer alan bilgiler birbiriyle uyuşup uyuşmadığı değerlendirilerek çalışmamızda faydalanılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Enver Paşa, Nuri Killigil, Halil Kut Paşa, Talat Paşa, Celal Bayar, Doktor Hüseyin Bey, Mehmed Said Paşa, Halil Paşa, İsmet İnönü gibi isimler bu dönemde yaşamış ve yaşanan olaylara bizzat şahit olmuş kişilerdir. Bu kişiler, şahit oldukları olayları yazıya dökerek anı defterlerine yazmışlardır. Bu kayıtlar tez çalışmamıza ışık tutacak önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu nedenle çalışmamızda Alman Genelkurmayı tarafından 1917 senesinde Enver Paşa'nın anılarından derlenerek hazırlanan ve Nurten Kutsal'ın ise çevirmenliğini yaptığı *Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü*" adlı çalışma son derece önemlidir. Bu çalışmada yer alan *"Kasım 1911- Dün gece 13 saatlik bir gece yürüyüşüyle buraya geri geldim. Kabile reisleri İtalyanlara karşı savaşı sonuna kadar sürdüreceklerine dair yemin ettiler. 1 yıllık iase teminatı altında, mühimmat fazlasıyla mevcut ve nam salabilmek için de yeterince fırsat var."* *"Az önce harp hakkında haberler sunan İtalyan gazeteleri geçti elime, Yalan haberler bildiriyorlar ve her şeyi çarpıtarak anlatıyorlar..."* tarzındaki bilgiler bize savaşın hem gidişatına dair hem de İtalyan propagandasına dair bilgiler vermiştir. Ayrıca belirtmeliyizki bu kitap İtalyan işgaline karşı direnişi örgütlemek için Trablusgarp'a giden Enver Paşa'nın o dönem dostlarına yazdığı mektuplardan derlenmiştir. Mektuplar Alman Genelkurmayı tarafından günlük şeklinde düzenlenerek 1918 yılında basılmış ve cephedeki subaylara propaganda amaçlı dağıtılmıştır. Bu bilgilerden hareketle Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'ne karşı propaganda siyasetini I. Dünya Savaşı yıllarında da sürdürdüğünü ifade etmek mümkündür. Bir başka önemli kaynak ise Enver Paşa'nın hatıralarının konu edildiği Şevket Süreyya Aydemir'in *Enver Paşa Makedonya'dan Orta Asya'ya 1908-1914* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmadan da Enver Paşa'nın siyasi hayatından hareketle savaşın izleri sürülecektir. Enver Paşa'nın kardeşi olan Nuri Killigil Paşa'nın *"Trablusgarp Savaşı Hatıraları"* ve amcası Halil Kut Bey'in hatıra defterleri de incelenmiştir. Bu konuda Fatih Özcan'ın *Bozdoğan Ömrünü Türk Dünyasına Adamış, Enver Paşa'nın Kardeşi Nuri Killigil Paşa'nın Hikayesi* adlı çalışmasında "Afrika Grupları Komutanı Trablusgarp" başlığı altında Halil Paşa'nın kendi ağzından Trablus'a gidiş hikayesini, Tunus yolculuğunu, İtalyanların Türkleri yıldırma çabaları gibi konular ele alınmıştır. Nuri Paşa'yı ve Trablusgarp Savaşı'nı anlatan bir başka kaynak ise Nejdet Karaköse'nin doktora tezinden kitaplaştırdığı eseri *Afrika Grupları Komutanı Kafkas İslam Ordusu Komutanı Sütlüce Fabrikasının Sahibi Nuri Paşa (Killigil) Enver Paşa'nın Kardeşi* adlı çalışmada Karaköse, Nuri Paşa'nın katıldığı

savaşları ve faaliyetleri kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Kitabın ilk bölümünde Nuri Paşa'nın I. Dünya Savaşı'na kadar olan süredeki faaliyetlerini anlatmıştır. Katıldığı cepheler, muharebeler ve aldığı görevler gibi konulara değinmekle birlikte Trablusgarp tarihi, savaşın gidişatı, gönüllü subayların savaşa katılması gibi konular da anlatılmıştır. Taylan Sorgun'un çevirmenliğini yaptığı *Bitmeyen Savaş Halil Paşa'nın Hatıratı* adlı çalışma da bizim için önemli bir diğer kaynaktır. Halil Paşa hatıratında, İtalya'nın savaşı başlattığını duyunca Fransa'ya gidişini ve oradan da Paris'te bulunan gönüllü Türk askerleriyle beraber Tunus'a geçme çabalarını anlatmaktadır. Daha sonrasında ise Trablusgarp'taki cephe ve askerlerin vaziyeti yanında savaşı bitirmek için yapılan görüşmeler ve bu husustaki yazışmalara yer verilmiştir. Aynı zamanda Yaşar Arslanyürek'in *Halil Kut Bey'in Trablusgarp Savaşındaki Faaliyetleri* adlı makalesinden de faydalanılmıştır.

II. Abdülhamid döneminde Rumeli kazaskerliği yapmış olan Şeyhülislam Cemalettin Efendi, 1891 yılında şeyhülislam olarak görevde bulunmuş ancak II. Meşrutiyet'in ilanı ile görevinden ayrılmıştır. 1912 yılında ise tekrardan şeyhülisamlığa getirilen ve Osmanlı Devleti'nin çalkantılı günlerine yakından şahitlik yapmış olan bu isim *Siyasi Hatıralarım 1908-1913 Meşrutiyet Yılları* adlı hatıra kitabında Meşrutiyet'in ilanı ile yaşanan kabine değişikliğine, Bulgaristan'ın bağımsızlığına, İttihat ve Terakki'nin yönetim üzerindeki etkisi gibi çeşitli olaylara değinmiştir. İttihat ve Terakki yönetiminde yaşanan isyanlara, savaşlara da değinen Şeyhülislam, Trablusgarp Savaşı'nın başlangıcından Balkan Savaşlarına giden süreci başta Hakkı Paşa kabinesini olmak üzere Trablus'ta görevli olan devlet adamlarını ve devlet politikasını eleştirel bir dille savaşı, alınan kararları ve çaresizlikleri anlatmıştır.

Tez konumuz Trablusgarp Savaşı'nın basına yansımaları ekseninde kaleme alınmış olmasından dolayı bu dönemin basın hayatını yansıtan eserler de incelenmiştir. Osmanlı'nın basın hayatını çalışan araştırmacılardan bazıları şunlardır: Alpay Kabacalı, Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, Server İskit, Orhan Koloğlu, Hıfzı Topuz, Ayşe Eryaman gibi araştırmacılar basın hayatını kaleme almıştır. Alpay Kabacalı *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü* adlı çalışmada Osmanlı Devleti'nde basın hayatında meydana gelen değişim ve gelişmeleri kaleme almıştır. İlk matbaadan ilk özel gazeteye, ilk süreli yayınlar, basınla ilgili ilk düzenlemeler, basın hayatında baskı ve sansürün ortaya çıkışı gibi konular işlenerek 1980'li yıllara kadar basın hayatında yaşananlar kaleme alınmıştır. Server İskit ise *Türkiye'de*

Matbuat İdareleri ve Politikaları adlı eserinde ilk olarak Tanzimat devri matbuat idaresi ve politikasını ele almıştır. Sonrasında ise istibdat devri matbuat politikasına değinmiştir. Üçüncü olarak ise bizim çalışmamızla bağlantılı olan II. Meşrutiyet dönemi matbuatının karakterini, idaresi ve politikaları anlatılmıştır. Server İskit 1909 Matbuat Kanunun amacını ve bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklar: “*Bir taraftan matbuata geniş hürriyet vermek, diğer taraftan muzır maksatlı gazetelerin neşriyatını önlemek kaygusu vâzılarını iki zıt tesir altında bırakmış ve bittabi böyle bir kanun, tabii zamanın meyvesi olmadığından ancak icabı mahiyette bir nizam mahiyeti alabilmiştir. Buna rağmen yaşadığı müddetçe fevkalade siyasi ahvalin vukua gelmesi onun ömrünü uzatmıştır.*” diyerek her ne kadar basın hayatında özgürlüğün kısıtlandığını savunanlar olsa da İskit’e göre bu durumun bir zorunluluktur. Belkis Ulusoy Nalcıoğlu ise *Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu* kitabında ve *Tanzimat Döneminde Türk Gazeteciliği ve Türk Basınının İlkeleri* makalesinde Osmanlı basın hayatının başlangıcından itibaren kaleme almıştır. Kapatılan gazetelere, çıkarılan matbuat kanunlarına dair konular işlenmiştir. Bu alanda özellikle 1911-1912 yıllarında basın hayatının etkilendiği 1909 matbuat kanunu dikkate alınıp, gazetelerde verilen haberlerde kanunun etkisi gözetilip, transkripti yapılan haberler buna göre değerlendirilecektir. Bu bakımdan 20. Yüzyıl başlarında Osmanlı basın hayatında geçerli olan kuralları anlamak ve bu çerçevede değerlendirebilmek için bu çalışma önemlidir.

19. yüzyılda belli bir düşünce, ideoloji veya kitlelere yayılmak istenen fikirler sadece gazete ve dergiler üzerinden değil aynı zamanda tiyatro, şiir ve hikâye gibi sanatsal unsurlardan da faydalanarak propaganda faaliyetleri yürütülmüştür. Nitekim Aka Gündüz, Salime Servet Seyfi, Raif Necdet, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Keçecizade İzzet Fuad, Ali Suad, Nihal Hadi, Suad Sadı gibi isimler Trablusgarp Savaşı’nda yaşanan acılara yakından şahitlik etmişlerdir. Bu kişiler duydukları acıları ve İtalyanlara karşı öfkelerini Türk Kalbi, Türk Yurdu, Genç Kalemler, Şehbal, Kadınlar Dünyası, Türkün Kitabı gibi farklı dergilerde hikâye veya şiir olarak kaleme almıştır. Bu hikâye ve şiirlerin yer aldığı dergiler tespit edilip incelenmiştir. Ayrıca bu konuda yazılmış olan araştırma eserlere de ulaşılmıştır. Bu eserlerden Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun *Çağlayanlar* adlı çalışmasında vatan aşkını ortaya koyan hikayeleri bir araya getirilmiştir. Müftüoğlu hikayelerinde yaralı bir milletin gözünden savaşları, sefaleti kaleme alarak okurları cesaretlendirecek nitelikte propaganda içerikli

hikayeler yazmıştır. Nesime Ceyhan ise *Trablusgarp Hikayeleri* adlı çalışmasında Aka Gündüz, Ali Suad, Necdet Raif gibi farklı dergilerde hikâye, şiir yazan dönemin aydınlarının hikayelerinin bazılarını tek bir kitap altında birleştirmiştir. Ayrıca Trablusgarp Savaşı'nın dönemin hikâye anlayışına yansımalarını anlatmaktadır.

Hasan Ulucutsoy'un *Cihattan İttihatçı Propagandaya: Osmanlı Savaşlarında Propaganda ve Edebiyat* adlı çalışmasında yazar savaş propagandasını, cepheye ve cephe gerisine yönelik gerçekleştirilen toplumsal bir mühendislik ve ikna çabası olarak tanımlamıştır. Propaganda ile siyasal hedeflere yönelik güdülenme yaratmak ve ulusal kimlik inşa etmek gibi hedeflerin olduğunu savunan yazar, kitabının beşinci bölümünde Trablusgarp Savaşı'nın propaganda boyutunu, Trablusgarp Savaşı Edebiyatı, Uzak Savaşın Yankıları: Trablusgarp Savaşı Şiirleri, Türkçü Ajitasyon: Trablusgarp Hikayeleri, Cihat Sahnede: Trablusgarp Tiyatroları, İttihatçı Propaganda: Muharebeden Mektuplar başlıkları altında Trablusgarp savaşının propaganda yönünün edebiyata yansımaları anlatılmaktadır. Bu nedenle tez çalışmanız için önemli bilgiler içermektedir. Her ne kadar edebiyat ve tarih farklı alanlar olsa da birbirinden bağımsız olarak düşünülemez, tarihsel olaylar hayatın birçok alanını etkilediği gibi edebi çalışmalarında gittiği yönü belirleyen bir unsur olmuştur. Bu nedenle farklı alanların kaynaklarından faydalanarak ve tez çalışmamızın konusundan hareketle propaganda gölgesinde kalan Trablusgarp Savaşı anlatılmaya çalışılmıştır.

A.16. Yüzyıl Öncesinde Trablusgarp ve Tarihi

Akdeniz'de önemli bir coğrafi konumda yer alan Trablusgarp'a geçmiş medeniyetlerin ne isim verdiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak Romalıların Kuzey Afrika bölgesini işgal ettiği sırada Tunus'un güneyi ile Trablusgarp'ın bulunduğu yerlere Afrika ismini verdikleri ve Arapların da bu bölgelere "İfrikiiye" ismiyle seslendikleri rivayet edilir. Trablusgarp'ın kökenine dair verilen bir başka bilgiye göre ise Trablusgarp'ın en eski yerleşim yerleri olan Oea, Sabrata, Lebtis şehirlerinin Yunanlılar tarafından üç şehir anlamına gelen Tripolis / Tripoli ifadesi ile adlandırıldığıdır.⁵ Bu isim daha sonraki yıllarda Arablar tarafından "Trablus" olarak kullanılmıştır. Osmanlılar ise bölgeye hâkim olduktan sonra Suriye bölgesinde yer alan Trablus şehriyle karışmasını önlemek için batıda yani Kuzey

⁵ Kavas, a.g.m., s.288.; Özdağ, a.g.e., s. 1.

Afrika’da olana Atrablus el-Mağribiyye, doğuda yani Şam bölgesinde olana ise Atrablus el Maşrikiyye demişlerdir. İlerleyen yıllarda baştaki elif harfi düşürülerek Tarablus ve Trablus olarak kullanılmıştır. Osmanlı döneminde ise Şam bölgesinde olana Trablusü’ş-Şam, batıda yer alan şehir için ise Trablusü’l- Garb adları kullanılmıştır. Fakat zamanla söylenmesi daha kolay olmasından dolayı Trablusşam ve Trablusgarp olarak da zikredilmiştir.⁶ Ayrıca Osmanlılar şehrin merkez olduğu eyalete Bingazi, Fizan ve Kufra adlı bölgeleri de dahil ederek bugünkü Libya topraklarının tamamını kapsayacak şekilde Trablusgarp adını vermiştir. Avrupalılar ise ortaçağ ve sonrasında Berberistan (bölgenin yerel halkı) Tripolisi anlamında Tripoli of Barbary, Tripoli de Barbarie şeklinde adlandırmışlardır.⁷

⁶ Enver Çakar, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus (1516-1679)*, Ankara: TTK, 2012, s.25.

⁷ Kavas, *a.g.m.*, s. 288.

Kuzey Afrika toprakları her zaman devletleri cezbeden bir zenginliğe sahip olmuştur. Bu nedenle Kuzey Afrika'nın birçok bölgesi gibi Trablusgarp'ta tarih boyunca farklı medeniyetlerin ve devletlerin işgaline, istilasına mağruz kalmıştır. Trablusgarp, Kuzey Afrika'da Akdeniz ticaretinin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Akdeniz ticaretinde ilerlemiş olan Fenikelilerin bu bölgede kurmuş oldukları kolonilerinden birisi de Kartacalılardır, M.Ö. yaklaşık olarak 1200-800 yılları arasında Tunus ile Trablus'un batı kısmını hakimiyetlerine almıştır. Hasan Safi Bey'in⁸ "Trablusgarp Tarihi" adlı çalışmasına göre Kartaca, Tunus'a 3 saat uzaklıkta ve kuzeydoğusunda yer almaktadır. Trablusgarp'ın ise kuzey tarafını kapsamaktadır. Bu bölgede bulunan bitkiler ise Sudan'dan gelen fildişi, kuş tüyü, altın tozuyla çok zengindir. Kartacalıların kurdukları ilk koloni merkezleri ise Sabrata, Leptis, Oea bölgeleridir.⁹ Trablusgarp'ın doğusundaki Barka bölgesinde Kartacalardan sonra Yunanlıların da koloni kurmuş olması sınır sorunlarını beraberinde getirmiştir. "Pön Savaşları" adını alan bu sınır savaşları neticesinde M.Ö. 2. yılda Trablusgarp, Roma hakimiyetine girmiş ve yaklaşık 5 asır boyunca idarelerinde tutmuşlardır.¹⁰ Ancak Romalıların güç kavgaları, mezhep çatışmaları ve yürüttüğü politikadaki anlaşmazlıklar iç karışıklıklara sebep olmuştur. Bu gibi çatışmalardan dolayı Roma İmparatorluğu ikiye ayrılmıştır. Roma İmparatoru oğulları Arkadyus ve Honoryus' a imparatorluğu ikiye bölmüştür. Arkadyus'a Konstantiniye'de Doğu Roma, Honoryos'a ise Batı Roma İmparatorluğu verilmiştir. Trablusgarp kıtası ise Batı Roma sınırlarına dahil olmuştur. Cermen kavimlerinden olan Vandallar 439-533 yılları arasında Trablusgarp'ı yönetmiştir.¹¹ 534 yılına gelindiğinde İmparator Jüstinyen zamanında Trablusgarp, Bizans hakimiyetine girer ve 108 sene Bizans hakimiyetinde kalmıştır.

⁸ Hasan Safi, Osmanlı Dönemi'nde Ziraat Bankası Merkezi Hesaplar Şubesi Mümeyyizi görevinde memurdur. Bu eserin yayınlandığı dönem, Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgal edildiği bir dönemdir. Bu nedenle de Trablusgarp'a dair kamuoyunda bir bilgi arayışı başlamış ve bu arayışa paralel olarak da bu konuda birçok yayın yapılmıştır. 11 seneden fazla Trablusgarp'ta kaldığını ifade eden Hasan Safi'de daha öncesinde Trablusgarp'ta yaptığı seyahatnamelerde tuttuğu notlarını derleyerek ve Nehicüddin Efendi'nin "Tarih-i İbn Galbun" adlı eserinden de faydalanarak kitabını kaleme almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan, *Tarih-i İbn-i Galbun Der Beyan-ı Trablusgarp Nehicüddin & Trablusgarp Tarihi Hasan Safi*, İstanbul: Ortadoğu ve Afrika Araştırmacılar Derneği Yayınları, 2013, s. 7-12.

⁹ Hasan Safi, *Trablusgarp Tarihi*, Resimli Kitap Matbaası, R.1328-M. 1912, s. 6.; Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁰ Özdağ, *a.g.e.*, s. 13-14.

¹¹ Hasan Safi, *a.g.e.*, s. 18.

Hz. Ömer döneminde Arap-İslam fetihlerinin Kuzey Afrika'ya doğru ilerlemesinin neticesinde Amr B. As, Mısır ve İskenderiye fethedilmiştir. Arap-İslam orduları batıya doğru ilerlemeye devam ederek Barka ve Trablusgarp üzerine bir kuşatma göndermiştir. 642 senesine gelindiğinde Trablusgarp ve Barka İslam devleti sınırlarına dahil olmuştur. Ancak Trablusgarp'ın tamamı ele geçirilememiş olup Ukba Bin Nafi 669-675 tarihleri arasında gerçekleştirdiği seferler ile batı yönünde fetihler devam etmiş ve Emeviler döneminde Atlantik Okyanusu'na kadar ulaşarak Kuzey Afrika'nın fethini tamamlamıştır. Emevilerin ardından bölgede Abbasilerin saltanatı başlamıştır. Dokuzuncu asırdan itibaren ise Türkler de Kuzey Afrika'da etkili olmaya başlamıştır. Mısır'da kurulan Tolunoğullarının hükümdarı Ahmed Bin Tolunun oğlu Abbas 879'da Barka bölgesinin batısına doğru ilerleyerek Lebtis şehrini ele geçirmiş olmasına rağmen Trablusgarp yakınlarında Ağlebilerle yapılan savaşı kaybederek geri çekilmiştir. Bu dönemde öte yandan Fatımiler ise Mısır'ı alarak doğuya doğru ilerlemesi üzerine Trablusgarp kısa süreliğine Zirilere tabi olmuştur. Ardından Beni Hazrun Berberileri, Trablusgarp'ta müstakil bir idare kurmuşlardır (1000-1145 yılları arasında). 145 yıllık idarenin ardından Beni Hilal ve Beni Süleym kabileleri bu hakimiyete son vermiştir. Yaşanan bu iç çekişmelerden dolayı ve bölgeyi kasıp kavuran salgın, kıtlık, hastalık gibi sorunlardan ötürü kabileler bölgelerini terk etmeye başlamıştır. Böylece ortaya bir otorite boşluğu çıkmıştır. Bu durumu lehine çeviren Sicilya, buraları işgal etmiştir. 1146-1158 yılları arasında Sicilya Trablusgarp'ın hakimiyetini üstlenmiştir. Ancak aynı dönemlerde hakimiyet alanını giderek genişleten Muvahhidler, 1158 yılında Tunus'u, 1160 da ise Trablusgarp'ı sınırlarına dahil etmiştir. Sicilyalıların hakimiyetini sonlandıran Muvahhidler, bir asra yakın Trablusgarp'ta etkili olmuştur. 1228 yılına gelindiğinde ise Tunus'un Beni Hafs adlı hükümdarı Trablusgarp'ı işgal etmiş ve hakimiyetine almış ve İspanya işgaline kadar ülkeyi idare etmiştir. Endülüs İslam Devleti, Gırnata'nın yıkılmasıyla birlikte bütün İspanya Hristiyanlarının hakimiyetine girdi ve devletin Kuzey Afrika kıyıları da haçlı saldırılarına açık hale gelmiştir.

1510 yılına gelindiğinde İspanya ordusu Trablusgarp'ı işgal etmiştir. Ancak 1530 yılında İspanya, İtalya ve Fransa ile savaş halinde olmasından dolayı Trablusgarp'ı Malta Şövalyesine bırakmak zorunda kalmıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde Kuzey Afrika'da güçlü siyasi otoritelerin olmayışı Avrupa devletleri ve Osmanlı Devleti'nin bölge üzerinde etkisini arttırmasına zemin hazırlamıştır.

Nitekim 1516 yılında Oruç ve Hızır Reisler, Cezayir'i İspanya ile yapılan büyük mücadeleler sonucunda Osmanlı topraklarına katmıştır. Doğu Akdeniz'de, merkezi Mısır'da bulunan Memluk Devleti'nin de ortadan kaldırılmasıyla birlikte Kuzey Afrika'nın Trablusgarp hariç bütün toprakları Osmanlıların eline geçmiştir. Trablus şehri İspanya'nın hakimiyetindeyken bu şehrin halkı Tacura bölgesine kaçmıştır. Bölgenin ileri gelenlerinden bir heyet Payitahta gelerek Osmanlı Devleti'nden İspanyollara karşı yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Osmanlı'nın 10. Padişahı olan Sultan Süleyman'ın emri üzerine Kaptan-ı Derya Sinan Paşa komutasında bir donanma Trablusgarp'a gönderilmiş olup Turgut Reis'in de kılavuzluğunda Trablusgarp 1551 senesinde Osmanlı topraklarına dahil etmiştir ve 1912 yılına kadar Osmanlı Devleti tarafından yönetilmiştir.¹²

B.Osmanlı Devleti'nde Basın Hayatının Gelişmesi

Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve batılılaşma faaliyetlerine dair ilk girişimler III. Selim döneminde denenmişse de başarısızlıklarla sonuçlanmıştır. Ancak bu başarısızlıklardan elde edilen birikimlerin de katkısıyla 19. yüzyıla gelindiğinde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun yapısında birtakım değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı toplumu, köklü değişikliklerin ve gelişmelerin yaşandığı 19. yüzyıla denk gelen gerileme döneminde, kitleleri yönlendirmekte ve fikirleri yaymakta son derece etkili olan gazete ile tanışmıştır. Birçok sosyal, siyasal kurum gibi basın organları, gazetecilik faaliyetleri de Avrupa'dan çok sonra Osmanlı toplumuna gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde gazetecilik faaliyetleri 18. yüzyılın son senelerinde yaşanmıştır. Osmanlı topraklarında yayımlanan ilk gazete bir Fransız gazetesi olmuştur. Fransız İhtilalinin amacını, ihtilal sonrasında yapılacakları veya yapılanları anlatma ihtiyacının etkisiyle Osmanlı topraklarına ilk olarak Fransız gazeteler girmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde ticaret yapmak amacıyla bulunan Fransız vatandaşlarına yönelik yayınlanmış gazeteler de vardır.¹³ Osmanlı Devleti'nde yabancı dilde başlayan gazetecilik faaliyetleri, gazetenin öneminin kavranmasında etkili olmuştur. Kamuoyuna ulaşmada, istenilen şekilde toplumu

¹² Özdağ, a.g.e., s. 115-118.

¹³ Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Mualif Basının Doğuşu 1828-1878*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2013, s. 41.

etkilemede faydalanılabilecek bir araç olduğu ve istenilen yönde kullanılabileceği görülmüştür. 1828 yılına gelindiğinde ise dönemin Mısır valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından yarı Türkçe yarı Arapça olarak basılan Vekayi-i Misriye adlı gazete yayımlanmıştır.¹⁴

Vekayi-i Misriye gazetesinde, genellikle haberlerin kaynağı Fransız ve İtalyan gazetelerden gelmekle birlikte Girit kaynaklı haberlerin de yoğun olduğu görülmektedir. Ancak devletin başkenti olan İstanbul kaynaklı haberlere çok az yer verilmiştir. Hem Osmanlı padişahından hem de merkezde yaşanan gelişmelere çok az yer verilen gazetede yalnızca İstanbul'dan bir ferman, buyruk geldiği zaman padişahın adının zikredildiği görülmektedir. Gazetede Avrupa'yı hedef alan eleştirel yazılardan kaçınılmıştır. Buna rağmen verilen haberlere bakıldığında Avrupa ülkeleri ve sömürgelerine dair bilgiler, İslam ülkelerinde yaşanan olaylardan daha çok bahsedilmiştir. Saldırgan bir tavırdan kaçınan gazete yazarları, diğer dinleri kötülemekten itinayla uzak dururken, her fırsatta da İslam dininin üstünlüğünden, halifeye bağlılıktan bahsetmiştir. Dönemin siyasi olayları, azınlıklardan kaynaklı çıkan isyanlara veya benzer nitelikteki haberlere yer verilmemiştir. Gazetede yer verilen haberlerde müslim ve gayri müslimler arasındaki dengeyi ve asayışı bozmayacak şekilde okurlara aktarılmaya çalışılmıştır.¹⁵ Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Hanya'da 1831'de çıkartılan bir diğer gazete ise Vekayi-i Giridiye'dir.

1831 yılında devlet eliyle çıkarılan ilk gazeteye kadar Osmanlı topraklarında, azınlıklar ve Mehmet Ali Paşa tarafından çeşitli gazeteler yayımlanmıştır. 1821 senesinde Mora'da patlak veren Yunan bağımsızlık isyanı esnasında Yunanlılar, yabancı basında haksızlığa uğrayan, ezilen mağdur tebaa profili çizmiştir. Yunan isyanı, yabancı gazetelerde devlet aleyhine haberler yayınlanmasına ve Osmanlı Devleti'nde meydana gelen olayları abartarak kendi bakış açılarına göre aktarmalarına zemin hazırlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar etki altına alınmaya çalışılmıştır. Daha önceki isyanlarında Osmanlı ordusu tarafından kontrol altına alınan Yunanlılar, bu defa savaşı sonuc almaktan çok kurban rolü oynayarak Osmanlı Devleti'ne karşı

¹⁴ Nalcioğlu, *a.g.e.*, s. 43-46.

¹⁵ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003., s. 14.

başarılı olmuştur. Ayaklanma bölgesinde çıkartılan gazeteler, Avrupa basını için başlıca haber kaynaklarını oluşturmuştur ve bu gazeteler aracılığıyla kamuoyunca kendi taraflarına çekilmiştir. Avrupa kamuoyunda bu olay kısa sürede Müslüman-Hristiyan çarpışması boyutunda bir değer kazanmıştır.¹⁶

Osmanlı topraklarında çıkartılan yabancı gazetelerin oluşturmak istediği algı ve kamuoyunun gücünün farkında olan II. Mahmut ve Osmanlı bürokratları, Osmanlı Devleti'nde de bir gazetenin çıkartılması gerektiği düşüncesinde hemfikir olmuşlardır. Böylece 1831 yılına Osmanlı Devleti'nde ilk resmî gazete olan Takvim-i Vekayi çıkartılmıştır. Osmanlı toplumu gazete ile 19. yüzyılda imparatorluğun siyasi, sosyal ve diplomatik ilişkilerinin birçok açıdan hareketli olduğu bir dönemde tanışmıştır. Gazetenin toplum hayatına girmesiyle birlikte devletin aldığı kararlar, yapılan ıslahatlar veya diplomatik ilişkilere dair bilgiler Osmanlı toplumuna daha kolay duyurulmuştur. Gazetede yalnızca Osmanlı tebaasını ilgilendiren haberlere yer verilmemiştir. Aynı zamanda diplomatik mesaj gönderme aracı olarak da kullanılmıştır. Takvim-i Vekayi'de dış haberler verilirken haberlerin kurgusunun kamuoyunda Osmanlı Devleti'nin uluslararası siyasette halen eskisi gibi söz sahibi olduğu ve kendisi gibi güçlü devletler ile muhatap olduğu imajı çizilmek istenmiştir. Dünya siyasetine bu devletlerle birlikte şekil verdiği fikrini yaratabilmeye ve kendisini kabul ettirmeye çalışılmıştır.¹⁷ Kamuoyunun gücünü görebilen II. Mahmut, algıları yönetebilmek adına Osmanlı Devleti'ni, Avrupa devletlerinin gözünde halen güçlü göstermek için bu şekilde gövde gösterisi yapmıştır. Takvim-i Vekayi'de yayımlanan haberlerin, makalelerin içeriği ve kurgusu bu doğrultuda inşa edilmiştir.

II. Mahmud'un ölümünün ardından 1839'da Osmanlı Devleti'nin başına Abdülmecid geçmiştir. Abdülmecid döneminde de Osmanlı basınında gelişmeler yaşanmaya devam etmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra William Churchill tarafından 31 Temmuz 1840 yılında "Ceride-i Havadis Gazetesi" yayın hayatına başlamıştır. Yarı resmi olan gazete 1864 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir. Osmanlı basınında "gazete" kelimesinin ilk defa kullanıldığı Ceride-i Havadis'in birinci sayısının girişinde gazetenin halkın bilgisini arttırdığını

¹⁶ Nalcıoğlu, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁷ Nalcıoğlu, *a.g.e.*, s. 62.

bildirmiştir. Ayrıca gazetelerin diğer ülkelerde olup bitenleri nakledilerek halkta merak hisleri uyandırdığını ve bu yolla meslek ve ticaret hayatının geliştirilmesine yardımcı olduğu da ifade edilmiştir. Gazetenin ilk yıllarına ait sayıları Takvimhane mensupları tarafından çıkarılmasından dolayı düzen olarak Takvim-i Vekaiye'ye benzemektedir. Yazı ve haberler üç bölümde ve üç başlık altında verilmiştir. "Havadisat-ı Dahiliyye" bölümünde önce iradeler ve resmi haberler. Ardından İstanbul ve yurt haberleri verilmiştir. Son olarak padişahın cülus, doğum yıl dönümü veya seyahatleri nedeniyle yazılan methiyeler ve kasideler yayımlanmıştır.¹⁸

Abdülmecid'in ölümünden sonra ise devletin başına Sultan Abdülaziz geçmiştir. Abdülaziz döneminde, İlk özel gazete olarak bilinen Tercümân-ı Ahvâl Agâh Efendi tarafından çıkartılmıştır. 1860'ta yayın hayatına başlayan Tecüman-ı Ahvâl, devletten herhangi bir maddi destek almadan özel sermaye ile çıkarılan ilk gazetedir. Agâh Efendi, Tercümân-ı Ahvâl'i neşretmek için Meclis-i Maârif'e verdiği dilekçede ülkede yerli ve yabancı tebaanın Arapça, Türkçe ve diğer dillerde gazete çıkardığını kendisinin de bütün gider ve gelirlerin şahsına ait olmak üzere Türkçe bir gazete çıkarmak istediğini bildirmiştir. Gazetenin amacını ve yayın politikasını açıklayan "Mukaddime" kısmı Şinasi tarafından kaleme alınmıştır. Böylece Türk basınında imzalı başyazı geleneğini başlatan gazete Tercümân-ı Ahvâl olmuştur. Şinâsi mukaddimedede bir düşünce ve tartışma gazetesi çıkarmayı amaçladıklarını belirterek uygar ülkelerin gazetelerini örnek göstermiş halkı bilgilendirmek adına iç ve dış haberlerin yanı sıra herkesin anlayabileceği bir dilde eğitici ve faydalı yazılara yer verileceğini belirtmiştir.¹⁹

Tercümân-ı Ahvâl'de kişilerin düşünce ve kanaatlerini açığa vurma özgürlükleri, fikrî tartışmalar, devletin geri kalmış yapısını, eğitim sistemindeki bozukluklar, ülkenin malî sorunları gibi konular ele alınmıştır. Bunların yanı sıra iktisat, bankacılık, sanayi, ticaret gibi konulara da gazetede yer verilmiştir. İnceleme ve edebi yazılar, iç ve dış haberle birlikte resmi haberler, nizamname ve antlaşmalar, borsa haberleri ve ansiklopedik bilgiler gibi farklı konular içermektedir. Halkın bilinçlenmesini hedefleyen gazete dilinin de Arapça ve Farsça

¹⁸ Ziyad Ebüzziya, "Ceride-i Havadis", TDV, CİLT: 7, s. 406.

¹⁹ Hamza Çakır, "Tercümân-ı Ahvâl", TDV, CİLT: 40, s. 495.

taamlamalardan uzak anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. Haberler “havâdis-i dâhiliyye” ve “havâdis-i hâriciyye” diye iki ana başlıkta toplanmıştır. Altında “İstanbul vukuatı, taşra vukuatı”, sonrasında ise Anadolu, Rumeli, Arabistan, Akdeniz” gibi bölgelere “askeriye, mülkiye” gibi konulara göre tasnifler yapılmıştır. Ayrıca haberlere yorum katılarak Türk gazeteciliğinde yeni bir gelenek başlatılmıştır. Bunların yanı sıra ilginç ve merak uyandıran haberlerle gazetenin içeriğini zenginleştiren resmi ve özel ilanlar da halk tarafından büyük ilgiyle takip edilmiştir.²⁰

Basın faaliyetlerinin Osmanlı Devleti’nde başlamasından 1860’lı yıllara kadar geçen sürede İstanbul dışında etkinliği olmayan kitap, gazete ve mecmua çıkarma olayı, ilk kez Abdülâziz döneminde önemli derecede artmıştır. 2 Kasım 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesiyle Osmanlı’da eyalet sistemi yerini vilayet sistemine bırakmıştır. İlgili nizamnamenin 7. maddesine göre her vilayette bir matbaanın kurulması öngörülmüştür. Bu emrin uygulamaya konmasıyla birlikte Osmanlı Devleti’nde basılı eser alanında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Valilere bağlı bir müdür, muhabir, tercüman ve baskı-dizi ustalarından oluşan matbaa yönetimi, kent merkezinde yeni bir kurum olarak oluşturulmuştur. Bu matbaalarda önceleri kırtasiye işleri yapılmış, ardından vilayet yıllıkları (salnameler), vilayet gazeteleri, takvimler, dini ve edebi kitaplar basılmaya başlanmıştır.²¹

1876 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti’nde İstanbul dışında 22 vilayet gazetesini yayımlanmaya başlamıştır. Bunlardan 11’i bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan yerlerde çıkarılmıştır. Vilayet gazetelerinden bazıları şunlardır: 1867 yılında Erzurumda yayımlanmaya başlayan “Envâr-ı Şarkiye” hem iç hem de dış haberlere yer vermiştir. Yirmi yıl kadar Arap ve Ermeni harfleri ile basıldıktan sonra Ermenice bölümü kaldırılmıştır. Bugün Bursa olarak bilinen Hüdavendigar Vilayeti merkezinde ise “Hüdavendigar” adı ile yayınlanan gazete de 1867 yılında çıkmaya başlamıştır. Türkçe ve Ermenice olarak yayınlanan bu gazete de haftada iki defa çıkartılıyordu. Edirne’de 1868’de “Edirne” adı altında

²⁰ Çakır, a.g.m., s. 496.

²¹ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: TTK, 2013, s. 291.

vilayet gazetesi Diyarbakır'da 1869'da "Diyarbakır", İzmir'de "Aydın" gazeteleri aynı yıl faaliyete geçmiştir. Trabzon'da "Trabzon" (Türkçe-Rumca), ve Konya'da "Konya" adları ile 1869'da vilayet gazeteleri çıkartılmıştır. 1872'de Adana'da "Seyhan", 1874'de "Ankara" ismi ile Ankara vilayet merkezinde gazete yayımlanmaya başlanmıştır.²²

C.Babalık, Dicle ve Kastamonu Vilayet Gazeteleri

Babalık Gazetesi

Yerel gazetelerin en çok yayınlandığı kentlerden birisi olan Konya'da ilk matbaa, Konya Valisi Burdurlu Ahmet Tevfik Paşa zamanında 1867 yılında kurulan "Vilayet Matbaası"dır. 1869'da "Konya" gazetesıyla başlayan Konya basın serüveni, Anadolu basın tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Konya yerel basını asıl gelişmesini, II. Meşrutiyet devrinde 11 gazete ve 8 dergi yayınlarak yapmıştır. Meşrutiyetten sonra, Konya basını en gelişmiş dönemini, Millî Mücadele dönemi ve hemen sonrasındaki kısa bir zaman diliminde yaşamıştır. Bunun temel nedenlerinden biri, Konya'nın bir sürgün yeri olması ve aydınların gazetelere olan katkısıdır. Ayrıca, güvenli bölge olarak bilinen Konya'ya, dışarıdan gelen gazeteciler de basının gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Kurtuluş Savaşı sırasında askerler tarafında desteklenen ve Batı Cephesi lehine büyük yararlılıklar gösteren "Babalık" ve "Öğüt" gazetelerinin de yayınlandığı bu dönem, Konya yerel basınının altın çağı olmuştur.²³

II. Meşrutiyet'in ilanıyla basına tanınan hürriyet üzerine, Konya'da birçok yeni matbaa kurulmuştur. Bunlar arasında, 1908'de Viyolaki'nin kurduğu Rehber, 1909'da Hacı Osman Efendi'nin kurduğu Meşrik-ı İrfan, 1910 yılında Yusuf Mazhar'ın kurduğu Babalık gibi gazeteler yer almaktadır.²⁴ Konya basın tarihi açısından önemli bir yere sahip olan gazetelerden birisi Babalık gazetesidir. 1910 yılında Yusuf Mazhar Bey tarafından oluşturulan ekip ile birlikte gazete yönetimi kurulmuştur. Babalık adını kurulduğu dönemin valisi Arif Paşa sevecen ve halka

²² Çadırcı, *a.g.e.*, s. 292.

²³ Büşra Savaş, *Konya Babalık Gazetesi'nin Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi (1935-1952)*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış YL. Tezi), Nevşehir 2022, s.6.

²⁴ Sevgi Bayat, *Millî Mücadele Döneminde Konya Halkının Durumu ve Babalık Gazetesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış YL. Tezi), İzmir 2015, s.14

hitap eden bir gazete olması açısından bu ismi vermiş ve gazete başarılı yayın hayatına bu isim ile başlangıç yapmıştır. Babalık Gazetesi bünyesinde dönemin etkili kalemlerini barındırmıştır. Başyazar ve Yazışleri Müdürü Samizade Süreyya'dır. Samizade Süreyya, İstanbul gazetelerinde çalışmış, Anadolu'ya geçmeye çalışırken ihbar edilerek hapse atılmıştır. Daha sonra İnebolu, Kastamonu, Ankara yoluyla Konya'ya gelerek Babalık'ta çalışmaya başlamıştır. Enver Behnan Şapolyo, Server İskit, Yahya Saim, Sadettin Nüzhet, Ekrem Koçu gibi daha sonra Türk basını için önemli isimler olacak yazarlar da Babalık Gazetesi'nin bünyesinde Milli mücadele döneminde yazmıştır. Takva lakabıyla anılan bir mürettip de uzun yıllar boyunca bu gazeteye emek vermiştir.²⁵

II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına girerek faaliyetlerini kurtuluş dönemi ve Cumhuriyet döneminde de sürdüren Babalık gazetesi yayın hayatına 42 yıl devam etmiş ve uzun soluklu bir gazete olma özelliğini korumuştur. Gazete ilk olarak yayın hayatına Konya Vilayet Matbaasında başlamıştır. Daha sonra kendi matbaasını kurarak Babalık Matbaası ismi ile yayın hayatına devam etmiştir. Gazete ilk zamanlar da haftada bir daha sonra da haftada iki defa olmak üzere en az iki en fazla dört sayfa olarak çıkmaya devam etmiştir. Dönem şartları gereği kâğıt sıkıntısı çekildiği için haftalık sayfa sayısı her zaman aynı olmamıştır. Bazı sayılarını tek sayfa olarak çıkarmak zorunda kalırken bazen de bu sayı 6 sayfaya kadar çıkmıştır. Babalık gazetesi ilk çıktığı dönemler de haftada bir kez yayın yapmaya başlamış ardından gazetenin eksikleri tamamlanmaya başladıkça haftada iki kez yayın hayatına devam etmiştir. Gazete sayfa sayısı olarak bazen iki sayfa olarak yayın yapmış bazen de sayfa sayısı ona kadar çıkmıştır. Gazetenin fiyatı 10 para olarak belirlenmiştir.²⁶ Gazetenin başlık kısmı iki çizgi çekilerek ayrılmıştır. Bu çizgilerin içerisine "BABALIK" ismi büyük puntolarla yerleştirilmiş, gazetenin tarihi üç farklı şekilde bu çizgilerin üstüne atılmıştır. Günlük yayına 5 Nisan 1921'de geçen Babalık Gazetesi'nin başlığının hemen altında "Her gün Çıkan Türk Gazetesidir" ifadesi yer almaktadır.²⁷ Babalık isminin sağında gazetenin sahibi Yusuf Mazhar Bey'in ismi, matbaanın ismi gibi temel ayrıntılar her sayıda yer

²⁵ Oğuz Akçakoca, *Konya Yerel Basınının Yapısal ve İçerik Analizi ile Bir Yerel Basın Önerisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanamamış YL. Tezi), Konya 2006, s.17.

²⁶ Bayat, *a.g.t.*, s. 15.

²⁷ Akçakoca, *a.g.t.*, s. 17.

almıştır. Babalık isminin solunda abonelik bedelinin üç aylık, altı aylık ve senelik bedellerinin kaçır kuruş olduğu yazılmaktadır. Gazetenin haber ve yazıların yayınlandığı bölümler üçer sütun halinde ayrılmıştır. Yazılar siyah mürekkep ile yazılmaktadır. Ancak bu kurallar önemli günlerde değişebilmektedir. Zaman zaman sütunların sayısının değiştiği ve önemli başlıkların kırmızı mürekkep ile atıldığı görülmektedir. Gazetenin boyutu günümüz gazeteleri kadardır. Ancak savaş hali olduğundan acil haberlerde gazete boyutu değişebilmektedir. Babalık gazetesinin başlık sistemi genel olarak iki kalın siyah çizgi ile ayrılan Babalık isminin altından bir orta ve iki yan başlıklarla haberin içeriği hakkında detay verici başlıklar atılmıştır. Haberlerin başlıkları özel ve genel olarak ayrılmıştır.²⁸ Babalık gazetesi Yusuf Mazhar'ın idaresinde 1930 yılına kadar yayınlanmış, onun ölümünden sonra, yeğeni ve eşi Afif yönetiminde yirmi yıl daha yayınıni sürdürmüş ve Yusuf Mazhar'ın eşinin vefatıyla da kapanmıştır.²⁹

Dicle Gazetesi

Dicle Gazetesi, 14 Mart 1911'te yayın hayatına başlamıştır. 29 Nisan 1913'e kadar da varlığını korumuştur. 1911-1913 yılları arasında yayın yapan gazetenin sahibi ve genel sorumlusu Attarzâde Hakkı Efendi'dir. Attarzâde Hakkı Efendi, II. Meşrutiyet'in ilanından önce Ziya Gökalp ile Diyarbekir'de II. Abdülhamid yönetimine karşı faaliyetler içerisinde olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbekir şubesinin kurucuları arasında Ziya Gökalp ile Attarzâde Hakkı Efendi'nin de olduğu bilinmektedir. Ziya Gökalp'ın Selanik'e gitmesinden sonra cemiyetin Diyarbekir şubesinin başkanlığına Attarzâde Hakkı Efendi getirilmiştir. Gazetenin çıkarılma sebebi gazetenin birinci sayısında verilmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet ile basında yaşanan baskıların sonlandığını ve hürriyet döneminin başladığı belirtmektedir. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne teşekkür mahiyetinde içerikler bulunmaktadır. Aynı zamanda yine gazetenin birinci sayfasında "Gazete Çıkarmaktan Maksat" başlıklı yazıda, gazetenin dönemin önemli bir iletişim aracı olduğu, İstanbul'daki gazetelerin Osmanlıcılık fikrine hizmet ettiği ve bürokrat ile yöneticilere hitap ettiği, para kazanma maksatlı olduğunun altı çizilmiştir. Dicle gazetesinin ise daha

²⁸ Bayat, *a.g.t.*, s. 15-16.

²⁹ Akçakoca., *a.g.t.*, s. 18.

çok doğru bilginin insanlara ulaşması, millî hislere tercüman olması maksadıyla çıkarıldığı ifade edilmiştir. Dicle gazetesinde farklı alanlar ile ilgili yazı yazan kadrosunun yanında dışardan gelen yazılara da yere verilmiştir. Bunlar dışında Osmanlı'daki diğer gazetelerden de haberlere yer verildiği görülmektedir.³⁰

Dicle gazetesinde genel olarak Diyarbekir ve Osmanlı Devleti'nde devam eden meselelere odaklanılmış; edebî yazılar, yerel haberler, eğitim, sağlık, bayındırlık, siyaset ve genel ilanlara yer verilmiştir. Düzenli şekilde edebî yazılar ve ilanlar gazetede yer almıştır. Dicle gazetesinin, farklı gazetelerin yayın hayatına başlamasını (Mücahit gazetesi, Çaldıran gazetesi vb.) iyi temenniler ile duyurduğu da görülmektedir. Diyarbekir yerel sorunlarının yanı sıra, gazetenin üzerinde en çok durduğu konuların Girit, Rumeli, Balkanlar ve Trablusgarp Savaşı olduğu bilinmektedir. Bir cemiyet gazetesinden daha çok Osmanlıcılık fikrine sahip bir gazete şeklinde faaliyetlerine devam ettiği ifade edilen Dicle gazetesinin, Peyman gazetesinin Türkçülük çizgisine kaymasına rağmen kendi çizgisini bozmadığı ve yazar kadrosunun (Süleyman Nazif, Ahmet Cemil, Velibabazâde Veli Bey ve Şeref Uluğ gibi) çok renkli olduğu da ifade edilmektedir. Ancak gazetenin 90. sayısı itibarıyla gerçekleşen isim değişikliği ile birlikte gazetenin ilk sayfasında yer alan "Genç Osmanlılar" ibaresi gazetenin Türkçülük çizgisine doğru gittiğinin göstergesi olarak görülebilir.³¹

Kastamonu Gazetesi

Kastamonu Vilayet Matbaası 1869 yılından 1944 yılına kadar uzun yıllar başarıyla hizmet vermiştir. Salname, gazete, dergi ve kitap basımı sayesinde bilgi alışverişi hızlanmış; okuyucuların sayısı ve niteliği çoğalmıştır. Uzun süre hizmet veren matbaa 1944 yılında satılmıştır. Matbaada ilkin Kastamonu Vilayet Gazetesi basılmıştır. Bu gazete 1872 yılından itibaren haftalık yayınlanmış olup genel olarak 4 sayfa çıkmıştır. Ancak yazıların fazla olduğu zamanlarda sayfa sayısı artırılmıştır. 1864 tarihli Vilayetler Nizamnamesine göre Bolu, Çankırı ve Sinop sancakları Kastamonu'ya bağlanmıştır. Gazetede bu üç sancakla ilgili haberler ve

³⁰ Selman Bozkurt, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yerel Bir Medyası: "Diyarbakir'De Dicle" Gazetesi (1913- 1915)*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Entitüsü (Yayımlanmamış YL. Tezi), Mardin 2023, s. 34.

³¹ Bozkurt, *a.g.t.*, s. 36.

değişik bilgilere genişçe yer verildiği görülmektedir. 1905'te Bolu ayrılmış; Çankırı ve Sinop'la ilgili yazı ve haberler 1920'ye kadar devam etmiştir. Gazete sadece Kastamonu açısından değil adı geçen iller bakımından da tarihî bir hafıza özelliğine sahiptir.³²

Kastamonu Vilayet Gazetesi ve matbaada basılan kitapların baskı kalitesi teknik olarak üst düzeye çıkarılmıştır. Abdurrahman Paşa, mutasarrıflıklara ve kaymakamlıklara mektuplar yazarak gazetenin satışını artırmış, abonelik sayısını çoğaltmış ve tahsil edilemeyen gazete bedellerinin ödenmesini sağlayarak yeni bir matbaa binasının inşası için elinden geleni yapmıştır. Matbaa başlangıçta sadece 4 kişiyle çalışmaya başlamış olmasına rağmen, gazete çalışanlarıyla birlikte zaman içinde 18 kişiye kadar ulaşmıştır. Vilayet matbaasının 76 yıllık varlığı süresince, birçok kitap, dergi ve gazete basılmıştır. Kastamonu ilinin kapsadığı geniş bir bölge olan şu anki Bolu, Çankırı, Sinop, Zonguldak illeri ile Çorum ve Ankara'nın bazı ilçelerinde, vilayetin resmi yayın organı olan Kastamonu Gazetesi tek gazete olarak yayınlanmaktaydı. Kastamonu'da II. Meşrutiyet dönemi öncesinde yalnızca Kastamonu Gazetesi gibi tek bir süreli yayın bulunurken, Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte süreli yayınlar büyük bir artış göstermiştir. Kastamonu, Köroğlu, Serbaz, Nazikter, Şule, Ilgaz, Zafer ve Yeşil Ilgaz gazeteleri bu dönemde yayımlanmıştır. Ayrıca, o dönemde edebiyat dergisi olarak da Tiraje adında bir yayın mevcuttur.³³

Kastamonu Gazetesi, haftalık ve resmi bir gazetedir. “Vilayetin haftada bir defa çıkar, resmî gazetesidir” yazısıyla bu durum netleştirilmiştir. Yayınlar haftada bir defa olup, dini bayramlara denk gelen günlerde gazete basılmamaktadır. Gazetenin yayın günü genellikle Pazartesi ya da Çarşamba olarak belirlenmiştir. Ancak, çeşitli nedenlerle yayın günü Çarşamba olarak düzenlenebilmektedir. Bu değişiklik, hem posta ve haberlerin vilayet merkezlerine ulaşma süresiyle ilgili olduğu kadar, Bolu, Çankırı, Tosya gibi vilayete bağlı merkezlerden gelen yeni haberlerin merkeze ulaşma süreciyle de ilişkilidir. Kastamonu Gazetesi'nin 66

³² Mustafa Eski, “Kent Kültürünün Oluşmasında Basının Görevi: Kastamonu Örneği”, *Dört Öge Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2012., s. 146.

³³Gözde Mınık, *Gündem Belirleme Kuramı Bağlamında Yerel Medya Üzerine Bir İnceleme: Kastamonu Gazetesi*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış YL Tezi), Kastamonu 2023, s. 48.

yıllık süreci boyunca, defalarca ebat, fiyat ve yayın günleri konusunda değişiklikler meydana gelmiştir.³⁴

Gazetenin en üstünde büyük harflerle “Kastamonu” yazısı yer alırken, üzerinde yayınlandığı günün tarihi bulunmaktadır. Ayrıca en üst sağ köşesinde ise gazete numarası yer almaktadır ve sol üst köşede yayın yılı belirtilmektedir. Gazetenin altında ise abonelik şartları, yıllık fiyatı, altı aylık fiyatı ve o sayının fiyatı bilgileri yer almaktadır. Gazetede boyuna mizanpaj usulü uygulanmıştır. Haber, bildiri veya makale başlıkları parantez içinde veya süslü şekiller arasında gösterilmiştir. Resmi nitelikli ve Babıali’den gelen haberler başlıklar altında en önde yer almaktadır. Ardından “Havadis-i Vilayet” başlığı altında vilayet merkezi ve kazalarda bir hafta içinde meydana gelen olaylar yine başlıklar altında verilmiştir. Gazetenin ilk ulaşılabilir sayısının fiyatı 50 para, yıllık abonelik bedeli 60 kuruş ve altı aylık abonelik bedeli 35 kuruştur. Ancak 3 Mart 1920’de ücretler 2 kuruşa, yıllık abone bedeli 100 kuruşa ve çevre iller için 125 kuruşa yükseltilmiştir.³⁵

Kastamonu Vilayet Gazetesi’nde her türlü haberler, atama emirleri, gelip giden kişiler, kurumların açılışı, çeşitli törenler, toplantılar ve buralarda yapılan konuşmalar, bazı istatistik bilgileri, resmi ilanlar, bağış listeleri, dernek faaliyetleri, araştırma yazıları ve makalelere yer verilmiştir. Bu yazılar arasında şehirde yaşayan Ermeni ve Rum entelektüeller tarafından kaleme alınanlar da bulunmaktadır. Gazete çok geniş bir sahaya hitap etmesi bakımından insanlar arasında önemli bir iletişim ve etkileşim sağladığı kadar, kentler arasında ortak kültür oluşmasına da bir ölçüde katkıda bulunmuştur. Gazete sayfaları incelendiğinde bugünün sivil toplum kuruluşları denilen bazı derneklerin etkinliklerine geniş biçimde yer verildiği görülmektedir. Ayrıca deprem, yangın gibi felaketler yanında yoksul insanlara, askerlere yönelik yardım faaliyetleri organize edilerek çok miktarda para ve eşya toplanmıştır. Bağış yapanların adları ve bağış miktarları gazetede uzun listeler halinde yayınlanmış, bu sayede sosyal dayanışma sağlanmıştır. Bu bir kültürdür ve kent yaşamının önemli bir parçasıdır.³⁶

³⁴ Mınık, *a.g.t.*, s. 52.

³⁵ Mınık, *a.g.t.*, s. 52.

³⁶ Eski, *a.g.m.*, s. 146.

Haberlerin dışında yorum yapmaktan kaçınarak, bölge halkını bilgilendirme amacına odaklanmıştır. Ancak zaman zaman olumsuz hava koşulları, gazetenin dış haber bağlantısını etkilemiştir. Ayrıca, valiler görev süreleri boyunca matbaanın ve gazetenin gelişimine katkıda bulunmak için çaba göstermiştir. Vali Abdurrahman Paşa, matbaa müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'yi İstanbul'a göndererek yeni teçhizat ve ekipman temin etmiş ve bu düzenlemeler sayesinde Kastamonu Gazetesi, 7 Mart 1885 tarihinden itibaren daha kaliteli bir şekilde basılmaya başlamıştır. Kastamonu Gazetesi, yerel gazetecilik alanında önemli bir rol oynamış ve birçok gazeteci, mesleki yetkinliklerini Kastamonu Gazetesi'nde geliştirmiştir. Giritli Hayrettin, Hüsnü Açıksoz, İsmail Habip Sevük gibi isimler, Kastamonu Gazetesi'nde deneyimlerini kazanmışlardır.³⁷ Osmanlı Devleti'nde hem yerel gazeteler hem de merkezi gazetelerde görüldüğü üzere askeri, siyasi, edebiyat ve ekonomi gibi çeşitli konulara yer verilmiştir. Gazeteler aracılığı ile halkın çeşitli konularda bilgilendirilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte gazeteler zamanla istenilen düşüncenin kitlelere benimsetilmesi için de kullanılan alanlara dönüşmüştür.

D.Propaganda

İlkçağlardan itibaren toplumlar, medeniyetler veya milletler, hedefledikleri amaçlar doğrultusunda çıkar çatışmaları yaşamışlardır. Bu nedenle de haklılıklarını ispatlamak, yaptıklarına meşruluk kazandırmak, hedef kitleleri yanlarına çekmek ve taraftar kazanmak için gayret göstermişlerdir. Bu bağlamda hedef kitleleri ikna etmeye çalışmışlardır. Latince “tohum ekmek” anlamına gelen propagare fiilinden türeyen “propaganda” önceden planlanmış bir reaksiyon alabilmek adına insan algısını biçimlendirmek, bilinçli manüpile etmek ve davranışlarını yönetebilmek amacıyla bir propagandacı tarafından uygulanan sistematik bir girişimdir.³⁸ Propaganda, bir fikri yaymak, bir ideolojik söylemin bilerek ve isteyerek toplumsal zihne ekilmesidir. Zihin yapılandırılması, her zaman yeni bir fikri benimsetmek veya yaymak demek değildir. Var olan, hazır ve uygulanması istenen ideolojik kurguların da devam ettirilmesi manasında bir yapılandırmadır. Dolayısıyla

³⁷ Mınık, *a.g.t.*, s. 53.

³⁸ Hasan Ulucutsoy, *Cihattan İttihatçı Propagandaya: Osmanlı Savaşlarında Propaganda ve Edebiyat (1828-1912)*, İstanbul: Libra Yayınevi ,2020, s. 13.

propaganda sadece yeni bir fikir aşılması değil aynı zamanda var olanı istenene evirme sürecidir. Propaganda, önceden belirlenmiş olan bir amaca yönelik olarak belli gruplara uygulanır. Propagandanın her zaman bir kastı, tasarısı ve amacı olmalıdır. Hiçbir zaman bir bilinmezlikten kaynaklanmamaktadır.³⁹ Sıklıkla propagandanın eş anlamlısı olarak; yalanlar, biçim bozukluğu, hilekarlık, manipülasyon, zihin kontrolü, psikolojik savaş, beyin yıkama ve palavra gibi kelimeler kullanılmaktadır. Farklı kelimelerle anlatılabilecek olan propaganda kavramı; en temel anlamda yalanı, bozumu, zihnin yönlendirilmesini, hileyi ve psikolojik olarak insan bilincini etkilemeyi ifade etmektedir. Ancak bu etki, çoğunlukla olumsuz manada ve istekte belirmektedir.⁴⁰

Propaganda kelimesine olumsuzluk anlamı 1622’de kurulan “Sacra Congregatio” isimli Katolik misyonerlik cemiyetinin kurulması sonucunda verilmiştir. Cemiyetin kurulmasındaki amaç Roma Katolik Kilisesinin resmi bir organı oldu. Böylece Katolik kilisenin inanç ve imanını 17. yüzyıl dünyasına yaymak ve aynı zamanda eski dünyada da Roma Kilisesinin din anlayışını pekiştirmek ve yeniden güçlendirmekle görevlendirildi. Başlangıçta kelime olarak ilk anlamıyla ve herhangi bir doktrini yaymak için kurulan örgütleri ifade etmek amacıyla kullanılan propaganda terimi, zamanla, doktrinin kendisini ifade etmek için kullanılmış; sonraları ise, doktrini yaymak için yararlanılan teknikleri ifade etmekte de kullanılmaya başlamıştır. Kuzeyli Protestan ülkeler propaganda terimine güneydeki Katolik ülkelerindekinden çok farklı, sakıncalı, bozguncu gibi anlamlar verilmiştir. Sacra Congregatio, propaganda görevlerini yüklenmek için kurulan ilk organ değildi ancak özel olarak da böyle bir isimle adlandırılan ilk kuruluş olmuştur.⁴¹

Sacra Congregatio, Roma Katolik Kilisesinin resmi bir organı olmuştur. Katolik Kilisesinin inanç ve imanını yeni dünyaya yaymak, aynı zamanda eski dünyada da Roma Kilisesinin din anlayışını pekiştirmek ve yeniden güçlendirmekle görevlendirildi. Sacra Congregatio, propaganda görevlerini

³⁹ Beyzade Nadir Çetin, “Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 24, sayı 2, Elâzığ 2014, s. 239.

⁴⁰ Çetin, a.g.m., s. 240.

⁴¹ Terence H. Qualter, “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, çev. Ünsal Oskay, cilt 35, sayı 1, 1980, s. 255.

yüklenmek için kurulan ilk organ değildi ancak bu işi yapan ve özel olarak da böyle bir isimle adlandırılan ilk kuruluştur. Katolikliği sistemli bir şekilde yaymak için oluşturulan bu cemiyetin zamanla iki sonucu daha meydana gelmiştir. Birincisi zamanla kamuoyu üzerinde etkisi olmuş ve kontrol altına almıştır. Böylece kitlelerin eylemlerini güdülemek isteyen başka propagandacılara örnek olmuştur. İkinci olarak ise kamuoyunun günümüzdeki biçimiyle kontrol edilmesini kolaylaştırmıştır.⁴² Devlet yöneticileri, yönetilenleri kendilerinin “iyi” ve “doğru” olanı yaptıklarına inandırdıkları sürece “güçlü” ve “büyük” kabul edilmişlerdir. Güç, kamuoyuna dayanır. Kamuoyu ise bilinçli ve örgütlü ikna çabalarından etkilenir. Politik aktörlerin ürettikleri enformasyon, kitle iletişim araçları ile kamuoyuna duyurulduğundan, kamuoyunun dikkatini çektiği oranda olumlu ya da olumsuz propaganda etkisi yapabilmektedir.⁴³

Propaganda her insanın ilgisine göre şekillenebilmektedir. Bir sosyolog için propaganda ile toplumsal yapı arasındaki ilişki önemlidir. Bir psikolog için propagandanın neden etkin bir araç olduğu sorunu önem kazanacaktır. İnsanın hangi psikolojik süreçlerinin harekete geçirildiği tartışılacaktır. Propagandanın endüstri toplumlarında endüstri öncesi toplumlardan farklı şekillerde mi kurgulandığı ya da kurgulanmak zorunda olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Politik propaganda birçok farklı açıdan ele alınabilir. Bir tarihçi için propagandada farklı dönemlerdeki tarihsel etkiler ve bugünün olayları ile karşılaştırmalı değerlendirmeler birinci derecede önemli sayılabilir.⁴⁴ Tarihi bir çalışmada ise propaganda kendisini gazetede, diplomatik görüşmelerde, savaşlarda ya da edebi türlerde göstermiştir. Yapılan propagandaların hedef kitle üzerindeki etkileri bugün bir tarihi çalışmada araştırılabilir. Propagandanın yoğun olarak yapıldığı konulardan birisi de savaşlar olmuştur. Savaş propagandası, özellikle telkinden ve topluluk üyelerinin aidiyet duygusundan beslenmektedir. Savaş propagandasının temel kitlesi genelde sıradan insanlar olmuştur. Propaganda, kamuoyunu etkilemek için çoğunlukla sembollerin manipüle edilmesi sürecidir. Hatta propaganda savaşın başlıca unsurları arasındadır. Zaman zaman savaş esnasında propaganda cephesi

⁴² Qualter, *a.g.m.*, s. 241.

⁴³ Şeref Ateş, “Bir Siyasal İletişim Tarzı Olan Propagandanın Tanınması ve Propaganda Metinlerinin Çözümlemesi”, *Bilgi Dergisi, cilt 13, sayı 2000, s.119*.

⁴⁴ Ateş, *a.g.m.*, s. 119-120.

askeri cephenin bile önüne geçmiştir.⁴⁵ 1911’de Trablusgarp Savaşı’nda da savaş propagandasının sıklıkla yapıldığı görülmektedir. Hem İtalya hem de Osmanlı Devleti savaş esnasında gazeteler üzerinden farklı propagandalara başvurmuştur. 1911 ve 1912 yılına ait gazete ve dergiler incelendiğinde farklı içeriklerde halı manipüle etmek üzere yapılan propaganda faaliyetlerini görmek mümkündür.

⁴⁵ Ulucutsoy, *a.g.e.*, s. 15.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ ÖNCESİ DURUM

1.1.19. YÜZYIL SONLARINDA VE 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA TRABLUSGARP VİLAYETİ

Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır'ı fethetmesiyle Kuzey Afrika'ya adım atmıştır. 1533'te Cezayir'in, 1551'de Trablusgarp ve nihayet 1574'te de Tunus'un fethiyle birlikte Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümü Osmanlı yönetimi altına girmiştir.⁴⁶ Osmanlı Devleti, Anadolu'dan uzak, verimin düşük ve fiilen tam hâkim olamadığı bölgelerde salyâneli (yıllıklı) idare tarzını benimsemiştir. Bu bölgelerden biri olan Mısır ve Trablusgarp Vilayeti tımar sistemine dahil olmayıp özel bir statüye sahip olarak yönetilmiştir. Trablusgarp ilk fethedildiği dönemde imtiyazlı bir sancak olarak örgütlenmiştir. Trablusgarp'a vali olarak Turgut Reis'in atanması düşünülmüş ise de Sadrazam Hüsnü Paşa'nın baskısıyla yönetim 1551'de Murat Ağa'ya verilmiştir.⁴⁷ Böylece Trablusgarp'ta valilerin devri başlamıştır. Zamanla hükümet merkezi olan İstanbul ile ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Bilgi akışının yavaşlamasıyla merkezden 1600 kilometre kadar uzakta olan bu vilayette merkezi otoritenin etkisi zayıflamıştır. Trablusgarp'ta meydana gelen merkezi otorite boşluğu sonucunda yeniçerilerin diledikleri gibi hareket etmiş, vilayetin başına geçecek olan kişilerde de onlar söz sahibi olmuştur. İstanbul Hükümeti de vilayetin idaresine karışmamış, yeniçerilerin kendi istedikleri kişileri atamalarına müsaade etmiştir. Böylece Trablusgarp ve çevresinin özerk bir konuma gelmesine zemin hazırlanmış oldu. 17. yüzyıl boyunca Trablusgarp'ta dayı ismi verilen kişilerin vali olarak belirlenmesiyle "dayılık" idaresi görülmüştür.⁴⁸ 1711 senesine gelindiğinde Karamanlı Ahmet Paşa'dan valilik bu aileden gelen kimselere geçmeye başlamıştır. 1835 yılına kadar da Trablusgarp'ta Karamanlılar dönemi yaşanmıştır. Valiler, padişaha vergi ve

⁴⁶ Nevzat Artuç, *İttihad ve Terakki'nin İttihad-ı İslâm Siyaseti Çerçevesinde İttihatçı- Senûsi İlişkileri (1908-1918)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013, s. 81.

⁴⁷ Kavas, a.g.m., s. 288.

⁴⁸ Özdağ, a.g.e., s. 19.

hediyeler vermek dışında yönetimde bağımsız gibi hareket ettiler.⁴⁹ Öte yandan Osmanlı Devleti yönetimine aldığı bu toprakları, sömürgeci güçler olarak beliren Portekizliler ve İspanyollara; daha sonra da İngilizlere ve Fransızlara karşı korumaya çalıştı ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur. Böylece Osmanlı sistemine dahil olan Arap eyaletleri, idari, iktisadi ve kültürel gelişimlerini ve varlıklarını 16. yüzyıldan 18. yüzyıllara kadar da sürdürmüştür. Ancak 18. yüzyılın başlarından itibaren imparatorluk bir yönetim boşluğu içine düştümüşür. Doğuda ve batıda uzun süren savaşlar ve toprak kayıplarının tabii bir sonucu olarak merkez ve taşrada etkisini hissettiren yönetim sorunu, Osmanlı Devleti'nin merkezden uzak olan bu topraklarını derinden etkilemiştir. Nitekim, 18. yüzyılda buralardaki yerel otoriteyi, bazı hanedan ve âyan aileleri sağlamakta olup bu dönemde devlet, idari, siyasi, askeri ve ekonomik gücünü önemli oranda kaybetmiş; bu gelişmelere paralel olarak taşra üzerindeki merkezi otoritesi de hissedilir derecede zayıflamıştır.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika toprakları, büyük çoğunluğu Arap ve Berberi asıllı olan Trablusgarp, Cezayir ve Tunus valileri tarafından yönetilmiştir. Ancak dönemin ihtiyaçlarına göre zaman zaman yeni kanunnameler oluşturulmuştur. Oluşturulan kanunname ve nizamnamelere göre de yönetimde birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Müşterek yönetim biçiminin ardından ayrı ayrı birer eyalet olarak yönetilmeye başlanan yerlere “Garp Ocakları” adı verilmiştir. Ancak Trablusgarp, Tunus ve Cezayir eyaletlerinin garp ocakları adı verilen bu uygulamayla yönetici konumunda olan dayılar kendi aralarında adeta bağımsız ve iç işlerinde serbest hareket ediyorlardı.⁵¹ 16. yüzyılın sonlarında ise Tunus'ta “vatan beyi” ünvanı çıkmıştır. Tunus'un Koca Sinan Paşa tarafından ikinci defa fethinden sonra buradaki yeniçeriler kumandanları olan bölük başılara karşı 1591'de ayaklanınca aralarından temsilciler seçerek Tunus eyalet divanını oluşturdular ve başınada kendi aralarından gerektiğinde görevden alabilecekleri birini getirdiler. Seçilen bu kişi “dayı” ünvanı aldı ve kendisine emaneten beyin ve divanın görevlerine denk bir yetkiyi kullanma yükümlülüğü getirilmiştir. Askerler dayıyı, beylerbeyi paşaya ve divana karşı bir denge unsuru olarak

⁴⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Cilt: IX, Ankara: TTK, 2011, s. 256.

⁵⁰ Davut Hut, “Osmanlı Arab Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 1, 2016, s. 107.

⁵¹ Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri -Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler-*, Ankara: TTK, 1989, s.1.

yönetime dahil etmiştir. Hasan Paşa'nın Beylerbeyliği'nin ardından merkezden gönderilen valiler sembolik bir hale gelmiştir. Dayıların ve sonrasında da beylerin gölgesinde kalmıştır. 17. yüzyılın başlarında askerler, Tunus eyaleti halk hazinesinden zimmetine para geçiren paşayı kovmuştur. Bu olayın ardından da dayılık yönetiminde önemli derecede güçlenmişlerdir. Osmanlı Hükümeti yeni düzenlemeler yaparak kovulmuş beylerbeyinin görevine iadesini sağlamıştır. Bu yeni düzenleme hükümet merkezinden yollanan beylerbeyi ile ondan ayrı Tunus beyliğinin büyük hazinedarı olan veya genel mali işleri yönetme görevini üstlenen "bey" ünvanı oluşturulmuştur. Bu bey zamanla "vatan beyi" olarak anılmıştır.⁵² Zamanla Tunus ve çevre vilayetlerde yerel güçlerin elinde olan yönetim şekli günden güne daha da kuvvetlenmiştir. Valilik gibi üst düzey görevler, Trablusgarp'ta Karamanlı, Tunus'ta da Hüseyini ailelerinin tekelindeydi. Oluşan bu mahalli yapıların devlet otoritesinden uzak olduğu görülmektedir.

1808 yılında tahta geçen II. Mahmud, yerel yönetimlerin bozulmuş yapısını düzeltmenin ve merkezileşmenin gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda hareket eden padişah, planladığı reformların önündeki en ciddi engel olan ve işlevini kaybetmiş, yozlaşmış Yeniçeri Ocağı'nı 1826 yılında kaldırdı. 1834'te bu sürecin bir devamı olarak Celilî ailesinin Musul'daki etkinliğine ve ertesi yıl da 1711'den beri Trablusgarp'ta idareyi elinde bulunduran Karamanlı ailesinin hâkimiyetine son verildi.⁵³ Böylece yapılan yeni düzenlemeler ile İstanbul'a bağlı normal bir eyalet haline dönüştürüldü.

II. Mahmud dönemiyle başlayan ve Tanzimat uygulamalarıyla devam eden merkezileşme sürecine paralel olarak 19. Yüzyılda devlet yönetimine dair reformlar yapılmıştır. Ancak çok uluslu yapının meydana getirdiği farklı sosyal ve ekonomik yapıdan dolayı, yapılan ıslahatlar imparatorluk genelinde eş zamanlı olarak uygulanamamıştır. Genel olarak ekonomik yapı üzerinde egemen olan yerel eşrafın tepkisini çeken Tanzimat uygulamaları, aynı zamanda yeni oluşturulan yerel meclisler vasıtasıyla bu zümrenin taşra idaresi üzerindeki etkilerini sürdürmelerinin de zeminini hazırlamıştır. Reformları uygulayacak nitelikli memur azlığı, aşiret yapısının şekillendirdiği sosyo-ekonomik yapıdan kaynaklanan isyanlar ve asayiş problemleri,

⁵² İbrahim Güler, "Vatan Beyi", *TDV*, Cilt: ek-2, s. 643.

⁵³ Hut, "Osmanlı Arab...", s. 111.

idarecilerin kötü yönetimiyle paralellik gösteren rüşvet, yolsuzluk ve suiistimallerin yanı sıra devrin ulaşım sorunları ve imparatorluk içerisinde Avrupa devletlerinin de kışkırtmasıyla yaşanan isyanlar gibi sorunlarla baş eden Osmanlı Devleti ülke genelinde reformları ancak 10 yıl sonra uygulamaya başlayabilmiştir.⁵⁴

Arap vilâyetlerindeki halkın Tanzimat'a gösterdiği tepkiler, pek çok yerde asayiş sorunlarına neden olmuştur. Tüccar ve zenginler ekonomik tedbirlerden dolayı iyimserdi; ancak, gayrimüslimlerle eşit statüye indirilen ve menfaatleri zedelenen ulema, âyan ve tarikat şeyhlerinin kışkırttığı gelenekçi Müslüman ahali gelişmelerden memnun değildi. Buralardaki Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıklar bu nedenle artış göstermiştir. Avrupalı devletlerin baskısıyla ve ülkedeki Hristiyanların durumlarını iyileştirmek amacıyla ilân edilen Islahat Fermanı'na karşı Müslümanların gösterdiği tepkiler de Arap vilâyetlerinde ciddi sorunlar doğurmuştur. Müslümanlarla Hristiyanlar ve Dürziler arasında yaşanan 1858 Cidde ve 1860-1861 Suriye-Lübnan olayları, binlerce kişinin ölmesine, bu bölgelerde devlet otoritesinin sarsılmasına ve Lübnan'da Avrupa devletlerinin kontrolünde özerk bir statünün kurulmasına yol açmıştır.⁵⁵

Osmanlı Devleti, 8 Kasım 1864 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren “Tuna Vilayet Nizamnamesi” ile taşra yönetimini yeniden düzenlemiştir. Buna göre Osmanlı'nın Avrupa tarafında 10 vilayet ve 44 sancak, Asya tarafında ise 16 vilayet ve 74 sancak oluşturulmuştur. Cebel-i Lübnan özel statüsünden; Mısır, Bosna ve Girit özerk olmasından; Hicaz ve Yemen aşiret düzeninden ve son olarak İstanbul ise başkent olmasından ötürü bu düzenlemelerin dışında kalmıştır. Yeni düzenlemeyle İmparatorluk, vilayet, sancak, kaza ve köy olmak üzere idari birime ayrılıyordu. Bu düzenleme önceki yönetim şekline farklı değildi ancak yöneticilerin unvan ve atanmalarında bazı değişiklikler yapılmıştır. Eyalet adı vilayet olmuş, vali yönetici olarak durumunu ve unvanını korumuştur. Sancaklar livalara dönüştürülmüş, kaymakamların yerine ise yönetici olarak mutasarrıflar görevlendirilmiştir. Kaza birimi 1842'deki statüsünü korumakla birlikte, seçimle göreve getirilen “kaza müdürü” yerine hükümet tarafından atanan “kaymakam” iş başına geçirilmiştir.

⁵⁴ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 190, 197.

⁵⁵ Hut, “*Osmanlı Arab...*”, s.114.

Böylece en önemli değişiklik kaza yönetiminde yapılmıştır.⁵⁶ 1864 tarihli Vilayet Kanunu gereğince Trablusgarp Eyaleti vilayet olmuş, 1877 tarihli kanunname gereğince de Bingazi, Derne ve civarı doğrudan doğruya İstanbul'a bağlı müstakil bir sancak haline getirilmiştir. Böylece bugün Libya olarak bildiğimiz topraklar, Trablusgarp Vilayeti ve Bingazi müstakil sancak olarak oluşturulmuştur.⁵⁷

1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi'nin ülke genelinde tam anlamıyla uygulanmaya başlanması II. Abdülhamid'in saltanatı yıllarına denk gelmektedir. Bu dönemde Trablusgarp'a çok sık vali ataması olup, atanan valilerin kısa süre görevde kalması vilayetin kalkınmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak yine de içlerinden bazı valiler bölgede uzun süre kalmıştır. Bu süreçte Trablusgarp'ın gelişmesinde faydalı olmuştur. Bu valilerden birisi de Ahmet Rasim Paşa'dır. Paşa, 1885 yılında ikinci kez vali olarak atanıp 1896 yılına kadar görevde kalmıştır. Bu süre zarfında da Fransızlarla sınır sorunlarının çözümüne yönelik girişimlerde bulunmuş ve valiliği sürecinde hep gündeminde kalmıştır. Fransa'nın Tunus'u işgali sonrasında Tunus'un yerli kabileleri Trablusgarp-Tunus hududuna yerleşmiş ve Trablus'taki yerli kabileler üzerine saldırıp geçim kaynakları olan hayvan ve tarım ürünlerini talan etmeleri gibi asayiş sorunları meydana gelmiştir. Bundan dolayı Paşa, Zuvara kenti ailesini kendilerini ve mallarını koruyabilmeleri için tüfek ve benzeri araçlarla silahlandırmıştır. Ayrıca Fransız yetkililerle de görüşmüş ancak sonuç alamamıştır. Kabileler arası kavgaların sona ermesi için mücadele etmiş, devlete karşı çıkan isyanları yakından takip ederek gerekenlerin yapılması konusunda titizlikle davranmıştır. Sadece bu konu ile ilgilenmeyip Trablusgarp'ın gelişmesi için de birçok adım atmıştır. İlk defa batılı tarzda posta teşkilatı kurulması ve telgraf hatlarının çekilmesini sağlamıştır. Hamidiye adı verilen kapalı çarşının tamamlanmasına destek olmuştur. Hem vilayet dahilinde hem de Orta Afrika'dan diğer bölgelere yapılmakta olan köle ticaretinin yasaklanmasında önemli bir rol oynamış ve 1890'lardan sonra Trablusgarp'ta köle ticareti durma noktasına gelmiştir. Ahmet Rasim Paşa, Trablusgarp'ın Kuzey Afrika'daki son toprak olmasının önemini gayet iyi biliyordu. Bu sebeple ekonomik ve sosyal alanlarda da ıslah faaliyetlerinde bulunmuştur.

⁵⁶ Çadırcı, "a.g.e.", s. 251-252.

⁵⁷ Farag Agbılı, *Trablusgarp'ın İtalya Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Dr. Tezi), Karabük 2019, s.62.

Avrupa'dan teknik aletler getirterek bağ ve bahçelerin sulanması için kuyular açtırmıştır. Deniz ürünlerinden elde edilen gelirler arttırılmış, zeytin ve hurma ağaçları ıslah edilmiş, Yemenden ilk kez kahve tohumu getirterek ziraatına başlanmıştır. Bu dönemde Hums Sancağı'nda hükümet konağı, Mekteb-i Rüşdiye-i Mülkiye, han tamiri gibi birçok düzenlemelerde bulunmuştur.⁵⁸ Ahmet Rasim Paşa'dan sonra sırasıyla Süleyman Namık Paşa, Haşim Paşa, Hafız Mehmet Paşa vali olarak Trablusgarp'ta görev yapmıştır. 1900- 1903 yılları arasında vali olarak görev yapan Hafız Mehmet Paşa döneminde ise vergilerin adaletli toplanması için tahrir-i emlak muamelelerini, nüfus ve tapu işlerini bu bölgede başlatan kişi olmuştur. Yıllardan beri süre gelen bazı kabileler ile Kuloğullarının vergi ve aşar muafiyetine son vermiştir. Ziraat alanında da vilayetin kalkınması için Ziraat Bankası'nın bir şubesinin açılmasını sağlamıştır. Kumandan Recep Paşa ile beraber vilayette bulunan kabilelerin devlete bağlılığını tesis ederek İtalya ve Fransa'nın faaliyetlerine engel olmaya çalışmıştır. Hafız Mehmet Paşa, eğitime de büyük önem vermiş ve bu doğrultuda vilayetteki muallim açığını kapatmak için 1901 tarihinde vilayet merkezine yeni Darülmuallim hocalarının atanması ile Darülmuallim okulunun açılışını yapmıştır. Paşa'nın gayretiyle 1902 yılında Hums Sancağı'nda rüştiye mektebi, Trablus merkez sancağında ise bir ibtidai okul açılmıştır. Kendisinden önce yapımına başlanan ancak bitirilemeyen okulların inşaatlarının tamamlanmasını sağlamıştır. Ayrıca bölgede kunduracılık, marangozluk, ipekçilik ve matbaacılık gibi mesleklerin eğitiminin alınarak gelişmesi ve yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Ocak 1903'te ayında görevi sonlanan Hafız Mehmet Paşa'nın yerine Hasan Hüsnü Paşa göreve gelmiş ancak kısa süre sonra Recep Paşa vilayet valiliğine getirilmiştir.⁵⁹

1904-1909 tarihleri arasında Trablusgarp'ta vali olarak görevde bulunan Recep Paşa döneminde ise Fransa'nın sınır ihlallerinden dolayı bölgeye asker takviyesi yapılarak askeri kıtalar güçlendirilmiştir. Recep Paşa öte yandan, İtalya'nın bölgede güçlendiği, nüfuzunun arttığı bir dönemde valilik yapmasından dolayı İtalya'nın attığı adımları yakından takip etmiştir. Bu dönemde İtalya açtığı Banco di Roma ismiyle bilinen finans kuruluşu aracılığıyla Trablusgarp'ı ekonomik olarak etki altına almaya çalışmıştır. Recep Paşa da bu sebepten dolayı bazı yabancıların amaçlarını ve özel

⁵⁸ Özdağ, *a.g.e.*, s. 33-38.

⁵⁹ Özdağ, *a.g.e.*, s. 40,41.

maksatlarına istinaden çeşitli adlarda ticarethaneler tesis edildiğini ve bunların faizle borç para verdiğini belirtmiştir. Bu gibi girişimleri etkisizleştirmek için halkın önde gelen kişilerine bilgi verilmiş, halkın yabancı müesseselere müracaatının önlenmesi ve ihtiyaçlarının kolaylaştırılması için Babiâli'den yardım talebinde bulunmuştur. İtalyan emperyalizmine karşı oldukça başarılı bir yönetim sergileyen Paşa, 1906 ve 1907 yılında mülkiye, askeriye, maliye, maarif, bayındırlık alanlarındaki eksikliklerin giderilmesi için payitahttan iki ayrı heyet gönderilmesini de sağlamıştır. Recep Paşa, Trablusgarp'ta bir nevi sürgün olarak bulunmuştur. Bu sebeple Trablusgarp'a sürgün edilenleri koruduğu gibi birçok Osmanlı aydınının da Trablusgarp'ta oluşturduğu Jön Türk hareketinin gelişmesine destek vermiştir.⁶⁰ Müşir Recep Paşa'dan sonra sırasıyla Ahmet Fevzi Paşa (1909-1909), Hasan Hüsnü Paşa (1909-1910), İbrahim Ethem Paşa (1910-1911) göreve getirilmiştir. Kısa sürede değişen paşalar bu sürede kayda değer icraatta bulunamamıştır. İbrahim Ethem Paşa, 11 Eylül 1911 tarihinde Babiâli'ye sunduğu raporunda Trablusgarp Vilayeti'nin hakkında detaylı bilgilere yer vermiştir. Paşa, vilayetteki memurların yetkilerinin arttırılması, kazaların çoğunun bayındırlık faaliyetlerinden yoksun bırakıldığı ve yetkin memurların bölgeye gönderilmesi gerektiği, kazaların birinci sınıf statüsüne çıkartılması, İtalyan emperyalizmine ve faaliyetlerine değinmiştir. Ancak İbrahim Paşa'nın kalkınma girişimlerine fırsat kalmadan 29 Eylül 1911'de savaş patlak vermiştir.⁶¹

Tüm bu reform çalışmalarına ve düzenlemelere rağmen Trablusgarp ile Bingazi'de hayat seviyesi birkaç imtiyazlı aile dışında çok düşüktür. Ayrıca imar ve medeniyet seviyesi bakımından da geri kalmışlardır. II. Abdülhamid'in uzun süren saltanat yıllarında Trablusgarp ve çevresi her ne kadar valiler tarafından yapılan düzenlemeler ile düzeltilmeye çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte bölgede görev yapan valiler ve gönderilen Trablusgarp mebusları her ne kadar memleketin geri kalmışlığından ve reform gerekliliğinden bahsetmişlerse de bunun bir geri dönüşü olmamıştır. Vilayetin bu kendi haline terk edilmiş vaziyeti ise Batı Avrupa devletlerinin sömürge arayışları için zemin hazırlamıştır.⁶²

⁶⁰ Özdağ, *a.g.e.*, s. 42-44.

⁶¹ Özdağ, *a.g.e.*, s. 44,45.

⁶² Karal, *ag.e.*, s. 257.

1.2.İTALYA'NIN GÖZÜNDE TRABLUSGARP'IN ÖNEMİ VE 1911 YILINA KADAR AVRUPA DEVLETLERİ İLE YÜRÜTTÜĞÜ DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Osmanlı-İtalya ilişkileri 13. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Daha Osmanlı Devleti'nin yeni kurulduğu dönemlerden itibaren temas halinde olmuşlardır. Amalfi, Pisa, Venedik ve Cenova gibi İtalyan şehir devletleri Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerde bulunmuştur. 9. yüzyıldan başlayarak Bizans İmparatorluğu'ndan elde ettikleri ticaret serbestliğini giderek arttırmışlar ve böylece farklı devletlerle temaslarda bulunma imkânı sağlamışlardır. Hacı Seferlerinin başlamasıyla birlikte Suriye ve Filistin'de de benzer haklar elde etmişlerdir. Ancak bu prensliklerin kaybindan sonra bağımsızlıklarını yitirip Ege ve Anadolu topraklarına yönelmişlerdir. Böylece Ege'de yerleşim kuran Venedik ve Cenevizli İtalyan devletleri Asya ve Avrupa ticaretini sürdürmüşlerdir. Batı Anadolu'daki Türk Beylikleri ile yakından komşuluk ilişkileri kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin büyüme sürecinde de ticari ilişkiler devam etmiştir. Ancak 1453'ten itibaren bu ilişkiler sarsılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde Türkler, Bizansın çöküşü ve Anadolu'da siyasal birliğin sağlanmasıyla sonuçlanacak siyasal bir oluşum içerisindeyken İtalya ise, siyasal yönden parçalanmış ve yabancı devletlerin etkisine açık bir konuma gelmiştir.⁶³1870'te İtalyan birliğinin kuruluşuna kadar devam eden bu süreç sonrasında ise İtalya'nın sömürge arayışıyla devam etmiştir.

19. yüzyıl Avrupa devletlerinin sömürge arayışı için birbirlerini kovaladıkları bir yüzyıl olarak dünya tarihine geçmiştir. Siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya ise bu yarışa çok geç başlamıştır. İtalya, sömürge yarışında Avrupa devletlerini yakalayabilmek için hatta onlara kıymetli toprakları kaptırmamak amacıyla hiç vakit kaybetmeden büyüklüğünü ispatlamaya çalışmıştır. İmparator III. Napolyon ve İtalya başbakanı olan Cont Cavour'un girişimleri ve mücadelesi neticesinde 1870 senesinde İtalyan Birliği kurulmuştur. Alman Birliği'nin de kurulmasıyla Avrupa'nın büyük devletleri arasında siyasal dengeler yeni bir hâl almıştır. Birliğini ve bağımsızlığını sağlayan İtalya'nın bu aşamadan sonraki hedefi büyük Avrupa güçleri gibi sömürge arayışı içerisinde olmuştur.

⁶³ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, Ankara: TTK, 2020, s. 337.

Berlin Kongresi'nde (1878) Balkan toprakları pay edilirken Kuzey Afrika toprakların da paylaşılmasına dair planlar Avrupa devletleri tarafından yapılmaya başlanmıştır. İngiliz delegesi Salsbury, Fransız delegesi Wadinton'a Tunus'tan söz açarak “*Barbarların elinde Kartaca'yı bırakamayız, sizde oraya dilediğiniz gibi yerleşiniz biz ses çıkarmayız.*” diyerek, Osmanlı Devleti'ne ait olan bu toprağı Fransa'ya sunmuştur. Öte yandan İtalya'ya ise Trablusgarp'ı sunmuş ancak onlar Tunus'u istemişlerdi. İtalya coğrafi yakınlığı, tarihsel ortaklık ve Tunus'ta İtalyan nüfusunun fazla olması nedeniyle burayı ilhak etmek istemiştir. Ne var ki hiç beklenmedik bir anda 1881 senesinde Fransa, Tunus'a asker çıkartıp burayı işgal edince İtalya hayal kırıklığına uğramıştır.⁶⁴ Bunun üzerine İtalya, Trablusgarp'ı da elden kaçırmamak adına kendisini dış siyasette desteklemeleri için Avusturya ve Almanya-Macaristan ile ittifak kurmuştur. Trablusgarp'ın işgali için Avrupa devletleri ile görüşmeler yapan İtalya, diğer yandan da yeni sömürgeler arayışına girmiştir.

İtalya, esasında 1870'li yıllardan beri Kızıldeniz'de var olmaya başlamış ve kısa zamanda Kızıldeniz'in kıyı kesiminde önemli birkaç noktayı ele geçirmeyi başarmıştır. İtalya, Eritre ve Somali'yi sömürgeleştirmiştir ancak bu topraklardan beklediği ekonomik avantajı elde edememiştir. Eritre'den daha ileri gitmek istediğinde ise büyük bir hezimete uğramıştır. 1896 yılında ise Başbakan Francesco önderliğinde Etiyopya alınmak istenmişse de başarılı olunamamıştır. Aynı yıl gerçekleştirilen Habeşistan seferinde de Adova'da İtalya başarısızlığa uğramıştır. Yeni arayışlar içinde olan İtalya yönünü Kuzey Afrika topraklarına çevirmiştir. Osmanlı'nın Roma Ateşesi Vali Kolağası Rıza Efendi, İtalya'nın Kuzey Afrika topraklarında işgal niyetiyle gezindiğinin altını çizmiştir. Rıza Efendi, 2 Ekim 1885'te İtalyanların gemi sayılarının arttırmasını ve İngiltere'ye gemi siparişi vermesini İtalyanların niyetlerinin bir göstergesi olarak değerlendirmiş ve İstanbul'u uyarmıştır. Bu tarihten itibaren de İtalyanların her hareketini İstanbul'a bildirmiştir. Bunun üzerine bir ittifak arayışına giren Osmanlı Hükümeti ise İtalya'nın yaptığı gizli görüşmelerden habersizce 20 Mart 1887'de Fransa elçisi ile görüşerek İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması halinde Fransa donanmasının Osmanlı İmparatorluğu'na yardım edeceği sözünü almıştır.⁶⁵ Yenilgilerden sonra ve 1898-1900 yıllarında yaşanan büyük kriz sonrasında kendisini

⁶⁴ Karal, *a.g.e.*, s. 260.

⁶⁵ Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Askeri İstihbarat (1864-1914)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021, s. 146.

toparlayan İtalya, bu defa entelektüel alanda kendisini hazırlayarak yeni sömürgeler için fırsat kovalamaya başlamıştır.⁶⁶

İtalya'nın savaş hazırlıkları hızla devam ederken bölgede görevli olan memur ve devlet erkanı da bu hazırlıkların farkına varmıştır. Ancak İstanbul'a gönderilen raporlara, arz edilen bilgilere veya haber gönderen kişilere itimad edilmemiştir. 1887 yılında Palermo (İtalya'nın güneyinde bir şehir) Şehbenderinden gizli olarak seraskerliğe gönderilen yazıda İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal niyetinde olduğu belirtilmektedir. Yine aynı kişi tarafından 1 Ocak 1888 tarihinde ise Bahriye Nezareti'ne gönderilen raporda İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal edeceği, işgalin harekât merkezinin Sicilya olacağı ve harp gemilerinin sevk edileceği gibi bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca İngiliz basınında ise İtalyanların önce Trablusgarp'ı sonrasında da Tunus taraflarını işgal edeceği haberi yayılmıştır. Bunun üzerine II. Abdülhamid, bir araştırma yapılmasını emretmiştir. Roma Sefareti Ataşemiliteri Binbaşı Mehmed Şakir Bey'in Sefaret üzerinden verdiği 5 Ocak 1889 tarihli cevabı ile tüm bu haberlerin doğru olmadığı kanaatine varılmıştır.⁶⁷

Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki niyetlerini açığa vurmaya başlayan İtalya, hak iddialarını diğer devletlere kabul ettirmek için yoğun bir çaba harcamaya başlamıştır. İtalya'nın Üçlü İttifak'a girmesinde, Tunus meselesinden dolayı Fransa'ya karşı meydana gelen küslüğün yanında Fransa ve İngiltere'yi, Trablusgarp'ı kapabilecek tehlikeli birer rakip görmesinin de büyük bir etkisi vardır. İtalya, 1882'de Almanya ve Avusturya ile imzaladığı Üçlü İttifak ile Kuzey Afrika'daki amaçlarını kabul ettirmek için gerekli zemini hazırlamıştır.⁶⁸ İtalya, 1887'de üçlü ittifakın yenilenmesi sırasında Trablusgarp üzerindeki amaçlarını Avusturya ve Almanya'ya da kabul ettirmeye uğraşmıştır. Avusturya tarafından dolaylı olarak benimsenen anlaşmanın üçüncü maddesi ile bu amaçlar açıkça kabul edilmiştir. 1891 yılında üçlü ittifak yenilendi. Bu defa da İtalya birtakım yeni isteklerde bulundu. Bu istekler Kuzey Afrika'ya aittir. Almanya, Trablusgarp, Tunus ve Bingazi'deki statükonun

⁶⁶ Fabio L. Grassi, "Niçin Trablusgarp? İtalyan Çıkarması Ardındaki Siyaset ve Kültür", s. 37- *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013; Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)*, çev. Deniz Berktaş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 5.

⁶⁷ Yıldız, a.g.e., s. 148.

⁶⁸ İsmail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK: Ankara, 1995, s. 11.

korunacağını vaad ediyordu. Şayet statüko korunmaz da İtalya bu araziye işgal etme gereğini duyarsa Almanya, İtalya'nın bu girişimine yardımcı olacaktı.⁶⁹

Fransa'nın, Tunus'u işgalinden dolayı İtalya ile arasının açılmasının ardından 1900 yılına gelindiğinde görüşmelerin sıklaşmasıyla birlikte İtalya'nın Dışişleri Bakanı Emilio Visconti Venosta ile Roma Büyükelçisi Barere arasında Trablusgarp ve Fas'ta iki ülkenin menfaatlerine dair bir anlaşma taslağı oluşturulması için görüşmeler başlamıştır. 1902 yılına gelindiğinde ise İtalya'nın yeni Dışişleri Bakanı Prinetti ve Büyükelçi Barere tarafından iki ülkenin Trablusgarp ve Fas'taki çıkarlarının korunmasına dair kararlar alınmıştır. *“Anılan bölgelerde uygun gördükleri zaman ve birinin harekete geçmesi diğerininkine bağlı olmaksızın kendi nüfuz bölgesinde girişimde bulunabilecek(idi)”*⁷⁰ cümlesinin de ifade ettiği gibi Osmanlı topraklarını İtalya ve Fransa devletleri kendi aralarında paylaşmaya karar vermiştir. Hatta taraflardan birinin kendi payına düşen bölgeye asker çıkarmak istediğinde diğeri ses çıkarmayacaktı. Görüldüğü üzere İtalya ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin topraklarını aralarında paylaşılmasına göz yumar nitelikte bir menfaat antlaşması imzalamıştır.

İtalya, Üçlü İttifak'ın bir üyesi olmasına rağmen İngiltere ile de dostane ilişkiler kurmaya çalışmıştır. 1882'de Mısır'a yerleşen İngiltere, Nil'in kaynaklarının Fransa'nın eline geçmesine engel olmak için İtalya'yı Habeşistan'a işgale teşvik etti. Bu tarihte başlayan İngiliz-İtalyan yakınlaşması 1887'de yapılan gizli bir anlaşmayla da pekiştirildi. Bu anlaşmaya göre İtalya, İngiltere'nin Mısır'daki faaliyetlerini destekleyecek; İngiltere de Trablusgarp ve Bingazi'deki üçüncü bir devletin istilası halinde İtalya'ya yardım edecekti. Böylece İtalya, Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki amaçlarını İngiltereye de kabul ettirmiş oluyordu. Ayrıca muhtemel Fransa tehlikesine karşı İngiltere'nin desteğini almıştır. Ancak bu uzlaş uzun vadeli olmamıştır. İki devlet arasındaki anlaşma 1896 yılında sona erdi. İngiltere anlaşmayı yenilemedi. Çünkü İngiltere'nin Mısır için İtalya'nın desteğine ihtiyacı kalmamıştır.⁷¹

1902 yılında Trablusgarp Valiliği'nde bulunan Hafız Mehmed Bey, aldığı gizli haberlere dayanarak İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmek için elçiler aracılığıyla büyük devletlere başvurduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Serasker Rıza Paşa ise 8 Nisan

⁶⁹ Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 12.

⁷⁰ Childs, *a.g.e.*, s. 8.

⁷¹ Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 11.

1902 tarihinde Trablusgarp'ın müdafaası hakkında yapılması gerekenlerle ilgili bir rapor saraya göndermiştir. Bu raporda şu tedbirlere yer verilmiştir⁷²:

Trablusgarp Fırkası (Tümeni) askerlerinin elinde bulunan Martini Henry tüfeklerinin gerektiğinde düşmana direnişe çağırılacak ahaliye verilir, Fırkaya ise bunların yerine yeni Mauser tüfekler verilmesi,

Topçu bataryaları ile süvari alaylarının hayvan noksanlarının giderilmesi,

Trablusgarp sahillerinin muhafazası için görev yapan muzaffer korvetinin denizden bir düşman saldırısına karşı yeterli olmaması dikkate alınarak kıyı savunmasının uzun menzilli seri ateşli ve hayvanlı topraklarla takviyesi,

Abluka altına alınarak lojistik bağı kesilebilecek Trablusgarp'a 6 aylık erzakın depolanması,

Serasker Rıza Paşa, olası İtalya işgaline karşı hızlıca bu tedbirlerin alınmasını önermiştir. Bu öneriler Ocak 1902'de yapılan askeri komisyon toplantısında Rıza Paşa'nın teklifi ve Sultan'ın onayı ile görüşülmüştür. Ayrıca bizzat II. Abdülhamid'in isteğiyle top hayvanlarının Rusya'dan ve süvari alayları hayvanları ile diğer levazım maddelerinin ise mahallinden satın alma yoluna gidilmesi için irade çıkartılmıştır. Bunun yanı sıra 50.000'i fırkaya dağıtılmak, 50.000'i ise yedek olarak tutulmak üzere 500'er cephaneleriyle 100.000 küçük çaplı Mauser tüfeğinin ve 12 bataryalık seri ateşli topun satın alınması da ilgili irade-i seniyye çıkmıştır. II. Abdülhamid, 1902 yılındaki bu kapsamlı analiz çerçevesinde, İtalya'nın bölgeye yönelik faaliyetleri hakkında İngiltere'nin görüşünü de öğrenmek amacıyla Londra sefirinden tahkikat yapılmasını istemiştir. Sefirin raporunda İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal niyetinde olmadığı 17 Nisan 1902'de İstanbul'a bildirilmiştir. İtalya'nın Trablusgarp için bir tehdit unsuru olması, başta Sultan II. Abdülhamid olmak üzere Osmanlı devlet adamlarının zihnini meşgul etmiştir. Ancak Avrupa'da siyasi dengelerin elverişli olmadığı sürece İtalya'nın bu işgali gerçekleştiremeyeceği düşünülmekteydi.⁷³

1905 yılında ise Trablusgarp Vali Vekili ve Fırka Kumandanı Müşir Recep Paşa, gizli ve güvenilir bir kaynaktan aldığını söylediği istihbarata dayanarak, İtalyanların bölgeye telsiz hattı kurmak için makine getirdiklerini 11 Mart 1905

⁷² Yıldız, *a.g.e.*, s. 157.

⁷³ Yıldız, *a.g.e.*, s. 159.

tarihinde İstanbul'a bildirmiştir. Bundan iki ay sonra ise Paris Sefareti, güvenilir bir kişi olarak tanınan gizli kaynaktan alınmış bir habere dayanarak İtalya Hükümeti'nin Trablusgarp sahillerine bir harp gemisi göndermeye karar verdiği bilgisini paylaşmıştır. Ancak Roma sefareti 9 Haziran 1905'te verdiği cevapta bu istihbaratın doğru olmadığını bildirmiştir.⁷⁴

Osmanlı Hükümeti'ne farklı kaynaklardan birçok kez İtalya'nın bir savaş hazırlığı içerisinde olduğu kimliği gizli kişiler ve bölgenin paşaları tarafından bildirilmiştir. Ancak Osmanlı Hükümeti ise yaptırdığı veya yaptığı araştırmalar ve tetkikler sonucunda bu bilgilerin asılsız olduğu kanısına varmıştır. İtalya'nın yaptığı gizli görüşmelerden ve antlaşmalardan habersiz olan Osmanlı Hükümeti, belki de Avrupa devletlerinin siyasi güç çekişmelerinden dolayı İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesine müsaade etmeyeceklerinin düşüncesindedir. Ancak büyüklüğünü ispatlama kaygısında olan İtalyan Hükümeti, Avrupa devletleri ile diplomatik görüşmelerine ve onlardan güvence almaya devam etmiştir. Dönemin İtalyan Başbakanı Giovanni Giolitti, Trablusgarp Savaşı'na dair yaşadıklarını kaleme aldığı hatıra kitabında şu sözlere yer vermiştir:

*“Fransa ve İngiltere ile yapmış olduğumuz anlaşma neticesinde, biz bu iki memleketin Fas'ta ve Mısır'da vaziyetlerine karışmamayı taahhüt etmiş ve buna mukabil Fransa ve İngiltere de İtalya'nın Trablusgarp'ta birinci derecede olan menfaatlerini kabul ve tasdik etmişlerdi. Hatta o sıralarda Rusya Çarı'nın İtalya seyahati esnasında, bizim Trablusgarp üzerinde hukukumuzu Çar'a dahi tastik ettirmiştim. Bundan başka İttifak-ı Müselles Muahedesi tecdit edilirken o muahedenin 9. maddesinde bizim Trablusgarp-ı muhtarisini işgalimizin meşru bir taviz olacağı ve Almanya ile Avusturya'nın bu işte hiçbir alakaları olmayacağı kaydı da ilave edilmiştir. Ben daha 1906-1909 seneleri esnasında mevkii iktidarda bulunurken, İtalya'nın bir gün Trablusgarp için muharebeyi göze almak ihtimalini doğrudan doğruya göz önünde bulundurarak bu mesele ile meşgul olmaya lüzum görmüş ve Trablusgarp'ta zemini hazırlamış ve bilhassa kabilelerin kendi aralarındaki münazaa ve ihtilaflarla doğrudan doğruya Türk makamatı resmîyesi ile olan gerginliklerinden istifade için bazı hususi memurlarla Trablusgarp ve Bingazi'de tahrikât yaptırmaya başlamıştım.”*⁷⁵

⁷⁴ Yıldız, a.g.e., s.162.

⁷⁵ Giovanni Giolitti, *Dönemin İtalya Başbakanının Türk İtalyan savaşına Dair Hatıraları Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, Hazırlayan: Tahsin Yıldırım, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2012, s. 29.

Bu sözleri ile Trablusgarp üzerindeki amaçlarını yazıya aktaran başbakan açıkça bir savaş hazırlığında olduğunu ifade etmiştir. Avrupa ülkeleri ile görüşmeler ve anlaşmalar düzenleyerek Trablus üzerinde çıkarlarını güvence altına almıştır. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun bölge üzerindeki otorite boşluğundan ve kabileler ile olan sorunlardan faydalanarak bu bölgenin yerel güçlerine kendisini kabul ettirme, sevdirme politikası yürütmüştür. İtalya hükümeti aynı zamanda Trablusgarp'ta kendi ekonomik çıkarlarına uygun bir ortam hazırlama yoluna da koyulmuştur. II. Abdülhamid döneminde bir sürgün yeri olarak görülen Trablusgarp, İtalyanlar için bir prestij meselesiydi. Bu nedenle 1905 senesinde Banco di Roma adında Trablusgarp'ta bir banka açma teşebbüsüne girmişlerdir. 1907 yılına kadar Bâbiâli tarafından bu bankanın açılması engellenmeye çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. 1907 yılında Banco di Roma bankasına ait tabelasının gümrükten çıkarılmasına izin verilerek bankanın açılması onaylanmıştır. Kısa bir süre sonra Derne'de bir şubesi daha açılan İtalyan bankası, Trablusgarp'a ekonomik bakımdan girmenin ilk safhasını oluşturdu.⁷⁶ Banco di Roma, geniş maddi ve manevi kredisiyle İtalyanların nüfuzunu artırmaya ve İtalyanların ekonomik bakımdan piyasaya hâkim olmasını hedeflemekteydi. Bankanın bir diğer önemli faaliyeti ise yerli halkın elindeki toprakların da İtalyanlara geçmesine zemin hazırlamak olmuştur. İtalya, Trablusgarp'ın ileri gelen ailelerinden ve aynı zamanda Belediye Reisi olan Karamanlı Hassune Paşa'ya rüşvet vererek kendi tarafına çekmiştir. Ardından Trablusgarp'ın yerli halkına borç para vererek bu kişileri kendisine bağlı hale getirmiştir. Banco di Roma'nın şubeleri arttıkça güçlenen banka çok sayıda mülk ve arazi satın almıştır. Borç para verdiği yerli halktan borcunu ödeyemeyenlerin arazilerine de el koyarak servetini çoğaltmıştır. Böylelikle İtalyanlar Banco di Roma sayesinde kısa sürede Trablusgarp'ta muazzam topraklar ve birçok ticari teşebbüse sahip olmuştur.⁷⁷

İtalya, 1909 yılında Rusya ile yaptığı Racconigi Anlaşması neticesinde, Rusların boğazlardaki menfaatlerine karşılık Trablusgarp'taki çıkarlarının korunacağı güvencesini almıştır. Böylece büyük devletlerin tamamından onay alan İtalya,

⁷⁶ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarp'taki Faaliyetleri", *Belleten Dergisi*, cilt 51, sayı 200, 1987, s. 835.

⁷⁷ Şıvgın, a.ge., s. 23; Ayhan Küçükefe, *Avanzade Mehmed Süleyman'ın Trablusgarp ve Devlet-i Aliyye- İtalya Vekayi-İ Harbiyesi Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Tahlili (1911-1912)*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış YL Tezi), İstanbul 2015, s. 25.

Trablusgarp'taki faaliyetlerine devam etmiştir. Trablusgarp'ta Darüleytam (yetimler yurdu), hastane ve çeşitli okullar açmıştır. 1884-1900 yılları arasında Trablusgarp Vilayeti'nde dördü ibtidai ve biri rüşdi olmak üzere beş okul açmıştır. 1911 yılına gelindiğinde Trablusgarp'ta İtalyan okulu sayısı 10'a çıkmıştır.⁷⁸ İtalya ayrıca madenlerle ilgili de imtiyazlar elde etmiştir. Maden araştırmaları için İtalyalı bir heyete imtiyaz verilmiştir. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde İtalya, Trablusgarp'ta hem ekonomik olarak hem de sosyo-kültürel olarak iyice güçlenmiştir.

Giolitti hükümeti Trablusgarp'ta İtalyan faaliyetlerini geliştirirken bir yandan da iç siyasette de etkin rol oynamıştır. Trablusgarp'ın İtalya'ya ait olması fikrini halkına da aşılamaaya çalışan İtalyan yönetimi bu doğrultuda faaliyetlerde bulunmuş, halkı yönlendirmiştir. Bir plan dahilinde bölgeye gönderdiği bilimsel heyetlerle, Trablusgarp'ın ekonomik imkanlara sahip olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu açıdan Osmanlı'nın hakimiyetinde olan bu Afrika topraklarının maden yönünden son derece zengin, bol su kaynakları ve geniş tarımsal olanaklara sahip olduğunu İtalyan kamuoyuna anlatılmaktadır. İtalyan Milliyetçilerinin yayın organı olan "L'Idée Nationale" gazetesinde Bingazi'nin "küçük bir cennet" ve Herodot'a göre de "bu toprakların yıl boyunca üç verimli mevsimi" olduğu yazılmaktadır.⁷⁹ Trablusgarp'ın İtalya'nın olması fikri basın ve diğer yayın araçlarıyla topluma empoze edilmiştir. Böylelikle Trablusgarp'ın işgali fikrinin gelişmesi ve İtalyan kamuoyunda yer edinmesi sağlanmıştır. Hatta 1910 senesine gelindiğinde Osmanlı'nın Afrika'daki toprakları olan Bingazi ve Trablusgarp'ın işgal edilmesi gerektiğini savunan bir kampanya İtalyan basınında yer almıştır.

1911 yılına gelindiğinde İtalyan halkında geçmiş duyguları uyandırmak isteyen Giovanni Giotti yönetimi, M.Ö. 204 yılında Afrika'nın kuzeyine çıkartma yaparak Kartacalı komutan Hannibal'i bozguna uğratan ünlü Romalı General Afrikalı Scipion anısını yeniden canlandırmak için askeri hazırlıkların yapılması emrini verdi ve böylece atalarının zafer kazandıran kahramanlıklarını Trablusgarp'ı alarak yeniden

⁷⁸ Sezen Kılıç, *Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtı (Alman Belgelerine Göre)*, Ankara: TTK, 2018. s. 12; Mert, a.g.m., s. 831.

⁷⁹Paulino Toledo Mansilla, "Trablusgarp Savaşı'nın İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sirenayka'da Çökmekte Olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak Görülen İtalyan Medenileştirme Misyonu" *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 556.

İtalya halkına yaşatacaktı. Ayrıca kendisini eski Romalıların meşru mirasçıları olarak gören İtalya, Trablusgarp ve Bingazi eyaletlerinin Osmanlı'nın kültürel yozlaşmadan dolayı çektiği acıdan, ruhsal ve maddi çöküşünden kurtarmanın tek yolunun Trablusgarp'ın işgali olduğuna inanılmaktadır. Kendisini Trablusgarp'ın kurtarıcısı olarak gören İtalya'nın gözünde Trablusgarp, Tevrat'taki Filistin gibi, İtalya'nın bu tarihi ve evrensel misyonunu yerine getirmek için vaat edilen topraklarıydı.⁸⁰

İtalyan kamuoyunu, Trablusgarp Savaşı'nda kendi lehine etkilemeye en güçlü katkıyı sağlayan kaynaklardan bir diğeri ise Roman Tribuna Gazetesi'dir. 1909'da Milona'daki Banca Commerciale Italiana ve birkaç sanayi grubunun oluşturduğu bir komisyon tarafından satın alınan Giolitti yanlısı bir gazeteye dönüştürülmüştür. Böylece Tribuna Gazetesi'nde Trablusgarp'ın İtalyan topraklarına dahil edilmesi gerektiği yönünde propagandalar yapılmaya başladı.⁸¹

İtalyan milliyetçiliğinin babası olan Enrico Corradine'ye göre Trablusgarp'ın alınması demek İtalya'nın misyonunu tamamlamasıdır. *“Ulusumuz genç, sağlıklı, güçlü ve hareketli; Osmanlı İmparatorluğu gibi çöküşte olan bir imparatorluğun yıkılacağı yazılıya benziyor ve onlara son ölümcül darbeleri vuranlarında bizler olacak olması bence çok iyi.”*⁸² diyen İtalyan milliyetçisi Corradine, bu sözleriyle Trablusgarp'ın işgalinin gerekliliğini büyük bir heyecanla dile getirmiştir.

İtalya'nın hem iç siyasetinde hem de dış siyasetinde, Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'ı diğer devletlere kaptırmamak için savaş öncesi hazırlıklara başlamıştır. Avrupa devletleriyle diplomatik görüşmelerde bulunmuş ve birtakım anlaşmalar imzalamıştır. Böylece Trablusgarp'ın işgaline karşı onların desteğini alarak olası bir müdahalenin önüne geçmeyi hedeflemiştir. Trablusgarp'ta ise kendi elini güçlendirecek hamlelerde bulunarak bölgeye savaş öncesinde ekonomik ve kültürel yatırımlar yapmıştır. Öte yandan iç siyasette ise kamuoyu desteğini arkasına alarak işgali bir İtalyan misyonunu tamamlama ve atalarından kalan mirası geri almak için propaganda yapmıştır. Eski topraklarına kavuşma duygusunu perçinleyerek İtalyan halkının gözünde Trablusgarp'ın işgaline milli bir değer

⁸⁰ Mansilla, *a.g.e.*, s. 556- 557.

⁸¹ Massimo Castellozzi, “Giuseppe Piazza e La Nostra Terra Promessa”, *Estudios Literarios Y Culturales*, sayı 28,2021, s. 268.

⁸² Mansilla, *a.g.e.*, s.556.

katılmıştır. Tüm bunlar olup biterken Osmanlı Devleti ise İtalya'nın yaptığı bütün bu hamleleri boşuna bir çırpınış ve tecrübesizlik olarak değerlendirmiştir. Dönemin Şeyhülislam'ı Cemaleddin Efendi ise Hakkı Paşa kabinesinin İtalya'nın savaş hazırlığında oluşunu anlamamasına ve içinde bulunulan gaflete şöyle tepki göstermektedir;

“Malum olduğu üzere Trablusgarp ve Bingazi, saltanat merkezinden uzak ve iki yanında bulunan Mısır ve Tunus toprakları da yabancı işgali altında bulunduğundan donanması kuvvetli bir devlet tarafından saldırıya uğraması halinde bu bölgeye asker sevki mümkün değildi. Eskiden Recep Paşa merhum gibi muktedir bir müşirin kumandası altında, bir kıta asker bulundurulduğu gibi gerektiğinde yerli ahali ve Araplardan da destek kuvvetleri oluşturulmak üzere lüzumu kadar silah ve mühimmat gönderilerek depolarda saklanılmaktaydı. İtalya'nın müteveffa başvekili Crispi ile Lord Salisbury arasında gerçekleşen ve geçenlerde Avrupa gazetelerinde yayımlanan siyasi yazışmalardan anlaşıldığı üzere, İtalya uzun zamandan beri Trablusgarp'ı istila fikrinde olup Fransızların Tunus'u işgal etmesi üzerine bu maksadı gerçekleştirmek için fırsat kollamakta, bu arada da Trablus'ta bir banka ve benzere iktisadi bir teşekkül kurup İtalya kamuoyunu oyalamaktaydı.”⁸³

Babalık Gazetesi'nde ise İtalya'nın savaş hazırlığı hakkında aktarılan bilgilerin muhteviyatı şöyledir; Ebul Ferih adlı yazarın H. 17 Safer/ M. 16 Şubat 1911 tarihinde gazetede yayımlanan makalesinden hareketle, Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesinden sonra Tunus'a yönelmesi, İtalya ile diplomatik ilişkilerini bozduğunu belirtmektedir. Fransa'nın siyasetinin İtalya'yı mağlup ettiğini ve bu nedenle de İtalya'nın Trablusgarp Vilayeti'ni işgal etme amacında olduğunu belirten yazar, bu amaç doğrultusunda da bölgeye amele, usta, mühendis, tüccar namlarıyla kendi halkını iskân ettirerek İtalya fikrini Trablusgarp'a yaymak istediğini vurgulamıştır. Ancak Yunanistan'ın isyanı neticesinde kazandığı bağımsızlıktan aldığı cesaretle yapılan bu hareketlerin birer boşuna çırpınış olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁴ Ayrıca İtalya'nın Trablusgarp'taki faaliyetlerine rağmen Osmanlı'ya karşı savaş açma ihtimalinin olmadığı düşünülmektedir. Öyle ki 10 Nisan 1911 tarihli Kastamonu Vilayet Gazetesi'nde yer alan “Hükümet-i Osmaniye İtalya” başlıklı bir haberde İtalya'nın konsolosu ve Trablusgarp valisinin arasında geçen bir görüşmeden her iki tarafında

⁸³ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralarım 1908-1913 Meşrutiyet Dönemi*, Haz. Recep Yılmaz, İstanbul: Kapı Yayınları, 2021, s. 57.

⁸⁴ Babalık Gazetesi, nr.: 11, 16 Şubat 1911.

memnun olduğunu ve dostane şekilde ayrıldığını belirtmektedir. Bu nedenle de yakın bir zamanda İtalya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhinde bir tavır sergilemeyeceği düşünülmektedir.⁸⁵ Hatta bu durumu İtalya Hükümeti de Osmanlı yönetiminin bazı yabancı sefirlerin ikaz ve ihtarlarını da kulak ardı ettiği ve Türk hükümeti üzerinde bir tesiri olmadığını ifade etmişlerdir. İtalyan filolarının Trablusgarp önüne geldiği ve orada harekete başladığında Osmanlı Hükümeti'nin olayın ciddiyetini daha yeni anladığı vurgulanmıştır.⁸⁶ Verilen örneklerde görüldüğü üzere İtalya'nın bir savaş hazırlığında olduğuna dair yapılan söylentilere rağmen hem Osmanlı Hükümeti hem de gazete yazarlarından bir kısmının da İtalya'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaş girişimine bulunacağına ihtimal vermediği görülmektedir.

1.3.TRABLUSGARP SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI-İTALYA DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

1876 yılında tahta çıkan ve uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten II. Abdülhamid, 1908 yılına gelindiğinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yönetimi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum siyasi ve uluslararası diplomatik ilişkiler de dahil olmak üzere ülke yönetiminde birçok alanın yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ardından bazı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan birincisi Osmanlı Hükümeti'nin nasıl bir yapısı olacağı sorusuydu. Bir diğeri Osmanlı tebaasını oluşturan azınlık unsurlarının uyruklarının nasıl tanımlanacağı sorunu ve üçüncü olarak ise imparatorluğun toprak bütünlüğünün nasıl korunacağı soruları veya sorunlarıyla baş başa kalınmıştı.⁸⁷ Jön Türkler, hem bu sorunlara çözüm olacak kararlar alırken hem de bir yandan da ordu içerisinde yeni düzenlemelere başvurmuştur. 1909 tarihli düzenlemeyle askerlerin talimlerini geliştirici kararlar alınmış, silah kuvvetleri modernleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu çalışmalara rağmen 1910 yılına gelindiğinde Osmanlı donanmasındaki malzeme, personel ve eğitim eksikliği gibi sorunlar devam etmekteydi. İtalya açısından bakıldığında ise 1910 ve 1911 senesinde Osmanlı Devleti'ne savaş açmak için fırsat kovalamaktaydı. Ancak bu dönemlerde İtalya ve Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika

⁸⁵ Kastamonu Gazetesi, nr: 1886, 10 Nisan 1911.

⁸⁶ Giolitti, *a.g.e.*, s. 40.

⁸⁷ Childs, *a.g.e.*, s. 25.

vilayetleri arasındaki ekonomik ilişkileri çok gelişmişti. 1910 yılında iki taraf arasında ticari ilişkileri bir önceki yıla göre %59 artmıştır. Aynı dönemde İtalya'nın Trablusgarp'a mal ihracı %66 oranında artmıştır. İtalya'nın 1895 yılında Trablusgarp'ın dış ticaretinde sahip olduğu pay %5 iken, 1910 yılında sahip olduğu pay %50 ye kadar yükselmiştir.⁸⁸ İki devlet arasında yaşanan bu ekonomik faaliyetlerden dolayı İtalya aradığı fırsata kolaylıkla ulaşamamıştır. Yavaş yavaş amacına ulaşmaya çalışan İtalya, 1909 ve 1910 yıllarında Osmanlı tarafından Kızıldeniz'deki İtalyan gemilerine el konulmasıyla bir nebze de olsa Osmanlı Hükümetiyle gerginliklerin başlamasına zemin hazırlamıştır. Bir diğer olay ise Osmanlı Devleti'nin bölgede bulunan idarecileri tarafından Kuzey Afrika halkının Banco di Roma ile iş yapmasını önlemeye çalışmaları iki devlet arasında birtakım gerginliklere kapı aralamıştır. Ayrıca Derne'de bir Hristiyan din adamının öldürülmesi ile İtalyan vatandaşlarına yönelik muhtelif saldırıları başlatmıştır.⁸⁹ Tüm bunlar İtalya için Osmanlı Devleti'nin aleyhine kullanabileceği birer silah niteliğinde gelişmeler olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin iç siyasette yaşadığı isyanlar ve Balkan topraklarında meydana gelen kopuşların yoğun olarak yaşandığı bir döneme denk gelmiştir. İtalya ise tam anlamıyla gerekli fırsatı bulamadığı için savaşa girmeyi düşünebilecek konumda değildir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması politikasını sürdürmeye devam etmekte ve Osmanlı Devleti'nden birtakım imtiyazlar almanın peşindedir. Her ne kadar geçmiş yıllara göre Osmanlı ile ekonomik ilişkilerini arttırmış olsa da Osmanlı Devleti'nin ekonomisinde sahip olduğu pay, İngiltere ve Fransa'yla karşılaştırıldığında oldukça azdır. 14 Şubat 1910 senesinde Hariciye Nazırı Guicciardini, "*Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün Afrika'da bile korunmasının İtalyan siyasetinin değişmez temel prensibidir.*" diyerek bir savaş teşebbüsünde olmadıklarını ileri sürmüştür.⁹⁰ Ancak aynı yılın son aylarında ise yaptığı bir açıklamada halen Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunduğunu fakat Osmanlı Devleti'nden birtakım imtiyazlar beklediğini ifade eden konuşmasında İtalya'nın gerçek niyeti ön plana çıkartılmıştır.

⁸⁸ Zoubair Khalfallah, *Trablusgarp Meselesi ve Osmanlı Kamuoyunun Tutumu (1878-1912)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Dr. Tezi), İstanbul 2009, s. 87.

⁸⁹ Khalfallah, *a.g.t.*, s. 87.

⁹⁰ Childs, *a.g.e.*, s. 27.

1910 yılı sonlarına doğru İtalya Hariciye Nazırı San Guilano Trablusgarp konusunda İtalyan görüşünü şu sözleriyle ifade etmiştir.

“Türkler çok açık olan şeyi halen anlamış değiller. İtalya, Trablusgarp’ı almak istemiyor. Osmanlı’da kalmasını istiyor. Fakat Mısır ile Tunus arasında bulunan bu memleket o kadar büyük çapta gelişiyor ki, bütün kaynakları ile süresiz olarak atıl kalamaz ve bizim çıkarımızda, Trablusgarp’ın bu ekonomik gelişme işinin başka yabancı devletler yerine sadece Osmanlı ve İtalyan çalışmaları ile yapılmasıdır.”

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere İtalya hükümeti Trablusgarp üzerinde bir ortaklık ve diğer devletlere göre İtalya’ya imtiyaz tanınmasını istemektedir.⁹¹ Ancak Osmanlı Hükümeti’nin İtalya’nın toprak satın almasını engelleyen politikaları iki devletin aralarının açılmasına zemin hazırlamış olup, İtalyan yöneticileri Alman büyükelçisinin arabuluculuk rolünü üstlenmesini istemişlerdi. İstanbul’da bulunan Alman Büyükelçisi Marschall von Biberstein, Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ile görüşmelerinin neticesinde İtalya’ya diğer devletlerden farklı olarak herhangi bir imtiyaz verilmesinin söz konusu olamayacağını açıkça ifade edildiğini belirtmiştir.⁹² 2 Ocak 1911 tarihinde ise Osmanlı Hükümeti İtalya’nın imtiyaz isteğine şöyle yanıt vermiştir: *“Trablusgarp İtalya’ya mahsus değildir. İtalyanlar memleketin gelişme çabalarına katılabilirler. Fakat bu ancak diğer devletlerle rekabet suretinde olabilir.”*⁹³ İtalya, Osmanlı Hükümeti’nden imtiyaz arayışlarına olumlu yanıt bulamayınca iki devlet arasında yaşanan diplomatik görüşmeler daha da gerilmiştir.

Uluslararası alanda İtalyan Hükümeti’ni Trablusgarp’ı işgal etmeye teşvik edebilecek ve bu bahanenin arkasına sığınabileceği bir gelişme bir süre daha yaşanmamıştı. Ancak 1911 yılının temmuz ayında Kuzey Afrika’da yaşanan bir gelişme İtalya için kaçınılmaz bir fırsat olmuştur. Kuzey Afrika’da Almanya ile Fransa arasında II. Fas Krizi’nin patlak verdi. Bu durum İtalya’nın Trablusgarp’a karşı harekete geçmesi için iyi bir fırsat olmuştur. Beklediği fırsatı yakalayan İtalya bu defa da kendi içinde bir takım görüş ayrılıkları yaşamıştır. Başbakan Giolitti ve Hariciye Nazırı San Giuliano arasında görüş ayrılığı yaşanmıştır. San Giuliano, Fas Krizi bir çözüme varmadan İtalya’nın Trablusgarp’ı işgal etmesi gerektiğini savunurken;

⁹¹ Karal, *a.g.e.*, s. 265.

⁹² Childs, *a.g.e.*, s. 28.

⁹³ Karal, *a.g.e.*, s. 266.

Giolitti ise Fas Krizi çözümlendikten sonra işgal hareketinin başlatılması taraftarıydı. Çünkü II. Fas Krizinin bir Avrupa sorunu haline dönüşmesinden çekiniyordu. Başbakan Giolitti, Trablusgarp harekâtını mümkün olduğunca izole bir hale getirmek ve Balkanlara yansımından kaçınarak işgali gerçekleştirmek olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle İtalya Trablusgarp'ın işgalini 2 ay kadar bir süre daha ertelemek zorunda kalmıştır.⁹⁴

Agadir Krizi olarak da bilinen II. Fas Krizi, resmi olarak 4 Kasım 1911 tarihinde taraflar arasında yapılan bir anlaşma ile sonuçlanmış olsa da Eylül ayının sonlarına doğru Fransız-Alman anlaşması büyük oranda sağlanmış bulunuyordu. Bu durumdan haberdar olan İtalya, daha fazla vakit kaybetmeden 29 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'ne verdiği 24 saat süreli bir ültimatonda İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'ye asker çıkartıp işgal altına almaya karar verdiğini bildirerek, işgale karşı çıkılmaması hususunda Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp halkına emir vermesini istemiştir. Aynı gün içerisinde İtalyan ültimatoma karşı cevap veren Osmanlı, Trablusgarp ve Bingazi'ye İtalya'nın istediği emri vermeyeceğini bildirdi. Bu gelişme üzerine 29 Eylül 1911'de İtalya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.⁹⁵

⁹⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi tarihi (1789-1914)*, Ankara: TTK, 1997, s. 637.

⁹⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s 639.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI BASININDA TRABLUSGARP SAVAŞI: SANSÜR VE PROPAGANDA YÖNÜYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'nde birçok alanda yeni başlangıçların olduğu bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle basın hayatı istibdat döneminden çıkınca adeta yeniden doğmuş gibi bir havaya bürünmüştür. Yıllarca sürgün hayatı yaşayan gazeteciler ülkeye geri dönmeye başlamış ve hiç vakit kaybetmeden yeni gazeteler çıkarmıştır. Hem İttihad Terakki yanlısı hem de muhalif olan birçok gazeteci imtiyaz alarak basın hayatında yer almıştır. Çıkarılan gazetelerin içerikleri yalnızca siyasi konulardan ibaret olmamıştır. II. Meşrutiyet her türlü düşüncenin yayınlanıp kamuoyuna sunulduğu bir dönemdir. Bu dönemde bilim, sanat, eğlence, mizah, din, aile, ekonomi, vs. alanlarında pek çok dergi de yayın hayatına atılmıştır. Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle Osmanlı basınında coşku ve mutluluk nidaları yaşandığı görülmektedir. Başlangıçta herkes istibdadın sona erişinin mutluluğunu kutlayan yazılar yazmış ve yeni düzenin nasıl olması gerektiği ifade ediliyordu. Ancak İttihad ve Terakki'nin siyasi yaşam üzerinde etkisini göstermesi ile birlikte basında İttihatçılara karşı bir muhalefet kendisini hızla göstermeye başlamıştır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yönetimde söz sahibi oluşunun artmasıyla muhalefetten de ses yükselmeye başlamıştır. Farklı düşüncelerden insanların da basın hayatında yer almasıyla birlikte yavaş yavaş Osmanlı'yı bir kaos ortamı sarmalamıştır. Mizan, İkdam, Volkan ve Serbesti gibi gazetelerde makalelerini yayınlayan yazarlar İttihat ve Terakki'ye karşı muhalif basın politikası yürütmüş ve sert eleştirilerde bulunmaktaydılar. 13 Nisan 1909'da birtakım kışkırtmalar sonucunda "şariat isteriz" nidalarıyla başta Tanin ve Şura-yı Ümmet gazetelerinin yazıhaneleri olmak üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyelerinin görüşlerinin savunulduğu mekanlar ya da doğrudan bu kişilere ait olan yazıhaneler yağmalanıp tahrip edildi. Yaşanan bu olaylar neticesinde hareket ordusu Makedonya'dan İstanbul'a gelip isyanı bastırdı. Volkan Gazetesi'nde halkı kışkırtıcı yazılar yazan Derviş Vahdeti başta olmak üzere birçok kişi idam edildi. Bu olayın ardından II. Abdülhamid tahttan indirildi ve yerine V.

Mehmed Reşad tahta çıktı.⁹⁶ 31 Mart Olayı olarak anılan bu gelişmelerden sonra matbuat hayatının bir düzene konulması gerekliliğine inanılmıştır. Bunun üzerine 1909 Matbuat Kanunu'nun hazırlıkları kısa sürede tamamlanıp yürürlüğe konulmuştur.

Büyük beklentiler ve umutlar içerisinde ilan edilen II. Meşrutiyet umulduğu gibi devleti içinde bulunduğu isyan ve savaş havasından kurtaramamıştır. Hem Balkan topraklarında hem de Anadolu'da yaşanan isyanlara ve azınlık milletlerin Osmanlı Devleti'nden kopuşlarına engel olamamıştır. 20. yüzyıl isyanların ve savaşların art arda yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzyılda gazete yazarları, meydana gelen olaylar ya da savaşlar hakkında Osmanlı toplumunu farklı yöntemlerle aydınlatmayı amaçlamıştır. Dönemin aydın yazarları gazete ve dergiler vasıtasıyla yapılan propagandalarla toplumu örgütlemiş; hükümeti ve kararlarını eleştirmiş ya da savundukları fikirleri geniş kitlelere yayarak seslerini duyurmaya çalışmıştır.

1911 senesine gelindiğinde ise İtalya, Osmanlı Devleti'ne karşı harp ilan ettiğinde ülkenin doğusundan batısına her bölgeden büyük tepkiler gelmiştir. Ülke genelinde çığ gibi büyüyen bu tepkilerin etkisiyle büyük direnişler ve toplumsal protestolar yaşanmıştır. Gazete ve dergiler vasıtasıyla savaşın gidişatı ve diplomatik görüşmeler topluma duyurulmuştur. Ancak 1909 Matbuat Kanunu'nun getirmiş olduğu sansür çerçevesinde kaleme alınan bu makalelerde kimi zaman propaganda faaliyetlerinin kısıtlandığı anlaşılmaktadır.

2.1.1909 TARİHLİ MATBUAT KANUNU

24 Temmuz 1908'de İstanbul gazetelerinde çıkan dört satırlık bir resmî bildiri, Meşrutiyet'in yeniden ilân edildiğini ve 1876 Anayasası'na göre seçimlerin yapılacağını duyuruyordu. Bu haber ile birlikte Osmanlı Devleti'nin siyasi ve toplumsal hayatında yeni bir dönemin kapısı açılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti, devletin en önemli siyasal gücü ve merkezi durumuna gelmiştir. II. Abdülhamid saltanatının son bulmasıyla birlikte Osmanlı basınında da bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. İstanbul'da o akşam yayın faaliyetinde olan tüm basın çalışanları büyük bir coşkuyla basın faaliyetlerinin

⁹⁶ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990, s. 84.

özgürleştiğine, hürlüğüne ve sansürün kalktığına dair atıf yapan gazeteler yayımlanmışlardır. 25 Temmuz sabahına gazeteler uzun zamandan sonra ilk defa sansür süzgecinden geçmeden çıkartılmıştır. Hiçbir şekilde sansür memurlarının süzgecine mağruz kalmadan basılan gazetelerde eski paşalar ve nazırlar hatta II. Abdülhamid aleyhinde yazılar yayımlandığı dikkati çekmektedir.⁹⁷

II. Meşrutiyet'in basın hayatında getirdiği özgürlükçü havayla birlikte Osmanlı Devleti'nde kısa bir süre sonra gazete imtiyazı alanların sayısında ciddi bir artış olmuştur. Osmanlı basını bir anda herkesin dilediğini yazabildiği bir özgürlükçü hava içerisine girmiştir. Bu dönemde Payitahtta yayın hayatında sadece dört gazete (İkdam, Sabah, Saadet ve Tercüman-ı Ahval) vardı. İkdam ve Sabah gazetesi suya sabuna dokunmadan genel şeyler yazmasına rağmen sansürden zorlanarak geçer ve basın hayatında ayakta kalmaya çalışırdı. Tercüman-ı Ahval ve Saadet ise saray yanlısı bir politika izlemesinden dolayı oldukça rahat bir durumdaydı.⁹⁸ Ancak meşrutiyetin ilanıyla birlikte bu sayı zamanla artmıştır. Hem İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı basın hem de bu cemiyete muhalefet nitelikte olan gazetelerin sayısında ciddi artışlar yaşanmıştır. Sadece Osmanlı'nın müslim tebaası değil aynı zamanda gayrimüslim tebaası da kendi gazetelerini çıkarmaya başlamıştır. Bu gazeteler üzerinden geniş kitlelere yayılmayı planlayan gayrimüslimler, kendi milli hedeflerine ulaşabilecekleri yolda adımlar atmaya başlamışlardır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıkların her fırsatta isyan faaliyetlerinde bulunduğu bu dönemlerde, basın hayatının özgürleşmesini kendilerine fırsat bilerek, gazeteler üzerinden kendi milletlerini açıkça isyana teşvik eden propagandalar yapılmaya başlanmıştır.⁹⁹

Milli düşüncelerin tetiklediği duygular ve bu amaçlar doğrultusunda kaleme alınan yazıların hiçbir kontrol mekanizması olmaksızın gazetelerde basılması birkaç ay içerisinde ülke genelinde bir kaos ortamının yaşanmasına sebep olmuştur. Hem muhalif basının hem de gayrimüslim tebaanın çıkardığı gazeteler, haberler tansiyonu arttırmış ve birtakım önlemler alınmayı zorunlu kılmıştır. Bunun üzerine İttihat ve

⁹⁷ Server İskit, *Matbuat İdareleri ve Politikaları*, İstanbul: Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943, s.144.

⁹⁸ Kabacalı, *a.g.e.*, s. 79.

⁹⁹ Ayşe Eryaman, "1909 Matbuat Kanunu Matbuat Hürriyeti Getirdi Mi? İkinci Meşrutiyet Osmanlı Meclisi Mebusan'ında "Matbuat Hürriyeti" Tartışmaları (1909-1914)", *OTAM*, Sayı: 48, (2020), s. 47.

Terakki Cemiyeti üyeleri bir basın yasası hazırlamak üzere çalışmalara başlamıştır. Bu hususta verilen layihalardan birisi de 27.04. 1909 tarihli kanun taslağıdır. 52 maddeden oluşan bu layihada; 1. maddeden 13. maddeye kadar müslim tebaa veya azınlık tebaanın ruhsat çıkarma işlemleri, matbuat adresi, kimlerin gazete ruhsatı alabileceği veya alamayacağı gibi konulara değinilmiştir. 13 maddeden 20. maddeye kadar ise gazetelerin çıkarıldığı yere ve basılma sıklıklarına göre ücretlerinin belirlenmesi, müdür mesullerinin gazeteleri neşrinden önce birer nüshalarını Dersaadet'e ya da taşralarda mahalli yetkililere göndermeleri ve göndermeyenlerin ise cezalandırılmasına, gazete bayisinin müdür mesulü olarak kimlerin görevde bulunabilecekleri gibi konulara değinilmiştir. 21. maddeden 32. maddeye kadar; suç, cinayet, adab kuralları gibi konuların gazete de nasıl neşredileceği, padişah ve hanedan aleyhinde sözlere yer verilirse alınacak olan cezaya, Osmanlı İmparatorluğu'nun kabul ettiği din ve mezheplere karşı kışkırtıcı, küçük düşürücü neşriyatlarda verilecek cezalara, kanuni esasi kurallarına ters düşen durumlarda ve bu doğrultuda yapılan neşriyatlara verilecek cezalara, uluslararası ilişkilerde dost olunan devletler ve hükümdarları aleyhinde yapılan neşriyatlara ve tekrar eden suçlar gibi konular üzerinde durulmuştur. 33. maddeden 40. maddeye kadar ise bir kimse veya kuruma dair ya da elçilere, maslahatgüzarlara, din adamlarına yapılan iftira gibi neşriyatlarda alınacak cezalar konu edinilmiştir. 41. maddeden son maddeye (52) kadar ise matbuat aracılığıyla meydana gelen suç, cinayet ve kabahat işleyenlerin alacağı cezalara, herhangi bir sebeple verilen ceza hükümlerine uymayan matbuatın alacağı cezaya, hanedan veya kişilere ve dinler aleyhine yapılan neşriyatlarda, suçlama ve çekiştirme gibi durumlarda hükümetin açacağı davalara, müdür mesulünün kurum veya kişiler aleyhindeki neşriyatında alacağı cezaya ve son olarak ise bu kanunun tasarısının ne zaman geçerli olmaya başlayacağına dair bilgiler verilmiştir.¹⁰⁰ Bu layiha incelendiğinde bir sansür uygulamasından daha çok basın hayatının düzenlenmesi için oluşturulmuş kanunlar olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak gazetecilerin hanedan ve devlet erkanı gibi kişiler hakkında söz söyleme yetkisi ellerinden alınmış ve hapis ya da para cezası ile cezalandırılacakları beyan edilmiştir. Her kesimden insanın gazete çıkarabilme hakkı ellerinden alınmıştır. II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük havasında yapılan bu çalışmalar ve basın kanunu tasarısı Meclis'te büyük ses

¹⁰⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)*, 31/9.

getirmiştir. Mebuslar, hazırlanan kanun layihalarına karşı oldukça tepkili davranmışlardır. Bu durum mecliste tartışmalara sebep olmuştur. Mecliste kanun tasarısı üzerine konuşan mebuslardan bazılarının konu ile alakalı dile getirdiği düşünceleri şöyledir¹⁰¹;

Fazıl Arif Efendi: “Eğer hükümetin gönderdiği bu kanun maddesini kabul edecek olursak, Osmanlı ülkesinde basına artık paydos deyip çıkmalıyız. Çünkü yalnız 200 lira depozito yatırabilecek olanlar gazete çıkartabilecektir. Basımevlerini büsbütün kapatalım; hiç kimse gazete çıkaramasın.”

Vartkes Efendi “Yalnız parası olan adam gazete çıkartabilecek demektir. Gazetecilik böylece yalnız zenginlerin tekelinde olacaktır. Fukara olan, fakat bilgin ve aydınlık düşünceli olanlar gazete çıkaramayacaktır. Böylece fukara ahalinin haklarını ellerinden almış oluyoruz. Depozito istemek bütün basımevlerinin ayaklarını bağlamak ve bunları zenginelere teslim etmektir. Basını daima serbest bırakmalıyız.” “Bendeniz sansür usulünün yeniden kabul olunmasını öne süreceğim. Sansür varken gazete epeyce yazıyordu. Sansür bu kısıtlamalardan daha iyidir.”

Sabri Efendi: “Bir adam hükümetin yaptığı işlerden birini tenkit edebilir. Bunlar ispat olunur şeyler değildir. Hükümet işlerindeki yolsuzluğu eleştirme yetkisini basından alacak olursak basın özgürlüğü kalmaz.”

Sait Bey: “Bir kimsenin kötülüğünü gazeteler yazmazsa adamın fenalığı anlaşılmaz. Böyle kimseler önemli işlere atanabilirler, halka zararlı olurlar, vatana ihanet ederler. Bunları aydınlatmak gazetelerin görevidir. Eleştiri ve kötüleme doğru bir şeydir, cezalandırılması gerekmez.”

İsmail Paşa: “Basın özgürlüğünün ülkeye zararları olacak korkusuyla encümen basını büsbütün mahvedecek ölçüde ağır cezalar koymuştur. Basını hem hapis hem de altın zincirlerle bağlamaya kalkmıştır.”

“Bir ülkede basın ne kadar özgür olursa hükümet de o kadar çok şey duyar. Gazeteler hükümetin kulağıdır. Hükümetin yardımcısıdır. Toplumun ilerlemesini basın sağlar. Basın ne kadar kısıtlanırsa o derecede sağır olur.”

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere II. Meşrutiyet’in sunduğu özgür basın hayatında mecliste konuşulan tasarı birçok mebusun tepkisini çekmiştir. Gazetelerde insanların ya da toplumun kötü yanlarının eleştirilmesinin önüne geçilmesi ve uygulamalarda yaşanan olumsuzlukların dile getirilmemesine dair sansürleme çabası meclis üyeleri tarafından reddedilmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen

¹⁰¹ Topuz, a.ge., s. 85-86.

1909 Matbuat Kanunu yürürlüğe girmiştir. Oluşturulan bu kanunnamenin padişahın emri ile kaleme alındığı ve uygulamaya konulduğu Takvim-i Vekayi gazetesinin H.13 Recep 1327/ M. 31 Temmuz 1909 tarihli ve 387 numaralı sayısında Osmanlı tebaasına ve ilgili kişilere duyurulmuştur.¹⁰²

1909 tarihli Matbuat Kanunnamesi dört fasıldan oluşmaktadır. Kanunnamenin, 1. maddesinden 7. maddesine kadar olan hükümleri içeren birinci faslı bir gazetenin ne suretle çıkarılabileceğinin anlatıldığı bir bölüm olmuştur. Bu kısımda, her gazetenin bir müdür mesulü olması gerekliliğinden, gazete çıkaracak kişinin yaşı, sicil kaydının temizliği gibi konulara atıf yapılmıştır. Gazete çıkarmak isteyenlerin kimlere ve hangi kurumlara başvurması gerektiği, gazete sahibinin ölmesi durumunda ya da herhangi bir sebepten dolayı istifası üzerine ne yapılması gerektiği gibi konular açıklanmıştır. Ve kurallara uymayanların nasıl cezalandırılacağı yazmaktadır.¹⁰³

Kanunun ikinci faslı ise 8.maddeden 24. maddeye kadar olan kısmı kapsamaktadır. Bu kısım ahkâm-ı cezaiye hükümlerinden oluşmaktadır. Bu fasılda özetle; bir gazetenin sorumlu müdürünün ismi olmaksızın neşredilemeyeceği, sokaklarda gazete dağıtanların yalnız gazetenin isim, müellif veya muharrirlerinin isimlerini söyleyebileceği, gazetenin içeriğinden dolayı uygulanacak cezalardan sorumlu olacakların sırasıyla sorumlu müdür, yazar, matbaacı, bayi ve müvezzilere ait olduğu, gazetede yayınlanan bir yazıdan dolayı maddi ve manevi bir zarar gören bir şahsın sorumlular hakkında dava açabileceği, kanunların ve nizamların resmen ilanından önce yayınlanmasının yasak olduğu, Osmanlı ülkesindeki tanınmış olan dinler ve mezheplerden ve anasırdan birini aşağılamak ve hakaret etmek yolundaki neşriyatın yapılamayacağı, genel ahlaka aykırı yazı ve resimlerin yayınlanamayacağı gibi hükümleri ve bunlara aykırı davrananlara karşı verilecek ceza hükümlerini içermektedir.¹⁰⁴

Kanunnamenin üçüncü faslı 25. maddeden 30. maddeye kadar olan kısmı kapsamaktadır. Bu maddeler incelendiğinde ise birilerini kötüleme, yergi ve sövme gibi konulara ait hükümleri içermektedir. Üçüncü fasılda, padişah aleyhinde onu hedef

¹⁰² Düstur, Tertib-i Sani, Cilt 1, (27 Şevval 1327/ 11 Kasım 1909), Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1329, s.395.

¹⁰³ Düstur, s. 395- 398.

¹⁰⁴ Düstur, s. 397- 400.

alan yazı ve sözler neşrolunursa sorumlunun üç aydan üç seneye kadar hapis olacağı, dost devlet hükümdarları ya da hükümet reisleri hakkında zemm ü kadh vukuunda bir aydan bir seneye kadar hapis cezası hükmolunacağı, hanedan, meclisi ayan ve meclisi mebusan, hâkimler ve diğer memurlar, Osmanlı ordusu ve donanması, Osmanlı ülkesindeki dost ülkeler siyasi görevlileri ve konsolosları aleyhinde zem vukuunda mesul olan kimseye 15 günden 6 aya kadar hapis veya 5 altından 50 altına kadar para cezası hükmolunacağı gibi hükümler yer almaktadır.¹⁰⁵

1909 Kanunnamesinin son faslı ise 4. bölümdür. Bu bölümde matbuat suçları ile ilgili davaların umumi mahkemelerde görüleceği, matbuat suçları aleyhinde neşr tarihinden itibaren üç ay zarfında açılmayan davaların kabul edilemeyeceği, seferberlik durumunda ve savaş tehlikesi bulunduğu halde ordu ve donanmanın yapacakları harekete ve devletin savunma önlemlerine dair gazetelerin neşriyatı gereğine göre sadaret makamınca çıkarılacak emir üzerine yasaklanabileceği gibi hükümleri içermektedir.¹⁰⁶ Kanunun ilanı tarihinden itibaren bir ay içerisinde kanun şartlarına uygun şekilde basın faaliyetlerini yürütecek yeni düzene geçilmesi istenmektedir. Aksi halde cezai yaptırımın olduğu vurgulanmaktadır.

1909 tarihli matbuat kanununda, gazete aracılığı ile kamuoyuna yansıtılan konuların devlete ve kişilere zarar vermeden duyurulması ve beyan edilmesi istenmektedir. Matbuat Kanunu ile basın hayatının belli bir düzene göre faaliyet göstermesi ve zararlı yayınların ya da isyana teşvik edici yayınların önüne geçilmek istenmiştir. Ancak 17. madde de yer alan hükme göre ikinci fasıl da belirtilen suçlara ve tahrike sebep olacak neşriyatlar olursa sürgün cezasının olabileceği bildirilmektedir. 23. madde de ise 17. maddeye atıf yapılarak gazete ve risalelerde devleti hedef alır nitelikte neşriyat olması durumunda gazetenin kapatılabileceği vurgulanmıştır. Bu iki madde de her ne kadar devlet çıkarlarını korumak ve halkı isyana teşvik edici faaliyetleri engellemek adına kapatma ve sürgün etme faaliyetleri yasalaştırılmış olsa da zamanla amacından uzaklaşarak birçok konuda sansür ve kapatma baskısıyla II. Meşrutiyet dönemi özgür basın hayatından yeniden basında istibdat dönemine geçiş sürecine neden olmuştur. Matbuat Kanunu, 14 Temmuz 1909 tarihinden 8 Ağustos 1931 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak 22 yıl içinde

¹⁰⁵ Düstur, s. 400- 402.

¹⁰⁶ Düstur, s. 402-403.

toplamda 15 kez değişikliğe uğramıştır. Yapılan bu değişikliklerle sansürün ve basın üzerindeki baskının şiddeti zamanla daha da arttırılmıştır. Gazete imtiyazı alınması zorlaştırılmış, askeri görevde bulunanların makalelere yazı gönderilmesi engellenmiş, mebus ve ayanların gazeteci olması, askerî sansür memurlarının izni olmadan ordu hareketleriyle ilgili haberlerin yazılmaması gibi kısıtlayıcı hükümlere yer verilmiştir.¹⁰⁷

22 yıl yürürlükte kalan Matbuat Kanunu'nun getirmiş olduğu sansür ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı maddeleri neticesinde meclis üyeleri dile getirdikleri endişelerinde haklı çıkmışlardır. Kanunun ilanından kısa bir süre sonra gazetecilerin özgürce yazmaları engellenmiştir. Hatta bazıları öldürülmüştür. Yazdıklarından dolayı öldürülen önemli gazetecilerden bazıları Ahmet Samim, Zeki Bey ve Hasan Tahsin'dir. Ahmet Samim Bey, Osmanlı Gazetesi'nde ve Sada-yı Millet Gazetesi'nde yazdığı yazılarından dolayı İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri tarafından büyük tepkiler görmüştür. Ahmet Samim'in sansüre ve baskıya rağmen 10 Şubat 1910 tarihinde kaleme aldığı bir yazısı şöyledir;

“Basın, halkı her konuda aydınlatmak zorundadır. Gerekirse hükümetin zayıflığını ortaya koyar, kusurlarından, yanlışlarından söz eder. Bizde garip bir ruh hali var. Basın, Osmanlılığın gücünden ve şanından söz ederse görevini yerine getirmiş sayılıyor, bunun dışına çıkıp da bozuklukları ortaya korsa kötü bir yol tutmuş oluyor. Sizi ihanetle, kötü bir amaca hizmet etmekle suçluyorlar.”

¹⁰⁷ Bu değişikliklerden bazıları şunlardır; 1911 senesinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurulmasının ardından yaşanan siyasi çekişmelerden dolayı Matbuat Kanu'nun ikinci maddesi değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikle, yüksek okulları bitirmiş ya da dersten diplomalı ya da öğrenim süresi 7 yıl olan idadilerden diploması olmak ya da başka okullarda bu derecede öğrenim görmek koşulu gelmiştir. Ayrıca imtiyaz sahiplerinin güvence parası yatırmaları da kararlaştırılmıştır. Gazete ve siyasi dergiler için İstanbul'da 500, vilayetlerde 200, süreli siyasi yayınlar için İstanbul'da 200, vilayetlerde 50 lira teminat akçesi verilecektir. Asker kişilerin iç ve dış siyasetle ilgili görüşlerinin, askeri yönetim aleyhinde inzibat ve itaata aykırı olan eleştirilerinin yayınlanması yasaktı. Gazetelere bu bilgi ve makaleleri gönderen subayların adlarını ve kimliklerini gizleyen sorumlu müdür için hapis ve para cezası öngörülmüştür. Kabacalı, a.g.e., s. 88.

16 Şubat 1913 tarihinde alınan geçici kararlarla ise edep ve ahlâk kurallarına aykırı yazı ve resimlerin yasaklanıp toplatılması kararlaştırılmıştır. 9 Mart 1913 tarihinde ise Mebusların ve Âyan üyelerinin sorumlu gazete müdürü olmalarının yasaklanması; gazete satıcılarının polisten belge almaları zorunluluğu getirilmiştir. 9 Kasım 1913 senesinde çıkartılan geçici bir kanunla, devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek biçimde yayın yapan gazetelerin Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılabilmesi kararlaştırılmıştır. 25 Ağustos 1914 senesinde geçici kanun hükmünce askerî sansür memurlarının izni olmadan ordu hareketleriyle ilgili haberlerin yazılmaması kararlaştırılmıştır. 5 Şubat 1919 tarihli kararnamede sıkıyönetim bölgelerinde sansür kurulunun izni olmadan gazete yayınlanmayacaktı. 5 Ağustos 1920 tarihli kararnameye göre İç güvenlik ve dış ilişkilerle ilgili belge yayınlanmaması kararlaştırılmıştır. Topuz, a.g.e., s. 86.

29 Ocak 1910 tarihinde ise “*Bu ülkede özgürlük vardır, gerçek özgürlük vardır. Herhangi bir kişi, sosyal ve siyasal inançları ne olursa olsun, hiçbir saldırıya uğramayacağına inanmalıdır.*” demiştir. Bu sözleri ve benzer yazıları Ahmet Samim Bey’in öldürülmesinin sebebi olmuştur. 9 Haziran 1910 Perşembe akşamı yolda yürürken öldürülmüştür.¹⁰⁸

Mizan ve Serbesti gazetelerinde yazıları olan Zeki Bey, İttihat ve Terakki yönetimini eleştiren çeşitli yazılar yazmıştır. Özellikle son zamanlarda birtakım yolsuzlukların yapıldığını gören Zeki Bey, hükümetin yaptığı yolsuzluklara sessiz kalamayarak o günlerde gündemde olan krom madeninin işletilmesi için dışarıdan borç alınması ve bu sırada yaşanan yolsuzluklara değinmiştir. Ayrıca o günlerde kurulan Türkiye Millî Bankası’na da Maliye Bakanı Cavit Bey’in ortak olduğu öne sürülüyordu. Zeki Bey bazı belgelere dayanarak bu konularda bir kampanya hazırlamaya başlamıştı. Bu tür yolsuzlukları ortaya çıkartacak bir kampanyaya girişmesi ve cemiyeti eleştirmesi cinayet nedeni olmuştur. Zeki Bey, muhalif duruşu nedeniyle 10 Temmuz 1911’de öldürülmüştür.¹⁰⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yönetimindeki gazete yazılarından dolayı öldürülen bir diğer gazeteci ise Hasan Tahsin’dir. Meşrutiyet’in ilanından önce İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden olan Hasan Tahsin, gizli ve önemli görevlerde bulunmuştur. Ancak İttihatçıların gözünde daima uzlaşması güç ve korku yaratan bir insan olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında İttihatçılar onu Sofya’ya gönderdiler. Ama bir süre sonra izinsiz İstanbul’a geldi. İttihatçılar kendisini “Teşkilâtı Mahsusa” denen gizli örgütün bir toplantısına çağırdılar. Süleyman Askerî Bey’in başkanlığında düzenlenen bu toplantıya Hasan Tahsin katıldı. Burada çıkan tartışmada Çerkez Eşref tarafından öldürüldü.¹¹⁰

Öldürülen gazetecilerin yanı sıra bir de kapatılan gazeteler ve sürgün edilen gazeteciler vardır. İştirak Gazetesi, Ahmet Samim’in öldürülmesinin ardından onunla ilgili şeyleri özel sayı olarak basması üzerine gazete 13 Haziran 1910’da kapatıldı ve basın yazarı Hilmi tutuklandı. Ziya Şakir, sahibi olduğu Genç Türk Gazetesi’nde Dahiliye Nazırı Talat Bey’e hitaben bir mektup yayınlamış ve Hilmi Bey ile birlikte

¹⁰⁸ Topuz, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁰⁹ Topuz, *a.g.e.*, s. 91.

¹¹⁰ Topuz, *a.g.e.*, s. 91.

Kastamonu'ya sürülmüştür.¹¹¹ 1911-1912'de İttihatçılar birçok gazete ve mizah dergisini kapatmıştır. Bu dönemde çıkartılan ve muhalefet partisi olan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin sözcüsü olan Şehrah Dergisi, 28 Nisan 1911-26 Mart 1912 tarihleri arasında 13 kez kapatılmıştır.¹¹²

Gazetenin ve neşriyatların Osmanlı toplumuna girişinden bu yana birtakım düzenlemeler yapılmışsa da sansür tam anlamıyla kaldırılamamıştır. Verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere özgür yayın yapamayan yazarlar daima bir kontrol mekanizması tarafından baskı altında tutulmuştur. Her şeye rağmen eleştirel nitelikte yazılar kaleme aldıklarında ise matbuaları kapatılmış, sürgün edilmiş ya da öldürülmüşlerdir. Uygulamaya konulan kanunnameler aracılığıyla da bu tür faaliyetler yasallaştırılmıştır. 31 Mart hadisesi sonrasında iktidarını sağlamlaştıran İttihat ve Terakki yönetimi, hem basın ve gazeteci haklarını korumak, gazetecilere hürriyet vermek amacıyla hem de İttihat ve Terakki karşıtı gazeteleri ve zararlı içerikte yayın yapan gazetelerin yayını önlemek gibi önemli konulara yönelik hazırlattığı matbuat kanununu 16 Temmuz 1909 tarihinde yürürlüğe konmuştur. 1909 tarihli matbuat kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte Osmanlı'da sansürsüz basın hayatı sadece bir yıl sürmüştür. Osmanlı Hükümeti'nin, Trablusgarp Savaşı'nın hemen ardından sırasıyla Balkan savaşları ve I. Dünya Harbin'de de basın yayın faaliyetlerinde sansür uygulamasına devam ettiği görülmektedir. I. Dünya Savaşı'na girerken seferberlik ilân ettikten hemen sonra 7 Ağustos 1914'ten itibaren basının sansüre tabi olduğunu bildirmiştir. 1 Kasım 1914'te fiilen savaşa girdikten sonra ise karargâhtan her gün düzenli olarak yapılacak resmî açıklamalar dışında, askerî konularda yayın yapılamayacağını, yasağa uymayanların Divan-ı Harb'e sevk edilerek en ağır şekilde cezalandırılacağını ilân etmiştir. Basının yanı sıra özel haberleşme de denetim altına alınmış, açık zarflara konulması zorunlu hâline getirilen asker mektuplarının "Askerî Sansür Dairesi" tarafından incelendikten sonra adreslerine teslim edilmesine başlanmıştır.¹¹³ 1923 senesine gelene kadar da sansür ve gazetecilerin sürgün edilmesi, öldürülmesi gibi faaliyetler varlığını muhafaza etmiştir.

¹¹¹ Kabacalı, a.g.e., s. 87.

¹¹² Kabacalı, a.g.e., s. 89.

¹¹³ Tuncay Öğün, "Sarı Kamış'ta Soğuk Sansür", *Yedi Kıta*, sayı 112, 2017, s. 21.

1911-1912 yıllarında yaşanan Trablusgarp Savaşı'nın da Osmanlı basınında yer alması 1909 Matbuat Kanunu'nun ve sonrasında yapılan değişikliklerin getirmiş olduğu sansür havası içerisinde gazetelere yansıtılmıştır. Eleştirel içerikli makalelerinden dolayı öldürülen gazeteciler ve Matbuat Kanunu'nda yer alan maddeler gösteriyor ki gazetelerde yer verilen birçok haber gibi Trablusgarp Savaşı'na dair haberlerde sansür süzgecinden geçmiştir.

2.2.TRABLUSGARP SAVAŞI'NIN 1909 MATBUAT KANUNU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: SAVAŞIN BAŞLANGIÇ SAFHASI

1881 yılında Fransa'nın Tunus'u işgal etmesinin ardından Almanya ve Avusturya-Macaristan ile yapılan üçlü ittifak anlaşması yapılmıştı. Daha sonrasında ise 1909 yılında Rusya ile Racconigi Anlaşması'nı imzalamasının ardından Avrupa devletlerinin desteğini arkasına alan İtalya, Trablusgarp üzerindeki hak iddialarını büyük devletlere kabul ettirmiştir. Trablusgarp'ta da Banco di Roma'nın açılması gibi önemli faaliyetlerde bulunarak 1911 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş açabilecek konuma gelmiştir. Tüm hazırlıklarını tamamlayan İtalya, artık savaşı başlatmak amacıyla istediği fırsatı bulmak için gerek diplomatik gerekse dönemin yetkili devlet adamlarıyla görüşmelere başlamıştır. Bu süreçte Osmanlı Hükümeti de İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki faaliyetlerinden şüphelenmiş ancak bir savaş ihtimalinin olduğunu düşünmemesinden dolayı ciddi önlemler almamıştır. 10 Mayıs 1911 tarihli İtalya'da yayımlanan Journal d'Italia Gazetesi'nde çıkan bir yazıda Trablusgarp'ın işgali planı yalanlanmıştır.¹¹⁴ Her ne kadar Journal d'Italia Gazetesi haberleri yalanlansa da 11 Eylül 1911 tarihinde yine Harbiye Nezareti hem yabancı basında hem de Osmanlı basınında Trablusgarp hakkında birçok tartışmalı habere yer verildiğinden dolayı bu söylentilerin aslını öğrenmek temennisiyle Hariciye Nezareti'nden bilgi talep etmiştir.¹¹⁵ 12 Eylül tarihinde ise İstanbul'da çıkartılan günlük gazetelerde Osmanlı Hükümeti'nin Trablus'ta başlattığı askeri hazırlıklara atıfta bulunularak Trablusgarp'taki gelişmelere yer verilmiştir. 14 Eylül tarihli bir belgeye göre hem Osmanlı gazetelerinde hem de yabancı gazetelerde Trablusgarp'ın işgaline dair pek çok haber çıkmasından dolayı bu konu hakkında bir araştırılma yapılması

¹¹⁴ BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.)*, 1548/31.

¹¹⁵ BOA, *HR.SYS.*, 2954/10.

istenmiştir.¹¹⁶ Tüm bu haberler üzerine Osmanlı Hükümeti'nin İtalyan tehdidini önleyici tedbirler alması gerektiği ifade edilmiştir. Osmanlı Hükümeti her ne kadar Trablusgarp'a askeri birlik takviyesi yapmışsa da bu takviye yetersiz kalmıştır.¹¹⁷ Öte yandan İtalyan Maslahat Güzarı Giacomo De Martino ise 17 Eylül 1911 tarihinde, Trablusgarp'ta bulunan Osmanlı askerinin sayısının 3.000'i geçmediğini ve bu durumun iyi bir fırsat olduğunu İstanbul'dan İtalya'ya bildirmiştir.¹¹⁸

Tüm gelişmelerden sonra 23 Eylül 1911 tarihinde İtalya, Babiâli'ye bir nota verdi. Bu notada, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Trablusgarp ve Bingazi'ye adam göndererek yerli halkı, İtalyanlar aleyhine kışkırttığı ve İtalyanların tehlike altında olduklarını belirtmiştir. Bundan dolayı da bölgeyi terk etmek zorunda kaldıkları iddia ediliyordu, Osmanlı Devleti de bu notaya bir notayla cevap vererek İtalyan halkının Trablusgarp ve Bingazi'de hiçbir şekilde tehlike altında olmadığını, hükümetin her zaman vazifesini yapmaya muktedir olduğunu ve bunun için endişe etmemeleri gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁹ İtalya bir yandan Osmanlı Hükümeti'nin Trablusgarp'ı yönetemediğine dair ithamlarda bulunurken öte yandan da savaş hazırlıklarını sürdürmüştür. Alemdar Gazetesi'nde yer alan 24 Eylül 1911 tarihli haberde şu sözlerle İtalya'nın bir savaş hazırlığında olduğu açıkça belirtilmektedir.

Trablusgarp-İtalya; Osmanlı neşrinde Trablusgarp meselesi etrafında devran eden muhtelifeden bahsettiği sırada diyor ki: İtalya matbuatı cenûb ahalisine mahsus bir heyecan ile beyan-ı eşkâr ve ifşa-yı amâl eyliyor ise de aynı fikirleri bütün memleketin iştirak ettiğini zannetmek doğru değildir. İtalyan gazeteleri daima Türkiye'nin kuvvet ve satveti hakkında kararlarına yanlış bir fikir vermek adet etmişlerdir. Onlar daima Hükümet-i Osmaniye-yi istibdat zamanından daha fena bir halde göstermekten izmihlale doğru yürüdüğünden bahsetmekten çekinmemişlerdir. Bu neşriyat ahali üzerine tesir etmekten hali kalmadı ise de mahalli hükümetle temasda bulunan mebuslar şüphesizdir ki bu tesirattan azadedir. Diplomatlardan biri geçenlerde Trablusgarp meselesini zaman halledecektir diyor idi. İtalya'nın yeni sefiri Musevi Garuni'yeden(?) Osmanlı- İtalya meselesinin düzeltmesini bekliyorlar. Bütün bu mülahazat ve mütalaata mübeyyindir ki İtalya Hükümeti'nin neticesi meşşuk bir hareket ve vakayi-cûyaneye cür'et edeceğine inanmak doğru olmaz. Zaten

¹¹⁶ ATASE, 2-9-7.

¹¹⁷ Childs, a.g.e., s. 64.

¹¹⁸ Childs, a.g.e., s. 65.

¹¹⁹ Şıvgın, a.g.e., s. 33.

*İtalya'nın nam-ı resmî gazeteleri general ve amiral ve zabitan, ordu ve donanma hazırlıklarının sarf-ı asl ve esastan ari ekazib olduğunu ilandan çekinmiyorlar...*¹²⁰

Alemdar Gazetesi'nde ifade edildiği gibi İtalya, her fırsatta Trablusgarp ve çevresinde Osmanlı yönetimini kötüleyerek propaganda yapmaktadır. Ayrıca İtalya'nın bu süreçte ordu ve donanmalarının da hazırlık içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı Hükümeti de bölgeye asker göndermeye başlamıştır. Her ne kadar resmi olarak bir savaş ilan edilmemişse de bunun sinyalleri çoktan verilmiştir. 4 Eylül 1911 tarihinde Selanik'ten İstanbul'a giderken Enver Bey'in merkez komitesine verdiği talimatlar şöyledir;

*“Trablus'ta küçük gerilla harpleri yapmamızı tavsiye ettim. İtalyanlar sahile sahip çıkabilirler. Gemilerinin ağır toplarıyla bunu başarmaları zor değil. Biz ise karada ve dahilde kuvvetler toplamaya çalışacağız. Genç subaylar, atlı Arab kafilelerinin başına geçecekler. Düşmana devamlı saldıracaklar. İtalyanlar daima rahatsız edilecek ve küçük müfrezeleri de yakalanıp mağlup edilecekler. Büyük kuvvetlere ise taarruzdan sakınılacak. Ama düşmanı, sahildeki tahkimli noktalardan dahile doğru çekmeye de gayret edeceğiz. Dahile ilerleyen bu düşman kolları ise bilhassa gece baskınları ile mahvedilecekler.” Aynı tarihli bir başka notunda ise kafasından geçirdiği düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır: “Öyle hareket etmeliyiz ki, medeni Avrupa'ya bizim barbar olmadığımızı ve hürmet edilmeye layık insanlar olduğumuzu göstereceğiz. Ya galip geleceğiz. Yahut ölürsek, şerefimizle öleceğiz.”*¹²¹

Enver Bey bir yandan cephede İtalya'ya karşı nasıl savunma yapılacağını düşünürken öte yandan da tüm coşkusuyla ve heyecanıyla Trablus'a gitmeye hazırlanmaktadır. İstanbul'a vardığında Trablusgarp'a doğru yola çıkmadan önce Harbiye Nazırı ile görüşmüştür. Görüşmesinde şu sözleri ifade etmiştir: *“Bütün teşebbüslere rağmen bütün dış kuvvetler, bizi kendi halimize bırakıyorlar! Harbiye Nazırını ziyaret ettim Teşebbüsümüzü lüzumsuz buluyordu. Trablus'ta hiçbir şey yapılamayacağı kanaatindeydi. Bana acıyordu da: Gençsin kendine yazık edeceksin.”*

Osmanlı Hükümeti'nin ümitsizliğine rağmen Mustafa Kemal, Enver Bey gibi isimler ise Trablusgarp'a gitmeye başlamıştır.¹²² Tüm bu olup bitenlere rağmen halen İtalya'nın savaş ilanı edemeyeceği düşünülmektedir. Tanin Gazetesi'nin 1 Ekim 1911

¹²⁰ Alemdar Gazetesi, nr: 139-48, 24 Eylül 1911.

¹²¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa Makedonya'dan Orta Asya'ya 1908-1914*, c. II, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2023, s. 205.

¹²² Aydemir, a.g.e., s. 206.

tarıhli haberinde ise İtalya'nın savaş hazırlığında olduğunu destekler nitelikte bir yazıya yer verilmiştir. Osmanlı Hükümeti ise, İtalyan tebaanın güvende olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“İtalya Sefaretinin 23 Eylöl 911 tarihli takririne cevaben âliyeden gönderilen telgraşın tercümesidir; Trablusgarp ile Bingazi havalisinde bulunan İtalyanların tehlikeye maruz kaldıklarına dair hükümet-i matbuanızca vakı' olan istihbarata mutazammın 23 Eylöl tarihli takririnizi aldım. Vilayet-i mezkûranın ahvali hakikasına tamamen vakıf olduğum halde havalı-yi mezkurada mütemekkin İtalyanların imtiyazlarını selb edecek hiçbir tehlikeye ma'ruz kalmadıklarını zat-ı asîlânelerine teyid ederim. İtalyanların hicretleri hiçbir sebeple müstened olmadığı gibi birdenbire bir galeyan-ı ta'assubiye-i vakıa hakkında dermiyan edilen endişelere hiçbir şey muhakkak göstermemektedir. Vilayet-i saire misüllü vilayet-i mezkurada emniyet ve asayişin temini hususunda uhdesinde tertib eden vazifeye ifadan emin bulunan hükümet-i seniyye Trablusgarp'da bu vazifesinin tamamının ifasına kadar bulunacaktır. Meşruat-ı ittifakiye hükümet-i matbua keza tebliğ etmenizi rica ederim.”¹²³

Bâbîâli, Avrupa başkentlerinde bulunan elçileri vasıtasıyla İtalya'nın işgal niyeti olup olmadığını anlamak ve dost ülkelerden diplomatik destek sağlamak istemiştir. 23 Eylöl tarihli İtalyan notası alındıktan sonra Osmanlı Hükümeti, Londra, Paris ve Berlin büyükelçiliklerine, İtalyan notasına verilen cevapla birlikte gönderdiği telgrafta şöyle diyordu. “İtalya'yı bir anlaşma yoluna getirmek için elden gelen ve gelmeyen herşeyi yapmak gerekir. Zira karaya asker çıkararak veya başka bir suretle İtalyanlar savaşa başlarsa iç durumumuz çok korkulacak bir biçim almak tehdidini göstermektedir.” Osmanlı Hükümeti'nin iç sıkıntılardan dolayı İtalya ile savaşı göze alamayacağını bildirmesi büyük bir tebdirsizlik olmuştur.¹²⁴

İtalya bir yandan Osmanlı Hükümeti'ne Trablusgarp'ı yönetemediği ve İtalyan vatandaşlarına kötü davrandığını işaret eden içerikte ültimatom göndermiş, öte yandan ise Avrupa devletleri ile yeniden görüşmeler yaparak onların tarafsızlığına dair güvence istemiştir. Tüm bunlardan sonra 28 Eylöl 1911'de bir nota vermiştir. Bu nota özetle; Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'nin ilerlemesi için hiçbir şey yapmadığı, bu bölgenin İtalya kıyılarına yakınlığı dolayısı ile kendileri için hayati önem taşıdığı, bu bölgeye medeniyet götürölmesinin zorunlu olduğu, fakat bu

¹²³ Tanin Gazetesi, nr: 1105, 1 Ekim 1911.

¹²⁴ Kurtcephe, a.g.e., s. 58.

konudaki İtalyan görüş ve fikirlerinin Osmanlı Devleti tarafından tasvip edilmediği ve İtalya'nın buradaki teşebbüslerinin de inatla engellendiği, şimdiye kadar Trablus ve Bingazi'de İtalyanların meşru faaliyetlerine karşı daima bir düşmanlık göstermiş olan Osmanlı Devleti'nin şimdi kendi hassasiyet ve menfaatleri ile ters düşmeyecek bütün iktisadi imtiyazları vermeye hazır olduğunu, bu noktada İtalya ile anlaşma yapmak istediğini, ancak İtalya Hükümeti'nin yapılacak olan bu anlaşmayı geçmişte yapılanları göz önünde bulundurarak faydasız gördüğünü, hatta daimi bir ihtilaf ve kavgaya sebebiyet vereceği ve bundan dolayı İtalya hükümetinin böyle bir şeye yanaşmayacağını, ayrıca Trablusgarp ve Bingazi'deki İtalyan konsolos ve memurlarının buradaki Osmanlı askeri ve memurları tarafından İtalya aleyhine tahrik edildiğini ve bunun çok vahim sonuçlar doğuracağını, bu durumun yalnız İtalya tebaası için değil diğer yabancı tebaa için de tehlike teşkil ettiğini ve bundan dolayı İtalyanların vapurlara binerek Trablusgarp'tan ayrılmaya başladıklarını, ayrıca asker nakleden geminin gönderilmesinin tehlikeli olacağını Osmanlı Devleti'ne bildirilmesine rağmen, geminin Trablusgarp'a gelmesinin durumu bütün açıklığıyla ortaya koyduğunu, bundan doğacak zarara karşı İtalya Hükümeti'nin tedbir almak zorunda olduğunu bildiriyordu.¹²⁵

29 Eylül günü Osmanlı'nın İtalya'ya cevabında; Trablusgarp ve Bingazi'nin geri kalmasının kendilerinden önceki idarenin eseri olduğu ve bundan dolayı da Meşrutiyet hükümetinin muhatap olamayacağı belirtilmekte. Bununla birlikte, Osmanlı Hükümeti'nin son üç sene zarfında Trablusgarp ve Bingazi'de İtalyan teşebbüslerine karşı gelmediği aksine İtalya'nın buradaki faaliyetlerine bu bölgenin ilerlemesi gözüyle bakıldığı ve bu konuda İtalya tarafından kendine yapılan tekliflere iyi niyet gösterildiği ifade edilmiştir. Hatta İtalya ile münasebetlerin devamından hiçbir şekilde geri kalınmayacağı ve bölgenin gelecekte İtalya'nın iktisadi faaliyetlerine geniş bir saha açacak şekilde bayındırlık imtiyazı verilmesi düşünülmüştür. Bu konuda İtalya'ya yapılmış olan teklifin bu iyi hislerin neticesi olduğu vurgulanmaktadır. Trablusgarp ve Bingazi'deki asayişin temini konusunda ise Osmanlı Devleti'nin durumu tamamıyla takdir edebilecek mevkiye bulunduğu, burada oturan İtalyan ve diğer yabancı tebaanın endişelerine sebep teşkil edebilecek hiçbir olayın cereyan etmediği, bu bölgede heyecan ve tahrikten eser bulunmadığı, asker ve

¹²⁵ Şıvgın, *a.g.e.*, s. 35.

diğer Osmanlı memurlarının asayişini sağlamak hususunda görevlerini yaptıkları bildirmiştir.¹²⁶

Trablusgarp ve Bingazi bölgesinin işgaline karşı Mahmut Şevket Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazıda, İtalyanlar tarafından 24 saatlik bir süre verildiği, İtalya'nın çıkar ve imtiyazının teminatı olarak işgal teşebbüsüne karşı konulmaması istendiği vurgulanmıştır. Eğer Osmanlı asker ve memurları karşı koyarsa fiili işgal yapılacaktır. Böyle bir durumda zaman kazanmak ve Avrupa devletlerinin arabuluculuğuyla meselenin sulh yoluyla çözülmesine çalışılmalıdır. Ayrıca fiili bir işgale karşı Trablusgarp ve Bingazideki birliklerin hazırlıklı olmaları, İstanbul'dan alınacak tedbirlere uygun hareket etmeleri, askeri birliklerin uygun noktalara yerleştirilmesi ve gönüllü birliklerle el birliği yapılması tavsiye edilmiştir.¹²⁷ Osmanlı Hükümeti'nin, 24 saatlik ültimatoma karşı temkinli davranmayı tercih ettiği ve savaşmaktan kaçındığı görülmektedir. İtalya'ya karşı savaş açmaktansa Avrupa devletlerinin arabuluculuğuna başvurulacağı bildirilmektedir.

Bâbîâli'nin notaya cevap verdiği gün yani 29 Eylül 1911'de İtalya harp ilan ettiğini duyurdu. Harp ilanından sonra İtalyan elçiliği baştercümanı sarayda vekiller heyeti toplantısında bulunan Sadrazam Hakkı Paşa'ya durumu tebliğ etti. Osmanlı Devleti'nin, İtalya'ya verdiği cevap İtalya'nın beklediği şekilde olmadığı ve gereken sürede cevap verilmediği gerekçesiyle Osmanlı'ya karşı savaş ilanı etmiştir. İtalya'nın savaş ilanı Osmanlı basınında oldukça fazla ses getirmiştir. 30 Eylül 1911 tarihli Tanin Gazetesi'nde *"Bugün İtalya maslahatgüzarı hükümet matbuası tarafından Bâbîâli'ye bir ültimatoma tevdi' edilmiştir ki bunda İtalya hükümeti Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal niyetinde olduğu beyanıyla kıta-yi mezburenin derhal tahliyesini talep ve cevab için yirmi dört saat mühlet ta'yin eylemiştir."*¹²⁸ Şeklinde yazı yer almıştır. Aynı gazete 2 Ekim 1911 tarihli sayısında "Tebliğat-ı Resmiye" başlığıyla savaşın başladığını, İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açtığını duyurmuştur.

"İtalya Hükümeti Trablusgarp hakkında bazı metalib-i gayri meşruiyeye dermiyan etmesi üzerine heyet-i vükela ayan ve mebusan reisleri de dahil oldukları"

¹²⁶ Şıvgın, a.g.e., s. 37.

¹²⁷ Trablusgarp ve Mustafa Kemal, (Yayını Haz: S. Akgül, A. Seven, Ç. Aksu, A. Yoğurtçuoğlu, G. Tokeşer), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 7.

¹²⁸ Tanin Gazetesi, nr.: 1104, 30 Eylül 1911.

halde mabeyn-i hümayunda...Hükümet-i seniyyenin hukuk-u mukaddese ve sarihasının te'min mahfuziyeti zımında icab eden cevabı verildiği dahileye nezareti celilesinden alınan R. 15 Eylül sene 327 tarihli telgrafnamede izbar buyurulmuşdu. Nezaret-i müşarüin-ileyhimadan bugün dahi alınan R. 16 Eylül sene 327 tarihli telgrafnamede hükümet-i mezkura devlet-i aliyeye karşı ilan-ı harb eylediği cihetle elyevm devletimizin hal-i harbde bulunduğu ve hükümetin mütevekkilen âli ah millet-i Osmaniye'nin hukukunu müdafaa son dereceye kadar her türlü vesaite müracaatla sarf-ı mesai edileceği bildirilmiştir.¹²⁹

Aynı tarzda bir başka haber ise 2 Ekim 1911 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde yer almıştır. Her iki gazetede de İtalya'nın savaş ilanına yer verilmiştir. Tanin Gazetesi'nde İtalya'nın ultimatoma Osmanlı Devleti tarafından istenilen cevabı vermemesi, Kastamonu Gazetesi'nde ise İtalya'nın bir takım özel isteklerinin olması ama Osmanlı Hükümeti'nin bunlara olumlu cevabı vermemesinden kaynaklı olarak savaşın başlatıldığı bildirilmektedir.

Savaş başladığında Trablusgarp'taki Osmanlı kuvvetlerinin sayısı resmiyette: Trablusgarp'ta 4568 er ve Bingazi'de 2950 er olmak üzere toplamda 7518 er olarak görülmektedir. Ancak gerçekte burada bulunan toplam kuvvet 4080 er, 690 hayvan, 84 top ve dağınık bir halde olmak üzere 600 kadar jandarma kuvvetinden oluşuyordu. Trablusgarp'taki Türk tümenini Albay Neşet Bey, vekaleten kumanda etmektedir. İtalyanlar ise Trablusgarp'a 100.000 üzerinde asker, 8300 hayvan, 800'ü kamyon olmak üzere 1346 araba, 84 sahra topu, 28 muhasara topu ve iki filoluk deniz kuvveti ile gelmişlerdir.¹³⁰ 2 Ekim'de Amiral Thaon de Revel, beraberinde iki İtalyan subayı ve bir sivil olduğu halde bir torpido ile karaya çıkmıştır. Vali konağına gelen İtalyan heyeti, bombardımana gerek kalmadan şehrin teslim edilmesini istediler. Fırka Kumandanı ve vali vekili ise İstanbul'dan gelecek kararı beklediklerini, oradan bir karar gelmeden İtalya'nın tekliflerine cevap veremeyeceklerini bildirdiler. Ancak 1 Ekim'de İtalyan filosu tarafından, Trablusgarp'ı Malta'ya bağlayan kablolar kesilmiştir. Böylece Trablusgarp ile İstanbul'un iletişim kurmaları engellenmiştir.¹³¹

Amiral Farevelli 2 Ekim tarihli ultimatomunda Osmanlı Hükümeti'nden şunları istemektedir;

¹²⁹ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1911, 2 Ekim 1911.

¹³⁰ Mehmet Emin Dinç, *Halil Kut Paşa'nın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Dr. Tezi), İzmir 1998, s.15.

¹³¹ Kurtcephe, a.g.e., s. 80.

- Şehrin teslimi hususunda İstanbul'dan cevap gelene kadar İtalyan gemilerinin kıyıda serbestçe demir atması ve hiçbir saldırıya uğramadan gidip gelmeleri sağlanmalıdır.
- İtalyan gemilirenin güvenliği açısından, bütün istihkamlar, bataryalar ve savunma vasıtaları kullanılmayacak hale getirilmelidir.
- İtalyan subayların, tedbirlerin alınıp alınmadığını denetlemelerine izin verilmelidir.

Trablusgarp yöneticileri, zaten daha önce Amiralın ultimatomunda yer alan bu istekleri, İstanbul'dan bir emir gelene kadar kabul edemeyeceklerini bildirmiştir. 3 Ekim gününde de bu isteklerin kabul edilemeyeceği tekrar edilmiştir. Yeni göreve başlayan Said Paşa kabinesinin henüz İtalyanlar ile yapılacak müzakereler hakkında bilgilendirme yapmamasından dolayı, Trablusgarp yöneticileri İtalyan isteklerini kabul etme yetkisine sahip olmadıklarını belirtmiştir.

Osmanlı Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın sahil şeridini İtalyanlara terk edip içerilere çekilme emrine rağmen, İtalyan Amireli'ne verilen bu cevapta Trablusgarp'ı savunmak için yöneticilerin ve halkın kararlılığı dile getirilmiştir. Yerel hükümetin ve Arapların, vatanlarını kanlarının son damlasına kadar savunacakları keskin bir dille belirtilmiştir. Trablusgarp'ın bombardımanı halinde suçsuz ve masum binlerce yerli ve yabancı insanın canlarının tehlikeye atılacağı ve bu arada Trablusgarp'ta bulunan İtalyan Fen Heyeti'nin saldırıya uğrayabileceğine dikkat çekilmiştir. Bir diğer yandan ise İstanbul ile haberleşebilmek için süre isteği tekrarlanmıştır.¹³²

Trablusgarp'ta olaylar bu yönde gelişirken Osmanlı, devlet erkânı ise bir şey yapamamanın üzüntüsü ve sıkıntısı içerisindeydi. İstanbul'daki subayları Harbiye Nezareti'nde toplayarak onlara bilgi veren Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa:

*“Devlet ve ordunun harbe hazır olmadığını, zayıf olduğunu, silah ve mühimmat olarak büyük eksikler bulunduğunu, donanmanın ise yok denecek bir durumda olduğunu, denizaşırı bir vilayetimiz olan Trablusgarp'ın korunması için buraya kuvvet gönderilmesinin imkânsız olduğunu, dolayısıyla bu durumda Trablusgarp'ın adeta kapanın elinde kalacağını” ifade etmiştir.*¹³³

¹³² Kurtcephe, a.g.e., s. 81.

¹³³ Dinç, a.g.t., s.15-16.

Çaresizlik içerisinde savaşa giren Osmanlı Devleti, yukarıda belirtilen şekilde bir süre ne yapacağını bilemez bir durumda hareket etmiştir. Durumu ne kadar zayıf ve ümitsiz olursa olsun, hiçbir Türk kabinesi, Trablus'u sessiz sedasız düşmana terk edip, yine de iktidarda kalmayı düşünemezdi. Hüseyin Hilmi Paşa, İngiliz Büyükelçisine:

“Zaten fazlasıyla Osmanlı olmakla ve imparatorluk içinde öteki ırkları özellikle Arapları ihmal etmekle suçlanan hükümet, bir Arap eyaletini bir Hristiyan devlete bırakmayı aklından bile geçiremez. Böyle bir hareket, imparatorluk içindeki Arap eyaletlerinin kitle halinde hükümete karşı ayaklanmasına yol açar” diyordu.¹³⁴

Osmanlı Devleti için tek çare Avrupa devletlerinden arabuluculuk yapmasını talep etmek olmuştur. Cephede ve İstanbul’da bu gelişmeler cereyan ederken Osmanlı basınında yazılar çıkmaya devam ediyordu. 2 Ekim 1911 tarihli Kastamonu Gazetesi’nde Osmanlı Devleti’nin savaşa girdiğini duyurur nitelikte haberlere 30 eylülünden birkaç gün sonra da halen devam edildiği görülmektedir. 30 Eylül 1911 tarihli ajans haberleri kısmında yer alan yazıda İtalya’nın işgaline yer verilmiştir. Buna göre İtalya Hükümeti, Trablusgarp ve Bingazi’yi işgal etmek için hem harp hem de sınır işgaline başlamıştır. Hukuki olarak topraklarını savunmak isteyen Osmanlı Hükümeti’ne ise büyük devletlerin gözetiminde ve elçiler vasıtasıyla birtakım talimatlar verilmiştir. Büyük devletlerle yapılan görüşmeler neticesinde uygun görülen tedbirlerin alınacağı Bâbâli tarafından bildirilmiştir. Ayrıca Osmanlı ahalisinin menfaatlerinin korunması ve temini için bir süre bu tedbirlerin tanınacağı da Bâbâli tarafından kararlaştırılmıştır.¹³⁵ Aynı tarihli bir başka haberde ise İtalya’nın işgaline karşılık Osmanlı tebaasını açıkça bir birlik olmaya davet eden yazı yayımlanmıştır. Osmanlı tebaası için bu günlerin birlik ve beraberlik içinde atlatılması temenni edilmektedir. Vatan topraklarını kurtarmak için Osmanlı milletinin tüm samimiyetiyle hükümetin kararlarına uyması beklenmektedir. Aynı zamanda Müslim ve gayri müslim herkesin Trablusgarp ve Bingazi’nin müdafaası için silah altına girmekten kaçınmamaları vurgulanmaktadır.¹³⁶

¹³⁴ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999, s. 120.

¹³⁵ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1911, 2 Ekim 1911.

¹³⁶ Kastamonu Gazetesi, nr: 1911, 2 Ekim 1911.

2 Ekim 1911 tarihinde Mısır Fırkası'ndan gönderilen bir telgrafta ise İtalyanların bölgede yaşayan Müslümanlara vahşice saldırdıkları.¹³⁷ 1911 senesinde yayın hayatında olan birçok gazete yazarı gibi Hakikat Gazetesi'nin yazarları da Trablusgarp işgaline karşı sessiz kalamamışlardır. 2 Ekim 1911 tarihli sayısında İtalya'nın savaş kararına tepkilerinde; II. Abdülhamid'in kararsız politikasının, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesine neden olduğuna vurgu yapılmıştır. Öyle ki İtalya'nın bu işgalinin daha önce hiç yaşanmamış vahşette olduğunu dile getirilmiştir. Hakkı Paşa kabinesinin ise notalara cevap verdiğini ancak bir sınır dışı uygulaması yapılmadığının altı çizilmektedir. Osmanlıların bir hamaset içinde olduğuna dikkat çekilmiştir. Osmanlılık ve İslamcılık fikrinin tehlikede olduğunu, zarar gördüğünü bu sebeple Trablusgarp ve Bingazi kaybedilirse bahsi geçen düşüncelerin bu topraklarda yaşayamayacağı vurgulanmıştır. Trablusgarp Savaşı'nda ne yaşanırsa yaşansın Osmanlı ordusu ve Osmanlılık fikri hürmet kazanması halka aşılarmaya çalışılmıştır. Ayrıca Trablusgarp ve Bingazi halkına yardım ulaştırılamamasından da yakınan yazar, sahillerin bir şekilde İtalyanlardan korunması ve İtalyanların buralardan sürgün edilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹³⁸ Hakikat Gazetesi'nde yer alan bu haberde her ne kadar üstü örtük bir şekilde II. Abdülhamid döneminin bu konuya dair alınan kararları ve Said Paşa hükümetinin harp ilanı sonrası tavrına göndermede bulunulmuşsa da doğrudan doğruya bir eleştiri yapılmadığı görülmektedir. Genel olarak İtalyan vahşeti, Osmanlılık, İslamcılık düşüncelerinin yok olacağı endişesi ve Osmanlı ordusunu maneviyatını arttırabilecek konulara değinilmiştir. Hakikat Gazetesi'nin 6 Ekim 1911 tarihli sayısında yer alan bir haberde ise İtalyan vatandaşların ülkeden çıkartılmamasına tepki gösterilmektedir. İtalyanların, Osmanlı'nın torpidolarını patlatmasına, vapurları zapt etmesine rağmen devletin sınır dışı uygulamasını uygulamamasına gitmemesi eleştirilmiştir.¹³⁹ Aynı tarihli gazetenin

¹³⁷ATASE, 28-124-11.

¹³⁸ Hakikat Gazetesi, nr.: 123, 2 Ekim 1911.

¹³⁹*Memleketimizdeki İtalyanlar, Ne İçin Sürüp Çıkarmıyoruz? Hala neyi bekliyoruz? Ne olacak Sanıyoruz? Ötede düşman torpidolarımızı batırıyor, kalelerimizi topa tuttu, vapurlarımızı zapt etti. Vatanımızı kaptılar. Her parçasını gasb etmeye çalışıyor. Biz ise bir de hala onlara memleketimizde bulundururuz. Hala domuz sürülerini besleriz. Hele şu aç köpekleri memleketimizden bir kovalım. Bütün bu... memleketlerine bir toplansınlar. O vakit göreceksiniz birbirleriyle nasıl hırlaşacaklardır. Çünkü meşhur sözdür "aç köpek fırın bakar" bir taraftan da bütün alem-i islamdaki ticaretleri kesilecek diğer taraftan da memlekette yaşayan...kendi hükümetleri hiçbir yerden ekmek bulup da veremeyecektir..."* Hakikat Gazetesi, nr. 125, 6 Ekim 1911.

bir başka yazısında ise İtalyanların saldırısı karşısında Trablusgarp halkının kendilerini dışarıdan yardım almadan koruyamayacağından endişe edilmektedir.¹⁴⁰

Dicle Gazetesi'nde ise, H. 13 Şevval 1329/ M. 7 Ekim 1911 tarihli gazetede “İtalya'nın Harb İlanı” adlı başlığı ile İtalya hükümetini ve batı medeniyetini eleştiren bir yazı yazılmıştır. Bu yazıda, batı medeniyetinin insanı büyülediğini savunan devletlerin İtalya'nın insanlığına ve Osmanlı'ya açtığı savaşa atıf yaparak eleştirmiştir. İtalya'nın Trablusgarp'ta kazancının ve kârının günden güne artmış olmasına rağmen Trablusgarp'ta yaşayan insanlara bunca vahşeti yaparak topraklarını genişletmeye çalışması eleştirilmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin ise aslında R. 1293 senesinden bu yana İtalya'nın siyasetinin farkında olduğunu ama meşrutiyetin ilanından hemen sonra savaş ilanının verildiği ve vatanın topraklarının muhafazası için cemiyetlerin oluşturulduğu anlatılmaktadır.¹⁴¹ Gazetelerde ilk başlarda harp ilanını duyurur içerikte haberlere yer verilirken zamanla İtalya'ya karşı direniş içerikli ya da direnişe davet eder şekilde haberlere yer verildiği görülmektedir. Bazı haberlerde ise doğrudan doğruya Osmanlı Hükümeti'nin aldığı karar ve tavırlarına eleştirel bir üslupla kaleme alınan yazılara rastlanmaktadır. H. 18 Şevval 1329/ M. 10 Ekim 1911 tarihli Babalık Gazetesi'nde ise “Osmanlı İtalya Muharebesi” başlığıyla kaleme alınan propaganda içerikli yazıda İtalya'dan bir an önce hesap sorulmasını sağlamak ve İtalya'ya yardım eden Avrupa devletlerinin tespitinin yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca İtalyan donanmasının Osmanlı Devleti'nden daha kuvvetli olduğunu ifade eden gazete yazarı, harp ilanının ülkede üzüntüyle karşılandığına dikkat çekmiştir. Osmanlı topraklarında İtalyanlara karşı sonsuza kadar nefretin devam edeceği belirtilmektedir. Osmanlı elçiliklerine İngiliz ve Fransızlardan gönüllü olarak katılanların olduğu bu bakımdan da savaşın günden güne Osmanlı lehine dönüşeceği kanısındadır.¹⁴²

¹⁴⁰ “Trablusgarp İtalya'ya karşı kendisini müdafaa edebilecek mi? Zavallı kardeşlerimizi düşmanın hücumuna karşı yalnız bırakmak mecburiyetinde kaldık. Kardeşlerimizi orada alçak hain ma'üne bir düşmanla pençeleşirken bizim buralarda seyirci vaz'ıyla kalmamız... bir macerayı elemidir. Ötede bir tek vilayetimiz düvel-i muazzamadan ma'dud bir hükümetle çarpışırken berri de 29 vilayetin halkı arslanlar gibi kükrüyorlar. Ne çaresi var ki: Düşmanın kafasını ezmek, ciğerlerini sökmek için yakasına pençelerini bir türlü geçiremiyorlar. Artık bunlar baş etmişlerdir. Her ne yapacaklarsa oradaki bir avuç askerimizle vatandaşlarımız yapacaklar. Fakat vesaiti ne haldedir şimdi onu haber verelim: Bir kere Trablus sevhili baştan başa sığıktır. Gemiler sevhilden 14 mil açıkta bulunmak mecburiyetindedir. Sonra Trablus istihkamları en silahtar ağızlardan işittiğimize göre dünyanın en mükemmel istihkamları sırasındadır.” Hakikat Gazetesi, nr. 125, 6 Ekim 1911.

¹⁴¹ Dicle Gazetesi, nr.: 28, 7 Ekim 1911.

¹⁴² Babalık Gazetesi, nr. 71, 10 Ekim 1911.

1909 Matbuat Kanunu'nda yer alan hükümlerinde etkisinden olacaktır ki yabancı devletler veya diğer konular eleştirilirken daha ağır bir dil kullanılmıştır. Ancak Osmanlı Hükümeti'nin kararları eleştirilirken daha yumuşak bir üslup kullanıldığı görülmektedir. İlk başlarda genel olarak İtalya'nın Osmanlı'ya gönderdiği ültimatolara ve Osmanlının da cevaplarına yer verilirken zamanla gazetelerde yer alan haberlerin hem içeriği hem de dili değiştiği görülmektedir. Öyle ki 11 Ekim 1911 tarihinde Hakikat Gazetesi'nde yazan Mestan İsmail'in Osmanlı Hükümeti'nin halen İtalyan tebaayı sınır dışı etmemesi sert bir şekilde eleştirmiş ve Osmanlı tebaasını ise açıkça protestoya teşvik eden tarzda bir propaganda metni kaleme almıştır. Mestan İsmail, İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmesinin sebebini Hakkı Paşa Kabinesi'nin aldığı kararlara bağlar ve halkın çareyi yeni hükümette aradığını belirtir. Ancak yeni kabininde İtalyan tebaayı ihraç etmek ya da protesto kararları almak yerine Avrupa devletlerinin arabulucu olması için görüşmeler yapmasına vurgu yapmıştır. Halk maddi-manevi her türlü desteğe hazırlanırken devletin gerekeni yapamaması eleştirilmektedir.¹⁴³

Osmanlı Devleti'nin arabulucu rolünde yanına bir dost devlet arayışları sonuçsuz kalmıştır. Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakması ve savaş ilanına tepki göstermeyişi; Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ndeki meşrutiyet rejimine karşı pek olumlu bir tavır takınmaması olarak yorumlanmıştır. Bu hayal kırıklığını Kâmil Paşa, *"Evimizde güven içinde oturuyorduk; kapılar, pencereler sonuna kadar açıktı... ve birden birisi içeri girip bir eyaletimizi çaldı. Hukuk nerede? Avrupa'mn verdiği söz nerede?"*¹⁴⁴ sözleriyle açıkça belli etmiştir.

Savaşın patlak vermesi, Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki Cemiyeti Üçüncü Kongresiyle aynı günlere rastlamıştır. Çeşitli bölgelerden gelen delegeler, 30 Eylül'de başlayan kongreye katılmak üzere Selanik'te toplanmışlardı. Savaş nedeniyle olağan gündemden vazgeçildi ve kongre "Müdafaa-i Milliye Cemiyeti" adını aldı. Birkaç aydan beri Cemiyet, kendini savunmakla yetinmek zorunda kalmıştı. Savaş, birdenbire İttihatçılara, halkın yurtseverlik duygularına seslenmek, saldırıya geçmek ve insiyatifi yeniden ele almak olanağını veriyordu. Kamuoyu, İtalyan saldırısına karşı direnmeye ve yurdun şerefının korunmasını istemeye kışkırtılıyordu. İtalya'nın

¹⁴³ Hakikat Gazetesi, nr.: 127, 11 Ekim 1911.

¹⁴⁴ Ahmad, a.g.e., s. 123.

saldırısına eşit güçte bir karşı saldırıyla karşılık veremeyen Türkler, daha önce Avusturya'ya karşı girişilen ve başarıyla sonuçlanan boykotu, bu kez de İtalyan ticaretine uygulamaya karar verdiler. 7 Ekim'de, Adliye Nezareti'nin ülke geneline dağıttığı bir sirkülerle, Osmanlı Devleti sınırları içinde İtalyanlara tanınan kapitülasyonların yürürlükten kaldırıldığı açıklanıyordu.¹⁴⁵

Osmanlı kamuoyunda gazeteler üzerinden büyük bir heyecanla İtalyanlara karşı tepkiler dile getirilip, birlik ve protesto çağrıları yapılmıştır. Dicle Gazetesi'ne göre, II. Abdülhamid döneminde yaşanan istibdat döneminin baskısından II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte daha rahat ve özgür bir ortam yaşayacaklarını düşünen Osmanlı aydınları, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaliyle yeniden bir ruhsal sarsıntı ve üzüntüye düşmüştür. Ancak ümitsizliğe kapılmadan bu karanlık günlerden de kurtulacaklarını dile getirerek Osmanlı halkının ve donanmasının vatanın selameti için son nefeslerini verene kadar çalışacaklarını vadediyor ve düşmana gözdağı veriyorlardı. Osmanlıların atalarından taşıdığı cihat duygusuyla birlikte vatanlarını İtalyanlara bırakmayacaklarını coşkulu bir şekilde kaleme alarak Osmanlı tebaası üzerinde duygusal bir etki bırakacak propaganda yapılıyordu.

Düşmanlık hislerinin yoğun olduğu bu dönemde, boykot kararının alınmasından bir hafta sonra 13 Ekim 1911 tarihinde İtalya'ya karşı "İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet" adlı bir kampanya başlatılmıştır. Bu kampanya o dönem yayın hayatında olan tüm gazetelerde yayımlanmıştır. Hakikat Gazetesi'nde de yer alan husumet kampanyası 10 madde halinde ifade edilmiştir.¹⁴⁶ İtalyan Hükümeti'nin saldırılarına karşı sonsuza kadar sürecek kin ve düşmanlık oldukça;

Bir İtalyalı ile hiç alışveriş etmeyeceğim,
İtalya ma'mulat ve mahsulatı kullanmayacağıma,
İtalya vapurlarına binmeyeceğime,
İtalyanca tekellüm etmeyeceğime,
İtalyan mekteblerine çocuğumu göndermeyeceğime,
İtalyan postasına mektub vermeyeceğime,

¹⁴⁵ Ahmad, *a.g.e.*, s. 124.

¹⁴⁶ Hakikat Gazetesi, nr.: 137, 2 Kasım 1911.

İtalyan hizmetini kullanmayacağıma,

Ahlaki kurallara ve insanlık dışında hiçbir İtalyalıya yardım etmeyeceğime,

Ahlakın menetmediği hususta İtalyanlara elimden geldiği kadar ısrar edeceğime,

Çocuklarımı İtalyanlara karşı husumet hissiyle büyüteceğime ve bu hissin, daimî olması için çalışacağıma dinim ve namusum üzerine yemin ederim.

“İttihad-ı Husumet” kampanyasının çağrı metni ilk kez yayımlandıktan sonra beş kez daha yayımlanmıştır. İsimler ise kampanya duyurusunun hemen ertesiinden itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Zaten kampanyanın geneline bakıldığında kampanyanın isim gönderme ve bunların gazetede yayımlanması şeklinde geçtiğini görülmektedir. Kampanyanın başlamasının ardından kampanya metni dışında “İttihat-ı Husumet Cemiyeti”ne ilişkin tek haber Eskişehir’de çıkan Hakikat Gazetesi’nde görülmüştür. Bu da gazetenin kampanyayı desteklediğini göstermektedir. Söz konusu gazete cemiyet kurulmasını isteyenlerin isimlerini yayımlayacaklarını duyurmuştur. Gazete kurulacak cemiyeti bir ordu kadar yararlı olarak değerlendirmektedir. Çünkü bu ordu “daima galip, daima muzaffer” dir. Ayrıca gazeteye göre böyle bir teşebbüs sadece İtalya’ya karşı değil, vatana gözünü diken herhangi bir düşmana karşı da mücadele etmeyi sağlayacaktır. Gazetenin bu girişimi “*cemiyetin görevini dostluk gösteren yabancıların memleketteki işlerini kolaylaştırmak, düşmanların da her türlü menfaatini kırmak olacağı*” şeklinde değerlendirmiştir. Ayrıca Meclis-i Vâlâ’da alınan bir karara göre, İtalya Trablusgarp ve Bingazi’yi ilhak ederse bu kararın tanınmayacağı da belirtilmektedir. Hariciye Nezareti’nden gönderilen 7 Kasım 1911 tarihli tezkirede İtalyan ilhakının tanınmayacağı vurgulanmıştır. Osmanlı tebaası ve basını bir yandan protesto bildirileri yayınlayıp kararlar alırken diğer bir yandan da devlet erkânı İtalya’nın ilhakı karşısında boyun eğmeyeceklerini ve direneceklerini belirtmiştir. Aynı zamanda İtalyanlara karşı tepkiler alınan vergilere de yansıtılmıştır.¹⁴⁷

Kastamonu Gazetesi’nde “Tebliğat-ı Resmiye” başlığıyla yer alan habere göre İtalya’dan ithal edilen mallardan yüzde yüz oranında vergi alınacağı bildirilmektedir. Bu uygulamanın harp ilanından itibaren geçerli olduğu ve harbin ilanıyla İtalya’dan

¹⁴⁷ BOA. Meclis-i Vala (M.V.), 158/28.

çıkılmış mallar üzerinde uygulanacağı bildirilmektedir.¹⁴⁸ Aynı tarihli Babalık Gazetesi'nde ise İtalyanlardan temettü vergisinin tahsil edildiği bildirilmektedir. Konya ovasını sulamakla görevli olan İtalyan memurdan temettü vergisinin tahsil edildiği belirtilmektedir.¹⁴⁹ Aynı zamanda İtalyanların mal, mülk edinmelerinin de önüne geçildiği görülmektedir. Kastamonu Gazetesi'nde “*İtalyanların mülkümüzde hiçbir suretle emlak ve gayri menkul ve emval tasarruf etmemeleri*”¹⁵⁰ şeklinde haber yapıldığı ve kamuoyuna duyurulduğu görülmektedir.

Savaşın başlamasıyla birlikte İtalyan mallarını boykot etmek başta olmak üzere farklı tedbirler gündeme gelmiştir. En çok gündeme gelen konu ise Osmanlı Devleti'nde yaşayan İtalyanların sınır dışı edilmeleri olmuştur. Osmanlı Hükümeti bu konuda temkinli davranmayı tercih ederek İtalyanları sınır dışı etme konusunda halk veya diğer kimselerle aynı fikirde değildi. İtalyanların sınır dışı edilmesine sıcak bakmayan Osmanlı Hükümeti, bu konuda Avrupa devletlerinin de nabzını yoklamıştır. Osmanlı Devleti dahilindeki İtalyanların durumu ile ilgili olarak hükümetin tedirginlik duyduğu bir diğer nokta ise onların güvenliği idi. Savaşın çıkmasıyla halkın İtalyanlara tepki duyması ve bunun giderek artmasıyla Osmanlı sınırlarında ikame eden İtalyanlara bir zarar verilmesi durumunda hükümet, Avrupa devletleri karşısında zor bir duruma düşmek istemiyordu. Hatta Hakkı Paşa hükümetinin istifasının ardından yeni hükümet kuruluncaya kadar nazırlardan göreve devam etmelerini isteyen Sultan Mehmet Reşâd, Dahiliye Nezareti'ne Osmanlı Devleti'nde yaşayan yabancı tebaanın güvenliği ile ilgili bir emir göndermiştir. İtalyan vatandaşlarının güvenliği ile ilgili bir soruna mahal vermemek için bu yönde vilayetlere de telgraflar çekilmiştir. Harbiye Nezareti de savaş ilanından hemen sonra yayınladığı bildirisinde yabancıların güvenliği üzerine durmuştur. Söz konusu bildiride İtalya'nın Trablusgarp'a

¹⁴⁸ “*Tebliğat-ı Resmiye- Dahiliye nezaretinden varid olan 26 Teşrinievvel sene 1327 tarihli ve 432 umumi numaralı telgrafname suretidir. İtalya'dan gelecek eşyadan yüzde yüz nisbinde resmi alınması hakkındaki madde-i muvakkat-ı kanuniye ziyre derç edilmekle mucibince muamele ifası ta'mimen tebliğ olunur.- Madde-i Kanuniye Suretidir. İtalya'nın memleket-i Osmaniye'ye tecavüz etmesi üzerine İtalya memleketinden Memalik-i Osmaniye'ye vürud eden eşyanın kıymeti üzerinden yüzde yüz gümrük resmi alınması takarrür etmiştir. Muamele ilan-ı harb tarihinden itibaren İtalya'dan çıkmış olan eşya hakkında da tatbik olunacaktır.*” Kastamonu Gazetesi, nr.: 1918, 20 Kasım 1911.

¹⁴⁹ “*İtalyanlardan Temettü Vergisi Tahsilatı-İtalyanlardan temettü vergisi tahsilatı Konya ovası amaliyat iska'iyesinde müstahdem İtalyalı memur vesaireye vazi' olunan temettü vergisi merkez üçüncü kol tahsildarı... Efendi tarafından bitamamihi tahsil edilmiştir. Merhumelerin bulundukları mahallelere yaya olarak giden mumaiylehin... Efendinin gayretini takdir ediyoruz.*” Babalık Gazetesi, nr.: 85, 20 Kasım 1911.

¹⁵⁰ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1923, 1 Ocak 1912.

saldırmasından ötürü kızgın ve heyecanlı olan halkın açık yahut gizli toplantılarla kafalarının karıştırılmaması, heyecan ve bozuculuğa yol açacak yayınlar yapılmaması ve buna aykırı davrananlarla ilgili gereken tahkikatın Divan-ı Harbî Örfî Riyasetince yapılacağı da duyurulmuştur.¹⁵¹

Osmanlı Hükümeti'nin bu şekilde davranmasının temel nedeni Avrupa devletlerinde destek arayışıdır. İtalya, ultimatomen verilmesinin ardından Osmanlı Hükümeti, Avrupalı devletlere başvurarak arabulucu olmalarını istemiştir. Bu doğrultuda Sultan Mehmed Reşat İngiliz Kralına ve Alman İmparatorluğu'na tavassut ricalarıyla telgraflar göndermiş ise de İngiliz Başvekili taahhütleriyle bağlı olarak, tavassut zamanının geçtiğini bildirmiş ve Alman İmparatorluğu'nun tavassutu da İtalya üzerinde soğuk bir tesir yaratmaktan ve Üçlü İttifaka bağlılığını gevşetmekten başka bir işe yaramamıştır.¹⁵²

Osmanlı Hükümeti arabulucu arayışındayken, İtalyan tebaayı sınır dışı etme konusunda gönülsüz davrandıkça ve üstelik bir de İtalyanları koruyucu önlemler aldıkça ülke içindeki Osmanlı tebaa hem Osmanlı Hükümeti'ne karşı hem de İtalyan halka karşı daha da öfkelenmiştir. 2 Kasım 1911 tarihli Hakikat Gazetesi'nde yer alan "Hükümet İtalyanları Ne İçin Kovmuyor" başlıklı köşe yazısında aslında suçun halkın kendisinde olduğu ifade edilmektedir. Halkta şiddetli bir intikam hissi oluşsaydı İtalyanlar da çaresiz kalıp kendiliklerinden giderdi sözleriyle Türk tebaa tarafından bu konuda İtalyanlara karşı gerektiği şekilde davranılmadığından şikâyet edilmektedir.¹⁵³

¹⁵¹ Demet İlkbahar, *1911- 1912 Trablusgarp Savaşı ve Osmanlı Kamuoyu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış YL Tezi), İstanbul 2009, s. 68

¹⁵² Celal Tefik Karasapan, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbuası: Ankara, 1990, s. 202.

¹⁵³ "Hükümet İtalyanları Ne İçin Kovmuyor? Biz bu sualinize kısaca bir cevap verelim: Millet İtalyanların kovulmalarını arzu etmiyor da onun için! Evet onları burada alıkoyan hükümet değil biziz! Eğer bizim hepimizde değil fakat ekseriyetimizde İtalyanlara karşı şiddetli bir intikam hissi uysaydı geri kalan... ekseriyatin temayülüne tabii olmak mecburiyetini anlayarak, milletin umumi birden İtalyanlarla muameleye girdi. Hiçbir taraftan yüz bulamayan İtalyanlar da kendiliklerinden kaldılar. Cehennem olub giderlerdi. Hükümetin tard ve define lüzum bile kalmazdı. Lakin bizim içimizde İtalyanları tutan, İtalyanlara vatan, millet, din, iman, namus, vicdan duygularına tercih eden soysuzlar, hissizler maalesef eksik değildir. İşte bu kabil... nin sayelerinde der ki: İtalyan milletleri olan aramızda yaşayanlar, barınıyorlar, aç gözlüler menfaatten başka hiçbir şey görmeyen, hain kulakları ma'nen hissinden ma'ade her sadaya karşı sağır olan birçok agniya işte bu cinayetin en cüretkâr... icab ederse esamelerini de teşhir edeceğimiz bu zenginler en ulvi en mübeccel hissiyat-ı milliye ile anlatıyorlar. Bu masum büyük duygularla istihza edilen İtalya gibi bir muazzam devletin başına gazab-ı ilahi şeklinde inen yumruk, işte bu nezih bu yüksek duygulardan doğan intikam darbeleridir. His ve hayadan soyulmuş olan zenginler şu ibret levhası müvacehesinde insafa değil, tehaşiye gelenler de hissiyat-ı Osmaniye ile alay etmekten artık vazgeçsinler, yoksa İtalya'nın uğradığı gaflet onlarca da muktadirdir!" Hakikat Gazetesi, nr.: 137, 2 Kasım 1911.

H. 14 Zilkade 1329/ M. 6 Kasım 1911 tarihli bir belgeye göre Trablusgarp'ta çıkardıkları kargaşadan dolayı İtalyanların bölgeden sınır dışı edilmesi Beyrut halkı tarafından talep edilmektedir.¹⁵⁴ Ancak İtalyanların sınır dışı edilmesi konusunda beklenen olumlu cevap alınamamıştır. Bu nedenle Osmanlı basını ve tebaası, gazeteler üzerinden örgütlenip propaganda gösterileri yapmış ve İtalyanlara karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır.

Osmanlı aydınları, gazete yazarları ve gazete müdürleri bir yandan propaganda ve protesto içerikli haberleri kaleme alırken öte yandan da Trablusgarp'tan gelecek haberleri gazetelerinde yayımlamak için çabalamaktadırlar. Ancak Osmanlı devlet erkânı ise askeri bilgilerin gizliliğini korumak ve gazetelerde neşredilmesinin önüne geçmek gayesindedir. 17 Ekim 1911 tarihli bir belgeye göre Trablusgarp Savaşı'na dair şifreli çekilen telgrafnamelerin gazetelere verilmemesi ve bu bilgilerin özellikle gizli tutulması istenilmektedir. Ancak buna rağmen Roma'dan kesinlikle gizli tutulmak kaydıyla gönderilen bilgilerin gazeteye olduğu gibi neşrinin yapılmasının Trablusgarp'ta bulunan Osmanlı askerler ve subaylarını zor durumda bıraktığı ifade edilmektedir. İtalyan casusların Osmanlı askerlerinin planlarını öğrenmemesi adına bilgilerin gizli tutulması gerektiği erkânı harbiyeye arz edilmiştir.¹⁵⁵ İtalyanlar yalnızca basında çıkan haberler üzerinden değil aynı zamanda ordu içerisine yerleştirdikleri casuslar aracılığıyla da Osmanlı ordusunun atacakları adımları öğrenmeye çalışmıştır. Hariciye Nezaretinden gönderilen bir belgede "El-Mursad" namı bir Arap gazetecinin "Ahmed El Mustafa" imzasını kullanarak, İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi'ye casus gönderdikleri belirtilmektedir. Mehmed Ali Ulvi isimli bu casusun Trablusgarp'ta yaşayan Senusilerin İtalya tarafına çekmek için gönderilmiş olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁶ 26 Aralık 1911 tarihli bir başka belgeye göre

¹⁵⁴ "Dahiliye Nezareti celilesinden Trablusgarp'ta icra etmekde oldukları fazayihlerden naşi memleketlerinden bazı İtalyanların tardı husususun bazı ifadatı havisi Beyrut'un müteaddidi imza ile çekilen telgrafname leffen savb-ı alilerine esra kılınan bu malumatın... tahriri benim için... esbabı müteaddidi burasının anladılmasının bu gibi teşebbüsata mahal kalmaz şekil iştira hakikat-ı halin... ve o da hükümetçe lüzumunun mahal bırakılmadığına delalet ettiğini vilayetin tahriren vesaya ifasının himmeti.", BOA, Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO), 3959/296859.

¹⁵⁵ ATASE, 2-9-18.

¹⁵⁶ Hariciye nezaretinden 8... 1329 tarihli ve "el-Mursad(?)" nam-ı Arab gazetecinin sahib-i imtiyazı "Ahmed-el Mustafa" imzasıyla Mısır'dan takdim kılınan Arabü'l İbare gazetesinin tercümesidir. İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi'ye istilalarını tescil maksadıyla Mısır'da birkaç İtalyan'dan mevkib bir hamiyet teşkil etmiş ve devlet-i aliyye ile İtalya basınının muhabiri üzerinden İtalya'nın Mısır Konsoloshanesi tercümanı Mehmed Ali Ulvi namı şahsın Senusiler İtalya tarafına celb etmek için Bingazi'ye iğrâm eylemiştir. İtalyalı olduğu halde Arab esamesi taşıyan ve ulema-yı islamiye... bir şahıs

ise İtalyanların Trablusgarp'ın bazı noktalarını işgal ederek bölgede ileri gelen Senusi şeyhleri ve diğer şeyhlerle anlaşma yapmaya çalıştığı ifade edilmektedir. Bunun üzerine gerekli tedbirlerin alınması emredilmektedir. Senusilerin sadakatlerinin kontrol edilmesi ve takviye yapılmasına dair bir yazı Harbiye Nezareti'ne gönderilmiştir.¹⁵⁷ Görüldüğü üzere İtalyanlar gerek savaş öncesi hazırlık aşamasında gerekse savaş döneminde Osmanlı tebaasının ve ordusunun içlerine ajanlar yerleştirmeye çalışmıştır. Giovanni Giolitti anılarında 1906-1909 senelerinde bölgede huzursuzluk çıkarmaları için gizli memurlar tayin ettiğini ifade eder. Bu memurlar arasında Mehmet Ali Ulvi Bey adında bir Mısırlının olduğunu belirtir. Ve bu şahsı Senusilerin lideri ile tanıştırtarak içlerine sızdığını ifade eder.¹⁵⁸ Ancak İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etme girişimleri üzerine Trablusgarp'a giden Mustafa Kemal, Enver Paşa, Fethi Okyar, Refet Bele, Halil Bey, Nuri (Conker) ve Nuri (Killigil) gibi gönüllü subatlar beraber çalışarak burada yerli halkı teşkilatlandırmıştır. Ayrıca Trablusgarp'ta Mustafa Kemal, komutanlık yaptığı süreçte şeyhler ve Arap liderleriyle görüşmüş onları teşkilatlandırmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Enver Bey'in de halifenin damadı olması Araplar üzerinde sözünün dinlenmesi bakımından oldukça etkili olmuştur. Bunların yanında bölgeye gönderilen subaylar arasında Yüzbaşı Tahir Efendi, Yüzbaşı Cavid Bey, Kolağası Ali Fehmi Bey ve Kolağası Muhiddin Bey de vardı. Ayrıca Babalık Gazetesi'nde yer alan bir habere göre idadi mektebinden de öğrenciler gönüllü olarak cepheye gitmiştir.¹⁵⁹ Bu subaylar iki bölüme ayrılmıştır.

dahi merhum Mehmed Ali Ulvi birliğinde... Bu casusların ahval ve hareketlerinden asıl malumat yoktur. Bendeniz... imzanın şerefine guresinde Bingazi'ye... eşhas-ı merkumeye sordum ve kendilerinin... tahkikatının Bingazi'ye muvasalat ibtidar kılındı. Ve orada müsafereten bulduklarını anladım. Husus İtalya'nın evvela merkumeleri ahz-ü girift etmelerinin ve efal-i hareket ve ikamelerinin taht-ı nezaretinde bulundurmanın elzem olduğunu arz ederim olbabda.", BOA. Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), 405/14.

¹⁵⁷ "Hülasahat: Trablus vahalarının İtalyanlar tarafından fiilen işgali Avrupa'nın... muharebenin bir... ihbardan doğru sevkıyat icrasındaki müşkilat... dolayı İtalyanların şimdilik... suret-i ... iktifa ve Trablus Bingazi keyfiyetlerinin mesurriyeti sebebiyle muharebeleri...ve muharebeden bitab ve mutazzarrır olan... İtalyanlardan elde edilen istedikleri şeyh-i Senusi ile meşayihî sairenin sadakatının takviyesi ve devlet-i ganiye'ye te'mini merbutiyyetleri ve Trablus ve Bingazi'deki teşkilat-ı idariyenin... bir taraftan müdafaatından devam edilmesinin lüzum-u dem olmasına ve senusilerin isti'badeleri için mahall kumandanlığından icra-yı tebligat olunduğu haberine nazaran müşir tarafından müzakere ve ifade kılınmasına binaen te'kid iş'arat eden menafi' hilafet-i seniyyenin muhafazası için ve hangi tedabire tevessül olunmasının muktezası ise... müsaraat-ı ittihaz ve icrası lüzumunun icab edenlere tebliğ ve... hususunun harbiye nezaretine iş'arası ve harbiye nezaretine malumat ihsâsı tezkir kılındı.", BOA., Meclis-i Vâlâ (M.V.), 160/21.

¹⁵⁸ Giolitti, a.g.e., s. 32.

¹⁵⁹ "İtalyanların tecavüz ve haşiyanesinden müteessir kalan mekteb idadi talebesinden Trablusgarplı Ali Haydar Bey'in... 1010 numaralı Basri ve Bosnalı 105 numaralı İbrahim efendiler idarehanemize

Enver Bey ve Mustafa Kemal'in öncülük ettiği birinci bölüm, Mısır yoluyla Sirenayka'ya ulaşacaklardır. İkinci bölümün subayları ise Paris'teki Osmanlı Askeri Ateşesi Ali Fethi (Okyar) komutasındadır. İkinci bölümün askerleri ise İstanbul'dan Tunus'a gitmiştir. Burada da Tunuslu milliyetçiler Trablusgarp'daki Osmanlı kampına ulaşmalarına yardımcı oldular.¹⁶⁰

Nitekim onların bu faaliyetleri karşısında Trablusgarp'a gelen İtalyan birliklerine karşı Osmanlı askerleriyle beraber bölgedeki yerel halk da işgale direnmiştir. Yerli halkın Osmanlı Devleti'nin yanında savaşarak bağlılık göstermesi ve İtalyanlara karşı koyması, İtalyan Genelkurmayı'nın beklemediği bir durum olmuştur.¹⁶¹ İtalyanlar, Osmanlı ordusunun veya hükümetinin bir sonraki hamlesini öğrenebilmek için birçok yol denemiştir. Ancak bu durumun farkında olan devlet erkânı ile Trablusgarp, Bingazi mevkiilerinde görev alan askerler yalnızca savaşın başlangıcında değil her zaman temkinli davranmıştır. Öyle ki 6 Şubat 1912 tarihli bir belgede yer alan bilgilere göre, savaş bölgesinden haber almak isteyen Osmanlı muhabirlerine karşı Enver Bey, İtalyan casuslarına dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.¹⁶² Bu belgeyle ilintili olarak gönderilen bir başka belgede ise yabancı gazete muhabirlerinden Bingazi'ye gelmek isteyen gazetecilere karşı da temkinli davranılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca bu kişilerin harp bölgesinde fes giymesi de talep edilerek kendilerinden olduğuna dair bir imaj çizilmeye çalışılmıştır.¹⁶³ Gerek Osmanlı devlet erkânı gerekse halk, İtalya'nın Osmanlı

gönderildikleri birer varakayla gönüllü kaydedilmelerini temenni etmektedirler.", Babalık Gazetesi, nr: 77, 22 Ekim 1911.

¹⁶⁰ Marie-Odile Moreau, "Ottoman Resistance During The Turkish-Italian War", s. 80, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

¹⁶¹ Yaşar Arslanyürek, Halil (Kut) Bey'in Trablusgarp Savaşındaki Faaliyetleri, *Belgi Dergisi*, Cilt: 2, sayı 18 Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Denizli 2019, s. 1567.

¹⁶² "20 Kanunusani 912 tarihli ve 27 hususi numaralı tahriratlarıdır.... Gazetesi muhabirlerinden Bingazi cihetinde darülharb gelmesini isteyenlere... şartıyla müsaade ve hatta terhib olunması ve şu kadar ki İtalya casusu olmamasına dikkat ve itina edilmesi Bingazi kumandanlığına Enver Bey'in Harbiye Nezareti celilesinden tebliğ olunan iş'arına itafen beyan ve tavsiyename ihsanı için muhabirler tarafından müracaat ve vuku'unda olveçhile muamele ifası temin olunur. Emr-ü ferman hazreti menlehül emrindir. 6 Şubat 1912." BOA., Hariciye Nezareti Paris Sefareti (HR.SFR.4.), 859/41.

¹⁶³ "Devletlü Efendim Hazretleri 20 Kanunni sani 912 tarihli ve 27 hususi numaralı tahriratın detayıdır. (?) Ecnebi gazete muhabirlerinden Bingazi cihetinde darülharbiyeye gelmek isteyenlere fes giyinmek şartıyla müsaade ve hatta terhib olunmuş ve şu kadar ki İtalya casusu olmamasına dikkat ve itina edilmiş Bingazi Kumandanı Enver Bey'in Harbiye Nezareti celilesinden tebligat olunan iş'arına itafen beyan ve tavsiyename istihsal için muhabirler tarafından müracaat ve vuku'unda olveçhile muamele ifası temin olunur. Emr-ü ferman hazreti veliyyül emrindir. 2 Şubat 1912", BOA., HR.SFR.4., 859/42.

toplumunun ve ordusunun içine sızdırmaya çalıştığı casuslardan dolayı şüphelendikleri her olayda İtalya'nın casusluk girişimi olabileceğini düşünerek gerekli mercilere ihbarda bulunmuşlardır. Örneğin, 14 Ekim 1911 tarihli bir belgede İtalyan casusu olduğu düşünülen kişi hakkında yapılan tahkikata dair bilgiler şu şekildedir:

*“Bir İtalyan casusu olması muhtemel bulunması beyanıyla memleketinden tardı iş’ar buyurulan fîrarinin İpsalti namlı şahsın hüviyeti hakkında icra kılınan tahkikata havî İstanbul polisi hürriyet-i umimiyesince cevaben alınan tezkirenin leffen savb-ı aliyelerine irsal kılınmağla olbabda emrû ferman hazret-i men lehü ’l-emrindir. 21 Zilkade 1329/ 1 Teşrinisani 1327.”*¹⁶⁴

İtalyan Hükümeti'nin, Osmanlı topraklarına sızdırmış olduğu düşünülen şahsın hakkındaki bilgiler Erkan-ı Harbiye dairesine bildirilmektedir. İtalya'nın casusluk faaliyetlerine dair kuşku duyulan bir başka olay ise İstanbul'da yaşanmıştır. London Herald Gazetesi muhabirlerinden olduğu ve isminden de İtalyalı olduğu anlaşılan bir kişi Beyoğlu telgrafhanesine giderek Londra'ya bir telgraf çekmek istemiş, ancak telgrafın içeriği memurun dikkatini çekmiştir. Muhabirin, şifreli bir yazıyla sağ olduğu halde Manastır metropolidinin katledildiği şeklinde Avrupa'nın muhtelif yerlerine göndereceği telgraflara memur tarafından el konulmuştur. İtalyan casusu olmasından şüphe edilen bu kişinin sınır dışına çıkarılması istenmiştir. İtalyanların casusluk faaliyetleriyle ilgili bir başka ihbar da İstanbul Polis Müdüriyeti'nden gelmiştir. İtalya tebaasından Franko adlı bir şahsın dükkanında her sabah İtalyanların toplanarak Osmanlı Devleti'ne girmesi yasak olan üç gazeteyi okuyup tartıştıkları ve Osmanlı Devleti aleyhine konuşmalar yaptıkları tespit edilmiştir. İtalyanlardan dördünün ellerinde tabanca ve fişeklerin bulunduğu da görülmüş, bu nedenle yasak gazeteleri getirten ve dükkanını bu faaliyetler için kullanan Franko'nun Osmanlı sınırları dışına gönderilmesine izin verilmesi istenmiştir.¹⁶⁵ İtalya Hükümeti yalnızca askeri bilgiler almak için casusları kullanmamıştır. Aynı zamanda halkı zor durumda bırakmak içinde faaliyetlerde bulundukları arşiv kayıtlarına yansıyan bilgiler arasındadır. Trablusgarp Komutanı Neşet Bey'den gelen 11 Temmuz 1912 tarihli şifreli telgrafnamede, İtalyanların vahşette ileri giderek kuyuları zehirlleme teşebbüsünde bulundukları bildirilmiştir. Kimyasal maddeler içeren şişeye bir casus yakalanmış ve Rikdalin'de

¹⁶⁴ ATASE, 9-43-2

¹⁶⁵ Nurdan İpek Şeber, Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, cilt 38, sayı 38, 2011, s. 251.

bir kuyuyu zehirlediğini ve kuyuları zehirlemek göreviyle Fruva'dan çıkarıldığını itiraf etmiştir. Aynı zamanda diğer iki casusun Bonoma istikametindeki kuyuları zehirlemek üzere hareket ettiklerini ifade etmiştir.¹⁶⁶

İtalya'nın savaşı yayma politikasına bağlı olarak 1912 senesinin mart ayı itibariyle Çanakkale Boğazı da tehlike altına girmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, Çanakkale bölgesinde yaşayan gayrimüslimler üzerinden olası casusluk faaliyetlerine karşı değişik tarihlerde tedbir almıştır. Bu amaçla Gelibolu Yarımadası'nın tamamı ile Anadolu sahilinin sekiz saat içerilerine kadar olan bölge askerî alan ilan edilmiştir. Askerî mıntika içerisinde gezintisi, eski eser ve maden arama çalışmaları gibi her ne suret ile olursa olsun yabancıların girmesi yasaklanmıştır. Bu bölgeler de ruhsatı bulunanlar ise ancak yetkililerin bilgisi dâhilinde giriş yapabileceklerdi. İzin alınmadan askerî sahaya girilmesi durumunda yabancılar tutuklanmasalar da askerî bölgenin dışına çıkarılarak konu hakkında ilgili makamlar bilgilendirilecektir. Diğer yandan istihkâmların bulunduğu alanlara yabancıların girmesi tamamen yasaklanmış ve bu bölgelerde görülmeleri durumunda tutuklanması, kimliğinin tespit edilmesi ve polis idaresine teslimi ile komutanlığa bilgi verilmesi istenilmiştir.¹⁶⁷ Osmanlı Hükümeti, İtalya'nın ajan ve casusluk faaliyetlerini engellemeye çalışmakla birlikte düşmanın adalardaki kuvvetini ve bölge üzerindeki harekâtını kontrol etmek üzere Bahr-ı Sefid'de casuslar görevlendirmiştir.¹⁶⁸ Burada her iki devletin de casuslar vasıtasıyla birbirinden bilgi almaya çalıştığı görülmektedir.

Uzun zamandır Trablusgarp ve çevresinde yerel halkı kendisine çekmek isteyen İtalya için yaşanan bu durumlar son derece beklenmedik bir etki yaratmıştır. Osmanlı ordusunun, Trablusgarp'ın yerel halkının ve devlet erkanının herhangi bir direnişini, örgütlenmesini ummayan İtalya için bu gelişmeler ve tedbirler oldukça sarsıcı olmuştur.

İncelenen belgeler ve haberler doğrultusunda görülüyor ki; Osmanlı basınında Trablusgarp Savaşı'na ve İtalya'ya dair çıkan haberler, söylentiler ve makaleler 1911 senesinin Eylül ayının başlarından itibaren sıklıkla görülmüştür. Genellikle İtalya'nın

¹⁶⁶ *Trablusgarp ve Mustafa Kemal*, s. 170.

¹⁶⁷ Barış Borlat, "Osmanlı-İtalya Harbi'nde (1911-1912) Çanakkale'ye Asker İhracına Karşı Alınan Savunma Tedbirleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, cilt 10, sayı 32, 2022, s. 287.

¹⁶⁸ ATASE, 53-248-23.

bir savaş hazırlığı içerisinde olduğu ve Osmanlı'nın ise bu tarz haberleri reddettiği ve aksine böyle bir durum olmadığını belirtir nitelikte haberlere yer verildiği görülmektedir. Ancak takvimler 1911 senesinin 29 Eylül'ünü gösterdiğinde İtalya resmen savaşı başlatmıştır. Bugünden sonra dönemin gazetelerinde “harp başladı”, “Harp teyiz” gibi başlıklarla Osmanlı tebaasına savaşın başladığı duyurulmaya çalışılmıştır. Osmanlı basınında bu sıralarda Trablusgarp'daki olaylardan pek bahsedilmediği görülmektedir. Çünkü o sıralarda Osmanlı subayları henüz teşkilât kurma ve bölgeye ordu teşkil etme gibi hazırlık ve planlar ile meşguldüler. Bu konuya ilişkin olarak bir diğer önemli sebep ise asılsız ve propaganda maksatlı yayın yapanlar hakkındaki matbuat kanununun tetkik ve tadili kararı alınmasıdır.¹⁶⁹ Bu nedenle de gazete yazarları yapılacak olan haberlerde daha temkinli davranmak zorunda kalmıştır. Hem Osmanlı Hükümeti tarafından cephede yaşanan gelişmelerin saklanmak istenmesinden dolayı hem de alınan bu karardan dolayı Trablusgarp'ta yaşanan gelişmelere ulaşmak veya gazetelerde yer verebilmek kolay olmamıştır. Daha sık olarak Ekim ayının sonlarına kadar yazarların savaşa dair kaleme aldıkları makalelerine ve birlik çağrılarına rastlanılmaktadır. Savaşın ilk haftalarında bazı gazete yazarları İtalya'ya ve Osmanlı yönetimine karşı açıkça tepkilerini kaleme almaya başlamıştır. Yazarlar, “Osmanlı idaresindeki Trablusgarp'ın geri kaldığı ve buralara medeniyet getireceğiz.” şeklindeki söylemlerine sert tepkiler göstererek köşe yazılarında düşüncelerini kaleme almıştır. Öte yandan ise II. Abdülhamid yönetimini eleştiren ve Osmanlı Hükümeti'nin mevcut devlet adamlarının ise gereken adımları atmaması eleştirilmiş olup Osmanlı tebaası açıkça birlik ve beraberliğe davet edilmiştir. Aynı zamanda Avrupa devletlerinin de İtalya'yı desteklemesi veya sessiz kalmalarına serzenişte bulunulduğu görülmektedir. Ancak dikkat edilmesi gerekir ki tüm kızgınlıklarına rağmen gazete yazarları kaleme aldıkları protesto ve eleştiri niteliğindeki yazılarında sert bir dil kullanmaktan kaçındıkları ve bunun aksine içinde bulundukları duruma ilişkin yazıları şikayetçi bir üslup kullanarak yazdıkları görülmektedir. Gazetelerin yanı sıra Osmanlı arşiv belgelerinde ise Trablusgarp

¹⁶⁹ “Tevcih izahına mucib veçhile usul ve esası neşriyat-ı gayri layıkada bulunanlar haklarının tahkikatı kanuniye zımmının matbuat kanununun on dokuzuncu maddesinin sureti noktası hakkında bazı ifadedat havi dahiliye nezaretine gelen fi 27 teşrinievvel sene 1327 tarihli tezkire takdim olundu. Evvel emrde matbuat kanunu esasen hangi devletin matbuat kanunundan alınmıştır. Kabz-ı memleketlerin matbuat kanunlarının salefi olunub on dokuzuncu maddece icrası istenilen tarz-ı taayyünüyle muvafıkı ahkam verilmiştir. Buralarının bilâ taraf tahkik ve tetkikiyle neticesinin seri'an işarı hususunun maruzatı müşarüniylehyi... inbası tezkire kılındıkta.”, BOA., M.V., 158/5.

Savaşı'nın cephede yaşanan yönlerinin basın yayın organlarından saklanmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Savaşa dair bilgilerin Osmanlı basınına tam bir şeffaflıkla yansıtılmak istenmediği ve her ne kadar Osmanlı basını cephede yaşanan olayları ve savaşa dair görüşülen konuları gazetelere taşıma arzusunda olmuşsa da bazı bilgilerin gizli tutulmaya çalışıldığı görülmektedir.

2.3.İTALYA VE OSMANLI DEVLETLERİNİN PROPAGANDA YARIŞI

Geçmişten günümüze kadar hayatın birçok alanında etkinliğini sürdüren propaganda, 20. yüzyılda bireylerin fikir, tutum ve davranışlarının etkilenmesinde, değiştirilmesinde ve yönlendirilmesinde önemli görevler üstlenmiştir. Propaganda, çeşitli iletişim araçlarından yararlanarak, belirli ideolojilerin sistematik bir biçimde yayılmasını sağlamakta ve bireyleri bir düşünce sistemini kabul etmeye veya sistemin gereklerini yerine getirmeye zorlamaktadır. İtalya Hükümeti de bu doğrultuda Trablusgarp ve etrafında propaganda faaliyetlerini 1911 yılına gelene kadar sistematik bir şekilde yürütmüştür. Öncelikli olarak propaganda faaliyetlerine İtalya topraklarında başlayarak Trablusgarp'ın işgalinin gerekliliğine kendi halkını inandırmıştır. İşgal öncesinde halkın bu düşünceye katılım ve katkısını sağlayabilmek ve harekâta meşrûiyet kazandırmak açısından İtalyan basını etki altına alınmıştır. İtalya Hükümeti'nin yönlendirmesi ile gazetelerde 1910 yılı başından itibaren Trablusgarp ile ilgili amaçlarından resmen bahsedilmeye başlanmıştır. İtalyan basınınca Osmanlı Devleti aleyhine bölgedeki İtalyanlara çok kötü davranıldığı, Trablusgarp'ın ekonomik yönden geri bırakıldığı, buradaki İtalyan menfaatlerinin korunmadığı şeklinde yoğun propaganda esaslı bir kampanya başlatılmıştır. Bu sebepten olacaktır ki Osmanlı Hükümeti de İtalyan suçlamalarının yoğunlaştığı ve ultimatoların da verilmeye başladığı 1911 Eylülü'nün sonlarına doğru Trablusgarp'a İngiliz bir gazeteci çağırarak Osmanlı lehine neşriyat yapmasını talep etmiştir.¹⁷⁰ Ayrıca 11 Ekim 1911 tarihli Hakikat Gazetesi'nde "Kahrolsun Kral Yaşasın Türkiye"

¹⁷⁰ "İngiliz mü'ellifin meşhure ve ma'rufesinden mümeyyiz Abbott harb-i hazıra hakkından beray-ı tahrir edeceğinden bu babda mahallinde tedkikat-ı lazımede bulunmak ve usul-u mahalliyeye re'y olmayana müşahede etmek üzere bu kere Trablus'da benam-ı cihet... etmiştir. Muma-ileyhin İngiliz erbab-ı alim ve irfanından olub yazacağı eserin menfaat-i Osmaniye nokta-yı nazarından ehemmiyetinin der-kâr eder ve kendden oraya muvasalatla her veçhile...teshilat ve muavenet buyrulmasını Londra sefareti Osmaniyesi Osmanlı kuvve-yi askeriye kumandanlığına canib-i aliyyesinden... rica edilir." BOA, Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3) 647/4.

başlıklı makalede de İtalya'nın Trablusgarp'a medeniyet getireceğiz propagandasına atıfta bulunularak Osmanlı gazete yazarları da bu düşüncelere karşı çıkmış ve İtalya'yı eleştirmiştir. Hakikat Gazetesi'nde yer alan ve İtalya'ya karşı propaganda yapan haber şöyledir;

“İtalya hükümeti bizzat kendisinin yetiştirdiği ulemalarıyla mükalemeye hidmet ettiği hukuk-ı düvel-i hiçbir sebep ve bahane olmaksızın tehlikeleri... almakta tereddüd göstermekte. Bu sefil hareket için bütün memleketin çenesini açtırdı. Herkese bağırdı, hırladı, hala da bağırıp hırlıyor. Yaşasın Harb! Trablus'a! Tarblus'a! 1870 de yazında da tıpkı bunun gibi Berlin'e Berlin'e diye bağırıyor ve yalnız bir harb aleyhinde bulunduğumuz için kahrolsun sosyalistlere! nidası buna ilave ediliyordu.

Eğer Savoie Hanedanı'nın ve ona mensub olan İtalya Hükümeti'nin haydudluğu hakkında bir fikir edinmek isterse sadece Türkiye'ye verilmiş olan ultimatoama atf-ı nazar etmek kâfidir. Ültimatomon meali şundan ibaret idi:

Trablus'a gidiyoruz maksadımız oraya medeniyet getirmektir. Türkiye Trablusgarp'ı harab bir halde bıraktı. Biz gidip her şeyi yerli yerine koyacağız.

Nasıl, hoş değil mi? Top darbeleriyle böyle medeniyet götürmek pek yeni bir şey değil mi? Daha garibi var: Böyle harab ve perişandan bahsetmek bir memleketin hal-i metrukiyyet ve mu'attalliyette kaldığını söylemek İtalya krallığına mı düşer?

Eğer Avrupa kendisini İtalya'dan daha müterakki gören bir devlet İtalya'nın karşısına geçip de: İtalya'nın saltanatını... dünyanın en fena en kötü bir harabi ve perişaniyeti içinde bıraktın. Ahalisi o kadar cahil o kadar bedbaht bir hal ve hissiyattadır ki buralara bin nur marifet ve medeniyeti isal için İtalya'yı istilaya karar verdim! demiş olsa ve bu haydud kralın çeteler reisi, kralın Trablus'ta yapmak istediğini İtalyada yapmak istese acaba kral o zaman memnun mu olurdu?

Terakki edememiş bir memleketin şurasını burasını koparmak acaba hangi kanunda var? Bununla da kalmıyor Trablus'ta hücumunu daha müthiş daha müstekreh ve şayan-ı nefret bir hale getiren diğer bir nokta var:

Türkiye bu ultimatoama cevab-ı reddiye vermiş değildi kendi hukuk-ı hakimiyetini ihlalini etmemek üzere her türlü menafi-yi iktizadiyeye İtalya'ya te'mine müheyya bulunduğunu iş'ar eylemişti. Bu ne demektir? Nam ve namus-ı haysiyetimi muhafaza ediniz, istediğinizi yaparız dan başka bir şey midir?

Riyakâr yalancı alçak krallık Türkiye'nin bu teklif münasebetine ne cevap verdi?

Hayır, Türkiye'nin sözüne inanılmaz! dedi. Büyük kaybetti. Savoy Hanedanı'nın söze inanmaktan, ultiomatomdan bahsedışı pek tuhaftı. Arkasında dokuz asırlık bir alçaklık bir hıyanet bir şena'at var!

Fakat onun bu hali kendisini hareket etmekten menetmiştir. Şimdi kendi hatasına kurban olmuş. Binlerce hatalar var fakat ne olur? O zaten hiçbir zaman kendi menfaatini... şahsiyesini düşünmekten başka hiçbir şey yapmamıştır.

Kralı bu haydutluğa, bu çapulculuğa sevk edenler kimlerdir? Kendini tanıyanlar için bu suvalin cevabını vermek pek kolaydır. Papadan ziyade papa taraftarı olan Avusturya ile bizzat papadır.

Evet evet Avusturya ve Papa!

Bunlardan birincisi Selanik'i düşünüyor diğeri ise günden güne kaybetmekte olduğu nüfuz-ı ruhaniyeyi idare etmek için bulanık suda kan ve ateş içinde balık avlamak istiyor. Bunun için ve ittifakın Viyana da intişar eden en mühim iki uzvunu... onlar nasıl bir şevk ve hararetle İtalya'nın... cenkciyanesi alkışlamakta olduğunu görmeli. Krala hitaben, evet Trablus sizindir onu almalı ve Bahr-i Sefid havzasında bir kuvvet ve nüfuz sahibi olmalısınız! Diyorlar.

Diğer taraftan ise İtalya'nın İtalya içtihadının hasım canı olan Papa ise İtalyan olmak ve bir rahip bulunmak itibarıyla İtalya ordularının muzafferiyetini daim ediyorlar! diyecek kadar bile musahharalığa vardı.”¹⁷¹

Gazete yazısından hareketle Osmanlı basınında İtalya'nın harp propagandasına sesler geç de olsa yükselmeye başladığını ifade etmek mümkündür. Çünkü Osmanlı basını İtalya'nın 29 Eylül günü vermiş olduğu ultiatoma kadar yaşanan gelişmelerin ciddiyetinin farkına varamamıştır. Ancak ilhak kararının verilmesinden sonra Osmanlı basınında sesler yükselmeye başlamıştır. 1870 yılında Berlin'e karşı harp nidalarının yükseltilmesi gibi 20. yüzyıl başlarında da Trablusgarp ve Bingazi'ye harp propagandasının yapıldığı vurgulanmıştır. Yazar, “İtalya'nın Osmanlı'ya yaptığını acaba Avrupa devletleri de İtalya'ya yapsa Kralın tepkisi ne olurdu” diye sorarak İtalya'ya karşı ayna tutmak istemiştir. Sonrasında yazar İtalya'ya sitemkâr bir tavırla aslında Osmanlı'nın gönderilen ultiatomu reddetmediğini aksine Osmanlı'nın hukuki düzenine ve namusuna, namına zarar vermeksizin gerekenin yapılmasına hazır olduğunu belirttiğini ifade etmiştir. Ancak Osmanlı Hükümeti'nin sözüne itibar edilemeyeceğini savunan İtalya'nın, aslında papalık ve Avusturya'nın etkisi altında

¹⁷¹ Hakikat Gazetesi, nr.: 127, 11 Ekim 1911.

kalarak hareket ettiği vurgulanmaktadır. Ayrıca İtalyan hükümetinin kendi halkı üzerinde yaptığı propaganda faaliyetlerinin de zamanla işe yaradığı görölmektedir. Çünkü zamanla İtalyanlar kendilerini eski Romalıların meşru mirasçıları olarak görmeye başlamıştır. Trablusgarp ve Bingazi eyaletlerinin Osmanlı'nın kültürel yozlaşmadan dolayı çektiği acıdan, ruhsal ve maddi çöküşünden kurtarmanın tek yolunun Trablusgarp'ın işgali olduğu düşüncesini benimseyerek hareket etmişlerdir.

İtalya, Trablusgarp üzerinde propaganda çalışmalarına ilk olarak ekonomik alanda başlamıştır. Hedefteki bölgeye ekonomik olarak sızmaya ve buraları elinde tutmayı planlayan İtalya, Katolik bankası olan ve Vatikan'ın finans kaynağı durumundaki Banco di Roma'nın bölgedeki işgal hazırlayıcı faaliyetleri dikkat çekicidir. Trablusgarp'ta ekonomik egemenliğin yanında sosyal ve kültürel sahada da yer edinmek isteyen İtalya, bölgede okullarda okuyan yerli çocuklara Osmanlı karşıtlığına karşı İtalyan sevgisi aşılarmayı amaçlamıştır. Trablusgarp'ta açılan ilk İtalyan Okulu, Fransızlarla birlikte işletilen Saint Joseph Rahibeler Okulu iken bunu diğer okulların açılması ile 1900 yılında sadece Trablusgarp vilayetinde İtalyanlara ait okulların sayısı dördü ortaokul ve biri lise olmak üzere beşe ulaşmıştır. 1911 yılına gelindiğinde bu okulların sayısı ona varırken, okullarda Arap çocuklarına İtalyan dili öğretilerek İtalyan hayat tarzı benimsetilmeye çalışılmıştır. Trablusgarp halkına hoş görünmek ve İtalyan idaresinin sunacağı hizmetler vasıtasıyla halkı cezbetmek isteyen İtalyanlar, ülkenin önemli yerleşim merkezlerinde, hastane, dispanser ve posta haneler açarak verdikleri karşılıksız hizmetler vasıtasıyla halk nazarında itibar kazanmayı, halkı yanlarına çekmeyi ve Osmanlı yönetimi aleyhine çevirmeyi amaçlamışlardır.¹⁷²

İtalya, kendisinin bir savaş hazırlığında olduğuna dair söylentileri inkâr ederek Osmanlı Devleti'nin ileri gelen isimlerinin de gözünü boyamak suretiyle bunun aslının olmadığına Osmanlı tebaasını inandırmaya çalışmıştır. Bunun için 1910 senesinde Osmanlı entelektüellerinin davet edildiği ve İtalya'nın propaganda amaçlı düzenlediği İtalya gezisi gerçekleştirilmiştir. Geziye katılanlardan gazeteci yazar Ahmet Emin Yalman'ın şu satırları hem geziyi özetlemiş hem de bu insanlar üzerinde İtalyan propagandasının etkisinin görülmesi bakımından önemlidir;

¹⁷² Khalfallah, *a.g.t.*, s. 74.

“1910 yılında yüz yirmi kişilik bir Türk grubunu İtalya’ya çağırdılar. Gayet güzel ve rahat bir yolcu vapuru davetlileri almak üzere İstanbul ve Selânik’e yollanmıştı. Çağırılanlar arasında her mesleğin ve muhitin mensupları vardı. Ben de Yeni Gazete adına seyahate katıldım... Bari’den başlayarak İtalya’nın her köşesini kısmen vapurla kısmen hususi trenlerle dolaştık, çok ikram gördük. El üstünde taşındık, her yer: ‘yaşasın genç Türkiye’ nidalarıyla cınladı. Bu benim yurtdışına yaptığım ilk seyahatti... Bu İtalya seyahatinde ev sahibi rolü İtalyan Müstemlekeler Enstitüsü tarafından oynanmakla beraber, bin bir gece masalına benzeyen bu yolculuğun kötü bir niyetle tertip edildiği hiç hatırıma gelmedi... Sonradan belli oldu ki İtalyanlar bu külfetli seyahati bizim basiretimizi bağlamak, Trablusgarp’a tasarladıkları hücumu rahatça yürütmek maksadıyla tertip etmişlerdi.”¹⁷³

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin iktidara gelmesiyle bütün Osmanlı topraklarında, herhangi bir yabancı müdahalesine veya devleti parçalamaya yönelik bütün hareketlere karşı koymak hususunda bir politikanın uygulanmaya konulmuştur. İttihat ve Terakki’nin emperyalist emellere karşı devleti koruma politikası, Trablusgarp’ta cemiyet mensuplarını harekete geçirmiştir. Hükümet yetkilileri, memurlar, subaylar ve İttihat ve Terakki’nin mahallî şube mensuplarının katılımıyla İtalyanlar aleyhine bir propaganda başlatılmıştır. Bu yolla, İtalyanların Trablusgarp hakkındaki emellerinin halka anlatılarak İtalyan nüfuzunun yayılmasına engel olmak gayesi takip ediliyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, İslami düşüncelere sahip olmadığı halde, İtalyanlara karşı başlatılan bu propaganda sırasında İslamcılık ve Osmanlıcılık düşüncelerinden yararlanmak istemiş ve Hristiyan bir devlet olan İtalya’ya karşı İslam Hilâfeti’ni yaşatmak düşüncesini uygulama alanına koyma yoluna gitmişti.¹⁷⁴

Eylül 1911 tarihine gelindiğinde İtalya, savaş öncesinde birçok propaganda faaliyetlerini tamamlamıştı. Osmanlı Hükümeti’nin her ne kadar kuşkuları olsa da yine de İtalya’nın savaş açacağına ihtimal vermemektedir. İtalya ise Osmanlı Hükümeti’nden ve Trablusgarp halkından hiçbir direnişle karşılaşmadan bölgeyi teslim alacağına inanmaktadır. Osmanlı Devleti savaş ilan edildiği sırada son derece güçsüz ve çaresiz bir halde bulunuyor ve hiçbir şey yapacak durumda görülüyordu. Ahmet Muhtar Paşa’ya göre Trablusgarp’ta bir direniş göstermek bir cinayetti. Kâmil Paşa da aynı görüşteydi. Ancak bütün bu olumsuz şartlara rağmen, Osmanlı Devleti Trablusgarp’ı düşmana savaşmadan da teslim edemezdi. Bu hem kamuoyunda hoş

¹⁷³ İlkbahar, a.g.t., s. 113.

¹⁷⁴ Khalfallah, a.g.t., s. 82.

görülmez hem de Osmanlı Devleti'nden ümit bekleyen devletlere kötü örnek olurdu. Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin direnişe gücü olmadığını ileri sürerek Bâbîâli'ye direnilmemesi konusunda nasihatlerde bulunuyorlardı. İşte bu düşünceler ve sözler de aslında Osmanlı Hükümeti'nin güçsüzlüğünü ve İtalya'nın beklentilerini haklı kılıyordu. Ancak Avrupa'nın Débats Gazetesi'nde yer alan bir yorumda Türkler'in bu konudaki düşünceleri şu şekilde ifade ediliyordu:

“Türkler velev ki en sıkıntılı dakikalarda olsun, silaha sarılmaksızın topraklarından bir kısmını terk ettikleri asla görülmemiştir. Türkler ancak muharebe meydanlarında mağlup oldukları zaman boyun eğlerler. Harbin talihi aleyhlerine dönmedikçe Türkler mukavemette bulunurlar. Türkler acaba eskiden beri bilâ-kayd ü şart idare ettikleri Trablusgarp'ı nasıl terk edebilirler? Beyrut'u İzmir'i, İstanbul'u nasıl terk edemezlerse, Trablusgarp'ı da öylece terk edemezler. İsteyerek terk edecek olurlarsa, yarın biri çıkıp onlardan Girit ve Makedonya'yı da ister”¹⁷⁵

İtalya her ne kadar kendince Osmanlı'nın karşı bir direnişte bulunamayacağını düşünse de gözden kaçırdığı bir nokta vardır ki buna da Débats Gazetesi şu şekilde değinmiştir: *“Osmanlı halkı ve yöneticilerinin o güne kadar herhangi bir toprak parçasını savaşımadan teslim ettiği görülmemiştir. Trablusgarp'ı da teslim etmeyeceklerdir.”* Bu sözlerle Osmanlı Devleti'nin savaşımadan topraklarını bir başka devlete teslim etmeyeceğini ifade etmiştir.

Osmanlı kamuoyu İtalyanların Trablusgarp'a saldırısını, iktidarda bulunan Hakkı Paşa Hükümeti'nin gazetelere gönderdiği resmî beyannameden öğrenmiştir. İşte İtalya tam da bu noktada hayal kırıklığına uğramıştır. İtalyan saldırısını duyan halkın ve hükümetin bir zorluk çıkarmadan şehri teslim edeceğine inanan İtalya'ya karşı halk savaş ilanını duyar duymaz sokaklara dökülmüş, şehir meydanlarında ve hükümet binaları çevresinde toplanarak gösteri ve mitinglerle saldırıyı kınayıp protesto etmiştir. Osmanlı toplumu İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı karşısında birlik içerisinde olmuş, saldırıyı hukuk dışı, uluslararası normlara aykırı, insanî ve medenî değerleri yok sayan, Osmanlı toplumunu ve İslam ümmetini inciten ve üzen vahşi ve haksız bir saldırı olarak değerlendirmiştir. Osmanlı kamuoyu, Osmanlı ülkesinin dört bir yanından merkezi hükümetin çeşitli makam ve yetkililerine gönderilen yazı, telgraflar ve eylemleri ile tepkilerini ortaya koymuştur. 1 Ekim 1911 tarihinde Dicle

¹⁷⁵ Khalfallah, a.g.t., s. 142.

Gazetesi'nde yer alan bir habere göre Trablusgarp'taki Osmanlı duyun-u umumiye memurlarının sınır dışı üzerine Duyun-ı Umumiye memuru İtalya'nın Hariciye Nazırı'nı protesto etmiştir.¹⁷⁶ Silah Gazetesi'nde 7 Ekim 1911 tarihinde Ertuğrul imzasıyla İtalya'nın savaş ilanına karşılık son derece dikkat çekici bir yazı yayımlanmıştır.

“Girit'teki Suda limanında dalgalanan Osmanlı bayrağı diyor ki: Eğer Trablus giderse beni de indirecekler parçalayacaklardır. Gelin ey millet! Kalkın ey ehli vatan! Vatan namusu, millet namusu, sancak namusu, padişahlar ulusu Sultan Mehmet'in namusu sizi bana imdada davet ediyor, milleti erler meydanına çağırıyor. Haydi silah başına!” ve iri harflerle *“Osmanlı Arslanları İtalya Köpekleri Muharebesi”* başlığını taşıyan yazı *“Silah Başına”* çağrısından sonra şöyle devam ediyordu:

“Uyanalım, ey millet uyanalım!..

Avrupa'nın cenubuna doğru kanlı ayağını uzatmış yahut vahşi dişini açmış gibi duran İtalya'nın, bir eşkıya yatağı, bir canavar ini olan bu kıtanın yetiştirdiği çeteler vatanımızı baskına uğrattı. Adriyatik'te gezinen köpüklü dalgaları üzerinde muhafaza-i vatan için küçücük gemileriyle koşan; namus-u vatan, namus-u millet olan anlı şanlı sancağımızı fırtınaların, boraların korku kucagında uçurmak, dalgalandırmak için tabiatın olanca şiddetiyle boğazlaşan, pençelesen torpidolarımıza kahpece, namertçe tecavüz edildi. Arslan yürekli Osmanlı bahriyesi kancık düşmanın ultimatomundan, tecavüzünden, ilan-ı harbinden haberdar olamamıştı. Onlar denizde bir üst rütbeli zabıt görmüş, icap eden selam vazifesini ifaya teşebbüs etmişlerdi. Ansızın patlayan toplar, bela yağmuru gibi yağan müthiş gerçeği kendilerine anlattı. Namussuz çete dürüst askerleri basmıştı.

Top patladı; vatandaşlar Osmanlı kanı, Müslüman kanı Adriyatik denizlerini allara boyadı. Güya ki: felek gemilerimizin kışında dalgalanan şanlı sancağına kahpe düşmanın zalim mermisiyle denizler üzerinde bir nazire yapmak istedi. Müslüman canı yandı, Osmanlı kanı aktı. Bu kan ispat etti ki: İtalya bir hükümet değil bir eşkıya çetesidir. Medeni(!) Avrupa riyakâr maskesini yüzüne taktı. Gazeteleri İtalya'nın bu hunharlığına, bu alçaklığını lanetlerken; daima kandan, daima kan dökülmesinden, evlerin yakılmasından lezzet alan hükümetlerin her biri, istifade kapısı açmak için girişimlere başladı. Trablus'ta Preveze'de İtalyan eşkiyasının

¹⁷⁶ *Trablus'taki duyun-ı umumiye memurlarının tard edilmesi üzerine duyun-ı umumiye müdürünün İtalya Hariciye Nazırına protestosu beynel düvel bir vukuat-ı mühimme gayr-i mesbuka görülüyor.” Dicle Gazetesi, nr: 30, 27 Ekim 1911.*

topları vatana ateşler salarken, her devlet askerî harekâta sıcaklık verdi. Bir haldeki bugün Müslümanlık, Osmanlılık demirden çemberler içine alınmaya uğraşılıyor.

Silah Başına!

Vatandaş vatan yanıyor, Millet ağlıyor, canlar şehit kabirlerinde intikam diye feryad ediyor. Bir hayırsız çetesine, bir eşkıya kümesine devletler hukuku ahkâmınca mukavemet edilemez. Çünkü bir insan akrep yuvasını nerede görürse hiç tereddütsüz üzerine basar, ezer, öldürür, mahveder.

Silah Başına!

Yüzlerce senedir “şark meselesi” namıyla devam ettirilip zamanımıza kadar getirilen haç iddiası, haçın hilale üstünlüğü davası bugün meydana sürülmüş bulunuyor; bizi Rumeli’den çıkarmak Anadolu’ya atmak için şimdiye kadar tertip edilen planların bu anda uygulamaya konulmasına çalışılıyor.

Silah Başına!

Vatandaş! Bu harp Trablus Harbi değil, Osmanlı istiklali savaşıdır. Bu kavga bu döğüş Trablus’un zabtı iddiası değil, haçın hilale galibiyeti savaşıdır. Divara astığın palayı indir, yağla. Sil!... Çünkü bugün Avrupa’da yerleşmemiz ancak ve yalnız senin himmetine, senin gayretine senin fedakârlığına kalmıştır.

Silah Başına!...

Sen daha duracak mısın? Silah başına! Müslüman yurduna, Osmanlı evine hırsız girdi. Silah başına! Beytullah’ı yıkmaktan aciz kalanlar, Ayasofya’ya haç dikmeyi, çan takmayı istiyor. Silah başına! Müslümanlar arasındaki ayrılıklardan, anlaşmazlıklardan istifade etmek isteyenler bizi öldürmekten, Müslümanlığı kaldırmaktan başka bir şey düşünmüyor. Silah başına! Erler meydanı açıldı; cennetin en kısa yolu görünüyor, nerede? Vatan için ölecek, millet için din için can verecek olanların iyd-i ekberi var; nerede? Bugün biz namusumuzla ölmekten korkarsak yarın düşmanlar bizi, namussuz öldürecekler... Arş!... Vatandaşlar silah başına! Vatan imdadına!... İnsaniyet yok olmuş devletler hukuku mevcut değil Herkes gücü gücü yetene. Arş Müslümanlar silah başına! İtalya ne zaman Trablus’tan vazgeçerse biz de o zaman Yunandan çıkarız! Avrupa bizi kansız. Cansız, ruhsuz gördükçe kabarıyor. Vatanımız, istiklalimiz, namusumuz elden gidiyor. Arş silah başına! Bize düşman olanların kahkahalarını kanlı göz yaşlarına dönüştürelim. Ta ki Avrupa anlasın ki: Alçaklığın cezası kandır, ölümdür. İşte biz vicdan sahiplerini, namus sahiplerini, iyilik sahiplerini silah başına çağırıyoruz. Ve feryat ediyoruz: Silah başına! Ya namus istiklal? Ya ölüm... ”¹⁷⁷

¹⁷⁷ Orhan Koloğlu, *Fizan Korkusundan Libya Mücahitliğine*, İstanbul: Truva Yayınları, 2021, s. 143-147.

Ertuğrul imzalı bu yazıda görüldüğü üzere çok açıkça bir savaş propagandası yapılmaktadır. İtalya'nın, bir Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'ı işgal etmesini ve Avrupa devletlerinin ise buna göz yummasını eleştirerek eli silah tutabilecek herkesi cepheye davet ediyor. Ayrıca Müslümanlık üzerinden de çağrışımlar yaparak dini motiflerle Osmanlı tebaasının dini duygularını harekete geçirildiğı görülmektedir. Böylece bir din ve millet birliğı oluşturularak hiç kimseyi ayırt etmeksizin Trablusgarp'ın müdafaası için tek bir çatı altında toplanmaya çalışıldığı görülmektedir.

3 Kasım 1911 tarihinde Dicle Gazetesi'nde "Deccal" lakaplı bir gazete yazarının "Ne İçin" başlıklı köşe yazısında ise İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi ilhak etmesine ve Osmanlı halkının üzüntüsünü şu sözlerle dile getirmiştir:

"Ne için 16 Eylül 1327 tarihli ilan-ı harb telgrafl alındığı zaman yüreklerimizde acılar duyduk, içlerimize çekildik, göz yaşlarına dolduk.

Ne için dişlerimizi sıkıyor intikam. İntikam fikrini, imanı besliyorduk. Ne için bütün manasıyla meşrutiyeti sevmeyen himaye eden mülkünün aklımızın her tarafında ilan ve tesis-i büyüklüğünü, insaniyet perverliğini gösteren İtalya bila sebat eden sevgili padişahımızın veladet günü hiçbir meserret göstermeden şadmanlık yapamadık. Bizi o gün için yapılacak şenliklerden o gece icrası mu'tad olan şehir-i aynalardan kim menetti? Bu bir sūrî sevailerin, istifhamların cevabı Trablus'taki kardeşlerimizin düşman kurşununa göğüs girmesi, Trablusta'ki çoluk çocuk, ihtiyar, erkân-ı kadın binlerce Osmanlıların zırhlı mermilere mağruz kalması, Trablus'un o vatanımıza mukaddes muazzez bir kıt'asının İtalyanların murdar ayakları altında çiğnenmesi değildir? Bu acı acıları bir telgraf temayül etti, bu telgraf asakir-i Osmaniye ve mücahidin muzafferan Trablusgarp'a dahil olduğunu tebşir etti. Bu telgraf Osmanlı'nın kuvvetini sarsamaz bir devlet olduğunu ilanı. Sancağımızın kaderini ilan eyledi. Bu telgraf otuz milyondan ziyade canavar, mütecasir, zalim, hain bir kahr ve tedmir olduğunu, yaptığıнын cezasını çekeceğini biliyordu. Cenab-i hakkın adil, müntakim, olduğunu anlattı. İşte bu büyük vaadi bişaret gider.

Mazi sürûre me'yûsiyetimizi mahzûziyyete dönderdi. Milletin hissiyatı coştı. Zafer teranesi olarak davullar çalındı. Galibiyet şükeranesi olarak minareler donandı. Milletin büyüğü küçüğü: fakiri zengini, alimi cahili aynı hisle mütehassis oldu. Hasılı Osmanlılara layık bir sükûnet ve itidal ile bir id-ı sürûr için ne yapılması lazım ise hep yapıldı. Şetaretler, meserretler, sürurlar memleketimizi ihata etti. Bu muvaffakiyet, bu galibiyetler hep İttihad-ı efkâr, hep vahdet-i amel neticesidir. Müttehid-i yek dil, yek vücut olursak saf harikalarla ulvi vukuatlarla böyle tarihimizi doldurur böyle şanlı anlı günlerle ömrümüzü geçiririz. Deccal"

Bu cümlelerden hareketle gazete yazarı, halkı kendi iç dünyasında sorulara yönelterek savaş propagandası yapmıştır. Osmanlı halkının göz yaşlarına boğulmasını, Trablusgarp'ta yaşanan olaylardan ötürü mutsuz olduklarını dile getirmiştir. Trablusta'ki çoluk çocuk, ihtiyar, kadın binlerce Osmanlıların, zırhlı mermilere maruz kalmasını ve Trablusgarp'a İtalyanların girmesi halkı derinden etkilemiştir ancak geçmişte yaşanan zaferler anımsanarak Osmanlı tebaasının duygularını pozitif yönde etkileyerek hem askerleri hem de halkı diri tutmaya çalışıldığı görülmektedir.

12 Kasım 1911 tarihli Babalık Gazetesi'nde ise "Derne Muzafferiyeti Üzerine" başlığıyla halkı karanlık duygulardan çıkararak savaşın Osmanlı lehine ilerlediği yönünde bilgi verilmiştir. Daha önceki gazete yazılarında olduğu gibi hem Osmanlı halkını motive ettiği hem de dini duygularla Müslümanları bir araya getirmeye çalışarak İtalyanlara karşı birlik ve zafer gösterisi yapılmaya çalışılmıştır. Köşe yazısında, cesur Osmanlı ordusunun düşmanı ağlatarak ve Allah'ın yardımıyla bölgeden kovdukları belirtilmektedir.¹⁷⁸

Trablusgarp Savaşı'nda yürütülen bir başka propaganda ise askeri propaganda olmuştur. Askeri propaganda, bir devletin "kendi halkına, dost devletlerin halkına, düşman devletlerin halkına ve tarafsız devletlerin halkına" olmak üzere dört şekilde görülmektedir. En çok görülen şekli askeri mücadelelerin vasıtası olarak düşman devletlerin halkına karşı olan psikolojik savaş şeklinde görülmektedir. Bu amaçla psikolojik savaşın temel ilkeleri içerisinde yer alan rakip tarafın moral gücünü bozmak veya yok etmek için hedef kitleyi etkileyebilecek her yol kullanılmaktadır. Ayrıca 19. yüzyılın sonlarından itibaren etkisi çoğalan askeri propaganda yöntemi, sadece cephelerde değil, örneğin düşman ülkelerin sivil yerleşim yerlerine uçaklardan attıkları bildirilerle de desteklenmiştir.¹⁷⁹

Osmanlı topraklarının farklı bölgelerinde hem İtalyanların hem de Osmanlı tebaasının birbirlerine karşı propaganda içerikli yazıları, söylemleri ve faaliyetleri aralıksız devam etmiştir. Eylül ayında savaşın başlamasıyla İtalyanlar gerek Trablusgarp'ta gerekse Bingazi'de yerli halka karşı türlü zorluklar çıkarmıştır. İtalyan zulmüne karşılık Osmanlı Devleti'nin her bölgesinde protestolar yapılmıştır.

¹⁷⁸ Babalık Gazetesi, nr. 83, 12 Kasım 1911.

¹⁷⁹ Özcan Avcı, *Propaganda Çeşitleri*, (Editör: Mustafa Çakıcı ve Caner Çakı), İstanbul: Konya Yayınevi, 2018, s.99

Kuşkusuz ki bu protestoların yapıldığı yerlerin başında ise Trablusgarp ve Bingazi gelmektedir. İtalyan yandaşları savaş başladığı esnada Trablusgarp'ta bozguncu propaganda faaliyetlerine hiç vakit kaybetmeksizin başlamışlardır. “Halife sizi sattı”, “silahımızda yiyeceğimizde yok” sözleri ortalığa atılarak hem halk ümitsizliğe sürüklenmiş hem de Banco di Roma'nın paraları silah satın alınması için halka dağıtılmıştır. İtalyan yanlısı olan Belediye Reisi Hassuna Karamanlı'nın İtalyanlarla iş birliğini kolaylaştırıyordu.¹⁸⁰ İtalyanların buralarda yaptığı zulmü protesto edilmesi amacıyla Hariciye Nazırlığına, Hariciye Müsteşarlığı tarafından bilgi verilmektedir. Ayrıca Avusturya'nın iki devlet arasında arabulucu olarak savaşa ara verilmesini talep etmiştir. Ancak bu durumun İtalya tarafından istenmeyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle Tevfik Paşa ikinci telgrafnamesinde savunmanın devam edeceğini belirtmektedir. Ayrıca bu savunmanın ne kadar devam edeceği ve Avusturya'nın bu teklifinde muvaffak olup olmadığını boş hayallere kapılmamak için araştırılmasını istemektedir.¹⁸¹ İtalya, yaptığı propagandalar ile Osmanlı Devleti'ni Avrupa devletleri nazarında da karalamaya çalışmıştır. Avrupa'da Osmanlı aleyhine bir kamuoyu oluşturmaya çalıştığı görülmektedir.

“Bugün İtalyan menabi'nden gelen telgrafnamede Trablusgarp'ta suret-i vahşiyane öldürülmüş yirmi altı İtalyan askerinin cesedi bulunduğu ve bunların bir kısmının başları dışarıda kalmak üzere diri diri gömüldükleri göya gayet çirkin muameleye hedef edilmiş oldukları yazıyor. Bunun bidayet-i harbiyeden biri lehimize bulunmayan Avrupa efkâr-ı umumiyesinin aleyhimize çevirmenin maksadıyla iş'ar edilmek istendiğine şüphe yok ise de resmen tezkib edebilmek üzere bu babda malumat itasıyla beraber bu gibi hususatin menfaat-i memlekete son derece... edeceğine münasib bir lisan ile bilhassa urban tefhimesi ve karargahımızda bulunduğu gazetelerin neşriyatından anlaşılan ecnebi muhbirleri vasıtasıyla keyfiyaten... tezkib ettirilmesinin münasib olacağı tavsiye olunur.”¹⁸²

Osmanlı Devleti'nin lehine olan Avrupa kamuoyunu asılsız iddialarla tersine çevirmeye çalıştığı görülmektedir. İtalya'nın asılsız haberlerinden bir başkası ise Osmanlı askerlerinin, İtalyan askerlerine karşı vahşet uyguladığına dair kara propaganda yapması olmuştur.

¹⁸⁰ Koloğlu, a.g.e., s. 175.

¹⁸¹ BOA, BEO,3959/296909.

¹⁸² ATASE, 48-229- 50.

“Cezeral Kanuve'nin İtalya'ya keşide ettiği telgraftamede Teşrinievvel 24 ve 25. ci günleri vukuu bulan muhademede İtalyanlar hakkında ... icra edildiği ve vefat eden iki kişiden birisinin başı kesildiği ve İtalya seyyar hastaneleri mecruhları üzerine taarruz... ordugahında İtalyan hafiyeliğinden şehid edilen Arabların bila muhakeme celb edildiği ve Osmanlı zabitanları kumandasındaki Arabların ahvali ve adat-ı harb mukavele...muhalif hareket hakkında...bulundukları bildirildiği cihetle efkâr-ı umumiye aleyhimizde tebdil edilmekte olduğundan ithamat-ı mezkûranın acilen red ve... muktezası olmağla İtalyanların adat-ı harb hakkındaki mukavelenameye... harekâtının hemen iş'arı 1-21 Nisan 1327.”

Görüldüğü üzere İtalya, yapılan çarpışmada askerlerinin birinin başının kesildiğini, İtalyan hastahanelerine saldırıldığını ve casus olduğu düşünülen Arapların yargısız idam edildiğine dair asılsız haberleri yaymaktadır.¹⁸³

İtalyan propagandasının yapıldığı bir başka olay ise Konya'nın Çumra Kazası'nda yaşanmıştır. İtalyan mühendis ve aynı zamanda La Porte şirketinin ortağı olan Gabriyalu(?) adındaki kişi, Çumra Kazası'nın eczacılık faaliyetinde bulunan Yorgi Efendi'yi İtalyanlara karşı nefret söylemlerinde olmasından ve Osmanlı ordusunun zaferlerini paylaşmasından dolayı La Porte şirketindeki memuriyetini sonlandırmıştır. Bunun üzerine merkeze durumu anlatan bir yazı gönderilmiş olup Yorgi Efendi'nin işe geri alınmasına ve İtalyanların ise kumpanyalardan çıkarılması talep edilmiştir.¹⁸⁴ 10 Ocak 1912 tarihli bir başka belgede ise Trablusgarp'ta İtalyan lehine davranışlar ve protestolar sergileyen Süleyman Bin Hacı Yusuf ve beraberindekilerin din ve vatanlarına ihanet etmelerinden dolayı Trablusgarp'ın Osmanlı kuvvetlerine bildirilip gereken önlemlerin alınması talep edilmektedir.¹⁸⁵

¹⁸³ ATASE, 54-253-47.

¹⁸⁴ “Konya ordusu ameliyat isk'ayasında İtalyalı Gabriyalu(?) namında edebsiz bir mühendis var. Merhum fazla olarak müteaddit sanî mösyö La Porte'nin de şerikidir. Şimdiye kadar Osmanlılara yapmadığı hakaret kalmadı. Zannederiz ki kumpanyanın evrak dosyasında bu adam hakkında birçok şikayetler de mevcuttur. Çumra şubesinde eczacılıkla müstahdem Yorgi Efendi İtalya hükümet rezilesinin tecavüzü üzerine İtalyanlara İzhar-ı nefret ve muzafferiyenemiz haberlerini de bir iki kişiye beyana müsaraaft ettiğinden mösyö Gabriyalu(?) tarafından memuriyetine hitam verilmiş ve arzusuyla terk-i hidmet eylediğine dair kendisine bir de şahadetname i'ta kılınmıştır. Her vakit Osmanlılar için kin ve garez ihzarı ve el altından ifsadatını icra eden merhum Gabriyalunun, Yorgi Efendi hakkındaki muamelesine teesüfden evvel İtalyanların çıkarılması hakkında evvelce verdiği emri mösyö Hu...nin teşebbüsâtı! Üzerine geri almış olan hükümetimizin tekrar nazar-ı dikkatini celb eder ve Yorgi Efendi'nin memuriyetine iadesiyle beraber artık İtalyanların kumpanyadan ihracı keyfiyesine tesri' ile hâl-i galeyanda olan efkâr-ı Umumiyenin teskin edileceğini te'ehhurat ile ve bir mesele hudusuna meydan vermeyeceğini ümid ediyoruz.”, Babalık Gazetesi, nr: 82, 7 Kasım 1911.

¹⁸⁵ BOA, Dahiliye Emniyet Şubesi (DH. EUM.EMN), 92/84.

İtalya Trablusgarp’a gözünü diktiği günden itibaren Trablusgarp ve çevresinde aktif olarak Osmanlı aleyhine propaganda yapmış ve savaş esnasında da bu propagandalara devam etmiştir. Savaşın ilk günlerinde yayımladığı Arapça bildirilerle Trablusgarp ve Bingazi halkının dini duyguları üzerinden etkilemeye çalışıldığı görülmektedir. Trablusgarp Valisi, Porparista imzasıyla Araplara hitaben yazılan Arapça metni tercüme etmiştir. Bu tercüme metni şöyledir;

“Kralın emriyle bu vilayetin mülki ve askeri işlerini idare için geldik. Dine ve şeriata bağlı işlerinizin muhafazasına gayret edeceğiz. Şeri mahkemeleriniz devam edecektir. Kararlarına saygı duyulup riayet edilecektir. Bütün ibadetlerin serbestçe yapılmasına, yetim mallarının muhafazası ve artırılması hususuna gayret edilecektir. İrziniz bizim ırzımız, namusunuz bizim namusumuzdur. Taşınır ve taşınmaz mallarınız size aittir. Sizi askerlikten muaf tuttuk. Vergileri düşürdük. Fesatçılara aldanmayınız. Birlik olalım, her birinizin hukuku İtalyan Hükûmetine mensup her ferdin hukukuyla birdir. Bizim ile beraber ‘Yaşasın İtalya kralı’ diye bağırınız.”¹⁸⁶

Görüldüğü üzere İtalya, Arap halkını öncelikle dini duyguları üzerinden sonrasında da maddi vaadlerle etkilemek istemiştir. Ancak tüm çabalarına rağmen sonuç alamayınca uçaklar vasıtasıyla Arap aşiretlerine, Arapça yazılmış beyannameler atarak onları kendi safına çekmeye çalışmıştır. İtalya’nın dağıttığı bu tarz bildirilerle Trablusgarplıları Osmanlı’nın yanından ayırıp direnişten vazgeçirmeye ve Türkleri kötüleyerek bir Türk-Arap çatışmasını çıkarmayı, bölgede bir iç huzursuzluk yaratmayı hedeflemiştir. İtalyanların uçaklardan attığı bildirilerden biri olan 21 Şubat 1912 tarihli bildiride; İtalyanlar tarafından Bedevilere uçaktan atılan Arapça bildirinin tercümesinde özetle, İtalya’nın neden Trablusgarp’ı işgal ettiğini açıklamıştır. Türkleri bölgeden çıkaracağını söyleyen İtalyanlar, bildiride Türkler ve yerli Urbanların arasını bozacak içerikte sözler söylediği görülmektedir. Türklerin, Arapları fakirliğe, açlığa ve zor koşullara maruz bıraktığı ifade edilir. İtalyanlar, Arapların hayrını düşünerek bölgede imar faaliyetlerini başlatacaklarını, ziraatlarını belirleyeceklerini ifade eder. Türklerin dediği gibi arazilerine el koyup kendi şubelerine katacakları söylentilerini yalanlayarak Türklerin Arapları kandırdığı ifade edilir. Savaşta Türklerin yanında yer almamaları istenir ve bu bildiriden sonra yer alanların da herhangi bir şekilde cezalandırılmayacağı temin edilir. Ancak uyarılara rağmen Türklerin yanında yer alanların silaha tutulduğu ifade edilir. Türklerin, Urbanları kandırdığını ve cepheelerde

¹⁸⁶ Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 38.

Urbanları öne sürüp kendileri de gerilere saklanarak Urbanları ölüme terk ettikleri ifade edilir. Tüm bunlardan anlaşıldığı ve görüldüğü üzere İtalyanlar bu tarz söylemlerle Osmanlı yönetimini ve tebaasını karalayarak yerli halk ile Türklerin arasını bozmaya birliklerini dağıtmaya çalışmıştır. Bu tarz bildiriler belli aralıklarla devam etmiştir. Ulaşılabilen kaynaklara göre mayıs ayında da benzer içerikli bildirilerin bu defa da ordugahlar üzerine uçaklardan atıldığı görülmektedir. Türkleri kötüleyen bu bildirilerde; Osmanlı ordusunun Trablusgarp ile Bingazi’de bozguna uğradıklarını belirten propaganda kağıtları atılmıştır. Derne’de Türkler’in, binlerce ölü ve yaralı Arap askerlerini hiçbir müdahalede bulunmadan öylece orada bırakarak geri çekildiklerini, onları ölüme terk ettiklerini ifade etmiştir. Ölü ve yaralıların Türklerden daha fazla olduğunu ileri sürerek iç karışıklık çıkarmayı hedefleyen İtalyanlar, tüm bunları ise Türklerin inkarda bulunarak kendilerini yalanlayacaklarını belirtmiştir. Arapların gözünde Türklerin güvenilirliğinin zedelenmesi hedeflenilmiştir. Aynı tarihli ve kodlu belgenin ikinci belgesinde ise Osmanlı askerlerinin ve ordusunun çaresizliği vurgulanmıştır. Osmanlı Devleti’ne ait Bahr-ı Sefidde’ki gemilerin batırıldığını anlatan İtalya, ayrıca Avrupa devletlerinin gözünde de Osmanlının çaresiz ve aciz olduğunu vurgulamaktadır.¹⁸⁷

İtalya, Osmanlı ordusunun yanı sıra tebaasının da çaresizliğinin farkında olduğunu altını çizmek için bir gazetede “Sen Kurtar Yarabbi” başlığıyla çıkan makaleden hareketle empoze etmek istediği düşüncüyü desteklemeye çalışmıştır. Türk-Arap ittifakını bozmaya çalışan İtalya, Türklere göre Araplardan daha çok zaiyat verdildiğini, onları savaş meydanında ileri sürdüğünü iddia etmiştir. Ancak bu iddialarının da Osmanlı Hükümeti tarafından yalanlanacağı belirtilmektedir. Avrupa devletlerinin de gözünde çaresiz olarak gösterilen Osmanlı Devleti’nin, savaşa direnmeye devam edecek olursa daha da çok zaiyat vereceğini belirtmektedir. Bu gibi söylemler ve propaganda çalışmalarıyla Osmanlı ordusunda yer alan askerlerin ve Trablusgarp ile Bingazi’de yaşayan yerli halkın motivasyonunu kırmaya çalışmışlardır.¹⁸⁸ Fakat bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden gönüllü askerlerin telkin ve yol göstermeleriyle hem askerler hem de halk İtalya’nın galeyanına

¹⁸⁷ BOA., *HR.TO*, 595/1.

¹⁸⁸ BOA., *HR. SFR.04*, 429/89.

gelmemiştir. Enver Bey’e gönderilen bir tebligat ile İtalyanlara karşı halkı mücadeleye teşvik için Trablusgarp’a nasihatçiler gönderilmesi hakkında adımlar atılmıştır.¹⁸⁹

Tanin Gazetesi’nde 14 Ocak 1912 tarihli sayısında “Osmanlı-İtalya Harbi” isimli makalede dağıtılan bildirilere şöyle cevap verilmektedir:

*“Dün tayyareniz vasıtası ile Trablusgarp halkına hitaben ordugâh merkezimize attırdığınız beyannameyi Türk kardeşlerimizle bir araya gelerek okuduk. Sizin beyannamede söylediğiniz sözleri cevaplandırıyoruz. Biz Türklerin ecdadımızı katlettiklerine dair bir vaka hatırlamıyoruz. Bu konuda kimseye şikâyetle bulunmadık. Bilakis bu muameleyi sizde gördük. Askerleriniz bir yaşındaki çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldürdüler. Ve işkencelere maruz bıraktılar. Bunları görmeseydik sözlerinize inanabilirdik. Camilerimizi içinde ibadet yapıldığı sırada başlarına yıktınız. Türklerin savaşta bizleri ileri sürdüklerini kendilerinin geri planda kaldıklarını söylüyorsunuz. Biz onlarla yekvücuduz. Aynı vatanın evladınız, ayırımız gayrımız yoktur. Şu kadar ki onlar bizim kıymetli muallimlerimiz olduğu için onların mevcudiyetini korumak zorundayız. Onların öğrettiği harp usulü sayesinde 500 kişilik bir kuvvetle bir alayınızı mağlup ettik. Bu belde bizim vatanımız değil mi? Bizi çeşitli vaatlerle vatan müdafaasından alıkoymak kanunlara saygılı olduğunu iddia eden bir hükümete yakışır mı?”*¹⁹⁰

Tanin gazetesinde yer alan açık cevap Trablusgarp Savaşı’nda Türk-Arap dayanışmasını açıkça ortaya koymaktadır. Tanin Gazetesi’nin önde gelen yazarlarından birisi olan Ahmet Şerif Bey ise Trablusgarp hatıralarını anlattığı mektuplarından birinde İtalya’nın uçaklardan attığı bildirilerden ve bu bildirilere Arapların verdiği tepkilerden şöyle bahsetmektedir:

“Postacı ve bombacı uçaklar amaçlarına ulaşamamıştır. Ancak bu onların kusuru değildir. Onlar görevlerini herhalde canlı İtalyanlardan çok fazla sadakatle yerine getirmişlerdir. Son üç ay içinde Caneva, Trablus halkına karşı iki yüzlü ve alçakça istirham ettikleri bildiride memleketlerinin birkaç sene içinde cennet haline geleceğini ve kendilerinin tam bir refah ve mutluluğa ereceklerini uçaklar vasıtasıyla bildirmiştir. Sabahleyin uçaklar gelir, tepemizde biraz dolaşır daha sonra gök yüzünden bulutlar arasından birçok beyaz şeylerin geldiğini görürüz. Bunlar bazen dağılarak bazen de bir paket halinde çadırlarımızın arasına düşer. Ve herkes yeni bir

¹⁸⁹ BOA., Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.) MKT.MHM), 745/38.

¹⁹⁰ Mümine Çakır, “Trablusgarp Savaşı ile İlgili Hikayelerde Araplar”, Osmanlı Devleti’nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 637.

*eğlence yeni bir alay vesilesi bulmak fikriyle bunlardan bir tane alır ve sonra yırtıp atar. Arapların buna cevabı fiili olur, o gece İtalyanlara bir baskın kesindir.”*¹⁹¹

Ahmet Şerif'e göre, Trablus mücahidlerinin gözünde İtalya, yalnız memleketlerine ya da Osmanlılığa değil İslamiyet'e de düşmanlık etmiştir. Savaşa, özellikle Osmanlılığın ya da vatanın korunması için değil çok daha kutsal saydıkları dinin korunması amacıyla başlanmıştır. Trablus halkına Osmanlılıktan bahsedince onlar İslamiyet'i, halifeliği ve sultanı anlarlar. Trablus halkı İtalya'yı halifeliğe ve dine saldırmış sayıyor ve bu nedenle de savaşıma ve mücadeleye canla başla devam ediyorlar.¹⁹² İttihat ve Terakki Cemiyeti de Trablusgarp halkının bu düşüncelerinden hareket ederek Hristiyan bir devlet olan İtalya'ya karşı İslam Hilafetini yaşatmak düşüncesini halka vurgulamaktadır.

Senusi Şeyhi Şeyh Ahmed Şerif'in cihad beyannâmesi Ocak 1912 tarihinde Mısır'da bir mecmuada yayınlandı. Bu beyannâmede, özellikle din düşmanlarının işgali altında bulunan bölgelerde yaşayanlar olmak üzere bütün Müslümanlar cihada davet ve teşvik ediliyor, Kur'ân-ı Kerim ayetleri okunup Hz. Muhammed'in hadisleri sıralanıyordu. Cihad çağrısına katılmayanların mürted kabul edilip öldürülmelerinin caiz olduğu belirtiliyordu. Beyannâmede cihadı terk etmenin dinden ayrılmak olduğunu ifade eden bir hadise de yer verilmişti. Cihada katılmaktan kaçan insanların din ile herhangi bir ilişkilerinin kalmayacağı gibi, aynı hüküm dünyalık gayeler uğruna düşmanla iş birliği yapanlar için de geçerli olacaktı.¹⁹³ İtalyanlar, Trablusgarp ve Bingazi'de bölgenin yerel halkını etkilemek ve Osmanlı Hükümeti'ne karşı galeyana getirmek için her türlü propaganda yollarına başvurmuşlardır. Ancak bölgenin ileri gelen Senusi aileleri ve mücahid reisleri İtalyanların bu tarz oyunlarına gelmeyeceklerini Osmanlı'ya bağlılıklarını koruyacaklarını dile getirmiştir. Bingazi ordugahına uçaklardan atılan propaganda içerikli bildirilere kanmayacaklarını ve hilafete sadık kalacaklarını temin etmektedirler. Aynı zamanda vatan topraklarının da bir karışını dahi İtalya'ya bırakmayacakları bildirilmektedir. 1 Mart 1912 tarihinde

¹⁹¹Ahmet Şerif, *Arnavudluk'da, Suriye'de, Trablusgarp'de Tanin*, Cilt: II, Hazırlayan: Mehmed Çetin Börekçi, TTK, Ankara 1999, s. 261.

¹⁹² Şerif, *a.g.e.*, s. 279.

¹⁹³ Khalfallah, s 147.

Senusi ailesinin ileri gelenleri ve mücahidin reisleriyle toplam 99 kişi bu arıza ile Osmanlı Hükümeti'ne bağlılıklarını beyan etmiştir.¹⁹⁴

İncelediğimiz belgeler dikkate alındığında Osmanlı basınında ve kayda geçen belgelerde yer alan propaganda içerikli haberler genel olarak bir zafer coşkusu, halkı motive edici sözlerle birlik beraberliğe çağrı, diğer Müslüman toplumlara sesleniş ya da İtalya'ya karşı bir öfke haykırışı şeklinde olduğu görülmektedir. Ancak İtalya'nın propaganda faaliyetleri ise bu tarz yaklaşımlardan çok daha farklı bir şekilde olmuştur. İtalyan propagandasının bölgede yaşayan Araplarla Osmanlı halkının arasını bozucu, halkı kışkırtıcı, bölgede iç huzuru bozarak bölge halkını birbirine düşürmek hedeflenmiştir. Osmanlı'nın Trablusgarp'ı ihmal ettiği gerekçesinin ardına sığınarak ve bölgenin yerli halkını da Osmanlı aleyhine kışkırtarak işgalini haklı temellere oturtmaya çalışacak nitelikte propaganda siyaseti izlediği görülmektedir.

2.4. TRABLUSGARP SAVAŞI'NDA SANSÜR

1831 yılında Takvim-i Vekayi gazetesinin basın hayatına girişiyle birlikte Osmanlı topraklarında yerli basın faaliyetlerinin de başlangıcı olmuştur. Bu gazeteyi yayımlamak üzere Takvimhane-i Amire adında yeni bir matbaa açılmıştır. 1840 yılında basımevinde herkesin bedelini ödeyerek kitap bastırabilmesini öngören bir irade yayımlanmıştır. Ayrıca bu iradede kitap bastırabilmek için izin alınması yöntemi getirilmiştir. 1841 yılında Takvimhane-i Amire'de basılacak kitap ve risalelerin önceden izin alınarak bastırılmasına ilişkin yeni bir irade yayımlanmıştır. Böylece basın hayatı bir nevi kontrol altına alınmaya başlamıştır. Ancak sansür hükmü getirilen ilk düzenleme 10 Nisan 1845 tarihinde Polis Nizamı ile birlikte oluşturulmuştur. *“Ahlak ve genel adabı bozacak her türlü konuda basımevlerine ve kitaphanelere ve tüm kitapçı dükkanlarına dikkat edilmesi ve önceden sezilmesi ve dışarıdan gelen her türlü kitap, risale ve evrakın yayımlanmadan önce görülüp gerekenlerin yasaklanmasına ve el konulmasına dikkat edilmesi”* ifadesinin yer aldığı 13. madde ile polislere sansür yetkisi verilmiştir.¹⁹⁵ 1857 yılında ise Basmahane Nizamnamesi ile sansür düşüncesi Osmanlı bürokrasisinde daha da belirginleşmiştir. Nizamnameye göre, İstanbul'da basmahane açmak isteyenlerin durumları “Meclis-i Maarif ve Zaptiye marifetiyle tahkik” olunduktan sonra, adı geçen meclisten ve sadrazamlık

¹⁹⁴ BOA. HR.TO, 595/29.

¹⁹⁵ Kabacalı, a.g.e., s. 16.

makamından sorulacak; sakınca görülmezse basımevi açabileceklerine ilişkin “sened-i mahsus” verilecektir. Osmanlı’nın diğer vilayetlerinde oturanlar ise valiliklere başvuracaklar ve onlar için de aynı işlemler yapılacaktır. Nizamnamenin 3. maddesinde yer alan:

“iş bu basımhanelerin basacakları her nevi kitap ve risaleler öncelikle İstanbul’da doğrudan doğruya, ve taşralarda ise eyalet valileri tarafından uygun bulunup, Meclis-i Maarif’te görülüp ülke ve devletçe hiçbir sakıncası olmadığı belirlenerek adı geçen meclis tarafından keza tutanakla sadrazamlık makamına sunulup izin alınmadıkça basılıp yayımlanmayacaktır.” 7. madde de ise “ Osmanlı ülkesinde mülkçe ve devletçe zararlı olan kitap ve risaleleri basturmaya cesaret eden olursa , o gibilerin bastırdıkları şeyler zabtiye tarafından derhal el konulup zabt olunacaktır. 9. madde ise bu düzenlemeye aykırı hareket edenlerin basımahanelerinin Zabtiye Nezareti ve vilayetler marifetiyle derhal kapatırılıp buna cesaret edenlerin de suçluluk derecelerine göre “Kanunname-i Hümayun” da gösterilen ceza ile cezalandırılması ön görülüyordu.”¹⁹⁶

1841’li yılların başından itibaren başlatılan basın denetimine rağmen 1862 yılına kadar yapılan düzenlemelerde bir kurumlaşma söz konusu olmamıştır. Bunun sebebinin basının yeterince gelişmemesi olduğu düşünülebilir ancak bu alanda diğer sebepler de vardır. Bu tarihe kadar basının etkin bir şekilde kullanılmaması da gelişmelerin hızını etkilemiştir. 2 Şubat 1862 yılında Marif-i Umumiye Nezareti’ne bağlı olarak Matbuat Müdürlüğü kurulmuştur. Bu kurumun asıl görevi Matbaa-ı Amire’nin düzenli çalışmasını sağlamaktır. 1878 yılında II. Abdülhamid’in oluşturduğu sansür kurulunu matbuat müdürlüğü bünyesinde çalışmalarına başlamıştır. Zaman içerisinde Matbuat Müdürlüğü’nün işlevleri artmış ve basını kontrol eden bir kurum haline gelmiştir. Sansür, İstanbul’da Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü, vilayetlerde ise mektupçular tarafından yapılmaktaydı. Gazetelerin provaları sansür onayından geçtikten sonra yapılabilirdi.¹⁹⁷ 1878’den itibaren basın üzerinde şiddeti giderek artan bir sansür uygulaması başlamıştır. Maarif Nezareti, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezareti bu iş için yetkili kılınmışlardır. Yurt dışından gelen yayınların incelenmesi için Hariciye Nezareti’nde Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. Basına uygulanan bu sansürden yerli ve yabancı kitaplarda nasibini almıştır. 1880’de Maarif Nezareti bünyesinde kurulan Encümen-i Teftiş ve

¹⁹⁶ Kabacalı, a.g.e., s. 19.

¹⁹⁷ Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2020, s.43,53.

Heyeti kitapların incelenmesi işiyle ilgilenmektedir. 1888’de matbaaların bastığı bütün yayınlara ancak izin alındıktan sonra yayımlanma koşulu getirilmiştir.¹⁹⁸ Orhan Koloğlu Trablusgarp arşivinde bulduğu, 1899 yılında Trablusgarp valiliğinden İtalyan konsolosluğuna bildirilen yasaklı yayın listelerini yayımlamıştır. Listelerde, 17 ülkeye ait 164 gazetenin toplam 536 sayısının yasaklandığı bildirilmekte; konsolosluktan kendi postaları aracılığıyla bunların ülkeye sokulmasını engellenmiştir. Ayrıca 10 gazetenin de tümüyle yasaklandığı kaydedilmiştir.¹⁹⁹ 1908’e doğru İstanbul’da sadece dört gazete basın hayatında kalabilmiştir. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Osmanlı basınında bir rahatlama olmuşsa da 31 Mart Olayı’nın ardından yeniden gazete kapatma uygulamalarının yaşandığı görülmektedir.

Osmanlı topraklarında basın faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte sansür ve jurnal olaylarının da sıklıkla yaşandığı ve bu konulara ilişkin düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Osmanlı bürokrasisi, kamuoyunun ve basının toplum üzerindeki etkisini yaşanan harplerde gözden kaçırmamıştır. Bu nedenle Osmanlı bürokrasisi zaman zaman basın yayın organlarını kendi lehine kullanmış bazen de haberlerin veya telgrafların engellenmesi için birtakım faaliyetlerde bulunmuştur.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başları Balkanlarda meydana gelen milliyetçi nitelikli isyanlar neticesinde devletten kopmaların yaşandığı, kaybedilen savaşlar veya imzalanan antlaşmalar neticesinde Avrupalı devletlere bırakılarak toprakların terk edildiği dönem olmuştur. Elbette ki tüm bu gelişmeler diplomatik ilişkileri de Osmanlı tebaası içerisindeki dinamikleri de derinden etkilemiştir. Avrupa devletlerinin gerek Osmanlı ordusunun içerisine gerekse halk arasına yerleştirdiği casuslara karşı, alınan kararların gizliliğini koruyabilmek için Osmanlı bürokratları ve devlet erkanı bir dizi önlemler almıştır. Bu önlemlerin başında da iletişim kaynaklarının gizliliği ve basın yayın faaliyetlerinin kontrol altında tutulması önemli bir yer tutmuştur. 1910 senesinde Muhaberat-ı umimiye İdaresi tarafınca gazete sahiplerinin istedikleri konuyu gizli ise kapalı mektupla değilse de açık telgrafla bildirmeleri istenmektedir.²⁰⁰ Öyle ki yalnızca basın faaliyetleri için değil aynı zamanda dönemin önemli bir iletişim aracı olan telgraflar için de önlemler alınmıştır. Bu doğrultuda 1911 yılında Trablusgarp

¹⁹⁸ Muhammed Emin Çaycı, *Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılabı Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2009, s. 87.

¹⁹⁹ Kabacalı, a.g.e, s. 76.

²⁰⁰ BOA., *Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI)*, 77/14.

Savaşı'nın henüz yeni başladığı zaman içerisinde ahali tarafından gönderilecek telgrafnamelerin kontrol edilmesi ve içeriği uygun olmayanların şifre ile telgraf gönderilmemesi için Posta ve Telgraf Nezareti'ne bilgi verilmektedir.²⁰¹Bir diğer yandan ise İtalyan konsoloslarının şifreli telgraflarla haberleşmesinin önüne geçilmek istendiğine dair kayıtlarına rastlanmaktadır.²⁰²

İtalya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinin ardından Trablusgarp'ta postaneleri kapatıp sansür uygulamasına başlamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti de sansür ve haberleşme yasağı uygulamasına başvurmuştur. Lahey kararlarının müsadere, zapt etme ve haberleşmeyi önleme ile ilgili 52-56. maddelerine uygun olarak İtalya ve İtalyan tebaaya karşı sansür uygulanmıştır. Başlangıçta İtalya, Trablusgarp savaşı sırasındaki başarısını dünya basınına duyurmak amacıyla Avrupa devletlerinin gazete muhabirlerini Trablusgarp'a davet etmiştir. Ancak Avrupa gazetelerinde İtalya'nın başarıları yerine Trablusgarp'taki yaptığı kötü muameleler sıklıkla yer almaya başlayınca İtalyanlar bu durumdan rahatsızlık hissetmiştir. Bunun üzerine İtalya, Trablusgarp'ta gazetecilerin haber toplamasını önlemeye çalışmıştır. Bu önleme faaliyetlerine ek olarak İtalya tarafından İtalyan postanesi dışındaki postaneler kapatılıp İtalyanca dışında haberleşme yapılması engellenmiştir. Üstelik İtalya tarafından haberlerin sansürden geçirildikten sonra yayınlanmasına izin verilmiştir. Bu yüzden Avrupa devletlerinin gazete muhabirleri gazetelerine haber gönderemeyince Trablusgarp'tan ayrılmıştır. Fakat savaş sırasındaki gelişmeleri yakından takip etmek isteyen Avrupa gazeteleri, İtalya'nın engellemesi üzerine muhabirlerinin Trablusgarp'a gitmesini sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti'ne başvurarak yardım istemiştir. Böylece Trablusgarp'a Avrupa gazetecileri tekrar gitmeye başlamışlardır. Trablusgarp Savaşı ile ilgili haber akışı Osmanlı Devleti üzerinden yürütülmüştür. İtalya'nın Trablusgarp'ta sansür ve haberleşmeyi önleme çalışmalarına karşılık Osmanlı Devleti tarafından Avrupa devletlerinin gazete muhabirlerine destek sağlanmıştır. Fakat Osmanlı Devleti tarafından da İtalyan tebaa ve İtalya arasındaki haberleşme engellenmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti tarafından haberleşmenin engellenmesiyle ilgili olarak ise Muhasım Devlet Politikası uygulamalarından İtalya postanelerini kapatma uygulaması en önemlisidir. Bu

²⁰¹ BOA., *BEO.*, 3944/ 295755.

²⁰² BOA., *MV.*, 157/3.

uygulama ile de İtalya postanelerinin kapatılmasının ardından İtalya posta vapurlarının gidiş-gelişi ve mektup transferi yasaklanmıştır. Ayrıca, İtalyan postanesinin kapatılmasıyla İtalya ve İtalyan tebaa arasındaki haberleşmeyi önlemeye yönelik önemli bir adım atılmıştır. Bu uygulamaya göre de Aydın Vilayeti'ndeki kapatılan İtalyan postanelerinden biri de İzmir şehrinin Kordon mevkiinde faaliyet gösteren İtalya postanesidir. Osmanlı Devleti'ne göre bu postanenin kapatılma nedeni, savaş zamanında İzmir'deki İtalyan konsolosu için gelen telgraf ve paketlerin iç güvenliği tehdit edebileceği şüphesidir.²⁰³ Ayrıca tarihe “Sopalı seçim” olarak da geçen ve Ocak 1912'de yapılan seçimde basın ve toplantı özgürlüğünü kısıtlayıcı faaliyetlerin yaşanması da bu dönemde haberleşmeyi etkileyen faktörler arasında yer almıştır.²⁰⁴

Trablusgarp Savaşı hem Osmanlı basınında hem de İtalyan basınında çok geniş yer kaplamıştır. Ayrıca her iki devletin tebaası da gelişmeleri basın üzerinden takip etmeye çalışmıştır. Bu durum da bazen gizliliğin korunması adına bilgilerin saklanmasına neden olmakla birlikte kimi zaman da tam tersi olarak gerek cephedekileri gerekse halkı motive etmek için abartarak gazetelere yansıtılmıştır. İtalya Hükümeti de İtalyan neşriyatında savaşa dair haberlere yer verirken bazı haberleri sansürleyerek gerçekleri yansıtmaktan kaçınmıştır. Londra Sefareti'nin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir belgede, Trablusgarp Savaşı hakkındaki bilgilerin sansürlendiği ve Trablusgarp'ın durumunun hükümet tarafından saklanmaya çalışıldığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda Trablusgarp'ın kısa sürede fethedilemeyeceğini düşünen İtalya halkının da günden güne muharebe hakkındaki merakının arttığından bahsedilmektedir. Tevfik Paşa'nın aktardıklarına göre, İtalyan basının gerçek bilgileri vermekten kaçındığını ve çelişkili bilgiler vererek halkını oyaladığını ifade etmek mümkündür.²⁰⁵ 1911 senesinin aralık ayında gönderilen bir başka telgrafnamede ise Osmanlı Hükümeti'nin düşmanı büyük bir hezimete uğrattığı abartılarak anlatılmaktadır.²⁰⁶ Gönderilen bu telgrafnamelerin ne kadar gerçeği yansıttığı bilinmemekle birlikte askerler üzerinde olumlu veya olumsuz tesirleri olduğu çok nettir. Abartılarak veya tarihi gerçeklerin sansürlenerek kamuoyuna

²⁰³ İbrahim Berci, *Osmanlı Devleti'nin Muhasım devlet Politikası: Trablusgarp ve Aydın Vilayeti İtalyanları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış YL Tezi), Denizli 2020, s.121.

²⁰⁴ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi: İstanbul, 1987, s. 194.

²⁰⁵ BOA., BEO., 3965- 297315.

²⁰⁶ ATASE, 9-43-39.

sunulması karşı tarafın motivasyonunu düşürmek için kullanılan bir propaganda silahı olmuştur. Öyle ki daha sonraki yıllarda yaşanan Sarıkamış harekâtında da benzer durumu Rusların Osmanlı Devleti'ne karşı uyguladıkları görülmektedir. Örneğin, 1914 senesinde Ruslar, kendilerinden sayıca fazla olan Türk ordusunu küçümseyerek Rusya için gerçek bir tehdit unsuru olmadıklarını ve Türklerin hiçbir zaman Kafkas Dağlarının ötesine tehlike yaratacak miktarda kuvvet sevk edemeyeceklerini iddia ettiler. Aynı zamanda Türk ordusunun açlık ve soğuğa yenik düştüğü gerçeğini görmezden gelerek kendi kuvvetlerinin Sarıkamış ve Ardahan galibiyetlerindeki rolünü olabildiğince abarttılar. Tüm bu abartılı hareketlerle etkileyici tablolar çizerek kamuoyuna güven vermeye çalıştıkları görülmektedir. Rus Kafkas ordusu komutanlığının resmi bildirilerinden alıntılara yer vererek Rus kahramanlığına övgüler düzdüler.²⁰⁷ Böylece hem haberleri çarpıtarak yapılan basın faaliyetleri aracılığıyla hem de şişirilmiş kahramanlık tablolarıyla karşı tarafın maneviyatını kırılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı matbuatında 1897 Türk-Yunan Savaşı'ndan itibaren cepheye muhabirler gönderildiği görülmektedir. Bu muhabirler cephede olup biteni telgraf pahalı olduğu için genelde mektuplar halinde gazete şubelerine ulaştırırlardı. Trablusgarp Savaşı sırasında da basının savaşa yoğun bir ilgisi olmuştur. Bazı gazete ve dergiler Trablusgarp ve Bingazi'ye muhabirler göndermiştir. Böylece cephedeki gelişmeleri mektuplar vasıtasıyla okurlarına ulaştırmayı hedeflemişlerdir.²⁰⁸ Ancak bazen muhabirlerin savaş bölgesine alınmadığı da görülmektedir. Haberleşmenin engellenmesinin sebebi ise casusluk faaliyetlerini önlemek içindir. İtalya'ya bilgi sızdırılmasını önlemek amacıyla İtalyan gazetecileri sınır dışı edilmiştir. Bu konuda da İstanbul'da bulunan İtalyan gazetecilerin 24 saat içinde Osmanlı Devleti'ni terk etmeleri için Almanya konsolosluğuna yazı gönderilmiştir. Böylece Almanya konsolosluğu tarafından bu gazetecilere bilgilendirme yapılmış ve İstanbul'da bulunan üç İtalyan gazetecinin sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. Bu kararlar gereğince İtalyan gazeteciler sınır dışı edilmiştir.²⁰⁹ Yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen

²⁰⁷ Tuncay Öğün, *Sansür ve Propaganda Gölgesinde Ruslarla Savaş ve Sarıkamış Harekâtı (İnceleme-Kaynak Metinler)*, Ankara: TTK, 2024, s. 71.

²⁰⁸ Ömer Çakır, "Türk Harp Edebiyatında Trablusgarp Savaşı", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 677.

²⁰⁹ Berci, *a.g.t.*, s. 123.

bilgilere göre Osmanlı Hükümeti'nin zararlı gördüğü bazı muhabirlerin veya ajansların çalışmalarını engellediği görülmektedir. 18 Nisan 1912 tarihli bir belgeye nazaran İngilizlere ait olan Reuter Ajansı'nın telgraf çekmesine hükümetin müsaade etmediği anlaşılmaktadır.²¹⁰ Bu tarihten kısa bir süre sonrasında ise Bingazi'ye gazete gelmediği ve hiçbir ajansın da buralara gönderilmediği bildirilmektedir. Düşmanın harekâtını bilebilmek için bölgeye birisinin gönderilmesi istenmektedir.²¹¹ Ayrıca elde edilen belgelere göre savaşı bitiren Uşi Antlaşması'ndan sonrasında da Osmanlı Hükümeti'nin basın faaliyetlerini kontrol altında tuttuğu konuya ilişkin yayımlanan makaleleri denetlediği belgelere yansımaktadır. Divan-ı Harb-i Örfi idaresinin uyarısına rağmen gazete yazarlarının hükümeti eleştirmesinden dolayı gazete hakkında kovuşturma başlatıldığı görülmektedir.

31 Mayıs 1912 tarihli Tanin Gazetesi, "Hükümete ihtiyaç vardır" başlıklı yazısında ahalinin kışkırtıldığı gerekçesiyle kapatılmıştır.²¹² Öte yandan gönderilen telgraf ve postaların da kontrol altında tuttuğu görülmektedir. Trablusgarp'ta kalan gizli belgelerin ne şekilde alınacağına dair görüşmeler yapılarak bu bilgilerin gizliliği korunmak istenmiştir. 3 Aralık 1912 tarihli bir belgeye göre Trablusgarp Kumandanlığı'na gönderilen bir postanın özellikle açılmadan ve sansür uygulamasına tabi tutulmadan verilmesi istenmektedir.²¹³

İncelenen belgeler dikkate alındığında hem basın faaliyetlerinde hem de telgrafnamelerin ne şekilde gönderileceği konusunda Osmanlı Hükümeti ve bürokrasisi denetimi elinde tutmaya çalışmıştır. Uşi Antlaşması'nın ardından Trablusgarp Savaşı sona ermiştir. Ancak Osmanlı Hükümeti belgelerin gizliliği konusunda denetimi elinde tutmaya özen göstererek bölgenin tahliyesinin yapıldığı bu süreçte bazı gizli bilgilerin ne yolla merkeze getirilebileceği üzerine birtakım talimatlar yayımlandığı görülmektedir. Örneğin, 14 Aralık 1912 tarihli bir belgede Trablus şehri üzerinden bir posta çantasının karşılıklı bir değişime tabi tutularak ve İtalya'nın isteği ile sansürlenmeden gönderilmesine izin verilmiştir.²¹⁴ Aynı tarihli belgede geçen bir başka ifadeye göre savaş sonrasında halen bölgede yer alan askerler

²¹⁰ ATASE, 62- 299-29.

²¹¹ ATASE, 62-299-46.

²¹² ATASE, 4-20-11.

²¹³ ATASE, 37-167-5.

²¹⁴ ATASE, 37-167-6/4.

ve komutanlarla iletişime geçilmeye çalışıldığı ancak İtalya Hükümeti'nin buna engel olduğu da anlatılmaktadır. Belgede İtalya'nın Uşi Antlaşması'ndan sonra Bingazi ve İstanbul'dan Osmanlı yetkilileri için telgraf kabul edilmemesine dair bilgilere yer verilmektedir. Mısır- Bingazi sınırındaki Mısır telgraf memurlarına emir verildiği ve Enver Bey'in telgraflarına el konulduğu ifade edilmektedir. Ancak bu emrin İtalya tarafından verilir verilmediği Kahire-İtalyan konsolosluğu tarafından araştırılacağı aynı zamanda da Enver Bey'in adına gelen telgrafların iadesi yapılacağı bildirilmektedir.²¹⁵ Osmanlı Hükümeti bu süreçte görüldüğü üzere bir yandan gizli belgeleri korumakla meşgul olurken öte yandan da İtalya'nın uyguladığı sansür ya da merkez ile Trablusgarp-Bingazi arasındaki iletişim kopukluğunu sağlama girişimlerine hız vermiştir.

Haziran 1912'de İtalya'nın Midilli ve Sakız adalarını işgal edeceği yönünde çıkan söylentiler üzerine İzmir ve çevresinde birtakım önlemler alınmıştır. Haberleşme ve ulaştırma imkanlarına ciddi engeller getirildiği görülmektedir. Bunlardan bazıları askeri hazırlıklar neticesinde gerçekleştirilmiştir. Saldırı karşısında İzmir Körfezi'nden düşman girişini engellemek üzere gemilerin içine safran doldurulup Körfez girişinde bekletilmiştir. Bu gemilerin batması halinde posta vapurlarının körfeze giriş çıkışları engellenmek istenmiştir. Bir başka tedbir ise Türk telgraf istasyonunun İzmir'den 11 kilometre içeride bulunan bir köye taşınmasıdır. İzmir Başkonsolosu Barnham, bu taşınmayla İzmir'in dünya ile iletişimin kesileceği iddiasında bulunmuştur. Barnham, güvenlik gereğince alınan bu tedbirlerle Urla ve Çeşme'deki operatörlerin kaldırılacağı, istasyonda Avrupa operatörlerine izin verilmeyeceği ve mesajların Türkçe yazılması kuralıyla Türklerin telgrafta haberleşmeyi tamamen kontrol altına alacakları endişesini dile getirmiştir.²¹⁶

Trablusgarp Savaşı'nın başlangıcından kısa bir süre öncesinde ve sonrasında alınan matbuat kararları neticesinde Osmanlı Hükümeti'nin basın ve iletişim faaliyetlerini denetim altında tutmaya çalıştığı görülmektedir. Bir diğer yandan da aynı şekilde İtalya'nın da sansür ya da yanlış içerikli yayın yapmasına, telgraflarda şifre

²¹⁵ ATASE, 37-167-6/7.

²¹⁶ Funda Adıttar, "Türk-İtalyan Savaşı'nın İzmir ve Çevresinde Yaratdığı Etkiler", s. 500- *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

kullanmasına veya yabancı dilde telgraf çekilmesine engel olmaya çalıştığı görülmektedir.

2.5.20. YÜZYIL OSMANLI EDEBİYATINDA TRABLUSGARP SAVAŞI

İnsanlık tarihinde, geçmişten günümüze yaşanan bir olay hayatımızın bir başka alanını da mutlaka etkilemiştir. Osmanlı tarihinde de yaşanan siyasi gelişmeler sanatsal faaliyetlerin şekillenmesine sebep olmuştur. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin Lale Devrine bakıldığında şairlerin ve yazarların konu edindiği konular 20. yüzyıl edebiyatından çok daha farklıdır. 20. yüzyılda Osmanlı Devleti en buhranlı dönemlerini yaşamaya başlamıştır. Bunun izleri de dönemin edebi eserlerinde görülmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanına müteakip 1908-1910 yılları arasında Bosna Hersek'in Avusturya'ya ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Girit'in elden çıkması, 1911 senesinde İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali, 1912 senesinde Balkan Savaşları'nın başlaması ve I. Dünya Savaşı'nın yaşanması tüm bu gelişmeler altı yüz yıllık bir imparatorluğun adım adım çöküşüne sebep olan savaşlar silsilesi olmuştur. Bu durum sadece siyasi bakımdan etki etmemiştir. Aynı zamanda bu sürecin canlı tanıkları olarak yaşayan halkın da duygularını şekillendirmiştir. Osmanlı gazete ve dergilerinde yer alan şiir ve hikayelerin içeriğinin belirlenmesinde etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyılda yaşadığı tüm siyasi gelişmeler edebiyat açısından incelendiğinde tarihi belgelerin dışında bu savaşları konu edinen tiyatro, manzum veya mensur birçok edebi eserin olduğu görülmektedir. Harp edebiyatı bir savaşın cephede ve cephe gerisinde uyandırdığı duygu, düşünce ve hayalleri öğrenmemize imkân vermektedir.²¹⁷ Bu nedenle propaganda silahı olarak Trablusgarp Savaşı'nda da harp edebiyatının etkili olduğu görülmektedir. 1911'de gazete ve dergilerde Türk-İtalyan Savaşı'nı anlatan birçok edebi çalışmaya yer verildiği görülmektedir.

2.5.1.Şiirlerde Trablusgarp Savaşı

Geçmişte yaşanan her türlü gelişme ve meydana gelen her yeni durum insan hayatının her alanına etki yapar. Yaşanan savaşlar, imzalanan antlaşmalar yalnızca devletlerin siyasi ilişkilerini etkilemez. Ya da sadece tarih biliminin konusuna dahil

²¹⁷ Çakır, *Trablusgarp Savaşı ile İlgili...*, 668.

olmaz. İnsanların duygularının da şekillenmesine etki yapar. Duygulardaki bu değişiklikler de türkülerimize, şiirlerimize yansır. Öyle ki 1911-1912 yılında yaşanan Trablusgarp Savaşı Osmanlı tebaasını derinden üzen ve etkileyen bir savaş olmuştur. Sevdiklerini Trablusgarp'a yollayanlar, memleketinin düşman elinden kurtulmasını dileyenler, sevdiklerine kavuşmayı gözlleyenler özlemlerini, üzüntülerini, vatan sevgilerini, düşmana karşı duydukları öfkelerini dizelere dökmüştür. Bu şiirlerden birisi de Şehbal Dergisi'nde 14 Eylül 1912 tarihli ve 60. sayısında yer alan ve Salime Servet Seyfi'nin "Cezayir- Tunus- Trablus" başlıklı şiiridir.²¹⁸

Cezayir Tunus Trablus
Kalkmıştı Yed-i Muhteşemin Aleme Karşı
Eğmişti Beyaz Başlarını Emrine Emvâc
Üç Şanlı Ocaktan Sana Layık İdi Tarih,
Üç Şanlı Ocak Etmiş İdi Alem-i Tarih!
Kalkmıştı Elin Aleme, Milletlere Karşı
Susmuştu Büyük Fırtınalar Tabi' Emrin!
Örmüştü Muhabbet ile Düşmanlara "Arş"ı
Kalbinki: Sığılmaz İdi Payanına Dehrin!
...
Olmuş Yine Yurdunda, Diyarında Gariban
Minarenin Altında Kullar Dine Yabancı
Ecdadının Üstünde Kurulmuş "Kaffa-i Şanetan"!
Ümidinin Her Safhası Mezalim, Elem-i Engiz
Meşhedleri Gasb Etti Fransızla İtalyan!
Salime Servet Seyfi
14 Ağustos 1328 Göztepe

Trablusgarp Savaşı'nın acısını bu dizelerle kaleme alan Salime Servet Seyfi, Türk kültüründe "Ocak" anlayışının önemine atıfta bulunarak Trablusgarp'taki askerlere şanlı tarihi yakıştırmaktadır. Cezayir'in, Tunus'un ve Trablus'un düşman milletlere karşı yüz üstü bırakıldığı ifade edilmektedir. Büyük fırtınaların artık susmuş olduğunu ve omuzlarındaki kırmızı sancaklarıyla askerlerin "arş" emri ile düşmana karşı ilerlediğini vurgulamıştır. Ancak buranın insanları yurtlarında gariban kalmış, savaşın ümitle beklenen her evresi safhası zulüm ve acı ile dolmuştur. Son dizede ise

²¹⁸ Şehbal Dergisi, nr.: 60, 14 Eylül 1912, s. 226.

askerlerin şehit olduğu yerlerin yani Trablus, Cezayir ve Tunus'un Fransız ve İtalyanlar tarafından işgal edildiği vurgulanmaktadır.

Şehbal Dergisi'nin aynı sayısında ve sayfasında yer alan bir başka şiir ise Mithat Cemal'in "İtalya Arması" başlıklı şiiridir.

*İTALYA ARMASI*²¹⁹

(Harpten İtibaren Sefarethane Nevizadındaki Arma Bir Mut'tad Bizle Mestür)

Ey Arma, Ey Ateş Sen Bir Parça Kirli Bez,

Benzer Senin Paçavraya Ey Levh-i Bî Haya

Bir Katilin Gözündeki Bir Perde-i Âma!

Katillerin Gözündeki Kan- Kôr de Olsalar

Hûnin Olan O Şaibe Manzur Olur Çıkar

...

Bahr-ı Sefidde Döktüğün Ulvi Arap Kanı

Ey Hun-ı Can Feşan Arab, Sen Bu Düşmanı

Ey Arma, Yok Hayır Seni Teşni'e Hakkımız,

Terzil ve Mahv Eden Bizi Ancak Nifaktır.

Sen Levs-i Kin ve Levs-i Hased Katmaktan Bize

Mermi- Feşan İsen de Nifak Atmadın Bize

Bizlerdeki Felakete Bizler ki Saikiz.

Biz Böyle Bir Paçavraya Sendende Layıkız

Kanlar Saçan Yüzün Bize Nispette Tertemiz!

Setr-i Hüviyet Etmemeye Muhtaç Olan Biziz!...

Son At Paçavra ki, Sen Açık Nasıl Gülle Giz

Ver Bizdeki Alınları Setr Eylesin O Bizi...

3 Ağustos 1328 Mithat Cemal

Mithat Cemal, İtalyan armasını kirli bir beze, bir paçavraya benzetmektedir. İtalyanları hayasız bir canavar olarak gören şair, öte yandan Cezayir'de döktükleri harp kanı ile can veren askerlere seslenir ve düşmanı Afrika denizlerinde mahvet diye seslenir.

Trablusgarp Savaşı'nı anlatan bir başka şiir ise Ahmed Mikdâd Efendi'nin Feryâd-ı Dehşet-engîz Der-Hakk-ı Trablusgarp adlı eseridir. 1911 yılında İtalya'nın taarruzu ile başlayan Trablusgarp Savaşı'nın nihayet bulmasından sonra neşredilen bu manzume, yüz elli dört beyitten müteşekkil mesnevî tarzında yazılmış bir eserdir. Eser,

²¹⁹ Şehbal Dergisi, n.: 60, 14 Eylül 1911, s. 226.

Ahmed Mikdâd Efendi tarafından bölümlere ayrılmıştır. On beş beyitlik bir mukaddimeden sonra “Hitâb”, “İhtâr”, “Tenbih”, “Tezkîr”, “Tavsîf”, “Îkâz”, “Beyân” ve “Nidâ” başlıkları ile bölümlenmiştir. Ahmed Mikdâd Efendi’nin eserin sonuna düştüğü kayda göre “9 Kânûnuevvel 327 Cumartesi gecesi”, 22 Aralık 1911’de tamamlanmıştır. Ahmed Mikdâd Efendi’nin eseri, ciddi bir hezimetle neticelenen Trablusgarp Savaşı’nın edebî âlemdeki yankılarını görebilmemiz açısından önemli bir eserdir.

*Feryad-ı Dehşet-Engiz Der Hakk-ı Trablusgarp*²²⁰

Mukaddime

*Zalim bulacak ettiğini sen gene sabret
Allah’a tevekkül ederek doğru selim git*

*Gördün mü ki zalim ede tahlis-i giriban
Elbette kırar boynunu bir sesle de devran*

*Evler yıkanın hanesi olmaz mı beyaban
Yıkamaz mı onun lanesini gerdiş-i ezman*

*Eytam-u eramile eden renc ü hakaret
Çekmez mi ki o lahd-ı perişanide zahmet*

*Cümle insafını atmış da çekilmiş tara
Vurmaz mı kader sinesine bir acı yara*

*Allah diyenin hamisi Allah-ı Celildir
Biçarelerin hasmı nihayetde zelildir.*

*Magrur-ı cesaret olana etme tekapu
Hiç var mı tecebbürle eden ‘alemi tapu*

*Her kim ki eder Hakka’a tevekkül rûşende
Elbette muvaffak olacak cümle işinde*

*Tertibe bakın ‘akıbeti eyleme teslim
Ma’anaya hulûl eyleyemez maddeyi ta’lim*

*Tedbiri bozar kudret-i Rab lahza içinde
Binlerce misal var buna din-i mübinde*

*Bahriyesine müsteniden düşman-ı cellad
Etmekde bugün gösteriyor ‘alemi ber-bad*

*Etsin gene etsin ki olur kendi harabe
Kudret dökecek ‘askerini zîr ü türeba*

Vahşet mi nedir böyle mezalim ki yapıldı

²²⁰Mikdâd Ahmed, *Feryad-ı Dehşet- Engiz Der Hakk-ı Trablusgarp*, Necm-i İstikbal Matbaası, Dersaadet 1327; Erhan Salih Fidan, *Cephelerde Bir Şair: Ahmet Mikdâd Efendi’nin Faaliyetleri ve “Feryad-ı Dehşet- Engiz Der Hakk-ı Trablusgarp” Adlı Manzum Eseri, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, cilt 7, sayı 2, 2021, s. 1030- 1041.

Ma'sumlara binlerce şarapnel ki atıldı

*Bilmem bu mudur 'alem-i insanda temeddün
İster mi bunu şimdi 'aceb bir mütemeddin*

*Haşa diyemem çünkü beşer cevher-i yekdir
O da hasız yere kan dökmeyerek yüksektir.*

Trablusgarp Savaşı'nın bitiminden birkaç ay sonrasına tamamlanan bu eserin 15 beyitlik mukaddime kısmında yazar, “Allah’a tevekkül ederek sabret”, “elbetteki zalimler de yaptığını bulacak” gibi sözlerle telkinlerde bulunmaktadır. Savaş kaybedilse bile elbet İtalya’nın da aynı şeyleri bir gün yaşayacağı vurgulanmaktadır. İtalya’nın masum insanlara karşı işlediği vahşeti dile getiren yazar, medenileşmek bu mudur? bunu ister mi medeni olanlar? gibi sorular yönelterek İtalya’nın Trablusgarp’a medeniyet getireceğiz söylemleri akıllara getirilmektedir.

Hitab

*Ey alem-i insaniyyetin şanını bilmez
Haksızlığa cellad kılıcın kanını silmez*

*Osmanlıların seyf-i celadetleri vardır
Eylerse hurûş kürre-i 'alem bile vardır*

*Sen kahrına mağrur olarak ortaya çıkdın
Binlerce ocak söndürerek evleri yıkdın*

*Sıbyana kadarseyf-i gadr eyledin irsal
Hele şu hake serildi bu kadar bin nevsal*

*Evladı isek biz bu vatanın maderimizdir
Ölse de uğrunda bizim makberimizdir*

*Karşında duran şir-i jiyan askerimizdir
Zabt eylediğin yer gene her dem yerimizdir.*

*O gördüğün erler ki bizim hep erimizdir
Gavgada bizim Haydar-ı kerrar pirimizdir.*

*Bir dane bile kalsa bu millet sana birden
Yine elbette çeker süngüsünü her yerden*

*Ölmek bize bir şan u şereftir sen bil
Öğren de bunu sonra bizim toprağa serpil*

*Evladımızın şanı gibi kanı büyükdür
Bir katresi de düşmana en doğrusu yüküdür*

*Bir mahkemede yanynaa durdukda olur bu
Amma ki dolar süngü ile bir kere her sü*

*Kanlar uyusuk zannederek etme tekebbür
Kur'anda bize Hak veriyor nush-ı tedebbür*

Bir sıçramada “Roma” dayız anı gelince

Ol babda Huda nusreti fermanı gelince

*Şandır kanımız şöhetimiz hûn feşandır
Ölmek bize dünyada büyük 'ali nişandır*

*Cennet kapısı da 'ima ervaha küşade
Huri ile vildan bize her demde âmâde*

*Allah ki bize emr-i cihadı ede ışdar
Eyler mi bizi dest-i mezalim ile ızrar*

*Biz hazret-i İsa'yı da bildik ve inandık
Ferman-ı ilahiye boyun vermeye kandık
Hakdır ebedi cümle kitablarla nebiler
İmanda beraber bulunur bizde şabiler*

*Tevfik-i Hudâ bizlerle olmuş idi hem-dem
Nuşret bizedir lutf-ı ilahi ile her dem*

*Türkler ebedi terk edemez Hakk'ını hâşâ
Birdenbire o gösterecek halka temaşa*

*Arslan ufacak mes'elede tavrınkı bozmaz
Kaplan ise tedbire bakar kendini yormaz*

*Osmanlıların nesli necib aslı kerimdir
Amma ki onun darbesi gayet de elimdir*

*Ecdadımızın kârına hürmet ne güzeldir
Gavgada ölüm bizlere taksim-i ezeldir*

*Bir kabza-i hakinde olur bin kurban
Bu babda verir hubb-i vatan 'aleme ferman*

*Takdir ona şayeste vü hürmet yine takdir
Kardaşlarımız eyledi hep ölmeyi tahkir.*

Şair bu kısımda bir seslenişte bulunuyor. Düşmanın Osmanlı Devleti'nin şanını bilmezliğini vurgulamaktadır. Osmanlı ordusunun yiğit kılıçlarının olduğunu ifade ederek İtalya'nın içi boş şeylere güvenerek hareket ettiğini, binlerce ocak söndürdüğünü, evleri yakıp yıktığını anlatmaktadır. Ancak bu vatanın evladı olanların ölmek uğruna dahi vatanı koruyacaklarını dile getirmiştir. Bu toprakların Osmanlı halkının mezarı olduğu ifade edilmiştir. Düşmana göz dağı veren dizelerle bir savaş propagandası yapılmıştır. Ayrıca Osmanlıların ecdadının soylu ve ihsanlı olduğu belirtilerek karakteristik bir üstünlük vurgulanmıştır.

İhtar

*Millet duruyor 'akıbeti seyrediyor hâ
Birden çıkacak karşına bil ejderha*

*Biz ademiyiz ademi takdir ederiz biz
Ademliğe uymaz ise bed' eylediniz siz*

*Osmanlıların mesleği her demde kemaldır
Naşiyesi pâk tıynetî bir hüsn ü cemaldır*

*Haşmıyla hemân ceng ü cidal etme sürûrdur
Fıtratda besalet bize bir hassa-i nurdur*

*Dalar başı bağlar gibi gülzar u ferahdır
Harb etme bize şanki tenezzühle merahdır*

*Millet severek harbe bugün eyledi âğâz
Kalbden çıkıyor harbe neş'eli âvâz*

*Âfakâ yetişirdi bütün sûr-ı süruru
Şimdi cangahını hep kapladı gayret nuru*

*Sıbyan bile o his ile o nûr-ı fikirle
Dünyayı bütün dolduruyor harbi zikirle*

*Gazilere bir şan u şeref kırmızı esvab
Hep onlara meftuh bulunur perde-i ebvab*

*Cennet bize âmâde melekler de müheyyâ
'Ukbada Hudâ eyleyecek 'alemi ihya*

*Dünyaya mı meftun olalım işte memat var
Uhrada ise türlü sa'adette hayat var*

*Osmamlıların şanı büyük himmeti çokdur
Meydan-ı vegada duracak misli de yokdur*

*Kalb-i millette alev-riz şeca'atdır harb
Cenge âmâde bulunmakta bütün yek mezheb*

Ahmed Mikdâd Efendi, “İhtar” başlıklı kısımda da kendi milletine uyarılarda bulunmakta ve şehadet mertebesinin ulviyetine işaret ederek harbe teşvik etmektedir. “Millet duruyor akıbeti seyrediyor ha, birden çıkacak karşına bir ejderha” ve “Millet severek harbe bugün eyledi agaz, kalbden çıkıyor harbe olan neşeli avaz” bu gibi sözlerle İtalya’ya Osmanlı halkının savaştan korkmadığını aksine kalpten gelen bir neşeyle arzuyla cenk ettiğini göstermektedir. Öte yandan ise Osmanlıların şanının büyüklüğü vurgulanmaktadır.

Tenbih

*İnsana şeref-bahş olacak fikr-i cesaret
Korku da takar gerdene zincir-i esaret*

*Biz ölmeye öldürmede yekta-yı zamanımız
İnşafa gelen hasma da bir dar-ı emanımız*

*Evtanımızı düşmana vermek bize 'ardır
Bil ki o yolda ölüm istemeyen bedkardır*

*Arslan gibi evlad-ı vatan kükreyecektir
Dünyaya anın satveti dehşet verecektir*

Tahkir ederiz öylşe hayatı ki o züldür
Allah bizi zilletle yaşatma ya da güldür

Evlad u 'ıyal mal u menâl servetle bakmaz
Osmanlıların hiçbirî â'dayı burakmaz

Dağlarda siper olsa da meydana girilse
Sür'atle gidip âteş-i deryâya girilse

Gayret yaracak mani'ayı gayri sebep yok
İşte efkâr-ı 'umumide bu hiddet pek çok

Hele sancağ-ı şerif toplayacak en sonda
Kat-ı da'va-yı hakikat edilir bil onda

Kahraman 'askerimiz mevte harişdir her dem
Bu şehidlik orada bunda kalır mı âdem

Harbimiz, satvetimiz var ne de'ali şanımız
Yaşasın hubb-i vatan hep ana kurban canımız

Ölmeye teşne iken böyle şerefli millet
Düşünür mü 'acaba şabr edecek bu devlet

Öyle âlây-ı mukaddes ki şehidler cümle
Edecekdir bize imdad ile yüz bin hamle

Kudretü'allah penah eyleyerek bir birden
Edelim düşmana şavletle hücum her yerden

Çekelim seyf-i şeca'at diyelim ya Settar
Saçalım üste bin türlü şarapnel ile nâr

Korkunun mevte medarı olamaz 'alemde
Ne ise işte odur 'ömr-i beşer ademde

Birleşip haşma mukabil çıkarım ey ihvan
Bizi imdadına da'vet ediyor bu evtan

Yaşasın şir-i mücahid koca 'askerliermiz
O hamiyetli gönüllü dini tam erlerimiz

Düşmanın bağına çekdi dağ-ı tenkil -i cihad
Ebedi kodu cihanda ne mukaddes bir ad

Levha-i 'arşa yazılsın o mübarek esmâ'
Onların cânı ile şad oluyor vech-i sema'

Titredi ruy-i zemin hûn-ı şehidana bakıp
Semt-i cennata revan oldu vücutlardan akıp

Derne, Bingazi, Humus, Şehr-i Trablus meşhed
Olduğu türlü delâ'il ile de müsteşhed

Tozlarından ola da gözlere sürme edelim
Yoksa mümkün ola da bize de cihada gidelim

Olalım 'alîcenâb millete mülha u mu'in
Edelim düşmanı mermi ile da'im tel'in

Mütemadi edelim hayrdu 'a vird-i zeban
Onların hamî vü yardımcısı olsun Yezdan

Yetişir lutf-ı ilahî çözüdür 'ukdeleri
Yine gazilerimiz zabt ederek noktaları

İsteriz lutf-ı Hudadan dileriz nusretini
Gözleriz leyl ü nehar bahş olacak kudretini

Vatanın kabza-i hakini Huda-yı müte 'al
Feyz ü servetle buyursun ebedi mâlâmâl

Bezl ü ihsan ediniz ehl-i vatan birçok mâl
Olabilsin bu mukaddes ebedi 'ale'- 'al

Mülk ü millet ile devlet ebedi var olsun
Vatanın her tarafı feyz-i terakki olsun

Bize düşman olanı Hak ede her an makhûr
Bir taraftan vatani hem ede Allah ma 'mûr

İrtikab ettiğimiz zenbi buyursun mağfur
Etmesin aleme karşı bizi maglub menfur

Bize işlerde metanet ile gayret versin
Düşmanı ağlatarak dostumuzu güldürsün

Ola nusretle mu 'in fazl-ı Huda her demde
Ede lutf ile krem koymayarak bir gamda

Tezkir

Bize biz bakmalıyız gayriye mi var hacet
Bu bedihi söze ister mi 'acep bir hüccet

Hele bir hali görüp mazi nedir fikretsen
Devr-i ahlafa bakıp bir selefi zikretsen

Görürüz fatihi Yavuz ile Osman Hanı
Görürüz Haydar-ı kerrara misal hakani

Görürüz alemler deşetle eden pür-zelzal
Görürüz saha-i satvetde hezar Rüstem-i Zal

Görürüz kuvvet-i miknetle olan şöhret-gir
Görürüz mes 'elede vaz' edeni bin tedbir

Görürüz akl-ı selim halk-ı kerim erbabın
Görürüz ilm ü kemal hüsn ü cemal ashabın

Görürüz hakk-ı tevabi 'de eden bezl-i meded
Görürüz 'adl u metanetde olan gayra sened

Görürüz ehl-i mürevvet ile 'ali siret
Görürüz türlü mehasin ile pek 'ulviyyet

Görürüz cânını kurbân edeni hak yolda
Görürüz de kalırız anlara nisbet solda

Yazar bu kısımda Osmanlı Devleti'nin geçmişini anımsatmaktadır. Kendi geçmişimize bakmalıyız başkasına gerek var mı der. Bu sözlerin ardından Osman Hanı, Yavuz Sultan Selim'i ve başarılarını ve bu insanların kahramanca düşmana karşı mücadelelerini anımsatmaktadır. Canını topraklarını korumak adına canını hiçe sayanları görürüz gibi ifadelerle ve geçmiş başarıları akla getirterek yenilgilerden umudu kırılmış Osmanlı toplumuna motive edici çağrılar yapıldığı görülmektedir.

Tavsif

*Kimi 'alim kimi amil kimi düstur-ı celil
Kimi 'arif kimi 'abid kimi dünyada delil*

*Kimi sahra-yı cihadda yalnız pür-dehşet
Kimi hengam-ı vegada kesilir bir vahşet*

*Kimi ka'im kimi raki' kimi sacid idi hep
Kimi mescidle mübahi kimi yapmış mektep*

*Kimi hayrat u müberrat kimi infak-ı fakir
Kimi tertil-i kırâ'atla ederdi tefsir*

*Kimisi Hakk'a ibadet ederek tabe-seher
Kimisi haşiyetle durur kıbleye karşı titrer*

*Kimisi alini ağlar kimi feryad eyler
Kimi 'ukbaya döner haşre münasib söyler*

*Kimi zahir kimi batın ile meşgul da'im
Kimi her demde cihad üzre olurdu ka'im*

*Nerede onlar ki olıur 'aleme burhan-ı celi
Her biri 'aşrına nisbetle birer şahs-ı veli*

*Bizi onlar ebedi levm ederek şerm eyler
'Acaba hakkımıza hangi zeminden söyler*

Maziye hatırlatan bölümden sonra ise “Tavsîf” başlığı altında dokuz beyit yer almıştır. Ahmed Mikdâd Efendi bu bölümde, bir önceki bölümde bahsettiği hükümdarların devrindeki muzaffer mücahitlerin vasıflarını saymaktadır. “Kimi 'alim kimi 'amil kimi düstur-ı celil- Kimi 'arif kimi 'abid kimi dünyaya delil”, Kimisi Hakk'a ibadet ederek tabe- seher- Kimi haşiyetle durur kıbleye karşı titrer” gibi dizelerle bu insanların vasıflarını saydığı görülmektedir. Ayrıca son iki dizesinde ise “Bizi onlar ebedi levm ederek şerm eyler- Acaba hakkımızda hangi zeminden söyler” sözleri ile de utanarak çekiştirdikleri ifade edilmektedir. Mücahitlerin noksanlığını ve onların ruhları tarafından kınandıklarını beyan etmektedir.

İkaz

Hani fikret ile hikmet hani gayret 'irfan

Hani 'ıffette temeddün hani san'at iz'an

*Hani miskine terahhum hani şevkat-i re'fet
Hani evtana muhabbet hani sohbet-i ülfet*

*Hani tevkir-i mu'azzam hani tebcil-i kerim
Hani ta'zir-i şekavet hani tekdir-i le'im*

*Hani namus-ı hamiyet hani şevk u gayret
Hani efkâr-ı tenevvür hani miknet-i 'izzet*

*Hani o havf-ı ilahi hani takva-yı mübin
Hani sünnetle te'amül hani inşaf u yakîn*

*Hani erkan-ı diyanet hani üslu-ı kavim
Hani tenvir-i menasik hani hâli takvim*

*Hani tahkim-i sügûr ya hani teşhiz-i cüyûş
Hani terdif-i te'avün hani teklif-i berduş*

*Hani evtanı himaye hani gayret-i siret
Hani infak-ı kesir ya hani bezl-i miret*

*Hani deryada gemiler hani zırhlı, toplar
Hani esbab-ı terakki hani o matlublar*

*Hani heybetli dirennot hani esbab-ı zafer
Hani sancag-ı tecellüd hani Nusret- meser*

*Hani bahriyeye hizmet hani tahkim-i kıllâ
Hani tertib-i mu'asker hani hayri Esmâ*

*Hani o satvet-i izhar hani Osman Gazi
Hani o hakk-ı temeddün hani ya Bingazi*

*Hani o şehir-i Trablus hani Derne vü Humus
Hani efkâr-ı 'umumi hani heybet-i nâmus*

*Hani nusret bize Hakdan onu Allah versin
Bize hep düşmanı makhûr olarak göstereyin*

İkaz kısmında ise Ahmet Mikdâd Efendi'nin, millette bulunan yanlış tavır ve fikirleri düzeltme gayesinde olduğu görülmektedir. "Hani" sorusuyla halka seslenen yazar; düşünme, gayret, merhamet, hani vatan sevgisi, dostluk gibi kavramların nerede olduğunu, nerede kaldığını sorarak halk üzerinde bir farkındalık yaratmaya çalıştığı görülmektedir.

Beyân

*Vatani milleti her kim seviyorsa elbet
İstemez anlara gelsin idi bir nikbet*

*Kimi halden kimi kalden edecektir bahsi
Bu 'Arab mesleğidir harbe uyar pek yahşi*

Onların kendine mahsus olarak var teşci

Biz de Türkhane hamaset ile etdik tesci'

*Okuyan nur-ı başa tâ olalar pek hassas
Kavmini milletini hem ede bizden ihsas*

*Hani erbab keza lafzı ile istifham
Etmesin sû-yı telakkiyi demadem ifham*

*Bu tab'i olacaktır ki tese'ül edelim
Hele bir yokluğumuz bahsine doğru gidelim*

*Bize varlık veremez madde bütün cem' olsa
Bizi ma'na edecektir müterakki bulsa*

*İkisi de bulunursa ne güzeldir o şeref
Maddeyi cem' edecek ma'na olur pek eşref*

*İki söz var burada ehl-i kemalat dinler
Biri birlik ki bunu bilmeyen âdem inler*

*O biri de vatani pek severek gayretidir
Bu sözüm dinleyene doğrusu da 'ibretidir*

*Geliniz bir olalım kaldıralım gavgayı
Atalım şahıs olan 'av'aveli sevdâyı*

*Tutalım rah-ı selamet iyi arkadaş olalım
Vatanın çare-i tahlisine derman bulalım*

*Dedikodu ile birden gidecektir bu vatan
Yakışır mı bu siyasetde bize bugz u şat(a)n*

*Sevelim birbirimizle olalım pek ihvan
Birbirimiz başka değil bil ki 'umumen insan*

*Ne tecahül ne tesahül neye da'ir gavgâ
Neye mebni oluyor 'adi mesa'il da'va*

*Bırakın gayri yeter şu vatani hıfzediniz
Onun evladı değilse çıkınız siz gidiniz*

*Kalan evladı olan çaresine baksınlar
Şerefi belli mu'ayyen ocağı yaksınlar*

“Beyan” başlıklı bölümde ise Ahmed Mikdâd Efendi’nin bir önceki bölümde eleştirdiği konuların nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair önerilerde bulunduğu görülmektedir. Vatanını, milletini seven kişinin Osmanlının kötülüğünü istemeyeceğini dile getirmiştir. Ve bu doğrultuda da birlik ve beraberlik çağrısında bulunulmuştur. Yazar son kısımlarda ise “Bırakın gayri yeter şu vatani hıfzediniz, onun evladı değilse çıkınız siz gidiniz- Kalan evladı olan çaresine baksınlar şerefi belli mu'ayyen ocağı yaksınlar” gibi sözlerle de devrin siyasi çekişmelerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirerek hem muhaliflere hem de mebuslara seslendiği görülmektedir.

Nida

*Sana ey nur-ı hayatım veledim Yahya Kemal
Bunu yazmakla şu tarz-ile buyurdum ikmal*

*Hele sen beş yaşına şimdi erişdin ancak
Bunu evlad-ı vatan namına yazdım elhak*

*Yetişir sade şeref namına olsun lahik
Sonra elbette olursun ana bir gün layık*

*Sana herhangi hitabımla edersem tahrir
Onu 'aynen edeceksin ebediyyen takrir*

*Eserim namına takdire ebed hacet yok
Bilirim sevh ü hatası da nihayet pek çok*

*Yalnız hüsn-i nazarla bakasın sözlerime
Başasın sen de benim bu sühanım izlerime*

*Olasın şa'ir-i dâna bulasın kadr ü şeref
Edesin hıfz-ı devavin olasın müsteşref*

*Vatanın kadrini ta'zim edesin her yerde
Ebedi açmayasın kendiliğinden perde*

*Dinini mezhebini şöyle kavi muhkem tut
Din ü dünyayı zarar-gir edecek bahsi unut*

*Sana kâfi yetişir cümle umurunda zahîr
Edesin fikrini her türlü fesaddan tathir*

*Dinine ked verecek cevheri aşla alma
Seni tahkir edecek meclise zinhar dalma*

*İşini şahsını bilmez ile kat'a gezme
Şekerin acı sularda ebediyyen ezme*

*Milletin hakkına hümetle ria'yet ediver
Eyleme kimse için zerre kadar bir tezvîr*

*Devlete sıdk u diyanetle hemân et hizmet
Hele sultana muhabbet ile kıl çok hümet*

*Onların şanı büyük kadri müberhendir hem
Cedd-i a'lâları meşhur cihanda efham*

*Sana hümet edene et ebedi incitme
Seni zemmeyleyen sen de görüp zemmetme*

*Seni Mevlaya emanet ediverdim ebedi
Kalayım ben de rızasıyla anın tek vahdi*

*Pederin Ahmed Mikdâd'a kulak ver ne diyor
İşte ikmal-i mehabisle sözü hatmediyor.*

“Nidâ” başlıklı son bölüm ise Ahmed Mikdâd Efendi’nin bu kısmı yazarken henüz beş yaşında olduğunu ifade ettiği oğlu Yahya Kemal’e hitaben kaleme alınmıştır. Bu on sekiz beyitlik bölümde Mikdâd Efendi, vatan sevgisi, dine bağlılık,

iyi arkadaş edinme, milletin hakkına riayette azami surette dikkatli olma, devlete sadakatle hizmet etme, sultana muhabbetle hürmet etme gibi hususlarda nasihatlerde bulunmuştur. Ahmed Mikdâd Efendi'nin bu başlık altında nasihatlerini oğlunun şahsında tüm Osmanlı milletine nasihat ettiği anlaşılmaktadır.

Şiir bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise Ahmed Mikdâd Efendi'nin Trablusgarp Savaşı'nın hemen ardından Feryâd-ı Dehşet-Engîz Der-Hakk-ı Trablusgarp adlı manzum eserinde manevi kuvveti bozularak düşman karşısında zor durumda kalan milleti gayrete sevk etmeye, ümitsizlikten kurtarmaya çalıştığı görülmektedir. Birlik beraberlik propagandası yapan Ahmed Mikdâd Efendi'nin zaman zaman düşmana göz dağı verdiği, zaman zaman ise Osmanlı milletine ve devlet erkanına kızarak bozulmuş düzene karşı ve Trablusgarp'ın içinde bulunduğu zor duruma karşı üzüntüsünün yansımaları görülmektedir. Trablusgarp Savaşı'nı konu edinen birçok eserde olduğu gibi incelemiş olduğumuz şiirlerin ortak özelliği de hep bu doğrultuda olduğu görülmektedir.

1911 senesinde yayın faaliyetinde olan birçok gazete ve dergi gibi Beyânü'l Hâk Gazetesi'nde de Trablusgarp Savaşı'na dair haberlere, şiirlere yer verilmiştir. Bu gazetede yer alan manzum eserlerden birisi de Beyânü'l Hak'ın 146. sayısında Bolvedin' de Müderris Yusufzade Ahmed Vehbi'ye ait manzume yer almaktadır. 27 beyitlik bir kasidedir. İtalyanların Trablusgarp işgalini ele alan manzumede İtalyanlara karşı Türk ve Arapların gösterdiği direniş övülmüş, donanmanın önemine vurgu yapılmıştır. Gazete münderecatında "Bir Kaside" başlığıyla yer alan manzume gazetede başlıksız olarak görülmektedir.

Başlıksız (Kaside)²²¹

*Ne 'aceb hikmet-i ef'al Hudâ-yı deyyan
Beşerin aklına sığmaz edemez çün ikân*

*Müslimin üzremusallat kılıyor a'dayı
Raz-ı pinhanını bilmez hükema-yı ezmân*

*Cüz'-i pak-ı vatani levs ediyor İtalyan
Türlü vahşetler edip anda o vahşi hayvan*

*Yerlilerden pir ü bernâ demeyip katl etti
Kıldı güyâ o mübarek yeri bir kabristan*

²²¹ Ayşe Ertuş, Beyânü'l Hak Gazetesindeki Trablusgarp İşgalini Konu Edinen Manzumelere Bir Bakış, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvim-i Vekayi'den 1928 Yılına Süreli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, 2021, s. 90-92.

Din-i İslam 'a tasaddidir onun tasmimi
Dest-i zulmünde şehid oldu nisa 'ü sıbyan

Kurşuna dizdi bütün zümre-i umyanı bile
Gelmedi dehre bunun misli şekavet- 'unvan

Kucağında çocuğuyla anasını öldürdü
Böyle cür'etlere ka'il mi olur bir insan

Dokunur gayret-i Kahhar'a cinayeti anın
Tiğ-i 'udvana hedef kavm-i Habib-i Rahman

Görmezden geliyor faci-ayı Avrupa
Medeniyetleri icabı mıdır ya vicdan

Kendimiz merhemi tertib edelim yaramıza
Gayrıdan umma meded nasırımızdır Yezdan

Bir avuç askerimiz harb ediyor a'daya
İnzimam etdi ona gerçi Gazanfer 'Araban

Yaşasın ta be-kıyamet şeref-i Türk ü Arab
Can-siparane gaza eylediler ol şiran

Ya zafer ki şehadet diye mukimlerdir
Yed-i a'dada esaretden ölümdür şâyân

Öyle şiddetle hücum eylediler düşmana kim
Koydular canlarını reh-i vatanda kurban

Saff-ı heycada olan cümle guzat-ı İslam
Rûh Peygamber-i zîşanı ederler ferhan

Mürdegân sanmayınız nehc-i Hûda katlansın
Zindedirler olarak na'il-i rûh u reyhan

Da'ima Rabbimin eltafi ile mesrurlar
Devreder onların etrafını hûr u gülman

Ey cenanında olan zerrece nûr-u iman
Vatan imdadına koş olmadan evvel viran

Fikr-i 'ulviyyeti perveder eder Osmanlı
Kılıyor cünd-i İtalyan bu kuvvet lerzan

Savlet ettikde ekâbirde mücahidlerimiz
Der- 'akab sahil-i bahri tutuyor dâr-ı emân

Güvenir kuvve-i bahriyesinde kelb-i 'akur
Adalar bahrine ceng etmeğe şimdi pûyân

Za'f-ı bahriyemiz oldu bu şu'ûnun sebebi
Bu uğurda veriniz malınızı ey ihvân

Beden ü mal ile ilan ediniz şanınızı
Darbe vurmak istiyorlar bize ehl-i tuğyan

Demidir kükreyin ey şî-i jıyan-ı millet
Sizi böyle gün için kıldı müheyya Sübhan

*Arz eder dergeh-i bâlâna du 'a-yı Vehbi
Bab-ı lütfunda kabul et talebin ey Mennân*

*Düşmen-i dine muzaffer kıla İslamı Hudâ
Kahr u tenkil ede a'dâyı Hudâvend-i cihan*

*Mustajfa hürmeti ya Rab bizi mansûr et
Dil-i gam- perver-i sultana surûr et ihsân*

İtalya'yı vahşi bir hayvana benzeten Bolvedin'de Müderris Yusufzade Ahmed Vehbi, vatani kirlettiğini, türlü vahşetler yaptığını, çoluk çocuk demeden gençleri katlettiğini ifade etmiştir. Mübarek olarak nitelendirdiği Trablusgarp ve çevre toprakları birer mezarlığa çevirdiğini belirtmektedir. Tüm bu İtalyan vahşetini Avrupa'nın görmezden geldiğini dizelerinde dile getiren şair, medeniyetlerinin gereği midir bu vicdansızlıklara göz yummak der. İtalya'yı Trablusgarp'taki vahşetinden dolayı Avrupa'yı ise bu durum karşısında sessiz kalışından dolayı yeren şair, Türkleri ve Arapları ise can siperane şekilde savaştığı ve topraklarını korudukları için övmüştür. Düşmana karşı öylesine şiddetle hücum ettiler ki canlarını vatana kurban ettiler sözleriyle de şairin Osmanlı ordusundan gururla bahsettiğini görebiliyoruz. Diğer bir yandan ise İtalya'nın donanmasına güvendiğini "güvenir kuvve-i bahriyesinde kelb-i 'akûr, Adalar bahrine ceng etmeğe şimdi puyan" dizesiyle dile getiren Bolvadin Müderrisi, buna karşılık Osmanlı halkını "beden ve malları"yla birlikte savaşa katılmaları gerektiğine dair çağrıda bulunur. Manzumenin sonunda ise dua, iyi dilek temennisinde bulunulduğu görülmektedir. Osmanlı ordusunu, İslam'ı düşman karşısında muzaffer kıl, İtalya'yı ise "kahr u tenkil ede" sözleriyle beddua ettiği görülmektedir. Trablusgarp Savaşı'nı işleyen şiirlerin birçoğunda görüldüğü üzere "Başlıksız Kaside"de yine düşmanı küçümseyici, Osmanlı'yı ve Osmanlı askerlerini öven nitelikte propaganda yapıldığı görülmektedir.

Trablusgarp Savaşı'nın hissettirdiği duyguları şiir olarak kâğıda dökenler, yalnızca cephe gerisindekiler ya da savaş sonrasında yazarlar olmamıştır. Bir de cephedeyken dile getirilen duygular vardır. Bu duyguları, kahramanca ağızlardan dökülen seslenişlere Tanin Gazetesi'nin yazarı Ahmet Şerif şöyle aktarmaktadır;

"... Hepsi silahlı olan mücahidler, ya üçer yahud dörder dörder, saflar meydana getirmişlerdir. Bunların aralarında, bayraklar dalgalanır. Böyle kafilenin içinde, bir-iki şair vardır. Şair, savaşa kahramanlığa, İtalyanların korkaklığına dair, düzenlenmiş bir kasideyi, kendine mahsus bir edâ ve ahenkle teganni eder. Bu şekilde mucahidler, karargâha girince, kumandanın çadırı önünde kendilerine göre

bir geçit resmi yaparlar. Şairin teganni ettiği kasidenin ba'zı tevakkuf noktaları vardır ki oraya gelince bütün mücahidler, kollarını topluca yukarıya kaldırarak 'Ya evlad-ı Buzeyn, ya evlad-ı buzeyn' diye bağırlar. Ve bunu takiben oraya toplanmış ne kadar kadın çocuk varsa 'lû lû lû lû' diye feryad ederler. Burada tasvirine muvaffak olamayacağım manzara, cidden insana başka bir hâl verir. Bütün tüyleri ürpertir. Hele kadın ve çocukların başlarını saçlarını tutarak lû lû feryadları pek hazin, pek merhamet duygularını uyandırıcıdır... 'Ya evlad-ı buzeyn' belki Türkçe de hiçbir mana ifade etmez. Fakat Trablusgarp halkı, bunu adeta, Arnavudların belası makamında kullanır ve makama göre, 'Ey vatanın asil ve necib evladları; harp edelim, ölüme hazırlanalım' anlamında kullanır ve makama göre, 'lû lû' su ise, bir teşvik bir cesaretlendirmedir. Bu özel merasimden sonra mücahidlerden biri dua eder ve sonra mücahidler öpüşür, dağılırlar. Belki hemen akşam harbe katılırlar.'"²²²

Ahmet Şerif, cephede yaşanan duyguları, heyecanları bu sözlerle aksettirmiştir. Trablusgarp Savaşı'nın tesiri, üzüntüsü, heyecanı ve nice duyguları şiirler vasıtasıyla Osmanlı basınına, kitaplarına yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir.

2.5.2.Hikayelerde Trablusgarp Savaşı

Trablusgarp Savaşı sadece şiirlerimize değil aynı zamanda edebiyatın farklı dallarına da konu olmuştur. Bu alanlardan birisi de hikayelerdir. 1911-1918 yılları arasında Osmanlı matbuatına yansıyan toplam 27 hikâye tespit edilmiştir. İstanbul, Anadolu ve Trablusgarp olmak üzere hikayeler üç temel mekânda geçtiği görülmektedir. Trablusgarp'a yakınlarını yollamış insanların, anne-babaların, eşlerin, sevgililerin özlem dolu bekleyişleri anlatılmaktadır. Hikayelerin Trablusgarp'ta geçtiği, olaylarda ise İtalyanlar ile sıcak savaştan manzaraların aktarıldığı anlatılar kaleme alınmıştır.²²³

Hikâye türü kısa olması, hızla kaleme alınabilmesi ve savaş propagandası yapılabilmesi gibi sebeplerden dolayı bu türdeki eserlere diğer türlere göre daha çok rastlanmaktadır. Bu tarz hikayelerde farklı farklı içeriklerde hikayeler kaleme alınarak topluma benimsetilmek istenen düşüncelerin propagandası yapılmıştır. Örneğin, 15 Kasım 1913 tarihinde Kadınlar Dünyası Dergisi'nde Göztepe lakaplı birisi tarafından kaleme alınan "İntizâr-ı Muhâl" başlıklı hikâyede Trablusgarp Savaşı'nın başladığını

²²² Şerif, a.g.e, s. 264.

²²³ Nesime Ceyhan, *Trablusgarp Hikayeleri*, Selis Kitap Yayınları, İstanbul 2006, s. 18,19.

duyan Şefik'in savaşa katılma arzusu ve karısının onun yolunu gözleyişini anlatmaktadır.

"... Bu akşam gazete okumadın mı Feride? İtalya bize ilan-ı harp etmiş. Trablus'u müdafaa etmeliyiz. Vatanımızın bir parçasını vermemek için kavi ve metin kollara, dönmek bilmeyen azimlere muhtacız... Feride, Şefik'in gözlerinde parlayan hummayı o güne kadar hiç görmemişti. Vatanını tehlikede gördükçe artan hâhişini gören Feride anlıyordu ki Şefik'i gitmekten hiçbir vakit menedemeyecekti. Feride('nin) kendini müdafaa etmeye, göndermemek için çare aramaya hakkı yoktu...Rakibesi pek ulvi pek mukaddes idi...

*Şefik giderken pek büyük ümitlerle, pek çok kalmayacaklarından bahsederek veda etmişti... Ah, o yalnız geçen uzun kış geceleri...Feride evvelâ günleri saymıştı. Sonra o günler haftalara munkalib olmuştu... Arık kalbini derin bir yas kaplamıştı."*²²⁴

Trablusgarp Savaşı başladığında Osmanlı ordusu, İtalya ordusu karşısında sayıca az ve yetersizdi. Bu nedenle Osmanlı topraklarının farklı bölgelerinden cepheye gönüllü olarak katılmak isteyenler isim yazdırıyordu. Hikâyede de bu duruma istinaden olsa gerek savaş haberini alan Şefik'in cepheye gitmek için sabırsızlandığı ve haberi alır almaz hemen gitmek için hazırlıklara başladığı anlatılmaktadır.

1911 yılında Salime Servet Seyfi, Donanma Mecmuası'nda yazmış olduğu "Soğan Ekmek" adlı hikayesinde cephedeki askerlerin açlık içerisinde olduğunu kaleme almıştır. Bir at arabacısı olan Mehmet Ağa ve ailesi üzerinden kaleme alınan hikâyede ailesini kıt kanaat geçindiren bir adamın cebindeki tüm parasını Trablusgarp'taki askerlere göndermesini anlatır.

*"...Ben bir şey yaptım Bugün iskelede Osmanlı donanması için para topluyorlardı. Biz her ay vermiyoruz. Lakin dayanamadım Söyleyen ağlıyordu, dinleyen ağlıyordu! Eve gitsem dedim bizim Fatma Trablusgarp'taki kardeşi için ağlar; aç çıplak dört sene Yemen'de bir Türk sözü işitebilmek, bir Türk sancağı görebilmek için beklediğim vakitler hatırıma geldi: kırk beş kuruş kazanmış idim. Mecalim kalmadı, ben de ağlayarak çıkardım; o ateş gibi söyleyen ve donanmasızlıktan Trablus'ta bir zaman benim Yemen'de kaldığım gibi imdatsız kalanların şikayetini söyleyen efendiye hepsini verdim..."*²²⁵

²²⁴ Ceyhan, a.g.e., s. 156.

²²⁵ Ceyhan, a.g.e, s.55.

Salime Servet Seyfi, kaleme aldığı hikâyede hem Trablusgarp'taki insanların hem de evlerinde bekleyen ailelerin fedakarlıktan doğan mücadelesini anlatmaktadır. Evin babası kendi çocuklarının aç kalmasını göze alarak o gün kazandığı parayı askerlere gönderir ve cephedeki askerler gibi evinde soğan ekmek yemeye büyük bir gönüllülükle razı olur.

“... Evinde yiyecek birşeyin olmadığını biliyordum, ama hatırında mı? Geçen gün kahvede imamın okuduğunu sana anlatmıştım, ağladındı. Trablus'ta muharebe meydanında şehit bulunan bizim Mehmetçiğin torbasında sade soğanla ekmek varmış. Bu aklıma geldi. Şimdi dedim, benim yoldaşlarım, kadınının kardeşi ekmek ve soğanla düşmana dayatıyorlar, ahirete kavuşuyorlar, ben bir gece ekmek soğan yesem ne olur?! onun için iki okka ekmek parasını ayırdım: evde soğan olduğu aklımda. Getir şu soğan torbasını bir gece de biz ekmek, soğan yiyelim...”²²⁶

Servet Seyfi bizlere bu hikâyede aslında Osmanlı ordusunun zor şartlar altında kuru bir ekmekle dahi olsa ülkesini savunduğunu, pes etmediği düşüncesini işlemiştir. Öte yandan askerlerin yardıma ihtiyacı olduğunu ve onlara iane bağışı yapılması gerektiği mesajını okurlara iletmektedir. Yazar kaleme aldığı bu hikâye ile Osmanlı toplumunun her katmanını donanmaya yardım için çağrıda bulunur.

Aka Gündüz'ün Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde ve Türk Kalbi'nde yayımlanmış olan “Cennet Kapısı” adlı hikayesinde ise Trablusgarp'ta yaralanan bir askerin annesine yazdığı mektup ve bu mektupta askerin annesinden istedikleri konu edinir.

“Benim Anam Hatice Kadın, Trablusgarp'a geldim geleli ancak bir şukka irsal ettim. Ne yapalım, kabahat bizde değil idi. Devlet bizleri bugünler için besler, biz de her şeyden evvel ona itaate borçluyuz. İtalyanlarla kavga başladıktan sonra bizim taburu Bingazi'ye gönderdiler. Bu mektubumu oradan yazdırıyorum. Eğer tarafımdan sual olunursa işte bu haldeyim anam:

Dün akşamüstü düşmanın karaya çıkardığı gemici askerleriyle 3 saat cenk ettik. Biz iki bölük olduğumuz halde onlar bizim beş mislimiz vardı, denizlerde çok fırtına olduğu için düşman gemileri yine evvelki gibi bizim üzerimize top ateşi açamadılar. Defolup gittiler; ama askeri yalnız kaldı. Bir aralık kaçmaya çalışırken bizim sâni mülazım emir verdi hepimiz hücum ettik... İtalyan kavgasından beri dört defadır ki cenkleşiyorum. Dünkü kadar tatlı, şanlı, hiçbir vakit muharebe etmemişim. O lezzet bana başka devletler getirdi. Bugün gözümü açtığım vakit kendimi hastane

²²⁶ Ceyhan, a.g.e, s.56.

çadırında buldum. Bağırımın sağ tarafından iki kurşun girmiş. Benim anam, yaralandığıma hiç gam etme emi? Zaten burada yaralanmasaydım, Yemen'de olacaktı... Yemende din kardeşi, vatan kardeşiyle boğuşmaktan ise, burada din düşmanı vatan düşmanlarıyla uğraşmak daha kutlu anacağım. Ben sade yaralanmadım, belki şimdi, belki yarın şehit de olacağım. Bu mübarek toprakların içine gireceğim...Kavga etmek bir şeref, yaralanmak ikinci şeref, şehit olmak ise üçüncü. Ey anam, işte oğlun yiğit Aydın'ı bu üçünü de kazandı."²²⁷

Aka Gündüz, hikayesinde İtalyan askerlerinin sayıca Osmanlı ordusundan daha fazla olmasına ve daha donanımlı olmasına rağmen başarısız olduklarını vurgulayarak okurlar üzerinde olumlu bir etki bırakmayı hedeflemiştir. İtalyanlar için ise motivelerini kırma yönünde bir propaganda yapıldığını ifade edebiliriz. Ayrıca savaşta yaralanmayı şehit düşmeyi bir müjdeli haber gibi anlatarak ölümden korkulmadığı, savaşmaktan çekinilmediği vurgulanmaktadır. Aksine bu durum Osmanlı askerleri için birer şeref unsuru olarak yansıtılmaktadır. Bir diğer önemli unsur ise Trablusgarp'ta İtalya ile savaşmanın sadece toprakları korumak için verilen bir mücadele olarak görülmediği hissettirilmektedir. Aynı zamanda savaşa dini bir boyut kazandırılarak din düşmanı olarak tanımlanan İtalyanlar ile savaşmanın daha kutlu olacağı vurgulanmaktadır. Yaralanan asker mektubuna şöyle devam eder:

*"... Ben öldüğüm vakit sen pek kimsesiz kalacaksın, sana iki öküz bir camus, dokuz davar çoktur anacığım; sana vasiyet ederim: sarı öküzü bırak: o zayıftır. Para etmez. Kara öküz semizdir para eder. İşte onu al, dört davarı da ona kat emmim oğlu Recep'in Uşak'tan gönderdiği iki seccadenin birini de omzuna al doğru git, Donanma Cemiyeti'ne iane et? Bunların parasıyla bizi dört defa topa tutan düşman gemilerine karşı geleceklere yardım eyle emi ana? ..."*²²⁸

Aka Gündüz, Osmanlı askerlerinin ölürken bile gerisinde bıraktığı silah arkadaşlarını düşündüğünü, onlar için elinde ne varsa vermeye hazır olduğunu vurgulamaktadır. Cephedeki askerlerin yokluk içerisinde düşmana karşı direnirken kendilerinin evlerinde rahat bir şekilde yaşamalarını kendilerine yakıştıramayan hikâye kahramanlarının nazarından orduya yardım edilmesi gerektiği sık sık vurgulanan konular arasındadır.

²²⁷ Ceyhan, a.g.e., s. 63.

²²⁸ Ceyhan, a.g.e., s. 64.

Aka Gündüz “Şukka-i Senaveri” adlı hikâyede ise “Cennet Kapısı” adlı hikâyenin devamı niteliğinde bir içerik oluşturmuştur. Şuka-i Senaveri adlı hikâyede de yaralı oğlunun mektubuna cevap verildiği görülmektedir.

“...Benim yiğit oğlum mektubunu İmam Efendi okudu... Bildirdiğin üzere koca öküzü, beş davarı ve emmin oğlunun seccadesini kasabaya götürdüm, donanmaya iane ettim. Orada bir efendi vardı, ben mektubunu ona okuttuğum ve yere koyduğum vakit ellerimi öptü ve çok ağladı... Ah, ah oğul bütün sütüm sana helal olsun! Emdiklerin her damlası bin defa şeker, bal olsun! Eğer şehit olamayıp memleketine varırsan sevineceğim; fakat kum çöllerinde devlet millet uğrunda Rabbine kavuşursan dünyalar benim olacak. İnşallah yakın vakitte sağalırsın da yine cenge koşarsın. Bne gece gündüz dua ediyorum. Ah oğul, eğer benim beş vakitte ettiğim duaları bir işitsen bir değil, on defa şehit olmak istersin... Ah oğul, cenk et, yaralan şehit ol. Ama bir lahza aklından devletini milletini çıkarma.”

Aka Gündüz, bu hikayesinde de bir annenin metanetini oğlunu devlete feda edişini, şehit düşmesiyle gurur duymasını anlatmaktadır. Ayrıca hayvanlarını orduya memnuniyetle verdiğini yardım ettiğini konu edinmektedir. Hikayelerde daima devlete sadakat, birlik beraberlik propagandası yapılarak belli fikirler, düşünceler zihinlerde yer edindirmeye çalışıldığı görülmektedir.

Raif Necdet’in “Kanlı Mektup” hikayesinde ise İtalyanların Trablusgarp seferinin başlamasından hemen önce gemiyle Trablusgarp’a tahliye eden Osmanlı memurlarından birinin getirdiği şehit mektubunun hikayesini işlemektedir. Bu memurun evinde çalışan genç kızın nişanlısı Hasan Onbaşı, iki yıldır Trablusgarp’ta askerdir. Ancak gemilerden açılan ateş sonucunda şehit olur ve üzerinden nişanlısına yazılmış bir mektup çıkar.

“...Sevgili Ayşe’ciğim! Seni dünyada her şeyden ziyade sevdiğimi zannediyordum. Lakin aldanmışım. Beni affet. Dünyada meğer senden ziyade sevdiğim vatanım varmış. Vatan aşkı yanında senin aşkın- kalbimi bilirsin; doğruyu söylemekten zevk alırım- evet senin ateşli aşkın söndü, sönük kaldı. Fakat yine seni unutmadım. Yine seni seviyorum. Bak karşımda kanlı kanatlarıyla ölümü gördüğüm halde vakit buluyor, acele sana şu mektubu yazıyorum. Allah’a çok dua ettim. İnşallah eline geçer. Beni unutma... Lakin bemim için de ıstırap çekme... Çünkü ben mesudum... Benim yalnız bir kederim var... Onu sana söylemek için kalbimde derin bir ihtiyaç duymaktayım: Topumu hiç sevemedim. Çünkü o, senin gibi vefalı çıkmadı.

Bana hıyanet etti; alçak düşmanıma zara vermedi. Ah sadık Ayşe!... Ah bi-vefa top!

...²²⁹

Raif Necdet, hikayesinde vatan sevgisinin üstünde başka hiçbir sevginin olmadığını vurgulamaktadır. Görüldüğü üzere Trablusgarp Savaşı hikayelerinde “vatansever”, “fedakâr” ve “birlik-beraberlik” gibi temalar işlenmiştir.

Aka Gündüz’ün “Kayıkçı” hikayesinde ise Trablusgarp’taki İtalyan vahşetinin ve zulmünün propagandasının yapıldığı görülmektedir. Aynı zamanda burada bahsi geçen ana karakterin ve ailenin Arap olduğu belirtilmektedir. Gündüz, hikâyede İtalyan zulmünün yanında Türk-Arap dostluğunun da altını çizmek istemiştir. Arapların Osmanlı ordusunun yanında yer aldığını ve düşmana karşı birlikte mücadele ettiklerini, acı çektiklerinin propagandası yapılmaktadır.

“...Bombardıman başlar başlamaz kayığı kumluğa çekti. Ve bir kayanın dibinde oturarak yanaklarını avuçlarına, dirseklerini dizlerine dayadı. Derin çizgileri arasında damla damla ter dolan alnının içindeki beyninde bir ağırlık vardı. Süzgün gözleriyle, ileride kumlu sahilde yaşlanmış kayığına bakıyor ve dalgın dalgın içini çekiyordu. Artık kayığı işine yaramayacaktı. İtalyan sefineleri böyle muttasıl gülle yağdırırken o nasibi için bu denizlere kürek daldıramayacak, kayığına binemeyecek idi. O halde, o halde... O vakit beyni daha çok ağırlaştı, alnındaki sıcak terler buz gibi oldu ve elleri titremeye başladı. O halde: Ah aç mı kalacağız, diye yavaşça inledi. Demek aç kalacaklardı. Çocukları, karısı, büyük babası ve en sonra kendisi aç, sefil ve perişan kalacaklardı... Evet, filhakika kayığı isabet eden bir obüsle parça parça olmuştu.

On dokuz gün geçmiş ve sekiz meci diye biteli üç gün olmuştu. Açlık, çaresizlik, sefalet çökmüştü... Bir saat sonra şedid bir darbe ile kapı açıldı. Kayıkçı içeriye girdi Omzunda dolu ve küçük bir torba vardı. Gözleri dönmüş burnunun ucundan ter damlaları sızıyor ve sık sık nefes alıyordu. Torbayı indirip çözdü ve baş aşağı devirdi. İçinden bir kucak peksimet mermerlerin üzerine döküldü. Karısı yürüdü, çocuklar sürüne sürüne yürüdü. Fakat ekmek başına geldikleri vakit durdular, sert peksimetleri kesecek kuvvet çenelerinde kalmamıştı. Kayıkçı koştı bir çanak aldı, içine su doldurdu ve peksimetleri attı. Beş dakika sonra mermerler üzerinde yeşil çanağın etrafında karısı ve yavruları şişmiş peksimet parçalarını kemirirlerken kayıkçının dudaklarına bir tebessüm kondu. Kollarını açtı, gözlerini

²²⁹ Ceyhan, a.g.e., s. 81.

kaldırdı. İçinden kalbinden vicdanından gelen bir sada ile: Ya Rab, ya Rahim, dedi ve bu sahneyi temaşaya, hüzn ile, şevk ile temaşaya daldı.²³⁰

“O anda sokakta bir gürültü peyda oldu, arkasına baktı, bir tekme darbesiyle kapı arkasına kadar açıldı ve eşikte bir İtalyan zabitiyle on nefer göründü. Kayıkçı ses çıkarmadan bir adım attı. Zabit hadid, asabi ve medhûş bir sesle haykırdı: Casus, Cevasis!

Kayıkçı hayretle baktı. Zabit üzerine yürüdü ve elindeki rovelverin kundağıyla şiddetle başına vurdu. Karısı ve çocukları, lokmalar ağzında ve korkak birer nazarla alıklaştılar. Müfreze süngü takmıştı. Hiç ses çıkarmaksızın kayıkçıyı ağızlarında hâlâ ıslak peksimet lokmaları bulunan karısını, çocukları sıkı sıkı bağladılar. Ve tüfenk dipçığının birer gaddar darbesiyle dışarıya sokağa sürüp attılar. Neye uğradıklarını bilmeyen aile şaşkın, titreyerek ve ağlayarak sürüklene sürüklene yürümeye başladılar.”

“... Çocuk içeri girdiği vakit evin içini bomboş buldu... Bir komşu çocuğu yanına sokuldu ve ona her şeyi haber verdi. Babası İtalyan ordugahına gitmiş, oradan bir torba peksimet aşırması, ona casus demişler ve bütün anasını kardaşlarını hepsini alıp götürmüşler. Ve arkadaşının lafı biter bitmez koşmaya başladı. Ordugaha geldiği vakit gördü ki birçok İtalyan askeri dizilmiş halkta uzaktan titreyerek, korkarak ve korkudan ağlamayarak öyle mest ve medhûş oraya, karşıya bakıyorlar. Sokuldu, biraz daha sokuldu. Hissettirmeden ilerledi. Kalbi durmuş gibi idi. Gözleri çanaklarından fırlamıştı. Baktı. Dikkatle baktı, orada meydanın ortasında işte görüyordu. Babası, anası, kucağında en küçük kardeşi ve yanlarında üç kız kardeşi, elleri bağlı, gözleri bağlı duruyorlardı. Durmuş, donmuş olan kalbi birdenbire vurmaya, kulakları bir burgu ile oyulmaya başladı ve hemen atılacağı önündeki asker safı arkasından sıyrılacağı zaman belki yüz tüfenk birden patladı. Bu ses çocuğu korkuttu. Bir saniye durdu ve oraya, karşıy meydanın ortasına baktığı vakit birdenbire bırakılmış bir çelik zembereği gibi havaya doğru fırladı. Babası, anası, kız kardeşleri ve nihayet kundaktaki en küçük kardeşi kumların üzerinde yuvarlanmışlardı... İtalyanlar onları kurşuna dizmişlerdi...”²³¹

Aka Gündüz, İtalyanların bölgede her tarafı ateşe tutarak birçok aileyi açlığa mahkûm bıraktığını vurgular. Sonrasında ise çaresiz kalan ailelerin babaların, annelerin vaziyetlerini anlatır ve bir kuru ekmeğe muhtaç olan insanların zalimce öldürüşünü kaleme alarak İtalya’nın zulmünü anlatmıştır.

²³⁰ Ceyhan, a.g.e., s. 32, 36.

²³¹ Ceyhan, a.g.e., s. 36.

Trablusgarp hikayelerinde propagandası yapılan konulardan birisi de Türklük ve bayrak sevgisi olmuştur. Hemedânîzâde Ali Nâci (Karacan)'ın Rubab'da kaleme aldığı "Bayrakçının Aşkı" adlı hikâyede Cemşid isimli küçük bir çocuğun bayrakçı olarak orduya katılma arzusunu ve Türk bayrağını taşımaktan duyduğu gururunu anlatır.

"Ben Türk'üm diyordu. Hem ne kadar biliyor musunuz? Altı yüz bir senelik bir devreye ait insanların metin ve azimkâr damarlarında dolaşan kanın, Tür kanının bana müntakîl Türklüğüyle Türk'üm... On sekiz yaşındayım. Adım Cemşid. O zaman daha pek çok küçüktüm. Bir gün kapımızın önünden selamlığa giden birçok asker görmüştüm. Bunların hepsinin önünde birisi vardı ki kolları arasında kırmızı renkli canfes üzerine altın sırmalarla "Lâ ilahe... illâ;" yazılı bir şey taşıyordu; onu çok sevmiştim. O akşam anneme sorduğumda o, Türklerin bayrağıdır dedi. Bilmem neden Türklerin bayrağına derin bir samimiyet, bir incizab-ı vicdani hissediyor ve bu yavaş yavaş büyüyerek çılgın humma-âlûd bir aşk şeklini alıyordu... Seneler geçti benim bayrak aşkım geçmedi. Bir gün, "Trablus gitti. Artık Türklerin bayrağını oradan kaldıracaklar." Dediler. O zaman zabıt efendi... Türklerin bayrağına olan aşkımın kalbimde yandığını damarlarımın bir lerziş-i ateşin ile gerildiğini duydum. Ve onu kaldıracaklara karşı dehşetli bir kin besledim; Bir kin besledim zabıt efendi... Hem nasıl bir kin bilir misiniz?... Bu Türk kini; kalbe nare-i intikam ile şişen, gözleri yurt aşkının ışıklarıyla beslenmiş bir Türk kini. Ben dünyada kaldıkça Türklerin bayrağına ilişilemeyeceğine yemin ettim. İstanbul'dan buraya kadar bayrağım için geliyorum zabıt efendi ben de sizlere karışacağım..."²³²

Trablusgarp ordusuna neden bayrakçı olarak katılmak istediğini karşısındaki Osmanlı subayına bu sözlerle açıklayan Cemşid, bayrak aşkını ve vatan sevgisini dillendirmiştir. Trablusgarp'taki Osmanlı birliklerine kabul edilen Cemşid arzusuna kavuşmuş ve bayraktar olarak Osmanlı ordusunun en ön sırasında yerini almıştır. Bu hikâyede büyük küçük demeden her kesimden insanın Trablusgarp Savaşı'nda orduda yer alma isteği, vatan sevgisi anlatılmaktadır. Dikkati çeken bir başka nokta ise Cemşid'in Osmanlı bayrağı demek yerine Türk bayrağı demesidir. Cemşid karakteri Osmanlı Devleti'ni Türklerin yönettiği bir siyasal oluşum olarak algılamaktadır. Bu tarz söylemlerle Osmanlılık ve İslamcılık fikirlerinin yerine Turancılık anlayışının hafızalarda yer edindirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Yani hikâyede aslında iki önemli unsurun propagandası birlikte yapılmıştır. Birincisi Osmanlı tebaasından her

²³² Ceyhan, a.g.e., s. 116.

kesimden insanların çocukların dahi İtalyanlara karşı topraklarını koruma mücadelesi yapıldığına dair yapılan propaganda diğeri ise Türkçülük algısıdır.

“... Yaralanmıştı; bayraktarın göğsünden şimdi bayrağa ağlayan kanlı bir göz açılmıştı. Artık onun da göğsünde her gazi gibi bir vatan yarası vardı. Ve bunu İstanbul’a döndüğü zaman herkese göstereceğini düşünerek sevindi... Ya ölecek olursa... Ah evet ölecek olursa o bayrağı, Türklerin bayrağını kim muhafaza edecekti? Dünyadan yeminlerini unutarak gitmenin ne kadar zelif, lâ’net- bahş olacağını düşünüyordu...”

İncelenen diğerk hikayelerde olduğu gibi “Bayrakçının Aşkı” hikayesinde de Cemşid’in yaralandığında bunu büyük bir sevinçle karşıladığı ve vatan yarasını İstanbul’a döndüğünde herkese göstereceği bir hediye gibi görmektedir. Gazi olmaktan büyük sevinç duyan hikâye kahramanı, ölmek istememektedir. Fakat bunun sebebi ölüm korkusu değil büyük aşk duyduğu bayrağının düşman eline geçecek olmasından kaynaklıdır. Ayrıca Türk milliyetçiliğinin arttığı bu dönemde yaşanan olayların yalnızca hikayelerde karşımıza çıkmadığına da şahit olunmaktadır. Öyle ki Süavi Gökmen, İsviçre’nin Neuhatel kentinde gittiği bir sinemada yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

“Osman Nevres Recep ile birlikte sinemaya gitmiştik. Film başladı. Trablusgarp’ta Türklerle İtalyanların mücadelesi gösteriliyordu. Uslu uslu seyrediyorduk. Gerçi Türkleri küçük düşürücü sahneler gördükçe biz huysuzlanıyorduk, Nevres büsbütün küplere biniyordu ama, yine de seyrediyorduk...Bir ara beyaz perdeye şöyle bir yazı aksetti:

“Vive I’talia (Yaşasın İtalya)

A bas les Tures (Kahrolsun Türkler)

Ben farkında bile olamadım. Karanlıkta bu yazı beyaz perdede görünür görünmez Nevres tabancasını çekti ve perdeye arkası arkasına üç el kurşun sıktı. Ben Ne oluyorsun? Ne yapıyorsun? demeye bile fırsat bulamadım. Birden ortalık ana baba gününe dönüverdi. Hemen ışıkları yaktılar. Polis çağırdılar. Polis geldi. Bizi karakola aldılar. Orada Nevres “Türklüğe kimsenin hakaret etmeye hakkı yok.” dedi. Neuhatel’de o zaman sadece iki polis vardı. Bunlar da bizi severlerdi... O arada Kanton’un başkanı da hadiseden haberdar olmuş, bizimle komşu oturuyormuş zaten, bunu o zaman öğrendik. Karakola telefon etti işin aslını öğrendi. Polis bizi haklı gösterir mahiyette konuştu. Adam araya girdi. Biz kurtulduk.²³³

²³³ Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s.212.

Sinemada yaşanan bu olayda görüldüğü üzere Osmanlıcılık ya da İslamcılık fikirlerinden kopuş yaşandığı açıkça hissedilmektedir. Nevres adlı kişi verdiği tepkide “Türklüğe kimseye hakaret etmeye hakkı yok” diyerek Osmanlı vatandaşı ya da Müslüman oluşu üzerinden kendisini savunmaya yeltenmeyerek doğrudan milli kimliği ile ön plana çıktığı görülmektedir. Trablusgarp Savaşı’nda bölge halkının Arap olmasından dolayı her ne kadar İslamcılık politikası yürütülüyor olsa da din kardeşliğinden daha çok milli birliğin ön plana çıktığının izlerine de rastlanmaktadır.

Salime Servet Seyfi’nin Uşi Antlaşması’nın imzalanmasına yakın bir zamanda Şehbal Dergisi’nde yazdığı “*Türk Trablusgarp’tan Nasıl Döner*” isimli hikayesinde Türklerin fedakarlığını konu edinmiştir. “*Türk bilir: analar, yiğitler doğurup ölür, yiğitler yiğit gibi ölür; kardeşler ölür ve babalar -adettir- hepsine hasret gider. Anadolu’nun mukadderatı bu!..*” Türk ailelerinin, anne babalarının ve gençlerinin vatanları uğruna, devletini korumak için yaptıkları fedakarlıklar bu cümlelerle anlatılır.²³⁴

“...Orada babasının harbe giderken çıkıp hiç gelmediği yerde oğlu duruyordu. Evet bir an evvel kanlı vücudu Trablus çöllerinde yatıyor zannederek ruhunu fatihasını semalara tevdi ettiği oğul! Zaten bu mazlum yurdun, mazlum köşelerinde bütün can ve mallarını vatan uğruna verip kapanan kulübenin kapılarını kim açar? Canlara kıyan dağdaki canlar bu kapanmış kapıları bilir ve açmaz! Meğerki on binde bir ya Yemen’de ya Karadağ ya Balkan’da ya Havran’da ya Berberiyeye kıyısında nasılsa sağ kalıp gelmiş bir oğul ola!

Trablusgarp’tan dönen oğlunu karşısında gören anne, savaşa gidenlerin aslında bir daha hiç dönmeksizin gittiğini ima etmiştir. Trablusgarp’a gidenlerin sağ olarak dönme ihtimallerinin az olduğunu bilerek çocuklarını, eşlerini cepheye gönderen kadınların, vatanlarını korumak uğruna sevdiklerinden vazgeçtiği vurgulanmıştır.

“... Ana oğlunu namaz kıldığı seccadenin üstüne çekti; ikisi de birden bu müebbed ulviyet üstünde diz çöktüler. Ana soruyordu: Trablus oğul? Türk delikanlısı, birden çehresi hunhâr-ı hamîyetle kızarak durakladı: Vallahi, dedi. Ana senden başka sevdiğim yok. Eğer Trablus’u almasaydık seni bile görmeye dönmezdim. İmam sana okumadı mı ki biz Türkler dönmeden evvel son İtalyan taburu güç bela canlarını zırlılarına attı!”

²³⁴ Ceyhan, a.g.e., s. 43- 46.

Salime Servet Seyfi, Uşi Antlaşması'nın imzalanacağı günlerde kaleme aldığı hikayesinde gerçeklikten uzak tamamıyla hayalinde olmasını istediği, dilediği bir kurguyla belki biraz da son ümit kırıntılarıyla Trablusgarp'ın düşman elinden kurtarıldığını kaleme almıştır.

Sabah Gazetesi'nde "Trablusgarp Elvah-ı Hamasetinden" başlıklı hikâyede savaşın 1912 senesinde İtalya'nın zaferiyle sonuçlanmasına ve Trablusgarp'ın kaybedilmesine rağmen halen Trablusgarp hikayelerinin yazıldığı görülmektedir.²³⁵

"... Şeyh Muhammed mesud, Trablusgarp'ın sahil-i bahr-de kain çıkara nahiyesi meşayihündandır. O havalide cesaretiyle ve salabet-i dinniyesiyle ve bütün emsali misillü arş-ı hilafete fart-ı sadakat ve ubudiyetiyle maruftur. Trablusgarp'a İtalyanlar korsancasına tecavuzat-ı caniyatta bulundukları vakit üç gün içerisinde memlketin her tarafına istilâ edeceklerini zannediyorlardı. Hatta bu sefere bir tenezzüh-i bahri namını vermişlerdi. Fakat Trablus kahramanları bulununca hakikati güzel anladılar. İşte ata topraktan cüda ve her türlü esbâb-ı harb ve maişetten mahrum kalmış olan bu mübarek Trablus vilayetimizi düvel-i muazzama namını taşıyan İtalyanların karşısında Trablusgarp'ın Arab ve Araban ahalisi iki sene müdafaa ettiler. O derece ki İtalya ordusu sahildeki donanma toplarının menzili haricinde bir adım içeriye ilerleyemedi. Balkan Harbi sebebiyle sulhun nasıl müessirât-ı avâmil altında inikâd ettiği umumen mâlum olduğu için izahından sarf-ı nazar edildi... Mülazım Abdullah Efendi'nin "Uzaktan imdadınıza geliyorum acele etmeyiniz" suretindeki nidasına ve işaretlerine de ehemmiyet vermeyerek bakınız ne diyordu: "Bir Arap Şeyhi düşmanı nasıl kılıcıyla gebertir?!" Abdullah Efendi maiyetindeki efrad ile yetiştigi vakit düşman müfrezesinin lâşeleri kan içinde idi. Mülazım Abdullah Efendi de "Görürsün, bir Türk zabiti de ilk fırsatta düşmana ne yapar? dedi ve Arap şeyhiyle kucaklaşarak gazasını tebrik etti..."

I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı günlerde kaleme alınan hikâyede yazar Türk-Arap birlikteliğinin yeniden canlanacağını hayaliyle yukarıdaki paragrafı kaleme aldığı görülmektedir. İtalyanların ise aslında bekledikleri gibi Trablusgarp'ı kolayca alamadıklarını, Osmanlı ordusunun gücünü gördükleri vurgulanmıştır. Ancak Balkan Savaşı'nın çıkmasıyla Trablusgarp'ın İtalya'ya zorunlu olarak bırakıldığı sulh sağlandığı vurgulanmaktadır.

"... Seyyid Abdüsselam Esmer Hazretlerinin merkad-ı mübareklerinde verilmiş idi. Orada toplanan iki bin kadar Arab'a şu suretle irad-ı hitabe edilmiş idi..."

²³⁵ Sabah Gazetesi, nr: 9443, 25 Aralık 1911.

“İtalyanlar Trablus ‘umuzu almak ve mekab-ı mübarekin pûşide-i âliyesine mustaba-i iş ü işretlerine ferş etmek, mülevves çizmeleriyle şecia-ı İslâmiyet olan bu şebeke-i tâhireyi yıkmak istiyorlar. Ey maşer-i İslam siz buna razı olur musunuz, razı olanlar evine gitsin. Olmayanlar benimle Humus müdafaasına gelsin.

Bu sözler üzerine bu iki bin kişide hasıl olan heyecanı tasvir gayri mümkündür, düşmanı arayıp bulmak, boğmak arzusunu ancak deniz teskin edebilmiş idi. Harp devam ettiği müddetçe de kanlarını akıtarak Seyyid Abdüsselam Esmer’in de medfun olduğu o hak-i pâk vatani kurtarmak için ale’ d-devam ve bilâ- arâm çalıştılar. Ve her fırsat zuhurunda yine aynı mertlikle ve ciddiyetle çalışıyorlar. Ezcümle bu defa harb-i Umumiyenin ilanı ve İtalya’nın da düşmanlarımıza iltihakı üzerine umumen ayaklanarak İtalyanları hemen bütün Trablus’tan tard ettiler. Toplarını, silahlarını, erzak ve mühimmatlarını iğtinam ettiler. Acaba Irak’ın mübarek ve feyyaz toprağında bu düşman-ı din ve istiklalimize karşı müdafaa edilecek, Seyyid Abdüsselam El-Esmer yok mudur?”

Sabah Gazetesi’nde kaleme alınan hikâyede görüldüğü üzere bir savaş propagandası yapılmaktadır. I. Dünya Savaşı’nda yakın geçmişte yaşanan Trablusgarp’ın etkisi halen devam etmektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki hikâye gerçeği değil yazarın hayalindeki duyguları yansıtmaktadır. Öyle ki, Trablusgarp’ta yaşayan Arapların Türklerle birlik olarak İtalyanları Trablusgarp’tan kovduğu ifade edilmektedir. Ve aynı şekilde düşmanları Irak’tan da çıkaralım nidaları atılmaktadır. Ancak hikâyede Trablusgarp’ın Uşi Antlaşması’yla kaybedildiği göz ardı edilmek istenmiştir. Reddedilen gerçekliğin yerine Türk-Arap dostluğuna ve birlikten doğan zafere vurgu yapılarak din düşmanları olarak nitelendirilen düşmanlara karşı cihat propagandası yapıldığı ifade edilebilir.

2.5.3.Tiyatrolarda Trablusgarp Savaşı

Tiyatro, toplumu yansıtan bir ayna rolü görmektedir. Toplumsal süreçleri, toplumun yaşadıkları karşısında sergiledikleri tavır ve tutumları sahnede bizlere yansıtır. Tiyatro yazarları, sergiledikleri oyunlarında kimi zaman toplumun geleneksel değerlerini paylaşıırken, kimi zaman da onlara karşı çıkıp çatışabilirler. Ancak her iki durumda da tiyatro, izleyicisine yani topluma dokunur.

Tiyatro yazarları ve oyuncular da bu şekilde kamuoyuna iletmek istedikleri mesajları, benimsetmek istedikleri düşünceleri sahnelerinde konu edinir. Osmanlı toplumunda bir kültürel etkinlik olarak tiyatronun ilgi gördüğü dönem II. Meşrutiyet ile başlar. Meşrutiyet’in ilanından duyulan memnuniyet, sahneye de yansımış, tiyatro

yeni özgürlükçü siyasal iklimin korunması için bir görev üstlenmiştir. Tanzimat döneminde yazılmış ancak daha sonra yasaklanmış olan “Vatan yahut Silistre” gibi çeşitli oyunlar bu dönemde yeniden sahnelenmeye başlanmıştır. Bu dönemde istibdat döneminin baskıları yerilirken, bir yandan da orduyu öven vatan sevgisini, özgürlüğü dile getiren oyunların sahnelendiği görülmektedir.²³⁶ Ancak burada belirtilmelidir ki II. Abdülhamid’in tahttan indirilişiyle ve II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte daha özgür bir atmosfer oluşmuşsa da bu durum tam bir özgürlük alanı sunmuştur demek doğru değildir. Meşrutiyet’in ilanından kısa bir süre 1909 Matbuat Kanunu ile basın faaliyetlerinin sınırlandırıldığı gibi sanatsal çalışmaların da sansür uygulaması devam ettiği Osmanlı belgelerine yansımaktadır. 19 Mart 1910 tarihli belgeye göre toplum ahlakına etkisi olan piyeslerin oynanmadan önce yasaklayabilmekteydi. Maarif Nezareti tarafından duyurulmakta ve zabitanlar da bu tiyatro piyeslerini menedebilmektedir.²³⁷ Ancak 10 gün sonra alınan bir kararla tiyatro piyeslerinin oynanmadan önce menedilmesinin uygun olamayacağı belirtilmiştir. Bunun yerine ahaliyi tahrik eden veya insanların zihinlerini kurcalayan piyeslerin oynanmadan önce zabıtlar tarafından yasaklanması kararı alınmıştır.²³⁸ 5 Kasım 1910 tarihinde Üsküdar Mutasarrıflığına çekilen bir telgrafnamede ise piyeslerin sergilenmeden zararlı görülerek sansürlenmesine tepki gösterilmektedir. Belgeye göre, tiyatro piyeslerini maarif nezareti tarafından kontrol ve tetkik edilmektedir. Emniyet müdürlüğüne bağlı olan polis müdürlüğü tarafından piyeslerin kontrol ve yasaklanmasının kanuna aykırı olduğu belirtilerek piyeslerde suç unsuru varsa mahkemeye verilmeleri gerektiği ifade edilmiştir.²³⁹ 22 Kasım 1910 tarihli bir belgeye yansıyan bilgilere göre ise Tokad

²³⁶ Ender Akyol, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Bir Uluslararası İlişki ve Propaganda Aracı Olarak Tiyatro Gezileri”, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, cilt 18, sayı 3, 2019, s. 1085.

²³⁷ “Ahlak-ı umumiye tesiri der-kâr olan tiyatro piyeslerinin kable’l evvelce sansüre tabii tutulması lüzumuna dair bahs-i ifadesi hakkındaki maarif nezareti celilesinden gelen 28 Şevval 1326 tarihli 1622/2086 numaralı tezkirenin leffen cenab-ı aliyelerine irsal kılınmış ve maarif-i umumiye kanununun neşrine kadar ahlak ve asayişe mugayir piyeslerin zabıtaca men’i tabii bulunmuş ol veçhile icaba yerinde tebligat ifasının himmeti.”, BOA, BEO., 3811/285770.

²³⁸ “7 Mart 327 tarihli ve 4577 numaralı tezkire-yi beyanları cevabıdır. Tiyatro piyeslerinin kable’-evvel zabıtça sansüre tabii tutulmuş efkâr-ı ahaliye sûi te’sir edeceği cihetle katiyen caiz olmayıp ancak tahdiş-i ezhan dahiliyeye tahriri ile ihlal-i asayiş mucib olacak piyeslerin mevki’-i temaşaya vaz’ına teşebbüs olunduğu surette zabitanca derhal malumat alınarak oynanmadan evvel men’i cihetine gidilmek lüzum geleceğinin beyanının ibtidar kılındı efendim. Fi 17 Rebiyülevvel 328/ 16 Mart 1326//29 Mart 1910”, BOA, Dahiliye Evrak Odası Kalemi (DH. EUM.VRK), 2/35.

²³⁹ BOA., DH. MUI., 140/1.

Sancağı'nda edeb ve terbiyeye aykırı piyes oynamasından dolayı mahalli yöneticiler tarafından piyesin oynanmasına engel olunduğu belirtilmektedir.²⁴⁰

Görüldüğü üzere II. Meşrutiyet'in ilanıyla tiyatro oyunlarında artış olduğu ifade edilse de sansür uygulamasının devam ettiğini ve oyunların sahneye çıkmadan önce "toplum ahlakını bozucu içeriklerde" gibi bahanelerle sansüre tabii tutulduğu ya da sergilenen oyunların da yine aynı gerekçelerle cezalandırıldığını ifade etmek mümkündür. Ancak vatan sevgisi, Osmanlı ordusunu öven, savaş propagandası yapan piyeslere ya da iane, bağış gibi konuların işlendiği oyunların ise teşvik edildiği görülmektedir.

Trablusgarp Savaşı esnasında Trablusgarp'ta şehit düşen Osmanlı askerlerinin ailelerine yardım toplamak amacıyla tiyatro oyunları gerçekleştirilmektedir. Basında çıkan haberlerde sahnelenen tiyatro oyunlarından elde edilen gelirin savaş ianesi olarak kullanılacağı bildirilmekte ve Osmanlı halkını savaş seferberliğine çağırılmaktadır. Örneğin, Hakikat Gazetesi'nde çıkan bir haberde Trablusgarp Şühedası Eytam ve Eramili Muaveneti Komisyonu'nun tiyatro temsillerinden toplanan parayı mal sandığına teslim ettiği bildirilmekte ve yardımı toplayan "muhterem İttihad ve Terakki evlatları" teşekkürüne mahzar olmaktadır. Ayrıca tiyatro gelirlerinden elde edilen paraların yardım amaçlı kullanıldığı bir başka alan da uçak satın alınması konusu olmuştur.²⁴¹ Trablusgarp Savaşı devletin en uç noktalarında yaşanan bir savaş olması nedeniyle bu savaşın duygusunu yaşatmak ve yansıtmak adına da tiyatroların sergilendiği görülmektedir. Bu eserler Sahne-i Edep Müdürü Mehmet Sezai tarafından kaleme alınan Cihad-ı Mukaddes yahut Trablusgarp'ta Osmanlı- İtalya Cengi (1911-1912), Mehmet Râif'in Osmanlı-İtalya Trablusgarp Muharebesi yahut Osmanlı Muzafferiyeti (1327), ve Abdurrahman Ali'nin Devlet-i Aliyye-İtalya Muharebesi yahut General Canova'nın Nedâmeti (1328) isimli oyunlarıdır. Bu oyunların metni günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan başka metni elimizde olmayan ve temsil

²⁴⁰ "Sefaretin iltiması üzerine Tokad Sancağı'nda familyasıyla adab ve terbiye dairesinde jimnastik-i icabiyatına müsaade buyrulmuş olan ve bu kere nefsi-i Sivas'a azimet eden madam "Virijina" namlı hatunun mahall-i mezkûrda dahi icra- yı labiyata teşebbüs etmiş isede hükümet-i mahalliye tarafından mümana'at edilmiş olduğu sefaret keşide ettiği telafatnameden anlaşılmıştır. Evvelce... bulunduğu veçhile ancak bu sayede te'min-i ma'îşet edebilecek bu gibi acizenin daima meşmul-ü atafet kerimaneleri olacağı der-kâr olduğundan bu defa dahi mezburanın icra-yı labiyede müsaade olunmasına dair Sivas vilayetine ba-telifat iş'ar buyurulmasının devlet-i müşarül-ileyhinin Dersaadet Sefir-i kebiri suret-i hususiyede iş bu... ile iltimas eyler." BOA., Dahiliye Hukuk (DH.H....) 37/7.

²⁴¹ Ulucutsoy, a.g.e., s.491.

edildiklerini çeşitli yayın organlarından öğrendiğimiz aynı konuda oyunlar da vardır. Örneğin Mısırlılar Kulübü Heyeti'nin Trablusgarp Muharebesi yararına Şüheda-yı Vataniye isminde Arapça bir oyun sahneye koyduğu o dönme matbuatında kayıtlıdır. Yine Muhsin Ertuğrul'un İntihar (1911) oyunuyla beraber, Türk Özü-Türk Sözü (1911), Satvet-i Osmaniye yahut Vatan Müdafileri (1911), Sultan Adlî yahut Trablusgarp Vak'ası (1914), Trablusgarp (1911) isimli piyesler de Trablusgarp meselesini konu alan ve 1911 ile 1914 tarihleri arasında çeşitli topluluklarca sahnelenen eserlerdir.²⁴²

Metni günümüze kadar ulaşan tiyatro eserlerinden birisi olan Sahne-i Edep Müdürü Mehmet Sezai tarafından kaleme alınan ve Kesişyan Matbaatı yazıhanesinde çıkartılan Cihad-ı Mukaddes yahut Trablusgarp'ta Osmanlı- İtalya Cengi" adlı tiyatro eserinde nasıl bir savaş propagandası yapıldığını ve bu doğrultuda kaleme alınan söylemleri incelemeye çalışacağız. Piyenin ilk sayfasında tiyatronun milli, tarihi ve askeri dram olduğu belirtilmektedir. Ayrıca 4 perdeden oluştuğu ifade edilir.

"Min gayr-ı haddin ve liyakaten "Cihad-ı Mukaddes Yahud Trablusgarp'ta Osmanlı-İtalya Cengi" unvanıyla kaleme aldığım eser acizanemde her ne kadar eser-i hatanın mevcut olduğunu biliyor isem de şimdiye kadar mevki-i intişarede bulunan piyeslerin cümlesine faik olduğunu ma'a el-fetihar(?) ilan ile bu babda yazdığım eserimde müşahede olunacak hata ve sevabın nazar-ı im'ana alınmamasını temin eylerim. Minallahi't- tevfik."

Tiyatro kitabının girişinde yer alan bu cümleler ile eserde birtakım hatalarının olduğunu kabul eder. Ayrıca şimdiye kadar yayınlanan ve oynanan tiyatroların daha üstün olduğunu iddia eder. Ancak yazdığı eserde görülen hataların dikkate alınmamasını rica eder.²⁴³

Beş meclisten oluşan birinci perdede, piyesin girişinde Trablusgarp'ın belediye reisi Hasune Paşa ile Osmanlı hükümdarlığının bölgedeki temsilcilerinden olan Defterdar (Vali vekili) ve kumandanın konuşmasına yer verilmektedir. İtalya'nın Osmanlı'ya nota verdiği ve sahillerini bombardımana tutacağına dair telgraf alındığı canlandırılır. Bunun üzerine de İtalya'nın savaş ilanına karşı alınması gereken önlemler ve nasıl davranılması gerektiğine dair konular tartışılmaktadır. Ancak

²⁴² Abdullah Şengül, Türk Tiyatrosunda Tarih, *Turkish Studies*, cilt 4, 2009, s. 1952.

²⁴³ Mehmet Sezai, *Cihad-ı Mukaddes yahut Trablusgarp'ta Osmanlı-İtalya Cengi*, Kesişyan Matbaası, İzmir 1327 (1911-1912), s. 1.

Hasune Paşa ise “...*İtalya tebaası olur isek rahat yaşarız. Teslim olalım*” Sözleriyle İtalyanlara karşı direnmenin anlamsızlığını savunmakla birlikte onlardan olursalar daha rahat edeceklerini dile getirmektedir. Açıkça İtalyanları savunmaktadır. Bu esnada Trablusgarp Mebusu Cami Bey şiddetle Hasune Paşa’ya karşı çıkmaktadır. Osmanlıların vatanlarını korumak uğruna mallarını, canlarını ve hatta çocuklarını gözlerini kırpmadan feda edebileceklerinin propagandası yapılmaktadır. Osmanlı Hükümeti’nin ve İslamiyet’in şeref ve haysiyeti için bu yolda tek bir kişi kalmayana kadar savacaklarını dile getirmektedir. M. Sezai, geçmiş tarihe atıfta bulunarak Trablusgarp’ın Kartacalılara ait olduğunu hatırlatmaktadır. İtalyanları ise Sicilya haydutları olarak nitelendirmektedir. İtalya’nın medeniyet getireceğiz söylemlerine de gönderme yaparak medeniyetin doğu ya da batıdan değil Trablusgarp’tan doğacağı vurgulanmıştır. Hasune Paşa’nın oğlu ise babasının İtalya’yı savunmasına karşılık sert tepkilerde bulunarak babasını vatan haini olarak görür.

İkinci perdede kumandan, defterdar, Cami Bey, Hidme, Fethi Bey, Şeyh, Liman Reisi, Hasune Paşa, Seyfi Bey’in konuşmalarına yer verilmiştir. İkinci Perde, Osmanlı’nın dost arayışıyla başlar ve İngiltere’nin dostluğuna itimat edilmektedir. İngiltere’nin, İtalya’nın şehri bombalamasına izin vermeyeceği vurgulanmaktadır. İtalya’nın ise tüm dünyaya karşı gülünç duruma düşeceği düşünülmektedir. Papalık üzerinden İtalya’nın kanlı tarihi olduğunu vurgulayarak düşmanı halkın gözünde itibarsızlaştırmaya çalışılmaktadır. Bir diğer yandan piyesin ilerleyen sahnelerinde şeyh kılıkli bir yolcu gelir. Şeyhin kim olduğu herkes tarafından merak edilmektedir. Kamufle olarak gelen adam kıyafetlerini değiştirince Paris Ateşemiliteri Kurmay Binbaşı Ali Fethi Bey olduğu görülür. Binbaşı Fethi’nin Tunus üzerinden Trablusgarp’a gelebilmesi herkes üzerinde büyük bir sevince sebep olur. Bu kısımda orduya gönüllü olarak katılan askerlere gönderme yapıldığı açıkça hissettirilmiştir. Hatta Cami Bey, Fethi Bey’in gelişinden çok memnun kalarak onu övgü yağmuruna tutmuştur. Cami Bey’in Osmanlıların geçmiş başarılarına, savaşlarına da atıf yaparak tiyatroyu izleyen seyirciler üzerinde bir motivasyon etkisi yapılmaya çalışıldığı görülmektedir.

*“Sizler her biriniz, bir seyyar kal’a evvelen zabt-u askerler, ecdadımız,
Plevnelerde Belgradlarda Kırında Kars’ta, Tuna boylarında, ta Viyanalarda dilirâne
ve şeciâne düşmanla çarpıştınız. Sizin babalarınız mü’eddâd(?)da Girit’te Golos’ta*

Dömeke’de düşmanların kafalarını ezdiler. Düşmandan kaçtılar. Ve evladları da bu haydud çetelerinden kaçmayacaklar”

Osmanlı ordusunun savaşmaktan kaçmadığı cihatçı yönü ele alınarak Trablusgarp’ta da aynı şekilde o ataların çocukları olan askerlerin kaçmadan savaşacağı duygusu seyircilere iletmek istenmiştir. Cami Bey, Pan-islamist göndermelerden İtalya aleyhinde yapılan ittifak-ı husumet kampanyasına kadar geniş bir alanda savaş propagandası yapmaktadır. *“Osmanlıların maneviyatı üç yüz elli milyon nüfus üzerinde hükümdardır. Bunlara yalnız bir işaret yeter”* Bu cümleden hareketle Osmanlı Devleti’nin halen hilafetin temsilcisi olmasına vurgu yapılmıştır. Dünya Müslümanlarının tek bir çağrı savaşmaya hazır olduklarını vurgular. Cihat ve hilafet kavramları üzerinden propaganda söylemleri yapılmaktadır. Tiyatro piyesinin ilerleyen safhalarında ise Osmanlı Devleti’nin ne geçmişte ne de bugün tek bir toprak parçasını dahi savaşmadan vermeyeceği vurgulanarak, devletin toprak bütünlüğünü ve korumadaki azmi ve kararlılığı gösterilmek istenmektedir. Öte yandan Osmanlıların yine savaşçı yönü vurgulanarak *“Bütün milletleri şecaat ve metanetle hayran bırakmış namımız dünyayı sarsar Allah’ın inayetine sığınırız.”* İtalya’nın Trablusgarp’ı çok kolay bir şekilde alacağız düşüncesini boşa çıkarılmak istendiği görülmektedir. İkinci perdenin son meclisinde Hasune Paşa, İstanbul’un Trablusgarp’ı gözden çıkardığını belirterek şehri İtalyanlara bırakacağını söylemesi üzerine oğlu tarafından vurulmaktadır. Bu kısımda ise vatan, toprak sevgisinin her türlü sevginin üstünde olduğunu, gerekirse bir evlat tarafından vatanı uğruna babasından dahi vazgeçebileceğinin propagandası yapılmaktadır.²⁴⁴

Üçüncü perdede kumandan, Cami Bey, Mağribi ve Oğlu, Fethi Bey, Kadın adlı karakterler tiyatro sahnesinde yer almaktadırlar. Bu isimler Trablusgarp Savaşı’nda cephede yaşanan olayları üçüncü perdede seyircilere şöyle yansıtmaktadır; Üçüncü perdede düşman gemilerinin batırıldığına dair devran eden söylentilerle Osmanlı ordusunun başarısı vurgulanmak istenir. Öte yandan Trablusgarp’ta yaşayan yerli halkın desteğinin de olduğu seyircilere yansıtılmak istenir. Bu düşünceden hareketle de Arap-Berberi yerli unsurlarından olan Magribi kadının elinde sus testisiyle ordugaha gelip yardım etme isteğini konu edinir. Savaştan korkmayan Magribi kadının vatan sevgisi ve şuuru işlenir. Kadın atalarının *“Kartaca, Endülüs, Tarık Bin Ziyad ve*

²⁴⁴ Sezai, a.g.e., s. 14-21.

Turegler” olduğunu vurgulayarak düşmandan korkmadığını ve Osmanlı ordusunun yanında olduğunu dile getirir. M. Sezai, Osmanlı ordusunun yanında yer alan yerli halkı unutmuyarak Arap- Osmanlı ordusunun ittifakını, birliğinin propagandasını yapmıştır. Bir diğer yandan da orduya düşmandan korkup sığınan bir küçük çocuk ve annesi arasında geçen konuşmaya yer verilir. Küçük çocuk, vatanını korumak uğruna cepheye gitmek ister. Şehit olmak arzusuyla yanan bir genç gibi karakterize edilir. Yazar büyük küçük, yaşlı çocuk dememden herkesin canı pahasına da olsa vatanını savunmaya hazır olduğunu bir kez daha vurgular.²⁴⁵

Tiyatronun son perdesinde ise yer alan Şeyh, Fethi Bey, Kumandan, Cami Bey karakterlerinin konuşmasına yer verilmektedir. Son perdede ise Trablusgarp ve savaşın yaşandığı diğer şehirlerde İtalyanlara karşı direnişin, savunmanın genel durumu hakkında bilgi verilir. Osmanlı ordusunun düşmana gece baskını yapması konu edinir. Aynı zamanda bölgenin ileri gelen şeyh ailelerinin de desteği olacağı vurgulanmaktadır. İtalya’nın, Trablusgarp’ta yaşayan şeyh ailelerini kendi tarafına çekmek için yaptığı faaliyetlere rağmen şeyhler ve beraberindekilerin Osmanlı yanında olduğu hatırlatılmak istenmektedir. İtalya’n askerlerini, mücahitlerin denize döktüğünü ve gece baskınlarında İtalyan tabyalarını ele geçirilmesi sonucu Osmanlı bayrağının kalelere dikilmesi gibi sahneler canlandırılarak zafer duygusunun yaşatıldığı sahneler canlandırılmıştır. Böylelikle halkın da duygularını ve motivasyonlarını diri tutulmaya çalışıldığı görülmektedir.

“Kardeşlerim vatan ve millet uğrunda şehid olmak bin yıl yaşamaktan daha evladır. Ecdadımızın ervahları ve kemikleri bize doğru bakarak “bizi bu alçakların ayakları altında çiğnetmeyiniz geliniz bizi bu köpeklerin ayakları altından kurtarınız” diye feryad ediyorlar. Gidelim yavrularım gidelim de ecdadımızın kemiklerini kurtaralım.”

Nidalarıyla yine cihat ve şehitlik duygularının doruklara çıkarılmak istendiği bu duyguların propagandası yapıldığı görülmektedir. Piyes, “Yaşasın Osmanlı ve Urbanlar yaşasın kahraman askerler” nidalarıyla bitirilir.²⁴⁶

M. Sezai’nin tiyatrosu genel olarak değerlendirilecek olursa Osmanlı ordusunun büyüklüğünden, geçmişte zaferle sonuçlanan savaşlardan ve seferlerden

²⁴⁵ Sezai, a.g.e., s. 21-27.

²⁴⁶ Sezai, a.g.e., s. 27-31.

esinlenerek atalarının zaferleri ve cihad duygusu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda yerli halkın, Urbanların Osmanlı yanında olması, İslam dünyasının Osmanlı yanında olması, büyük küçük demeden her kesimden her yaştan ve cinsiyetten insanların cepheye gitmekte, savaşmakta gönüllü olduklarının propagandası yapılmaktadır. Milli ve dini duyguların harekete geçirildiği ve bu duyguları kullanarak Osmanlı halkı üzerinde tesir bırakılmak istendiği görülmektedir. Vatanseverlik dozajının yüksek olduğu söylemlerin benimsendiği görülmektedir.

2.6.ASKERİ VE SİYASİ HABERLERİN VİLAYET GAZETELERİNE YANSIMASI

İtalya, 29 Eylül 1911’de Osmanlı Devleti’ne savaş ilan ettiğinde bu savaşı kısa süre de zaferle sonuçlandıracağına inanıyordu. Ancak düşündüğü gibi olmadı. Kuvvetli donanmasına ve çıkardığı binlerce askerine rağmen kıyıda ancak birkaç kilometre içeriye ilerleyebilmiştir. Bu nedenle savaş farklı bölgelere yayılmıştır. Trablusgarp Savaşı’nın harekât alanı şöyledir; Osmanlı-İtalyan Harbi’nin harekât alanı; Afrika Kıtasında, Trablusgarp Vilayeti ve bağımsız Bingazi Sancağı; Trablusgarp dışındaki (genellikle Doğu Akdeniz, Ege Denizi, Yunan Denizi, Adriyatik Denizi, Kızıl Deniz) Osmanlı Devleti’ne ait belli başlı limanlar ve adalar özellikle (Onikiada)dır. Trablusgarp ve bağımsız Bingazi Sancağı’nda cephele İtalyanların çıkarma yaptıkları şehir ve kaza merkezlerinin karşısında açılmıştır. Bunlar batıdan doğuya doğru Trablus, Homs, Mısırata, Bingazi, Tobruk ve Derne cepheleleridir.²⁴⁷

İtalyanlar, Ekim ayı içerisinde Trablus, Tobruk, Derne ve Bingazi gibi kıyı şehirlerini alabilmişlerse de ülkenin iç kısımlarına kadar ilerlemeleri mümkün olmamıştır. Osmanlı Devleti ise savaşa çok zor şartlar altında girmiştir. İtalya’nın bir askeri harekata başvuracağına ihtimal vermemesinden dolayı Trablusgarp’a yeterli ölçüde askeri hazırlık yapmamıştır. İtalya’nın Trablusgarp’ı işgal edeceğine dair yapılan söylentiler karşısında Hak Yolu Gazetesi’nin 16 Şubat 1911 tarihli yazısında şu söylemlere yer verilmiştir;

“İtalya ile aramızda zaten bir hudud meselesi var idi. O mesele henüz hükümete havale suretiyle hal olunmuş bir hal-i kesb eder etmez bir de (Guzman²⁴⁸)

²⁴⁷ Nejdett Karaköse, *Afrika Grupları Komutanı Kafkas İslam Ordusu Komutanı Sütluçe Fabrikasının Sahibi Nuri Paşa (Killigil) Enver Paşa’nın Kardeşi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2012, s. 42.

²⁴⁸ Gazete haberinde bahsedilen Guzman olayı özetle şöyledir: Guzman adlı kişi bir süre Trieste Gazetesi’nde gazetecilik yapmış, Arjantin pasaportlu solcu bir İtalyan’dır. Karışık bir kişiliği ve yaşamı

*meselesi çıktı. İtalya'da garib bir halet-i ruhiye vardır. Bu devlet ahenk-i düveliyede yani düvel-i sitte muazzamada ismi olan devletlerden ise de kuvvet-i müddetce yani sinai ve maarifçe ikinci derecede böyle güç ismi yad olunur devletlerden olduğu ve binaen-aleyh siyasetde hissiyatça düvel-i muazzama-i saire ile fırsat buldukça Devlet-i Osmaniye ile boy ölçmeye çıkışır ve bize karşı galibiyet kazandıkça poh pohlanır. Ve güya hissiyatını yoksullatmış olur. (Guzman) Amerika'da Arjantin Cumhuriyeti tebaasından olub İtalya'nın aleyhinde bulunur bir muharrir imiş. Ahiren Trablusgarp'a gelmiş. İtalya Hükümeti, Osmaniye'den "Guzman" nın Trablusgarp'tan tardını istiyor. Ne için? Zira Guzman'ın Trablus'ta bulunması İtalya devlet-i fahimesinin Trablusgarp'taki nüfuz-ı siyasisine hanel verirmiş. İtalya'nın dediği oldu. Guzman Trablus'tan ihraç edildi. Her türlü hukuk-ı kuvaide-i medeniyeti ayaklar altına alarak dediğini bize yaptıran İtalya Devleti fahim istihsal ettiği neticeden karlı mı çıktı zararlı mı çıktı müstakbel-i karibde inşallah görecektir. Trablus'ta iddia ettiği nüfusun muhafazası yolunu biz inayet-i hakla elbet bir gün gelüb İtalya'ya öğreteceğiz. 30 sene Abdülhamid'e karşı ihtiyar-ı sükût ederek tahammül eden ve akıbeti kendisine haddini bildiren Osmanlılar inde'- icab sükût ve tahammül etmek yolunu bilir. O sükût ve tahammülden kimse yüz bulmamalıdır. Bu sükutlar ileride daha baliğ söylemek için olduğunu İtalya'da bilmelidir. Elbette bilecek, bilecek ama iş işten geçmiş olacak."*²⁴⁹

İtalya'nın garip bir ruh halinde olduğunu ifade eden gazete yazarı, Avrupa devletleri karşısında sanayi ve eğitim konularında geri bir planda olduğunu belirterek İtalya'yı küçümser. Hak Yolu Gazetesi'nin yazarı, İtalya'nın Avrupa devletlerinin gözünde ikinci sınıf bir devlet muamelesinden kurtulabilmek için Osmanlı Devleti ile boy ölçüşmeye kalkıştığını ve Osmanlı'ya karşı bir zafer elde edebilirse Avrupa devletleri tarafından şımartılacağını ve küçük görülmek yerine onların övgüsünü kazanacağı düşüncesinde olduğunu ifade etmiştir. Gazete yazısının devamında ise İtalya'nın aleyhine yazılar yazan Guzman adında bir İtalyan yazarın İtalya'nın isteği doğrultusunda Trablusgarp'tan kovulmasına tepki gösterilmektedir. İtalya'nın Trablusgarp'taki nüfuzunu zedelediği gerekçesiyle Trablusgarp'tan kovulmasıyla tüm

olan bu kişi Trablusgarp'ta İtalyanca Progresso Gazetesi'ni çıkarmıştır. Özellikle Banco di Roma'nın görevini gözler önüne seren bir yayına girişmiştir. İtalyan sızmasının baş mimarı konsolosu, bunun vilayet yöneticileri ve yerli vatan severler üzerindeki olumlu etkisinden rahatsız olarak Guzman'ın sınır dışı edilmesini sağlamıştır. Ancak 1911 Ocak ayında Guzman yeniden Trablusgarp'a geri dönmüştür. Ama daha Trablusgarp'a ayak basar basmaz İtalyan kavasları tarafından tutuklanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar Osmanlı polisi müdahale etmişse de olayın büyümesi üzerine ve Babıali'nin de İtalya ile arayış bozmak istemeyişinden dolayı Guzman'ın yeniden sınır dışı edilmesi emrini vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Orhan Koloğlu, *Osmanlı İtalyan Libya Savaşı'nda İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1999, s. 43.

²⁴⁹Hak Yolu Gazetesi, nr.: 1, 16 Şubat 1911.

hukuki hakların ayaklar altına alındığını dile getiren yazar, nasıl ki II. Abdülhamid'in tahttan indirilişini sabırla beklediysek ve günü geldiğinde Osmanlılar ona haddini bildirdiyse İtalya'ya da günü geldiğinde Allah'ın yardımıyla haddinin bildirileceğini ifade ederek bir göz dağı vermeyi tercih etmiştir. Gazete yazısında da anlaşıldığı üzere İtalya'nın küçümsendiği ve ona karşı bir meydan okuma görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin İtalyan tehdidini küçümsemesindeki bir diğer etken ise, 1896 yılında Adua'da Habeşiler tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmasıdır. İtalya'yı bu yenilgisinden dolayı ciddiye almayan Osmanlı Devleti; Arnavutluk, Makedonya ve bazı Arap vilayetlerindeki arkası kesilmeyen ayaklanmaları bastırmak için Trablusgarp ve çevresindeki askerleri de iç karışıklığın yaşandığı bölgelere kaydırmıştır. Bu nedenle Osmanlı-İtalya savaşı başladığında Trablusgarp ve çevresinde asker sayısı yalnızca birkaç binden ibaret olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin tüm bu hazırlıksızlığına ve ordusunun zayıflığına rağmen İtalya tam anlamıyla bir başarı sağlayamadı.²⁵⁰

İtalya'nın savaş ilanı etmesinden kısa bir süre önce Trablusgarp'ta bulunan İttihat ve Terakki komitecileri yerli halkı camilere davet ederek buralarda İtalya aleyhinde şiddetli protesto ve propagandaya başlamışlardır. Bunun dışında; İttihat ve Terakki tarafından desteklenen ve 1904-1909 tarihleri arasında valilik yapmış olan Recep Paşa, İtalyan vatandaşlara karşı tavır alarak, onların faaliyetlerine engel olmaya çalışmıştır. Recep Paşa, İtalya'nın savaş öncesi hazırlık yaptığı bu yıllarda Banco di Roma'nın Trablusgarp'ta emlak ve arazi elde etmemesi için çok mesai harcamıştır. Böylece Banco Di Roma'yı büyük zarara uğratmayı başarmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti o sırada Trablusgarp limanının genişletilmesi işini ihaleye çıkarmış ve bu ihalenin İtalyanlarda kalmaması için elinden geleni yapmıştır. Bu olayın üzerine Giolitti'nin aktarımıyla İtalyan Hükümeti: *"1911 Temmuzundan itibaren müttefiklerimiz vasıtasıyla Hükümet-i Osmaniye'nin en kat'i kararlar ittihazını nakabili ictinab bir hale koyacağını anlatmaya çalıştık. Yine müttefiklerimiz vasıtasıyla Babialiye, iki memleket arasındaki münasebatı düzeltmek için bazı tedabir-i ittihazı elzem olduğunu da bildirdik."* şeklinde Osmanlı Hükümeti'ni uyarmıştır. Giolitti'nin bahsettiği bu önlemlerden biri Trablusgarp'ta görev yapan valinin değiştirilmesidir. 1911 yılında Trablusgarp Valisi olan İbrahim Paşa, belediyenin Banco di Roma yerine,

²⁵⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 640.

Osmanlı bankası ile iş yapmasını istemiştir. 1911 yılının başlarında Trablusgarp madeninin işletme imtiyazının Amerikalılara verilmesi söz konusudur. Hem Amerikalıların Trablusgarp'a girmesi hem de İtalyanların Sicilyada bulunan fosfat madenlerinden dolayı sahip olduğu tekeli bozması nedeniyle bu durum İtalyan çıkarına oldukça aykırıdır. İtalyanlar faaliyetlerinin önünde engel olarak gördükleri Vali İbrahim Paşa'nın oradan gönderilmesini istemiştir.²⁵¹

Vali İbrahim Paşa'nın Trablusgarp'ta İtalyan çıkarlarını engellemeye yönelik hareketlerde bulunduğu ileri sürülerek İtalya, valinin değiştirilmesi hususunu Avusturya ve Almanya gibi müttefiklerine bildirmiş ve karşılığında:

“Jön Türkler'in milli bir siyaset takip ettiklerine ve bütün nüfuz ve itibarlarını da bu siyasete istinad ettiklerine nazaran, bu bir irtibat ve nüfuzlarını esaslı surette rehnedar etmedikçe İtalyanlara mühim müsaadatta bulunmayacaklarını, bunu yapacak olsalar sükût etmek tehlikesine bile maruz kalacakları” cevabını almıştır.²⁵² İbrahim Paşa meselesinde Almanya ve Avusturya'nın desteğini alan İtalya, Paşa'nın değiştirilmesi için Bâbîâli'ye yaptığı tazyikleri Ağustos 1911'de daha da arttırmıştır. Bu hususta İtalyan baskılarına dayanamayan Bâbîâli, işi pazarlığa dökmüştür. Trablusgarp Başkonsolosu Postalozza'nın Trablusgarp'a geri dönmemesine karşılık Vali İbrahim Paşa görevden alınmıştır. İtalya'nın isteğiyle Trablusgarp valisinin değiştirilmesi ise Osmanlı Hükümeti'nin zaafını ortaya çıkaran bir mesele olmuştur. Ayrıca İbrahim Paşa yerine vali olarak atanan Bekir Sami Bey'in görev yerine geç gitmesinden dolayı savaş başladığında Trablusgarp'ın valisiz olması da Osmanlı Hükümeti'nin bir başka zaafiyeti olmuştur.²⁵³

İtalya Trablusgarp'ın durumunu ve Osmanlı Devleti'nin bölgedeki mevcudiyetini göz önünde bulundurarak ordusunu konumlandırmıştır. İtalya'nın Kuzey Afrika'daki faaliyetlerine dair bilgilerin başkente ulaştırılmasına rağmen ciddi önlemlerin alınamadığı dönemlerde İtalya, Trablusgarp'ın işgali için uzun süredir gizliden gizliye bölgeye asker ve mühimmat sevk etmiştir. Öyle ki Kastamonu Gazetesi'nde İtalyan gemilerinin Akdeniz'de görüldüğüne dair haberlerin yapıldığı ve

²⁵¹ Akşin, *a.g.e.*, s. 188.

²⁵² Elif Charlotte Nelson Keleş, *İtalya İşgali Sırasında Doğu Ege Adaları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış YL Tezi), İzmir 2014, s. 12,13.

²⁵³ Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 28.

İtalyan basınında da bu haberlerin duyurulduğu bildirilmektedir.²⁵⁴ Bu sevkiyatlardan birisi de 10 Mayıs 1911 tarihinde yapılmıştır. İtalya'nın Tribuna Gazetesi'nde Bingazi muhabiri tarafından gönderilen bilgilere göre İtalyanların Trablusgarp hakkındaki amaçlarının açıkça ortaya çıktığı belirtilmektedir. Capor isimindeki gemi İtalya tarafından Bahr-ı Ahmer'den Bahr-i Sefid'e gönderilmiştir. Bu gemi Musavva'dan Trablusgarp'a 1700 asker ile 473 deve ve 5000 ton kömür taşımıştır.²⁵⁵ Savaş ilan edildiği tarihe kadar da bu tarz sevkiyatların yapıldığı bilinmektedir. Öte yandan Osmanlı Hükümeti de 21 Eylül' de Derne adında bir buharlı gemiyle Trablusgarp'a 20 bin adet mavzer tipi tüfek ve 2 milyon kadar mermi göndermiştir. Bu mühimmat gemisi, İtalyanların bütün engellemelerine rağmen 25 Eylül'de Trablus limanına varıp yükünü boşaltmıştır. Her ne kadar Osmanlı Hükümeti Trablusgarp'a asker ve mühimmat göndermede çok geç kalmış olsa da İtalyanlar için bu askerlerin bölgeye ulaşmasını engelleyememek talihsiz bir gelişme olmuştur. Çünkü İtalyanlar artık yalnızca Osmanlı askerleriyle değil silahlandırılmış Arap aşiretleriyle de çarpışmak zorunda kalmıştır.²⁵⁶

İtalya'nın birçok hazırlığına rağmen Osmanlı Hükümeti uyarıları ve yaşanan gelişmeleri dikkate almakta geç kalmıştır. 29 Eylül gününe gelindiğinde iki devlet arasında karşılıklı notalar nedeniyle Osmanlı-İtalya ilişkileri iyice gerginleşmiş ve savaş patlak vermiştir. İtalya, Mısır sınırından Tunus'a kadar uzanan kıyılarda yer alan Tobruk, Trablus, Bingazi, Derne ve Mısırata şehirlerine donanma ateşi altında asker çıkartarak ve memleketin içlerine doğru ilerlemiştir. 30 Eylül'de başlayan saldırı beş hafta sürmüş ancak İtalyanlar sadece kıyılarda tutunabilmişlerdir. Deniz üstünlüğü olan İtalya'nın sahil kentlerini işgal etmesini engellemek mümkün olmamıştır. Ancak Osmanlı subayları yerli halkı örgütleyerek düşmanın iç kesimlere ilerlemesini engellemişlerdir. İtalya ile resmi bir savaşa girilmesi Devletin sonunu getirebilir

²⁵⁴ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1880, 27 Şubat 1911.

²⁵⁵ "Dahiliye Nezareti Celilesine 27 Nisan 1327 tarihli ve 283 numaralı tezkire-yi aciziyelerindir. Trablusgarp hakkında "Tribuna" gazetesinin Bingazi muhabiri tarafından gönderilip Roma Sefaret-i seniyyesinden irsal kılınan beyanın tercümesi leffen tesyir edildi. İtalyanların Trablusgarp hakkındaki menviyatını (maksadını) teşrih eden bend-i mezkûr muhteviyat-ı hükümet-i seniyyece cidden şayan-ı ehemmiyet bulunmagla nazar-ı dikkat aliyelerinin ceban ve vazifeden add eyledim.- İtalya'nın şimdiye kadar Musavvadın (Cidde Habeşe bağlı/ günümüzde ise İtalya'da) Trablus'a bin yedi yüz nefer asker ve dört yüz yetmiş üç deve ve merkeb ve Musavva'da beş bin ton kömür sevk edildiği ve dün Capor isimindeki gemisinin bahr-ı ahmerden bahr-ı sefide geçeceği Port Said kömür memurluğunun iş'arına binaen bahriye nezareti celilesiyle ... inba ve harbiye nezareti celilesine de malumat kılınmıştır efendim." BOA., HR.SYS., 1548/44, s. 1,3.

²⁵⁶ Childs, a.g.e., s. 29.

düşüncesi ile genç subaylar memleketi bölgesel kaynaklar ile gayr-i resmi bir şekilde savunmaya karar vermişlerdir. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın bilgisi dahilinde Enver Paşa, Fethi (Okyar) Bey ve Mustafa Kemal (Atatürk) Bey gönüllü olarak Trablusgarp direnişini örgütlemek üzere bölgeye gizlice gitmişlerdir. Trablusgarp'ta yerli halk örgütlenerek bir savunma hattı oluşturulmuştur. Osmanlı ordusu, sayıca az ve yetersiz cephaneye sahip olduğundan, Türk savunması gerilla savaşı şeklinde örgütlenmiş ve İtalyanları kıyılarına hapsedmeyi hedeflemişlerdir.²⁵⁷

Bölgeye gönüllü olarak giden subayların görevlendirilmeleri ise şöyle olmuştur; Trablusgarp Cephesi'nin karargâhı Aziziye'de kurulmuştur. Komutanı Miralay (Albay, daha sonra paşa olacaktır.), Neşet Bey aynı zamanda bütün Trablusgarp ve Bingazi'deki kuvvetlerin komutanıdır. Kurmay Başkanı Paris Askeri Ateşesi Binbaşı Ali Fethi Okyar'dır. Paris Askeri Ateşeliği'nden gelmiştir. Yüzbaşı Tahir ikinci kurmay başkanıdır. Ayrıca Kaymakam (Yarbay) Muhittin Bey komutasında aşiret gönüllülerinin ve dört Alman subayının kurduğu bir ileri karakol vardır. Homs Cephesi'nin Komutanı Kolağası (Ön yüzbaşı) Muzaffer Halil Bey (Kut); Kurmay Başkanı Yüzbaşı Hasan Fehmi, karagâhı Cebel-i Margab'dadır. Mısrata Cephesi'nin Komutanı Yüzbaşı Hakkı Bey ve yardımcısı Teğmen Nuri (Killigil) Bey'dir.

Bingazi Cephesi'nin Komutanı Binbaşı Aziz Ali Bey; Kurmay Başkanı Süleyman Askeri Bey'dir. Tobruk Cephesi'nin Komutanı Halepli Ethem Paşa; yardımcıları Binbaşı Nazım ve Teğmen İslam Bey'dir. Karagâhı sahilden iki saat içeride Ayn el Gazal'dır. Derne Cephesi'nde direniş harekâtının baş komutanı Enver Bey; yardımcıları kardeşi Nuri Bey ve birkaç Alman danışmanı; Derne Komutanı Binbaşı Mustafa Kemal Bey, Kurmay Başkanı Yüzbaşı Çerkes Reşit Bey; Bedevi Kuvvetlerin Komutanı Eşref Kuşçubaşıdır.²⁵⁸

Mustafa Kemal, savaşın başlangıcından kısa bir süre sonra bölgenin yerli halkı olan Arapların önderleriyle görüşmelerde bulunmuştur. 3 Kasım 1911'de Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Trablus tümen komutanına yazdığı bir mektupta Enver Bey'in Tobruk bölgesinde kuvvet toplamakta olduğu, Kolağası Mustafa Kemal Bey'in de bazı şeyhleri ve Senusileri teşkilatlandırmak için Calu'ya gittiğini, oradan birini

²⁵⁷ Keleş, *a.g.t.*, s. 19.

²⁵⁸ Karaköse, *a.g.e.*, s 43.

Senusi tekkesine göndererek Calu’da kuvvet toplayarak Bingazi ve Trablus’a sevk edeceğini bildirmiştir. Mustafa Kemal bu doğrultuda şeyhler ve kabile reisleriyle toplantılar yapıyor ve düzensiz kalabalığı teşkilatlandırmaya çalışmıştır. Bunların bir kısmına din kardeşim diye hitap ederek kafirlere karşı savaşılmaya davet ettiği görülmektedir.²⁵⁹ Mustafa Kemal Trablus halkına ilk seslenişini bu şekilde yapmıştır:

“Ey ahali! Ey din kardeşlerimiz! Oturduğunuz memleket mahfuz ve siz emin olabilmek için hepinizin büyüğü olan bir kuvvet kudretin bulunması lazımdır. Eğer her birimiz kendi başına bütün dünyaya karşı koyabilecek kuvveti haiz olduğumuzu iddia edersek bu doğru olmaz. Kuvvetlerimizi birleştirelim, emeklerimizi birleştirelim, eskiden beri aramızda müşterek olan ahlak ve tabiata dayanarak adam olalım.”²⁶⁰

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal, Trablusgarp bölgesi Araplarına hitap ederken “din kardeşlerim” diye hitap ederek ayrıştırıcı söylemler yerine birleştirici bir kelime tercih etmiştir. Ayrıca geçmişe de atıfta bulunarak Arap ve Türkler arasında bir bağ olduğuna vurgu yapmıştır. Araplara karşı yaptığı seslenişte “kuvvetlerimizi birleştirelim...” sözleriyle doğrudan birbirleri arasında bir birlik ve beraberliğe çağrı yapmıştır. Din kardeşliği üzerinden propaganda yapılarak Türk ve Arapların birliğine atıf yapıldığı görülmektedir. Mustafa Kemal, Senusileri ve yerli Arapları teşkilatlandırmak gibi çok önemli bir görevi üstlenmiştir. Onun teşkilatçılıktaki başarısı Senusiler’in ve diğer yerli Arap kabilelerinin savaşın sonuna kadar Türklerin yanında yer almalarını sağlamıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, İtalya’nın savaş ilan etmesine karşılık mukavemet etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti yayımladıkları beyannamede:

“İki devlet arasında hal-i harp zuhur ettiği takdirde millet bütün vesaitini yek vücut olarak düşmana karşı istimal edecektir. Hal-i harbin tahakkuku halinde Trablusgarp’ın merdane ve cansiparane mukavemet ve müdafaası...”, “Vatanın bu devre-i elim imtihanında bütün fedakâr ve hamiyetli evlatlarının tekrar ittifak-ı tama davet etmeyi vazife addeder.”²⁶¹

Tanin Gazetesi’nde ise “İttihat ve Terakkinin Protestosu” başlığıyla yayınlanan yazıda İtalya’nın hareketi kınanıyor ve Osmanlı milletinin muhasara-i hamasetine

²⁵⁹ Şıvgın, a.g.e., s. 83.

²⁶⁰ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Hazırlayan: Arı İnan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2023, s.85.

²⁶¹ Şıvgın, a.g.e., s.69.

istinat ederek hukuk-i Osmaniye'nin muhafazası zımında hiçbir şeyden çekinmeyerek kemal-i azim ve katiyetle yürümesi talep edilmiştir. İttihat ve Terakki'nin bu iki beyannamesinde açıkça görülmektedir ki İtalyan saldırısı karşısında durulması gerektiği vurgulanmaktadır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sözcüsü durumunda bulunan Hüseyin Cahit Yalçın ve onun gazetesi Tanin'de çıkan yazılar, İtalyan işgali karşısında İttihat ve Terakki'nin tutumunu açıkça ortaya koymaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı direnmeyi tercih etmesinin sebebi vatanına karşı duyduğu bağlılık ve sevgisidir. Ayrıca halkın milli duygularına da temas etmiştir. Milli duygulara seslenerek, kaybetmekte oldukları itibarı ve inisiyatifi yeniden ele almak istemektedir.²⁶² Osmanlı Devleti'nin her bir köşesinde çıkan gazetelerde vatansever insanlara çağrıda bulunularak askere davet edildiği görülmektedir. Bununla birlikte halkın İtalya'ya karşı örgütlenilmesine ve kamuoyu oluşturulmaya çalışıldığına dikkat çekilmektedir. İtalya'nın savaş ilanında kısa süre sonra devlet genelinde de hızla İtalya'ya karşı tepkiler yoğunlaşmıştır. Protesto ve propaganda faaliyetleri meydana gelmiştir. Gerek halkı İtalya'ya karşı örgütlemek adına alınan kararlar gerekse kaleme alınan propaganda içerikli makaleler aracılığıyla İtalya'ya karşı bir halk kenetlenmesi yaşanmıştır. Bu kenetlenme harekâtı dönemin dergileri ve gazeteleri aracılığıyla yapılmıştır.

10 Ekim 1911 tarihinde İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesinden dolayı Antalya'da, İskenderiye'de ve devletin farklı bölgelerinde mitingler düzenlenerek işgal haberine tepki gösterildiği belirtilmektedir.²⁶³ Ekim ayının 18'inde İtalya'nın Derne saldırısında güçlü direnişle karşılaşması sonucunda nasıl çaresiz kaldığı yabancı kaynaklara şöyle yansımıştır:

“Daha Eylül'ün 30'unda Pisa Zirhlısı şehrin civarındaki Türk telsiz telgraf istasyonunu top darbeleri ile tahrip etmiş ve Amiral Presbitero da birinci teşrinin 10'nunda yani bu tahripten sonra Türklerin mukabele-i bil-misl olmak üzere tevkif etmiş oldukları birkaç İtalyanı tahlis eylemişti. Birinci filonun ikinci divizyonu, birinci teşrinin 16. günü sabah vakti şehrin önüne gelmişti. Der-akib, ahali tarafından intihap edilen bir heyet amiral gemisine giderek ahalinin dostça hissiyatını katiyen

²⁶² Sıvgın, a.g.e., s. 69.

²⁶³ Babalık Gazetesi, nr.:71, 10 Ekim 1911; İskendireye'de büyük bir mitingde harbe dair heyecanlı nutuklar verilmiş bize muhabbet-i azime gösterilmiştir. Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

temin-i suret ile şehrin bir bombardımanının mesaibinden esirgenmesini rica etti. Bunun üzerine Amiral Presbitero, şehirdeki Osmanlı kıtalarının teslim olmalarının lazım geldiği cevabını verdi. Fakat bu kıtalar teslim olmayı reddettiler ve bin-netice gemiler de şehri muhafaza ve siyanete dikkat etmek suretiyle sahildeki vaha ile kışla vazifesini gören ve suretle yıkılan iki münferit ev üzerine ateş açtılar...”

Görüldüğü üzere halkın direnişi karşısında geri çekilmek zorunda kaldıkları ifade edilmiştir. Bununla beraber posta telgraf direklerinin kablolarını keserek iletişimi kestikleri ve bazı evler üzerine de ateş açtıkları dile getirilmektedir.²⁶⁴ İtalya daha savaşın ilk anlarından itibaren karşılaşmış olduğu direniş karşısında yerli halkı ve Osmanlı ordusunu yıldırmaq için faaliyetlere girişmiştir.

Trablusgarp Savaşı’nın başlangıcından itibaren Osmanlı basınında savaşa dair haberlere sıklıkla rastlanmaktadır. Cepheden alınan bilgilerin, incelenen gazetelere göre Osmanlı Ajansı’ndan alındığı ve gazetelerde basıldığı görülmektedir. Ancak haberlerin vilayet gazetelerinde bir hafta ile 20 gün arasında bir zaman diliminde yayınlandığı görülmektedir. İtalya’nın Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmesinin ardından yaşanan gelişmeler, cepheden alınan bilgilerle birlikte yavaş yavaş gazetelerde yer almaya başladığı görülmektedir. Savaşın başlamasından yaklaşık 1 ay sonrasında Dicle Gazetesi’nin 27 Ekim 1911 tarihli sayısında ajans haberleri kısmında cepheden gelen haberler aktarılmıştır. Buna göre ajans haberlerinin verildiği bölümde geç saatlerde İtalyan ordusu ile Osmanlı ordusu karşı karşıya geldiği ifade edilmiştir. Gazeteye yansıtılan bilgilere göre üç saat devam eden bu çarpışmada Osmanlı ordusunda sadece birkaç yaralı olduğu ancak İtalyan ordusunun telefatinin ise tespit edilemediği belirtilmiştir. Viyana’dan gelen habere göre redif birliklerinin İtalya ileri harekâtını engellediği anlaşıyor. Balkanlarda, birçok asker toplanmış ancak Avusturya’dan korkulduğu için birliklerin sevkıyatı yapılmamıştır. Sofya’da da askerlerin toplandığını belirtmekle birlikte İtalya’nın Osmanlı ile anlaşma yapacağı güne kadar savaşa devam edileceği belirtilmektedir.²⁶⁵

²⁶⁴ I. Revol, 1911-1912 *Türk İtalyan Harbi*, çev. Kadri Demirkaya, cilt: II., sayı: 59, İstanbul: Askeri Mecmua, 1940, s. 1.

²⁶⁵ “*İ Teşrinievvel gecesi Trablus’ta ileri kıta’atımızla düşmanın ileri kolları müsaade etmişler. Üç saat devam eden bir şiddetli çarpışma birkaç neferin hafif mecruh hayatlarıyla neticelenmiş. İtalyanların telafatı gece münasebetiyle tamamen anlaşılmamıştır. Viyana mahafil askeriyesindeki şaiyata göre cenubi İtalya’da rediflerin mukavemeti harekât-ı askeriye te’hir ediyormuş. Şimalde birçok fırkalar toplanmış da bir kısmını Avusturya’dan korkusuna binaen mevkiada alı koymuş. Sofya’da redifler toplanıyor. İtalya’nın devletimizle müzakeratı yaşanacağı güne kadar harbe devam için meclis-i vükelaca karar verilmiş.*” Dicle Gazetesi, nr.:30., 27 Ekim 1911.

21 Ekim 1911 tarihli Dicle Gazetesi'nde yayımlanan telgraf haberine göre, Bingazi'de askerlerin İtalyan işgaline karşı direnişi bütün Avrupa devletlerini hayran bırakmakla birlikte bu direnişte 1800 İtalyan askeri de telef olmuştur. Derne'de de aynı kararlılık ve azimle İtalyan ordusuna karşı direniş gösterildiği belirtilmektedir. İngiltere'nin yarı resmî gazetelerinde, İtalya'nın Bingazi ve Derne sahillerini abluka altına almasından dolayı basılan makalelerinde alaycı bir üslupla anıldığını ve İtalyanların da bu sebeple buraların ablukasından vazgeçeceği ifade edilmiştir. Trablusgarp'ta her gün çarpışma olduğu ve her çarpışmada İtalya'nın zaiyatının daha fazla olduğu belirtilmiştir. Aynı tarihli bir başka telgrafta ise Senusilerin azimle cihad ettikleri ve müdafaa için 150 bin at ile iane ve erzak naklettikleri bildirilmiştir. Ayrıca Bingazi'den İtalyan askerlerinin topa tutularak çıkartıldığı belirtilmiştir.²⁶⁶ Trablusgarp'ın bombardımanından sonra Malta'ya çıkartılan 240 Trablus memurunun 130'u Bire'ye bir kısmı da İstanbul'a gönderilmiştir. Trablus'un vali vekili Malta'da İtalyanların Bingazi'deki büyük zaiyatının Roma'da büyük bir heyecan ve şaşkınlığa sebep olduğu anlaşıyor. Ayrıca denizlerde fırtına çıkmasından dolayı heyecana kapılan İtalyan askerlerinin telaşını fırsat bilen Osmanlılar yeni bir saldırıya hazırlanmıştır. Ayrıca Trablus'a altı tabib, 16 hasta bakıcısından ibaret Hilal-i Ahmer heyetinin gönderildiği bildirilmektedir.²⁶⁷ 23 Ekim 1911 tarihinde İtalya, Osmanlı ve Arap birliklerinin saldırısının güçlkle geri püskürtebilmiştir. Ancak buna rağmen İtalya'nın 11.Bersaglieri alayı, Şar el- Şat'ta 500'den fazla kayıp vererek bağımsız askeri birlik olma özelliğini kaybetmiştir.²⁶⁸

²⁶⁶ "8 Teşrinievvel 1327 Bingazi'nin mukavemet-i fedakeranesini bütün Avrupayı hayran etmiştir. Bu federakane günden 1800 İtalyan telafat olmuştur. Derne dahi şidetle müdafaa etti. Donanmanın himayesinde bir İtalyan taburu karaya çıktı. Humus müdafaa diliranesi devam ediyor. Düşman karaya çıkamadı. Mısır sevhiline 200 mil ba'de dahilindeki Bingazi ve Derne'nin ablukasını İngiltere nim resmî gazeteleri mu'ahaze ettiklerinden İtalya oraların ablukasından vazgeçecektir. Trablus'ta her gün müsademeler oluyor. Her defasında İtalya telafatı ziyadedir." - 8 Teşrinievvel 1327 Senusilerin azim-i cihadları günden güne katlanıyor. Kabail de cihad iştirakla arttırıyorlar. Eşraf-ı kabilenin 150 bin hecin nakliyatı ianat-ı kuvva- yı müdafaaya temin ediliyormuş. Salı günü Bingazi'yi topa tutarak asker çıkarılmış. Osmanlılar mukavemetle müdafaa için dağlara çıktılar. Dicle Gazetesi, nr.:30., 27 Ekim 1911.

²⁶⁷ "Bombardıman'dan sonra Malta'ya çıkarılan 240 Trablus memuriyetinden 130'u Pire'ye bir kısmı İstanbul'a gidiyor. Trablus'un sabık vali vekili Malta'da İtalyanların Bingazi'deki büyük zaiyatı Roma'da heyecan ve ahaliye mucib olmakta. İtalyan donanması fırtınadan uzaklaşmış. Karadaki askerleri donanma himayesinden mahrumiyetle heyecana düşmüşler. Bundan istifade ile Osmanlıların yeni bir hücumu melhuz imiş. Trablus'a altı tabib, 16 hasta bakıcısından ibaret Hilal-i Ahmer heyeti gönderilebiliyor." Dicle Gazetesi, nr.:30., 27 Ekim 1911.

²⁶⁸ Childs, a.g.e., s 93.

24 Ekim 1911 tarihinde Dicle Gazetesi'nde yayımlanan bir diğer haberde yine İtalyanların, Osmanlı askerlerinin direnişleri karşısında askeri zaiyatları vurgulanmaktadır. Humus'da ise harp mühimmatları ve asker çıkarılması yapıldığı bilgisi aktarılmaktadır. Aynı zamanda Arapların direnişe devam edeceği bilgisi ve Osmanlı askerlerinden iki devriye neferinin Karadağlılar tarafından şehit edildiği bilgisi verilmektedir. Askeri gelişmelerin haricinde aynı tarihli telgraf haberinde verilen bir başka önemli bilgi ise İtalyanların Bingazi'ye Osmanlı muhabirlerinin girişini engelledikleri yönündedir.²⁶⁹ İtalya'nın cephede yaşanan gelişmeleri Osmanlı kamuoyuna aktarılmasının önüne geçmek istediği görülmektedir. İncelenen haberlerde görüldüğü üzere genel olarak İtalya'nın Osmanlı ordusu karşısında son derece aciz olduğu imajı çizilmektedir. Çizilen bu imajla Osmanlı kamuoyunda güçlü bir Osmanlı ordusu algısı yaratılarak İtalyanların Trablusgarp'tan atılacağına umudu okuyucu kitleye aşılanmaktadır.

İtalya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edeceği ilk zamanlar herhangi bir direnişle karşılaşmadan Trablusgarp'ı alacağını düşünüyordu. Ancak harp ilan etmesinin ardından bir ay geçmesine rağmen Osmanlı ordusunun direnişiyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. 27 Ekim 1911'de Dicle Gazetesi'nde ulaşan bilgilere göre Trablusgarp'a gerçekleştirilen üçüncü baskında İtalyan askerlerinden birçok kayıp ve yaralı verilmiştir. Ayrıca İtalyan askerleri arasında kolera salgını olduğu ifade edilmiştir. Osmanlı ordusunun İtalyan askerlerini perişan ettiği dile getirilmektedir. Buna karşılık Osmanlı askerlerinden bir yaralının dahi olmadığı vurgulanarak kamuoyunun duygularını manipüle etmek istenmektedir. İtalya'nın iç işlerinde de karışıklıklar olduğunu, savaşa karşı tepkilerin olduğu yönünde bilgiler anlatılmaktadır. Bununla birlikte İtalya'nın Osmanlı sahillerine ateş açmakla tehdit ettiği yönünde açıklamalarda bulunulmuştur. Ancak buralarda da İtalyan askerlerinin başarısız olarak geri çekildiği yönünde bilgiler verilmektedir. İtalya'nın her türlü saldırısına rağmen zafer kazanamadığı vurgulanarak gazete okurlarına savaşın gidişatı hakkında motive edici bilgiler yansıtılmaktadır.²⁷⁰ Babalık Gazetesi'nin 28 Ekim 1911 tarihinde verdiği haberler benzer şekilde Osmanlı'nın cephede göstermiş olduğu başarıları neticesinde

²⁶⁹ "11 Teşrinievvel 1327 İtalyanlar müdhiş müsademât ile telâfât-ı mühimmeden sonra Derne'yi işgal ettiler. Hums'a mühimmat-ı harbiye ile asker çıkarmışlar". *Binlerce Arablar mukavemet-i şiddetiyelerine devam edecekler. İki Osmanlı devriye neferi Karadağlılar tarafından şehid edilmiştir. Bingazi'ye gazete muhabirlerini İtalya çıkarmıyor.* Dicle Gazetesi, nr.:30., 27 Ekim 1911.

²⁷⁰ Dicle Gazetesi, nr.:30., 27 Ekim 1911.

İtalyanları hezimete uğrattığı ifade edilmektedir. Habere göre; Trablusgarp'ta 10 Ekim günü yapılan şiddetli bir muharebede İtalyanlardan 400 kişinin telef olduğu ve bir hayli erzak ile harp mühimmatının ele geçirildiği.²⁷¹

Giovanni Giolitti, Trablusgarp Savaşı'nda yaşadıklarını kaleme aldığı anısında ise 14 Ekim- 2 Kasım arasında savaştığı bölgelerle ilgili şunları söylemektedir:

“1 Teşrinievvelde (14 Ekim) donanmamız Trablusgarp sahillerine abluka koydu, 4 teşrinievvelde Trablusgarp şehrinin istikamatı bombardıman ve tahrip edildi. Bombardıman akabinde de Amiral Cangi'nin emri altındaki kuvva-yı bahriyemiz cüretkârane bir ihraç harekâtı yaparak, Türk askerinin zaten terk ve tahliye eylemiş olduğu şehri işgal etti. Şehre vali tayin edilmiş olan Amiral Borea-Ricci Araplara hitaben bir beyanname neşretti. Arapların çoğu da sadakat ve dostluk teminatında bulunarak silahlarını teslim ettiler. 10 teşrinievvelde birinci heyet-i seferiyeye, kral huzurunda resmi geçit yaptıktan sonra Napoli'den hareket etti. 11'de Trablusgarp'a muvasalat ederek, hiçbir arızaya uğramaksızın karaya çıktı ve Türklerle derhal harbe girişerek, askerimizin su ihtiyacı için elimizde bulunması elzem olan Bumeliana kuyularını zaptetti. 22 teşrinievvelde gayet şiddetli bir müsademe oldu ki bu müsademede bir taraftan Türkler hücum ettiği gibi diğer taraftan da şehirdeki Araplar da onlarla müttehiden harekete geçerek siperlerimize arkadan hücum eylediler, bunun üzerine biz de şiddetli bir tenkil ve tedip yapmaya mecbur olduk. Ondan sonra müsademeler, muharebeler hemen her gün devam etmeye başladı ve bu hal 6 teşrinisani'ye kadar devam etti. O tarihte ise General Geneva iyi hazırlanmış bir manevra ile Türkleri Ayn Zara mevkisinde yenmeye muvaffak oldu.”²⁷²

Osmanlı basınında çıkan haberler ve Giovanni Giolitti'nin anı kitabında bahsettiği bilgilerin birlikte değerlendirilmesi olayların doğru şekilde aktarılıp aktarılmadığının tespit edilmesi bakımından önemlidir. Giolitti'nin “*Türk askerlerinin terk ve tahliye eylemiş olduğu şehri...*” şeklinde Trablusgarp'ı işgal ettiklerini anlatmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'taki askerlerinden bir kısmını savaştan kısa bir süre önce patlak veren Yemen İsyanını bastırmak için buraya kaydırıldığı bilinmektedir. Trablusgarp'ta karargâhı bulunan 42. tümene yeni kumandan gönderilmediği için Kurmay Başkanı Albay Neşet Bey vekalet ediyordu. Trablusgarp ve Bingazi'de 2500 kilometrelik sahil şeridini korumak için Türk kuvvetlerinin mevcudu oldukça azdı. Yemen isyanı sebebiyle 42. tümenin en seçme

²⁷¹ Babalık Gazetesi, nr.: 79, 28 Ekim 1911.

²⁷² Giolitti, a.g.e., s. 76,77.

askerleri alınmıştı. Bu sebeple takriben 600 mevcutlu taburlar, 200-300 mevcuda; 125 mevcutlu süvari bölükleri 60 mevcuda indirilmişti. Tümenin geri kalan kısmının mevcudu savaş başladığında Trablus'ta şehrin 100 km. etrafına dağıtılmış müfrezeler de dikkate alındığında toplam 2930 er ile 36 top idi. Bingazi bölgesinde birçok müfrezelere ayrılmış iki tabur kadar piyade, Ucla ve Calu'da 100 er vardır. Bu koşullar içerisinde eldeki muntazam birliklerin genel mevcudu 4000 eri geçmiyordu.²⁷³ Bu nedenle İtalya, şiddetli bir askeri direnişle karşılaşılmadan şehri alabilmiştir. Ancak 10 Ekim itibariyle yapılan çatışmalarda Osmanlı ordusunun ve Trablusgarp'ın yerli halkı olan Arapların sıkı bir direnişle karşı karşıya kaldığı da ifade edilmektedir. Hem Osmanlı basınında çıkan haberler hem de Giovanni'nin aktarmış olduğu bilgiler göz önünde tutulduğunda Osmanlı askerlerinin ve bölgede yaşayan yerli unsurların birlikte İtalyanlara karşı güçlü bir direniş gösterdikleri yönündeki haberlerin doğru olabileceğini ifade etmek mümkündür.

Birleşik Devletler Donanması Berlin, Roma ve Viyana'daki Amerika Birleşik Devletleri Elçiliklerinin eski Deniz Ataşesi olan ve Trablusgarp Savaşı'nı anlatan Commodore W.H. Beehler ise savaşın ilk bir ayındaki gelişmeleri eserinde şöyle anlatmaktadır;

“İtalya, 18 Ekim'de 5 destroyer ve 7 açık deniz torpido botuyla birlikte Vittorio Emanuele, Regina Elena, Roma, Napoli, Piemonte, Liguria ve Etruria'nın eşlik ettiği 8 nakliye gemisinden oluşan bir filo, ikinci piyade tümeninin personeli ve askerlerinin yarısıyla Bingazi açıklarına varmıştır. Amiral Aubry'nin şehri teslim çağrısı Osmanlı ordusu tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine İtalyanlar 19 Ekim sabahı güneyden Barca'daki siperlere, kuzey yönündeki deniz yönünde deniz fenerine ve cephaneliğe 1.000 m'lik bir erimde ateş açmıştır. Aynı zamanda saat 08.00'de 4 topla birlikte 800 askerden oluşan filo çıkarma kuvveti karaya çıktı ve onları gemilerin filikaları, 13 tombaz ve Trablus'tan mavnaları kullanarak karaya çıkan askerler takip etti. General Briccola, Bingazi'nin güneyine Avrupa bölgesine projektörleri kullanarak ateş açtı. 20 dakika süren bombardımandan sonra Türkler şehri terk etti. 29 Ekim'e gelindiğinde şehir tamamıyla boşaldı ve Türkler şehrin doğusundaki yüksek yaylalara doğru çekildi. Kıyıda 20 mil uzaklıkta Marian'da karargâh kurdular. Bu çatışmada İtalyanlardan 36 asker öldüğü, 88 askerin ise yaralandığı belirtilmektedir. Osmanlı askerlerinden ise toplamda 200 ölü ve yaralının olduğu belirtilmektedir. Birkaç gün sonra Bingazi'deki 4. Piyade Tugayı 2. Tugay'ın

²⁷³ Karaköse, a.g.e, s. 45.

68. *Alayı ile takviye edildi. Bingazi kıyılarındaki Araplar İtalyan ordusuna, iç bölgelerdeki Araplar ise Türk ordusuna dahil olmuştur. Enver Bey'in komutasındaki askerler genellikle gemilerden açılan top ateşleriyle geri püskürtüldüğü belirtilmektedir.*"²⁷⁴

Commonder'in Birleşik Devletler Donanma Enstitüsü Tutanakları, Almanya, İtalya ve Avusturalya Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın yarı resmi yayınları gibi farklı kaynaklardan beslenerek kaleme aldığı inceleme araştırma eserinde vermiş olduğu bilgilerde ise İtalya'nın Bingazi'deki askeri saldırılarına ve ateşlerine dayanamayarak Türklerin şehri terk ettiği belirtilmektedir. Karargâhlarını da merkezden uzak bir yaylaya kurduğu ve sahillerde yaşanan çatışmalarda ise geri püskürtüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı basınında yer alan haberlerde İtalyan askerlerinin sayıca çok daha fazla ölü ve yaralı verdiği belirtilmesine rağmen Commonder'in kaynaklarına göre verilen tarih aralığında Bingazi'de yaşanan çatışmada Osmanlı askerlerinden yaralı ve ölümlerin sayısının çok olduğu ifade edilmektedir.

30 Ekim 1911 tarihinde yer verilen bir haberde Osmanlı askerlerinin Trablusgarp'ın içlerine kadar ilerleyip İtalyanlara karşı mücadele ettikleri bildirilmektedir. Düşman filolarını avladıkları belirtilmekle birlikte bu haberin doğruluğunun teyit edilemediği de belirtilmektedir. Ayrıca Candarlı, Bodrum, Hayfa ve Sakız civarlarında İtalyan torpidolarının dolaştığı ve etrafı gözetlediği bildirilmektedir.²⁷⁵ Aynı tarihte cepheden çekilen ve gazetede yer verilen bir başka telgrafta da İtalyan siperlerinin Osmanlı askerleri tarafından zapt edildiği ve bu durum karşısında İtalyanların Trablus kalesinin dışına çıkmaya cesaret edemedikleri ifade edilmiştir. Ayrıca Osmanlı askerlerinin siperleri zapt etmesi karşısında İtalyan askerlerinin manevi duygularının bozulduğu bildirilmiştir.²⁷⁶ Kastamonu Gazetesi'nde

²⁷⁴ Commonder W.B. Behler, 1911- 1912 *Türk İtalyan Savaşı Trablusgarp Savaşı'nın Tarihi 29 Eylül 1911- 18 Ekim 1912*, çev. Leyla Yıldırım, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2014, s. 40.

²⁷⁵ "Cengâver askerlerimizle garb mücahidleri Trablus'un içlerine kadar giderek muharebat ettiklerini işittikse de bu haber resmen teyid edilmemiştir. Zırhlı ve torpidolardan merkeb bir düşman filosunun seyr-i hafif ile cenûbe hareketi bir düşman filosunun dolaştığı Hayfa'da görülmüştür. Candarlı açıklarında düşman torpidoları dolaşarak sefin-i ticariyeyi yokluyorlar. Bodrum açıklarında dahi beş günden beri düşman sefin harbiyesi dolaşmakta, geceleri sahile inerek projektörlerle tarassudatda bulunmaktadır. Sakızda dahi geceleri düşman sefin-i harbiyesi görülmüyor." Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

²⁷⁶ "Resmi Trablus kumandanlığından harbiye nezaretine 17 teşrini tarihinde bildiriliyor. Trablus şehri haricinde bulunan... istihkamat tarafımızdan zabt edilmiştir. İtalyanlar kaleyle muhat Trablus şehrine iltica ve şehir haricine çıkmaya cesaret etmiyorlar. Kuvve-i maneviyeleri fevkalade bozulmuştur." Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

yer alan haberlere göre sadece cephede değil aynı zamanda İtalya'nın kendi topraklarında da vaziyetlerin iyi olmadığı belirtilmektedir. 30 Ekim 1911 tarihli sayısında ve "İtalya Ahvali Dahiliyesi" başlıklı yazısında İtalyan gazetelerinden birinde çıkan habere göre İtalya'da iş hayatının kötüleştiği belirtilmektedir. Nakliye için gemilerin kullanılamaz durumda olduğu, doğuda çalışan fabrikaların kapatıldığı ve çalışanlarının da işinden edildiği, bankaların ve bankerlerin iflas ettiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda İtalyanların da savaş kararından memnun olmadıkları vurgulanmaktadır.²⁷⁷ 31 Ekim 1911 tarihinde bir gün önce verilen haberin doğruluğu teyit edilmektedir. Haberin devamında ise Osmanlı ordusunun İtalyanlara karşı göstermiş olduğu güçlü direniş ve savunmadan dolayı İtalyan ordusunun geri çekildiği, birçok kayıp verdiği ve erzaklarını, topraklarını, tüfeklerini bırakarak Trablusgarp kalesine sığındıkları bildirilmiştir. Ayrıca çekilen telgrafa göre şehrin çok yakında geri alınabileceği bildirilmektedir. Bundan başka İtalya askerlerin arasında manevi bir dağılma ve itaatsizliklerin baş gösterdiği ifade edilmektedir.²⁷⁸ 31 Ekim 1911 tarihli telgraf haberinde ayın 13. gecesinde İtalya tarafından Trablusgarp'ın bombalandığı haberi yapılmıştır. Bu bombalamada Osmanlı askerinin düşman topraklarına, mitralyözlerine yalnızca tüfekle karşılık verebilmesine rağmen düşmanın kaybının belirtilen sayıdan çok daha fazla olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁹ 1 Kasım 1911 tarihli ajans haberinde ise Dahiliye Nezareti'nden vilayete gönderilen bir telgrafname suretine yer verilmiştir. 26 Ekim 1911 tarihinde İtalya'nın Trablusgarp'a ateş açtığını ve nizamiye askerleriyle birlikte gönüllü birliklerinin de İtalyan saldırısında düşmanı geri püskürttüğü belirtilmektedir. Aynı zamanda 2 gün boyunca devam eden İtalyan

²⁷⁷ "İtalya Ahvali Dahiliyesi" Karşı gazetelerden biri İtalya'nın ahvali dahiliyesi hakkında varid olanın son haberlerden bahsedildiği sırada İtalya'da şu sırada ahvalinin gündün güne kesb-i vehamet ettiğini bildiriyor. Sefainin nakliye mefkuyetinden dolayı tecarib umumiyetle mu'attal kılınmıştır. Şark cihetinde çalışan birçok fabrikalar kapılarını kapayub amelesine izin vermeğe mecbur olmuştur. Bankerlerden ve bankalardan ekseriyesi ilan-ı iflas etmiştir. Harb aleyhinde her sınıf halk arasında büyük bir âdem-i memnuniyet ve nahoşnudi eseri görünmüştür. Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

²⁷⁸ "Fi 18 Teşrinievvel sene 1327; Dün akşam ihtiyatlı çıktığımız galibiyet ahiremize haberi tahkik etmiştir. Hücumat-ı şididediye dayanamayan telafet-ı azime veren düşman meydan-ı muharebede pek çok mühimmat, erzak, tüfenk, top bırakarak münhezimen Trablus kalesine iltica ettiği muhakkaktır. Tamamen şehrin kariben istirdadı bekleniyor. İtalya askerinde ma-fevke itaatsizlik tevali etmeğe başladığını Avrupa telgraflarından müstebandır.", Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

²⁷⁹ "Fi 18 Teşrinievvel 1327 Resmi, Teşrini 13. gecesi Trablus'a baskın edilerek hurmalıklar arasından yaklaşmış İtalyan hat-ı müdafaası şehir dahiline ateşlemiştir. 15. gecesi... istihkamları alınmıştır. Düşmanın topraklarına, mitralyözlerine, siperdeki piyadelerine yalnız tüfenkle hücum edebiliyorlardı. Düşmanın zaiyatı metrukatı pek çoktur. Neticesi hücumun hitamında bildirilecektir. İtalyan resmi ajansı 10 ve 13 teşrini kendi zaiyatlarını 321 nefer, 13 zabıt maktul ve 142 nefer 16 zabıt mecruh gösteriyorsa da hakikat bunun çok fevkindedir." Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

saldırısında düşmanın gücünün kalmadığı ve Osmanlı askerinin de İtalyanların elindeki mevkiileri aldıkları, İtalyanların da kaçtıkları ifade edilmektedir. İtalyanların seri ateşli cebel bataryalarıyla, mitralyözleriyle ve siper içindeki piyadelerinin şiddetli ateşine rağmen her şeye göğüs gererek muharebe edildiği ifade edilmiştir.²⁸⁰

31 Ekim 1911 tarihli telgrafnamede bu defa padişahın cephede savaşan mücahidlere selam gönderildiği ifade edilerek askerleri cesaretlendirmek istediği belirtilmiştir. Devamında ise askerlerin Trablusgarp'ı tamamen geri almasının beklendiği ifade edilmektedir.²⁸¹ Dicle Gazetesi'nde ise 1 Kasım 1911 tarihli "Haza Min Fazl-ı Rabbi" başlıklı makalede ise Osmanlı ve İtalyan askerlerinin karşılaşmasına dair bilgiler aktarılmıştır. Daha önce incelediğimiz haberlerde gördüğümüz gibi Dicle Gazetesi'nde yer verilen "Haza Min Fazl-ı Rabbi" başlıklı makalede de Osmanlı askerlerinin İtalyan ordusunu nasıl hezimete uğrattığına dair bilgilere yer verilmektedir. Trablusgarp'ı medeniyete yükselteceklerini belirten İtalya, kan dökmek istemediği için de sulh kongresi tesis ettiklerini belirtmiştir. Bununla birlikte Avrupa devletlerine ise bu durum karşısında İtalya'ya hiçbir engelde bulunmamalarına ve tarafsızlıklarını bildirmelerinden dolayı sitem edilmiştir. Böyle davranmalarının sebebi olarak ise Osmanlı Devleti'ni zayıf görmeleri olarak gösterilmiştir. Avrupa devletlerinin İtalya'nın harp ilanına sessiz kalışının eleştirilmesinin ardından İtalya'nın Trablusgarp'ta çoluk çocuk demeden herkesi öldürmesine değinilmiş ve İtalya'nın bölgede uygulamış olduğu vahşetin boyutu aktarılmıştır. Sonrasında ise gerek Osmanlı askerlerinin gerekse Arap askerlerinin cepheye koşmaları gururla kaleme alınmıştır. Makalenin son kısmında ise Trablusgarp'ın düşman elinden geri alınıp yeniden Osmanlı bayrağının dikileceği mesajı verilmektedir. Görüldüğü gibi öncelikle İtalyanlar ve Avrupa devletleri eleştirilmiştir. Sonrasında da Osmanlı askerleri ve yardıma koşanlardan övgüyle bahsedilerek Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu ve İtalya'yı mağlup edeceğinin propagandası yapılmaktadır.²⁸²

²⁸⁰ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

²⁸¹ "Muzafferiyetimiz padişahımıza şevketli paşa tarafından arz olunmağla azim-i mahzûziyet-i seniye mucib olmuş meydandaki mücahidan evladlarına selam-ı şahanelerine tebligatı ferman buyrulmuştur. Trablus'ta 18 Teşrinî gecesi sabaha kadar tüfek yaylını ateşi devam etmiştir. Neticesi malum değildir. Berlin'e Trablus'tan giden bir telgrafa göre Osmanlıların Trablus'u kemalen istirdadı bekleniyor." Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

²⁸² Dicle Gazetesi, nr.: 31, Kasım 1911.

Kastamonu Gazetesi'nin 6 Kasım 1911 tarihli ve 1915 numaralı sayısında yer alan telgrafnamede İtalyan donanmasının büyük bir kısmının Trablusgarp sularına girdiği ve İtalya'dan Trablusgarp'a uçakla 50 askerin gönderildiği beyan edilmiştir.²⁸³ 21 Ekim'de çekilen bir başka telgrafta İtalya'nın bombardımana devam ettiği kumandan Neşet Bey, Harbiye Nezareti'ne bildirmektedir. Aynı zamanda Enver Bey ile Mağribi Arif Bey'in Bingazi'de savaşa dair görüşme yapacağı ve önemli sayıda bir kuvvetin oluşturulduğu İskenderiye'den bildirilmiştir.²⁸⁴ Osmanlı askerlerinin bu beklenmedik savunmaları ve direnişlerinden dolayı İtalyanlar Kuzey Afrika şehirlerinde ve yakınlarındaki vahalarında sıkışıp kalmışlardır. Bütün yapabildikleri ufak çaplı saldırılardan ibaret olmuştur. Osmanlı askerleri ise sabit bir yerde durmamakla birlikte çok kolay şekilde yer değiştirebiliyorlardı. Kısıtlı kaynaklara sahip olmalarına rağmen kolayca gözden kaybolup yeniden bir araya gelebiliyordu.

III. Vittorio Emmanuel'in yaveri General Brusati, hükümdarına 19 Kasım 1911'de yazdığı raporda durumu şu ifadelerle gayet net biçimde gözler önüne sermiştir:²⁸⁵

“Savaşı sonu yakın görünmüyor. Türkiye, muhtemelen siyasi olarak uyguladığı bir yöntemi, yani işi zamana yayma yöntemini askeri alanda da uygulayacak. (Libya'daki) Türk-Arap kuvvetleri, işgalimiz altında olan bölgelere sürekli baskın yaparak kuvvetlerimizle sıcak temas halinde bulunmaya devam edecekler. Askerlerimiz ilerlediğinde de iç bölgelere çekilecek ve burada Mısır ve Tunus'tan gelen kervanlarla takviye edilmeye devam edecekler; (Mısır ve Tunus'taki) yerel makamların sınırlarını bu geçişlere kapatması da hiç kolay olmayacak. Bizzat Türklerin de söylediği üzere, düşmana can alıcı bir yerinden vurmamak, savaşın sona ermesi mümkün değil ve ne yazık ki, düşmanın en hassas noktaları, askeri tedbirlerden ziyade, diplomatik tedbirlerle korunmaktadır. Bu da bizim Afrika macerasına gayet hesapsız bir şekilde atladığımızı gösteriyor. Türkiye, bizi tamamiyle tecrit edilmiş olarak görüyor. Bizi, çekingenlik ve anlayışsızlıkla kuşatılmış olarak görüyor ve neredeyse Afrika'da olan bitenlerle ilgilenmediği görüntüsü çizmeye çalışıyor. Ve bekliyor. Fakat, belki bizim de (Osmanlı Devleti'nin) Balkan vilayetlerinde yeni ve kaçınılmaz gelişmeler patlak verinceye kadar, elimiz silahımızda beklememiz gerekebilir. Zira böylesi gelişmeler kontrolden çıkar da

²⁸³ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

²⁸⁴ “21 Teşrinievvel sene 1327: Trablus'ta İtalyan donanması bombardıman etmiştir. Şarapneller süvari kırlaşına Almanya konsoloshanesine yakın düştüler. İtalyanların Trablus'taki canavarlarını Kumandan Neş'et Bey resmen harbiye nezaretine bildirmiştir. Gönüllü Urban cemi'ne giden Mağribi Arif Bey Bingazi'de Enver Bey'e mülakatı olduğunu mühim bir kuvvetin toplanmakta bulunduğunu İskenderiye'den bildiriyor.” Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

²⁸⁵ Childss, a.g.e., s. 109.

büyük anlayışsızlıklara neden olursa, bundan bizim yerimize başkaları kârlı çıkıyor diye, İtalya'da itirazlar yükselebilir.”

General Brusati, Osmanlı askerlerinin direnişiyle karşılaşılması neticesinde, savaşın zamana yayılacağı fikrine kapılmıştır. Bir oldu bittiyle Trablusgarp'ı işgal edemeyeceklerini fark eden yaver, Türk-Arap kuvvetlerinin sürekli baskınlar yaparak İtalyan askerleriyle temasta bulunduğunu ifade etmektedir. Askerlerin içlere ilerlemesi durumunda ise Mısır ve Tunus'tan gelebilecek yardımlardan endişe duymaktadır. Türklere ateşkes yaparak cephedeki sıcak çatışmayı kestirmenin zor olduğunu ifade eden Brusati, raporunda Türkleri durdurmanın yolunun diplomatik tedbirler olduğunu savunmuştur. Afrika topraklarını ve oranın insanlarını iyi tanımadan buraya asker çıkarmanın hata olduğunu dile getirilmiştir.

Osmanlı basınına yer alan haberlere bakıldığında savaş bölgesine ne kadar asker ya da mühimmat gönderildiği gibi bilgilerin açıkça yazıldığı görülmektedir. Ancak bu bilgilerin bu denli açık şekilde beyan edilmesi Osmanlı devlet erkanını rahatsız etmiştir. Öyle ki 18 Kasım 1911 senesinde Sabah Gazetesi'nde gönderilecek mühimmata dair yapılan haberden duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir;

Sabah Gazetesi'nde Mısır'dan Trablusgarp'a gönderilecek olan at gibi askeri teçhizatın bilgisinin verilmesinin düşman devletin dikkatini çekeceği ihtimali vurgulanmaktadır. Bu nedenle İtalyan askerlerinin ve hükümetinin dikkatini çekebilecek bu tarz haberlerin gizli tutulması istenmektedir. Sabah gazetesi yazarlarının bu tarz haberlerden dolayı daha önce uyarılmasına rağmen uyarıyı dikkate almayıp ikinci defa cepheye gönderilen askeri mühimmatlar haberlerinde yer vermeleri üzerine tekrar uyarıldıkları görülmektedir. Ancak yapılan yasaklamalara uyulmadığı ve gazetelerde bu tarz bilgiler içeren haberlerin paylaşıldığı incelenen gazetelerde görülmektedir.²⁸⁶ 1 Aralık 1911 tarihli bir belgeye göre İtalya'nın yalnızca Trablus, Bingazi'yi değil Yemen ve çevresine de ateş açtığı Harbiye Nezareti'ne bildirilmektedir. İtalya'nın Yemen Vilayeti'ne bağlı Muha Sancağı ve çevresinin bombalanması protesto edilmekle birlikte buradaki insanların zarar görmesini engellemeye çalışıldığı da ifade edilmektedir.²⁸⁷ 8 Aralık tarihinde Enver Bey'in

²⁸⁶ ATASE, 32-149-3.

²⁸⁷ “18 Nisan 1327 İtalya kruvazörlerinin yalnız Muha'ya değil... saireye bombarde ettiğini daha... haber alınmış ve protesto ettiği için hariciye ve diğer mahallelerde esbab-ı müdafaaya itina lüzumunun harbiye nezaretlerine tebliğ olunmuştur. Bahr-i ahmerdeki diğer mevaki-i gayri müstemlekedeki

aktardığına göre Derne civarında İtalyan askerlerinin pusuya düşürüldüğü ve birçok yaralının olduğu belirtilmektedir. İki tabur, dört top ve bir cebel bataryasının Osmanlı mücahitlerinin taarruzuna dayanamayarak Derne'ye geri çekildikleri bildirilmiştir.²⁸⁸ 11 Aralık'ta ise İtalya'nın savaş bölgesine ateş etmeye devam ettiğini Osmanlı basınına yansıyan haberlerden görmektediriz. Bingazi' ye taarruzda bulunmasına rağmen Osmanlı ordusunun saldırıyı etkisiz hale getirdiği bildirilmektedir.²⁸⁹

11 Aralık 1911 tarihinde yayımlanmış olan 1920 numaralı gazetede bir askerin yazdığı mektuba yer verilmiştir. Bu mektup şöyledir:

“Evvelce Aydın Vilayeti eşkiya takibi askeri ve başı bozuk çetesi reisi iken İtalya muharebesinden üç ay evvel terfi ettirilerek mülazım-ı evvelikle ahz-ı asker memurluğuyla Trablus'a giden Bosnalı Salih Sabri Efendi'nin Trablus Osmanlı mağribi ordusundan Tire'deki biraderi Abdullah Efendi'ye gönderdiği mektup suretidir: Bizim için zinhar merak etmeyin düşmanımız daima makhuren geriye kaçıyor. İnşallah bugün yarın Trablus şehrini düşman elinden istirdat edeceğimiz gönüllüler çok. Fizan'dan dahi geliyor. Bizi cenab-ı hak muvaffak eleyecektir. Allah'ımız bize muayyendir İtalya'nın kuvve-i maneviyesi pek ziyade kırılmıştır. İlk hattı müdafaası olan Seyyid Mısır kırk karış istihkamı kemal-i cesaret ve avn-ı hakla alınmıştır. Şimdi ikinci hat-i müdafaası olan ki onlar da sûr yani kalelerdir. Yakın bir zamanda sükût eder ve düşman püskürtülecektir. Burası için ne kadar fena bir havadis duyulursa yalandır. Biz, vatanımızın muhafazasını düşünüyoruz. Cebahane ve tüfeklerimiz vardır. Bize on sene kifayet eder. Erzakımız ise Trablus inşallah olur olmaz çok olacaktır. Bu gece Trablusgarp üzerine hücum-ı kat'i yapacağız. Ah-ı mu'inimiz olsun. Cümlemiz sıhhatteyiz, duadan geriye durmayın. Analar babalar bizi ancak bugün için doğurdu. Baki. Dedikten sonra mektubun kenarında da şunları söylüyor: Düşmandan binlerce telafat vardır. Bizden pek azdır. Düşman dakikada binlerce kurşun attığı halde bizi vuramıyor. Biz ise yüz kurşunla yüzlerce düşmanı gebertiyoruz ve daima ilerliyoruz. İnşallah tarihimize güzel bir sahife yazacağız. İşte muvaffakiyet gözümüzün önündedir. Düşman pek korkaktır. Daha hepimiz

müdafaat-ı muhakemeneye ve ahaliyenin zarar-ı vikayesi esbabına dikkat olunur”. BOA., BEO., 3972/297856.

²⁸⁸ “Rumi 25 Gecesi Enver Beğ'den Derne civarında pusuya düşen düşmandan elli telafat külliyetli mecruh, iki tabur dört top bir cebel bataryasından mürekkep imdadcılar da mücahidimizin hücumlarına dayanamayarak Derne'ye ric'at. Bir şehr-i cariyede Trablus'da vahalarda müte'addid koldan şiddetli muharebeler, düşman kolundan ric'at eden kıtaya süvari binbaşısı Nazmi Bey hücum, düşmandan külliyetli esir telafat, muharebe devam.” Kastamonu Gazetesi, nr.: 1922, 25 Aralık 1911.

²⁸⁹ “28 Teşrinisani gecesinde mücahidin Bingazi'ye taarruz düşmanı istihkamıyeye aldık. Donanmanın bombardımanı tesirsiz.” Kastamonu Gazetesi, nr.: 1922, 25 Aralık 1911.

yorulmadık. Bütün eli silah tutanı der isek yüzbinlerce kişi olacağız. Merak etmeyin."²⁹⁰

Bosnalı Salih Sabri Efendi'nin kardeşine yazdığı mektupta özetle, İtalyan ordusunun daima mağlup olarak geri çekildiği ve morellerini giderek bozulduğu belirtilmektedir. Trablusgarp kalesinin kısa sürede geri alınacağını ifade eden Sabri Efendi, cebehanelerin, erzakların da Osmanlı askerleri için gayet yeterli olduğunu belirtir. Mektupta İtalyan ordusundan çokça ölü ve yaralıların olduğu ancak Osmanlı ordusundan ise ölü ve yaralıların sayısının çok az olduğuna dair bilgilere yer verilmiştir.

14 Aralık 1911 tarihinde Enver Bey'e gönderilen bilgide ise İtalyan askerlerinin firar ettiğine ulaşılmaktadır. Bir Bedevi'nin aktardığına göre, İtalyan askerlerinin yaralılarından hariç dört yüz kadar askerinin öldüğünü ve bu kayıplarının gemilere taşındığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda Kahire'deki müslüman ahaliye de kötü davranıldığı aktarılmıştır.²⁹¹

16 Aralık 1911 tarihli Babalık Gazetesi'nde ise 10 İtalyan zabıtının öldüğü beyan edilmiştir. 17 Aralık 1911'de Dobruk'ta bulunan İtalyanlara karşı Osmanlı askerleri hücum etmiştir. Bu karşılaşma neticesinde İtalyan ordusundan toplamda ölü ve yaralıların sayısı 150'dir. Bu kişiler arasında bir binbaşı ve 3 zabıt vardır. Ayrıca Şeyh Yusuf'un reisliğinde bölgeye gönderilen Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bir aydır bölgede icraatta olduğu bildirilmiştir. Öte yandan bölgeye 14 Aralık tarihinde Dobruk'a, Derne'ye ve Bingazi'ye 150 kişilik asker, 150 deve ve 30 hecin levazımlarıyla birlikte Kahire'den yola çıktığı belirtilmektedir.²⁹² Enver Bey, anılarında içeren bilgilere göre İtalyanlar 17 Aralık'ta bir mağlubiyet daha almıştır. Olay şöyle anlatılmaktadır:

"Evvelki gün ciddi bir muharebe meydana geldi. İtalyanlar birçok taburla, mitralyöz ve dağ toplarının takviyesiyle ateş çemberinden öne geçip 100 metre kadar yakına geldiler. Muharebe 9 saat boyunca ileri geri devam etti. İtalyanlar sürekli

²⁹⁰ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1920, 11 Aralık 1911.

²⁹¹ ATASE, 57-272-4.

²⁹² 23 Teşrinisani de Trablus Harbi'nde 10 İtalyan zabıtı maktuldür. 24 Teşrinisanide Dobruk'taki İtalyanlara mücahidlerimiz hücum etmişlerdir. Düşmandan 150 maktul ve mecruh vardır. Münhezimen ricat etmişlerdir. Telefatta bir binbaşı, üç zabıt mevcuttur. Mısırdaki El-Muyid (?) Gazetesi sahibi Şeyh Yusuf'un riyasetindeki Hilal-i Ahmer Trablus'a yolladığı heyet bir aydır mahallinde çalışıyor. Bugün de Tobruk'a, Derne'ye, Bingazi'ye hazırladığı hayat sahaları 150 kişi, 150 deve, otuz hecin levazımıyla Kahire'den yola çıkarmıştır" Babalık Gazetesi, nr.: 91, 16 Aralık 1911.

hazırda bulunan yedekleri devreye soktular. Sonunda düşman geri çekilmeye başladı. Bu çöküşle beraber çılgınca kaçmaya başladılar. Bu başarı bizi mutluluğa boğdu. Her tarafı dökülen eski tüfeklerimizle bizden sayıca güçlü olan düşmana karşı, en yeni model silahlara, dağ kuvvetlerine ve mitralyözlere karşı zafer kazandık. Yaralıların arasında kahraman bir Arap kadın savaşçı da bulunuyordu. Gögsü şarapnel mermisiyle yaralanmış. Fakat revirde kalmak istemedi. Savaşçıları yüreklendirmek için yine aralarına katıldı.”²⁹³

18 ve 19 Aralık 1911 tarihinde ise Kastamonu Gazetesi’nde yer alan haberlere göre İtalya’nın Trablus’a asker çıkarmaya devam ettiği ve toplamında bölgede 75000 askerin olacağı bildirilmektedir. Buna karşılık hemen ardından Senusilerin üçüncü kafilesinin de Bingazi’ye 5000 kişilik dördüncü bir askeri kafile hazırladığı ifade edilmektedir. Aziziye’de binlerce Arap askerlerinin toplandığı bildirilmiştir. Aynı zamanda İtalyan askerlerinin Humus’ta mağlup edildiği de gazeteye yansıtılan haberler arasında yer almaktadır.²⁹⁴ 21 Aralık 1911 tarihinde Selanik’ten gönderilen telgrafname suretine yer verilmiştir. Telgrafnamede, Osmanlı ve Arap askerlerinin birlikte savaşarak İtalyanları Bingazi siperlerinden uzaklaştırarak iskeleye kadar sürdüklerini belirtmiştir. Ayrıca İtalya’nın bir hayli askerinin telef olmasına rağmen Osmanlı ordusunun zaiyatı olmadığı bildirilmektedir.²⁹⁵

24 Aralık’ta ise Humus’tan gönderilen cebel bataryasına sahip ihtiyat kuvveti ve 300 kişilik İtalyan kuvveti, Osmanlı ordusuna saldırmıştır. Ancak İtalyan ordusunun dağılarak silahlarını, toplarını ve yaralı askerlerini de bırakarak kaçtığı bildirilmektedir.²⁹⁶ 28 Aralık 1911 tarihli Dicle Gazetesi’nde ise İtalyanların zaiyatlarından bahsetmekte ve tekrardan Afrika’ya 1200 ihtiyat zabitanı gönderileceği

²⁹³ Enver Paşa’nın Trablus Günlüğü, (Editör: Mehmet Bilgen), İstanbul: Tarih & Kuram Yayınları, 2015, s. 47.

²⁹⁴ “5 Kanuni evvel: İtalya ihtiyaten Trablus’a 10000 muharib daha gönderecekmış. Bununla İtalya’nın Afrika askeri 75000 oluyormuş. 6 Kanuni evvel: Senusilerin üçüncü kafilesini mükemmelen müsellaah Bingazi’ye müvasalat 50000 kişilik dördüncü kafile hazırlanmakta harbin salihan tesviyesi müzakere etmiş. Trablus karagahımız sahilden altmış kilometredeki Aziziye’ye götürülmüştür. Burada binlerce müsellaah Arab toplanıyorlar. Neşet Bey’in kuvvet-i evvelinden ziyadeleşmektedir. Humus’da müsademeler mücahidlerimizin muzafferiyetini düşman mu’terif.” Kastamonu Gazetesi, nr.: 1922, 25 Aralık 1911.

²⁹⁵ “Selanik Merkez-i Umumiyesinden-Kahraman askerlerimizin ve Araplarımızın salı gecesi Bingazi’nin umum-ı istihkamını tabt... telafat, hayli esliha-yı mühimmat-ı iğtinam düşmanı iskeleye sürdüğü zaiyatımız olmadığı Naci Beğ’in Tobruk merkezinden telgraf. 7 Kanunu Evvel 1327”, Dicle Gazetesi, nr.: 32, 21 Aralık 1911.

²⁹⁶ “Hums’ta Cebel bataryasıyla ihtiyat kuvvetine müstened 300 kişilik düşman kuvveti ilerlemek için mücahidlerimize hücum Osmanlıların mukavemet-i gazaferanesine dayanamayarak muzmahillen mühimmat, esliha, 1 top, 200 mecruh telafat terk ederek ric’at etmiştir.” Kastamonu Gazetesi, nr.: 1923, 1 Ocak 1912.

bildirilmektedir. Öte yandan Trablus hastanelerinde mecruhlarının olduğu ve nakliye gemilerinin de bu yaralıları taşıdığı bildirilmektedir. Bu bilgilerin yanı sıra Hanya'dan Selanik'e zeytin yağı tenekeleriyle askeri mühimmat taşındığı bildirilmektedir. 9000 martini tüfek yakalanarak Osmanlı askerleri tarafından el konulduğuna dair bilgiler aktarılmaktadır. İtalyanların, Trablusgarp ve Bingazi'deki kayıplarının aklın alamayacağı kadar çok olduğu bildirilmektedir.²⁹⁷

25 Aralık 1911 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde geçen bir habere göre; Osmanlı ordusunun saldırısıyla İtalyan ordusu şehre çekilmiş ve sonraki gün de tekrar yapılan saldırıda da şehri boşaltıp kaçmıştır. Osmanlı ordusunun yapmış olduğu bu askeri saldırıda, İtalyan ordusundan 3 büyük zabitan ve 45 asker ölmüştür. 350 asker de yaralanmıştır. Osmanlı askerlerinden ise 9 şehid ve 40 kişi de yaralanmıştır.²⁹⁸ 27 Aralık'ta ise Urban askerlerinin Bingazi'de, Tobruk'da ve Tunus'ta İtalyan askerlerine şiddetli hücumlarda bulunduğunu ve buralarda başarı elde ettiğini bildirmiştir.²⁹⁹

Dicle Gazetesi'nin 4 Aralık 1911 tarihli ajans haberleri bölümünde yer alan bilgilere göre İtalyanlar Kızıldenizde Osmanlı Devleti'nin 3000 lirasına el koymuştur. Ancak paranın iadesi için İtalyan amiraline emir verilmiştir. Aynı ajans haberinde geçen bilgiler arasında Senusilerin 1200 askerine 500 kişi ilave ile Naci Bey'in Bingazi'den güneye doğru hareket ettiği de belirtilmektedir. Bingazi'de düşmanın sahile ulaştığı ancak oldukça zor durumda oldukları belirtilmiştir. Bir gün sonraki telgraf haberinde ise İtalyanların Bahr-i Sefid'deki perişanlıklarından endişeli oldukları belirtilmektedir. İtalyanlar Tobruk'ta 5000, Humus'a 5000, Bingazi'ye 3000, Derne'ye 3000 ve Trablusgarp'a 5000 olmak üzere toplamda yirmi bir bin asker silah altına alındığı görülmektedir. İhtiyatta ise 40000 asker bekletildiği ifade

²⁹⁷ "İtalyanların Trablusdaki, Bingazi'deki zaiyatlarını akıl göstermekde olmalarını ef'al tekzip edilmiştir. Tekrar Afrika kıtalarını tezyidi, 1200 ihtiyad zabitanı taht-ı silaha davet. Trablus hastahaneleri mecrularla dolu. Müte'addid nakliye sefaini mecruh taşımakta. Tekrar iki nakliye gemisi mecruh taşımağa mahsus. Hanya'dan Selanik'e Lovid(?) acentesine gönderilen zeytin yağı tankerlerinde 9000 martin fişenk tutularak müsadere edilmiş. Acente hakkında takibat-ı kanuniye. Hariciyeden evrak saye-yi sirkati fi'liyyatla takib, ihbar edene büyük mükâfat-ı nakdiye verilmiştir." Kastamonu Gazetesi, nr.: 1923, 1 Ocak 1912.

²⁹⁸ "9 Kanunuevvel 1327; Resmîyedir. İtalyanlar zann-ı... telgraflarımızı tahribi tasdirlerinde vuku bulan hücumumuzdan şehre kaçmışlar ve ferdası günü tekrar hücumumuzda şehri de tahliye ile fırar etmişler. İtalyanlardan 3 büyük zabıt 45 efrad telef, 350 mecruh, mücahidimizden 9 şehid, 40 mecruh." Kastamonu Gazetesi, nr.: 1922, 25 Aralık 1911.

²⁹⁹ "11 Kanunuevvel 1327: Muzafferiyanelerimiz resmen teyidi. Bahr-i Ahmer'de düşman kruvazörü hadidiye giden Mısır vapurunu... 30 bin liramızı alarak vapurumuzu bırakmış. Bingazi'de Tabarka'da Urban, düşmana şiddetli hücumlarda bulunmuşlar. Üç bin zabitanımız Tunus'tan evvel emr-i mühimme ile Trablus'a geçmişlerdir." Kastamonu Gazetesi, nr.: 1922, 25 Aralık 1911.

edilmektedir.³⁰⁰ Ancak İtalya'nın askeri sayısı bakımından Osmanlı kuvvetlerinden sayıca çok daha fazla olmasına rağmen kesin bir başarı sağlayamadığını çıkan haberleri dikkate alarak ifade etmek mümkündür.

Tanin Gazetesi'nin muhabiri Ahmet Şerif Bey, Aziziye Karargahı'nda gördüklerini şöyle ifade etmiştir:

“...Muharebe her gün devam eder. Sabahleyin kalkınca, Trablusgarp'tan havalanan tayyarenin, üstümüzden geçmekte olduğunu ve bunu takiben, şehrin üstünde, sabit bulunan balonun, bir kartal gibi durduğunu görmeye alışmıştık. Sabit balon, etrafı görüyor ve düşman donanmasına bilgi vererek, top ateşi yağdırıyordu. Ayn Zare'da kaldığımız altı gün harp kesilmeksizin devam etti. Fakat, genel durumda, dikkate değer hiçbir değişiklik meydana gelmedi. Bugünlerin meydana gelen olaylarını burada bütünüyle kaydetmek ve bildirmek imkansızdır. Yalnız her şeyden önce düşman kuvveti ile bizim kuvvet arasında, hiçbir ölçü bulunmadığını tamamiyle anladık. Onun kuvvetli donanmasına, çabuk ateşli, pek çok bataryalarına, mitralyözlerine, balonlarına, her türlü silah ve levazımla donatılmış, en az otuz-kırk bin kişilik ordusuna, özetle, keyfiyet bakımından düşmana karşı biz hiçtik. Fakat bütün bu ölçsüzlük, düşmanın korkaklığı karşısında eriyordu. Bizim bir avuç kahraman askerimizle birkaç Arap bahadırı, iki aydır bu korkak İtalyan korsanlarına kan kusturuyor, ne yapacaklarını şaşırtıyordu. Düşman şimdiye kadar binlerce ölü vermişti. Yalnız 26 Kasım Pazar çarpışmasında, İtalya ordusunun en mükemmel ve düzenli bersagliyeri alayı tamamen mahvedilmişti. Alayın bütün eşyası ganimet olarak ele geçirilmişti. O gün düşman sol cenahtan Kırkarış istikamı yönünden, bir çıkış ve taarruz harekâtı yapmak istemiş, fakat yenilerek geri çekilmeye mecbur kalmıştı. Bununla beraber, bu muharebenin duruma etkisi olmuştu. Bugüne kadar taarruz vaziyetinde bulunan kuvvetimiz, bundan sonra savunma vaziyetine girmiş ve düşman taarruz vaziyetini almıştı. Bu durum 4 Aralık Pazartesi gününe kadar böyle devam etti. Her günkü çarpımalarda düşman çokça ölü veriyor, sabahdan akşama kadar denizden karadan binlerce top mermisi yağıyordu. Mermilerden %1 bile iş göremiyordu. Bugünün ayrıntıları pek karışıktır. Fakat kesin olan bir şey, bu olaylar

³⁰⁰ “16 Kanunuevvel 1327 (29 Aralık 1911): İtalyanlar bahr-i ahmerde müsadere ettikleri 3000 lira Osmanlı bankasının olduğundan teşebbüsatına tabien iadesi İtalya amiraline emredilmiştir. Bingazi'deki Naci Beğ, Senusileri 12000 kişilik kafilesini istikbalen 500 kişi ile cenube hareket. Selanik'in takib kumandanı Halil Beğ Trablusta'dır. Enver Bey Derne'ye teftişe gitmiştir.”- 18 Kanunuevvel İttihad Cemaati son usulde tayyare siparişlerini kararlaştırmıştır. Bahr tarafındaki perişanlıklardan dün İtalyanlar son derece endişededirler. İtalya'nın Tobruk'ta 5000 Humus'ta 5000, Bingazi'de 3000 Derne'de 3000, Trablus'da 5000 askerleri var. İtalya'da da 40000 ihtiyata hazır.” Dicle Gazetesi, nr.: 38., 4 Ocak 1912.

arasında Osmanlı tarihini bütün cesaretiyle yaşatacak birçok kahramanlıkların, fedakârlıkların, bir arada bulunduğuur.”³⁰¹

Ahmet Şerif’in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, İtalyan ordusunun askeri donanım, teçhizat ve sayı bakımından Osmanlı ordusu ile kıyaslanamayacak seviyede iyi olduğu görülmektedir. Ancak Osmanlı ordusunun ise İtalya’dan manevi yönüyle, inancıyla ve bir avuç askeriyle cephede göstermiş olduğu başarılarıyla İtalya’dan daha üstün olduğu ifade edilmektedir.

Osmanlı ordusunun zayıflığına rağmen İtalyan askerlerinden daha başarılı olduğuna dair bilgilere yalnızca Osmanlı basınından değil aynı zamandan döneme ışık tutan diğer önemli kaynaklardan da ulaşılabilmektedir. İtalya, aralık ayı boyunca Trablusgarp’ta kayda değer bir ilerleme sağlayamamıştır. 19 Aralık’ta her iki tarafında durumu anlayamadığı bir olay yaşanmıştır. Yeneninde yenilenin de belli olmadığı sözde bir savaş meydana gelmiştir. İtalyan ordusunun albayı Fara, kendisinin ve birliğinin kuşatma altına alındığını düşünerek bu çemberden kurtulmak için yanlış bir yöne saldırıda bulunmuştur. Yaşanan hayali savaşta da birçok İtalyan askeri kayıp verilmiştir. Türk-Arap askerlerinin de geri çekildiği bu olayda, İtalyan askerleri tüm gece boyunca zor anlar yaşamıştır.³⁰² Yaşanan bu durumdan da anlaşılacağı üzere Osmanlı ordusunun direnişi karşısında İtalyan askerlerinin motivasyonları iyice düşmeye başlamıştır. Savaşın ilk 3 ayının geride kalmasına rağmen İtalyan işgal kuvvetlerinin mevcudu 70 bine çıkmış ve hatta kısa sürede de 100 bini geçmiştir. Bu kalabalık orduya rağmen İtalya önemli liman ve sahil şeridini elde tutmaktan başka bir ilerleme kaydedememiştir. Osmanlı kuvvetlerinin direnişi ise tüm gücüyle devam etmiştir.³⁰³

10 Şubat 1912 tarihli Babalık Gazetesi’nde ifade edildiğine göre, Trablusgarp Ordugahında yerliArap mücahidlerinin cesurluklarından ödün vermeden ve istekle cephede mücadele ettikleri bildirilmekle beraber Osmanlı mücahidlerinin İtalyan istihkamına hücum ettikleri verilen bilgiler arasındadır.³⁰⁴ 24 Şubat 1912 tarihinde İtalya kumandanının şehir üzerine ateş etmesinin savaş usullerine aykırı olmasından dolayı sorumluluğun İtalyanlara ait olduğu ve protesto edilmesi gerektiğine dair

³⁰¹ Şerif, *a.g.e.*, s.244.

³⁰² Childs, *a.g.e.*, s. 115.

³⁰³ Childs, *a.g.e.*, s. 116.

³⁰⁴ Babalık Gazetesi, nr.: 106, 10 Şubat 1912.

Sadaret tahrirat kaleminden Beyrut Vilayeti'ne gönderilen bir belgede İtalya'nın vahşeti anlatılmaktadır. Belgede belirtilenlere göre İtalyanlar Lahey Konferansı'nda alınan kararları bilmesine rağmen bu kararlara uygun davranmışlardır. Bu durumun protesto edilmesi gerektiği ve İtalyan kumandanlığına bir protesto yazısı gönderilmesi istenmektedir. Ahalinin depoları basılarak zarar verilmesinin önüne geçilmelidir. Savaş bölgesinde Osmanlı askeri tarafından ahalinin korunamaması halinde halkın teslim edilmesi kumandan paşa tarafından gerekli görülebilir. Böyle bir durumda ahali arasında dağılma olacak ve bu durumun da araya nifak sokacağı bildirilmiştir. Bununla birlikte ahaliden silah alanların oradaki müfreze askerleriyle birleşmeleri konusunda kumandanlıktan gelen emre bağlı olmaları gerekmektedir. Bu bağlılıklarını da gösteren bir işaret taşımaları gerekir. Memleketin emniyeti bu olaydan dolayı tehlikeye düşerse dahilen ve haricen yeniden bir düzenleme gerekeceğinden dolayı asayişin korumak için çalışılması önerilmektedir. Harbiye Nezareti tarafından kaleme alınan yazıya göre Beyrut'ta 3 nizamiye taburu mevcut olduğu ve bölgeden de redif askerlerinin toplanmasına ihtiyaç duyulabileceği ifade edilmiştir.³⁰⁵

24 Şubat 1912 tarihinde, İtalyan donanması Beyrut'a baskın düzenleyerek, limanda Osmanlı Devleti'ne ait iki ufak savaş gemisini batırmıştır. Ayrıca kıyıdaki binaların isabet alması sivillerin ölümüne neden olmuştur.³⁰⁶ Beyrut saldırısı, "İtalyanların Vahşeti ve Beyrut Bombardımanı" başlığı altında Osmanlı basınında duyurulmuştur. İtalyan donanmasının Beyrut'u bombaladığı ve ahalinin de son derece heyecanlı olduğu bildirilmektedir. Ayrıca İtalya'nın saldırısı neticesinde Beyrut'a Şam'dan asker ve mühimmat gönderildiği de verilen bilgiler arasındadır. İtalya'nın Osmanlı torpidosunu da batırdığı bu bombalama faaliyetinden sonra hem Avrupa devletleri protesto etmiş hem de İtalyanların sınır dışı edilmesi uygulamaya konulmuştur. Ayrıca İtalyan kuruluşlarının ve dükkanlarını kapatma yoluna gidildiği bildirilmektedir.³⁰⁷ Akdeniz sahillerinin bombalanmasıyla Osmanlı Devleti, Ege sahillerinin de bombalanabileceği endişesine kapılmıştır. Ancak Fransız Başbakanı

³⁰⁵ BOA., BEO., 4006/300448

³⁰⁶ Childs, a.g.e., s. 132.

³⁰⁷ "İtalyanların Vahşeti ve Beyrut Bombardımanı- İtalyan donanması Beyrut'u bombardıman etmiştir. Bombardımanın başlayınca ahalinin heyecanı batıştırılmıştır. Beyrut'a Şam'dan asker ve mühimmat gönderilmiştir. Bu bombardımanı hükümetimiz devletlere protesto etmiş ve İtalyanların tardı ve müessesatlarının seddi mukarrer bulunmuştur. Paris'te azim-i tesirat vardır. Beyrut limanında bir vakit ile bir torpidomuz yatırdılmıştır." Babalık Gazetesi, nr.: 110, 26 Şubat 1912.

Poincare, Osmanlı Büyükelçisi Rıfat Paşa'ya, İtalya'nın savaşı Adriyatik'e ya da Ege'ye yaymayacağını teminatını vermesine rağmen ikna edememiştir. Bu nedenle Osmanlı subayları bu tarz operasyonların halen imkân dahilinde olduğunu göz önünde bulundurmıştır.³⁰⁸ Öyle ki aynı tarihlerde Antalya'nın da İtalyan saldırısının hedefinde olduğu Ahenk Gazetesi'nde çıkan söylentiler arasındadır. Bu nedenle Antalya halkı İtalya'nın can ve mallarına kastedeceği korkusuyla yaylalara kaçmıştır.³⁰⁹ Trablusgarp ve Bingazi Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindeki topraklardan en uzak olan bölgelerinden biri olmasına rağmen İtalya'nın savaşı farklı bölgelere yaymasıyla Trablusgarp Savaşı'nın etkisinin Batı Anadolu topraklarında da hissedildiği görülmektedir.

24 Mart 1912 tarihli Babalık Gazetesi'nde "Osmanlı-İtalya Muharebesi" başlığıyla okurlara sunulan bir telgrafname suretine göre, İtalya'nın Kuzey Afrika topraklarında hız kesmeden saldırıya devam ettiği ve Osmanlı ordusunun ise bu saldırılara karşı direnmeye çalıştığı görülmektedir. Harbiye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgrafnamede 10 Mart 1912 tarihinde İtalya, 3 tabur piyade askerleri ve iki cebel bataryasıyla Osmanlı askerlerine saldırmasına rağmen başarısız olduğu ve geri püskürtüldüğü belirtilmektedir. Geri püskürtülen askerlerin etkisizleştirilmesinin ardından takviye edilen 2 tabur İtalyan askerlerinin yeniden mağlup edildiği vurgulanmaktadır. Sahil tarafında da gece ikiye kadar devam eden çatışma neticesinde İtalyan gemileri geri çekilmeye mecbur kalmıştır. Yaşanan bu çarpışmalar neticesinde İtalyan ordusundan birçok yaralı ve ölü olduğu bildirilmiştir. Osmanlı askerlerinden ise 16 ölü ve 65 yaralı askerin olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Arap kadınlarından da askerlere su ve cebehane taşırken yaralanan bulunduğu Harbiye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgrafnamede verilen bilgiler arasındadır.³¹⁰ Hem ajans haberlerinde verilen bilgiler hem de telgrafname suretleri değerlendirildiğinde Osmanlı ordusunun, İtalyan ordusu karşısında başarılı olduğu propagandasının yapıldığı sonucu çıkarılabilir. Ayrıca incelenen bu haberlerin

³⁰⁸ Childs, *a.g.e.*, s. 132.

³⁰⁹ "On günden beri Antalya'da Ahenk Gazetesi'nde görülen bir fıkra ve hükümetçe ittihaz edilen bazı tedabir-i ihtiyatiden dolayı İtalya'nın tecavüz ihtimaline karşı bir heyecan devam etmektedir. Buralarda mevsim-i bahar çokdan hulul ettiği cihetle yaylalarla alakası olanlar daha şimdiden ailelerini yaylalara göndermektedirler. Fakat hükümetimizce neşredilen bir beyanname halkı tatlik ve heyecanı oldukça teskin etmiştir." Babalık Gazetesi, nr: 116, 19 Mart 1912.

³¹⁰ Babalık Gazetesi, nr: 117, 24 Mart 1912.

Osmanlı tebaasını ve ordusunu motive etmek amacıyla; İtalyanları ise demoralize etmek niyetiyle kaleme aldırıldığı ihtimali de vardır.

Osmanlı basınında çıkan haberler incelendiğinde yalnızca silah altında olan askerler ve Urban Arapları, mücahidleri değil sivil halkın da İtalyan askerlerine karşı dik duruş sergilediği vurgulanmaktadır. 28 Mart 1912 tarihli Dicle Gazetesi'nde bir Arap kadınının İtalyanlara karşı saldırısı anlatılmaktadır. Londra'da yayın yapan Dailiy Ekspirmen Gazetesi'nde Arapların ani bir saldırı ile İtalyanları geri püskürttüğü yer almıştır. Hatta saldırıda Arap kadınları da yer almıştır.³¹¹ 12 Mayıs 1912 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde yer verilen bir başka habere göre ise, İtalyan askerleri Trablus'ta yaşayan yerli halka saldırmıştır. Bunun üzerine de yerli halk İtalyanlara karşı birlik olup baskın düzenlemiştir. Araplar bu saldırıda İtalyanlara büyük zaiyat vermişlerdir. Sabaha karşı kurulan bu pusuya bir bölük asker düşürülmüş ve askerlerden birçoğu ölmüştür. İtalyan askerlerini kaçıran yerli halk, İtalyanlara ait kazma kürek gibi birçok eşyaya el koyduklarını Trablusgarp komutanlığına bildirilmiştir.³¹²

Harp muhabiri olarak tanınan H.C. Seppings, Trablusgarp ile ilgili anılarının yer aldığı eserinde ise cephede gördüğü Arap kadınlar hakkında şu sözleri kaydetmiştir:

*“... Gelenler arasında bir hayli kadın mücahitte vardı. Tamamını onların teşkil ettiği bir grubun hikayesi de anlatılıyordu. Kırk kişilermiş bütün itirazlara rağmen ellerine tüfek ve kılıç alıp gavurları ülkeden kovmak için erkeklere yardımcı olmaya ant içmişler. Onlardan birini Selime'yi hatırladığım gibi tarif etmek isterim. Tıknaz, çiçek bozuğu çehreli genç bir kızdı. Güzel değildi ama tavırları da sesi de pek hoştu. Siperden henüz dönmüş, çadırının girişine çömelmişti. Belinde palası, yanında bir İtalyan tüfeği ile fişekliği bir de gafil avladığı İtalyan nöbetçinin mızrağı vardı. Oracıkta oturmuş muharebeyi ve çarpışmayı yemek menüsü okur gibi anlatıyordu. İki üç aydan beri düşmana silah sıkarken duyduğu şevk gözlerinin parıltısındaydı. Elindeki tüfek ve mızrak onun harp ganimetiydi...”*³¹³

³¹¹ Dicle Gazetesi, nr.: 50, 28 Mart 1912.

³¹² Kastamonu Gazetesi, nr.: 1943, 20 Mayıs 1912.

³¹³ H.C. Seppings-Wright, *Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hilal Altında İki Yıl*, çev. Derin Türkömer, İstanbul: Türkiye İş Bankası yayınları, 2013, s. 77.

İtalya'ya karşı duyulan öfke ve nefret o kadar büyüktür ki her kesimden insan, İtalyanları Trablusgarp'tan çıkarmak için elinden gelenin fazlasını yapmaya hazır olduğu görülmektedir.

İtalya, savaşın başlangıç tarihi olan 29 Eylül'den Uşi Anlaşması'nın imzalandığı güne kadar savaşı farklı bölgelere yayarak Osmanlı Devleti'ni yıldırma politikasına başvurmuştur. Bu nedenle de savaşı Adalar Denizi'ne yaymıştır. Rodos Adası'na da asker çıkartan İtalya'nın Babalık Gazetesi'ne göre çaresizliği şöyle vurgulanmaktadır:³¹⁴

“Trablus sevhilinde birkaç mevkide sıkışık kalmış ve yüz yirmi bin kişilik kuvvetle bir avuç mücahidlerimizin hakkından gelmekten izhar-ı aciz edib aleme karşı rezil olmuş olan İtalyanlar cumartesi günü on bir sefine-yi harbiyesiyle Rodos adasını işgal etmiştir. Feylekos(?) Körfezi'ne iki alay asker ile iki batarya top çıkarmışlardır. Düşman bu kuvvetine karşı orada bulunan şanlı askerlerimiz tarafından mukabeleye şitab edilmiş ve iki İtalyan topçu zabıtyla bir hayli neferat itlaf olunduğu gibi bir topçu küçük zabıt de esir alınmıştır. Düşman zırhlılarının ateşi dışarısında kalınmak üzere askerlerimizin dahile doğru çekilmiş kıtaata ayrılarak elyevm hal-i harbde bulunmuştur. Rodos kumandanlığımız Binbaşı Abdullah Rıza Beğ'di. Cenab-ı hakkın 'avn ve inayeti rehberi olsun. Bu gece alınan telgraftameye nazaran dün Rodos'a çıkan düşmanın büyük bir kısmını mücahidlerimiz çıkarmışlar ve kanlı bir hücum yapmışlardır. Düşman perişan olmuştur. Firara muvaffak olamayan bini mütecaviz İtalyan askeri esir alınmıştır. Düşmanın israsından mâadâ pek çok maktul ve mecruh vardır. Rodos Cezayir Bahr-i Sefidi'n büyüklerinden biri olub Anadolu'nun garb cenubu... karşısında ve sevhilden yirmi kilo metrelik mesafede vaki'dir. Bir badem şeklinde cenub-u şarkiden şimal-i garbiye doğru mümted olur. Sakızdan büyük Midilli adasından küçüktür. Cesametce Cezayir Bahr-i Sefid'in ikincisidir. Sathiyesi bin yüz altmış kilo metre mürebbadır. Altı bin kadarı müslim, üç bin kadarı Yahudi ve bakiyesi Rum olmak üzere otuz bin kadar ahalisi vardır...”

İtalya'nın Trablusgarp sahillerinde birkaç yerde sıkışıp kaldığı ve kalabalık ordusuyla bir avuç Osmanlı askerine karşı zafer elde edemediği dile getirilmiştir. Kalabalık ordularına rağmen zafer elde edemeyen İtalya'nın cümle aleme rezil olduğu vurgulanmıştır. Aciziyetliklerine rağmen Rodos'a asker çıkaran İtalyanların bu saldırısında da başarısız olduğu ifade edilmiştir. Verilen bilgilere göre, yine İtalya'dan birçok zayıat vardır. Bundan başka İtalyan askerlerinden esir düşenler de olmuştur.

³¹⁴ Babalık Gazetesi, nr.: 132, 10 Mayıs 1912.

Gazete yazarı Rodos'un coğrafi konumundan ve Rodos Adası'nda yaşayan insanların hangi dinden ve milletten olduklarına dair bilgiler verilerek buranın önemini gözler önüne sermek istemiştir.

Dicle Gazetesi'nin 23 Mayıs 1912 tarihli ve 57 numaralı sayısında "İtalya'nın Son Harekâtı Münasebetiyle" başlıklı yazısında hem İtalyan saldırısına hem de Avrupa devletlerine karşı tepkileri dile getirilmektedir. Bahsi geçen gazete yazısında İtalya çökmüş olan askeri duygularıyla Cezayir sahillerinden Osmanlı Devleti'ne karşı saldırıda bulunmuşsa da başarılı olamamıştır. Bir zamanlar Osmanlı bayrağının sallandığı kalede İtalyan korsanları mağlup edilmiştir. Avrupa devletinin birkaç istisna gazeteleri bir ağız olarak İtalya'yı överken Balkan gazetelerinin de ise İtalya'ya destek olmaktan geri kalmadıkları ifade edilmektedir. Bulgarlar ise Osmanlı'nın yenildiğini düşünerek mutlu olmuşlarsa da ertesi gün İtalya donanmasının perişan halde geri çekildiğini öğrenince nasıl hayal kırıklığına uğradıkları vurgulanmaktadır. Gazete yazarı dik bir duruş sergileyerek tüm adalarda Osmanlı Devleti yenilse, Osmanlı ordusu harap hale gelse bile yeniden düzeceklerini ve yıkılmayacaklarını vurgulayarak düşmana gözdağı vermiştir. Roma ve sınır komşuları ellerinden geleni yapsınlar, buna rağmen Osmanlı Devleti'nin çaresiz kalmayacağı ve güçlü duracağı vurgulanmıştır. Trablusgarp'ı vermeyeceklerini, kanlarının son damlasına kadar savunacakları temin edilmektedir. Güçlü bir Osmanlı ordusu imajının çizildiği görülmektedir. Ancak hem karada hem de denizlerde mücadele veren Osmanlı ordusu için bu durum pek de kolay olmamıştır. Sürekli olarak bölgeye asker sevkıyatı yapılmaktadır.³¹⁵ Öyle ki Dicle Gazetesi'nin aynı tarihli sayısında Senusi Şeyhi'nin elli bin askerle birlikte Trablusgarp ve Bingazi'ye geldiği bildirilmektedir.³¹⁶ Osmanlı Devleti hem denizlerde hem de karada eş zamanlı olarak İtalya'ya karşı çetin bir direniş sergilemek zorunda kalmıştır.

Trablusgarp Savaşı askeri-siyasi yönüyle ele alınmıştır. Savaşın Osmanlı basınındaki izleri birer vilayet gazetesi olan Kastamonu, Dicle ve Babalık gazeteleri özelinde incelenmiştir. Bu gazetelerde yer alan askeri-siyasi haberlere bakıldığında

³¹⁵ Dicle Gazetesi, nr.:57, 23 Mayıs 1912.

³¹⁶ "İtalyanlar Aleyhine Din-i Muharebe- Senusi Kabilesi Mısır bankalarından birisine İtalya aleyhine ilan edilecek dini muharebeye sarf olunmak üzere ihtiyat neticesi olarak yedi yüz bin lira yazılmıştır. Şeyh hazretleri bizzat kendisinin elli bin Arab askerleriyle Osmanlı askerleri... tahtında bulunmak üzere Trablus ve Bingazi'ye gelmekte olduğunu bildirmiştir." Dicle Gazetesi, nr.:57, 23 Mayıs 1912.

savaşın başından itibaren olayları yakından takip etmiş ve savaşa dair gerekli bilgiler gazetelerde paylaşılmıştır. Genel olarak ajans haberleri dikkatle incelendiği bu kısımda olayların abartılı bir şekilde yansıtıldığı görülmektedir. Yalnızca bu haberlere bakarak İtalyan ordusunun hiçbir başarısı olmadığını ve son derece aciz bir orduya sahip olduklarına dair çıkarım yapılabilir. Yani taraflı ve propaganda yüklü habercilik anlayışıyla okurlara Trablusgarp'ın geri kazanılacağı düşüncesi aşılanarak umutlandırıldıkları görülmektedir. Öte yandan Osmanlı ordusunun, kalabalık İtalyan ordusu karşısında zaferlerini ve düşmanı Trablusgarp'ta, Bingazi'de Tobruk'ta ve denizlerde büyük bir hezimete uğrattıklarına dair bilgilere incelenen haberlerde sık sık rastlanılmaktadır. Bu haberlerde dikkat çeken bir başka unsur ise Osmanlı ve Urban askerlerine “cesurluk, yiğitlik” gibi onurlandırıcı vasıflar yüklenmiş olmasıdır. Sayısal ve askeri mühimmatların yetersizliği gibi dezavantajlara rağmen İtalyan saldırılarına karşı Trablusgarp'ı büyük bir cesaretle savundukları belirtilmiştir. Savaş döneminde vatanseverlik, birlik, beraberlik gibi milli duygular işlenerek Trablusgarp'ın savunulmasında askerlerin ve halkın milli düşüncelerine yön vermeye çalışıldığı görülmektedir. Gazetelerde çıkan haberlerin aslı olmakla birlikte olayların abartılarak yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

İtalyan diplomat ve gazeteci olan Sergio Romano, Osmanlı kuvvetlerinin Libya'da karşılaştıkları sorunların kapsamlı bir biçimde incelemesini yapmıştır. Konuyla ilgili kaynakların belirsizliğinden ve birbirleriyle çeliştiğinden söz etmiştir. 1912 yılının ilk aylarında Tunus'ta görev yapan Fransız subaylarının gönderdikleri raporlarda Trablusgarp'taki Türk-Arap kuvvetlerinin sayısı en çok 2.500 Türk ve 35.000 Arap, en az da 700 Türk ve 25.000 Arap arasında değiştiğini belirtmektedir. Bingazi'deki kuvvetlerin sayısına ilişkin raporlarda ise bir tahminde bulunmanın tamamıyla güç olduğu belirtilmiştir. Bazı kaynaklarda 100.000 bazı kaynaklarda ise 40.000 kişinin olduğu belirtilmektedir. Romano, bu yüksek rakamların muhtemelen mevcut silahlı savaşçı sayısı yerine ihtiyaç olduğu takdirde silah altına alınabilecek erkek nüfusun sayımından kaynaklandığını ileri sürmektedir.³¹⁷ Oysaki incelenen gazetelere bakıldığında Osmanlı ordusunda yer alan askerlerin sayısının çok daha fazla olduğu belirtilmektedir. Bir başka önemli konu ise ölü ve yaralı askerlere dair verilen bilgilerdir. Ölü ve yaralı askerlerin sayısı hakkında da net bir bilgi vermenin zor olduğu

³¹⁷ Childs, *a.g.e.*, s. 144.

belirtilmektedir. Dönemin askeri öğretileri taarruzu savunsa da askeri gerçekler savunma yapmaya daha uygundu. Bu nedenle de Sergio Romano, Türk-Arap kuvvetlerinin İtalyanları denize dökmek için birbiri ardına düzenledikleri saldırılarının hiçbirinin başarıya ulaşamadığını belirtmiştir. Ayrıca bu saldırılar neticesinde ağır kayıplar verilmiştir İtalyan araştırmacı Lo Bello, 1925 yılında yayımladığı eserinde, 1911-1914 yılları arasında 300.000 nüfuslu bölgede yaşayan 180.000 kişinin çeşitli sebeplerden yaşamını yitirdiğini belirtmiştir. Osmanlı ordusunun morali konusunda ise Romano şunları söylemiştir;

“Enver Bey'in varlığı, ordunun üst kademesinde çekişme ve kıskançlığa neden olmaktaydı. Padişahla ilişkisi (Enver Bey Naciye Sultan'la nişanlıydı) ve 1908 Devrimi'nde oynadığı rolden gücünü alan Enver Bey, hepsi de yaşça kendisinden büyük ve kıdemli komutanlara, uygulanacak strateji konusunda kendi görüşlerini dayatıyordu. (...) Komutanlar arasındaki iktidar mücadelesi yüzünden pek çok subay cepheyi terk etmekteydi; bazı haftalar, eve dönmek için Mısır'dan geçenlerin sayısı, cepheye gitmek için buradan geçenlerin sayısını aşmaktaydı.”³¹⁸

Osmanlı ordusu içerisinde bu gibi çekişmeler olmasa ve Osmanlı komutanları tam bir uyum ve uzlaşma içerisinde çalışsalar, subaylara ve askerlere ücretleri düzenli olarak ödense, yeterli kaynaklar, tıbbi bakım ve temiz bir ortam sağlansaydı bile Osmanlı ordusu başarıdan oldukça uzak bir vaziyetteydi. Ne Osmanlı ne de İtalya savaşı sonuçlandırabilecek bir hareket yapamamıştır. Bununla birlikte Osmanlı askerleri savaşma isteğini kaybetmeye başlamıştır. Bundan başka yokluklar, yorgunluklar ve Arapların durumu gibi etkenler de Osmanlı Devleti'nin başarıya ulaşmasını engelleyen unsurlar arasındaydı. Romano'nun belirttiği üzere:

“Bedeviler uzun süren ve sabır gerektiren mücadelelere yatkın değildi. Savaş, onların “ekonomik” varlıklarının doğal bir parçası olsa da kısa süreli vur kaç saldırıları söz konusuydu. Uzak bir zafer için uzun süreli bir savaş vermekse, onlara göre değildi. Savaşın başlamasından birkaç ay geçtikten sonra hasat kaldırma ve çobanlık gibi, kendi varlıkları açısından çok daha vazgeçilmez olan etkinlikleri yapma ihtiyaçlarını hissetmeye başladılar.”³¹⁹

Yine Romano'ya göre, gazete haberlerinde ise yapılan bu tespitin aksine hem Osmanlı askerlerinin hem de Arap askerlerinin manevi duygularının yerinde olduğu,

³¹⁸ Childs, a.g.e., s. 144.

³¹⁹ Childs, a.g.e., s. 144.

İtalyanlara karşı tam bir istekle mücadelede bulundukları vurgulanmaktadır. Ancak görülüyor ki yapılan bu haberler tam olarak gerçekliği yansıtmamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASINDA TRABLUSGARP SAVAŞI: MÜSLÜMAN TOPLULUKLARI VE AVRUPA DEVLETLERİNİN TAVRI

İtalya daha savaşın hazırlık aşamasındayken Avrupa Devletleriyle yaptığı antlaşmalara dayanarak ve kendisine karşı güçlü bir direnişin olmayacağına inanarak Trablusgarp'ın işgalinin çok kısa süreceğini düşünmüştür. Ancak bu süreçte karşılaştığı direnişler neticesinde savaş kısa sürede sonuçlandıramamıştır. Bunun sonucunda İtalya, Trablusgarp'taki başarısızlığının acısını masum insanlardan çıkarmaya başlamıştır. Trablusgarp Savaşı'nda yaşanan gelişmeler dünya kamuoyu tarafından da yakından takip edilmiştir. Hem Avrupa devletlerinden hem de İslam dünyasından yaşanan gelişmelere karşı tepkiler çığ gibi büyümüştür. Savaşın başlangıcından itibaren dünya kamuoyunda Trablusgarp Savaşı'na yer verildiği görülmektedir. Yapılan haberlerde İslam devletlerinin İtalya'ya karşı duydukları öfkenin ve kızgınlığın arttığı anlaşılmaktadır. Müslüman topluluklarında yapılan mitingler ve protestolar aracılığıyla bir yandan İtalya kınanırken öte yandan da Osmanlı Devleti'ne karşı destek mesajları gönderilmektedir. Bununla birlikte farklı İslam topluluklarından da iane ya da askeri yardımların gönderildiğine şahit olunmaktadır. Avrupa devletlerine bakıldığında ise durumların biraz daha karışık olduğu anlaşılmaktadır. Bir yandan İtalya'ya destek verilirken bir diğer yandan da İtalya ile çıkarlarının çatıştığı noktalarda ise Osmanlı Devleti'nin desteklendiği görülmektedir. Trablusgarp Savaşı'nın gidişatında bu devletlerin tavırlarının etkisinin izleri sürülmüştür. Aynı zamanda savaşın başlangıcından itibaren kamuoyunda yapılan propaganda ve protesto faaliyetleriyle birlikte İtalyanların sınır dışı edilmesi meselesi de gündemden hiç düşmeyen bir konu olmuştur. Ancak Osmanlı Hükümeti İtalyanların sınır dışı edilmesini bir süre erteleyerek başka çözümler aramışsa da İtalyanların savaşı adalara yaymasıyla birlikte Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanların sınır dışı edilmesi Osmanlı Hükümeti'nin resmi olarak uygulamaya koyduğu tedbirlerden birisi olmuştur.

3.1.MÜSLÜMAN TOPLULUKLARININ TRABLUSGARP SAVAŞI'NDAKİ ROLÜ VE ETKİSİ

Osmanlı Devleti'nin, yaşanan iç ve dış savaşlar neticesinde 20. Yüzyıl başlarında geldiğinde elinde sadece Kuzey Afrika'da Trablusgarp kalmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki mevcudiyetini sürdürebilmesi için Türk-İtalyan harbinin kazanılması hem Osmanlı Hükümeti hem de Müslümanlar için oldukça önem teşkil etmektedir. Bölge halkının tamamının Müslümanlardan oluşması göz önünde tutulup Trablusgarp Savaşı sürecinde İslami vurgu yapılarak Müslümanların bir araya getirilmesi hedeflenmiştir. Ülkenin bütünlüğünün korunması için Osmanlıcılık ideolojisiyle hareket eden kişiler darü'l-İslamı oluşturan bu toprakları İtalyanlara bırakmaya yanaşmamıştır ve İttihad-ı İslam (Panislamizm) esaslı kenetlenme politikası yürütmüşlerdir. Bölgede yaşayan Arapların, İslami kurallara karşı çok hassas olmaları ve özellikle Müslüman olmayan bir yönetime karşı tutumları, işgal yönetimini ve sürecini İtalya'nın Banco di Roma gibi maddi propagandalarına rağmen tıkamıştır. Osmanlı Hükümeti basın faaliyetlerinin toplum üzerindeki etkisinden de faydalanarak gazete haberlerinde Osmanlı Devleti'nin sınırları dışındaki Müslümanların savaşa duydukları tepkilere sık sık yer vermiştir. Mısır, Hindistan, Tunus ve diğer bölgelerdeki Müslümanlara ilişkin haberlere yer verilerek İslam dünyasının düşman karşısında bir bütün olarak var olduğu İtalya'ya hissettirilmeye çalışılmıştır. Seppings-Wright, bu durumu şöyle gözlemlemiştir;

“Hepsi de Allah'ın Sultan'ın ve kutsal davalarının ateşiyle yanıp tutuşuyordu. Bana tarihimizdeki birlik ve beraberlik ruhunu birkaç defa hatırlattılar. Onların bu hissiyatını paylaşmamak mümkün değil. Çünkü bütün milli haklar itibarıyla haksız değillerdi... Her Bedevi, işgalcinin silahını elde etmenin hevesindeydi...”³²⁰

Ömer Naci imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne hitaben çekilen 18 Kasım 1911 tarihli şifreli telgrafta Müslümanların birlik olması için yapılan çağrı şöyledir:

“Defne mevkisinin güneyindeyiz. Dün bu çevredeki şeyhleri toplayarak cihad fetvasını bildirdim. Din ve padişah uğrunda savaşımaya hazır olduklarına dair yeminler ederek sultanın yanından gelmiş olmamı kutsal sayarak ellerini üzerime

³²⁰ Seppings- Wright, a.g.e., s. 78.

*sonra yüzlerine sürdüler... Reisler ve şeyhler kan bizden, silah ve cephane padişahıdır. Bunu böylece bildiriniz diyorlar... ”*³²¹

Harbin başında İstanbul’dan bölgeye ulaşan subay marifetiyle, cihad fetvasının yerli halka irşad edilmesi ve şeyhlerin buna karşı silah ile donatılmaları neticesinde mücadeleyi sahiplenerek sürdüreceklerini bildirmeleri dikkat çekicidir. Bütün İslam âlemi için İtalyanlara karşı ilk cihad çağrısı Ahmed ibn-i Seyyit Muhammed eş Şerif el-Senusi tarafından 17 Aralık 1911 tarihinde ilan edilmiştir. Ardından da 12 Ocak 1912 tarihli diğer cihad çağrıları devam etmiştir ve Mart 1912 başlarında Şeyh Muhammed imzasıyla Trablusgarp halkını cihada çağıran bir beyanname daha yayınlanmıştır. Anılan dönemde Senusi Büyük Şeyhi Ahmed Şerif imzasıyla Araplara hitaben cihada çağrıda bulunan bir beyanname daha kaleme alınmıştır.³²²

Trablusgarp Savaşı’nın başladığı sıralarda Osmanlı’ya, hilafete ve İslam’a bağlılık mesajları gönderilmiştir. Birçok bölgede olduğu gibi Lübnan’da da Trablusgarp’ın işgali tepkiyle karşılanmıştır. Lübnan müslümanları adına Şuf Kaymakamı Emir Şekip Arslan Bey, hükümete göndermiş olduğu 2 Ekim 1911 tarihli telgrafnamesinde; vatan toprağının müdafaası adına her türlü fedakarlığı yapmaya hazır olduklarını, Mısır yoluyla bir grup ittihatçı subayın Trablusgarp’a gönderilerek Senusileri, Sudan ve Büyük Sahra kabilelerini İtalyanlara karşı savaşmaya ikna etmelerinin zaruri olduğunu ifade etmiştir. Haç’ın Hilal’e karşı zaferi şeklindeki beyanatları Endenozya’da Cava’da birçok bölgede İtalya’nın işgali nefretle karşılanmış ve İslam Halifeliğine karşı yapılmış bir saldırı olarak değerlendirilmiştir.³²³ Kalküta’dan, Brezilya Osmanlılarından, Halep’ten, Laskiye’den, Filibe’den, İpek’ten, Sivas’tan Kütahya’dan, Bursa’dan, Ereğli’den, İstanbul’dan, Medine’den, Ceyhan’dan, Sinop’tan, İskenderiye’den, Priştine’den, Akka’dan, Van’dan ve daha birçok yerden bağlılık ve destek mesajları meclise ulaşıyordu. Beyrutlular “Bir karış toprak vermeyiz” diyorlardı. Hicaz’dan yeni dönen Hasan Şeybi “Halk galeyanda, cihad ilanını gerektiren bir durum var. Yüce hilafet makamından bir emir ve işaret bekliyorlar.” diye konuşmuştur. Halep’ten müftü ile

³²¹ Mehmet Aslan, *Trablusgarp Harbi’nde Osmanlı Gayri Nizami Harp Uygulaması*, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (Yayınlanmamış YL Tezi), İstanbul 2019, s. 138.

³²² Aslan, *a.g.t.*, s. 138.

³²³ Artuç, *a.g.e.*, s. 89.

birlikte Ermeni piskoposunun da imzasını taşıyan bir telgraf ifadesi oldukça serttir. “Vahşilerle barış yapılmamalı ve Trablusgarp’ta tek bir İtalyan kalmamak üzere boşaltılmadıkça ebediyen savaştan vazgeçilmemelidir.” sözleriyle İtalya’ya karşı sert bir tepki gösterilmesi vurgulanmaktadır.³²⁴ Meclise gelen destek mesajlarının yanı sıra Müslüman kamuoylarında da destek mesajlarına yer verilmiştir. İstanbul’un gazete ve dergilerinde cihada çağrı yazıları hiç eksik olmuyordu. Mecmua-i Ebüzzıya’nın 25 Kasım 1911 tarihli sayısında Turgud Reis’ten “yardım isteği” başlığı altında Trablusgarp Savaşı ele alınmıştır. Ayrıca bu başlık altında eski Bahriye Müsteşarı Talat Bey, 5 dizelik ve 17 bölümden oluşan Trablusgarp ile bütünleşen bir şiir yazmıştır. Donanma Mecmuası’nda da yine Necmeddin Sahir imzalı “Trablusgarp” başlıklı bir şiire yer verildiği görülmektedir.³²⁵ Hakikat Gazetesi’nde İtalya’nın savaş ilanına gösterilen tepki şöyledir:

*“Vatan aşkıyla yanan kalpler hayat-ı hissiyat fedakarlıklarını işte böyle gösterirler... Yalnız Osmanlılığın değil bütün İslamlığın da kıyameti kopuyor. Bugün biz mabedimizi camimizi feda etmezsek bütün düşmanlar vatanımızla şeref ve şan millimizle beraber bütün varımızı yoğunuzu hep elimizden alacaklardır. Vatan ve millet diyen ve devlet uğrunda bütün mürettebatını feda eden Hafize Hanım Efendi, bunlara mukabil öyle bir ziynet-i hamiyetle bir temaşadır ki: azamet ve ihtişamı bütün hanımlarımıza gıpta bahş olsa gerektir.”*³²⁶

“Hakikat” başlığı altında kaleme alınan bu haber yazısında görüldüğü üzere dini bir propaganda yapılarak İtalya’nın savaş ilanına karşı yalnızca Osmanlı’da değil tüm İslam dünyasından kıyametlerin koptuğu, İtalya’ya karşı tepkilerin gösterildiği belirtilmektedir. Savaşı kazanmak uğruna değer verilen milli ve dini unsuların kaybedilmesi, fedakârlık yapılması vurgulanmaktadır. Hakikat Gazetesi’nin aynı tarihli sayısında “Müslümanlarda İntibah” başlığıyla savaşın İslam aleminde uyandırdığı duygulara şöyle yer verilmiştir:

“Müslümanlarda İntibah- İtalya hükümetinin haydudcasına Trablusgarp’a hücumu alem-i İslamı baştan başa teheyyüç etmiştir. Feylosof Rıza Tevfik Bey’in fikriyatına iştirak edenler varsınlar inkâr ede dursunlar. Biz kemal-i kat’iyetle eminiz ki hangi devlet tebaasından olursa olsun İslamları yek diğerine bağlayan rabita-yı

³²⁴ Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 208.

³²⁵ Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 214.

³²⁶ Hakikat Gazetesi, nr: 124,4 Ekim 1911.

diyanet zerre kadar gevşememiştir ve bu rabıta bilâ umum Avrupa devletlerine insirâf kuvvetiyle çözülemeyecek derecede sağlamdır.

Devlet-i Aliye ile İtalya arasında bir muharebe zuhur eder ve bu da iki devlet arasına münhasır kalabilirdi. Lakin düşmanımızın alçakçasına tecavüzü, Trablusgarp ve Bingazi'deki Müslümanları şî'ar inşa etmesiyle aslen kabil-i tevfiğ olmayan bir canavarlıkla boğazlamaya kıyam etmesi alem-i İslam'ı yek diğerine rabt eden manzumeye temas etti. Her Müslümanda İtalya'ya karşı bir gayz ve igbirar uyandırdı. İşte şu aşamada haber verecekleriniz hep o gayz ve igbirar nişaneleri hep o hiss-i insaniyet ve ahvatın tezahürleridir.

1- Teşkil eden bir İslam... verilen karara göre İtalya'ya karşı Mısır'da Tunus'ta, Hindistan'da Kırım'da Kafkasya'da umumi bir boykotaj ilan edilecektir.

2. Mısır'da devran eden haberlere nazaran İtalya'nın Trablusgarp aleyhindeki hücum-ı şekavetkeranesi Mısır'da pek büyük bir galeyan-ı cemiyet tevlid etmiştir. Mısır zabitanından mühim bir kısım ile ahaliden mürekkeb bir cem-i gafır Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı namus-ı vatani müdafaa eden sevkiyle askerlerimiz ile kardeşimiz Trablusluları muavenete şıtab etmeye hazırlanıyor.

3- İkisi havalı ve biri hazar-ı mutlu üç zatın idaresine müracaatla: Alem-i İslam artık uyumuyor size temin ederiz ki Osmanlı Hükümeti'nin uğradığı böyle alçakçasına bir tecavüz her tarafta en derin teessürat-ı kalbiye uyandıracak ve her taraftan maddi ve manevi müzaheretler, muavenetler görecektir. Direk 15 lira donanma ianesi vermişler ve böylelikle muhterem taninin keşf-ü cihetle şerefi ezmek isteyenlere karşı yarının hazırlamakta olduğu müthiş intikamı hatırlatmışlardır.

4. Trablusgarp ve Bingazi Osmanlılarla birlikte dahi cenubideki kaba'il ve aş'a'ir müttehiden harb etmek üzere akın akın sevahile şıtab etmektedir. Şunlara ve daha bunlara benzer bir takım tezahürat anlatıyor ki hatta ahar Müslümanlarda büyük bir intibah hasıl etmiştir. O halde İngiltere'nin en mühim gazetesi bulunan Times şu fikirleri kati değilse de herhalde muhtemel ve mümkün bir hakikati ihtiva etmektedir: Hangi milletin ordusu olursa olsun Trablusgarp kolay kolay işgal edilemez. Memleketin ta'biyesi, ahalinin ahlakı Trablus sefirinin gayet-i ilmi olmasını istizam eder. Bu iş ahar türlü müşkilata sebep olması böyle müthiş bir mahiyeti hazır olduğundan İtalya Hükümeti ve parlamentosunun buna başlamadan evvel meseleye fart-ı itina ile tetkik ve muhakeme edecekleri şüphesizdir. Filvaki unutulmamalıdır ki tehlike yalnız Avrupa'ya inhisâr etmek icab etmez. Trablusgarp'ta cihad-ı umumi ilan edilecek olursa bütün Afrika ve ihtimal ki Asya'nın bazı noktasında böyle bir hareket ta'assubkârâne tevlid edebiliyor."³²⁷

³²⁷ Hakikat Gazetesi, nr.: 124, 4 Ekim 1911.

Hakikat Gazetesi'nde yer alan bu makalede özetle, İtalya'nın Trablusgarp'a asker çıkarması haydutça bir davranış olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda tüm İslam dünyasında ise bir hareketlenmeye, heyecana sebep olduğu belirtilmektedir. İslam birliğindeki bağlarda en ufak bir gevşeme olmadığı ve Avrupa devletlerinin bu gibi davranışlarının İslam dünyasının birliğini bozamayacağı vurgulanmaktadır. İtalya'nın Bingazi ve Trablusgarp'taki Müslümanlara yaptığı zulüm İslam dünyasını birbirine daha da kenetlemiştir. İtalyanlara karşı kin ve öfke besleyen Müslümanlar boykot ilan etmiştir. Farklı İslam toplumlarında Osmanlı için iane yardımları toplanmış, Osmanlı askerleriyle birlikte cephede savaşmak için Trablus sahillerine akın edildiği bildirilmektedir. Düşman hangi milletten olursa olsun Trablusgarp'ın kolay kolay zapt edilemeyeceği ifade edilmektedir.

Trablusgarp Savaşı'nın başlangıcından itibaren kamuoyunda savaşa dair haberlere hemen hemen her gün yer verildiği görülmektedir. Gazetelerde Müslümanlara çağrılarda bulunularak cihad etmekten kaçınılmaması gerektiği, şehitlik makamının Allah katında en üst seviye olduğu ve şehitlerin doğrudan Allah'ın cennetine nail oldukları yönünde vurgular yapılarak halkı savaşa katılmaya teşvik edilmiştir. İttihad-ı İslam fikrini savunan ve İstanbul'a gelip Türk düşünürleriyle tanışmış olan Abdürreşid İbrahim, 12 Mart 1912'de gerçekleştirdiği konferansında İslam dayanışmasına dair düşüncelerini şöyle dile getirmiştir;

“Efendiler Trablusgarp meselesi iki üç Osmanlı yahut 30 milyon Osmanlı meselesi değildir. Bu mesele Alem-i İslam'ın hayat memat meselesidir. Her ne kadar Avrupalılar vaktiyle o güzel memleketleri paylaşmış iseler de meselenin akıbeti hiç umulmayan bir şekil aldı. Birkaç günde örtbas edilebileceği zannolunurken bütün dünyayı sarstı. Bu mesele Avrupalıların Doğu, bilhassa Müslümanlık hakkında besledikleri hile dolu fikirlerini büsbütün değiştirdi inancındayım. Efendiler şuna emin olun ki, bugün Avrupalıların veya onlara uyan ileri gelenlerimizin nazarında en vahşi en küçümsenmeye layık addolunan bir meselenin, İttihad-ı İslam meselesinin esası bu vesile ile bugün kurulmuştur. Avrupalılar ne düşünürlerse düşünsünler, Trablusgarp meselesi bu büyük meselenin esasını kurdu, hem altından tesis etti.

İşte hakikat meydanda. Biz hareket eder etmez evvel be-evvel Mısır iştirak etti. Sonra baktık ki her tarafta ittihad sadaları yükseldi. Ta Hindistan'a, Mecusilere kadar tesir etti. Afganistan'da bilhassa emir vezirlerini topladı. Milletini fiilen iştirake davet etti. Kendi evlatlarını harbe göndermeye teşebbüs eyledi: Milletine dedi ki: Bu mesele bütün Âlem-i İslam'ın hayat memat meselesidir. Yirmi beş bin rupi iane verdi ve her ihtimale karşı hazırlandı. Trablus'ta dört beş ay dolaşıp avdet ettikten

sonra evimde bir mektup buldum. Cava'dan gönderilmişti. Orada mücahidin-i İslamiye için para toplamışlar, nereye göndermek gerektiğini soruyorlar. İkinci mektupta Hindistan'da Lahor şehrinden gönderilmiş, gayet uzun bir mektup. Bundan başka uzak şarkta Japonlar, orada kurulan İslam cemiyeti azaları gönüllü göndermek için bizimle istişarede bulundular. Sonra mesele uzamayacaktır, zahmete katlanmaya değmez dedik. Gelmemelerini tavsiye ettik. İşte bunlar ittihadın kurulduğunu gösterir...

Mısır, Şam, Bağdad, Anadolu ve İstanbul'da yerleşmiş olup da Padişah-ı muhteremin Trablus ve Bingazi mücahidlerine para yardımında bulunulması hakkındaki iradesinden Sirac-ül Ahbar vasıtasıyla haberdar olan Afganiler, hemşerilerimiz vatanda malları ile mücahidlere yardım ettikleri halde biz niye bedenen yardım etmeyelim? diyerek beşer beşer, onar onar Mısır üzerinden savaş alanına hareket ettiler. Bunlardan 150 kadar kimse ile görüştim. Hatta İngiliz centilmeni kıyafetinde bir genç ile buluştum ki, Avrupa başlığı altındaki çehresinde iman nuru parlıyordu. Soruşturunca anladım ki Afganlı bir delikanlı olup eğitim için Londra'ya gitmiş ve eğitimi tamamlamak için Mısır'a gelmiş. Epeyce miktar tutan parasıyla eşyasını bir zabıta bırakıp 'selametle dönersem alırım, şehitliğe nail olursam bunları Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne veriniz' dedikten sonra cihat alanına gitti."³²⁸

Abdürreşid İbrahim'in konuşmasından hareketle, Trablusgarp Savaşı'nın yalnızca Osmanlı Devleti'ne ait bir mücadele olmadığı dile getirilerek İtalyanlara karşı verilen mücadelenin dini boyutuyla ele alınarak kendi meseleleri de olduğu vurgulanmaktadır. Mısır, Hindistan ve hatta Japonya'dan bile destek gelmesi Müslüman birliğinin Avrupa üzerindeki etkisine işaret edilmiştir. Bu yolda savaşa katılan kişilerin gönüllü oldukları kendi rızalarıyla hem canlarını hem de mallarını feda ettikleri vurgulanmaktadır. Abdürreşid'in konuşmasından kısa bir süre sonra da Afganistan'dan yardımların gelmeye devam ettiği görülmektedir. 24 Haziran 1912 tarihli ulaşılan bir belgeye göre Afganistan Müslümanlarının, Trablusgarp savaşında yaralanan askerler için 60.000 İngiliz lirası toplamıştır ve bu paranın makbuzuyla birlikte gönderildiği belirtilmektedir.³²⁹

³²⁸ Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 215.

³²⁹ "...Trablusgarp muharebatı mecruhatına sarf olunmak üzere Afganistan ahaliye-yi Müslümanlarınca cemi' irsal olunan altmışbin İngiliz lirasına havi çaker-i muhteviyatı hazinece batılsal makbuzu seniye-yi mahalline... irsali leffen cevab kılınır. Yine isbal olunur efendim.", BOA., BEO, 4055/304060.

Kastamonu Gazetesi'nde "İslam Aleminde" başlığıyla hem Osmanlı tebaasına hem de İslam alemine savaştan kaçmamaları, Trablusgarp'a gitmeleri için çağrı yapılmaktadır. El- Senusi imzalı makalede, İtalyanların aniden yaptıkları taarruza maruz kalan bütün din kardeşlerine seslenilmektedir. Düşmana kılıç tutanların mevkisinin yüksek olması temennisinde bulunulur ve o insanların ruhlarına dualar edilir, salavatlar çekilir. Allah yolunda canını feda edenlerin ruhlarının en güzel makama ulaştıkları belirtilir. Kur'an-ı Kerim'in Tevbe suresinin 111. (inna(A)llâhe-şterâ) ayetine atıf yapılarak Müslümanların neden cihaddan kaçmaması gerektiği ve neden cihat etmesi gerektiği Müslümanların kutsal kitabına dayandırılarak açıklanmaktadır. Böylece bütün Müslümanların Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı hep birlikte mücadele vermeleri, eli silah tutabilecek herkesin cepheye koşması hedeflenmektedir. Aynı zamanda şehit düşen askerlerin ruhuna Cuma namazlarından sonra mevlit okutulduğu yine gazetelere yansıyan bilgiler arasındadır. Trablusgarp'ta ebedi düşman olarak nitelendirilen İtalya ile kahramanca savaşılan savaşta şehid düşen Osmanlı askerlerine ve Urban mücahidlerine nişanlar verildiği belirtilmektedir.

³³⁰ Aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin öncülüğüyle şehid düşenlerin ruhuna Cuma namazının ardından Nasrullah Elkazi(?) Camiinde İmam Hafız Emin Efendi tarafından Kur'an okunduğu ifade edilmiştir.³³¹ İslam dünyasında İtalya'nın Trablusgarp'a girişinin büyük bir üzüntü yarattığı görülmektedir. Bu nedenle insanların bir yandan Trablusgarp'a eli silah tutan herkesin gitmesi için teşvikler yapılırken öte yandan da ölüleri için canlarının yandıklarını, onların ruhları için dualar okuyarak acılarını dindirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bahsedilen cihad çağrılarının tesirleriyle; Senûsîler ve onların yolundan hareket eden diğer Arap kabilelerinin mücahitleri, Osmanlı subaylarının kumandası altında cihad uğruna şehitlik mertebesine erişebilmek adına, İtalyanlara karşı tarih sahnelerinde eşine nadir

³³⁰ Kastamonu Gazetesi, nr: 1945, 3 Nisan 1912.

³³¹ "Mevlid-i şerifi Karartı- Trablusgarp'ta ve havalisinde ebedi düşman mel'un ve menfurumuz olan İtalyanlar ile edilen kahramane muhârebatda şehid düşen asakir-i Nusret me'ser Osmaniye ve mücahidin Urban-ı besalet nişanın ervah bafelah mübareklerine tevvabı ihda edilmek maksad-ı hayr mersadıyla şehrimizde İttihad ve Terakki cemiyeti muhteremesi tarafından Kur'an tertib ve tensib edilen mevlid-i nebiyyi hazret-i risalet penahı, bu geçen cuma günü Nasurullah Elkazi(?) camii şerifinde cuma namazı badel... cemaat mevcut iken hüsnü sâda ve edası mağlum-u enam İmam Hafız Emin Efendi canibinden kemal-i şevk ve garam ile bil-Kur'an'ı mütakiben hâce faziletimizden Hacı Mümin Efendi tarafından gayet baliğ bir surette edilen ed'ye hayrıbeyeye(?) umumi ihlas tam amin han olmuş ve hasıl olan ecr ve mesubatı ervah-ı mukaddesi mezkûraya ithaf ve ihda ve cümleye şükürler tevzi' ve ita kılınmıştır." Kastamonu Gazetesi, nr.: 1938, 5 Şubat 1912.

rastlanacak bir direniş harekâtına girişmişler ve uyguladıkları harp taktikleri marifetiyle düşmanlarına adeta sahilde hapsedmişlerdir. Gazetelerde cihada çağrı propagandaları devam ederken öte yandan da İane bağışları, cepheden edilen askeri haberler ya da dışarıdan yardıma gelen asker veya mühimmat yardımları gibi çeşitli konulara da yer verildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'ne aynı coğrafyada bulunan Yemen gibi bölgelerden yardım gelmekle beraber Hindistan, İran ve Afganistan gibi farklı coğrafyalardan da birçok Müslüman topluluğu Osmanlı Devleti'ni desteklemiş ve direnişe lojistik katkı sunmaya gayret etmiştir. Yardım gönderilmekle birlikte mitingler düzenlenerek de Osmanlı Devleti'nin yanında olduklarını duyurmaya çalıştıkları görülmektedir. Örneğin, savaş başladıktan 2 ay sonrasında İran'da, İtalya'nın Trablusgarp saldırısının protesto edilmek üzere Şehrin en büyük camisinde mitingler düzenlendiği Tahran sefaretliğinden bildirilmiştir.³³²

3.1.1.Yemen Müslümanları

Coğrafi konum olarak Trablusgarp'a yakın olan Yemen, savaş döneminde cihada çağrı propagandalarından en çok etkilenen Müslüman topraklarından birisi olmuştur. Osmanlı Devleti'ne karşı Yemen'de isyanlarıyla ve devletin aleyhine dair faaliyetleriyle bilinen İmam Yahya³³³ gibi isimlerin bile İtalya'nın savaş ilanı karşısında Osmanlı Devleti'ne yardım göndermek için telgraf göndermiştir. İmam Yahya, İtalya'nın Bahr-ı Ahmer ve Trablusgarp'a saldırdığı haberini almasının ardından Osmanlı askerleriyle beraber İtalya'ya karşı savaşmak üzere 100.000 kadar askeriyle birlikte Osmanlı ordusuna katılmaya hazır olduğunu bildirmiştir.³³⁴ İmam Yahya'nın yardımı, Osmanlı basınında hilafet makamının birleştirici yönünün etkisi olarak değerlendirilmiştir.³³⁵ Osmanlı Devleti'ne isyanda bulunan İmam Yahya gibi

³³² Tahran sefaret-i seniyesinden bu kere varid olan bir telgrafnamede rüesa-yı ilmiye, mebusan-ı kiram ve ayan-ı belde hazır olduğu halde şehrin en büyük cami-i şerifinde bir miting akdedenlerden devlet-i Osmaniyyeye karşı izhar-ı muhalefet ve İtalya'nın taaruz-u malumiyeyi protesto eylediklerini iş'ar edilmekte olduğunu arz-u hal müsaraat kılınmıştır. Ol babda emr-ü ferman hazret-i veliyyül emrindir. Hariciye Nazırı. Fi 9 Zilkade sene 1329/ Fi 19 sene Teşrinievvel 1327/5 Kasım 1911. BOA., BEO,3958/296803.

³³³ Yemen, başlangıçtan beri Osmanlı Devleti'nin tam olarak nüfuz edemediği, isyanların, iç karışıklıkların eksik olmadığı bir bölgedir. Özellikle imamlar halk üzerinde çok etkili olmuştur. Yemen halkının büyük kısmı Zeydiye mezhebindendi ve Zeydi imamları Osmanlı padişahını halife olarak tanııyorlardı. İmam Hamidüddin'in 1904 yılında ölümü üzerine yerine oğlu Yahya geçti. Yahya, imamlığa geçmesinden kısa bir süre sonra ise babası gibi sürekli olarak Osmanlı Devleti'nin yönetimine karşı isyanlar çıkarmış ve Yemen'de kargaşaya sebep olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Öz, "Mütevekkil- Alellah, Yahya bin Şemseddin", TDV, Cilt 32., s.115.

³³⁴ BOA, İrade Mabeyn-i Hümayun (İ. MBH.), 7/30

³³⁵ Hakikat Gazetesi, nr.:127, 11 Ekim 1911.

kişilerin bile söz konusu dindaşlık, din kardeşliği olduğunda tek bir çatı altında toplanabildiği gösterilmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin hilafetin birleştirici özelliğini kullanarak hem İtalya'ya hem de Avrupa devletlerine karşı bir gövde gösterisi yaptığı görülmektedir. 30 Ekim 1911 tarihli bir başka belgede ise İmam Yahya'nın sadakati ve yardım etme isteğinin etraflıca düşünülp görüşüldüğü Berlin Sefiri tarafından bildirilmektedir.³³⁶ Bu konuya dair Kastamonu Gazetesi'nin 1 Kasım 1911 tarihli haberinde ise İmam Yahya'nın unvanından vazgeçerek 100.000 Arap ile Trablus'a yardıma geldiği bildirilmektedir.³³⁷

Trablusgarp'a yakınlığı sebebiyle Yemen'de cihat çağrısının etkisinin biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak Yemen'de ileri gelenlerin hepsi Osmanlı Devleti'ni desteklememiştir. Yemen bölgesinde İtalyanlarla iş birliği yapan aileler de vardır. Her ne kadar Senusiler genel olarak Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışsa da Seyyid İdris, İtalyanlarla iş birliği içerisinde olmuştur. Mekke ile Yemen arasındaki bölgeye sahip olan Seyyid İdris, bu tarihlerde dini gerekçelerle Osmanlı Devleti'ne karşı isyan halindedir. Bu nedenle de İtalyanlarla iş birliği yapmıştır. Bu sıralarda Mısır Hidivi de Genç Türklere karşı kin beslemesinden dolayı İtalyanların, Seyyid İdris ile bağlantı kurmasına yardımcı olmuştur. Seyyid İdris, Türklerle yapacağı savaşta İtalyanlara yardımcı olacağına dair anlaşmada bulunmuştur. Giovanni Giolitti bu durumu şöyle ifade ediyor:

“Biz İdris'e evvela para ile yardım ettik. Ondan sonra kendisine takriben on bin tüfek ile üç batarya da top gönderdik. Toplarla beraber topçu neferleri de göndermiştik ki bununla Seyyid İdris Türklere istihkamlarda bile tecavüz edebilecekti. Ve alınan bu yardımlar sayesinde İdris'in isyan girişimini şöyle anlatmaktadır; “İdris'in bu kıyamı esnasında bir kısım harp sefinelerimiz de o sahillerdeki Türk istihkamatının bombardıman edilmesine iştirak eylemekte idi. İdris'in başlıca hedeflerinden biri Mekke ve Medine'yi zapt ederek oradaki Türk askerlerini tard etmekte. İdris bunu yapabilseydi, padişahın halifelik nüfus ve kudretine büyük darbe indirmiş olacaktı.”³³⁸

³³⁶ “Trablusgarp meselesi üzerine arz-ı hizmet ve sadakate hâvi İmam Yahya tarafından atebe-i seniyyen hazretlerine keşide hususuna telgrafname vazi' mütâlaâtı havi Berlin sefiri paşa hazretlerinin tarafından mürsel tahriratın gönderildiğini...” BOA., BEO., 3955/296562.

³³⁷ “İmam Yahya'nın da imamlık unvanından feragat-ı itilafnamesi, 100.000 Arabla Trablus'ta bize yardıma amade olduğunu hükümetimize beyan etmiştir. Muzafferiyet-i mütevelliden İstanbul halkı bir server id içindedir.” Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

³³⁸ Giolitti, a.g.e, s.122.

Ancak sonrasında Türklerin bu tehlikeyi görüp olaya müdahale ettiği belirtilmektedir. İhanetini halk nazarında haklı göstermek açısından ise İtalyanlardan temin ettiği silah ve cephanelerin Şeyh Ahmet Şerif tarafından kendilerine gönderildiğini söylemekten de geri kalmamıştır. Ancak bu hadiselerin duyulması ve İdris'in Senusi şeyhinin adını kullanarak İtalyanlarla iş birliği halinde birliği engelleyici tutumlarının haberi alınır alınmaz; Şeyh Ahmet Şerif, İslam âlemine karşı vuku bulan taarruzlara karşı bütün Müslümanların, büyük bir İslam devleti ve halifeliğin riyasetindeki Osmanlı Devleti'nin çatısı altında toplanmaları ile düşmana karşı cihad etmeleri gerektiğine dair Yemen halkı özelinde bir beyanname kaleme almıştır. Kaleme alınan bu tarz beyannameler, halk nazarında itibar görmüş ve yerli halkın mücadeleye cihad düşüncesi ile sahiplenmesine ve manevi olarak da direnişin nihayetinde bu uğurda ölmeyi, kutsal bir kazanım olarak algılamalarına zemin hazırlamıştır.³³⁹

3.1.2. Mısır ve Hindistan Müslümanları

Trablusgarp Savaşı'yla birlikte İtalya Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz ulaşımını engelleyerek Trablusgarp'a yardım ulaştırılmasının önüne geçmek istemiştir. Bu nedenle de buraları ablukaya almıştır. Ancak Osmanlı Devleti, yürüttüğü İslam birliği politikası ve propagandasıyla bu dönemde İngilizlerin idaresinde olan Mısır'daki Müslümanlara çağrıda bulunmuştur. İngilizlerin, Mısır Müslümanlarının faaliyetlerine göz yummasının da sağladığı rahatlıkla Osmanlı Devleti'ne yardım ulaştırdığı görülmektedir. Mısır'da Trablusgarp için Müdafaa-i Vatanî Cemiyetleri kurulmuştur.³⁴⁰ Cemiyetin amacı, Trablus'a gönüllü ve erzak göndermektir. Mısır olağanüstü Komiseri bunlarla birlikte çalışacaktır. Kendisine buradan para da gönderilmiştir. 8 Ekim 1911'de Osmanlı Harbiye Nezareti'nden gönderilen telgrafta Tunus'tan da Askerî Ataşe Fethi Bey vasıtasıyla erzak tedariki ve sevkine çalışılacaktır...' bilgisi Mısır'da cihat çağrısının etkisini göstermektedir.³⁴¹

Şeyh Ahmed Şerif'in cihad beyannâmesi Ocak 1912'de Mısır'da bir mecmuada yayınlanmıştır. Bu beyannâmede, özellikle din düşmanlarının işgali altında bulunan bölgelerde yaşayanlar başta olmak üzere bütün Müslümanlar cihada davet ve

³³⁹ Aslan, *a.g.t.*, s. 139.

³⁴⁰ *Trablusgarp ve Mustafa Kemal*, s. 22.

³⁴¹ Aslan, *a.g.e.*, s. 117.

teşvik ediliyor, Kur'ân-ı Kerim ayetleri okunup Hz. Muhammed'in hadisleri sıralanıyordu. Cihad çağrısına katılmayanların mürted kabul edilip öldürölmelerinin caiz olduğu belirtiliyordu. Beyannâmede cihadı terk etmenin dinden ayrılmak olduğunu ifade eden bir hadise de yer verilmişti. Cihada katılmaktan kaçan insanların din ile herhangi bir ilişkilerinin kalmayacağı gibi, aynı hüküm dünyalık gayeler uğruna düşmanla iş birliği yapanlar için de geçerli olacaktır.³⁴²

İtalya'nın Trablusgarp'a asker çıkardığına dair alınan haberler üzerine İslam dünyasından sesler yükselmeye başlamıştır. Kastamonu Gazetesi'nde yer alan habere göre 31 Ekim 1911'de İtalya Bingazi'ye bir miktar daha asker çıkaracağı bildirilmiştir. Bunun üzerine ise 4000 Mısırlı Bingazi mücahidlerine yardım etmek üzere Osmanlı Ordusu'na katılmıştır.³⁴³ Aynı zamanda Dicle Gazetesi'nde ise verilen bilgilere göre Mısır'da Trablusgarp için toplanan donanma ianesinin 25.000 lira olduğu ifade edilmektedir.³⁴⁴ 27 Kasım 1911 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde "Mısırlı Kardeşlerimizin Hidmeti" başlığı altında Mısır Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne yapmış olduğu yardımları ve destekleri anlatılmaktadır. Muharebenin başlangıcından itibaren Mısırlı Müslümanların yardıma koştuğu ifade edilmiştir. Mısır'da çıkartılan Fransızca gazetelerde Mısır Müslümanlarının büyük bir çaba ve şevkle Osmanlı Devleti'nin selameti için çalıştıkları anlatılmaktadır. Osmanlı lehinde cepheden alınan en ufak haberin Mısır'da büyük bir sevinçle karşılandığı Fransız gazetelerinde yer almıştır. Ancak İtalyanların hezimete uğradıklarına dair haberlere yer verilmediği görölmektedir. Ancak İngiliz ajanları, bu hareketleri yayımlayarak İtalyanların yalanlarını ortaya çıkırıyordu. Fransız gazetesinde belirtilen bir başka haber de Mısırlıların İtalya'yı desteklemesi halinde veya İtalya'nın lehinde bir harekette bulunulması halinde bu kişilerin 24 saat zarfında sınır dışı edileceği söylenerek susturulmaya çalışıldığına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Mısır halkının kadın erkek demeden herkesin var gücüyle Trablusgarp için feda etmeye hazır olduğu da aktarılan bilgiler içerisinde yer almaktadır.³⁴⁵ Şeyh Senusi tarafından Darfur Sultanı'na gönderilen bir mektupla cihada davet edilmiştir. Darfur Sultanı Ali Dinar Hazretleri ise bu davete 15.000 silahlı ve donanımlı asker göndererek icabet etmiştir. Ayrıca daha sonrasında

³⁴² Khalfallah, *a.g.t.*, s. 147.

³⁴³ "İtalya'nın yeni askeri Bingazi'ye çıkacakmış. 4000 Mısırlı Bingazi mücahidlerine intihak etmiştir." Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

³⁴⁴ Dicle Gazetesi, nr: 29, 21 Ekim 1911.

³⁴⁵ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1919, 27 Kasım 1911.

ise 20.000 asker ve erzak göndereceğini bildirmiştir. Cihada giden ve gidecek olan bütün askelerin büyük bir istek ve heyecanla katıldıkları yine aktarılan bilgiler içerisinde. Ayrıca Şeyh Senusi'nin askerlerini Bingazi civarındaki bölgelere göndererek askeri yardım yapmalarını istemiş ve bu talep üzerine 20.000 civarında acilen asker hazırlandığı bildirilmiştir.³⁴⁶

İngiliz sömürge yönetimi altında olan bir başka Müslüman topluluğu da Hint Müslümanlarıdır. Şimdiki adıyla Pakistan halkı olan Hint Müslümanlarının, Osmanlı Devleti'ne yaptıkları yardımın temel sebebi hilafete bağlılıklarının yanı sıra Trablusgarp Savaşı'nı Hristiyan dünyası ile İslam dünyası arasında meydana gelen dini nitelikli bir savaş olarak değerlendirmiş olmalarıdır.³⁴⁷ Osmanlı Devleti'ne yardım için, Hindistan'ın çeşitli kentlerinde düzenlenen toplantılarda mevcut işgal girişimi şiddetle kınanırken, Osmanlı halifesini desteklenmesi için de İngiliz yönetimine başvurma kararı dahi almışlardır. İngiltere'nin Mısır konusundaki hassasiyetiyle mevcut talepleri ötelemesi sonrası, bölgede İtalyan saldırısına yönelik protesto mitingleri daha da çoğalmış ve Hint Müslümanları, İngiliz yönetiminden savaşa müdahil olmasını talep etmeye başlamışlardır. Bu tarz girişimlerin, İngiltere nezdinde halifelik dolayısıyla harbin sömürgelerine de sıçrayabileceği kaygısıyla sürüncemede bırakılması üzerine; Hint Müslümanları, İtalyanların saldırısı karşısında başka yöntemlere de başvurmuştur. Bunun üzerine savaşta zarar gören Müslümanların yaralarını sarmak için 2 Ekim 1911'de Kalküta'da "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Yardım Komitesi'ni" teşkil etmişler ve toplanan yardımları, İstanbul üzerinden bölgeye göndermeye başlamışlardır. Ayrıca İtalyan mallarının Hindistan genelinde boykot edilmesi konusunda, bölgenin çeşitli kentlerinde Müslümanlara çağrılarda bulunularak İtalya'nın ekonomik olarak ambargo edilmesine gayret göstermişlerdir.³⁴⁸ Bombay Müslümanlarının her fırsatta İtalyanlara karşı duydukları öfke ve nefretlerinin dile getirildiği mitinglerin sıklıkla yapıldığı Osmanlı belgelerine yansıyan bilgiler arasındadır. Trablusgarp Savaşı İslam dünyasında büyük yankı uyandırmıştır. Öyle ki daha savaş başlayalı 10 gün olmasına rağmen Bombay Müslümanları'nın birçok miting icra ettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'ne destek

³⁴⁶ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1917, 13 Kasım 1911.

³⁴⁷ Müge Orhan, *Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre Trablusgarp Harbi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış YL Tezi), Edirne 2010, s.63.

³⁴⁸ Aslan, *a.g.t.*, s. 179.

vermek için 8 Ekim 1911'de Cuma Mescidi Mütevelli Heyeti idaresi miting düzenlemiştir. Bombay Kazası'nın Kadı Şerifi Mehmed Salih Lunday'ın imzasıyla gönderilen telgrafnamede, mitingde diğerlerinde olduğu gibi İtalyanlara karşı duyulan nefret ve öfkenin dile getirildiği belirtilmektedir. Aynı zamanda mitingde Osmanlı Devleti'ne de destek nidaları atılmıştır.³⁴⁹

Bombay Müslümanları tarafından düzenlenen bir başka miting ise 14 Ekim'de gerçekleştirilmiştir. Sir Kerim Behoy İbrahim imzasıyla gönderilen bir telgrafnamede, 14 Ekim'de Hindistan'ın Bombay şehrinde Müslümanlar, İtalyanların haksız saldırılarını kınamak için protesto düzenlemiştir. Bir diğer yandan da İngiltere'ye de arabulucu rolünü üstlenmesi için teklif götürüldüğü belirtilmektedir. Bombay Müslümanları düzenledikleri mitingler haricinde Osmanlı askerlerine maddi olarak da yardımlarda bulunmuştur. Bombay Müslümanları, Trablusgarp'ın müdafaası esnasında ölen ve yaralanan askerlerin aileleri için ise para toplamıştır.³⁵⁰ Ekim ayının ilk günlerinde Kerim Behoy İbrahim imzasıyla Osmanlı Devleti'ne bir telgrafname daha gönderilmiştir. Bu telgrafta Bombay Müslümanları tarafından toplanan ve gönderilen ianenin Osmanlı bankasına aktarıldığı belirtilmektedir. Gönderilen bin beş yüz İngiliz lirasının bankaya ulaşıp ulaşmadığı sorgulanmaktadır.³⁵¹ Bombay Müslümanları yalnızca cephede savaşan askerleri düşünmekle yetinmeyip bu askerlerin ailelerine de yardımlarda bulunmuştur. Kerim Behoy İbrahim imzasıyla gönderilen bir başka telgrafnamede ise muharebe esnasında yaralanan ya da şehit düşen askerlerin aileleri için bin beş yüz İngiliz lirası gönderildiği belirtilmektedir. Bu paranın Osmanlı bankasından alınabileceği ifade edilmektedir.³⁵² Bombay Müslümanlarının, Osmanlı Devleti'ne maddi ve manevi her türlü yardımda bulunduğu görülmektedir.

Bombay'dan gelen bir başka telgraf ise başşehbenderlik tarafından gönderilmiştir. Gönderilen tahrirat ve gazete küpürlerinde İtalyanların Kızıl Denize ve Çanakkale'ye saldırılarının Kalküta'da yapılan bir mitingde protesto edildiği bildirilmektedir. Osmanlı Devleti'ne gönderilen telgrafnameye göre İtalyanların, denizlerde gerçekleştirmiş olduğu saldırıları protesto edilmiştir. Ayrıca Osmanlı

³⁴⁹ BOA., *HR.TO.*, 542/ 62

³⁵⁰ BOA., *HR.TO.*, 542/66.0

³⁵¹ BOA., *HR.TO.*, 542/90.

³⁵² BOA., *HR.TO.*, 542/79.

Devleti'nin herhangi bir sulh antlaşması yapmaması için İngiltere'ye başvurma kararı almışlardır.³⁵³ Müslümanlar için hilafetin birleştirici etkisinin olması ve dini liderlik bakımından önemli olmasından dolayı ayrı bir önemi vardır. Mehmed Hüdayi Ahmed imzasıyla Bombay'dan gönderilen telgrafnamede bu korkular açıkça dile getirilmektedir. Bombay Müslümanları İtalya'nın Trablusgarp'ı alması halinde hilafetin sonunu getireceği düşüncesinden dolayı da İtalyanlara karşı nefret duymaktadırlar.³⁵⁴

Hindistan'dan A. Feri Mentel tarafından, Hindistan Müslümanları savaşa Osmanlı ordusunun yanında katılmak üzere gönüllü askeri birlikler oluşturmuştur. Silah ve gerekli techizatın Osmanlı Devleti tarafından karşılanması şartıyla Hindistan Müslümanları, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne aid bir bayrak altında toplanmak üzere vapur ile Trablusgarp'a, asker gönderebileceklerini bildirmişlerdir.³⁵⁵ Dünya'nın dört bir köşesinden İtalyanlara karşı tepkiler çoğalmaktadır. Bu tepkilerden birisi de Natal Müslümanlarından gelmiştir. Aralık 1911'de Natal Müslümanları tarafından gönderilen bir telgrafnamede, İtalyanların Osmanlılara ait denizlerine ve topraklarına göz dikmelerine tepki vererek kadın, erkek ve çocuk demeden bölgede uyguladıkları dehşetten duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir.³⁵⁶ Natal Müslümanları aynı zamanda Osmanlı Hükümeti'ni, İtalyanların zulmü karşısında göstermiş oldukları metanetten dolayı tebrik etmiş ve savaşta kazanan tarafın Osmanlı olması yönünde temennilerde bulunmuşlardır.³⁵⁷

Natal Müslümanları, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal ettiğini duyduğu andan itibaren farklı zamanlarda İtalya'nın bu saldırısını kınamak için çeşitli mitingler düzenlemiştir. Bu mitinglerden birisi de Şubat 1912'de gerçekleştirilmiştir. Reuter şirketi tarafından sadarete çekilen telgrafta, Natal Müslümanları'nın birleşerek İtalya'nın vahşeti ve tecavüzatı karşısında Osmanlı Devleti'nin göstermiş olduğu

³⁵³ BOA., HR.TO., 595/67.

³⁵⁴ "İtalya'nın Trablus üzerinden hakk-ı hakimiyetini teslim etmek esası hilafeti hedmedeceği ve umumi Müslümanların nefretine mucib olacağından bütün İslamın...akd-i musalahatı sarf-ı mesâ'i büyüyeceği temin olunur.", BOA., HR.TO., 598/13.

³⁵⁵ BOA., HR.TO., 542/102.

³⁵⁶ BOA., HR.TO., 542/ 118.

³⁵⁷ BOA., HR.TO., 598/44.

sükûnet ve sabırdan dolayı tebrik ve aynı zamanda İtalya'nın bu haksız talebinde hiçbir şekilde başarılı olamamasını temenni ettikleri bildirilmiştir.³⁵⁸

20 Kasım 1911 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde ise Natal Müslümanları'nın İhtisasatı" başlığıyla İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali üzerine hissettikleri duygular anlatılmaktadır. Osmanlı basınında yer alan bu haberde özetle, İtalyanların Trablusgarp'ı işgalinden dolayı duyduğu hüznü dile getirilmiştir. Minber üzerinden Natal Müslümanlarına seslenen bu kişi, Müslümanların İtalya karşısındaki çaresizliğinden yakınmaktadır. Dindaşlarının maddi- manevi her türlü yardıma ihtiyacı olduğunu belirterek Hilal-i Ahmer ve Osmanlı donanması için yardım ister. Yaralılara, şehid ailelerine ve çocuklara yardım edilmesi gerektiğini dile getiren bu kişi kısa süre önce kızının vefatından duyduğu üzüntüyü anlatmaktadır. Ancak kızının ölümünden daha çok Trablusgarp'ta yaşanan vahşet ve burada ölen insanlara karşı duyduğu üzüntünün daha yoğun olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca kızı adına Hilal-i Ahmer'e 25.000 İngiliz lirasını bağışladığını belirtmektedir.³⁵⁹

3.1.3. Tunus Müslümanları

İtalyanların 1911'de Trablusgarp'a saldırısı, Fransız sömürgesinde olan Tunusluları Osmanlı Devleti'ne daha fazla yaklaştırmıştır. Tunuslular bu savaşa açıkça destek vermekten çekinmemişlerdir. Tanin Gazetesi'nin Londra muhabiri tarafından gönderilen 1 Ocak 1912 tarihli telgrafnamede, Tunus Müslümanlarının, Fransızlarla yaptığı dostluk antlaşmasının devam etmesine rağmen İtalyanlara karşı nefret duyguların çok yoğun olduğu ifade edilmektedir.³⁶⁰ Ali Baş Hanbe³⁶¹, Tunusluların Osmanlılara desteğini arttırmak için bir dernek kurmuştur.³⁶² Kurulan bu dernekte İtalyanlar aleyhine faaliyetler gösterilmesi üzerine polis müdüriyeti tarafından 29 kişilik Osmanlı tebaasının Fransız konsoloshanesine teslim edildiği Kastamonu Gazetesi'nde bildirilmektedir.³⁶³ Tunuslu Müslümanlar, İtalya'ya karşı

³⁵⁸ BOA, HR.TO., 594/37.

³⁵⁹ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1918, 20 Kasım 1911.

³⁶⁰ ATASE, 3-14-33.

³⁶¹ Tunus'ta Fransız hakimiyetine karşı halkın uyandırılması için, Jöntürkler' den ilham alarak 1906'da Tunusü'l-fe tat (Genç Tunus) hareketini başlatmıştır. Fransız emperyalizmine karşı mücadele hareketinin öncüsüdür. Ayrıca 1911'de İtalyanlar'ın Trablusgarp'ı işgallerine karşı Tunuslular'ı mücadeleye sevkettiğinden dolayı Fransızlar tarafından tutuklanmış ve daha sonra sürgün edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Şeker, "Ali Baş Hânbe", TDV., Cilt: 2.s. 382.

³⁶² Ahmet Kavas, "Tunus", TDV, Cilt: 41, s. 392.

³⁶³ Kastamonu Gazetesi, nr: 1938, 5 Şubat 1912.

tepkilerini sadece dernek kurarak göstermekle yetinmeyip propaganda mektupları da yazmışlardır. 30 Mart 1912 tarihli bir belgeye göre Tunus'tan sürülen Müslüman Tunusluların evlerinde yapılan aramada bazı Osmanlı siyasileriyle yüksek rütbeli askerlere ait mektuplar ele geçirilmiştir. Bu mektuplarda İtalya ve Tunus hükümetleri aleyhinde İslam birliği görüşüyle propaganda yapıldığı görülmektedir. Bu belgenin sureti şöyledir:

“...Rıf’at Paşa Hazretlerinden vârid olan telgrafname tercümesi ehemmiyetiyle arz olunur: Ahiren Tunus’tan tard olunan bazı Müslüman Tunusluların hanelerinden icra kılınan tahribat esnasında bazı Osmanlı rical-i siyasiye ve ümarayı askeriyesinin mektubu elde edildiğini Hariciye Nazırı bendenize beyan edildi. İş bu evrak ve mektub İtalyanlar ile Tunus Hükümeti aleyhine ittihad-ı İslam nokta-yı nazarından propaganda yapıldığını ispat edecek mahiyette imiş. Hariciye Nazırı böyle bir propagandanın mahaziri mehlakesine dostane ve mu’tedil bir lisan kullanarak bendenize tafsil ve ifhâm etti. Bu vakıa üzerine mahafil-i siyasiyemize en ciddi dikkatini celb etmek tahte’l- elzem müteyessirdir. Çünkü Fransa ile münasebetimizi pek fena teessür edeceği gibi Trablus’un yakını tarikin de bizim için mesrûd olmasını intaç edebilir. Ol babda emr-ü ferman hazret-i menlehül emrindir.”³⁶⁴

Rıfat Paşa tarafından gönderilen belgede, Tunus’tan gönderilen Müslüman Tunusluların evlerinde bazı Osmanlı devlet adamlarının ve rütbeli askerlere ait mektuplara ulaşıldığı ve bu mektupların Paşa’ya bildirildiği beyan edilir. Bu beyan dostane ve çok sert olmayan bir üslup kullanılarak yapılmışsa da mektupların yalnızca İtalya’nın değil de Fransa’nın sömürgesinde olan Tunusluların da aleyhine yazılmış olması paşayı endişelendirmiştir. Avrupalı devletlerin desteğini almak üzere bir politika yürüten Osmanlı Devleti, Fransa ile arasının bozulmasından endişe duymaktadır. Ahmet Şerif 27 Nisan 1912 tarihli yazısında Tunus’ta gördüklerini şu şekilde yazıya dökmüştür:

“... Daha Tunus toprağına ayak bastığımız andan itibaren orasının büyük bir hararet içinde bulunduğunu anladık. Bütün Tunus’un İslam halkı, muharebe ile orada dindaşlarının ve hemcinslerinin durumuyla ciddi olarak meşgul oluyorlardı. Bizim oraya gidecek Türkler olduğumuzu anlayınca ne yapacaklarını şaşıyorlardı. Bununla beraber bazı kayıtlar onları kalplerindeki duygularını, açıkça ortaya koymalarını engelliyordu. Bunun için bu anlaşma sevişmelere bir gizlilik ve çekinme

³⁶⁴ ATASE, 21-88-23.

karışıyor, bunun için daha samimi ve rûhi bir şekil alıyordu. Tunusluların Trablus'taki kardeşlere, nasıl yardım ve imdat edileceğini düşünmekten daha büyük endişeleri, meşguliyetleri yoktu. İki üç kişi bir araya geldi mi, mutlaka bu mesele konuşuluyordu. Tâ hududa kadar, hep bu cereyanların, görünüşlerin içinde, memleketi aştık, her yerde, Tunusluların her şekilde yardımları oldu. Harb yerine ümitsiz bir halde giderken, Tunus bizi umutla doldurmuş, kalplerimizi cesaretlendirmişti."³⁶⁵

Gazeteci Ahmet Şerif'in anlattıklarından da anlaşıldığı üzere Tunus Müslümanları tüm samimiyetleriyle Trablusgarp'ın içinde bulunduğu durumdan endişe duymaktadır. Trablusgarp'ın kurtuluşu için ellerinden gelen desteği vermeye hazır oldukları görülmektedir. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne yardım girişimlerini ve faaliyetlerini engellemeye çalışmasına rağmen Tunuslu Müslümanlar yardıma koşmaktan vazgeçmemiştir.

Tunus Müslümanları, Trablusgarp ve çevresinde Osmanlı-İtalya harbine, özellikle Osmanlılığın ve vatanın korunması için değil, muhtemelen mukaddes saydıkları dini duyguların etkisiyle hareket etmiştir. Zaten bu bölgenin insanına Osmanlılıktan bahsedildiğinde onlar halife ve sultanı anlamaktadırlar. Bu nedenle Kuzey Afrika'daki Müslümanlar İtalyanların, halifelğe ve sultanlığa saldırdığını düşünmektedir. İtalya'nın, her şeyden üstün tuttıkları halifelik ve dinlerine saldırdığı düşüncesiyle İslam aleminde cihat çağrıları yapılarak ve birlik mesajları verilerek Müslümanlar arasında bir dayanışma başlatılmıştır.

Trablusgarp'ta Müslümanların göstermiş olduğu direniş ve destek, Avrupa devletlerinin şaşkınlığına neden olmuştur. Hem asker göndererek hem de bağış yaparak İslam dünyası Osmanlı Devleti'ne destek olmaya çalışmıştır. Hatta savaşın maliyeti çoğunlukla İttihad-ı İslam'ın gönüllü bağışlarıyla karşılanmaktaydı. Türk subayları ve askerlerinin, cebehane ve her türlü erzaklar genellikle Mısır ve Tunus sınırlarından bölgeye ulaştırılıyordu. İtalyanlar, savaş malzemelerinin ve askerlerin Mısır sınırından girişini önlemek için Tobruk ve Solum arasında kıyıda bulunan Sidi Barrami'yi işgal etmiştir. Ancak İtalyanlar, İngiltere yönetiminde olan Mısır'dan geçirilmeye çalışılan asker ve levazımata karşı tepkisini Tunus'a göstermiştir. Çünkü Mısır üzerinden Osmanlı ordusuna yapılan yardımlar gizlice yapılmaya çalışılırken

³⁶⁵ Şerif, a.g.e, s. 282.

Tunus'tan yardımlar açık şekilde yapılıyordu. Bu durumda devletlerin tarafsızlık anlaşmasına ters düşmektedir. Fransız hükümeti kaçak malların nakledilmesini engellemek için elinden geleni yaptığını açıklamakla birlikte bu duruma engel olamadığını belirtmiştir. Ayrıca İtalyanlara sınır boyunca yer alan kuvvetlerini güçlendirmesini önermiştir. Tüm bu gelişmeler üzerine Fransızların koyduğu yasağın etkisiyle Dehibat yoluyla Trablus'a kervan ticareti durdurulmuştur.³⁶⁶

İtalya'nın Avrupa devletleriyle iş birliği yaparak Trablus'a yardım ulaştırılmasının önüne geçilmeye çalışmasına rağmen Osmanlı ordusuna yardım ulaşmasının yolunu tamamıyla kesememiştir. Başta Mısır olmak üzere Hindistan ve Afganistan'da yardım komiteleri kurulup gönüllüler yardıma koşmuştur. Ayrıca Mısır zenginleri teşkilatlanarak 150.000 altın göndermiştir.³⁶⁷ Yaşanan bu gelişmeler İtalyanlarda şaşkınlığa neden olmuştur. Öyle ki İtalyan tarihçi Salvatore Bono'nun, İtalyan saldırısı karşısında bütün İslam dünyasından Osmanlı Devleti'ne gelen desteği konu edinmiştir. "Ministro della Guerra, Campagna di Libia" başlıklı makalesinde o günlerin bir Fransız araştırmacısının İslami vatanseverlik duygusunun her toplumda belirmiş olmasına dikkat çekildiği görülmektedir. Genelde Osmanlı rejimine karşı olan Mısır'ın Al Muayyed gazetesinin bile Türk, Arap, Arnavut, Mısırlı, Sudanlı, İranlı ve Hindistanlı da aynı nitelikte beliren bu ortak İslami duygunun, yabancıların nazarında da belirdiğini ifade etmiştir.³⁶⁸ Osmanlı Devleti'nde cihad ilanı kanun-u kadim bir uygulama olup daha önceki yıllarda görüldüğü gibi Trablusgarp Savaşı'ndan sonra da sıkça rastlanan bir durum olmuştur. 1914 yılında Sultan Mehmet Reşad'ın iradesiyle Rusya, İngiltere Fransa'ya karşı resmen savaş ilan edilip yer yüzündeki bütün Müslümanlar adı geçen üç devlete karşı ilan edilen cihada katılmaya davet edilmiştir. Dönemin Şeyhül İslamı Hayri Efendi'den de geleneğe uygun olarak, İslam padişahının ilan ettiği kutsal cihada, malları ve canlarıyla katılmanın bütün Müslümanlar için dini bir görev olduğunu bildiren cihat fetvaları alınmıştır. Bu dönemlerde birer manevi silah olarak görülen söz konusu fetvaların büyük bir törenle ilan edilmiştir.³⁶⁹ Bu

³⁶⁶ Beehler, *a.g.e.*, s. 65.

³⁶⁷ Karal, *a.g.e.*, s.282.

³⁶⁸ Orhan Koloğlu, *Üç İttihatçı Arap, Kürt, Arnavut Milliyetçilikleri ve İttihat Terakki*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2011, s.15.

³⁶⁹ Ögün, *Sansür ve Propaganda Gölgesinde...*, s. 21.

nedenle cihad çağrısını her dönemde Osmanlı Devleti bir propaganda aracı olarak kullandığını ifade etmek mümkündür.

20. yüzyıla gelindiğinde Avrupa devletleri birçok müslüman toprağını sömürgesi altına almıştı. Bir Müslüman toprağı olan Trablusgarp'ın bir Avrupalı devlet olan ve aynı zamanda Hristiyan İtalyanlar tarafından müslüman yönetiminden alınmaya çalışılması İslam dünyasında büyük bir üzüntüye ve endişeye sebep olmuştur. Bu nedenle savaşın başlangıcından itibaren başta Anadolu olmak üzere Yemen'den Hindistan'a kadar ve Afrika'nın her tarafındaki Müslümanlar bu savaşta Osmanlı Devleti'nin kazanması için güçleri nispetinde maddi ve manevi yardımlarını esirgememişlerdir. Çeşitli yöntemlere başvurarak zaman zaman fetvalar aracılığıyla bazen de yapılan toplu konuşmalarda İtalya aleyhine propaganda faaliyetlerinde bulundukları görülmektedir. Müslüman toplulukları tarafından İtalya aleyhine düzenlenen mitinglerde onların bu haksız toprak talepleri her fırsatta kınanmış ve lanetlenmiştir.

3.2.AVRUPA DEVLETLERİNİN TRABLUSGARP SAVAŞI'NDAKİ ROLÜ VE ETKİSİ

Trablusgarp Savaşı'nın hazırlık aşamasında İtalya, gerçekleştirdiği diplomatik temaslar sonucunda Avrupa devletleriyle birtakım antlaşmalar yapmıştır. Bu bağlamda 1900 yılında İtalya ve Fransa arasında gizli antlaşma yapılmıştır. Buna göre Fransa, Fas'ta yeni menfaatler elde ederse İtalya buna müdahale etmemekle birlikte kendisi de Trablusgarp'ta harekete geçebilecekti. İki devlet arasında 1902 yılında, Fizan için de bir antlaşma yapılmıştır. İngiltere'nin ise İtalya'nın Kuzey Afrika'daki faaliyetlerine itiraz etmeyeceğine söz vermesi çok daha önceki yıllara dayanmaktadır. 1887 yılında İngiltere ile İtalya arasında yapılan gizli antlaşmaya göre; İtalya, İngiltere'nin Mısır'daki faaliyetlerini destekleyecek ve İngiltere'de bir üçüncü devletin Kuzey Afrika'yı işgali halinde İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'deki faaliyetlerini destekleyecekti. Avusturya-Macaristan da bu konuda tarafsız olacağını bildirmiştir. 1909'daki Racconigi Antlaşmasıyla ise İtalya'nın, Rusya'nın Boğazlardaki isteklerini kabul etmesine karşılık, Rusya da İtalya'nın Trablusgarp'taki isteklerini onaylamıştı.³⁷⁰ Almanya ise bu durum karşısında denge siyasetine başvurmuştur.

³⁷⁰ Necdet Hayta, "Trablusgarp ve Balkan Savaşları Sürecinde Ege Adaları", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler, Ege*

Çünkü, İtalya'nın müttefiki olmakla birlikte Osmanlı'dan da elde ettiği bazı menfaatlerini korumak istemektedir. Almanya, İtalya'nın Trablusgarp'taki tasarılarını onaylayan birtakım antlaşmalar yapmıştır. Fakat aynı zamanda Osmanlı'nın dostluğundan elde ettiği Bağdat Demir yolu gibi de çıkarlarını zedelemek istememektedir. Bu nedenle Almanya iki devlet arasında denge siyasetini uygulamıştır. Böylece İtalya, Avrupa devletlerinin desteğini alarak uzun zamandır işgal etmek için hazırlandığı Trablusgarp'a askerlerini göndermeye başlamıştır. Ayrıca bu esnada Balkan topraklarında ise İtalya-Osmanlı çekişmesi bağımsızlık arayışlarında olan Balkan topluluklarının işine gelmiştir. Bu nedenle savaşın uzun süre devam etmesini istemektedirler. Bulgaristan, Trablusgarp Savaşı'nı bitirmek adına yapılan her teşebbüse karşı çıkmış ve Osmanlı aleyhine faaliyetlerde bulunmuştur.³⁷¹

Avrupa devletlerinin desteğinin alınmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan eden İtalya, beklemediği bir direnişle karşılaşmıştır. Trablusgarp Savaşı, ülke çapında büyük bir üzüntü ve heyecan yaratmıştır. Gazete yazıhanelerine halk tarafından gönderilen çeşitli mektuplarla destek mesajları yağmıştır. Bu mektuplarda savaş için maddi yardım teklifi, savaşa gönüllü asker olarak gitmek istediklerini bildirilmesi gibi çok farklı konularda yardım teklifleri gönderilmiştir. Ayrıca yurdun her bir köşesinde orduya yardım cemiyetleri kurulmuştur. Yurt içinde ve dışında İtalya'yı protesto eden mitingler düzenlenmiştir. Tüm bunlarla beraber savaş ilanıyla birlikte Osmanlı basınında İtalya'ya ve onu destekleyen Avrupa devletlerine karşı da büyük tepkilerin verildiği görülmektedir. Hakikat Gazetesi'nin 4 Ekim 1911 tarihli sayısında "İtalya'yı Kimler Şımarttı" başlıklı makalesinde Avrupa devletlerine tepki gösterilmektedir. Mestan İsmail isimli gazete yazarı tarafından kaleme alınan makalede, açıkca Avrupa devletlerinin oyunlarını dile getirerek hem halkı hem de devlet ricalini bilinçlendirmeyi, uyarmayı hedeflemiştir. Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı dost görünürken aslında İtalya'yı desteklemesinin sebeplerini açıklamaktadır. Avrupa'nın mirasına sahip olmak isteyen iki büyük gücün kavgası olarak yorumlanır. İttifak-ı Millet tarafında Almanya yer alırken İtilaf-ı Millet tarafının başında ise İngiltere yer almaktadır. Bu devletlerin siyasi ve iktisadi güç kavgasında ise ezilenin Osmanlı'nın olacağı vurgulanmaktadır. Almanya'nın deniz kuvvtelerinin

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, 579.

³⁷¹Şıvgın, a.g.e., s. 27-30.

İngiltereye karşı çok düşük seviyede olmasından dolayı ve Almanya'nın Kuzey Afrika topraklarında karadan sınırı yoktur. Bu nedenle de Trablusgarp'ta hiçbir şekilde nüfuzunun olamayacağını bilincindedir. Bu sebeple de İtalya'yı Osmanlı Devleti için karşısına alamayan Almanya, Osmanlı'nın yardım taleplerini karşılıksız bırakmıştır. Öte yandan İngiltere ise Almanya'nın bu aciziyetinin farkında olmasından dolayı İtalya'yı kendi tarafına çekerek Almaya'yı yalnızlaştırmak ve Kuzey Afrika'da etkisizleştirmek amacındadır. Mestan İsmail'in kalema aldığı makaleye göre, İtalya ise bu iki devlet arasındaki önemini farkederek hareket etmektedir. İtalya, Avrupa devletlerinin uzun zamandır silahlandığını ve nihayetinde de silahlar kullandığında zayıfların yani kendilerinin arada ezileceğini düşünmektedir. Osmanlı halkının ve devlet ricalinin Avrupa devletlerinden medet ummak yerine gaflet ve şikâyeti bırakmaya davet eder. Bunun yerine birlikte ve aynı fikirlerde uzlaşarak ortak hareket edilmesi vurgulanmaktadır.³⁷² Mestan İsmail, İtalya'nın harp ilanı ve Avrupa'nın bu durum karşısındaki tavrına karşı düşüncelerini 6 Ekim tarihli gazete sayısında yer alan "Meslenenin Neticesi Ne Olacak" başlığı altında şöyle devam ettirmiştir:

"Trablus meselesinin bugünkü aldığı şekilden ziyade neticesinin ne olacağı fikirleri daha ziyade işgal ediliyor. Çünkü pek vahim neticeler tevellüd edeceğinden korkuluyor. Bir kere şöylesini kati olarak söyleyelim: bahr-ı sefid havzasına hâkim olan devletler ki İngiltere, Fransa, İtalya Avusturya hükümetleridir. Bunların herhangi birinin her ne vakit canı isterse İtalya'nın bugün bize yapmış olduğu hareketi yapabilirler. Zira: donanmamız yoktur. Diyelim ki biz de seneden seneye bir iki parça yapa yapa günün birinde onlar derecesinde kuvve-i bahriyeye sahip olalım da bu yoldaki taarruzlardan kurtulalım. Fakat bu neticeye vusul için zaman ister. Öyle bir duruma gelinceye kadar her gün bu biçim hakaretlere maruz kalmak neticesiyle başlamak ise bir heyet-i içtima için tahammül olunur felaketlerden değildir. Öyle ise bu gibi tecavüzlerden kurutulmak için başka bir tarik aranmalıdır. O tarik ne olabilir? Bila tereddüd söyleriz ki: İngiltere'ye temayüldür. Lakin haydi biz İngiltere'ye temayül etmek arzusunu izhar edelim acaba o bize temayül edecek mi? Hele bu ciheti bir düşünelim. Geçen ki makalemizde de söylediklerimize veçhile İngiliz İtalya'yı ittifak musallatından ayırmak istiyor. Fakat İtalya bu ittifaktan mümkün değil ayrılamaz. Çünkü: Gırtlığı Almanya ve Avusturya'nın elindedir. Sıkıtlar mı canını çıkarırlar. Bu hakikatı İtalyanlar kadar da İngilizler de takdir ederler. Hem farz-ı mahal olarak ayrıldığını ve İngiltere ile dostlaştığını kabul etsek bile bu dostluk sürekli olamaz.

³⁷² Hakikat Gazetesi, nr: 124, 4 Ekim 1911.

Bakınız ne için? Misal İtalya bu dostluk numarası olarak Trablus'u aldı. Mısır'da da İngilizler yok mu? O halde İngiltere ile hem hudud olmaya binaen aleyh müttefikler karşılaştı. Araya rekabet-i siyasiye ve iktisadiye girdi. O dostluk da hakikatle bozuldu gitti. Hal bu merkezde iken İngiltere neden göz yumuyor! Şu ...kendiliğinden hatıra gelir bizim bu husustaki kanaatimiz şudur: Biz deriz ki bu meseleyi başımıza çıkaran İngilizler olmuştur. Maksatta şu son zamanlarda pek ileri götürdüğümüz Alman dostluğunun mabedini bize anlatmaktan ibarettir. Ben sizin başınıza bir gaile açım kisbinde Almanya'sız bu dostluğunuz...bakalım kurtarsın! Dedi ve açtı. Almanya'da fiilhakika kurtaramadı. Müttefikatı kayırmak şöyle dursun ona karşı bizi muhabbet ettiğini andırır bir teklifte bulunamadı. Biz Almanlara göre arzi üzerinde yaşayan beş yüz milyon müslümanın dostu ve yardımcısıyız. diye kafa tutan ve fiilhakika İslamiyet aleminde böyle kâzib bir şöhrat kazanan Almanların foyasını da bu mesele dolayısıyla ortaya dökmüş oluyor.

İngiltere pek âlâ takdir ediyor bugün şu mesele müvacehesinde bütün İslamlığın galebeliğini anlıyor. Dostta şimdi İtalya'ya mümâna'atta bulunsa tekmi-i dünyanın Müslümanlarını kendisine medyun-u şükran buyuracaktır. Bunun da farkında şu büyük kazanç mukabilinde ise hiçbir şey gayb etmeyecektir. Efkâr-ı medeniyetin kendisini alkışlayacak. Öyle ise ne güne duruyor! Acelesi yok! Her işi bu kerteye götürmektedir.

İtalya'yı kandırıp da bu çıkmaz yola sevk etmekte. Mademki: Ona muvaffak oldu! Artık alt tarafı kolay. Bir taraftan İtalya yoruluyor, kuvvete para zayi ediyor böyle rakib bir kuvvetin her çeşidi ziyade İngiltere'nin hesabına göredir. Diğer cihette de biz Alman dostluğunun hiçliğini, İngiltere'ye meyletmekte nevaitin ehemmiyeti her gün daha sağlam bir katiatla istiyoruz.

Bir tek sözü pek küçük bir hareketle şu azim meseleyi halledip içinden çıkar. Hem rekabetin... siyasesini kayırıyor. Hem maddi kuvviyesinde uğraşmış oluyor hem de kendi peşinden... istenilen hayatın islamiyye olduğundan daha sevk-i rabûtalarla kendisine bağlamış bulunuyor... siyasamız hal-i siyasemize şu hakkaten anlamakta pek gecikmeseler."³⁷³

Mestan İsmail, Trablus'un şuan ki halinden ziyade gelecekteki durumunun düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü, donanma bakımından oldukça yetersiz olan Osmanlı'nın her an İngiltere, Fransa ve Avusturya tarafından tehdit edilebilme ihtimali olduğunu ifade etmiştir. Bahr-ı Sefid olarak adlandırılan Ege ve Akdeniz adalarında hüküm süren bu devletlerin İtalya gibi Osmanlı'yı tehdit edebilecek güce sahip olmalarından dolayı kendilerini büyük bir felaketin beklediği

³⁷³ Hakikat Gazetesi, nr.: 125, 6 Ekim 1911.

düşünülmektedir. Bu felaketin önüne geçebilmek için de İngiltere'nin desteğinin alınması gerektiği savunulmakla beraber İngiltere'nin ise bu duruma ne tepki vereceği sorgulanmaktadır. Bir diğer yandan Almanya'nın dostluğunun sahte olduğu ifade edilmektedir. Tüm bu düşüncelerle beraber Almanya'nın istese İtalya'nın Kuzey Afrikadaki faaliyetlerinin önüne geçebileceği ve böylece 500 milyon Müslümanın gönlünü kazanacağı düşünülmektedir. Ancak bunu yapmadığı için Almanya'nın dostluğundan vazgeçildiği ve İngiltere'ye doğru meyledilmesi gerektiği düşünülmektedir. İngiltere ise İtalya ile yaptığı anlaşmalardan dolayı Osmanlı Devleti ile iş birliği içinde olmaktan kaçınmıştır.

Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin dış siyasetine etki eden başka bir grup da Balkan devletleridir. Dicle Gazetesi'nde yer alan bir telgraf içeriğine göre Avrupa ve Balkan devletlerinin İtalya'nın yanında olduğuna işaret etmektedir. 24 Ekim 1911 tarihli telgrafnamede iki Osmanlı devriye askerinin Karadağlılar tarafından şehit edildiği belirtilmektedir. İngiltere ve Fransa tarafından Trablusgarp meselesi için konferans düzenlediği belirtilmekle beraber İtalyan donanmasının da tekrar adalar denizinde hareket etmesinin gündem olduğu görülmektedir.³⁷⁴ Babalık Gazetesi'nde ise Karadağ Kralı Nikola, Rusya ve İtalya arasında yapılan anlaşmanın Osmanlı'nın aleyhine olması için faaliyette bulunduğunu ve amacında muvaffak olduğu belirtilmektedir.³⁷⁵ Karadağ, savaşın başlarında, İtalya'ya Arnavudluk'un istilasını ve diğer Balkan devletleriyle iş birliğini içeren bir askeri iş birliği teklif etmiştir. Ancak o esnada savaşı Kuzey Afrika'dan ötesine yaymayacağına söz veren İtalya, müttefiklerinin tepkisini çekmekten kaçınarak teklifi reddetmiştir.³⁷⁶

İtalya'nın savaşı Kuzey Afrika ile sınırlı tutma isteği, Osmanlı Devleti'nin direnmeye kararlı olması ve İtalya'nın bölgede parlak bir zafer kazanamamasına ilişkin askeri gerçek karşısında tam bir çıkmaza girdi. İtalyanlar bu nedenle, Ekim ayının ortalarında, savaşı Ege'ye yayma tehdidinde başvurmuşlardır. Babıâli'yi zorlama amacı güden bu tehdit işe yaramayınca, en sonunda tehdidin gereği olarak savaşı adalara yaymak zorunda kalmışlardır. Babıâli, bu tehditten ilk olarak 17 Ekim'de, Viyana'daki Osmanlı askeri ataşesinin raporuyla haberdar olmuştur. Askeri Ataşe Fuad Bey,

³⁷⁴ Dicle Gazetesi, nr.: 30, 27 Ekim 1911.

³⁷⁵ Babalık Gazetesi, nr.: 125,23 Nisan 1912.

³⁷⁶ Childs, *a.g.e.*, s. 88.

Amiral Aubry'nin filosunun Ege'deki Osmanlı limanlarına ve adalara karşı operasyonlar düzenlemesini sağlamak amacıyla Tobruk'ta bir üs kurmakta olduklarını bildirmiştir. Fuad Bey, ayrıca savaşı hızla başarıya ulaştırıp bitirme arzusunda olan İtalyanların, Osmanlı Devleti'ni barışa mecbur bırakmak amacıyla savaşı Ege'ye doğru yayma niyetinde olduklarına dair kanaatlerin Viyana çevrelerinde egemen olduğunu bildirmektedir. Ertesi gün Prens Tevfik Paşa'nın Londra'dan gönderdiği raporda Fuad Bey'in söylediklerini doğrulamıştır.³⁷⁷

Trablusgarp Savaşı'nın İtalyanlar için beklenmedik bir şekilde uzamış olması, İtalyan ekonomisi üzerindeki yükünü de arttırmıştır. Bu şartlar içerisinde Giolitti Hükümeti, Osmanlı Devleti nezdinde siyasi baskı unsuru oluşturarak antlaşma zemini hazırlamak için savaşı Akdeniz'e taşıma kararı almıştır. Bu çerçevede iki İtalyan harp gemisi, 19 Kasım 1911 sabahı Akabe Körfezi'ni bombardıman etti. Bu defa 30 Kasım 1911'de Assab'tan Muha'ya gelen İtalyan savaş gemileri Muha Limanı'nı bombardıman etti. 1912 yılının başında ise yirmi sekiz gemiden oluşan bir filo ile 24 Şubat 1912'de Beyrut Limanı'nı bombaladı. Aynı zamanda İtalyan donanması Ankara torpidosu ile Avnillah korvetini batırmıştır.³⁷⁸ 4 Şubat 1912'de Çanakkale tahkimatını bombalamışsa da Çanakkale'yi geçememiştir. Boğazlar beş haftalık bir süreyle trafiğe kapatılmış olup, İngiltere ve Rusya'nın çıkarlarını derinden etkilemiştir. Ancak buna rağmen Osmanlı Devleti barışa yanaşmamıştır.³⁷⁹

İtalya Beyrut bombardımanı ile istediği sonucu alamamıştır. Tanin Gazetesi, 26 Şubat 1912 tarihli sayısında bu duruma ilişkin şunları ifade etmektedir:

“Beyrut bombardımanının harbe tesir bakımından hiçbir ehemmiyetini görmüyoruz. İtalyan gazetelerinin uzun süredir bahsettikleri İtalya'yı Trablusgarp'ı terk etmeye mecbur edecek hareket elbette bulunamaz. Bunun yalnız bir manası vardır: O da İtalyan kamuoyunu avutmaktan ibarettir”. Osmanlı Devleti bu olaydan sonra Beyrut'a üç bölük süvari göndermiştir. Beyrut bombardımanını müteakip Suriye ve Filistin'deki İtalyan vatandaşları sınır dışına çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin limanları ile Akdeniz ve Ege Adaları'nın İtalyanlar tarafından işgal edileceği

³⁷⁷ Childs, *a.g.e.*, s. 89.

³⁷⁸ Borlat, *a.g.m.*, s.293.

³⁷⁹ Fatih Özcan, *Bozdoğan Ömrünü Türk Dünyasına Adamış Enver Paşa'nın Kardeşi: Nuri Killigil Paşa'nın Hikayesi*, İstanbul: Destek Yayınları, 2019, s. 129.

Osmanlılarca gizli bir mesele değildi. Çünkü İtalyan gazetecileri her şeyi en ince ayrıntısına kadar yazıyorlardı. İtalya gerçekten de Beyrut bombardımanının ardından Avrupa kabinelerine başvurarak savaşı genişletmeye mecbur olduğunu açıklamıştır. Bu davranışıyla İtalya, Avrupa hükümetlerinin kendi lehine müdahale etmelerini istemektedir. Aynı günlerde İtalya ilhak kararnâmesini de parlamentosuna kabul ettirmiştir. İtalya'nın bütün bu faaliyetlerine rağmen, Trablusgarp'daki Osmanlı direnişinden sürekli zafer haberleri geliyor; Derne, Tobruk ve Homs'ta İtalyanlar'ın mağlup edildikleri haberleri alınıyordu.³⁸⁰

İtalyanlar, Osmanlı Devleti'ne barış yaptıramadı. Bombardımanın yapıldığı gün, bombardıman haberinin Meclis'e ulaşmasından sonra Sultan Mehmet Reşad bir konuşma yaparak, "Trablusgarp'da hukukî ve fiilî egemenlik verilmeden barışa yanaşılmayacağını" belirtmiştir. Çanakkale bombardımanı İtalya'nın istediği sulh için ne kadar faydasızsa Avrupa devletleri için de o kadar zararlıydı. Nitekim bu hareket, hiçbir Avrupa ülkesi tarafından takdirle karşılanmadı. Aksine kızmalarına ve öfkelenmelerine neden oldu. Osmanlı Devleti, İtalyanlar'ın Boğazlar'ı zorlayacağını anlamakla birlikte, Avrupa devletlerinin Boğazlar üzerindeki menfaatlerini bilerek, söz konusu devletlerin arabuluculuk yaparak buna engel olacaklarını tahmin ediyordu.³⁸¹ İtalya'nın savaşı yaymasıyla birlikte Avrupa devletlerinin İtalya'ya karşı tavırları da değişmeye başlamıştır. Öte yandan da iki devlet arasında ara buluculuk yaparak Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamaya başlamışlardır.

İtalya'nın başvurduğu tüm yollarda beklediği başarıyı gösteremeyişi daha da sert adımlar atmasına neden olmuştur. İtalyan Hükümeti'nin sivil halka karşı yapılan mezalimi gittikçe artmasıyla Avrupa kamuoyunda büyük yankılar uyandırmıştır. İtalya, savaşın başlangıç safhasında elde edeceği başarıların geniş kitlelere duyurulması için Avrupa'dan gazetecileri kendisi Trablusgarp'a davet etmişti. Ancak yaşanan gelişmeler beklediği gibi olmayınca Avrupa basınının Kuzey Afrika'da bulunmasından rahatsızlık duymuştur. Trablusgarp'taki İtalyan vahşeti Avrupa basınında yer aldıkça İtalya bu durumdan rahatsızlık duymaya başlamıştır. Bu sebeple de yabancı basının bölgeye girişinde ve haber toplamasını engellemeye çalışılmıştır.³⁸²

³⁸⁰ Khalfallah, *a.g.t.*, s.159.

³⁸¹ Khalfallah, *a.g.t.*, s. 161.

³⁸² Khalfallah, *a.g.t.*, s.173.

Avrupa basınının Osmanlı kaynaklarına göre Trablusgarp'ta yaşanan vahşeti kınadığı ve protesto ettiği görülmektedir. İngiliz gazeteci Seppings- Wright İtalyan vahşetine tanık olduğunu şöyle anlatmaktadır:

“... Aynı akşam zaiyatın haberleri ulaştı. Ve yaralılar tedavi için orduğaha getirildi. Aralarında kadınlar ile çocukların da vardı. Bombalar maalesef Pazar yerine düşerek altı kişinin ölümüne ve ciddi şekilde yaralanmalara sebep olmuş. Yaralılardan biri küçücük bir bebektir. Dehşet veren bir görüntüsü vardı. Midesi kasap bıçağıyla yarılmış gibiydi. Ciğerleri ve bağırsakları görünüyordu. Daha ilk başta zavallının yaşamayacağı belliydi. Ama Beşir Bey ümitle elinden geleni yaptı. Ertesi sabah hastahane çadırına gittiğimde biçarenin öldüğünü öğrendim. Annesi perişan haldeydi...”³⁸³

İtalya'nın vahşice yerli halkı, sivilleri öldürmesi Avrupa basınında tepkilere yol açtığı görülmektedir. Avrupa devletleri her ne kadar siyasi çıkarlarından ve gizli antlaşmalardan dolayı İtalya'nın Trablusgarap'a asker çıkarmasına ve savaş ilan etmesine tarafsız kalmayı tercih etmişlerse de Avrupa basını İtalya'nın Trablusgarp'ta uyguladığı zulme tepkisiz kalamamıştır. Ekim 1911'de gönderilen bir telgrafnamede Avrupa basınının tavrı şu şekilde aktarılmaktadır:

“...Harbinden beri gerek asakir-i Osmaniye'nin ve gerekse urbanın memalik -i müdafa emrine gösterdikleri şecaat ve gayret Avrupa'nın en ciddi matbuatının hükümet-i seniyye varidi Osmanlının birçok makalat neşrine sebep olduğu gibi İtalya'da da ahaliyenin garbiyen harp ve hükümetleri aleyhine galeyan-ı vakalarının ve vukuayı mütehassıl bulunduğu cihetiyle emr-i müdafaadaki sebat ve gayretinde umum ordumuza beyan-ı teşekkür olunur.”

Trablusgarp'taki Türk askeri ve milislerinin gösterdikleri başarılar tebrik edilirken İtalyan hükümetinin ise aleyhlerine ayaklanacağı konusunda bir telgrafname çekildiği görülmektedir.³⁸⁴ Bir başka belgede ise Avrupa basını tarafından İtalyanların vahşice saldırıları yine protesto edilmekle birlikte ahaliden şehid edilen erkek, kadın ve çocukların miktarıyla nereli olduklarına dair bilgilerin ve isimlerinin derhal bildirilmesi istenmektedir.³⁸⁵ Fransız basınında, İtalyanların Trablusgarp'ı işgali barbarlık olarak nitelendirilmiştir. Fransızca yayın yapan L'illustration dergisi,

³⁸³ Seppings- Wright, a.g.e, s. 94.

³⁸⁴ ATASE, 54-253-17.

³⁸⁵ ATASE, 54- 253-29.

Trablusgarp'ta kanlı çarpışmaların yaşandığını, bölgedeki Türk subayların yerli halkla el ele vererek önemli bir direniş meydana getirdiğini ifade etmiştir.³⁸⁶

İtalya'nın saldırganlaşan tavrına rağmen Türk kuvvetleri ve mücahidleri tüm sıkıntılara göğüs gererek kahramanca direniş göstermiştir. Savaş bölgesinde bulunan yabancı gazetecilerin gözünden İtalya'nın aciziyeti kınanırken Türk, Urban mücahidler ve gönüllü subaylar ise kahramanlaştırılarak tasvir edilmektedir. Fransız gazeteci Georges Remond, Ali Fethi Bey ile yaptığı mülakat sonunda 3602 sayılı *İllustration* dergisindeki yazısının son paragrafında bu direnişi şu şekilde ifade etmektedir: *"Türk subaylarının içinde on kez yaralanmış olanlar vardı. Müthiş bir şey. Kendileri ile konuştuğum zaman edindiğim intiba şu oldu: Türk subaylarında yenmek veya ölmek duygusu, cinnet derecesine varmış bir istek halinde yaşıyordu."*³⁸⁷

3.2.1.Trablusgarp Savaşı'nda Almanya'nın Tavrı

Osmanlı Devleti, 7 Kasım 1911'de İtalya'nın ilhak kararını duymasının akabinde protesto etmiştir. Bu durumun Paris ve Berlin antlaşmalarındaki Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması maddesine aykırı olduğunu ileri sürerek hem İtalya'yı hem de ilhaka sessiz kalan Avrupa devletlerini protesto etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin protestosu büyük devletler üzerinde hiçbir etki yaratmamıştır. Hatta Osmanlı'nın en çok yardım beklediği Almanya bile Osmanlı Hükümeti'ne gerekli desteği göstermemiştir.

Almanya, hem Osmanlı Devleti'nden elde ettiği Bağdat Demiryolu gibi çıkarlarından dolayı hem de İtalya ile yapmış olduğu gizli görüşmelerinden dolayı iki devlet arasında çıkarlarını korumak adına bir denge politikası yürütmüştür. Almanya bir yandan Osmanlı'ya karşı dost görünümünü korurken öte yandan da İtalya'nın faaliyetlerinde sessizliğini korumuştur. Almanya Hükümeti'nin tavrı ile Alman kamuoyu arasında zaman zaman ihtilafların yaşandığı görülmüştür. Alman Hükümeti iki devlet arasında denge politikası yürütürken Alman Kamuoyu'nun ise Almanya Hükümetini bu konudaki tavrından dolayı eleştirdiği ve Osmanlı Devleti'ni desteklediği görülmektedir. Alman kamuoyunun büyük bir bölümü Osmanlı Devleti'nin lehinde tavır sergilemiştir. Hatta bazı gazeteler İtalya'nın ittifaktan ihracı

³⁸⁶ Artuç, a.g.e.,s. 89.

³⁸⁷ Karaköse, a.g.e., s. 71.

ve yerine Osmanlı Devleti'nin ikamesini tavsiye edecek kadar destek göstermiştir. Ancak bu gazeteler Alman yönetimine muhalif olan Berliner Tageblatt gibi gazeteler olduğundan dolayı söylemlerinin de etkisi olmamıştır. Resmi ve hükümet sözcülüğü yapan gazetelerde ise bu şekilde yazılara rastlanılmamaktadır.³⁸⁸

6 Kasım 1911 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde "Almanya'nın Rolü" başlığıyla bir Alman gazetesinde Milan Muhabiri tarafından yazılan makaleye yer verilmiştir. Bahsi geçen makalede, İtalyan matbuatı tarafından hakikat olarak tüm dünyaya duyurulan bazı bilgilerin gerçekmiş gibi gösterilerek savaş ilan edilmesine tepki gösterilmiştir. Alman diplomasisi ve Dışişleri Bakanlığı da bu savaşın sebebi olarak gösterilmektedir. Almanya'nın İtalya'da meydana gelen gelişmelerden istifade ederek İtalya Hükümeti'ni etkilediği belirtilmektedir. Ayrıca Alman gazetelerinin, Almanya Hükümeti'yle taban tabana zıt olduğu, muhalefet ettiği belirtilmektedir. Almanya, İtalyan tebaasının himayesini üzerine almakta aceleci davrandığını bildirmektedir. Bunun sebebini ise şöyle açıklar; İtalya'nın Trablusgarp ile birleşmesi durumunda Mısır ve Tunus arasında bir anlaşmazlık yaşanacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda Fransa'nın ise İtalya'nın Akdeniz'de genişleyemeyeceği düşünülmektedir. Almanya da bu düşüncelerle birlikte İtalya'yı Trablusgarp meselesinde desteklerse olası herhangi bir durumda daha kolay bir şekilde İtalya'yı kontrol altında tutabileceğini düşünülmektedir. Ayrıca İttifak ile İtilaf devletleri arasında bir muharebe çıkarsa İtalya donanmasının Fransız-İngiliz donanmalarının bir kısmını yok edebilme ümidinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Aynı zamanda Almanya'nın Türkiye'deki menfaatlerinden dolayı da İtalya'nın kararlarına müdahale edeceği düşünülmektedir. Devletler arasındaki rekabetin Trablusgarp üzerinden yaşanacağına dikkat çekilmektedir. Öte yandan makalede Almanya Hükümeti ve Alman basını arasındaki anlaşmazlığa dikkat çekildiği görülmektedir.³⁸⁹

Alman basını ve Alman Hükümeti arasındaki farklı yaklaşımların yaşandığına Osmanlı belgelerinden de ulaşmak mümkündür. Osmanlı belgelerine bakıldığında Alman basınında İtalya'nın Trablusgarp'taki faaliyetleri alçaklık olarak nitelendirilmiş olup protesto edilmiştir. 3 Mart 1912'de Berlin'den Harbiye Nezareti'ne Arthur Förster imzasıyla bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta, hiçbir sebep olmadan

³⁸⁸ Şıvgın, *a.g.e.*, s. 94.

³⁸⁹ Kastamonu Gazetesi, nr. 1915, 6 Kasım 1911.

İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasına karşılık vatanlarını müdafaa eden Osmanlı askerlerinin kahramanlıkları tebrik edilmektedir. Ayrıca Osmanlı askerlerinin göstermiş olduğu kahramanca tavır aynı zamanda şan ve şereflerini de korumak olarak değerlendirilmiştir.³⁹⁰

Almanya'nın, İtalya'nın haksız davranışları karşısında tepki gösterdiği bir başka olay ise 1912 senesinin Mayıs ayında Osmanlı Devleti'ne çekilen telgrafnameye yansıdığı görülmektedir. İtalyanların silahsız olan Müslüman ahaliyi esaret altına alarak bilinmeyen bir yere sevk etmesi üzerine protesto edilmektedir. Bahsi geçen olay şöyle anlatılmaktadır;

*“İtalyanların gayri müsağ olan ahaliyi İslamiye’de bir haylisi taht-ı esaret alınarak semt-i mechule gönderdiklerinden hukuk-ı harbiye mugayyer olan bu muamelenin protesto edilmesini ve gerek sınıf-ı asakir-i memalikten ve gerekse bu mahallilerden esir edilenlerin nerede bulunduklarını anlayıp hükümet-i seniye buyrulmuş lede’l-hâce buyrulan masuniyet mâ’işet âleyhlerine açık mektubuyla maddelerini nezaret etmek üzere ba-İtalyanları Memaliki Osmaniye’de taht-ı himayesine alan Almanya’nın ba-hudud diğer düvel-i muazzamaya birinin himayesi taleb edilmiş. Telgrafla hariciye nezareti celilesine bildirildi. Ordu ve bahr-ı nefer-i askeriyeden ve sevahillerden gayr-i esarete düçar olmalarının mahal-i ikametleri mahall olmalarını... müsâadat-ı meşruaya tabiileri için Nezaret-i Hariciye nezdinde ... ve tahkikat-ı... icra-yı lüzumuyla iş bu muhabere piyade dairesi malumatı.”*³⁹¹

İtalyanların, müslüman halkı esaret altına alması ve bilinmeyen bir konuma götürmesinin savaş hukukuna aykırı bir davranış olmasından dolayı protesto edildiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda hem Osmanlı askerlerinden hem de sivil halktan esir edilen kişilerin yerleri tespit edilip Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmesinin ve esir alınan kişilerin yaşadıklarından emin olunmasının gerekliliği üzerine durulmuştur. İtalya aleyhine açık mektup gönderen Almanya, Osmanlı tabiyetinde olan ve İtalyan olmayan tüm halkın korunduğunu ve himaye altına alındığını telgrafla hariciye nezaretine bildirmektedir. Aynı zamanda diğer Avrupa devletlerinin de himayesi talep edilmektedir.

³⁹⁰ ATASE, 13-56-45.

³⁹¹ ATASE, 38-173-48.

3.2.2.Trablusgarp Savaşı Devam Ederken İngiltere'nin Tavrı

İngiltere'de Almanya gibi iki devlet arasında denge siyaseti yürütmüştür. Mısır'daki sömürgesi altında olan Müslüman halkı gücendirmemek ve onların tepkilerini üzerine çekmemek için İngiltere ne Osmanlı Devleti'ne ne de İtalya'ya karşı keskin kararlar vermemiştir. Bunun sebebi ise İngiltere'nin Mısır üzerindeki faaliyetleri olmuştur.

Trablusgarp Savaşı'nın başladığı esnalarda Maliye Nazırı olan Cavid Bey'in Winston Churchill'e yazdığı kişisel mektupları vardır. Cavid Bey, İstanbul'u ziyareti sırasında tanıdığı o zamanın Bahriye Nazırı W. Churchill'e yazdığı mektubunda İtalya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olması konusundaki ricalarını şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Türkiye'ye ve Genç Türklere samimi muhabbet beslediğinizi bilirim. Buna güvenerek size önemli bir meseleden bahsetmek isterim” sözleriyle giriş yaptıktan sonra konuyu Trablusgarp Savaşı'na getirmiştir. *“Son hadiseler, İngiltere'ye olan dostluğumuzu yüksek bir mevkie çıkarmak için ortam hazırlamıştır. Almanya, Avusturya, İtalya itilaf zümresine mensup bir devletin bize tecavüzü, millet üzerinde derin tesirler bırakmış ve bizi bu zümreden uzaklaştırmıştır. Türkiye'de İngiliz dostluğuna taraftar devlet adamları, İngiltere'de Türkiye taraflısı olanlarla birleşerek bu münasip fırsattan faydalanmalıdırlar. Sizin İngiltere'de önemli bir mevkiiniz vardır. Siyasi dostlarınız üzerinde mühim bir nüfuza sahip bulunuyorsunuz. Bu nüfuzunuzu dostluğumuzun yeniden ihyası için kullanmak isteriz. Türkiye ile İngiltere arasında bir ittifak kurmak zamanı gelmiştir. Buna dair şahsi mütealanızı lütfen bana bildiriniz. Bu mütealanın şahsi ve gizli kalacağını ilaveye lüzum görmüyorum. Gereken ortamı hazırlamak üzere sizden resmi teklif karşısında kalırsam kendimi bahtiyar sayacağım...”*

Churchill ise bu mektuba verdiği yanıtta, gayet dikkatli seçilmiş sözcüklerle böyle bir ittifakın olanaksızlığını vurgulamıştır. Mektup 19 Kasım 1911'de yazılmıştır. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı esnasında bu girişim yapılmıştır. Churchill'in cevabı ise şöyledir:

“Ne çare ki tarafsızlığımızı ilan etmiş bulunuyoruz. Bugünkü mücadeleniz esefle karşılanacak bir hadise olmakla beraber, tarafsızlık kararımız kesindir. Bunu bozacak ve politikamızın yolunu değiştirecek yeni kararlar vermemiz

beklenmemelidir. Bu cihetle size verebileceğimiz cevap şu olacaktır. Bu sırada taahhütler altına giremeyiz."³⁹²

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin, İngiltere'nin desteğini alma çabası sonuçsuz kalmıştır. Bu tarafsızlığın sebebi ise savaş öncesinde İtalya ile yapılan gizli antlaşmalardır. İtalya ve İngiltere arasında savaş öncesinde yapılan antlaşma gereğince İtalya, İngiltere'nin Mısır'daki hareketine sessiz kalacaktı. İngiltere ise buna karşılık İtalya'nın Kuzey Afrika'daki faaliyetlerine engel olmayacaktı. Bu nedenle İngiltere, İtalya'nın ilhak kararına sessiz kalmıştır. Ancak Osmanlı belgelerine yansıyan bilgilere göre İngiliz basınında, Osmanlı Devleti'nin lehine yazılar yazıldığı da görülmektedir. 4 Aralık 1911'de Hariciye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafnamede, İngiltere sulh komitesi üyelerinden Mösyö Sted tarafından yayınlanan risalede İtalya'nın Trablusgarp'taki zulümleri anlatılmaktadır. Aynı zamanda bu yazıların Sofya gazetelerinde de yer verildiği beyan edilmiştir.³⁹³

Trablusgarp Savaşı'na katılmış olan İngiliz Mülazım'ı Montekü, Ocak 1912'de büyük bir miting düzenlediğini bildirmiştir. İtalya'nın, Osmanlı Devleti'ne ait olan bu bölgeye el koyması ve saldırması nedeniyle yerli halk ile Osmanlı askerlerinin beraber hareket ettiği bildirilmektedir. Ayrıca İtalya'nın aleyhinde bir protestolar düzenlendiğini ifade etmiştir.³⁹⁴

İngiltere basınının savaşın başlangıcından itibaren Trablusgarp'a gazetecileri göndererek bölgeden bilgi topladığı görülmektedir. Times Gazetesi'nin muhabiri olarak Türk ordusuna ziyarette bulunmak isteyen Francis Francis'in savaş bölgesine gidişinde yardım edilmesi talep edilmektedir. Bu konuya dair gönderilen belgenin İngilizce aslı şöyledir:

"Ekselansları, Bay Francis Francis için, Trablus'taki Osmanlı kuvvetlerini ziyaret etmesini kolaylaştıracak bir tanıtım veya tavsiye mektubu verebilir misiniz? Bu mektuplar, bizim için yazdığı yazılarda ona yardımcı olacak ve hem İngiliz basınında hem de yabancı gazetelerde yayımlanacak. Bay Francis Francis, 73 St.

³⁹² Tevfik Çavdar, *Talat Paşa Bir Öğüt Ustasının Yaşam Öyküsü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, s. 316.

³⁹³ "İngiltere sulh komitesi erkanından Mösyö Sted tarafından İtalyanların Trablusgarp'taki mezalimi ve saire hakkında bir risale neşredildiği mesmû'-u acizanem... iş bu risaleden birkaç nüshasının Sofya gazetelerinde neşri çaresine tevessül olunmak üzere taraf-ı çakerânem irsaline istirham eyler. Ol babda emr ü ferman hazret-i men lehü'l emrindir.", BOA, Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04), 429/50.

³⁹⁴ BOA., BEO, 4190/314188.

James's Street, Beaulieu, Hants. Adresinde yaşayan, şu an varlıklı bir kişi. Ancak gazeteciliğe ve yazı yazmaya her zaman ilgi duymuştur. 1876 Savaşı'nda Londra "Times" gazetesinin temsilciliğini yaptı. Savaşın çoğu safhasına katıldı ve dönemin birçok Osmanlı generaliyle şahsi dostluk kurdu. Türklere karşı son derece dostane hisler besleyen, iyi bir yazar, sağlam bir askeri eleştirmen ve kesinlikle dürüst ve güvenilir bir insandır. Son yıllarda siyasetle de ilgilenmiş, hatta Londra'da Hoxton bölgesinden iki seçimde Birlikçi (Unionist) aday olarak yarışmıştır. Şimdi ise durumu incelemek ve Osmanlı davasına nasıl katkı sağlayabileceğini görmek istiyor. Kendisinin eski bir dostum olması sebebiyle, onu size içtenlikle tavsiye ediyorum. Şahsen Cevad Bey ve büyükelçiliğin diğer birçok üyesiyle tanışıyorum, ayrıca Londra'daki birçok Türk'ü de yakından tanıyorum. MR. Franois önümüzdeki birkaç gün içinde başlamak istiyor, bu nedenle ekselansları adresinde önerilen şekilde yolunu kolaylaştırabilirse çok minnettar olacağım.

Şimdiden en içten teşekkürlerimle. Ekselansları Türk Büyükelçisi”

Sevgili Serkis Bey,

“Bu talebi Ekselanslarına iletip, bir ricada bulunabilir misiniz? Böylece istediğimiz mektubu alabiliriz. Gerçekten Türkiye'ye faydalı olma şansımız var, ancak Bay Francis'in Türk yetkililer tarafından şüpheyle karşılanmasını istemiyoruz. Bay Francis, özellikle İngiliz Dışişleri Bakanlığına herhangi bir başvuruda bulunmuyor ve elbette planlarını İtalyan yetkililerle paylaşıyor. Saygılarımla”³⁹⁵

Yukarıda verilen belgede özetle, İngiltere Times Gazetesi'nin muhabirinin kolaylıkla Trablusgarp'a ulaşabilmesi için Türk büyükelçisine hitaben bir referans mektubu kaleme alındığı görülmektedir. Francis Francis'in yaşadığı yeri, varlıklı güvenilir bir insan olduğu vurgulanmaktadır. Ancak esas olarak köklü bir gazeteci kimliğine sahip olduğu ön planda tutulmuştur. Her zaman gazeteciliğe ilgisi olduğu ve yazdığı belirtilerek geçmişte de 1876 Savaşı'nda Londra'da Times Gazetesi'nin temsilciliğini yaptığı hatırlatılmıştır. Böylece Times Gazetesi'nin muhabiri olan Francis'in tecrübeli olduğu kanıtlanmak istenmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin birçok generaliyle dostane ilişkiler içerisinde olduğu bildirilerek Osmanlı Devleti'ne karşı dostane ilişkiler içerisinde olduğu ve üstü örtülü olarak Osmanlı aleyhine bir durum yaşanmayacağına dair gönderme yapılmaktadır. Osmanlı devlet adamlarıyla dostane ilişkilerinin yanı sıra Francis'in gazeteci kimliğinin de son derece dürüst ve güvenilir olduğu belirtilmektedir. Times Gazetesi'nin muhabiri olan

³⁹⁵ BOA., HR.SFR.3., 682/ 19.

Francis'in savaşın gidişatını, durumunu yerinde inceleyip Osmanlı Devleti için daha faydalı adımlar atmak istediği ifade edilmiştir. Aynı belgenin ikinci sayfasında ise yazılan bu referans mektubunun Osmanlı Büyükelçisine ulaştırılırsa ve bahsi geçen muhabir Trablusgarp'a ulaşırsa Osmanlı için büyük bir fayda sağlayacağı düşünölmektedir. Ayrıca Francis'in Osmanlı yetkilileri tarafından şüpheyile karşılanmaması için özellikle İngiliz Dışışlerine başvurulmadığı ve İtalyan yetkililerle bu konunun paylaşılmadığı belirtilmektedir. Böylece Osmanlı Devleti yetkililerinin güveni kazanılmaya çalışıldığı görölmektedir.

İngiltere'nin Osmanlı lehine sergilediği bu tavırlar karşısında Osmanlı basını ve halkının tavırları ise her kesim üzerinde aynı etkiyi yaratmamıştır. Osmanlı basınında yer alan haberlere göre İngiltere'nin İtalya karşısında Osmanlı Devleti'ni savunması, çıkarlarını gözetmesi tartışma konusu olmuştur. Öyle ki şehrah Gazetesi'nde Osmanlı Devleti'nin, İngiltere'nin korumasında olması bir fırsat olarak görölmektedir. Ancak Hakikat Gazetesi'nde İngiliz yanlısı bir politikanın yürütölmesi ve bunu savunan şehrah Gazetesi eleştirilmektedir. Hakikat Gazetesi'nde bu durum "Aykırı Düşünceler" başlığıyla şöyle eleştirilmektedir:

"şehrah Gazetesi'nin garip bir mütalası mı var? Biz donanmamızı doğruca Trablus surlarına göndermeliymişiz. Orada kendisinden on misli fazla olan düşman filosuyla harb edenlerin hepsini de batırmalıymişiz. şehrah bunun sebep ve hikmetini de söylüyor: İngilizler muharrerin zımmınca- İtalyanlara demişler ki: Türkiye'nin donanmasına katien taarruz etme! O da söz vermiş! Hatta Rodos önlerinde düşman filosunun bizim gemilere rastladığı halde taarruz etmeyişinin sebebi bu imiş. Bizim bildiğimize göre: İtalya filosu bizim donanmaya hiçbir yerde rastlamamıştır. Eğer rastladı da taarruz etmediyse mutlaka korkmuştur. Hala sözü başka cihetlere saydırmayalım da şehrah'ı biraz daha dinleyelim. Eğer İngilizlerin emeli hilafete olarak biz donanmamızı külliyen düşman elinde mahvetseymişiz İngiltere herhalde müdahaleye mecbur kalırmış! Ne için biliyor musunuz? Bizim donanmamız kalmayınca sahillerimizi muhafaza etmek vazifesi İngiltere'ye düşermiş yahu! Biz İngiltere'nin babasından kaime dolu yetiştirmeler miyiz ki: Bizi korumak onun vazifesi olsun! Senin memleketin sahilin İngiltere'nin nesine lazım! Hem şehrah bu kanaatinde o kadar musırr ki: Öyle böyle mühim bir fırsatı kaçırdık! Donanmamızı düşmana mahvettirmeden! Diye çırpınıyor. Telaş etme kafadar! Bu dediğin gibi mühim bir fırsat ise emin ol ki: kaçmamıştır, her vakit hazırdır. Donanmayı şimdi yine çıkarıp kurbanlık koyun gibi götürttürmek ve milletin milyonlarıyla beraber gözbebeği olanlarını yok yere mahvettirmek her zaman mümkündür..."

Hakikat Gazetesi'nde yer alan makaleden hareketle, Şehrah Gazetesi'nde yer verilen düşüncelere karşı çıkılmaktadır. İngiltere'nin, İtalya'ya çektiği uyarıları gerçekçi bulunmaktadır. Aynı zamanda İngiltere için Osmanlı topraklarının bir önemi olmadığı ifade edilmektedir. Osmanlı'nın topraklarının korunması İngilizlere mi kaldı diyerek, Şehrah Gazetesi'nin yazarının İngiltere yanlısı politikası eleştirilmektedir.

İncelenen belgelerden hareketle, İngiltere hükümeti ve basını savaş öncesi İtalyanlar ile yaptığı antlaşmalar gereğince İtalya'nın Kuzey Afrika'daki vahşetini ve zulmünü sadece kınamakla yetinmektedir. Ancak İtalya'nın bu topraklardaki faaliyetlerini engelleyecek bir girişimde bulunmadığını ifade etmek mümkündür.

3.2.3.Trablusgarp Savaşı'nda Avusturya'nın Tavrı

İtalyanlar harbin başında savaşın sadece Trablusgarp ve bu çevrede olacağını, Avrupaya sıçratılmayacağını teminatını vermiştir. Ancak İtalya, Osmanlı Devleti'ne verdiği ültimatoma süresi dolmadan saatler önce Adriyatik ve Yunan denizlerinde harbe hazır halde bulundurduğu gemileri Preveze sularına çekmiştir. Ve İtalyanların Adriyatik'te yaptığı hareketler Osmanlı basınında hızla yayılmıştır. 3 Ekim 1911 tarihinde Osmanlı ajansının haberinde yer alan bilgiye göre İtalya'nın Paris Büyükelçisi Tittoni, Fransa Dışişleri Bakanı'na Türklerin İtalya sahillerine saldırmak niyetinde olduğu haberini vermiştir. Bu haber üzerine, İtalya savaşı Trablusgarp dışına yayma arzusunu kılıflandırarak, Avrupa sularında askeri hârekâta mecbur olduğunu büyük devletlere bildirmiştir. Aynı haberin devamında ise Paris Büyükelçisi'nin sözlerinin tamamen yanlış olduğu ve Osmanlı torpidolarının Preveze'den savaş için çıkmadıkları belirtilmektedir. Öte yandan İtalyan kaynaklarında ise İtalya'nın Adriyatik'teki hârekâtının Avusturya tarafından çok tehdit edildiği söylenmektedir. Onlara göre, Avusturya, İtalya'yı sahillere karşı bir hârekât yapmamak şartıyla serbest bırakmıştı.³⁹⁶ Avusturya'nın tüm tehdit ve uyarılarına rağmen İtalya'nın Adriyatik Denizi'ne asker çıkarması sonucu bu durum Avusturya'da protestolara zemin hazırlamıştır. 3 Ekim 1911 tarihli bir belgede Avusturya'da yaşanan protesto Osmanlı belgelerine de yansımıştır. İtalya'nın Adriyatik Denizi'nde meydana gelen taarruzundan bütün Avusturya'da, özellikle de askeriyede büyük bir üzüntüye ve can sıkıntısına neden olduğu belirtilir. Avusturya matbuatının, İtalya'nın Arnavudluk

³⁹⁶ Şıvgın, *a.g.e.*, s. 63,64.

sahilinde takındığı tavrının incelenmesinin gerekliliği vurgulanır. Ayrıca Avusturya-Maceristan'ın bu durum karşısında gerekli müdahalelerden geri durmayacağı belirtilir. Trablus'a sevk edilecek fırkanın İtalya'nın 12. Kolordosu müfrezesinden oluşacağı ifade edilir. Ayrıca her bölüğün 170 neferden oluşmak üzere diğer askerlerle birlikte 3000 kişilik bir kuvvet oluşturulmuştur. Bu kuvvetin 60 kıtaası ise nakliye sefainidir. Ancak toplamda 3000 kişilik askeri grubun hepsi topluca mı yoksa parça parça mı gönderileceği bilinmemektedir. İtalya'nın güneye göndereceği asker gücüne karşılık Avusturya Maceristan'ında güney sınırında tedbir aldığı ifade edilmiştir. İtalya'nın Arnavudluk sahiline asker çıkarması ihtimaline karşılık Adriyatik Denizi'nin sahilinde asker biriktirip biriktirilmediğinin incelenmediği bildirilmiştir. Ancak Adriyatik denizinde 3 filo olduğu gözlenmiştir. Bunlardan birisi Trablus'a doğru hareket ettiği, ikinci filonun da fırkayı sefire nakliyesini koruduğu beyan edilir. Üçüncü filonun ise Adriyatik ve Yunan denizlerinde dolaştığı hakkında malumat verilmiştir.³⁹⁷ İncelenen belgeden de anlaşılacağı üzere Avusturya, İtalya'nın Adriyatik denizinde dolaşmasından son derece endişelidir.

Avusturya'da 1881'de yayın hayatına başlayan ve her pazar günü sekiz sayfa olarak çıkan Viyana karikatür dergisi Wiener Caricaturen'de Trablusgarp'ı konu alan karikatürlere yer verilmiştir. Bu karikatürlerde Osmanlı Devleti'nin İtalya tarafından mağdur edildiği resmedilmektedir.

15 Ekim 1911 tarihli Wiener Caricaturen Dergisi'nde "Müdahale" başlıklı karikatür. ³⁹⁸

³⁹⁷ ATASE, 28-124-14

³⁹⁸ Anno Historische Zeitungen und Zeitschriften- "Wiener Caricaturen"ın 15 Ekim 1911'de "Müdahale" başlıklı ve "Wiener Caricaturen"ın Trablusgarp Savaşı Konulu Karikatürü", <https://anno.onb.ac.at>.

Trablusgarp Savaşı sırasında dergi, Türkleri, İtalya tarafından saldırıya uğrayıp toprakları işgal edilen bir ülke imajıyla ön plana çıkarmıştır. Dergi, Türkleri genel olarak “zor durumda” ve çaresiz” şekilde sunmuştur. Trablusgarp Savaşı sırasında 15 Ekim 1911 tarihinde yayınlan karikatürde “Müdahale” başlığıyla dışı çekilen bir Türk resmedilmiştir. Buradaki dış, Trablusgarp’ı simgelerken ayaktaki insanlar ise İtalya olarak resmedilmektedir. Osmanlı Devleti’nden Trablusgarp’ı almaya çalışmaları bu şekilde karikatürize edilmiştir. 17 Aralık 1911 tarihli ve “Sigorta” başlıklı karikatürde ise İtalya tarafından mağdur edilen ve Birleşik Krallıktan hesap soran bir Türk resmedilmiştir.³⁹⁹

17 Aralık 1911 Wiener Caricaturen Dergisi'nde “Sigorta” başlıklı karikatürü.⁴⁰⁰

³⁹⁹ Ferit Arda Arıca, “Birinci Dünya Savaşı’nda Avustura-Maceristan Mizah Dergisi Wiener Caricaturen’de Propaganda Amaçlı Karikatür Sunumu”, *Yeni Yüzyıl’da İletişim Çalışmaları Dergisi*, cilt 3, sayı 11, 2007, s. 4.;

⁴⁰⁰ Anno Historische Zeutungen und Zeitschriften- Wiener Caricaturen’in 17 Aralık 1911’de “Müdahale” başlıklı ve “Wiener Caricaturen’in Trablusgarp Savaşı Konulu Karikatürü”, <https://anno.onb.ac.at/>.

3.2.4.Balkan Topraklarına Trablusgarp Savaşı'nın Yansıması

Balkan topraklarında Osmanlı aleyhine faaliyetlerin yoğunluk kazanması 19. Yüzyılın başlarına kadar dayanmaktadır. Büyük umutlarla ilan edilen II. Meşrutiyet dahi bu topraklarda yaşanan isyanları, kopmaları ve milliyetçilik dalgasını önleyememiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise Balkan topraklarındaki dalgalanmaların iyice kontrolden çıktığı bir dönem olmuştur. Balkan ülkeleri, Trablusgarp Savaşı sırasında her an Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçebilmek için fırsat kollamaya başlamışlardır. II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra 5 Ekim 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından 6 Ekim'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosna-Hersek'i işgal ettiğini duyurmuştur. Girit'in Yunanistan'a ilhakı Osmanlı Devleti'nin uğraşması gereken bir diğer sorun olmuştur. Yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde Osmanlı Devleti'nin Akdenizde geniş bir sahil kısmının güçlü bir düşman taarruzuna maruz kaldığını ve Çanakkale Boğazı'nın ötesine sevkıyat ve nakliyat yapamadığını gören Bulgar Hükümeti öteden beri hazırlıklarını yaptığı Makedonya'nın bölünmesi zamanının geldiğini anlamıştır.⁴⁰¹

Trablusgarp Savaşı, başlar başlamaz Rusların da tam desteğiyle Bulgaristan, Balkan İttifakının temeli olan Bulgar-Sırp İttifakı için harekete geçmiştir. İngiltere'nin olan biten bu gelişmelerden haberi olmasına rağmen Hint ulusçuluğuna karşı Hint Müslümanlarını kullanabilmek için bu konudaki tavırlarını ve faaliyetlerini gizli tutmuştur. Bulgarların bu faaliyetlerindeki amacı Makedonya'nın çoğunu ve Trakya'yı ele geçirmektir. Sırpların amacı ise güneye doğru ilerleyebilmek ve batıdaki Osmanlı arazilerini almaktır. Uzun vadeli amaçları ise Bosna- Hersek'i ilhak etmiş olan ve Selanik'e doğru yayılmayı hedefleyen Avusturya'ya karşı Bulgar desteğini elde etmektir. Ruslar ise aynı şekilde büyük bir yenilgi olarak değerlendirdikleri Bosna-Hersek ilhakından sonra Avusturya'nın güneye doğru ilerlemesine karşı bir Slav seddi çekmeye çalışmıştır. Osmanlı Rumelisini Balkan devletleri arasında paylaştırmak, bu Slav seddinin gerisinde, İstanbul'da ve Boğazlar'da kendilerine daha elverişli bir düzen sağlamak amaçları arasındadır. Bütün gelişmeler ise Alman emperyalizminin Bağdat demiryolu ile simgelenen siyasetini esaslı bir biçimde aksatacaktır. Fransa'nın Balkan toprakları üzerindeki hesabı ise ileride Alsace-Lorraine konusunda benzer bir

⁴⁰¹ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *a.g.e.*, s. 63.

Rus tutumuyla karşılaşmamak için, Rusya'nın Balkan tasarılarını engelleyecek bir tavır almamaya dikkat etmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda hareket eden Avrupa devletleri, Balkan topraklarında Trablusgarp Savaşı esnasında Osmanlı aleyhine propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur.⁴⁰² Diğer bir taraftan Katolik Arnavutlar, bölgede yaşanan karışıklıklardan faydalanarak Mart 1911'de Osmanlı Devleti'ne karşı bir ayaklanma başlatmıştır. Karadağlılar da yine Osmanlı aleyhine faaliyet gösterip İtalya'yı desteklemiştir. Rusya ise, bu ülkelerle karşı karşıya gelen Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamak için buradaki ve diğer ülkelerdeki devrimleri körüklüyor, para, silah ve gönüllü militanlarla destek veriyordu.⁴⁰³ Balkanlar'da kamuoyu ise teyakkuz halindeydi. Bulgaristan'a bağlı Den gazetesi, "her ihtimale karşı ülkelerinin hazırlıklı bulunmak zorunda olduğunu" bildiriyordu.⁴⁰⁴

Öte yandan Türk- İtalyan Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin direnişini, başarısını da kaleme alan Mir, Veçerna, Pošta, Dnevnik ve Veden gibi gazeteler vardır.

*“Âli-Cenab nezaret penahilerinin muharrir o emre...kemal-i mahzûniyet ve müsaraat burada intişar eylemeyi başaran gazetelerin muvaffakiyeti Osmaniye'ye derç ediyor. Mir, Veçerna, Pošta, Dnevnik ve Veden gazetelerinin bu hususa dair neşrettikleri fıkra ahzı leffen huzur-u âli hazretlerine takdim-i müsâra'at eyliyorum. Ol babda emr ü ferman hazret-i men lehü'l emrindir.”*⁴⁰⁵

Hariciye Sefareti kayıtlarında yer alan bu telgrafnamede görüldüğü üzere Balkan topraklarında basın hayatında yer alan gazetelerin Osmanlı Devleti hakkında neşriyatının yapıldığı Babiâli'ye bildirilmektedir. Aynı zamanda Balkan topraklarında görevli Osmanlı memurlarının da buralardaki müslüman ahaliyi harp düzeni hakkında bilgilendirerek silahlandığı ifade edilmektedir. 13.11.1911 tarihli belgeye göre Kosava ve İşkodra Müslüman Arnavudlara silah dağıtıldığı Paris Sefareti'nden Harbiye Nezareti'ne bildirilmektedir. Ayrıca sefaret tarafından gerekli incelemelerin bir an önce yapılması istenmektedir.⁴⁰⁶ Ancak tüm çalışmalara rağmen Osmanlı

⁴⁰² Akşin, a.g.e., s. 207.

⁴⁰³ Agbılı, a.g.t., s.30.

⁴⁰⁴ Khalfallah, a.g.t., s. 127.

⁴⁰⁵ BOA., HR.SFR.04., 429/47.

⁴⁰⁶ “Hilafet olarak memuriyn-i Osmaniye'nin İşkodra'da Müslüman Arnavudlara silah tevzi' ettiği iddia edilmekte olduğundan bahisle Paris sefariye-yi seniyyesinden istifsar olunduğunu Hariciye Nezaretine bildirilmektedir. Tahkikatının neticesinin serian işarı.”, ATASE, 48-227-22.

Devleti, diğer müslüman topluluklarından gördüğü desteği Balkan halkından görememiştir. Balkan Müslümanlarından Osmanlı Devleti'ni destekleyen olmuşsa da etkili bir yardım söz konusu olmamıştır.

Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin, Kuzey Afrika'daki gelişmelerle meşgul olması dikkatlerinin Balkan topraklarına yoğunlaşmasını engelleyeceğinden Türk-İtalyan savaşı Balkan toplulukları için bir fırsat olmuştur. Savaş esnasında Osmanlı Devleti'ne karşılık İtalya'nın yanında yer alan Bulgaristan'ın, Karadeniz sahillerinden Trablusgarp'taki İtalyanlara zahire ihraç etmek için türlü yollara başvurduğu görülmektedir. Bergos Şehbenderliği'nden bildirildiğine göre;

“Sefâret-i seniyye cânib-i sâmisine- Bulgaristan'dan İtalya'ya vukû'bulan zahire ihrâcâtına dâ'ir bazı ma'lûmât 'Atûfetlü Efendim Hazretleri- Karadeniz havzası ecnebi limânlarından İtalya'ya vukû' bulan zahire ta'limâtının muhârebeden dolayı hükümet-i seniyye cânib-i 'âlisinden men' edilerek nakliyatın inkûtâ'a uğramaması maksadıyla zehâ'ir-i mezkûrenin tahmîl edildikleri vapurlar mensûb oldukları konsolsolarından humûlenin Cenova vesâ'ire gibi İtalya harb limânlarından olmayan mevâkı'a isâl edileceğini ve İtalya ordusuna mahsûs olmadığını mu... bir şehâdetnâme aldıklarında bilâ-mâni' memâlik-i 'Osmâniyeden mürûrlarına müsâ'ade edilmesi usûl ittihâz edilerek o yolda icrâ edilmekte olduğu ma'lûm-ı 'âli-i cenâb-ı sefiraneleridir. Şu usûlün hiç şüphesiz bir şer'iyyeden 'ibâret olduğu mustani' arz-u izâhdır. Çünkü istatistiklere mürâca'at edilecek olursa görülecek ki şimdiye kadar Bulgaristan'dan İtalya'ya zahire nev'inden pek cüz'i ihrâcât vukû' olurken Rusya ve Romanya ihrâcâtı sâbıkı vech üzere ve belki de daha ziyade bir surette devâm etmek üzere son zamanlar da yağma muhârebenin bed'inden sonra Cenova'ya dahi Napoli'ye bile ber-vech-i bi'l-arz ettiğim usûl ile vukû'bulan Bulgaristan ihrâcâtı mikdarı tekessür etmiş olmasından işbu nakliyatın ihtiyâcât-ı mahalliye için olmayub sâ'ir cihete sarf edilmekte olduğuna şüphe yoktur şu suretle vukû'bulan nakliyatı hükümet-i seniyye tarassud ediyor ve belki de mahallinde bunun mahal-i ... de tedkîk ediyordur. Fakat istihbârât-ı çâkeraneme göre Bulgaristan limânlarından Yunan vapurlarıyla Yunanistan limanlarına vukû' bulan ihrâcât için her ne kadar Yunan konsoloslarının şehâdet-nâmelerinde humûlenin Yunanistan'a mahsûs olduğu zikr edilirse de hakikatte Pire limânında diğer vapurlara aktarma edilerek asla Yunanistan toprağına çıkmazdan doğruca Trablusgarp'a nakl edildikleri ve hatta bu husûsda Pire ile Trablusgarp arasında bir hayli Yunan bandıralı vapurlar da istihdâm edildiği buralar da tevâtüren deverân etmekde olmakla Yunan vapurlarının kaçakçılık ettikleri ve Yunan konsolosları şehâdetnâmelerinin de hilâf-ı hakikat oldukları tezâhür edecektir şurada statûko kabilinden olarak bir şey daha arz etmek isterim şöyle ki Bergos dakik ticâreti bura

ticâret odası vâsıtasıyla İtalya konsolatosuna müracaatla Trablusgarp ahâli-i mahalliyesine mahsûs olmak üzere doğrudan doğruya dakik irsâl etmek arzusunda bulunduklarından bir cihetten mümâna'at olunup olunmayacağı istifsâr edildi. Konsolosun ifâdesine göre balâ da 'arz ettiğim usûl vech ile yani ahâli-i mahalliyeye mahsûs olduğunu mübeyyen şehâdetnâme ile olacak olursa sevkiyat mümkün olacağı bildirilmiş ise de ticârât bu ifâdeye kâni' olamadıklarından doğrudan doğruya sevkiyata cesâret edememişlerdir ma-mafih ağleb-i ihtimâle göre yine Yunan vapurlarıyla ve Pire tarikiyle Trablusgarp'a balâ da 'arz ettiğim zahire nakliyatı misülli dakik sevkiyatıda vukû' bulmakta olduğu müsteb'id olmamakla keyfiyyet hükümet-i seniyyenin ma'lûmu olmak üzere berây-ı sadakat 'arzına mücâseret eylediğim muhât-ı 'ilm-i 'âlem-i arâ-yı cenâb-ı sefâret-penâhileri buyuruldukda ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 4 Şubat sene 1327 ve fi 17 Şubat sene 1912. Bergos Şehbenderi''⁴⁰⁷

Yukarıda verilen belgede özetle, Bulgaristan'ın İtalya'ya zahire yüklü gemilerini gönderebilmek için başvurduğu hileleri anlatmaktadır. Karadeniz'in yabancı limanlarından İtalya'ya gönderilmek üzere cerilen zahire talimatı savaş halinde olunmasından dolayı Osmanlı tarafından yasaklanmıştır. Ancak nakliye gemilerinin ulaşımı aksamasın diye zahirelerin yüklendiği vapurlar mensup oldukları konsolosluklardan İtalya harp gemilerinden olmayan limanlara ulaştırılacağı ve İtalya ordusuna ait olmadığına dair izin ve onay alınmasının ardından engelsiz şekilde Osmanlı Devleti'nin denetiminden ve deniz sınırlarından geçmesi sağlanmaktadır. Bergos Şehbenderi tarafından yapılan incelemeler neticesinde Bulgaristan'dan İtalya'ya zahire ticaretinin çok az yapıldığı görülmektedir. Ancak Romanya ve Rusya ihracaat kayıtlarına bakıldığında ise günden güne bu devletlere yapılan ihracın artmış olduğu saptanmıştır. İtalya'nın harp alanları olmayan limanlara yani Cenova, Napoli gibi limanlara belirtilen şekilde usul ile Bulgaristan ihraacatının arttığı görülmektedir. Bu nedenden dolayı ihracatın maliye için olmayıp savaş bölgesine çıkarıldığı konusunda emin olunmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerinde çalışan memurları bu konuda çok dikkatli davranıp buralardan geçen vapurları inceleyip hatta mahallinde tedkik etmelidir. Şehbenderin edindiği bilgilere göre Bulgaristan limanlarından Yunan vapurları vasıtasıyla Yunanistan limanlarına giden ihracaat için Yunan Konsoloslarına izin verilmişse de hakikatte Pire Limanı'nda diğer vapurlara aktarma yapılarak Yunaistan'a dahi hiç uğramadan doğruca Trablusgarp'a nakledildiği bildirilmektedir.

⁴⁰⁷ BOA., HR.SFR.04., 429/71.

Hatta bu şekilde Pire ile Trablusgarp arasında birçok Yunan bandrollü vapurların kaçakçılık yaptıkları ve Yunan izinlerinin gerçeği yansıtmadığı sahte olduğu saptanmıştır. Şehbenderin bildirdiği bir başka konu ise dakik(?) ticaretine dairdir. Bergos'un ticaret odası vasıtasıyla İtalya konsolosuna müracaat etmiştir. Trablus'a müracaat etmek üzere doğrudan doğruya dakik elçi göndermek arzusunda olduğundan ötürü engel olup olunmayacağı sorulmuştur. Konsolosun ifadesine göre eğer bir bölgeye mahsus olduğunu açıklayan bir izin belgesi alınırsa sevkiyatın mümkün olabileceği bildirilmişse de verilen açıklamadan emin olamadıklarından dolayı doğrudan doğruya sevkiyata cesaret edilemediği belirtilmiştir. Böyle olmakla beraber çoğu ihtimale göre Yunan vapurlarıyla ve Pire tarafından Trablusgarp'a zahire nakliyatı yapıldığı bildirilmektedir. Belgeden de anlaşılabileceği üzere Bulgaristan'ın bir başka devlet üzerinden Trablusgarp'a İtalya için zahire taşıdığı ve Osmanlı aleyhine faaliyetlerde yer aldığı görülmektedir.

Bulgaristan'da yaşanan olaylara benzer şekilde Romanya'ya bağlı Transilvanya bölgesinde de Osmanlı aleyhine yapılan propagandalar yine belgelere yansıyan bilgiler arasındadır. Transilvanya ahalisinin İtalyayı desteklediğine dair bilgiler verilmekle beraber onların gözünden Trablusgarp ve Çanakkale'deki gelişmeler aktarılmıştır. Mayıs 1912'de bahsi geçen belgede yer alan bilgiler şöyledir:

“Hariciye Nezareti 11 Mayıs 1912 tarihli ve Transilvanya'da ‘Poça Festerof (?)’ namı mahalde bulunan Henry Cemiyeti kâtibi fahriyesi... imzasıyla varid olan tahrifatının hûlasat-ı tercümesidir. Trablusgarp'ın İtalya'ya terk edilmeyeceği ve bu hususta devlet-i Osmaniye'nin nihayete kadar ibraz-ı mukavemet edeceğine dair en taraf-ı âliye nezalet-i penahilerinden vukuu bulan beyanat bura Müslümanlarını müstağrak-ı sürûr ve şadman etmiştir. Transilvanya ahalisi kemalen Sırbistan bulundukları cihetle onlar bi't-tabi İtalya'ya iltizam ve İtalya'nın muvaffakiyetini temenni ederler. Buru gayretleri Hükümet-i Osmaniye'nin aleyhinde makâlât neşretmektedir ki acizeleri meka'id olduğu kadar hukuk ve menafi' Osmaniye matbuatı vasıtasıyla müdafaadan geriye durmuyorum. Transilvanya Müslümanları Osmanlıların muvaffakiyetini bargah-ı kibriyadan gece gündüz niyaz ve istirham ediyorlar. Çakerlerinin hükümet-i Osmaniye'yi müdafaaten en son neşrettiğim mektuba havi... maktuası leffen huzur-u ala-yı asafanelerine takdim kılınması emr-ü ferman.”

Henry Cemiyeti kâtibi fahriyesi imzasıyla gönderilen yazının tercümesine göre, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı İtalya'ya bırakmayacağı ve bu konuda Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar direneceği bildirilmektedir. Bu kararlı direniş

Transilvanya Müslümanları üzerinde sevinç ve mutluluk duymalarını, umutlanmalarını sağlamıştır. Ancak Transilvanya ahalisi Sırbistan’da bulunmalarından dolayı İtalya’nın kazanmasını zaferini dilediklerini bildirmişlerdir. Transilvanya halkının bu suretle Osmanlı aleyhinde neşriyat yapmakta olduğu bildirilmektedir. Aynı belgenin devamında ise Trablusgarp ve Çanakkale’de Osmanlı Devleti’nin İtalya karşısındaki kahramane duruşu üzerine Henry Cemiyeti Fahriyesi’nin yorumu verilmektedir:

“İtalya Çanakkale Boğazı’nı ne kadar tazyik ederse etsin bu boğazları yarıp geçemeyecektir. Trablusgarp’ta Araplarla Türkler nihayete kadar İtalyanlara mukavemet etmeye azmetmişlerdir. Onların muvaffak olacaklarına hiç şüphe yoktur. Elbette ki Osmanlı askerleri Trablusgarp’a girebilmiş olsa idi muharebe ihtimal ki bu kadar devam etmezdi. Her ne hal ise yine muzafferiyet Osmanlılarda kalacaktır. Bütün alem-i İslam da “Padişahım çok yaşa” nidasını yek zeban olarak tekrar etmektedir.”⁴⁰⁸

Görüldüğü üzere İtalya’nın Çanakkale üzerine ne kadar saldırırsa saldırın boğazları geçemeyeceği bildirilmektedir. Trablusgarp’ta ise Türkler ve Arapların savaşın nihayetine kadar omuz omuza olacakları bildirilir. Sonunda ise Osmanlı ordusunun savaşı kazanacağı ümit edilmektedir. Osmanlı Ordusu’nun henüz Trablusgarp’ı alamadığını ama aldığı anda ise tüm İslam aleminin “Padişahım çok yaşa” diyerek hep bir ağızdan bağıracağı ifade edilmektedir.

Tüm bu karışıklıklardan dolayı İtalyanların, Rusya’yı adalarda zorlamak için buralarda basın yayın faaliyetlerini engellediği belirtilmektedir. Belgelerden de anlaşıldığı üzere İtalya’nın savaşı adalara, Adriyatik Denizi’ne yaymak istemesiyle birlikte bu bölgelerde de hareketlenmelerin yaşandığı görülmektedir. İtalya’nın savaşı Kuzey Afrika topraklarıyla sınırlı tutmayışı ülkeler arasındaki ilişkileri de etkilediği görülmektedir. 23 Mayıs 1912 tarihinde ise Prodos Gazetesi’nde neşredildiğine göre Sisam’ın yönetiminde hususi bir konfederasyon teşkil edileceği belirtilmekle beraber İtalya’nın işgal ettiği adalarda Sisam bandorlllerinin çekildiği de aktarılmaktadır. Times Gazetesi’nde ise Balkan topraklarının bir hayli karışık olduğu ve Bulgaristan’ın da yakında harekâta geçeceği bildirilmektedir. Aynı belgenin 6. sayfasında ise Balkanlardaki durum şöyle izahat edilmektedir:

⁴⁰⁸ BOA., HR.SYS., 2909/127.

“Londra Muhabir Hususatı: Sofya’dan Petersburg gazetelerinden bildirildiğine göre Genç Türklerin ataşeleri Bulgaristan şimal-i temerrüt hasil-ı propagandalar icra edenlerin Türk ahalisine matbu... cemiyetleri teşkil ve hafı içtimaları akdetmekte bulundukları ve Londra gazetelerinin söylediğine göre Trablusgarp’a tatbikatı Asporat Adaları... mahallinin en vahim bir şekilden mar’uz oldukları halde İtalya’dan korsancısına hücum etmiş olan ve denizlerin tebayünü için akvam-ı husumet mübaderenin mua’venetini taleb edecekleri yerde Bulgaristan’da Avrupa’da ve Girit’te hayalet arkasında koşduklarını ve elyevm olan bahis bu gibi hatıralardan şimdi onlar değil fakat... itası haricen bazen bila tefrik... bütün... Türkler’de müstesna olmadıklarından muzderip olduklarına ve... neticesinden olarak... Türkiye’nin lehinde olarak hitampezir emhal için müdahiliye meyyâl görüşmediklerini beyan ediyoruz.”⁴⁰⁹

Yukarıda verilen belgeden hareketle, Sofya’dan Petersburg gazetelerinden Genç Türklerin elçilerinin edindiği bilgilere göre, Bulgaristan’ın kuzeyinde propagandaların düzenlendiği bildirilmektedir. İtalya’nın adalara korsancasına saldırması karşısında Ege adalarından birisi olan Asporat Adası’ndaki ahalinin zor durumda olduğu belirtilir. Ancak buna rağmen adaların kavimler arasında paylaşımından dolayı yaşanan çekişmeler karşısında yardım talep edilmesi gerekirken Avrupa’da Girit’te Bulgaristan’da İtalya’nın ardından koşulduğu ifade edilmektedir. Türklerin ise bu durumdan son derece muzderiptir. Trablusgarp Savaşı’nın sonlandırılması için Avrupa devletlerinin aralarında yaptıkları görüşmelerde ise Osmanlı Devleti’nin lehine görüşülmediği bildirilmektedir.

Trablusgarp Savaşı’na gönüllü olarak katılmak isteyenler arasında Müslüman Arnavudlar da yer almaktadır. Avlonya’da toplanan yüzlerce Arnavut, Trablusgarp’a gitmek için gerekli izinlerin verilmesini talep ediyordu.⁴¹⁰ Babalık Gazetesi’nin 6 Ağustos 1912 tarihli sayısında ise Arnavutluk meselesinden dolayı Avusturya’nın, İtalya’nın yanında yer aldığı ve askeri üs olarak kullanmak amacıyla İtalya’dan limanını istediği bildirilmektedir. Ayrıca, Londra’dan alınan habere göre Meclis-i

⁴⁰⁹ “Proodos Gazetesinin R. 10 Mayıs 1328 tarihli nüshasından: Londra da 9 Mayıs Roma’dan varid olan ihbarat telgrafına göre Cezair-i Bahr-i Sefid Sisam’ın hegemonyası altında hususi bir konfederasyon teşkil edecektir. Elyevm işgal olunan adalarda Sisam bandrolleri çekilmiştir. Times, Balkan ahvalinin pek müşevveş olduğunu beyan ediyor. Bulgaristan yakınında harekâtına başlayacaktır. İtalyanların, Rusya’ya faaliyetine icbar için bu gazetelerin seddine sebebiyet verecekleri teyit ediyor.” ATASE, 4-17-2. (3-6).

⁴¹⁰ Kurtcephe, a.g.e., s. 140.

Mebusan'da hariciye nazırının açıkça söylemlerine göre devletlerin adalar meselesine çok önem verdikleri belirtilmektedir.⁴¹¹

Balkan topraklarında Osmanlı Devleti'ne destek veren bir başka müslüman topluluk da Üsküp'te yaşayan Müslümanlar olmuştur. Üsküp'te bulunan çok sayıda Müslüman, mehter takımı eşliğinde topluca hükümet binasına doğru yürüyerek derhal Trablusgarp'a gönderilmek üzere silah altına alınmak istediler. İtalya'nın savaş ilanından son derece üzüntü duyan Bosna-Hersek Müslümanları da gönüllü yazılmak amacıyla sınırı geçerek Osmanlı askeri makamlarına müracaat etmiştir.⁴¹²

3.2.5.Amerika'nın Trablusgarp Savaşı'ndaki Tavrı

29 Eylül 1911 tarihinde İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne vermiş olduğu ultimatoma ardından Trablusgarp Savaşı'nın başlaması üzerine Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında meydana gelen savaşta tarafsız kalacağını ilan etmiştir. Amerika Cumhur Reisi tarafından Kasım 1911 tarihinde Washington'da imzalanan belgede, Osmanlı ve İtalya arasında meydana gelen harpte tarafsız devletlerin savaşlar hukukuna uygun davranacağı belirtilmektedir. Aynı zamanda devletlerin ve devletlerin tabiatındaki şahısların vazifelerini düzenleyen, idare eden güçlere ve esaslara uygun olarak Amerika Hükümeti'nin savaş tarafı olan iki ülkeye karşı tarafsız olacağı beyan edilmektedir. Tabiatındaki halkların da tarafsız olarak davranacaklarının teminatı verilmektedir. Amerika Hükümeti'nin imzaladığı bu beyannameye harfiyen uyulması beklenmektedir. İmzalanan beyannamenin aksi yönünde davranılması durumunda ise kanunen belirlenen kurallara göre davranılacağı ve ittifak halinde bulunulan devletlerin korumasından mahrum bırakılacağı ifade edilmektedir.⁴¹³ Amerika Hükümeti her ne kadar tarafsızlığını ilan etmişse de Amerika basınına yansıyan haberlere bakıldığında, Osmanlı veya İtalya tarafından düşüncelerin kaleme alındığı görülmektedir. Öyle ki 1911 senesinin 3 Kasım tarihinde Heralden

⁴¹¹ "Fi 20 Temmuz sene 1328: Meclis-i muhtelitin ısrarı üzerine patrik istifasını geri almıştır. Arnavudluk meselesinden dolayısıyla Avusturya, İtalya yanında münaza'a zuhur ettiği askeri liman yapmak üzere İtalya'nın... limanını istediği, Avusturya'nın Arnavutluk'taki propagandasından İtalyanların endişe ettiklerini ve harbin bitirilmesinden beri Arnavudluk meselesini tezkir eylediklerini tanin gazetesi yazıyor. Londra, meclis-i mebusanında hariciye nazırı istihzaha cevaben düvellerin adalar meselesine büyük ehemmiyet verdiklerini ve bunun müşkilat-ı azamiyeye vereceğini harb zamanında muharebeden birinin eşgal ettiği araziye harsından sonra kendi arazisi olmayacağı ve bu meselenin müzakerat kıtası için harbin neticesini beklemek lüzum geldiğini söylemiş ve sabık mabeynci Faik Bey geldi.", Babalık Gazetesi, nr: 155, 6 Ağustos 1912.

⁴¹² Kurtcephe, a.g.e., s. 141.

⁴¹³ BOA, Dahiliye Müteferrik (DH.MB..HPS.M...), 2/103.

Gazetesi'nde İtalya'nın Trablusgarp'a asker çıkarması ve buraları ilhak etme kararında haklı bulunduğuna dair yazıların neşredildiği görülmektedir. Vahan Kardaşyan imzasıyla Heralden Gazetesi'nde yayımlanan bir makalede İtalya'nın, Trablusgarp'ı işgalini haklı olarak gösterilmektedir. Bu beyannameye cevaben ise Marki Disan Cıvliyano tarafından Osmanlı Devleti'ni savunan bir yazı kaleme alınır. Buna göre, İtalya'nın bu cürretkerane davranışının umumi matbaa tarafından şiddetle savunulması lanetlenmektedir. Trablusgarp Savaşı'nın hak ve adalet çerçevesinde, Osmanlı Devleti'nin namus, şeref ve haysiyetine yakışır şekilde savaşın sonlandırılması temenni edilmektedir. Ayrıca Amerika'da ikamet eden tebaa ve Osmanlı'dan bir araya gelen kişilerin öfkeye uğradığı belirtilmektedir. Haklı olanın hakkını aradığı yolda vatansever Osmanlı Devleti'ne durum arz edilir. Beyanname bitirilirken Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Savaşı'nda muvaffak olması temenni edilmiştir.⁴¹⁴ 27 Kasım 1911 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde de "Amerikadaki Vatandaşlarımız" başlıklı haber demecinde benzer şekilde Osmanlı Devleti'ne destek mesajlarının gönderildiği şu sözlerle belirtilmektedir:

*"Tecavüzat-ı sair suretle Amerika'da bulunan Ermeni ve Musevi vatandaşlarımız dahi İtalyanların Trablusgarp'ta icra ettikleri vahşet ve denaetlere karşı protesto ederek bu babda makam-ı sadarete keşide eyledikleri telgrafname-yi umumiyyede devletimizin temin-i muvaffakiyeti her neye mütevakıf ise kendileri de iştiragaha hazır bulunduklarını beyan etmiştir."*⁴¹⁵

Görüldüğü üzere Amerika'da yaşayan Ermeni ve Musevi kimselerin de İtalyanların vahşetlerini protesto ettiklerini sadaret makamına bildirmişlerdir. İtalyanların, Trablusgarp ve Bingazi'de gerçekleştirdiği hukuka aykırı davranışları birçok ülkede protesto edildiği gibi Meksika'da da protesto edilmiştir Meksika Cumhur Reisi'ne Meksika Hariciye Nezareti'nden bu konuyla alakalı olarak telgraf gönderilmiştir. Meksika'da İtalyanların hukuk kurallarını hiçe sayarak bir takım istenmeyen hareketlerde bulunmalarından dolayı hükümet matbuatının protesto edildiği belirtilmektedir.⁴¹⁶ 1912 senesinin şubat ayında ise İtalyanların Beyrut'u

⁴¹⁴ BOA., HR.TO., 542/54.

⁴¹⁵ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1919, 27 Kasım 1911.

⁴¹⁶ "Hariciye Nezareti'nden 20 Kanunisani 1911 tarihli Meksika Hariciye Nezareti'nden varid olan 20712 numaralı takririn tercümesidir. İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi'nin kuvaid-i hukuk düvelleri mugayir bir takım e'fal ve hareketler telakki ettiğinden dolayı hükümet matbuatı neticeleri protesto edildiği müş'ir olan şehri halin yirmisi tarihli mezkûra-yı "âliye" nezaret-i celilelerinin ahz-ı olarak

bombalamasının protesto edildiği yine belgelere yansıyan konular arasındadır. Beyrut'a yapılan bombardıman saldırısının protesto edilmesi gerektiği düşünülmektedir.⁴¹⁷ İtalyan Hükümeti'ni İzmir, Antalya veya Mersin yerine Beyrut'a yönelten sebep her şeyden önce Beyrut'un bir Osmanlı şehri olmasının yanı sıra Fransız nüfusunun yoğun olduğu bir bölge olma özelliği olmuştur. Ayrıca Beyrut'ta çok sayıda Avrupalının yaşaması da dikkatlerin Trablusgarp Harbi'ne yönelmesine ve İtalya'nın çok kısa sürede taleplerine ulaşmasına imkan sağlayacak olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Meksika Cumhuriyeti gibi birçok Avrupa ülkesinde İtalya'nın Beyrut Bombardımanına tepki göstermiştir. Öte taraftan Beyrut'un, bütün ilahi dinlerce kutsal sayılan Kudüs'ün bir kapısı durumundaki coğrafi konumda olması da Avrupa devletlerini harekete geçiren önemli bir konu olmuştur. İtalyanların Beyrut'u bombalamaları, yalnız Osmanlı Devleti'ni değil, Avrupalı diğer devletleri de rahatsız ederek büyük güçlerin Bâbıâli üzerinde baskı yapmasına neden olmakla birlikte Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamasına da zemin hazırlamıştır. Beyrut'un bombardımanı sonrası, İtalya'nın bölgeye asker çıkarması ve Kudüs'e yönelmesi ihtimali; şüphesiz diğer Hristiyan ülkelerce kabul görmeyecektir. Osmanlı- İtalya Harbi sona erdirilmek için gerçekleştirilecek görüşmelerin ise yeniden İtalyan lehine devam edeceği düşüncesi yaygındır.⁴¹⁸

Trablusgarp Savaşı'nın Kuzey Afrika'da sınırlı kalmayışı ve savaşın kendi topraklarında yayılmasının endişesinden hariç bir başka korkuları ise din odaklı olmuştur. Avrupa devletlerinin sömürgeleri olan Müslüman topluluklar, Hristiyan toplumlarda yaşanan toplumsal erozyonları daha belirgin olarak görmeye başlamıştır. Ayrıca, Avrupalı kimi entelektüellerin ve gazete yazarlarının İtalya'nın Trablusgarp işgali ile başlayan süreci haksız bularak oradaki yerel halkın yaşam hakkına dair uygulamalarını sivri dille eleştirmeleri ve propaganda marifetiyle konuyu tüm dünya ülkelerine yansıtımları ciddi tepkileri beraberinde getirmiştir. İtalya'nın

Meksika reis-i cumhur hazretlerinin müracaatına kesb-i ittila' etmiş olduğunu ism-i âlâ imzalarına cevaben iş'ar eylerim. Beyan-ı hal ibraz... ittihaz kılındı." BOA., HR. T0., 542/141.

⁴¹⁷ "Devletlü Efendim Hazretleri Bombardıman eyleyeceğine dair İtalya kont amiralinin Almanya Konsolosu vasıtasıyla gönderdiği beyanname bombardımandan sonra... Amerikan hükümetiyle hastanesi önü top... Beyrut Amerika konsolosu tarafının İtalya'nın protesto edilmesi hususunun sefaretine müracaat edildiği suret... cezarelliğine dair Beyrut Vilayeti'ne gelen telgrafnamenin malumat olmak üzere leffen... olunur irsal kılındığı efendim. Fi 8 Rebiyülevle Sene 1330/ Fi 14 Şubat Sene 1327 Sadrazam Müsteşrarı Ali", BOA., HR.SYS., 1549/84.

⁴¹⁸ Aslan, a.g.t., s. 153.

Trablusgarp'ta masum Müslüman halka karşı yaptıkları yüzünden dünya kamuoyunda Avrupa'nın imajını zedelediğine ve İslam dünyasında Hristiyanlara karşı nefretin doğmasına neden olabileceği vurgulanarak olası toplumsal hareketlere duyarlılıklar artmaya başlamıştır. Özellikle harp süresince bölgede gözleme dayalı gazetecilik yapan yabancı yazarların da konuyu gündeme taşımaları ile beraber; harbin sahadaki karanlık yüzü dünya kamuoyu ile buluşmuş ve dini obje merkezli nefret, toplumsal erozyonları tetiklemiştir. Bu bağlamda özellikle İngiliz entelektüeller, bünyesinde hatırı sayılır oranda Müslüman topluluk barındıran Birleşik Krallık'ın, Trablusgarp'ta yaşananlara tepkisiz kalmasını eleştirerek bahsi geçen Hristiyan düşmanlığının oluşmasına mâni olunmasını istemişlerdir. Birleşik Krallık coğrafyalarında yerleşik Müslüman halkların toplumsal tepkilerine meydan bırakılmadan uzatılmış harbin neticelendirilmesine arabuluculuk edilmesi gerekliliği tüm şiddetiyle vurgulanmış ve harbin gidişatına tesir edilmiştir.⁴¹⁹

⁴¹⁹ Aslan, *a.g.t.*, s. 232.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN TRABLUSGARP'A VEDASI

19. ve 20. yüzyıllar artık Osmanlı Devleti'nin iyice güçsüzleştiği ve toprak kayıplarının yoğun olarak yaşandığı bir dönem olmuştur. 19. yüzyılda Balkanlarda başlayıp batıda Kuzey Afrika'ya, Akdeniz'e ve Adriyatik Denizi'ne; güneyde Yemen'e, Basra Körfezi'ne, Ege Adalarına, doğuda Rusya'ya ve Kafkasya'ya uzanan üç kıtadaki isyanlarla ve savaşlarla uğraşmaktan yorgun düşen Osmanlı Devleti yıkılma sürecini yaşamaya başlamıştır. Avrupa'da yaşanan milliyetçilik hareketlenmelerinin Balkan topraklarında da hissedilmeye başlanmasıyla birlikte Bulgar, Sırp, Yunan, Makedon, Arnavut ve Karadağ halkları Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketlerine girişmiştir. Bir yandan iç ayaklanmalar yaşanırken öte yandan da ülke içerisinde parti kavgaları, bütün unsurların özerklik ve bağımsızlık istekleri, ordunun siyasetle uğraşması devleti bitkin hale getirmiştir.

Dış politikada yalnız kalan Osmanlı Devleti, iç durumda da günden güne kötüleşmiştir. Muhalif gruplar birleşerek 1911'in Ekim ayında Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni kurmuşlardır. Bu parti çok çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteyen Arnavutlar, Araplar'ın da partiye katılması üzerine kendilerine özel kulüp ve dernekler kurmuştur. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin programında yer alan âdem-i merkezîyet sistemi diğer unsurları çekiyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı olan subaylar ve gericiler de partiye katılmıştır. Said Paşa, anayasanın 35. maddesini değiştirerek Hükümet ile meclis arasında bir anlaşmazlık halinde Padişah'a meclisi hemen fes etme yetkisi vermiştir. Ayrıca savaş halinde, padişah meclisi süresiz olarak dağıtabilme hakkına sahip olmuştur. Bu hareket uzun süre mücadele ile kazanılan meşrutîyet rejimine karşı gerici bir hareket hatta bir darbeydi. 1876 Anayasası'na göre fesih hakkı padişaha aitti ve II. Abdülhamid bu hakka dayanarak meclisi 30 yıl kapatmıştır. Şimdi ise II. Meşrutîyet'in ilanıyla kazanılan hakların yok sayılmasıyla alınan bu yeni kararlar yine eski düzene gidilmesi olarak yorumlanmaktadır. Muhalefet fesih kararına itiraz edince Said Paşa kabinesi, 30 Aralık 1911'de istifa etti. Ancak 1 Ocak 1912'de kabineyi kurma görevi Padişah tarafından yine Said Paşa'ya verildi. Said Paşa'nın anayasa değişikliği isteği üçte iki çoğunluğu sağlayamadı ve teklif kabul edilmedi. Said Halim Paşa hükümeti ise

muhalefetin bu engellemesini hükümet güvensizliği sayarak istifa etti. Daha sonra, bütün muhalefete rağmen Meclis-i Âyan'dan gelen görüşle 5 Kânun-i Sani 1327 (18 Ocak 1912)'de yayınlanan irade-i seniyye ile Meclis-i Mebusan üç ay içinde toplanmak şartıyla feshedildi. Böylece, 1912 seçimi Osmanlı tarihinin ilk erken genel seçimi olarak tarihe geçmiştir. Tarafsızlığı ve meşruluğu tartışmalı olan 1912 seçimleri, Türk demokrasi tarihinin ilk erken ve 'idare-i örfiye' altında yapılan seçimleri olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca 1912 seçimleri yoğun baskı ve demokrasiye aykırı koşullar altında yapılmıştı. Bu durumun temel nedeni 1911 ara seçimlerinde İttihat ve Terakki'nin Hürriyet ve İtilaf Fırkası karşısında kaybetmesinin verdiği endişeydi. Bu şartlar altında gerçekleşmesinin bir diğer nedeni de muhalefetin, İttihat ve Terakki iktidarından kurtulmak düşüncesiyle seçimlerde her türlü propaganda faaliyetlerinde bulunmasıydı. Tüm bu nedenlerden dolayı 1912 seçimleri tarihe "Sopalı Seçimler" olarak geçmiştir.⁴²⁰

Mecliste yaşanan bu gerginliklerin yanı sıra Osmanlı ordosunda da sorunlar yaşanmaktadır. Siyaset ile ordu iç içe geçmiş durumdadır. Bazı subaylar İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni yıkmak için Halaskar Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) adı ile bir cemiyet kurarak hükümeti tehdit etmeye başlamıştır. İttihad Terakki Cemiyeti'nin en güçlü ve gözü pek subayları bu dönemde Trablusgarp'ta İtalyan askerleriyle çarpışmaktadır. Bu durum karşısında 9 Temmuz 1912'de Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa istifa etti. Onun ardından da Harbiye Nazırı Hurşid ve diğer bazı vekillerinin istifası takip etti. Said Paşa'da meclisten güven oyu aldığı halde aniden istifa etti. Yeni kabineyi, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 22 Temmuz'da kurdu. Bu kabinede İttihad ve Terakki'nin muhalifleri yer alıyordu.⁴²¹ Kabinede üç eski sadrazam bulunduğu için ona "Büyük Kabine" adı verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin meclisinin ve ordusunun içine düştüğü bu acı durumdan yararlanan Fransa Tunus'u, İngilizler Mısır'ı işgal ettti. Girit'e özerklik verilerek Osmanlı Devleti'nin yönetiminden alındı. 1885 yılında Şark-i Rumeli'yi Bulgaristan kendisine dahil edip ve 5 Ekim 1908 tarihinde de bağımsızlığını ilan etmiştir. Öte yandan Avusturya askeri işgali altında bulundurduğu Bosna-Hersek'i topraklarına

⁴²⁰ Taner Bilgin- K. Nusret Erden, "Kütahya Sancağı'nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 8, sayı 2, 2024, s. 1110.

⁴²¹ Fahri Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, İstanbul: Teditepe Yayınları, 2016, s. 154.

kattığını ilan eder. 16 Mart 1909 tarihinde Rus-Türk Antlaşmasıyla Bulgaristan'ın bağımsızlığı onaylanır. Büyük umutlarla karşılanan II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra yani 13 Nisan 1909 tarihine gelindiğinde ise "31 Mart Vakası" yaşanır. Bunun sonucu olarak II. Abdülhamid tahttan indirilir. Ülke yönetiminde iyice kaos ortamı hâkim olmuştur. Takvimler 1911 yılını gösterdiğinde ise Yemen'de Arnavukluk'ta ve İşkodra bölgesinde geniş çapta ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bu dönemde Avusturya, Arnavudluk'un bağımsızlık mücadelesini maddi ve manevi her türlü desteklemiştir.

1878 Berlin Antlaşmasıyla birlikte Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmış ve kendilerine pay düşen toprakları himayelerine katmaya başlamıştır. Ancak Berlin Antlaşması'ndan kendisine pay çıkaramayan İtalya, Fransa'nın Fas'ı işgal etmesinin ardından harekete geçmiştir. İtalya, diğer Avrupa devletleriyle sömürge yarışına girmesinin sonucunda Trablusgarp ve Bingazi'yi ele geçirme arzusuna kapılmıştır. Kendisini Trablusgarp'ın kurtarıcısı olarak gören İtalya'nın gözünde Trablusgarp, Tevrat'taki Filistin gibi, İtalya'nın bu tarihi ve evrensel misyonunu yerine getirmek için vaat edilen topraklarıydı. Kendisince vaat edilen toprakalarına sahip olmak için uzun hazırlıkların neticesinde 29 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'ne gönderdiği ultimatomla birlikte savaş ilanında bulunmuştur. Ancak kısa sürede Trablusgarp'ı alacağını düşünen İtalya, Osmanlı Devleti'nin beklenmeyen direnişiyle karşılaşması üzerine savaşı diğer bölgelere yayıp Osmanlı Devleti'ni zor durumda koymayı planlamıştır. Böylece savaşa daha fazla direnemeyen Osmanlı Devleti, İtalya ile savaşı sonlandırmak için bir anlaşma imzalamaya mecbur kalacaktı.

4.1.OSMANLI DEVLETİ'Nİ ANTLAŞMA MASASINA OTURTMA ÇABALARI VE İTALYA'NIN SAVAŞI TRABLUSGARP-BİNGAZİ DIŞINA YAYMASI

1911 Eylül ayının ortalarından itibaren İtalya'nın askeri hazırlıkları iyice ortaya çıkmıştır. 28 Eylül 1911 günü İstanbul'daki elçisi De Martino vasıtasıyla Sadrazam Hakkı Paşa'ya bir ultimatoma verilmiştir. İşgal sırasında kendilerine direnilmeden Trablusgarp'ın teslim edilmesinin emri mahalli makamlara verilmiştir. Ancak bu ultimatoma kabul edilmemesi üzerine İtalya, Trablusgarp'a kuvvet sevk ederek Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmiştir. İtalya'nın Trablusgarp'a sevk ettiği

ordu, Osmanlı'nın ordusundan ve donanmasından sayıca çok fazlaydı. Buna rağmen İtalya, savaşta istediği başarıyı elde edememiştir. Sadece kıyı şeridinde bazı yerlere sahip olabilmisti.⁴²² İtalya amacına Bingazi ve Trablusgarp'ta ulaşamayınca savaşı Osmanlı Devleti'nin kalbine Beyrut'a, Çanakkale'ye, Kızıl Deniz'e, Adriyatik, Rodos ve Oniki Ada'ya yayarak Osmanlı Devleti'ni barışa mecbur etmek istemiştir.

Trablusgarp Savaşı'nın yeni patlak verdiği sıralarda İtalya bütün tarafsız büyük devletlerle iyi geçinme ve diplomatik anlaşmalarına bağlı kalma kaygısıyla hareket etmiştir. Ancak, İtalya'nın savaşı Kuzey Afrika ile sınırlı tutma isteği, parlak bir zafer kazanamayışıyla ve Osmanlı ordusunun beklenmeyen direnişi karşısında zorunlu değişikliğe uğramıştır. Osmanlı Devleti, aldığı haberler neticesinde İtalya'nın savaşı Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki yerleşim yerlerine yayacağı belirtilmektedir. Ancak Sait Paşa kabinesinin yaptığı değerlendirmeler neticesinde bu ihtimalin oldukça düşük olduğu ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'ne göre Selanik Limanı'na karşı girişilecek herhangi bir saldırı, İtalya'nın savaşın Balkanlara yayılmayacağına dair taahhütlerine ters düşecektir. Aynı zamanda Avusturya'nın şiddetli muhalefetleriyle karşı karşıya kalma ihtimali vardır. İzmir'in bombalanmasına ise bölgede ticari çıkarları olan İngiltere'nin böyle bir saldırıya karşı çıkacağı düşünülmektedir. Sait Paşa kabinesinin düşüncesine göre, Beyrut'taki Fransız çıkarları ise İtalya'nın buraya saldırısına engel olabilir. Böylece geriye sadece Adalar ve Çanakkale Boğazı kalıyordu. Ancak Boğazların Osmanlı Hükümeti'nce trafiğe kapatılmasının Rusya'ya zarar vereceği düşüncesiyle bu ihtimal de zayıf görülmektedir.⁴²³

Osmanlı Devleti yine de bu konuda büyük devletlerin nabzını yoklama yoluna gitmiştir. Avusturya, böyle bir hareketin tarafsız devletlerin çıkarlarına ters düşeceğinden dolayı İtalya'yı bu fikrinden vazgeçirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. İngiltere ve Fransa ise Osmanlı Hükümeti'ne güven vermeye çalıştığını ifade ederek Osmanlı Hükümeti'ni oyalamıştır. Gerçekte ise İtalya ile yaptığı gizli antlaşmalar gereğince davranmaya özen göstermektedir. Bir taraftan İtalya'ya Akdeniz'de hareket edebileceği konusunda cesaretlendirirken diğer taraftan ise Osmanlı Devleti'ne İtalya'nın Akdeniz sahillerine ve Çanakkale Boğazı'na saldırmak niyetinde olmadığını ve bu konuda kendilerine teminat verdiğini söylemektedir. Osmanlı Devleti her ne

⁴²² Hayta, *a.g.m.*, s. 579.

⁴²³ Hayta, *a.g.m.*, s. 580.

kadar Avrupa devletlerinden İtalya'nın savaşı diğer bölgelere yaymayacağına dair teminat almışsa da düşmanın savaşı yayacağına dair söylentiler kuvvetlenmeye başlamıştır. Temmuz 1912'de İzmir Anadolu Garp Ordusu Kumandanlığı'na çekilen telgrafnamede bu durum şöyle anlatılmaktadır:

*“Viyana ve Atina ateşe miyanlarından varid eden malumata nazaran düşmanın akd-i sulh yaptırmak için kale-i sultaniye adalar veya İzmir'e taarruzu ihtimalatından dolayı bu aralık yine sayfa sayfa bahsedilmekte olduğu hususıyla yeniden dahi bazı kuvvetlerin silah altına alındıkları ve Taranto Limanı'nda faaliyet-i ziyade olub Trablus ve Bingazi'ye de bazı kı'talar sevk edilmekte olduğu anlaşılmağla beyan-ı malumat olunur.”*⁴²⁴

Hariciye Nazırı Asım Bey, kamuoyundan ve yapılan istihbaratlardan aldığı bu tarz duyumlardan dolayı Avrupa devletlerinin sözlerine güvenemeyerek birtakım önlemler almıştır. Bu doğrultuda Paris, Londra, Berlin, Viyana ve Petersburg'daki Osmanlı Büyük Elçiliklerine çektiği telgrafta; İtalya'nın savaşı Adalar Denizi'ne yayması ve Osmanlı sahillerine saldırması durumunda Osmanlı Devleti'nin boğazları geçişi kapatacağını ve Türkiye'deki İtalyanları sınır dışı edeceğini devletlere bildirmelerini istemiştir. Osmanlı Hükümeti'nin aldığı bu kararlara Avrupa devletlerinin tepkisi ise şöyle olmuştur; Almanya, Türkiye'nin kıyılarını savunma hakkını ve Türkiye'deki İtalyanların sınır dışı edilmelerini kabul etmiştir. İngiltere ve Rusya boğazların kapatılmasına karşı çıkmış, İtalyanların sınır dışı edilmelerine ise hoş bakmamıştır. Fransa ise bu kararların uygulanması durumunda İtalya'nın da buna misillemede bulunabileceğini ifade etmiştir.⁴²⁵

6 Kasım 1911'de Kastamonu Gazetesi'nde, Avusturya basınında yer alan bir makaleye yer verilmiştir. Bu haberde İtalya'nın tüm saldırılarına rağmen Osmanlı Ordusu'nun direnişi anlatılmaktadır. Avusturya basınında yer verildiği iddia edilen makale Kastamonu Gazetesi'nde okurlara aynen şöyle aktarılmaktadır:

“Avusturya Matbuatı-Müsamatı Cedide- Trablus'ta bulunan Türkler ve Arablar General Kaneva'nın mecmuasına giden ve fevkalâde şiddetli bir surette hücum etmişlerdir. Bu hücum deniz sahilindeki Kırkkarış mevkiinden itibaren dahilde Pomayan Koyları ve oradan şehrin şark tarafındaki sahile kadar bulunan Mısır... nam-ı istihkâmları ve Sar-eşat mevkilerinde mevcut olan İtalyan askerlerine karşı

⁴²⁴ ATASE, 65-312- 34.

⁴²⁵ Hayta, a.g.m., s. 580.

vakıa olmuştur. Bu vesaitle cebhe, Trablus şehrine cenub-u garb, cenub-u şarki cihetlerinden ihata ederek (4) elli (6) kilo metre kadar bir mesafeyi işgal ediyor. İtalyanlar bu mesafede kuva-yi kafiye yerleştirerek istihkâmât yapmışlar. Ve vâki' olacak hücumlara mukavemet için mekanlar tedabir-i ittihaz etmişlerdir. Bir zamanda düşar hücum ve münhezim olmuşlardır. Bundan anlaşılıyor ki Türk ve Arabların gayreti Roma gazetelerinin dedikleri gibi münkesir değildir. Müsademe bir süvari hücumuyla sabahleyin erkenden başlamıştır. Osmanlı dilaverleri İtalyanları bütün hat boyunca taciz ediyorlardı. Görünüşe nazar Osmanlıların maksadı süvari hücumlarının arkasında harekât-ı askeriye setr-i piyade muhâcemâtını teshil etmiştir. Filhakika süvari hücumlarından sonra müretteb ve muntazam bir piyade müsademe şiddetiyesi başlamış ve İtalyanların cebhe ve sol cenahlarını sarsmıştır. Mağ-mafiye sağ ve sol cenahlarda yapılan hücumlar birer temaşadan ibaret ve asıl hücum olunacak cepheye şaşırtmak maksadıyla müsteneddi. En şiddetli hücum İtalyanların pek çok ehemmiyet verdikleri Mısırı istihkâmına karşı vakıa bulmuştur. Türkler o kadar şiddetli hücum ettiler ki İtalyan kumandanı elindeki bütün kuvveti meydan-ı mücadeleye celb etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bununla beraber sol cenahda da Türkler ve Arablar pek çok yaklaşmıştır. İtalyanları fena halde sıkıştırmışlardır. Şehirden beda ile... Türklerin işgal eyledikleri yerlere kadar devam eden vaha-i Osmanlılar tarafından bi-hak mevkii istifadeye konulmuş İtalyanların sol cenahını sarmak için bazı tertibatta bulunmuştur. İtalyanların bu muharebe esnasında pek çok zaiyata uğradıkları her taraftan istihbar olunuyor ise de sansürden dolayı miktar sahihini anlamak mümkün olmuyor.

Türklerin Arablardan mürekkeb olan kuvva-i muhacemenin mecmua-yı muharebeden bir gün evvel bir İtalyan baloncusu tarafından (6000) kadar tahmin olunmuştur ki müdafaaların kuvveti müsaviyedir. Trablus şehri dahil ve civarındaki İtalyakuvve-i umumiyesi 20000 ila 24000 kadar tahmin olunmuştur.

Bu kuvvet birinci kuvvet fırkasıyla altıncı fırkanın 40! 84980 numaralı alayların 11... Alayı ikinci fırkanın bir kısmı Afrika'dan ibaret bulunuyor. Bundan ma-âde altı batarya seri ateşli top ve istihkâm efradiye de dahil hesap etmek lazımdır. Muharebe-yi vakıaya bu kuvvetin nasaına karîb bir kısmı iştirak eylemiştir. Arablar ve Türklerin kendilerine müttefik ve daha iyi ıslahı ile mücehhez bir düşmana layın-ı kati' hücum eylemeleri onların cenk-ü cidal hevesine delalet eyler. Diğer taraftan İtalyanların esliha ve sair vesait mükemmellerine rağmen henüz muharebe edemiyorlar. Daha ahval-i mahalliyeye alışmakla uğraşıyorlar ve şimdilik çokluklarından istifade eyleyemiyorlar. Aynı zamanda da İtalyanların dedikleri gibi Türkler gaibeden henüz kati' ümid etmiyorlar. Vatanlarını kemâl-i azim ve cezm ile müdafaa etmekte kusur etmiyorlar. İtalya'nın kullandığı vesait-i şiddetiye tazyikiyeye rağmen Arablar hayf ve dehşet göstermiyorlar. Esna-yı müsadematte şehir ahalisinden pek çok hamiyetli kimseler İtalyanlar üzerine ateş açmışlardır. İtalyanlar

malumat-ı şedidelerine devam edemiyorlar. Birçok bi-çareye kurşuna diziıyorlar. Şehre yakın bulunan Bedevi köyü kemalen ateşe verilmiştir. Ansızın hücumlar ve şiddetli müsademeler daha yeni başlıyor.”⁴²⁶

Osmanlı basınında yer alan bu belgeden de hareketle İtalya'nın çaresiz olduğunu ifade etmek mümkündür. İtalya'nın Kırkkarış mevkisinden itibaren içeriden Pomayan Koylarına ve oradan da şehrin doğu sahiline kadar İtalyan askerlerinin ilerlediği ifade edilmektedir. Bu şekilde Trablus'un doğu ve batı tarafından 50 kilometreye kadar işgal edildiği belirtilmektedir. İttifakından dolayı Roma gazetelerinde de Arap ve Türk ittifakından oluşan Osmanlı Ordusu'nun direnişinin kırıldığı ifade edilmektedir. Ancak Avusturya matbuatında yer alan makalede ise Osmanlı Ordusu'nun var gücüyle şehri muhafaza ettiği ve İtalyan askerlerini geri püskürttüğü belirtilmektedir. Hatta Mısırı istikamatının korunmasında İtalyan kumandanının elindeki tüm ordusunu, askerlerini buraya sevk ettiği belirtilmektedir. İtalya'nın bu karşılaşmada fazlasıyla zaiyatı olduğu da ifade edilmektedir. Osmanlı dönemine ait askeri belgeler ile basın yayınlarına bakıldığında yer alan haberlerin birbiri ile örtüştüğü görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin yabancı basından edindiği bilgilere de bakıldığında Kırkkarış Muharebesi esnasında zor durumda olduğu ifade edilmektedir. Viyana'dan edinilen bilgilere göre Kırkkarış Muharebesi'nin akşam altıya kadar devam ettiği bunun sonucunda da İtalyanların geriye doğru kaçtığı ifade edilmektedir. Ayrıca İtalyanların telaşa kapılmalarının etkisiyle bölgede 150 zabitanın telef olduğu belirtilmektedir. Londra'dan alınan haberlere göre İtalya aynı tarihlerde Gazze civarını ve Suriye sahilini topa tutarak savaşı farklı bölgelere de yaymıştır. İtalyanlar, Osmanlı ordusunun beklenmeyen bu direnişi neticesinde savaş kurallarına aykırı davranmaya başlamıştır. Paris'ten edinilen bilgilere göre “Maten” adı verilen vapur vasıtasıyla İtalya'ya taşınan Türk hasta bakıcılarına savaş esiri gibi davranılmıştır. Bu durum Fransa Hükümeti tarafından protesto edilmiştir. Ayrıca bahsi geçen hasta bakıcılarının ise tahliyesi talep edilmiştir. İtalya bir diğer yandan ise Trablusgarp sahillerinden 250 aded top ve mühimmat taşımaya devam etmiştir.⁴²⁷ Gazetelerde yer alan bu tarz haberlerin propaganda yapılmak için abartılarak anlatıldığı unutulmamakla birlikte gerçeklik paylarının olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Hem Osmanlı basınında yer alan haberlere göre hem de kayda

⁴²⁶ Kastamonu Gazetesi, nr. 1915, 6 Kasım 1911.

⁴²⁷ ATASE, 3-14-15.

düşen belgelere bakıldığında eldeki verilerin birbirini desteklediği görülmektedir. Bu nedenle İtalya'nın savaş açtığı cephelerde mutlak bir başarı kazanamadığını ifade etmek mümkündür.

7 Kasım 1911 tarihinde Viyana Osmanlı Elçiliği tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafnamede ise İtalya'nın, Osmanlı Devleti'ni savaşı nihayetlendirmeye mecbur bırakmak ve bu yönde Avrupa devletlerinin desteğini almak için harbin gidişatını önemsemeksizin Trablusgarp'ı işgal ettiği belirtilmektedir. İtalya'nın savaşı uzun süre devam ettirmesi halinde zor durumda kalacağının farkında olduğu belirtilmektedir. Elçiliğe göre İtalya'nın sürekli bir seferberlik durumunda siyasi, ticari, mali ve toplumsal sorunlar yaşayacağı ön görülmektedir. Aynı zamanda bu gibi sorunların yaşanması söz konusu olduğundan dolayı Adalar Denizi'nde de donanmasının etkisiz olacağı düşünülmektedir. Uzun süreli bir savaşı göze alamayan İtalya, tüm bu sebeplerden dolayı Trablusgarp'ta başarı elde etmiş süsü vermek amacıyla buranın ilhakını ilan ettiği belirtilmektedir. İtalya'nın bu hareketi, sıkıntı içinde olup bir an önce bundan kurtulabilmek amacıyla her türlü çareye başvurmaktan geri durmadığını açıkça göstermektedir. Osmanlı ordusunun ise İtalya'nın bu durumdan faydalanarak direnmekten ve savunmaktan vazgeçmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda İtalya'nın bu emr-i vakisi karşısında Avusturya-Maceristan Krallığı'nın da vereceği tepkinin merak konusu olduğu belirtilmektedir.⁴²⁸

⁴²⁸ “Dün akşam sâat 5'te Sefâret-i Seniyye vâsitasiyle keşide eylediğim 120 numrolu şifreli telgraf-nâme meâlini te'yîd ederim: “İtalya Hükûmeti Devlet-i Aliyye'ye bir sulh-i cembrî tahmîli emrinde Avrupa düvel-i muazzamasının mazhar-ı tervîc ve müzâhereti olmak ümidiyle harekât-ı askerîyyenin bugünkü vaz'ıyyet-i hakikiyyesine ehemmiyet vermeksizin Trablusgarp'ın ilhâkını i'lân ediyor. İ'lân-ı ilhâkda emr-i vâkı' nazariyyesine istinâd maksadıyla gösterilen bu isti'câl bundan evvelki raporlarımda serd olunan mülâhazâtı mertebe-i bedâhete îsâl eylemekdedir. İtalya hükûmeti, Trablus hattasında harekât-ı askerîyyenin ilâ gayr-in nihâye devâmı hâlinde uğrayacağı mesâib ve mehâliki keşf ve Adalar Denizi'nde donanmasının te'sîri pek mübhem kalacağını idrâk ederek ve ordunun mütemâdiyen seferberliğini istilzâm etmek sûretiyle gerek siyâsî ve ticârî ve gerek mâlî ve ictimâî te'sîrât-i vahîmesi görülmek zarûrî olan bir harb-i medîd ve düşvârî göz önüne getirerek şimdiden kendisine muzafferiyyet süsü vermeye ve böylelikle hakk-ı zafer kazanmağa sa'y ediyor. İtalya'nın bu hareketi bir muzîk-i ıztırâb içinde bulunub bir ân evvel kurtulabilmek emeliyle her türlü vesâite mürâcaatdan geri durmadığını pek âşikâr olarak göstermekte ve kendisinin ezher-i cihet-i za'fını meydâna çıkarmakda olmağla hükûmet-i seniyye bu za'fdan bil-istifâde son dereceye kadar mukavemetden ferâgat etmemelidir.” İtalya'nın bu teşebbüs-i gayr-i muntazarına karşı Avusturya Macaristan'ın ne yolda davranacağı henüz muayyen değildir. Hâriciyye nâzırının dün maslahat-güzârımıza vâkı' olan ifâdâtına göre, Avusturya Macaristan hükûmeti, Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından müsellahan işgali henüz bir emr-i vâkı' olmadığı mütâlaasında bulunduğundan, i'lân edilen ilhâk-ı resmîye karşı şimdilik hiçbir meslek ittihâz edemeyecektir. Viyana Sefâret-i Osmâniyyesi Âtaşe Militeri Erkân-ı Harbiyye”. Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 62.

İtalya, Avrupa devletlerinin onayını alarak savaşı yayma kararını uygulamak için hazırlıklarını hızlandırmıştır. Savaşın başından itibaren Kızıldeniz'deki faaliyetlerini belli aralıklarla sürdüren İtalya, buraya gemi ve asker göndererek Eritre müstemlekesinin tam karşısına isabet eden Osmanlı topraklarından bir tehlike gelmesini engellemek istemiştir.⁴²⁹ Osmanlı-İtalya Savaşı, Kızıldeniz kıyılarına doğru genişletilmiştir. İtalya, Yemen'de bulunan Osmanlı kuvvetlerinin muhtemel bir saldırısından korunmayı ve Türkler'in Kızıldeniz, Küfre, Cağbub vahaları ve Sudan yoluyla Bingazi'deki Senusiler'e silah yardımı yapmasını önlemeyi amaçlamıştır. 18 Ocak 1912 tarihli Dicle Gazetesi'nde de İtalya tarafından Osmanlı Devleti'nin bir gemisini zabdedildiği bildirilmekle beraber İtalya'nın ise bu savaşta ne kadar zaiyat verdiği bilinmemektedir. Ayrıca İtalya'nın Trablusgarp'a 3000 asker daha göndereceği bilgisi verilmektedir.⁴³⁰ 5 Şubat 1912 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde ise İtalya'nın Kızıldeniz Havzası'nda Cebel'e bombardıman açtığı belirtilmektedir.⁴³¹

İtalya, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için başka cephelerde savaşmaya kararlıydı. Bu nedenle Trablusgarp dışında yaptığı ilk saldırıda Beyrut Limanını hedef aldı. Akdeniz'de önmeli bir liman olan Beyrut'un bombalanması diğer Avrupa devletleri tarafından protestoyla karşılanmıştır. Ayrıca İtalya'nın Ege'de harekâta girişiceğine dair haberler de iyice yaygınlaşmıştır.⁴³²

İtalya, Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için Ege Denizi'nde faaliyete geçmeyi kararlaştırdığı nisan ayında, Kızıldeniz'deki askeri faaliyetlerine de hız vermiştir.⁴³³ Ancak Dicle Gazetesi'nin 18 Ocak tarihli haberinde Erkan-ı Harb Reisi Fethi Bey "*Hariciye Nezareti'nin sulh karibinin hakkındaki suale cevaben ben nezarette bulundukça Trablus'un Bingazi'nin İtalya ilhakı şartıyla bir müsalahaya kabul etmeyeceğim.*"⁴³⁴ demiştir. İtalya'nın savaşı yayma tehditlerinin Osmanlı Hükümeti üzerinde pek tesir etmediği görülmektedir.

İtalya savaş alanını genişletirken diğer bir yandan da bölgede yaşanan iç karışıklıklardan faydalanmıştır. Yemen'de İmam Yahya'nın Türklere karşı

⁴²⁹Şıvgın, *a.g.e.*, s. 102.

⁴³⁰ Dicle Gazetesi, nr.: 39., 18 Ocak 1912.

⁴³¹ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1938, 5 Şubat 1912.

⁴³²Hazal Papuççular, *Türkiye ve Oniki Ada 1912-1947*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2024, s.12.

⁴³³ Khalfallah, *a.g.t.*, s. 156.

⁴³⁴ Dicle Gazetesi, nr.39., 18 Ocak 1912.

ayaklanmasını kendi lehine çevirmek istenmiştir. Asir’de ise Seyid İdris Osmanlılara karşı İtalyanlarla iş birliği içerisinde olmuştur. İtalyanlar Şeyh İdris’e para ve silah veriyor, karşılığında ise Osmanlıların toplantı yerlerine dair bilgileri almıştır. İtalyanlar Kızıldeniz’deki harekâtlarına ufak çaplı bombardımanlar ile barış imzalanana kadar sürdürmüştür. İtalyanların Kızıldeniz’deki harekâtları İngilizler tarafından hoş karşılanmadığı için ufak çaplı faaliyetlerle sınırlı tutulmuştur.⁴³⁵

İtalya’nın Kızıldeniz’de faaliyete geçmesi üzerine Osmanlı Hükümeti diplomatik görüşmeler yapmayı düşünmüştür. Bu nedenle İtalya’nın can düşmanı olan Habeşistan ile Osmanlı Devleti’nin ittifak yapmaları akla gelen ilk fikirlerden biri olmuştur. Sadrazam Said Paşa, Habeşistan ile ittifak kurma politikasını uygulamaya koyma fikrinde karar alınca bu konu ile ilgili olarak Habeşistan’da araştırma yaptırmıştır. Ancak Habeşistan halkının 5’te biri Müslüman, geri kalanı ise Hristiyan olması bakımından dini duygular üzerinden adım atılamazdı. İttak kurmanın başka yolları aranmasına rağmen bu düşünce Osmanlı Hükümeti’nin barış yanlısı tutum izlemesinden dolayı hayata geçirilememiştir.⁴³⁶ İtalya, 24 Şubat 1912’ye gelindiğinde ise Beyrut’u bombaladı. Beyrut’un bombardımanı Trablusgarp Komutanlığı’na gönderilen telgrafnamede şöyle ele alınmaktadır:

*“Trablusgarp Kumandanlığına Şifre Bingazi ve Havâlisi Kumandanlığına Şifre İtalya Meclis-i Meb’ûsânı ilhâk karâr-nâmesini evvelki gün kabûl etmiştir. İki İtalya zırhlısı dün Beyrut pîş-gâhına gelerek limanda bulunan Avnullah Korveti ile Ankara Torpidosu’nu bombardıman etmiş ve rahne-dâr olan bu iki sefînemiz tarafımızdan batırılmışdır. İtalyan efkâr-ı umûmiyyesine yeni cemîleler ihzâr için hasmın sevâhil-i sâireye de taarruzu gayr-i müsteb’id ve buna karşı tedâbir-i lâzıme müttehaz(?) olub ancak oraca da ileriye hareketi me’ûl olduğundan buna meydân verilmemek ve İtalyan kabinesinin İtalyan milleti nezdinde bu vechle muvaffakiyyet iktisâbına imkân bırakılmamak üzere teşdîd mukavemet edilmesi himmet-i hamîyyet perverîlerinden muntazırdır.”*⁴³⁷

Özetle, İtalya meclisinin ilhak kararı bu belge yazılmadan bi gün evvel kabul edilmiştir. Ayrıca İtalyan gemisinin Avnullah Korveti ile Ankara torpidosunu bombaladığı verilen bilgiler arasındadır. İtalya kamouoyunun memnuniyetini kazanmak için yapılan bu hareketin devamının da geleceği ve diğer sahillere de

⁴³⁵ Şıvgın, a.g.e., s. 102.

⁴³⁶ Kurtcephe, a.g.e., s. 136.

⁴³⁷ Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 115.

saldırlacağı düşünülmektedir. Bu nedenle de herhangi bir olası saldırı ihtimaline karşılık gerekli önlemlerin alınarak bu tür bir girişime fırsat tanınmaması istenmektedir. Böylece İtalyan kabinesinin, İtalyan milletinin gözünde bu şekilde bir başarı kazanması engellenmeye çalışılmıştır. Tanin Gazetesi'nde 24 Şubat Beyrut bombardımanı şöyle anlatılmaktadır:

“Bugün Kable-z-zuhr sevhili saat 7 raddelerinde İtalyanların Victor Emanuel sisteminde iki zırhlı kruvazörü ile iki nakliye gemisi Beyrut pişgahına gelerek limanda bulunan Avnillah korveti ile Ankara torpidotunun teslimini talep etmiş gemilerimiz hemen vaziyet-i harbiye almışlar, İtalyan amiralin verdiği nota müzakere edilmekte iken, on dakika sonra nota müddet-i hitam bulmadan bombardımana başlamalarıyla gemilerimiz şiddetli bir mukabeleye ve müdafaaya başlamış.”

Tanin Gazetesi'nde yukarıda yer alan habere göre özetle; iki gemiden birinde yangın çıktığı diğerinin ise boşaltılıp batırıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca hariçte kalan kısımları topa tutulup Osmanlı Bankası'na hasar verildiği belirtilmektedir. Beyrut valisi ise halkı teskin etmek için bir beyanname yayınlamıştır. Olayda 15 kişi şehit olmuş, 100 kişi de yaralanmıştı. Osmanlı Devleti bu olaydan sonra bölgeye 3 bölük süvari göndermiştir. Beyrut bombardımanından sonra Osmanlı Devleti daha önce bildirdiği üzere İtalyanları sınır dışı edilmesi kararını uygulayarak Suriye ve Filistin'deki İtalyan uyruğu sınır dışı edilmiştir. İtalyan tebaasından 100 kişi 4 martta ve 80 kişi de 5 martta Beyrut'u terk etmiştir. 5 İtalyan ailesi de Osmanlı tabiiyetine geçmek için müracatta bulunmuştur.⁴³⁸ Osmanlı askeri istihbaratının Avrupa gazetelerinden edindiği bilgilerde ise Beyrut'un bombalanması karşısındaki tavırlara yabancı basına şöyle yansımıştır; İtalya'nın Beyrut Limanı'nda yer alan 2 Türk gemisine el koyduğu ve bu gemileri tahrib ettiği belirtilmektedir. Ayrıca bölgede gezinen iki Arap atlılarının da Beyrut'tan çıkarıldığı ifade edilmiştir. Roma'da İtalya'nın bu davranışları şöyle değerlendirilmektedir:

“İtalyan Hükümeti'nin Türk gemilerinin tahribatından maksadı Türkiye, Trablus ilhakını tanımamakta ısrar ve devam ettiği takdirde İtalya'nın şark sularının icra-yı faaliyet edebileceğini, Suriye'nin birçok mahallinin böyle yaparak hükümet-i Osmaniye'ye... eylemeye çalışacaktır.” Roma gazetelerinde açıkça İtalya'nın

⁴³⁸ Şıvgın, a.g.e., s. 100.

amacının ne olduğu ifade edilmiştir. Viyana gazetelerinde ise İtalya'nın savaşı yaymak için Osmanlı topraklarını bombalamanın mertçe bir davranış olmadığı ve bu davranışının acilen Avrupa devletlerince protesto edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Berlin'den gelen haberlerde ise Almanya'nın olaylara müdahale etmesi beklendiği söylenmektedir. Londra'nın Times Gazetesi'nde de İngiltere'nin, müslümanların hayatını tehlikeye atan bu bombardımanlara ilgisiz kalamayacağına dair haberlere ulaşılmaktadır. Yabancı basından derlenen haberlerin devamında ise aynen olaylar şöyle aktarılmaktadır:

“Beyrut'tan: 25 Şubat Beyoğlu'nda, İtalyan kruvazörleri saat 9.15'te bombardıman-ı tecdid eylediler. Ve saat 2'de üçüncü bir bombardıman daha oldu. Osmanlı kruvazörleri liman dairesi önünde, torpido da Osmanlı bankası önünde gark edilmiştir. Sofya'dan: 25 Şubat arifesinde: Posta Gazetesi bir casus çetesinin keşif olduğunu ve bunların Osmanlı sefarethanesisinin vazifedarı olduklarını beyan ettiklerini ve hâlbuki ki maksatlarının Harbiye Nezareti'nden seferberlik planlarını elde etmek olduğunu yazıyor. Bu casusların firar ettikleri zannediliyor. Viyana'dan 26 Şubat; Roma'da istifatından: Beyrut'tan alınan haberlere göre İtalyanlar tarafından ateşinin küşade anında Türk gemilerini muharebe vaziyeti almışlar ve şiddetli suretinin mukabilde bulunmuşlardır. İtalyanlar uzaklaştıktan sonra vali şehir içinin ... gezdirmiş. Beyanatının neşriyle sükûnet tavsiye edilmiştir. Maliye Nazırı madde-i kanun halinde meclise teklif edildiğini protesto ile harbiye nezaretince (140) milyonluk bahriye nezaretince de (30) milyonluk tahkikat fevkalade talep etmiştir. (140) milyondan 98'i kuvve-i müstevlinin Şubat nihayetine kadar evvelen masarifatına karşılıktır. Bundan başka proje malzeme-yi harbiye esteresi için (25) milyonluk daha talep vardır. İstihbarat ediliyor: İki düşman kolu evvelki gün cenub-u garptan gelen tabur üzerine ilerlemişlerse de tüfenk ve top ateşleriyle tard edilmişlerdir. Hiçbir zaiyatımız yoktur.”⁴³⁹

Yukarıdaki haberlerden de anlaşıldığı üzere İtalyanların Beyrut'u belli aralıklarla terkar tekrar bombaladığı belirtilmektedir. Son olarak İki düşman kolunun güneybatıda bulunan tabya üzerine taarruzun püskürtüldüğüne gazete haberleri telgraf vasıtasıyla Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmektedir.

Yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen İtalya, Beyrut bombardımanı ile istediği sonucu elde edememiştir. İtalya Beyrut'un bombardımanının ardından Avrupa kabinelerine başvurarak “harbi tevsi etmeye mecburum” diyerek Avrupa

⁴³⁹ ATASE, 3-14-60.

hükümetlerini kendi lehine çekmeye çalışmıştır. Ayrıca bu olaylar devame ederken Trablusgarp'taki askerlerin sürekli olarak zafer haberleri alınıyordu. Derne'de Tobruk'ta Homs'da İtalyanların mağlup oldukları bildirilmektedir. İtalyanlar savaşı yayıldıkça rahatlayacaklarını düşünürken daha da çıkmaza girmişlerdir. 19 Şubat 1912 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde İtalya'nın adalara ve boğazlara saldırması durumunda mevcut İtalyan müesseselerinin tamamıyla kapatılacağı Avrupa devletlerine duyurulmaktadır.⁴⁴⁰

İtalyan basını, İtalyan ordusunun Trablusgarp'ta istediği sonucu alamamasından dolayı Beyrut bombardımanı ile birlikte Ege ve Çanakkale bölgesine de bir harekât yapılacağını duyurmuştur. Bu gelişmelerden haberdar olan Osmanlı Devleti ise savunma tedbirlerini almıştır. Donanma gemilerinin Boğaz'ı terk etmemesi emri verilmekle beraber Çanakkale Boğazı'nı da mayınlamıştır. Bu durumda Boğazdan gece geçişi tehlikeli olacağı için 1912 Mart ayı başından itibaren ticari gemilerin gece geçişi de yasaklanmıştır. Gündüzleri ise ancak klavuz gemiler eşliğinde geçişler serbest olmuştur. Boğazdaki top miktarı 350'ye, ordu mevcudu ise 40 bine çıkartılmıştır.⁴⁴¹ Çanakkale bombardımanı hakkında Tanin Gazetesi'nde şu satırlara yer verilmiştir:

“Çanakkale'ye hücum sözleri İtalyanlar'ın son silahı idi. Bu söz bize tesirsiz kalıyordu. Çünkü istikbale çoktan hazırlanmıştık... Avrupa kabineleri Çanakkale'ye hücumun da fiilî bir tesirinin olmadığını gördüler. Artık bu tehdidin de ehemmiyeti kalmadı... Meclis-i Mebusân'ın açılış töreninde Padişah ile hanedan mensuplarından başlayarak bütün vükelâ, ayân ve mebuslarda görülen itidalin demekki sır ve hikmeti budur. Padişah Meclis-i Mebusân'daki nutkunda sulhun Trablusgarp'da hükümranlık hukukumuzun fiilen ve tamamen idame ve ifasıyla mümkün olacağını beyan buyurdu ve büyük alkış aldı.”⁴⁴²

Tanin Gazetesi'nde yer alan bu sözlerden hareketle İtalya'nın, Osmanlı Devleti'ni barış antlaşmasını imzlatmak amacıyla son kozunu kullandığını ve Trablusgarp'taki hükümdarlığın ancak Osmanlı Devleti'nin elinde olabileceği ifade edilmektedir.

⁴⁴⁰ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1930, 19 Şubat 1912.

⁴⁴¹ Kılıç, a.g.e., s. 29.

⁴⁴² Khalfallah, a.g.t., s. 160.

Osmanischer Loyd Gazetesi de Rus ve Avusturya elçilerinin açıklamalarını doğrulayan haberlere yer vermiştir. Alman gazetesinin konuyla ilgili haberinde, son sekiz gündür kuvvetlenen saldırı ihtimaliyle ilgili gelişmeler anlatılmaktadır.

“İtalya Hükümeti, Çanakkale Boğazı’nın muhasarasının bir neticesi olarak hükümetlerinin ticarî çıkarlarının sekteye uğrayacağına dair ileri sürülen itirazları dikkate almayacağını beyan etti. Hatta bundan bir hafta önce Rusya ve Avusturya hükümetlerine Çanakkale Boğazı’nı muhasaraya kesin olarak karar verdiğini resmen bildirdi. Fakat Petesburg ve Viyana kabineleri bunu kabul etmediler. Çünkü Çanakkale’nin muhasarası her iki hükümetin ticarî menfaatlerini ihlâl edecekti...”

Bundan başka Karadeniz limanlarından buğday nakleden İngiliz ticaret gemileri de kazanlarını söndürmeye mahkûm olacaklardır. Buradan açıkça anlaşılan şudur: *“Çanakkale’nin muhasarası, uluslararası ticareti âtil bir hale getirecektir. Günümüzde hiçbir hükümetin İtalya’nın çıkarları için ticarî ve iktisadî menfaaatlerini feda etmeyi göze alması tasavvur edilemez.”* Bu konuda İtalyanlar, Osmanlı Devleti’ne bir barış antlaşması imzalatamadılar. Bombardıman haberinin Meclis’e ulaşmasından sonra Sultan Mehmet Reşad bir konuşma yaparak, “Trablusgarp’da hukukî ve fiilî egemenlik verilmeden barışa yanaşılmayacağını” belirtmiştir. Sultan Mehmet Reşad’a göre, Çanakkale bombardımanı İtalya’nın istediği sulh için ne kadar faydasızsa Avrupa devletleri için de o kadar zararlıydı. Nitekim bu hareket, hiçbir Avrupa ülkesi tarafından takdirle karşılanmamıştır. Aksine kızgınlık ve hiddet doğurmuştur.⁴⁴³

30 Mart 1912 tarihinde İtalyan donanması Çanakkale Boğazı’na doğru hareket etmiştir. Çanakkale Boğazı’nı geçmeye teşebbüs etmeden önce İtalya ön hazırlıklarda bulunmuştur. Örneğin, adaları ve Çanakkale Boğazı’nı birbirine bağlayan telgraf kablolarını kesmişlerdir. Limniden Selanik ve Bozcaada’ya giden kablounun yanı sıra Gökçeada ve Çanakkale Boğazı arasındaki kabloları da kesmiştir.⁴⁴⁴ Aslında İtalya Hükümeti, Çanakkale taarruzunu daha önce yapmayı kararlaştırmıştır. Ancak Beyrut bombardımanının ortaya çıkardığı tepkiler, büyük devletlerin barış teşebbüsleri, Osmanlı Devleti’nin Boğazlar’ı kapatma tehdidi ve Çanakkale Boğazı’nın mayınlaması söz konusu harekâtı geciktirmiştir. İtalyanlar, 18 Nisan 1912’de Çanakkale Boğazı’na doğru harekete geçmiştir. İstanbul’da Meclis-i Mebusan’da

⁴⁴³ Khalfallah, a.g.t., s. 160.

⁴⁴⁴ Beehler, a.g.e., s. 87.

1912 seçimlerinin yapıldığı gün İtalya donanması Çanakkale Boğazı'nda Kumkale istihkamlarını bombardıman ettiği haberleri gelmiştir. İtalyanlar Trablusgarp'ta Mustafa Kemal, Enver Bey ve Fethi Bey gibi güçlü subayların önderliğinde örgütlenen savunmayı yaramayınca ve belirli bir zafer kazanamayınca savaşı bir deniz muharebesine dönüştürmüştür.⁴⁴⁵ Öte yandan Osmanlı Hükümeti, İtalyan saldırısına bir tepki olarak Boğazlar'dan her türlü giriş çıkışı yasaklamıştır. İtalya, Çanakkale Boğazı'nın kapatması kararını bekliyordu. Bu uygulama Rusya başta olmak üzere büyük devletlerin hepsinin çıkarlarına zarar verecekti. Bu devletler, çıkarlarını korumak amacıyla savaşan tarafların arasını bulmak için harekete geçeceklerdi. Nitekim Osmanlı Hükümeti nezdinde durumu protesto edip Boğazlar'ın açılmasını talep ettiler. Bâbîâli, bu talepler karşısında Boğazlar'ı deniz trafiğine açma kararı aldı. Böylece Boğazlar 2 Mayıs 1912 tarihinde tekrar yabancı gemilerin geçişine açılmıştır.⁴⁴⁶ Meclis açılışında konuşan Osmanlı Padişahı, İtalya'nın tüm çabalarına rağmen sulh antlaşmasının ancak Bingazi ve Trablusgarp'ın yönetiminin tamamıyla Osmanlı Devleti elinde olması durumunda yapılabileceği vurgulamıştır. Düşmanın (İtalya'nın) Trablusgarp ve Bingazi'yi alabilmek için her yolu deneyerek sahillere ve saldırılabileceği ifade edilmektedir. Aynı zamanda Bingazi ve Trablusgarp'ta da saldırılara devam edeceği bildirilmiştir. Açılış konuşmasında Çanakkale'nin bombalanması haberine de değinen Padişah, buralarda da gereken önlemlerin alınması konusunda Trablusgarp ve Bingazi Komutanlığı'na gönderdiği telgrafnamede uyarmıştır.⁴⁴⁷

Çanakkale Boğazı'na 18 Nisan'da düzenlenen ve sonuçsuz kalan bombardıman harekâtından sonra, İtalya'nın yeni baskı taktiği Güney Ege'ye, Rodos'a ve Adalar denizine saldırılar düzenlemek olmuştur. İtalya bu konu üzerinde Avrupa devletlerine amaçlarını belirtmiştir:

⁴⁴⁵ Çavdar, a.g.e., s. 187.

⁴⁴⁶ Khalfallah, a.g.t., s. 162.

⁴⁴⁷ “Trablusgarp ve Bingazi Kumandanlıklarına Şifre Erkân-ı Harbiyye Bugün Meclis-i Meb'ûsânın güşâdında îrâd buyurulan nutk-ı hümayûnda Trablus ve Bingazi'deki hukuk-i hüküm-rânî-i hazret-i pâd şâhînin tamâmen ve bi-l-fi'l muhâfazası şartıyla akd-ı müsâlahaya Devlet-i Aliyye'ce muvâfakat olunabileceği beyân buyurulduğuna binâen düşmanın kat'-i ümîd ile sevâhilimize tecâvüzâtında bulunması melhûz ve bu miyânda Trablus ve Bingazi cihetlerinde dahi ba'zı taarruzâta teşebbüs eylemesi muhtemel ve son alınan telgraf-nâmelere nazaran Çanakkale'yi bombardımana başladığı müstahber olduğundan ona göre geceli gündüzlü tertîbât-ı tedâfüiyyenin teşdîdi ve gayet müteyakkız bulunulması ehemmiyyetle mütemennâdır. 5 Nisân 328” Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 118.

Trablusgarp'a ve özellikle Sirenayka'ya yardım için giden veya gönderilen insan ve malzeme akışını önlemek,

Osmanlı Hükümeti'ni barışa zorlamak ve Trablusgarp ile Bingazi'yi almak için elde kuvvetli bir koz bulundurmak,

Anadolu'ya nüfuz etmek için, önemli bir mevki, bir köprü başı elde etmek.

İtalya'nın harbi Ege sahillerine yaymak niyetinde olduğunu, ilk önce İstanbul'daki Avusturya elçisi Pallavicini, Ekim 1911 ortalarında hükümetine bildirdi. Avusturya Dış işleri Bakanı Aerenthal, bunun Balkanlar'ın statükosunda bir değişiklik doğuracağını ve 11 Kasım 1887 tarihli üçlü ittifak antlaşması'nın 7. maddesiyle tesbit edilmiş bulunan Avusturya menfaatlerine zarar vereceğini belirterek muhalefet etti. Gerçekten de mezkûr 7. madde şöyle idi: "Her iki hükümet, bir üçüncü devlet tarafından kendilerine teklif edilen ve Balkanlar'da yahut Adriyatik ve Ege'deki Osmanlı adaları ile sahillerinde, statükosunun değişmesini istihdaf eden değişiklikleri birlikte mütalaa etmeyi taahhüt ederler" Bu nedenle Aerenthal ile San Giuliano arasında, bu maddenin tefsiri üzerinde uzun bir münakaşa başlamıştır. İtalyan Dışişleri Bakanı, Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için, Ege Denizi'ndeki 2 veya 3 adanın işgal edilmesinin veya Anadolu limanlarından herhangi birine çıkartma yapılmasının Üçlü İttifak'a aykırı olmayacağı hususunda ısrar ediyor, hatta Rodos ve etrafındaki adaların, coğrafi mevkiileri itibariyle Avrupa'da değil, Asya'da bulunduklarını iddia ediyordu. Almanya ise, başlangıçta kesin bir tavır takınmamış, sadece savaş alanının genişleyeceği tehlikesine dikkat çekmiş, arkasından da İmparator II. Wilhelm, Türkiye'nin Oniki Ada'da mühimsenecek bir kuvveti bulunmadığı için, böyle bir işgalin İtalya'ya hiçbir avantaj sağlamayacağını ilave etmiştir. Rus Dışişleri Bakanı Neratoff da İtalyan kamuoyunun Türkiye'ye karşı fazla tahrik edilmemesi gerektiğini belirtmekle yetinmiştir. İngiltere nezdinde ise resmi bir teşebbüs yapılmamıştı. Fakat İngiltere, her zaman olduğu gibi, böyle bir hareketin kendi menfaatlerine zarar vermemesine ehemmiyet atfediyordu ve Dışişleri Bakanı Grey, Avusturya elçisine, halkı grek olan adalardan birinin işgâlinin, büyük devletlerin menfaatlerine aykırı düşeceği kanaatinde olmadığını söylüyordu.⁴⁴⁸ Bu söylentiler üzerine Osmanlı Devleti'nin Viyana Elçiliği'nden Harbiye Nezareti'ne çekilen telgrafnamede

⁴⁴⁸ Şerafettin Turan, "Rodos ve Oniki Ada'nın Türk Hakimiyeti'nden Çıkışı", *Belleten Dergisi*, cilt: 29, sayı: 113, Ankara, 1965, s.87.

İtalya'nın Adalar Denizi'ne taarruz yapması durumunda Avrupa devletlerinin çıkarlarına ters düşeceği düşüncesinde olduğu görülmektedir. Telgrafnamenin devamında ise şu düşüncelere yer verilmektedir; Avrupa devletlerinin ellerinden geldiğince İtalya'nın Adalar üzerindeki hedefini öğrenmeye çalışmasına rağmen İtalya'nın bu konudaki düşüncelerini bir süre daha gizlemeye devam edeceği ifade edilmektedir. Avusturya-Maceristan'nın, harbin başından itibaren Avrupa ve Yunan denizlerinde meydana gelebilecek her türlü deniz harekâtına karşı çıktığı ve Adalar Denizi'nde de özellikle Rumeli sahilinde yaşanabilecek bir saldırıya karşı çıkacağı düşünülmektedir. Noye Presse'nin Adalar Denizi'ne taarruz meselesini sert bir dille eleştirdiği makalesinden yola çıkarak Avusturya- Maceristan'ın İtalya tarafından gerçekleştirilebilecek bir deniz harekâtı karşısında tepkisinin sert olacağı düşünülmektedir.⁴⁴⁹

İtalya'nın Çanakkale bombardımanının ardından Adalar Denizi'ne de saldırı yapacağı yönünde söylentileri günden güne artmıştır. Adaların istila söylentileri halk üzerinde heyecan ve korkuya neden olmuştur. 1911 Kasım tarihli belgede yaşanan heyecan belgelere şöyle yansımıştır:

“22 Teşrinievvel 1327 Adaların İtalyanlar tarafından istilayı şüyü’asından dolayı ahali bil tabii... tatminleri için vesait mevcuda ile çalışılıyor. İtalyanlar fiilen adaya tecavüzleri halinde elyevm dört yüz neferden ibaret olan kuvve-i askeriye ile ahaliye-yi hümayunu askeriye altına almak mümkün değildir. Müfreze-yi askeriye buna ittifaken kendilerince ahali düşmana tüfenkle müdafaa olunabileceği kadar müdafaa edecek ve muhtar kaldığı taktirde şehri terkle bir mevki-i münasebede müdafaa hatt-ı tesis etmekle ve orada düşmanın piyade askerleriyle mukabeleye

⁴⁴⁹ *Viyana mahâfil-i resmîyesi İtalya donanmasının Cezâir-i Bahr-i Sefid sularında vukuu muhtemel olan harekât-ı taarruziyyesi bir takım kuyûda riâyet mecbûriyyetinde bulunmak hasebiyle(?) İtalya için bir netîce-i müessire te'mîn edemeyib bil-akis bi-taraf devletlerin menâfiini sûret-i ciddiyyede rahne-dâr edeceği mütâlaasındadır. Avrupa kabineleri şimdi Cezâir-i Bahr-i Sefid adalarıyla limanlarını hedef-i harekât ittihâz etmek isteyen İtalyanların efkâr ve niyyâtına muttali' olmak maksadıyla Roma'da ellerinden geldiği kadar isti'mâl-i nüfûzdan geri durmuyorlarsa da zâhir hâle göre İtalya hükûmeti tasavvuratını mektûm tutmak azmindedir. Bidâyet-i harbdan itibaren Avrupa ve Yunan denizlerinde İtalyanların her türlü harekât-ı bahriyyesine şiddetle i'tirâz edegelmiş olan Avusturya Macaristan hükûmetinin Adalar Denizi'nde bi-l-hâssa Rumeli sâhiline karşı icrâ' edilecek nümâyiş-i bahriyye olanca nüfûzunun isti'mâli sûretiyle mümânaata çalışacağı vâreste-i iştibâhdır. Bu sabâhki Noye Fraye Presse'nin Adalar Denizi'ne taarruz mes'elesini bir lisân-ı anî ile muhikk-âne tenkid eden şüphesiz bir telkîn-i resmîye müstenid olan emsâline fâik baş makalesi leffen takdîm kılınmıştır. Avusturya-Macaristan'ın muhtemel-ül-vuku' olan harekât-ı bahriyyeye karşı ne meslek tutduğunu ve şerâre-i muhâsemâtın Avrupa kıt'ası sevâhiliyle Adalara doğru sıçraması ihtimâlinin buraca gerek matbûât ve gerek efkâr-ı umûmiyye tarafından nasıl muhâkeme edilmekte olduğunu bi-hakkın anlamak için işbu makaleyi okumak kifâyet eder. Viyana Sefâret-i Osmâniyyesi Âtaşe Militeri Erkân-ı Harbiyye Mîralâyi. ”, Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 70.*

çalışacaktır. Asker ikinci hattı müdafaaya çıkmak mecburiyetinde kalır ise göstermesin şehri düşmanın tahrib ve işgaline girecek demektir. Asker ahali-yi...ile meskûn karye ile muhat bir mevkide bulunacaktır. Dört yüz kişilik bir müfrezenin ... aylık erzak tedarik ve idhar edilmiştir. Ahaliden askere iltihak etme olur ise erzak daha evvel istihlak edilmiş olacaktır. Dün... başında muhabere edildi. Şimdiye kadar düşman gemisi görülmediği gibi geleceğine dairen haber olmadığı da anlaşılmadı. Sakız Limanı'nın reisinin düşman gemisinin adalara vakit ve saat husuletince temin edebilecek derecede ihtisal-i malumat eylediğini makdema iş'arı şayana tetkiktir. Bu gibi iş'aratının mevsûkiyetini etmedikçe mucib heyecan ... olacak ... icrası muvaffak görülememekte ve vesaitin mevcuda ile... yetiştiği kadar muhafaza-yı vatana çalışılacağı şüphesizdir. Selefim zamanında ahali-yi mahalliye makberatından akdedilen bir muhabere şahsen âdem-i tahribi esbabının... iltizam olunmuştur ki celb-i nazar-ı dikkattir. Şu saate kadar velayetin hiçbir noktasında mucib telaşa olacak bir hâl ve imare mevcut değildir... ”⁴⁵⁰

Olası bir İtalyan saldırısı karşısında mevcut asker ve ahali ile alınacak önlemler kararlaştırılmakla birlikte İtalyan gemilerinin de hareketlerinin takibe alındığı görülmektedir. İtalyan yazar İ. Revol'un İtalya'nın Rodos saldırısı hakkındaki görüşü şöyledir:

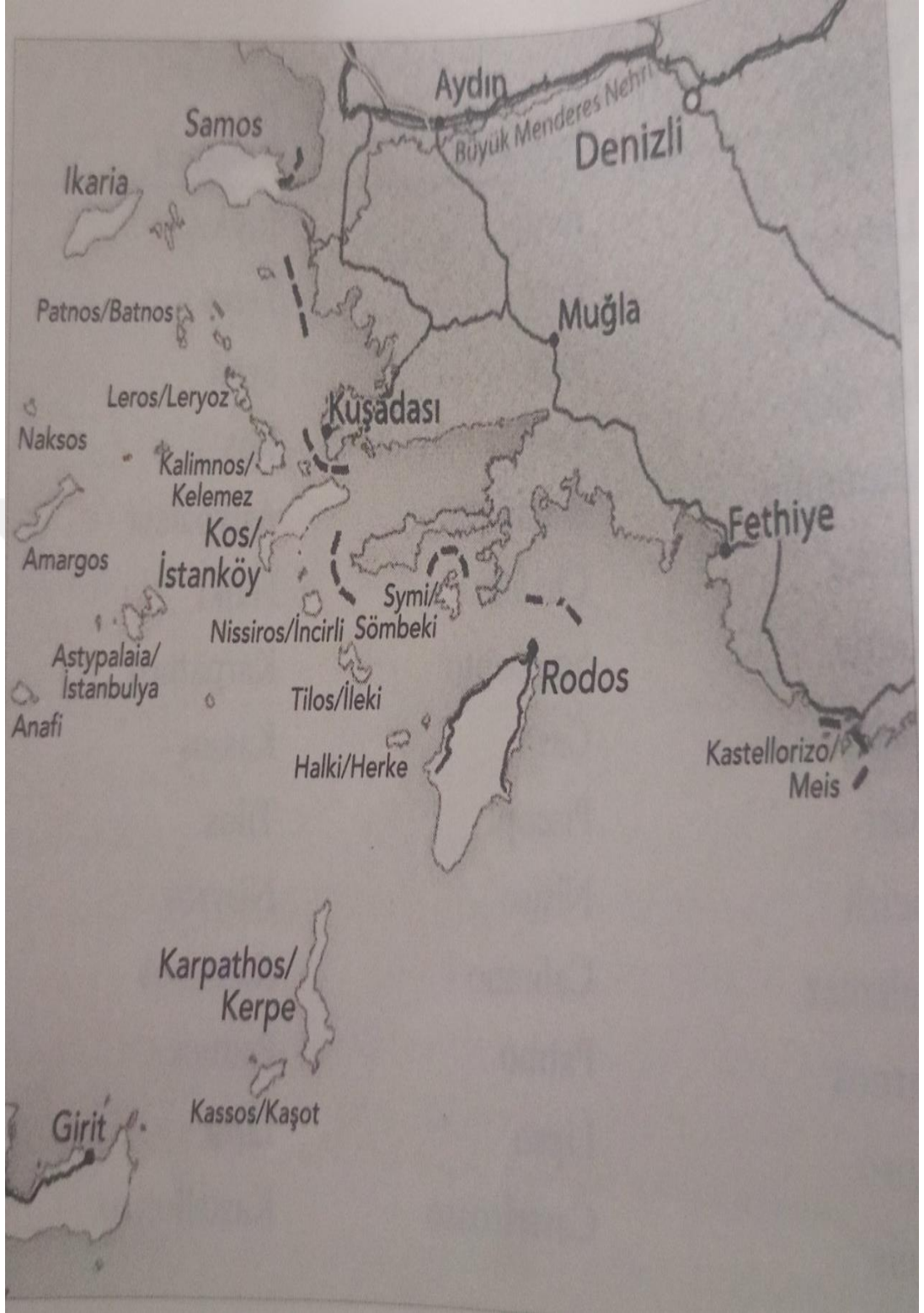
“Türk mevzilerine cepheden taarruz etmek yalnız fazla mütecasirane bir hareket olmakla kalmayacak, fakat aynı zamanda hiçbir kati neticede temin edemeyecekti. Böyle bir taarruzla Türkler daha karışık ve denize daha az yakın bir mıntıkaya atılmış olacaktı. Ancak membaları mahdud olan bir kıt'anın mukavemet kudreti ne de olsa zayıf olacaktı. Ve Osmanlı birliklerinin infisah halinde bulundukları da öğrenilmiştir.”

İtalyanlar, Osmanlı ordusunun kendi ordusu karşısında az sayıda olmasını da fırsat bilerek güçlü bir direnişle karşılaşmayacakları düşüncesiyle Rodos'a saldırmışlardır. Ancak İ. Revol yazısının devamında ise şu ifadeler yer vermiştir:

*“Kolaylıkla 57 Türk esir edildiğini belirtmiştir. Birçok asker firarisi vardı ve bunlar yiyecek hiçbir şey kalmadığından şikâyet ediyorlardı. Bütün bunlar Osmanlı ordusunun dağılmasının pek yakında olduğunu göstermekteydi. Fakat ateşte yani siperler arkasında ve muharebenin harekâtı arasında bu askerler kendilerinin Plevne kahramanlarının bugünkü nesli olduklarını acaba hatırlamayacaklarıydı? Bu sebeple General Ameglio en kati ihtiyat tedbirlerini elden bırakmadı...”*⁴⁵¹

⁴⁵⁰ ATASE, 28- 124- 45.

⁴⁵¹ Revol, a.g.e., s. 25.

Oniki Ada

İtalya, Çanakkale Boğazı'na uzak ama Anadolu kıyısına çok yakın olan Oniki Ada'yı hedef almıştır. Bu adalar merkezi Rodos'ta bulunan Akdeniz adaları vilayetinin

Rodos Sancağı'nı teşkil etmektedir ve halkının çoğunluğu Rum'dur. Bölge halkının İtalyanları desteklemesi ise Osmanlı Devleti'nin buradaki gücünü zayıflatmaktadır. Aynı zamanda Oniki Ada'nın merkezi olan Rodos Adası haricinde diğer adalarda askeri bir grup bulunmamaktadır. Üstelik Osmanlı Devleti'nin donanması Çanakkale Boğazı'nın içinde hapsolmuş şekildedir. Adalar ile anakara arasındaki telgraf bağlantısı da kesilmiştir. Bu nedenle kenid kaderine terk edilmiş adalarda İtalya'nın güçlü bir konumda olduğu ifade edilebilir. İtalyan askerleri, Osmanlı memurlarını esir alıp kamu binalarına İtalyan bayrakları asmıştır.⁴⁵² Oniki Ada'da İtalya'nın daha avantajlı olmasından dolayı Osmanlı Hükümeti buralara ajanlar yerleştirmiştir. Garp Anadolu Ordusu Kumandanı tarafından görevlendirilen muhbirlerden Rodos'a giriş zorluğu, İtalyan kuvvetlerinin konuş ve kuruluşları, İtalyan askerlerinin moralleri ve kıyafetlerine dair bilgiler gizlice yapılan gözlemler neticesinde Harbiye Nazırlığı'na bildirilmektedir.

“Rodos suret-i mahsusada Muhbirimizin ifadatıdır:

Rodos'a girmek gayet...dir. Son derç sıkı bir muayeneye tabii tutuluyor. Rodos-u azamiye olarak varsa bin kişi kadar asker vardır. İki bin süvari... iki bölük mitralyöz vardır. Topları celil toplanıdır, Rodos'un gayri İtalyanlar tarafından... adaların her birinde ikişer bölük piyade ve bir miktar da jandarma vardır. Jandarmanın zabitanı da vardır. Fakat biz... çok geridir. Hiç intikamları yoktur. Rodos'un etrafında geceleri sabaha kadar iki zırhlı ve iki top piyade dolaşmaktadır. Gündüzleri azam-ı... zırhlısı ve top piyade bulunmaktadır. Bazen bir dakikaya kadar kalıyor. Bulunan gemiler hep istinam üzerindedir. Yol yapmak için yalnız askerler çalışıyor. Mühendislerde zabitanıdır. Telgraf ve telefon her gün yapılmaktadır. Yapılacağı söyleniyor. Rodos'un dahili eskisi gibidir... Umumiyetle askerlerin ahvali pek fena bir haldedir. Katiyen itaati askeriye yoktur. Zabitanın... etmeyerek serbest serbest gidiliyor. Kalede bulunmakta olan bütün piyade askerleri... pes etmiş bir haldedir. Silahları hemen kemalen... etmektedir. Efradın yanında ihtiyad efradı da görülüyor. Askerler büyük bir korku içinde olduğu yüzlerinden anlaşılmaktadır. Asla neşeleri yoktur. Öyle çalgı çalmak ve onlar gibi şeyler görülüyor. Efrada karışan yoktur. Zabıtlara bir şey söyleyemiyorlar. Kendilerinde hiç askeri kıyafet yoktur. Gayet meskunlar. Dolayısıyla askerler o kadar şarap içtikleri halde hava ile imtizaç etmediklerinden rüzgârı sap sarıdır. Muharebe arzuları pek azdır. Öyle görülüyor ki harbden hiçbiri memnun değildir.”⁴⁵³

⁴⁵² Papuççular, a.g.e., s. 13.

⁴⁵³ ATASE, 65-312-48.

Osmanlı Hükümeti, Rodos'a yerleştirdiği muhbirler vasıtasıyla İtalyan askerlerinin vaziyetleri hakkında bilgi alabilmektedir. Adanın yerli halkının da İtalya'yı desteklemesinden dolayı kendi yönetiminde olmasına rağmen Rodos'da askeri faaliyetleri engellenmektedir. Muhbirin vermiş olduğu malumattan da anlaşıldığı üzere İtalyan askerlerinin bölgede sıkı bir denetimi söz konusudur. İtalyanlar süvari ve piyade askerlerini, mitralyözlerini, toplarını bölgeye yerleştirerek savaş hazırlıklarını yaptıkları ifade edilmektedir. İletişim araçlarının da günlük olarak kontrol edilip yapıldığı bildirilmekle beraber her askerin bölgede farklı bir görevde bulundurulduğu görülmektedir. İtalya'nın geceli gündüzlü askeri hazırlıklarına rağmen askerlerinde savaşıma arzusu olmadığı da ayrıca bildirilmektedir. Osmanlı kayıtlarına yansıyan bir başka belgede ise Mekri Kaymakamı tarafından harbiyeye ihbar edildiğine göre İtalyanlar, Rodos'ta kendileri için casusluk yapması için Kefire Kumpanyası'nın Magada(?) adlı vapuruyla Altındış İsmail isimli şahsı İskendiriye'ye göndermiştir. Oradan da casusluk etmek üzere Trablusgarp'a gideceği Rodos'tan alınan bilgiler arasındadır.⁴⁵⁴

İtalya adalar genelinde tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra 23 Nisan'dan Mayıs ayının sonlarına kadar Rodos ve yakınındaki 11 Ege adasını, yerli Rumlarında desteğiyle işgal etmiştir.⁴⁵⁵ İtalya, 24 Nisan'da Türklerin Astropalya dedikleri savunmasız Stampalia adasına asker çıkartılarak burayı bir üs haline getirdi. 20 Mayıs'a kadar ise diğer adalar sırasıyla işgal edilmiştir. 4 Mayıs Rodos, 9 Mayıs Harki, 12 Mayıs Pisos, Leros, Kalimnos, 13 Mayıs Kerpe, Pisikopi, Kaşot, Nisiros, 16 Mayıs'ta Lipso, 19 Mayıs'ta Sombeki ve 20 Mayıs'ta ise İstanköy adaları İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. Adanın yerli halkı olan Rumlar, İtalya'nın buraları işgal edebilmesi için yardımda bulunmuştur. Bunun sebebi ise İtalyanların adaları Yunanistan'a burakacağını vaad etmesidir. Bir yandan da İtalyan milliyetçileri, Ege denizindeki adaların ele geçirilmesini, İtalyan emperyalizminin ilk başarısı olarak kabul etmiştir.⁴⁵⁶ Ayrıca 20 Mayıs 1912 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde de adaların kendilerine katılmalarını İtalyanlar tarafından büyük bir neşe içerisinde kutlanıldığı ifade edilmektedir. Aynı haberin devamında ise İtalyanların, Osmanlı Devleti'ne karşı sergilediği bu saldırgan tavrından dolayı savaşın Trablusgarp ve Bingazi bölgelerinin

⁴⁵⁴ ATASE, 37-169-25.

⁴⁵⁵ Akşin, *a.g.e.*, s. 196.

⁴⁵⁶ Belen, *a.g.e.*, s. 152.

dışına çıkması durumunda İtalyanları sınır dışı etme kararını uyguladığı belirtilmektedir. Kastamonu Gazetesi'nde Meclis-i Vükela tarafından alınan karar,

“Vatanımızdaki tek mil İtalyanların tardları lüzumu dahiliyeden sadarete yazılmıştır. Meclis-i Vükelaca bugünlerde bâlimize göre karar verilecektir. Memleketimizdeki İtalyanların dul kadınlarından, papazlardan, yetimlerden, şimendifer amelesinden mâ-adâ cümlesinin 15 gün zarfında teb'idlerine bugün heyet-i vükelaca karar verilmiştir.”

Cümleleri ile herkese tebliğ edilmiştir. Hemen ardından ise İzmir'de alı konulmuş olan balıkçı, kayıkçı ve gemici kırk İtalyan'ın tahliye edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca Selanik'te ise yedi İtalyan'ın memleketi terk etmelerine dair emir almıştır.⁴⁵⁷ 22 Nisan Babalık Gazetesi'nde İtalya'nın işgali Anadolu topraklarında endişeye sebep olduğu görülmektedir. Öyle ki İtalyan harp gemisinin Menteşe Sancağı'na bağlı Meğri Kazası sahillerinin önünde görüldüğü ve aynı zamanda ise Kaş Kazası sahillerinden de şiddetli top seslerinin duyulduğu ifade edilmiştir. Rodos Adası'nın ya da diğer adaların bombabalandığı tahmin edilmektedir.⁴⁵⁸ 27 Mayıs tarihli haberlere bakıldığında ise İtalya'nın Adalar Denizi'ni işgal etmesine sert tepkiler gösterilmiş olduğu görülmektedir. İtalyan tebaanın sınır dışı edilmesi konusuna değinilmiştir. İtalya Hükümeti'nin her türlü kuvvetler hukukunu ayaklar altına alarak her gün Osmanlı sahillerinin bir noktasını taaruz etmekte ve her fırsattan faydalanarak Osmanlı Hükümeti'ne zarar vermektedir. Ayrıca Osmanlı milletinin şeref ve haysiyetine zarar vermekten hâl kalmadığından bahs olunur. Osmanlı milletine ve Osmanlı Devleti'ne yapılan bunca şeyden sonra daha fazla sabrın kalmamasından dolayı İtalya tebaasının sınır dışı edilmesine dair kararın Meclis-i Vükela tarafından karar alındığı ifade edilir. Osmanlı Devleti'nin sınırlarında yaşayan ruhban ile dul kadınlardan ve ameleden ve öncelikli olarak Osmanlı Devleti'nde yaşayanların tard ve ihraçlarının kararın ilanından itibaren 15 gün içerisinde devletin sınırlarından dışarı çıkmaları istenilmektedir.⁴⁵⁹ Ancak Kastamonu Gazetesi'nde İtalyanların, Rodos Adası'na giden müslümanları ve Osmanlı topraklarından sınır dışı edilen İtalyan tebaayı adaya almadığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu durumun bazı devletlerin çıkarlarını tehdit ettiği ifade edilmektedir. Fransa'nın Fas'taki çıkarlarını İspanya'nın

⁴⁵⁷ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1943, 20 Mayıs 1912.

⁴⁵⁸ Babalık Gazetesi, nr.: 124, 22 Nisan 1912.

⁴⁵⁹ Babalık Gazetesi, nr.: 137, 27 Mayıs 1912.

ise birtakım diplomatik çıkarlarını tehdit etmesinden dolayı İtalya'nın uyarıldığı belirtilmektedir.⁴⁶⁰

İtalyanların Boğaza ve arkasından Sisam'a saldırmaları, başta Avusturya olmak üzere Avrupa büyük devletlerinin protestolarına yol açmıştır. Fransa Başkanı Poincare, İtalya'nın Boğazları zorlamaya değil, adalardan bir kısmını işgale çalışmasını tavsiye etmiştir. Londra'daki İtalyan elçisi de İngiliz Başkanı Nicolson'a, İzmir'e saldırılmayacağı hakkında teminat vermek zorunda kalmıştır. Bu suretle Fransa ve İngiltere'nin doğrudan doğruya Anadolu'ya yapılacak bir harekete karşı olduklarını öğrenen İtalyan Hükümeti, coğrafi mevkii ve topoğrafik durumu itibariyle müsait olan Astropalya (Stampalia) adasının işgaline karar verdi ve Amiral Presbiterio komutasındaki Filotilla, 28 Nisan 1912'de buraya ihraç yaptı. Adanın merkezi Livadia'ya giren İtalyan amirali, yerli rumlar tarafından büyük bir merasimle karşılandı.⁴⁶¹

Amiral Amero d'Aste'nin Amoya'nın 17 Mayıs saat 7.30'da gönderdiği telgrafnamede adaların işgaline dair verdiği bilgi şöyledir:

“İtalyan kuvvetleri bugün Psithos’u zabtettiler. Düşmanın 200 ölü ve yaralı vardır. Bizim zaiyatımız pek azdır.” General Ameglio’nun Romaya 17 Mayıs saat 8.20’de vasıl olan telgrafnamesinde ise *“Bu sabah (16 Mayıs), kıtaatımız, ikisi filonun yardımı hususundaki büyük güçlüklerle rağmen Malona ve Kalavarda limanlarına çıkarılmış olan ve üçüncüsü de kısmen Rodos şehrinden Afanto tariki ile ilerleyen üç kol halinde oldukları halde, Psithos’da tecemmü etmiş bulunan düşmanı baskın şeklinde ihata ederek mağlup ve müntezim ettiler. Birliklerimizin şiddetli taarruzu üzerine düşman muharebe meydanında 83 ölü, 26 yaralı, 122 tüfek ve 200 sandık cepane bırakmış olduğu halde denize doğru inen müteaddit vadiler arasından kaçıp dağıldılar. Bizim hiç ölümüz yoktur. Yalnız 8 yaralımız vardır. Subaylarımızın ve birliklerimizin kıymet ve mukavemet bakımından tavır ve hareketleri takdire şayandır. Birliklerimiz bu gece ve yarın Psithos’da kalacaklar ve yarın akşam Rodos şehrine avdet edecekler. Adayı Türk kuvvetlerinden tahlis etmil olduğumu tahmin etmekteyim. 17 Mayıs telgrafnamesinde ise “Adadaki Türk kuvvetleri bu sabah harp merasimi ile teslim oldular...”⁴⁶²*

⁴⁶⁰ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1949, 1 Temmuz 1912.

⁴⁶¹ Turan, a.g.m., s. 89.

⁴⁶² Revol, a.g.e., s.26.

İtalya, Osmanlı askerlerini mağlup ettiğini bu cümlelerle duyurmuştur. Osmanlı Devleti ise Adalar Denizi'nin işgaline İtalyan tebaayı topraklarından çıkartarak tepki göstermiştir. Avrupa devletleri açısından bakıldığında ise İtalya'nın Ege Denizi'ndeki faaliyetlerine İngiltere ve Rusya çok taraftar olmamıştır. Ancak Rusya, Trablusgarp meselesinde İtalya'yı desteklemiştir. Bunun nedeni Osmanlı Devleti'ni güç duruma düşürerek Boğazlar'ı kendi himayesine almak ve Balkan devletlerinin harekete geçebilmesini kolaylaştırmak fikrine dayanıyordu. Nitekim Boğazları kendi hesabına açtırmak teşebbüsünde bulundu ancak İtalya bunu kabul etmedi. Almanya uysal davranmış ise de Rusya'nın müttefiki olan Fransa ve İngiltere böyle bir harekâtı önlemiştir. Bu durum karşısında İtalya, Ege Denizi'ndeki adalara karşı yeni bir harekatta bulunamadı. Osmanlı Devleti'ne baskı yapmak için Kızıldeniz'deki Osmanlı kıyılarını abluka altına almıştır.⁴⁶³

İtalya'nın Osmanlı Devleti'ni savaşı sonlandırmaya mecbur bırakmak için fırsat bulduğu her yerden savaş açtığı görülmektedir. Adalar Denizi'nde Osmanlı ordusunu sıkıştırırken bir diğer yandan da Bingazi ve Trablusgarp'ta faaliyetlerine devam etmiştir. Almanya matbuatında İtalya'nın saldırılarının şu sözlerle anlatıldığı görülmektedir:

*“6 Haziran Bingazi’de İtalyanların 100 kişilik mücahidlerimize büyük katle hücum ettiklerini, bir dumanlı balon tayyarelerin mevkimize bombalar attıklarını mücahidlerimizin müdafaa-i sultatlardan firare koyulan düşmanı şiddeten kovaladıklarını, İtalyan zaiyatı Osmanlıların yalnız dört mecruhaları bulunduğunu Berlin- Çaytung gazetesinin Trablus muhabiri yazıyor.”*⁴⁶⁴

Osmanlı Devleti, İtalya'nın saldırılarına direnmişse de Balkan topraklarında da bir savaş çıkacağına farkındadır. Bu nedenle iki cephede savaşacak gücü kalmayan Osmanlı Devleti İtalya ile barış görüşmelerine başlamıştır. Ancak görüşmelerin yapıldığı tarihlerde İtalya'nın halen Adalara saldırılar düzenlediği görülmektedir. Bu nedenle de Osmanlı tebaası olan İtalyan halkın sınır dışı edilmesine devam edilmiştir. Konya'da çıkarılan Babalık Gazetesi'nde Konya ve civarından 18 Haziran'da 65 adet İtalyan tebaanın daha Osmanlı topraklarından ayrıldığı belirtilmektedir.⁴⁶⁵

⁴⁶³ Belen, a.g.e., s. 152.

⁴⁶⁴ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1949, 1 Temmuz 1912.

⁴⁶⁵ Babalık Gazetesi, nr.: 143, 19 Haziran 1912.

İtalyan tebaanın sınır dışı edilmeye başlanmasına rağmen Osmanlı topraklarında yaşayan bütün İtalyanlar sınır dışı edilmemiştir. İtalya Hükümeti'nin yaptığı onca zulme rağmen, İtalyan tebaanın tamamıyla Osmanlı topraklarında ayrılmamasına ve bu duruma Osmanlı Hükümeti'nin sessiz kalması Osmanlı basınında eleştirilmiştir. "İtalyanlar Hâlâ Mülkümüzde" başlığıyla bu durum şöyle anlatılmıştır:

*"İtalyanlar Trablus 'umuza müstahrib ve tecavüzünü uzatan akd-i gizde bir takım adalarımızı işgal eden hukuk-u insaniyeden bi-nasib, gaddar, müfteris ve hunhar İtalyan devlet zi-mezellet tebaasından mülkümüzün teshiri tekerrür ettiği halde gerek Bağdad şimendiferi inşaatında ve gerek Konya Ovası ameliyat iskayasında hidemat metnuade müstahdem bulunan İtalyanlardan kısm-ı izamının vatan-ı mukaddesimizi elyevm terk etmeleri ve bir sebep ve bir bahane tedarikiyle gönderilen muamele-yi tardından istişa edilmeleri kalub Osmaniyeeye cidden dadar etmekte ve bu babda her tarafta vukua bulan şikayet, burada kalan İtalyanlar hakkındaki bir netice vermeyeceğini katiyen ihsas etmektedir."*⁴⁶⁶

Osmanlı Ordusu ve hükümeti İtalya'nın tüm baskılarına rağmen Trablusgarp'ı İtalya'ya bırakmamak için var gücüyle direnmiştir. Osmanlı ordusu, İtalya'nın Trablusgarp'ın içlerine kadar ilerleyişini önlemiş olmasına rağmen savaşı lehine bitirememiştir. Bununla birlikte savaşın uzaması Osmanlı maliyesini iyice zora sokmuştur. Tüm bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra Balkan topraklarında da yeni bir savaşın açılması Osmanlı Devleti'ni İtalya ile antlaşma yapmaya mecbur bırakmıştır.

4.2.OSMANLI BELGELERİNDE VE YEREL BASINDA UŞİ ANTLAŞMASI

İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'nin Osmanlı yönetiminde sosyal, kültürel, siyasi ve askeri alanlarda ihmal edildiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte İtalyan halka düşmanca davranıldığı düşüncesini gerek yerli halk üzerinde gerekse Avrupa devletleri üzerinde empoze ederek buraların işgalini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu gayelerini ileri sürerek 28 Eylül 1911 tarihinde verdiği yirmi dört saatlik ultimatomunda Osmanlı Devleti'nden Trablusgarp ile Bingazi'nin tahliye ve teslimini istemiştir. Ültimatoma 29 Eylül 1911 tarihinde verilen cevapta ise Osmanlı Devleti, ılımlı bir cevap yazarak Kuzey Afrika topraklarının ihmal edildiğini, II. Abdülhamid rejiminden kaynaklandığını kabul etmiştir. Ancak İtalyan halka karşı yapılan

⁴⁶⁶ Babalık Gazetesi, nr.: 147, 3 Temmuz 1912.

suçlamaları reddetmiştir. Osmanlı Hükümeti, toprak bütünlüğünün tanınması şartıyla İtalya'ya bu bölgede iktisadî ve kısmen siyasî imtiyazlar verilmesini kabul ettiğini bildirdi. Roma Hükümeti, verilen bu cevaptan tatmin olmayıp 29 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.

Osmanlı Devleti, savaş başladığında bölgede hem askeri bakımdan hem de savaş mühimmatı bakımından yetersizdi. Aynı zamanda mecliste yaşanan karışıklılardan dolayı da savaşa hazırlıksız yakalanmıştır. Osmanlı Devleti o anda savaşacak güçte ve yeterlilikte bulunmuyordu. Bu nedenle zaman kazanmak için Avrupa devletlerine arabuluculuk için başvuruda bulunmuş ancak hiçbir devletten beklediği desteği alamamıştır. Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'yi, İtalyanlara tek bir kurşun atmadan ve savaşımdan terk edemezdi. Çünkü böyle bir vazgeçiş Osmanlı Devleti'nden pay almak için bekleyen öteki devletlere de örnek olacak ve pastadan pay alma arzusunu daha da perçinleyecektir. Tüm bu gerekçelerden ve çaresizliklerden dolayı Osmanlı Devleti kendisini biranda İtalya karşısında direniş içerisinde bulmuştur. Bölgeye gönüllü giden asker ve subaylar vasıtasıyla Kuzey Afrika'da yaşayan Araplar bu savaşı bir din savaşı halinde algılayıp Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Ayrıca Mustafa Kemal, Enver Bey gibi gönüllü subayların bölgede yerli halkı örgütlemesi sayesinde de Osmanlı Devleti, kalabalık İtalyan ordusunun karşısında tüm çaresizliğine rağmen dimdik durabilmiştir.

Hem İtalya'nın hem de diğer Avrupa devletlerinin gözündeki zayıf Osmanlı ordusunun bu güçlü direniş bir şok etkisi yaratmıştır. Savaşın başlangıcından sonra ilk üç ay içerisinde ufak tefek başarılar elde eden İtalya, savaş alanını genişleterek Osmanlı Devleti'nin bu direnişini kırmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Beyrut, Çanakkale ve Adaları bombardımana tutarak Osmanlı direnişini etkisizleştirmeyi hedeflemiştir. Bu hamlesinde de her ne kadar kesin bir başarı elde edememişse de Osmanlı Devleti'nin de daha fazla direnecek gücü kalmayışından dolayı antlaşmaya razı gelmiştir.

Osmanlı-İtalya harbi devam ederken, Balkan devletleri arasında bir İttifak hazırlanmakta olduğu söylentilerinin diplomatik çevrelerde yoğunlaşması üzerine Osmanlı Devleti'ni barış görüşmelerine girişmeye zorlamıştır. Savaşın ilanı ile birlikte İtalya Trablusgarp ve Bingazi'ye modern şekilde teçhiz edilmiş kalabalık ordusunu çıkarma yapmıştır. Türk-İtalyan Savaşı, Trablusgarp'taki az miktardaki Türk

kuvvetlerinin, kalabalık İtalyan ordusu ile mücadelesinin yaşandığı bir savaş olmuştur. İtalyanların bu küçük ordu karşısında büyük çabalar sarfedip ve nihayetinde de Osmanlı Devleti'ni bir diplomatik çaresizlik içerisine sürekleyerek imzalattığı Uşi Antlaşmasıyla da sonlandırılmıştır.

4.2.1.Bariş Görüşmeleri; Osmanlı Arşiv Belgeleri ile Dicle ve Kastamonu Gazeteleri'ne Göre Yerel Basına Yansıyan Tepkiler

İtalya'nın Trablusgarp'taki durumu gittikçe kötüleşmiştir. Buradaki kuvvetlerini günden güne arttırmasına rağmen yine de Osmanlı ordusunun direnişini kırıp kıyı şeridinden içeriye doğru ilerlemesi mümkün olmamıştır. Direnişi kıramayan İtalya, savaşı başka alanlara yaymaya karar vermesi ise Avrupa devletlerinin çeşitli şekilde tepkilerine sebep olmuştur. Bunun üzerine İtalya kasım ayının başından itibaren Avrupa devletlerinin araya girerek iki devlet arasındaki barışı tesis etmesini istemiştir. İlk olarak Fransa ve İngiltere devletlerine başvurmuştur. İngiltere bu sırada Osmanlı Devleti'nin barışa yanaşmayacağını ve ara bulma konusunda büyük devletlerin hep birlikte hareket etmelerini tavsiye etmiştir. Bu konuda en çok İtalya lehine çalışan devlet ise Rusya olmuştur. Bunun sebebi ise Osmanlı Devleti'nin, bir saldırı halinde boğazlara geçişi kapatacağını bildirmesidir.⁴⁶⁷

Devletler arasındaki barış görüşmelerini her ne kadar İtalya istemiş olsa da savaş ilanından sonra Osmanlı Devleti de bu konuda Avrupa Devletleri'nin aracılığına başvurmuştur. Bu nedenle barış görüşmeleri savaşın ilk zamanlarından itibaren her iki ülkeninde gündeminde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yerel gazetelerinden olan Dicle Gazetesi'nde 27 Ekim 1911 tarihinde Berlin, Paris ve Viyana'dan gelen müzakere haberlerini şöyle aktarmıştır:

1 Teşrinievvel 1327 Viyana: Roma mahafil siyasiyesinde sulh müzakeresine Trablus'un işgalinden sonra mahafil ticariyesinde bir an evvel istiyorlar. Berlin mahafil siyasiyesinde Avrupa hükümetlerince müzakeresine ibtidar edilerek Türkiye'de payidarlık kabinesinin vücûdiyene mütevakkıf olduğu söyleniyor. Paris Avrupa hükümetleri ba-husus Fransa sulh müzakeresine başlamayı istiyor. Lakin İtalyanların itilaf- girizliğini ve Türkiye'de mütekarrir kabinenin... maniğ oluyor. Trablus'taki dün umumiye memurlarının tard edilmesi üzerine, dün umumiye

⁴⁶⁷ Şıvgın, a.g.e., s. 123.

*müdürünün İtalya hariciye Nazırını protestosu beynel düvel bir vakıa-yı mühimme gayr-ı mesbuka görüliyor.*⁴⁶⁸

Viyana'dan gelen haberlere göre Trablusgarp'ın işgalinin akabinde müzakere yapılması istenmektedir. Berlin'de ise müzakereye süratla başlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Son olarak Paris'ten gelen habere göre de yine diğer ikisinde olduğu gibi Fransa barış görüşmelerinin başlatılmasından yana tavırda olduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere Avrupa devletleri bir oldu bittiye getirerek bir an önce savaşı İtalya'nın lehine olacak şekilde ve kendi çıkarlarına da zarar vermeden sonlandırma arzusundadırlar.

30 Eylül 1911'de ise Harbiye Nezareti'nden gönderilen bir telgrafnamede İtalya'nın savaş ilanına karşı Osmanlı Hükümeti'nin verdiği ilk tepkilerden barış yanlısı bir tavırda olduğunu anlamak mümkündür. Bahsi geçen telgrafnamede Osmanlı Hükümeti'nin tavrı şöyledir:

*“Harbiye Nezaretinden Şifre İtalyan Hükümeti Osmanlı Devleti'ne harp ilan etti. Bununla birlikte barışın sağlanması için siyasi teşebbüslere devam edildiğinden son verilen talimata göre hareket edilmesi gereklidir. İtalyan harp gemileri, gemilerimize saldırarak Preveze'de bir torpidomuzu tahrip etmiştir. İtalyan komutanla bazı noktaların işgali hakkında görüşüldüğünden bu müdafaa hattına gerekirse şimdiden kuvvet sevk edilmesi, geriye çekilen askerlere ikişer tüfek verilmesi ve yapılacak müzakereler neticesinde bir ateşkes yapılması uygun olacaktır. Bunun için silah, cephane ve erzâğın mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde içerilere nakli ve subayların görevlerinin başından ayrılmamaları yolunda şiddetle uyarılmaları gerekmektedir. Emre aykırı hareket edenlerin ağır şekilde cezalandırılması, halktan içerilere giderek oralarda müdafaaada bulunacaklara hareketleri esnasında tüfek verilmesi ve geride bir müdafaa hattı oluşturulmasıyla silahların tamamen nakline çalışılması tavsiye edilir. Mahmut Şevket”*⁴⁶⁹

İtalya lehine savaş sonulandırmak isteyen Rusya, kendi menfaatlerini de merkeze alarak Türk askerlerinin Trablusgarp'tan çıkarılmasını, Trablusgarp'taki İtalyan egemenliğinin bütün devletler tarafından tanınmasını, diğer hakların savaştan önceki duruma getirilmesi ve devletler arasındaki anlaşmalarla çözümlenmesi önerilerinin Babıâli tarafından kabul edilmesini istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'ni yok sayan bu önerilerin kabul edilmesi söz konusu dahi olamazdı. Berlin'den gelen

⁴⁶⁸ Dicle Gazetesi, nr.: 30, 27 Ekim 1911.

⁴⁶⁹ Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 10.

telgrafnamelerden edinilen bilgilere göre Almanya, Avusturya-Maceristan hükümetleri Rusya'nın arabuluculuk teklifini reddetmişlerse de iki devlet arasındaki müzakereler devam etmiştir.⁴⁷⁰ Viyana gazeteleri, devletlerin gerçekleştireceği müdahalelerin şekil ve içeriğinin henüz belli olmadığını belirtilmektedir. Dicle Gazetesi'nin 18 Ocak tarihli sayısında savaşan devletlerin nezdinde sulh görüşmelerinin yapıldığı belirtilmektedir.⁴⁷¹

Avrupa devletlerinin arabuluculuk faaliyetlerinin ne şekilde ve ne zaman olacağı kararlaştırılmaya çalışılırken İtalya, Osmanlı Devleti'ni zorbalamaya devam ederek Beyrut'a saldırmıştır. Bu bombardımanın akabinde Avrupa devletleri 9 Mart'ta Roma'daki büyük elçilikleri vasıtasıyla San Giuliano ile görüşerek, hükümetlerinin İtalya'nın barış konusundaki şartlarını bildirmelerini istediler. İtalya, barış şartlarını elçiliklere 15 Mart'ta bildirmiştir. İtalya, baştaki şikayetlerinin Osmanlı Devleti tarafından dikkate alınmamasından dolayı savaşın mesulü olarak Osmanlı Hükümeti'ni göstermektedir. Bir antlaşma metninin imzalanabilmesi için İtalya tarafından ortaya konan şartların hem Avrupa devletleri tarafından hem de Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesiyle ancak mümkün olduğu belirtilmektedir. Fakat İtalya'nın ileri sürdüğü teklifler tek taraflı olduğu için kabul edilmemiştir.⁴⁷²

1912 senesinin mayıs ayında hem Avrupa devletleri hem de İtalya iki tarafında kabul edebileceği şekilde bir antlaşmaya gidilmesinin arayışına girmiştir. San Giuliano, güvenilir gördüğü Salem adlı bir avukatı, 22 Nisan'da Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile görüşmeye yetkilendirdi. Ancak Paşa, savaşı sona erdirmenin koşulunun İtalya'nın Trablusgarp'tan çekilmesi olduğunu söylemiştir.⁴⁷³

Baruni'nin Düheybat'tan yolladığı 5 Haziran günlü telgrafta savaşı ya hep ya hiç mantığı ile değerlendiriyordu:

“Düşman bir gün bile muzaffer olamayacak mücahidlerimiz Osmanlı azim ve sebatını gösterdi. Osmanlı şan ve heybetini yüceltmek ve yüce hilafeti korumak için kararlı olduklarına şahsen tanık oldum. Önümüzde bir gün var ki insanlığı ya mutlu

⁴⁷⁰ Şıvgın, a.g.e., s. 124.

⁴⁷¹ “Trablus'taki İtalyan erkan-ı harbinde... müteakibesinin tahkikatından Harbiye Nezaretince tebdilat-ı mühimme icra edileceği Roma'dan bildiriliyor. Devletler sulh için olan bir mütareke akti zammında tarafeyn nezninde teşebbüsatta bulunacakları mervuddur. ”, Dicle Gazetesi, nr.: 39, 18 Ocak 1912.

⁴⁷² Şıvgın, a.g.e., s. 125.

⁴⁷³ Childs, a.g.e., s. 150.

ya kederli edecek. O günde Osmanlı milleti hayatını ya devam ettirecek ya da sona erecek. Arkadaşlar selamet-i millet adına bizi terk etmeyiniz. Bu imanımıza halel verecek bir barışa razı olursanız hür olan milletlere doğu alemine ve İslam dünyasına karşı ne yüzümüz kalacaktır. Siz terk etseniz de biz Sultan Osman ve Fatih'in maneviyatına dayanarak düşmanımızı yok etmeye ve son nefesimize kadar çarpışıp şehit olmaya kararlıyız."

Milletvekilllerinden İttihatçı Rahmi buna *"Bir karış toprak verilmez"* diye katılıyordu. Muhalefetten Hasan Fehmi se daha da katıydı: *"Haksız bir saldırıya karşı bir kişiye varıncaya kadar böyle izzetsiz, şerefsiz, haysiyetsiz, kadersiz, kıymetsiz yaşamaktan ise ölmeyi tercih ederek en sonunda Osmanlılardan hiç kimse kalmadıktan sonra isteyen bu ülkeyi taksim eder."*

Arap Halid Berazi ise Osmanlılığını ve bunun koşulu olarak da hiçbir ödün içermeyen bir barışı ileri sürmüştür:

"Her çevrede mevcut olan bu şartsız barış, daha doğrusu İtalyanların olduğu gibi geri çekilmeleri anlayışı doğal olarak, baştan beri işi barışçı yolla çözümlemek yanlısı olan Osmanlı Hükümetlerini zor durumda bırakıyordu. Gizli barış görüşmeleri yapıldığı konusunda haberler Avrupa basınında yer alıyor, çoğu kez gerçeklikten uzak tahminler ileri sürülüyor, ancak resmî açıklama yapılmadığından özellikle Osmanlı kamuoyu gelişmelerden habersiz bulunuyordu. Aslında gizli görüşmeler başlatılmıştır. Padişahın 18 Nisan meclis nutkunda "Barış, egemenlik hukukumuzun fiilen ve tamamen kalmasıyla mümkündür" kaydı mevcuttur. Bu anlayış Halid Berazi'nin anlayışı ile uyumludur.⁴⁷⁴

Savaş uzadıkça askeri ve diplomatik sorunların yanı sıra ekonomik sorunlarla da mücadele etmek zorunda kalınmıştır. Bu nedenle de hem İtalya hem de Osmanlı Devleti sorunları barışçıl bir yöntemle çözmek için en kısa yolu aramaya koyulmuştur. Haziran 1912'de Avrupa ülkeleri de bazı çözümler sunarak sürece katkıda bulunmuştur. İtalyan Başbakanı Giolitti, haziran ayının başlarında London Daily Chronicle Gazetesi'nde bir demeç vererek, İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki egemenlik iddiasında kararlı olduğunu belirtmiştir. Ancak İtalya'nın hiçbir zaman bu bölgeleri krallığın diğer vilayetleriyle aynı statüye koymayacağını ifade etmiştir. Giolitti, yerli halkın özgürlüğünü, haklarının ve özel ayrıcalıklarının teminatı altında olacağını söylemiştir. Ayrıca İtalya'nın dini konulara saygılı olacağını

⁴⁷⁴ Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 208.

vurgulamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin inatçı tutumunu sürdürmesi durumunda tavrının sertleşeceğini belirtmiştir.⁴⁷⁵

İtalyanlar Ege Denizi'nde işgal ettikleri adaların en azından bir kısmını, özellikle Astropolia ve Rodos'u ilhak etmeyi çok istemektedir. Barış görüşmelerinde İtalyanların Türk Dominyonlarından sürülmesine karşılık bu iki adanın İtalya'ya bırakılması gerektiğini iler sürmektedir. Onlara göre bu adaların işgali Berlin Antlaşması'nın ihlal edilmesi demek değildi. Çünkü Avusturya'nın Bosna'yı işgal etmesiyle bu anlaşma zaten bozulmuş demektir.⁴⁷⁶ İtalyan Dışişleri Bakanı San Giuliano bu düşünceler eşliğinde 20 Temmuz'da arabuluculuk için Avusturya ile görüşmüştür. Ancak Giuliano, Avusturya'nın, barış antlaşmasının “Üçlü ittifak Antlaşması'na uygun biçimde, Türkiye'nin mümkün olduğunca lehinde, İtalya'nın ise mümkün olduğunca aleyhinde” olmasını istediğine inanıyordu. İtalyan Dışişleri Bakanı işgal altındaki adalar ile ilgili açıklamasında, işgalin tamamıyla geçici bir nitelik taşıdığını ve Osmanlı askerlerinin Kuzey Afrika'dan çekilmesi koşuluyla ve son olarak büyük devletlerin İtalya'nın Trablusgarp'ı ilhakını tanımasıyla beraber savaşın sona ereceğini belirtmiştir. San Giuliano, adaların iadesinin sadece Osmanlıların Kuzey Afrika'dan çekilmesine değil, ayrıca Avrupa devletlerinin İtalya'nın Trablusgarp'ı ilhak şartına bağlayarak bir taşla iki kuş vurmayı hedeflediği görülmektedir. Ancak İtalyan Hükümeti ile Avusturya Hükümeti arasında güvensizlik olmasından dolayı bu görüşmeler de sonuçsuz kalmıştır.⁴⁷⁷

Halkının çoğunluğu Rum olan Adalar halkı İtalya'nın lehine, Osmanlı Devleti'nin ise aleyhine hareket etmiştir. Bu durum Said Paşa'nın hiç hoşuna gitmemiştir. Bu duruma tepkisini ve barış müzakerelerine dair düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Adalar halkının İtalyan Kralı adına ayin düzenleyecek kadar İtalyanlara eğilim göstermeleri Adalar halkını bağımsızlık arayışına itebilecektir. İtalya, Adaları rehin olarak alacak, Trablusgarp tahliye olmadıkça vermeyecektir. Böyle olursa devletler de müsaade ederse hem Trablusgarp gidecek hem de Adalar da işgal olunacak, Adaların bence pek büyük ehemmiyeti vardır. Adaları veririm Trablusgarp'ı vermem düşüncesinde değilim. Adaların kurtarılmasına çalışmalyız.

⁴⁷⁵ Childs, a.g.e., s. 162.

⁴⁷⁶ Beehler, a.g.e., s. 108.

⁴⁷⁷ Childs, a.g.e., s. 164.

Hatıra gelen şeyler vücuda gelecek olursa yalnız İstanbul değil, Anadolu sahilleri de tehlikeye girer. Bunlar İstanbul'un ve Anadolu'nun karakollarıdır. Buna karşın ahval gittikçe kötüleşmektedir. Bu yüzden bir an önce barış müzakerelerine kapı açmak lazımdır. Devletlere müracaat hezimet değildir. Müracaat edecek olursak, kabul olunursa şanslı çıkarız. Bir teklif ederiz, kabul edilirse ne âlâ etmezlerse savaşa devam ederiz. Devletler müracaatımızı geri çevirecek olursa da bir ders vermiş oluruz. Zira savaşa devamdan başka çare kalmaz. Bunu yapmayacak olursak devletlere karşı da mesul oluruz. Karşı tekliflerde bulunurlar da işimize gelirse aynen veya biraz değişiklik yaparak kabul ederiz. Müzakere kapısı açılmış olur. Anlaşıldığına göre devletler, müracaat vuku bulmadan teklifte bulunmayacaklar. Denizler kapail, Boğaza tecavüz ihtimali de var. Anadolu'dan Rumeliye'de asker geçiremeyiz. Bu halde Rusların baskılarına da maruz kalacağız. Binaileyh bu teklifi elçilerimiz vasıtasıyla etmekte katiyen bir mahzur tasavvur edemiyorum. Bilakis faydası vardır. Bunda siyasi bir hezimet de yoktur. Şimdi elimizde ne millete ne de devletlere karşı bir sened yoktur.⁴⁷⁸

Sadrazam Said Paşa 15 Temmuz 1912'de meclis kürsüsünde ise şu sözlere yer vermiştir; “Babiâli'yi tavizle barışa zorlamak için İtalya'nın Rodos ve civarındaki adaları alışını, Beyrud ve diğer Akdeniz limanlarını bombalıyışını, Çanakkale Boğazı'nın ablukasına ekonomik sebeplerle Avrupa'nın müdahalesini kaydettikten sonra sözlerine şöyle devam eder:

“Savaş ebedi olamaz. Barışa dönülmesi zorunludur. Bundan şu anlamı çıkarmayın ki hemen barış istiyorum. Çünkü dağılan mecliste buna yakın bir fikir açıklayınca, savaş değil barış yanlısınız deyince, birtakım yayınlar ve itirazlar vuku buldu. Öyle değil. Barış her savaşın şanındandır. O anlamda söylüyorum. Öneriler geldi, hilafetin hukuku kalsın, İtalya tazminat versin dediler. Hilafetin yetkileri tartışılmaz. Bosna-Hersek sistemi olmaz. Asıl istediğimiz Devlet-i Osmaniye'nin saltanat hakkının tamamen ve fiilen kabulüdür. Zira para ile mülk satılmaz. Arnavutluk işinde Osmanlı Devleti ölüme mahkûm sözü kullanılıyor. Telgraf yollatıyorlar. Aksine Osmanlı Devleti'nde yaşam gücü vardır. Bünyesi hâlâ sağlamdır. Yapısı sağlamdır. Eğer tabiatına biraz bozukluk geldiyse o da başka kişilerin kötülükleri ürünüdür. Bunda birkaç aylık kabinenin hiçbir dahli yoktur. İtalya'nın isteklerini anayasal hukuk ve çıkarlarımızla bağdaştırarak bir sağlıklı barış akdi kabil olacaktır. Bu gayelere varmak güvene dayanır. Bu hükümete güvenini onaylarsanız.”

Hariciye Nazırı Asım Bey ise şu düşüncelerini eklemiştir;

⁴⁷⁸ Kurtcephe, a.g.e., s. 185.

“Savaşı devam ettirීමimiz kan dökmeekten zevk aldığımızdan değil, yaşamak istediğimizden ve bize galip gelemeyen düşmanımızın barış için ileri sürdüğü koşulların kabule şayan olmamasındandır. Ne vakit barış esasları kabul edebileceğimiz bir şekil alırsa bunu tetkik etmekten çekinmeyeceğiz. Osmanlı Devleti’nin dış ilişkileri on ay öncesine göre kat kat iyidir. Ve daha da gelişecektir. Elverir ki Osmanlılar, düşman karşısında bulunduklarını unutmasınlar, şahsi ihtiraslara kapılmasınlar. Düşmanın yıkamadığını, şu muazzam, şu kutsal Osmanlılığı kendi elleriyle parçalamasınlar.” Meclis gündeminde ise İtalya ile sulh yapılmasına karşı düşünceler bu şekildedir.⁴⁷⁹

18 Haziran 1912’de Rusya, Fransa ve İngiltere’nin; İstanbul ve Roma elçileri Türkiye ve İtalya’nın hariciye nazırlarıyla görüşüp arabuluculuk etkiliflerinde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda da Osmanlı Hükümeti ile İtalya arasında bir mütareke yapılması hususunda ön görüşmelere girişildi. Lozan’da iki devlet 12 Temmuz 1912’de savaşa son vermek için, resmi olmayan görüşmelere başlamıştır. Görüşmeler başladığında Sait Paşa kabinesi iktidardaydı. Osmanlı Devleti adına Şurâ-yı Devlet Reisi Sait Halim Paşa ile İtalyan temsilcileri G. Volpi ve Guido Fusinato, Lozan’da buluşup görüşmelere başlamışlardır. Sait Halim Paşa, Trablusgarp’ın özgürlüğü İtalyanlar ise, İtalya’ya katılması üzerine konuştular. 19 Temmuz’da İtalyan delegeleri Sait Halim Paşa’ya Rodos ve Oniki Ada konusunda şu tekliflerde bulundular; Adaların İtalyan hakimiyetine bırakılarak terk edilmesi, Muhtariyet verilmesi, Yerli halka birtakım garantiler tanımak suretiyle Türkiye’ye iadesi.⁴⁸⁰

Sait Halim Paşa, *“Bana göre, bir adalar meselesi mevcut değildir. Siz harp işgali adıyla muvakkaten işgal ettiniz. Harp bittiğinde bırakacaksınız ve oralar bizim kâti hakimiyetimize girecek.”* Şeklinde sert ve net bir cevap vermiştir. Rodos ve Oniki Ada’nın işgali meselesi Yunanistan ve Avrupa’yı meşgul eden önemli bir konu halindeyken Sait Halim Paşa’nın bu cevabından anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti tarafından hafife alınan bir mesele olduğu görülmektedir.⁴⁸¹

17 Temmuz’da Sadrazam Said Paşa olaylı bir şekilde sadrazamlık makamından çekilerek yerine 21 Temmuz 1912’de Ayan Reisi Gazi Ahmet Muhtar Paşa getirilmiştir. Böylece yeni bir kabine kurulmuştur. Ancak bu yeni kabine genel olarak İttihat ve Terakki’ye karşı olan kimseler tarafından oluşmaktadır. Yeni Sadrazam Gazi

⁴⁷⁹ Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 210.

⁴⁸⁰ Şıvgın, *a.g.e.*, s. 132.

⁴⁸¹ Şıvgın, *a.g.e.*, s. 133.

Ahmet Muhtar Paşa Trablusgarp Savaşı hakkında “*Hak ve onurumuza uygun barış temelleri buluncaya kadar uğradığımız saldırıya karşı koyup yurdumuzu korumaya devam edeceğiz.*” demiştir. İttihat ve Terakki’ye karşı, 3.5 yıllık yönetimi sürecinde gelişen olaylardan dolayı büyük bir kitle muhalefet haline gelmiştir. Hatta ülkeyi istibdat dönemine geri döndürdüğünü söyleyenler de olmuştur. Bu düşüncede olan kişiler için yeni kabinenin memleketi sulh ve selamete götüreceğine inanmışlardır.⁴⁸²

Avrupa devletlerinin aracılığıyla yapılan sulh görüşmeleriyle her iki devletin de isteklerinin orta yolu bulunmaya çalışıldığı esnada bu görüşmelere Osmanlı toplumundan tepkilerin geldiği görülmektedir. Sadaret makamına yazılan 31 Temmuz 1912 tarihli protesto içerikli telgraf gönderilmiştir. İtalya ile sulh yapılacağına dair duyulan söylentiler üzerine bunun doğruluğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. İtalya ile anlaşma görüşmelerinin yapılması protesto edilmektedir. Telgraftan anlaşıldığı üzere İtalya ile bir sulh yapılmasına tepki gösterilmiştir. Gazetelerde yazan sulh söylentileri üzerine Hariciye Nazırı’na arz edildiği bildirilmektedir. Afrikadaki mücahid askerlerin, İslam dünyasının İtalya ile yapılacak bir sulhe rıza göstermediği ifade edilmiştir. Ancak vükela ve Meclis-i Mebusan tarafından alınan kararlar doğrultusunda kazanılan kanuni haklarla harb hukukuna göre fiilen bahsi geçen toprakların Osmanlı yönetiminde kalması gerektiği savunulmaktadır. Katiyen bir karış toprağın verilmemesi istenmektedir. Bu söylentilerin bütün İslam aleminde hiddet uyandırdığı belirtilmiştir. Sulh kararının red ve protesto edilmiştir.⁴⁸³

İtalya ve Osmanlı arasında barış görüşmelerinin yapıldığı bu esnalarda İtalya’nın bir yandan da bombardıman faaliyetlerine devam ettiği basına yansıyan bilgiler arasındadır. Kastamonu Gazetesi’nin ajans haberlerinde İtalya’nın saldırılarına devam ettiği şöyle aktarılmaktadır:

15 gündür mütemadiyen İtalyan karargâhı mücahitlerimizin topa tutulduklarını, düşman barınaklarının pek çoğu yakıldığını ilan-ı muharebe devamede olduğunu Derne’den bildiriliyor. Ağustosun ikisinde düşman Trablus ordugahımıza hücum etmiş ise de mücahidimizin şiddetinden ric’at etmiştir. Düşman züvvar bahçelerine kadar takip edilmiş, 4 şehidimiz, 18 mecrhumuz vardır. Düşmanın telafatı yüzü mütecavizdir. Sulh şaiyanından Arab rüesası muharebenin kendilerince devamına, iktizasında muhtariyet ilanına karar verdikleri, kumandanlıkları,

⁴⁸² Şıvgın, a.g.e., s.133.

⁴⁸³ ATASE, 25-105- 28.

zabitanımızın Arablarla kalmaya ta'ahhüd edildikleri Trablus'dan Paris'e bildiriliyor.⁴⁸⁴

Homs ve Mısırata cephesi komutanı Halil Kut Paşa'nın anılarında ise barış görüşmelerine rağmen yapılan savaş şöyle anlatılmaktadır:

“Barış görüşmeleri haberinin gelmesi üzerine kendimizi güçlü göstermek için yaptığımız Lebde (Lebda) taaruzundan 2000 zaiyat verildi. 2000 kişinin zaiyatı beni çok üzdü. Bu sıralarda Trablus ilçelerinden Sirte Belediye Reisinden şu telgraftı aldım: ‘Lebda’dan yapılan taarruzda 2000’e yakın zaiyat verilmiş olmasının kalbimizi rencide ettiğini öğrendik. Her birini yüzer fişekle hazırladığımız 2000 mücahid yarın yola çıkarılacaktır. Bunların yerini doldurmak üzere bir hafta sonra tekrar 1000 mücahit gönderilecektir. Sıhhat ve muvaffakiyetinizi temenni ederiz. Takdir Allah’ındır.’ 30 yaşımı sürüyordum genç ve metanetli bir insandım. Ama bu telgraftı alınca kendimi tutamadım. Evet takdir Allah’ındı. Ama Trablusgarp’ta dövüşen Türklerle Trablus Arapları da başka türlü insanlardı. Ve Trablus harbinde bu insanlar Allah’ın dahi hayran olacağı mucizeler yarattılar.”⁴⁸⁵

Gazete ve anılardan edinilen bilgilere göre İtalya ve Osmanlı ordusu arasında şiddetli çarpışmaların devam ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca barış görüşmeleri hakkında ise Arap reislerinin savaşı devam ettireceği ve kendilerince özerklik ilan ettikleri ifade edilmektedir. Bölgede görevde olan Osmanlı zabitanlarının ise Arap askerleriyle birlikte kalarak burada mücadeleye devam edeceklerinin teminatı verilmektedir. 15 Ağustos 1912 tarihli Dicle Gazetesi’nde ise “Şeyh Senusi Hazretleri’nin Teessüfü” adlı başlıkla sulh görüşmelerine verdiği tepkiler yansıtılmıştır:

“Jön Türk Gazetesi’nin beyanına nazaran Şeyh Senusi Hazretleri sadrazam Muhtar Paşa’ya bir telgrafname keşide ederek Arnavudluk isyanı ve buhran dahili dolayısıyla beyan-ı teessüf etmiştir. Müşarüleyh diyor ki: Kabinenin tebdili, harbin devamı, hükümet-i Osmaniye’nin Trablus üzerindeki hukuk hükümdariyesinin muhafazası için te’sir etmemelidir. Telgraf şu suretle hitam buluyor: Keyfiyet-i sulh herhangi kötü aktaran ederse etsin Trablus kıtasındaki Arablar ile umum-ı Osmanlıların münafına zerre kadar mugayir olduğu takdirde katiyen kabul edilmeyecektir.”⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1957, 26 Ağustos 1912.

⁴⁸⁵ Karaköse, a.g.e., s. 71.

⁴⁸⁶ Dicle Gazetesi, nr.:66, 15 Ağustos 1912.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gazetesi olan Tanin Gazetesi'nde İsmail Hakkı Babanzade İtalya ile barış yapılması aleyhinde bulunuyor ve bunun gerekçesini de şöyle açıklamaktadır: *“Sulh ve sukûn aşkına yapacağımız antlaşma en büyük sükunetsizliği doğurur. Asıl gaileden kaçılırken yeni gailer, harpler ortaya çıkar, diğer harplerle uğraşmak zorunda kalırız. İtalya Harbi'nin yarattığı sıkıntı malumdur. Fakat sulh bizim ülkemizde ihtirasları olan devletlerin cürretlerini arttırır.”* diyordu. 17 Ağustos 1912'de İtalyanlar, Türkiye kendi topraklarını kabul etmeyecek olursa, Osmanlı Devleti'nin başka taraflarına saldıracaklarını, artık Avrupa devletlerinin menfaatlerine aldırış etmeyeceklerini söylediler. Osmanlılar ise, bunun Paris ve Berlin antlaşmalarındaki Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması maddelerine aykırı olduğunu ve bu konuda Avrupa devletlerine başvurabileceğini bildirdi. İtalya ise bu duruma şiddetle karşı çıkmıştır.⁴⁸⁷

Ağustos ayında hem yabancı basın hem de Osmanlı basını sürekli olarak sulh konusundan bahsetmiştir. 26 Ağustos 1912 tarihli telgraf haberinde geçen bilgiler şöyledir, İtalya'nın tayyarelerini Osmanlı askerlerinin denize düşürdüğü ifade edilmektedir. Aynı tarihli haberde sulh hakkında ise;

“İtalya vükelası ehemmiyetli bir ictima' ile Avusturya başvekilinin teklifini ve sulh şartlarını müzakere edecektir. İtalya'nın harb bitmeden karar vermeyeceğini yazıyor. İtalya'nın Trablus'da hücumatı tastik ediliyorsa Türkiye'nin izzet-i nefsi gözetileceği Romanya'dan Matin Gazetesi'ne yazılmıştır.” Osmanlı Devleti'nin merkezden uzak bölgelerinde dahi İtalya ile yapılan savaş görüşmeleri üzerine birtakım söylentiler üzerinden yorumlar yapıldığı görülmektedir. Yabancı gazetelerden aktarılan bilgiler nezninde Osmanlı Devleti'nin onurunun ve şerefının korunarak karar alınacağı umulmaktadır.⁴⁸⁸ Dicle Gazetesi'nde de yapılan sulh müzakerelerine tepkilerin tüm şiddetiyle yansıtıldığı görülmektedir. Sulh aleyhinde mücahidler matbuaat yazıhanelerine telgraflar çektiği yine yerel basına yansıyan bilgiler arasındadır.⁴⁸⁹

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Caux'daki temsilcilerine; İtalyanları ancak ele geçirebildikleri yerlerde fiilen değil, ancak hukuken bir egemenlik verilebileceğini,

⁴⁸⁷ Şıvgın, a.g.e., s. 136.

⁴⁸⁸ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1957, 26 Ağustos 1912.

⁴⁸⁹ Dicle Gazetesi, nr.: 70, 19 Eylül 1912.

İtalyanların eline geçmemiş yerlerde ise, hukuki ve fiilin bir egemenliğin Türklerde kalacağını savulmasını söylemiştir. Ve şu tekliflerde bulunulmuştur:

İtalya'nın ele geçirmemiş olduğu yerler, Türkiye'de kalacak ve Derne ile Sollum limanı arasındaki kıyı onlara (İtalyanlara) verilebilecek,

Trablus İtalya'ya verilecek, Bingazi Osmanlı Devleti'nde kalacak,

Bütün Trablusgarp Vilayeti ile Bingazi Müstakil Sancağı Osmanlı egemenliği altında özgür olsun ve İtalya'nın iktisadi menfaatleri temin edilsin.

Osmanlı Devleti'nin bu tekliflerine İtalya, ilhak emirnamesinden söz edilmediği için red cevabını vermiştir.⁴⁹⁰ İtalya eski isteklerine yeni talepler ekleyerek şartlarını yeniden Osmanlı Hükümeti'ne bildirmiştir:

Asir'de ayaklanmış olan Seyid İdris'in korunması,

Osmanlı ülkesinden tard edilmiş olan İtalyanlara tazminat verilmesi ve harp esirleri için yapılan masrafların karşılanması. (30 Ağustos 1912 toplantısında bu isteklerinden vazgeçtiler.)

İtalya'nın kapitülasyon ve onlarla ilgili meseleler için Avusturya'nın 26 Şubat 1909 anlaşmasıyla kabul ettiklerinin benzerini İtalya için kabul etmek. Şartları ileri sürülmüştür.

Kastamonu Gazetesi'nin haberlerine göre, İtalya'nın bir an önce savaşı sonlandırma çabaları devam ederken cephede Trablusgarp'taki askeri faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. Ancak tüm çabalarına rağmen cephede etkili bir başarı elde edemediğini basına yansıyan haberlere nazaran ifade etmek mümkündür. Kastamonu Gazetesi'nde İtalya'nın 14 saat süren şiddetli saldırılarına rağmen ilerleyemediğini ve Osmanlı orsunun güçlü direnişi sonucunda geri çekilmek zorunda kaldığı ifade edilmiştir. İtalyan askerleri birçok savaş eşyasını ve silahlarını bırakarak geri çekilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı ordusunda 10 şehid ve 6 yaralı olmasına karşın İtalyan ordusunun ise çok fazla kaybının olduğu belirtilmektedir.⁴⁹¹ İtalya'nın Trablusgarp cephesindeki hezimetini ve başarısızlığı Osmanlı Devleti'nin yerel basınında bu bilgilerle aktarılmıştır.

⁴⁹⁰ Şıvgın, *a.g.e.*, s. 137.

⁴⁹¹ Kastamonu Gazetesi, nr.:1908, 2 Eylül 1912.

Türk ve İtalyan delegeler 3 Eylül 1912'de Caux'dan Ouchy'e geçmişlerdir. Müzakerelere burada devam edilmiştir. İtalya barışın bir an önce bitmesini istiyordu. Hatta 15 Eylül 1912 toplantısını barış bir an önce yapılmazsa terk edeceğini bildirmiştir. Almanya'da savaşın bir an önce nihayetlenmesi için Osmanlı Devleti'ne telkinlerde bulunmuştur. Almanya'nın barışı istemesinin sebebi İtalya ile Avusturya arasındaki düşmanlıktır. Almanya savaş nedeniyle bu düşmanlığın uzamasından korkuyordu. Ayrıca savaşın bir an önce bitmesi Osmanlı menfaatleri içinde faydalıdır. Çünkü her an Balkan savaşları patlak verme ihtimali vardı.⁴⁹²

Osmanlı-İtalya sulh haberi hem Osmanlı tebaası üzerinde hemde Kuzey Afrika ve farklı bölgelerdeki müslümanlar üzerinde büyük üzüntülere sebep olmuştur. Trablusgarp'ın ilhakı haberi Mısır Müslümanları ve Araplar üzerindeki etkisi 21 Eylül tarihli telgrafta şöyle anlatılmaktadır:

*Trablusgarp, hükümet-i seniyye ile İtalya hükümetinin musalehe akd olunmak üzere olduğu haberi Mısır ahalisi ile umum Araplar üzerinde akim bir yeis vahşeti mucib olmuştur. İtalya'nın tahammül edemeyeceği bu Devlet-i Âliye canibinden bize tahmil olunmamasını kemal-i agah ile istirham ediyoruz. İslamiyet'in vekilleri ayıracağı der-kâr olan böyle bir musalaha ile İtalya'yı nail-i amel etmek devlet ve bilhassa millet-i İslamiye için taarruzu nâ-kâbil bir felakete tabii edeceğinden ve bunun neticesi dahi vahim olacağını arz eyleriz ferman.*⁴⁹³

Görüldüğü üzere imzalanacak olan barış antlaşmasına duyuları üzüntü ve korkularını dile getiren Mısırlılar, bir antlaşma olursa buna tahammül edemeyeceklerini bildirmektedir.

23 Eylül 1912 tarihli bir belgede ise İtalyanların korumasız olan mevkilere defalarca attığı bombardıman sebebiyle Avrupalı devletler nezdinde yapılan protestolardan bir sonuç alınamadığı belirtilmiştir. Lahey kararlarına da aykırı olan bu hareketin önlenmesi istenmektedir.⁴⁹⁴ Öte yandan İtalya'nın Derne tarafından da askerî harekâtlarda bulunduğu ancak başarılı olamadığı 19 Eylül 1912 tarihli Dicle Gazetesi'nden bildirilmektedir. Ayrıca İtalya ve Osmanlı devletleri arasında yapılan antlaşmalar gereğince sivil takaslarının da yapılacağı verilen bilgiler arasındadır.⁴⁹⁵

⁴⁹² Şıvgın, a.g.e., s. 140.

⁴⁹³ BOA., HR.TO., 597/55.

⁴⁹⁴ BOA., BEO, 4087/306466.

⁴⁹⁵ "İtalyanların Derne'de mevkileri vahim olduğunu mütemadiyen şehri döğen Osmanlı obüslerinden kurulmak için Cezeral Harcu(?) harekâtı ihzarında bulunduğunu Derne'ye mühimme-yi kuvve-yi

24 Eylül 1912 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde ise hem bir yandan sulh haberlerine dair bilgiler veriliyor hem de öte yandan İtalya'nın antlaşma masasında dahi Osmanlı mevkilerine saldırmasının sonucunu bildirmektedir. Öyle ki; R.10 Eylül 1328 tarihli telgraf haberinde:

Hıdiv, Lozan'da iş bu muvasalat. Türk- İtalyan sulh murahhassalarının otellerine nazil olmuştur.

R. 11 Eylül 1328: Eylül'ün dokuzunda Trablus'da bir muharebe olarak Osmanlıların azim-i metanet gösterdikleri, Arabların dümdarnede 1500 Osmanlı askeri bulunduğu, İtalyanlardan 75 maktül olduğu Roma'dan bildiriliyor.

Eylül'ün yedimci günü düşman Trablus'da ordugahımıza iki koldan hücum 12 saat muharebe, birinci kol 600, ikincisi 500 telafatıyla ric'at 250 tüfenk sanduk, cebehane iğtinam-ı külliye mecruh. Mücahidlerimizden 100 şehid, 350 mecruh. İntihabat müfettişleri ve muaveneleri ekseriyesi kariben mahallerine hareket. ”⁴⁹⁶

Yukarıda verilen haberlerde görüldüğü üzere R. 10 Eylül tarihli telgraf haberinde İtalya'nın Lozanda sulh edildiğine dair gönderdiği vekillerinin otellere geldiği bildirilmiştir. R. 11 Eylül'de ise İtalyan saldırıları karşısında Osmanlı askerlerinin metanetli oldukları, Arap askerlerinin ise geride tutularak muhafaza edildiği ve hem İtalyan hem de Osmanlı askerlerinin yaralı-ölü sayıları bildirilmektedir. R. 15 Eylül tarihli telgraf haberinde ise yine sulh haberlerine dair bilgi verildiği görülmektedir.

4.2.2.Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika Topraklarına Vedası

Sulh görüşmeleri ekim ayında yoğunluk kazanarak devam etmiştir. Savaş tarafları olan İtalya ve Osmanlı gündemi kadar büyük devletlerin gündemini meşgul eden Trablusgarp Savaşı ve barış süreci ekim ayına girilmesiyle birlikte bir netlik kazanma sürecine de girmiş olmaktadır. Hem Avrupa basını hem de İtalya- Osmanlı basını tüm gelişmeleri yakından takip etmektedir. 7 Ekim 1912 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde Osmanlı basınında da barışın yakın zamanda olacağı ve askerlerin bu nedenle yavaş yavaş toplanmaya başladıklarına dair bilgiler verilmektedir.⁴⁹⁷ 1912 yılının 12 Ekim günü Hams kuvvetleri kumandanından Halil Kut Paşa'ya gönderilen

imdaye geldiğini bir hayli asakir zenciye vapurlara bindirildiğini ajans havasından naklen Osmanlı ajansı yazıyor. “Mübadele”, Sivil esirlerimizle bizdeki sivil İtalyan esirlerinin mübadelesi tarafınca tekrar etmiştir.” Dicle Gazetesi, nr.:70, 19 Eylül 1912.

⁴⁹⁶ Kastamonu Gazetesi, nr.:1962, 24 Eylül 1912.

⁴⁹⁷ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1923, 7 Ekim 1912.

mektupta da “iki hükümet arasında barış takarrür etmiştir. Mühim meseleleleri görüşmek üzere bir zabitan heyeti, tarafımızdan gönderilecektir. Sizin atyın edeceğiniz murahhas heyeti ile ne zaman ve nerede tehlikesizce buluşabilirler?” Şeklinde bir barış duyurusu yapılmakla beraber görüşme talep edilmektedir.⁴⁹⁸

14 Ekim 1912 tarihli ajans haberlerinde ise İtalya ile yapılan sulh müzakeresinin yarıda kesildiği bilgileri yalanlanarak sulh antlaşmasının yine çok yakında gerçekleştirileceği ifade edilmektedir.⁴⁹⁹

Devletler arası müzakerelerin uzaması ve 8 Ekim’de Karadağ’ın Osmanlı Hükümeti ile diplomatik münasebetlerini kesmesi üzerine, İtalyanlar Ouchy’deki Türk murahhasalarına bir ültimatom vererek, telif edilen şartlar dahilinde anlaşmanın imzalanmasını istediler. Diğer bir yadnan Osmanlı Devleti antlaşmayı imzalamazsa, İtalya başka yerlere saldıracağı konusunda yine tehdikâr konuşmuştur. Bu durumda Osmanlı Devleti, Balkanlar’daki vaziyetin gittikçe kötüleşmesi üzerine İtalyan tekliflerini kabul etmek zorunda kaldı.⁵⁰⁰

Aylarca yapılan müzakerelerin neticesinde nihayet 15- 18 Ekim 1912 tarihinde iki taraf delegeleri Ouchy’de gizli bir antlaşma ile anlaşmanın eklerini teşkil eden barış antlaşması ve üç protokol imzalandı. 15 Ekim’de ise 9 maddelik gizli antlaşma imzalandı. Bu antlaşma, Trablusgarp’a tayin edilecek kadı vs hakkındadır. Anlaşmayı Osmanlı Padişahı’nın temsilcisi ile naipler tayin edilmeden İtalya’nın onaylaması ve Osmanlı Padişahın Trablusgarp ve Bingazi’ye muhtariyet verdiğini açıklayan bir fermanı 3 gün içerisinde yayınlaması gerekiyordu. İtalyan Kralı ise, fermanın yayımlanmasından sonra en geç 3 gün sonra Trablusgarp ve Bingazi’de genel af ilan edecek, din işlerinde özgürlük tanıyacak, padişahın halife olması dolayısıyla Trablusgarp’ta bir temsilcisi (Naib-i Sultan) bulunacaktır. Vakıflara saygı gösterilecek ve naiblerin aylıkları mahalli vergilerle ödenecekti. Naib-i sultanın yerel işler için hiçbir yetkisi yoktur. Ve seçilmeden önce İtalyanlarca onaylanması gerekecektir. Yine bu iradeden üç gün sonra padişah iradesi yayımlanacak ve adalar halkına bazı haklar

⁴⁹⁸ M. Taylan Sorgun, *Halil Paşa İttihat ve Terakki’den Cumhuriyet’e Bitmeyen Savaş- Kütülamere Halil Paşa’nın Anıları-*, İstanbul: Yaylacılık Matbaası, 1972, s. 115.

⁴⁹⁹ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1924, 14 Ekim 1912.

⁵⁰⁰ Şıvgın, a.g.e., s. 142.

ve umumi af ilan edilecekti. 9 maddelik bu belgeden sonra açık antlaşma da hemen akabinde imzalanacağı belirtilmiştir.⁵⁰¹

Gizli yapılan bu anlaşma metninden sonra gerekli yerlere telgraflar çekilerek savaşın durdurulmasının istendiği görülmektedir. Örneğin, 17 Ekim 1912 tarihinde sadaret makamından Harbiye Nezareti'ne çekilen telgrafname ile harbe son verilmesi istendiği görülmektedir.

*“17 Ekim 1912 Harbiye Nezaretine Trablusgarp ve Bingazi'deki komutanlarımıza harbe son verilmesi hususunda tebligat icrası hakkında Meclisi Vükelaca düzenlenen ve takdim olunan layiha Padişah tarafından imzalanıp onaylanarak sureti Ek'te gönderilmiş ve Dışişleri Bakanlığı'na bilgi verilmiştir. Gereğinin yapılması rica olunur. Sadrazam”*⁵⁰²

18 Ekim 1912'de ise, tarihe Uşi (Ouchy) Antlaşması olarak geçecek olan 11 maddelik bu antlaşma ile Trablusgarp Savaşı sonlandırılmıştır. 11 maddelik Uşi Antlaşması metni şu maddeleri içermektedir.⁵⁰³

İtalya ile Uşi Barış Antlaşması (20 Zilkade 1330-18 Ekim 1912)

Zat-ı hazret-i padişahi ile haşmetlü İtalya Kralı Hazretleri memleketeyn arasında mevcut olan hâl-i harbe nihayet vermek arzusile aynı derecede mütehassis olduklarından taraf-ı eşref-i hazret-i padişahiden : Hükümet-i Osmanîyenin fevkalâde murahhas ve orta elçisi olup birinci rütbeden nişan-ı âli-i Osmanîyi hâmil bulunan Mehmet Nabi Beyefendi Hazretleri ile hükümet-i Osmanîyenin fevka lâde ve murahhas orta elçisi olup ikinci rütbeden mecidi nişan-ı zîşanı ve üçüncü rütbeden nişan-ı âli-i Osmanîyi hamil bulunan Rumbeyoğlu Fahrettin Bey ve Haşmetlü İtalya Kralı Hazretleri tarafından : Parlamento âzasından olup "Kuron ditali" nişanının birinci ve "Sen Moris e Lazar" nişanının ikinci rütbelerine hamil bulunan Mösyö Pietro Bertolini ile parlamento âzasından olup "Kon seye Deta" unvanını haiz ve "Kuron ditali" nişanının birinci, "Sen Moris e Lazar" nişanının ikinci rütbelerini hamil bulunan Mösyö Gido Füzinato ve "Sen Moris e Lazar" ve "Kuron ditali" nişanlarının komandör rütbesini hamil bulunan Mösyö Cozepe Volpi murahhas tayin olunmuşlardır ve murahhasan-ı müşarünileyhin yolunda ve muntazam görünen ruhsatnamelerini badet teati mevadd-ı âtiyeyi kararlaştırmışlardır :

⁵⁰¹ Şıvgın, a.g.e., s. 142.

⁵⁰² Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 212.

⁵⁰³ Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri- Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları, Cilt I., Ankara: 19153.

Madde 1: Hükümeteyn iş bu muahedeye vaz-ı imza edilmesine müteakip derhal ve aynı zamanda kat-ı muhasamat için tedabir-i lâzıma tevessül etmeği taahhüt ederler. Tedabir-i mezkûrenin temin-i icrası için mahallerine suret-i mahsusada komiserler izam olunacaktır.

Madde 2: İşbu muahedenin imzası akabinde hükümeteynden her biri yani Hükümet-i Osmaniye Trablusgarp ile Bingazi'den ve İtalya Hükümeti Adalar Denizi'nde taht-ı işgalinde bulunan adalardan kendi zabıt ve askerleri ile memurin-i mülkiyelerinin celpleri zımında emir vermeği taahhüt eder. İtalya zabitan ve asakir-i ile memurin-i mülkiyesi taraflarından cezair-i mezkûrenin fiilen tahliyesi Osmanlı zabitan ve asakir-i ile memurin-i mülkiyesi taraflarından Trablusgarp ile Bingazi'nin tahliyesini müteakip vukuu bulacaktır.

Madde 3: Esra-i harbiye ile rehinelere müddet-i kalile-i mümkün zarfında mübadele edilecektir.

Madde 4: Muhasamata iştirak etmiş veya muhasamat dolayısıyla dai-i mesuliyet harekâta tasaddi etmekle maznun bulunmuş olan Trablusgarp ve Bingazi ahalisi haklarında Hükümet-i Kraliye ve aynı halde bulunan Adalardenizi'nde kâin ve hâkîmiyet-i Osmaniye'ye tabi cezair ahalisi haklarında Hükümet-i Osmaniye tam manasile bir af-fi umumî ilânını taahhüt ederler. Cerayim-i âdiye işbu af-fi umumiyeye dahil değildir. Binaenaleyh hangi sınıf veya mevkide bulunursa bulunsun hiçbir şahıs esna-yı muhasamatta icra ettiği ef'al-i siyasiye ve askeriyeden yahut izhar eylediği efkârdan dolayı şahsı veya emvali veyahut hukukundan istifadesi itibarile takip veya tâzip edilemeyecektir. Bundan dolayı mevkuf veya menfi bulunan eşhasın derhal sebilleri tahliye kılınacaktır.

Madde 5: İlân-ı harpten evvel tarafeyn-i âkideyn beyninde münakit veya mer'î bulunan bilcümle muahedat ve mukavelât ile her türlü taahhüdât derhal tekrar kesb-i mer'iyet eyleyecek ve iki hükümet ile tebaaları beyninde muhasamattan evvel mevcut olan aynı vaziyet tekrar tesis ve iade kılınacaktır.

Madde 6: Hükümet-i Seniye düvel-i saire ile ticaret muahedelerini tecdid ettiği zaman İtalya Hükümeti Devlet-i Osmaniye ile Avrupa hukuk-u umumiyesi üzerine müessir bir ticaret muahedesini akdetmeye yani Hükümet-i Seniye bütün istiklal-i iktisadisini ve ticaret ve gümrük işlerinde uhd-ı atika ile bağlı olmaksızın sair Avrupa devletleri gibi hareket etmek hakkını bırakmaya muvaffakat eder. Şurası malum olmak iktiza eder ki, muahede-i mezkûre düvel-i saire ile aynı esas üzerinde Bâbîâlî canibinden münakit ticaret muahedeleri mevki-i file konulduğu zaman mer'î olacaktır. Bundnabaşka İtalya Hükümeti, Türkiye'de kıymet üzerinden alınan %11 gümrük vergisinin 15'ine iblağı yeni inhisarlar vaziyete hayut petrol, sigara kâğıdı, kibrit, alkol, oyun kâğıdı, istihlak üzerine yeni zam itiasını aynı muamelenin memalik-i saire ithalatına da aynı zamanda bila istisna tatbiki şartıyla muvaffakat ederler. Bu

inhisarlar idaresi taht-ı inhisara alınan mevadın senevi miktarı ithalatı nispetinde İtalyan mahsulatı iştirade etmek mecburiyetindedir. İnhisar-i mevadın teslimi için teklif edilecek fiyat hin-i iştirade piyasanın haline tevafuk edecek ve mevad- ı mezkuranın cinsi ile ilan-ı harpten evvelki üç sene zarfında fiyatın vasıtası nazar-ı dikkate alınacaktır. Bundan başka şurası da mukarrerdir ki şayet Devlet-i Aliye salifüzzikir beş madde üzerine yeni inhisarlar vazedecek yerde bunlara istihlâk rüsum-ı munzamesi tarhına karar verecek olursa işbu rüsum-ı munzame memâlik-i Osmaniye ile diğer bilcümle memâlikin mahsulat-ı mümasilesine dahi aynı derecede tarh kılınacaktır.

Madde 7: İtalya Hükümeti memâlik-i şahanede postahaneleri mevcut olan düvel-i saire bunları lağvettikleri zaman kendisi dahi memâlik-i Osmaniye'deki İtalya postahanelerini lağvetmeği taahhüt eyler.

Madde 8: Bâbîâli memâlik-i Osmaniye 'de uhud-ı atika usulüne hitam vermek ve yerine hukuk-ı düvel usulünü vaz eylemek maksadıyla alâkadar olan düvel-i muazzama ile bir Avrupa konferansında veyahut suver-i aharla müzakerat icrası fikir ve niyetinde bulunduğundan İtalya Hükümeti Bâbîâli'nin amaliindeki isabeti teslim ederek bu babda kendisine müzaheratname ve samimiyesini ibraz edeceğini şimdiden beyan eyler.

Madde 9: Hükümet-i Osmaniye kendi devair ve idarelerinde müstahdem olup muhasamatın hin-i ilâmında terhise mecbur olmuş olduğu İtalya tebeası tarafından kendisine ifa edilmiş olan hidemat-ı hasene ve sadıkaneden mütehasıl hoşnudisini izhar etmek istediği cihetle anları terk etmiş oldukları mevkilere iadeye hazır bulunduğunu beyan eyler. Bunlara hizmetten hariç kalmış oldukları aylar için mazuliyet maaşı ita olunacak ve hizmetin şu suretle inkıtaa düçar olması keyfiyeti bu memurlar meyanında tekaüt maaşına kesb-i istihkak etmiş olanlarca bir gûna zararı mucip olmayacaktır. Bundan maada Hükümet-i Osmaniye kendisile münasebatta bulunan (Düyun-ı umumiye, şimendifer kumpanyaları, bankalar ve saire gibi) müessesatın dahi kendi hizmetlerinde bulunmuş olan ve aynı halde bulunan İtalya tebaasına karşı bu suretle hareket etmeleri zımnında müessesat-ı mezkûre nezdinde icra-yı vesatet etmeği taahhüt eyler.

Madde 10: İtalya Hükümeti ilân-ı harpten evvelki üç seneden her biri zarfında Trablusgarp ile Bingazi varidatından Düyun-ı umumiyeye tahsis edilmiş olan mebalığın miktar-ı vasatisine muadil bir meblâğı Hükümet-i Osmaniye hesabına olarak her sene Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye veznesine tediye etmeği taahhüt eyler. Salifüzzikir taksit-i senevinin miktarı biri İtalya Hükümet-i tarafından ve diğeri Hükümet-i Osmaniye canibinden tayin olunacak olan iki komiser tarafından bil-ittifak tayin kılınacaktır, ihtilâf zuhuru takdirinde karar-ı vaki salifülbeyan komiserlerden ve tarafeyn arasında bil-ittifak tayin olunacak olan bir hakem alelhakemden mürekkep

bir heyet-i hakemiyeye havale edilecektir. Şayet bu hususta bir itilâf hasıl olmazsa tarafeynden her biri devletlerden birini irae edecek ve hakem alelhakemin emr-i intihabı bu suretle irade olunan devletler canibinden müttefikan icra kılınacaktır. Gerek Hükûmet-i Kraliye ve gerek Hükûmet-i Osmaniye vasatatile Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye idaresi marüzzikir taksit-i senevi yerine yüzde dört faizle resülmale tahvil olunacak bir meblâğ-ı muadil itasını talep etmek salâhiyetini haiz olacaklardır. Fıkra-i salife hakkında hükûmet-i kraliye taksit-i senevinin iki milyon İtalya frankından aşağı olamayacağını ve resülmale tahvil olunacak meblâğ-ı muadil talep vuku bulur bulmaz Düyun-ı Umumiye idaresine itaya amade bulunduğunu şimdiden tasdik ettiğini beyan eyler.

Madde 11: İşbu muahedename imza olunduğu gün mevki-i icraya vazedilecektir. Murahhaslar mevad-ı salife üzerine bil ittihat muahede-i saireyi imza ve takdim etmişlerdir. İşbu muahedename 18 teşrinievvel 1912 tarihinde iki nüsha olarak (Lozan) da tanzim kılınmıştır. Pietro bertolini, Cozepe Volpi, Gido Fuzinati, Mehmed Nabi, Rum Beyoğlu Fahreddin tarafından imzalanmıştır.

29 Eylül 1911 yılında başlayan Trablusgarp Savaşı 18 Ekim 1912 yılında Uşi Antlaşması'nın imzalanmasıyla son bulmuştur. Antlaşma'nın imzalandığı gazetelere demeçler verilerek savaşın bittiği duyurulmuştur. 28 Ekim 1912 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde savaşın hitamı padişahın irade-i seniyyesi ile şöyle duyurulmuştur:

“İrade-yi Senniye Suretidir- İtalya asakiri tarafından işgal olunub Devlet-i Âliyye'ye iade olunacak olan adalar ahalisinden muhasamata iştirak etmiş yahut muhasamat dolayısıyla daimî mesuliyet ahvali tasaddi ile maznun bulunmuş. Eşhasın afv-ı umumi name-i mazhar olduklarına bina-ı berin hangi sınıfa mensub ve ne gibi bir hâl ve mevkide bulunursa bulunsun hiç kimse aşina-yı muhasameneden icra etmiş olduğu ef'al-i siyasiye ve askeriyeden veya beyan eylemiş bulunduğu efkardan dolayı şahsi veya mali yahud hukukundan istifadesi itibarıyla cihet-i adliyece ta'kib veya tazib edilemeyeceğine ve iş bu afv-ı umumiyenin cera'im-i adiyeye şümülü olmadığına dair bir kanun muvakkatin tanzim ve neşri bila tefrik cins ve mezheb iş bu adalar ahalisinin refah ve asayişlerinin takriri ve adil ve hakkaniyetin umume mütesellimin taz'ir esaslarını teminen ıslahat-ı idareye ve adliye icrasına tevessül olunmasını ve memuriyn ve hakimnin tercihen lisan ve adet-i mahalliyeye vakıf ve kifayet-i matlubenin haiz-i kimseleri meyanından intihab ve tayini tensib olunmuştur. Bu irade-i seniyyenin icrasına dahiliye ve adliye nezaretleri memurdur. Fi 6 Zilkade sene 1330 ve 4 Teşrini evvel sene 1328- Mehmed Reşad.

Dahiliye Nezaret Celilesinin 9 Teşrini evvel sene 1328 tarihli ve dört yüz sekiz numaralı telgrafnamenin suretidir: İtalya Hükümeti ile akd-i sulh edilmiş olmasına binaen Memalik-i Osmaniye'de bulunan tebaası ile ba'de-ezin bu tarafa gelecekler hakda bidayet-i harbde mevzu' olan tedabirin ref'iyle memuruin-i

Osmaniye tarafından İtalyanlar hakkında kemakanmuamele olunması lüzumu Meclis-i Vükela kararıyla ba emr-ü sâmi ta'mimen tebliğ olunur."⁵⁰⁴

2 Kasım 1912 tarihinde ise Sadrazam, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafname ile harbin bittiğini bildirmiştir. Ve bundan sonraki aşamada neler yapılması gerektiğine dair açıklamaları şöyledir:

"Harbiye Nezareti Vekâletine 31 Ekim 1912 tarihli ve 2975 sayılı yazınıza cevaptır. Bildiğiniz gibi İtalyan Hükûmetiyle imzalanan barış antlaşmasına göre hükûmetin bu antlaşmayı imzalamasının ardından harbe derhâl son verilmesi için gerekli tedbirlerin alınıp bu tedbirlerin icrası için mahallerine özel olarak komiserler gönderilmesi birinci maddenin; söz konusu antlaşmanın imzalanmasının ardından her hükûmetten yani Osmanlı Hükûmeti'nin Trablusgarp ile Bingazi'den, İtalyan Hükûmetinin Adalar Denizi'nde işgali altında bulunan adalardan kendi subay ve askerleriyle mülki memurlarının çekilmesi için emir vermeyi taahhüt edip İtalyan subay, asker ve mülki memurlar tarafından adaların fiilen tahliyesi Osmanlı subay, asker ve mülki memurların Trablusgarp ile Bingazi'nin tahliyesinin ardından gerçekleşeceği ikinci maddenin hükümlerindendir. Yerel halkın teslimi ve itaat etmeleri hakkında Osmanlı Devleti'nce bir taahhüt verilmemiştir. Bununla birlikte birinci ve ikinci maddeler gereği tahliye ve nakil hakkında kararlar almak üzere komiserlerin tayini ve isimlerinin telgrafla komutanlıklara bildirildiği, mahalli durum hakkında komutanlıkların görüşlerinin sorulduğu ve yazınızda da halkın ne şekilde hareket edeceği hakkında güvenilir bilgi alınmadığına göre Babialice görüş bildirilecek bir konu görülememiştir. Her şeyden önce komutanların bilgi ve görüşlerinin etraflıca anlaşılması rica olunur."⁵⁰⁵

Gönderilen telgrafnameden hareketle Sadrazam, sadece bölgedeki askerlerin, memurların ne yapacağına dair talimatları verirken halkın direnişine karşı devletlere herhangi bir taahhüt vermediğini iler sürerek onların direnişe devam etmesi konusunda subaylara örtük bir mesaj gönderdiği görülmektedir.

10 Kasım 1912 tarihinde ise Ömer Fevzi, antlaşma neticesinde alınan kararlar doğrultusunda Trablusgarp ve Bingazi'den tahliyesi yapılacak asker ve subayların ne yolla ve nasıl olacağına dair Hariciye Nezareti'ne bir telgrafname çekmiştir.

"Trablusgarp ve Bingazi Komutanlıklarına Şifre Siyasi İşler Genel Müdürlüğünün 6 Kasım 1912 tarih ve 1299-24379 sayılı yazısının cevabıdır. Trablusgarp ve Bingazi'de komiserler tayini ve Lozan Barış Antlaşması'nın birinci ve

⁵⁰⁴ Kastamonu Gazetesi, nr.: 1966, 28 Ekim 1912

⁵⁰⁵ Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 221.

ikinci maddeleri gereği alınması gereken kararların sūratle alınması vesaire hakkında Dışışleri Bakanlığından alınan tebligat derhāl mahalli komutanlıklara bildirilmiş ve alınan cevapların Dışışleri Bakanlığını ilgilendirenleri de arz edilmişti. Nitekim Trablusgarp'taki delegeler arasında alınan karar ve Osmanlı askerlerinin tahliyesi için sahilin hangi bölgelerinde toplanacağı hakkındaki bilgiyi içeren telgraf sureti 6 Kasım 1912 tarih ve 3009 sayılı yazıya ek olarak takdim edilmişti. Henüz kararlaştırılmayan konu vapur ve Osmanlı sahillerinin hangi kısmına çıkarılacağı meselesidir. Bu konuda Bakanlığınızın görüşü, nakledilecek olan memur aileleri, subaylar ile askerî birliklerin İtalyan bandırası taşımayan diğer yabancı bandıralı vapurlarla, Trablusgarp ve Bingazi sahillerinin işgal altında olmayan veya تنها olan birkaç noktasından vapurlara bindirilmesi ve doğruca İstanbul'a nakilleri yönündedir. Çünkü Bingazi Genel Komutanı Enver Bey'in sureti önceden takdim edilmiş yazılardan da anlaşılacağı üzere şimdiye kadar harp eden birliklerin İtalya'nın işgali altındaki mevkiilerden vapurlara bindirilmeleri ve İtalyan vapurlarıyla nakilleri üzücü bazı olaylara sebep olabileceği gibi Suriye'nin güney sahillerine nakilleri de tekrar karadan İstanbul'a nakillerini gerektireceğinden birçok zorluğa göğüs gerilip masrafları karşılanmak zorunda kalınacaktır. Arz edilen konular Bakanlığınızca da uygun görülürse İtalyan Hükümeti nezdinde ona göre teşebbüslerde bulunulması ve sonuca göre Trablus ve Bingazi'ye talimat verilmesi hususunda Bakanlığımıza tebligat için izin verilmesi rica olunur.”⁵⁰⁶

13 Ekim 1912 tarihli bir başka belgede ise yapılan sulh nedeniyle Trablusgarp ve Bingazi'nin terk edilmesi ve İtalyanlara teslimi için alınacak tedbirler belirtilmektedir. Erkanı Harbiye Kumandanlığı muharebe ile topçu Yüzbaşı Abdullatif'in talimatıyla Trablus noktasındaki kale-i topçu taburlarıyla süvari ve topçu alayları sekiz piyade taburları Zuvara'da ve Hums ve Mısır'daki taburlar tahrir edileceği ve Fizan'daki taburların da mevki-i irkab iskelesinde bekletileceği kararlaştırılmıştır. Alınan tedbirler arasında Esir ve rehinlerin ise Urbanlardan alındıktan sonra korunacaklarına dair bilgilere de yer verilmektedir.⁵⁰⁷ Uşı Antlaşması'nın imzalanmasının hemen ardından Osmanlı Hükümeti gerekli yerlere savaşın durdurulması için emirler vermiştir. Ayrıca söz konusu olan bölgelerin de tahliyesi için bir an önce harekete geçilmesi istendiği Osmanlı arşiv kayıtlarına ve tutanaklarına yansıyan bilgiler arasındadır. Ancak alınan kararların uygulanması ve Trablusgarp'ın, Bingazi'nin tahliyesi farklı sebeplerden dolayı hızla gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine 15 Aralık 1912 tarihinde İtalyan Elçiliği Harbiye

⁵⁰⁶ Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 225.

⁵⁰⁷ ATASE, 46- 216-8

Nezareti'ne bir nota göndermiştir. Bu notada Trablusgarp ve Bingazi'de asayişin sağlanması için Osmanlı Devleti'nin alması gereken tedbirler sıralanmıştır.

"1. Osmanlı Devleti ile İtalya arasında barış antlaşması yapıldığının Osmanlı Hükûmeti adına Bingazi kabilelerine resmen tebliğ edilmesi.

2. Silah, mühimmat ve diğer malzemelerin acilen Bingazi'den gönderilmesi için Osmanlı komutan ve askerlerine emir verilmesi.

3. Barış antlaşması imzalandığı haberini kendi adamları aracılığıyla memuriyeti bölgesi dâhilinde mümkün olduğu kadar süratle ilan ettirmesi için Mısır Osmanlı Komiserine talimat verilmesi.

4. Trablusgarp ile Bingazi'ye para ve erzak gönderilmesine tamamıyla son verilmesi için gerekli yerlere talimat verilmesi.

5. Söz konusu nakliyat hizmetinde görevli subaylar, memurlar ve diğerlerinin, şimdi Kahire'de bulunan Teğmen Mehmet Arif ile Tunus'ta bu nakliyat ile meşgul olan Teğmen Hasan Talip'in geri çağırılması.

6. Yukarıda bahsedilen nakliyat için günlük ödemelere son verilmesi hakkında Mısır Komiserliğine talimat gönderilmesi, erzak ve mühimmat sevkine son vermek üzere gerek Tunus gerekse Mısır'da kalan malların İtalya tarafından satın alınmak suretiyle Osmanlı Devleti'nin tasfiye masrafindan kurtulması. Bakanlığımızca da bilindiğinden bu maddelerin gerektirdiği tedbirlerin bir an evvel icrası Antlaşma'nın hükümlerinden olduğu gibi Adalarımızın İtalyan Hükûmeti tarafından tahliyesi hususunda da ilgililere emir verilmesi arz olunur. Dışişleri Bakanı- Gereğini yapmak üzere Genelkurmay Başkanlığına 15 Aralık 1912''⁵⁰⁸

4.3.UŞİ ANTLAŞMASI'NA GELEN TEPKİLER

Osmanlı Devleti ile İtalya arasında barış yapıp Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalyanlara terk edildiği Osmanlı kamuoyunca duyurulmuştur. Barış antlaşmasından sonra hem ülke genelinde hem de islam dünyasında derinden bir üzüntü yaşanmıştır. Uşi Antlaşması'nın hemen akabinde İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki istekleri İslam alemince nefretle karşılanmış olup Ekim ayının 21'inde Bombay'dan Musa Mehmed Ahmed Hova imzasıyla telgrafname çekilmiştir. İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki taleplerini tanımayarak mitingler düzenlenmiştir. Hak ve hilafetin korunması için mücadele edileceği bildirilmektedir.⁵⁰⁹ Aynı tarihli bir başka belgede

⁵⁰⁸ Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 233.

⁵⁰⁹ BOA., HR.TO., 598/43.

ise yine Bombay’da Hindistan Müslümanları tarafından düzenlenen mitinge dair bilgiler vardır. Hindistan ulema ve eşrafından Mevlevi Hidayet Resul, Bedr Elyevm ve Abdullah Hor imzalarıyla İstanbul’a çekilen telgrafname sureti şöyledir:

“Bombay’da in’ikâd eden umumi mitingde hazır bulunan Müslümanlar zat-ı hazret-i tac-dârîlerinin umum-u âlemi İslamiye’nin halifesi devlet-i İslamiye’nin ... mülkiyesinin muhafazası zat-ı hazreti hilafet penahilerinden istirham eylerler. Mahalliye-yi İslamiye’nin terk edilmemesi ve... hal-i hanedan-ı Osmaniye’nin şanı...İslam’ın mukteziyat-ı hıkd sesi ile kabil te’lif olacak şeri’at üzerine akd olunması alem-i İslamiye’nin ehass-ı âmalıdır. Bu suretle akd-ı... mümkün olmadığını takdir de muharebeye tekrar ibtidar olunmasını rica ederiz. Alem-i Müslümanların hazret-i padişahlarına arz ve akıbeti hümayunları ile asakir-i İslamiye’nin muzafferiyeti için dua ediyorlar.”

Padişaha çekilen bu telgraftan hareketle Trablusgarp’ın terk edilmemesi istenmektedir. Antlaşma’nın mümkün olmadığını ve muharebeye tekrardan başlanması istenmektedir. Görüldüğü üzere halen İtalya’ya karşı mitingler düzenlenmekte olup hilafete zarar verileceğinden korkulmaktadır. İslam alemi kadar cephede savaşı, direnen subaylar da son derece üzüntü içerisinde kalmıştır. Barış antlaşmanın imzalandığını Trablusgarp’daki Müslüman direnişçilere İtalyan kuvvetleri haber vermiştir. Bu durum Trablusgarp’da mücadele eden Osmanlı kuvvetleri için kötü bir tesir yaratmıştır. Barış antlaşmasını kendi devletlerinden değil de düşman devletten duymaları onları oldukça incitmiştir. Genç Subaylar, yaşanan gelişmeyi kendi aralarında tartışmaya başlamış ve bu durumda nasıl bir tavır takınacaklarını konuşmaya başlamıştır.⁵¹⁰

Enver Bey bu durumu arkadaşına yazdığı 22 Ekim 1912 tarihli bir mektupta şöyle anlatmaktadır:

“Dün akşam İtalyan kumandan bana mektupla barış antlaşması haberini bildirdi. Geceleyin harbiye nazırlığından yüce sultan barış antlaşmasını imzaladığı için düşmanca davranışlardan sakınmamı emreden bir telgraf aldım. Benim düşüncelerimden bir fikir edinebilirsin. Kesin karar verebilmem için Seyit Ahmet’in elçisinin şu gün gelmesini bekliyorum. Kararımı verdim savaş devam ettireceğim! Harbiye Nazırı’nın yeni telgrafından hükümetin kesin olarak iki vilayeti kaybettiği anlaşılıyor. O halde biz, bir yıldan beri başarıyla kadın ve çocuklarla birlikte topyekûn bu aç gözlü düşmana karşı savaşı cesur insanları zor durumda

⁵¹⁰ Küçükkefe, a.g.t., s. 86.

bırakıyoruz. Onları savaşa vazeden, onlara anavatan vaad eden ben, çelişki içinde bulunmanın anlatımı olanaksız kederi içindeyim. Bir yandan bu memleketi terk edemem, diğer yandan da bana acil ihtiyacı olan vatanımı zor durumda bırakmam. O halde ben burada bağımsız küçük bir devlet kuracağım. Balkan devletlerine gelince, onları yeneceğimize, sonun da devletimizin yeniden inşasına başlayabilmemize gerekli reformları yapabilmemiz için rahat bırakılacağımıza umudumu kaybetmedim. Biz burada boş yere görevimizi yaptık; yeni hükümet her şeyi mahvetti. Alçakça bir barış ve sırtımızda sonucunun ne olacağının belli olmayan birçok savaşların yeni yükü. Sonuç bu!”⁵¹¹

Enver Bey için, Trablusgarp sorunu şahsî bir mesele haline gelmişti. Duygusal bir yapıya sahip olan Enver Bey buradaki Araplar’ı, kadın ve çocuk demeden düşmana karşı sürdüğünü düşünerek onları terk etmeyeceğine söz verdi. Harbiye Nâzırı Enver Bey, İstanbul’a çektiği telgrafta Osmanlı Devleti’nin bu iki vilâyetini kaybettiğini kesin olarak anlattıktan sonra büyük bir keder ve çelişki içindedir. Bir yandan Balkanlar’daki savaşı ve vatanın kendisine ihtiyacı olduğunu diğer bir yandan da Trablusgarp’da ona ümit bağlayan insanları düşünüyordu.⁵¹² Enver Bey, savaş haberinin Trablusgarp Urbanlarından saklanmasıyla daha doğru olacağını düşünerek şöyle bir telgrafname çekmiştir;

“Trablusgarp’taki Türk Kuvvetleri Komutanlığı, Osmanlı Hükûmeti ile İtalya arasında imzalanmış olan antlaşmayı 20 Ekim’de öğrendi. Trablusgarp’ın İtalyanlara bırakılması karşısında Kurmay Yarbey Enver, Kurmay Albay Neşet, Harbiye Nezareti’ne durumun hassasiyetini belirterek birtakım tekliflerde bulunmuşlardı. Enver Bey Başkumandanlığa gönderdiği 27 Ekim 1912 tarihli telgrafında,

“...Barış haberinin Urbana (Arap mücahitlere) duyurulması pek tehlikeli olduğu cihetle bunu saklamaya mecburum. Bundan dolayı, askerî birliklerin ve subayların düzenli ve toplu bir şekilde dönüşü mümkün olamayacaktır. Subaylardan işe yaramayanlar ve esasen kalmayacak olanlar, ancak çeşitli vasıtalarla kısım kısım gönderilecektir. Eğer bu şekil, barış şartlarındaki açıklık kazanmamış bazı maddelerden dolayı esasta devlete zarar verecek anlaşmazlıklara ve güçlüklerle neden olacak ise, açıkça hükûmete baş kaldırmış ve emirlere uymayan kimse olarak gösterilmem gerekli ve kaçınılmaz olur sanırım. Eğer bu şekil durumu değiştirmez ise o zaman buradaki Arap mücahitlerinden bir kısmının Rumeli’deki savaşlara katılmalarını sağlamak, mümkün olduğu kadar asker kıyafetine sokarak birkaç subay

⁵¹¹ Koloğlu, Fizan Korkusundan..., s.169.

⁵¹² Khalfallah, a.g.t., s. 205.

ve asker beraberinde mevcut düzenli askerlerin yerine gönderilebilir. Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal ile Yüzbaşı (F.A.N.) (şifre) beyler de gönderilmişlerdir. Şimdilik elde bulunan araçların hiçbirini göndermeyeceğim. Elde bulunan muhafız kıtaları düzenli asker yerine geçebilecek ise de topçu ve mitralyöz kıtalarında bir ay içerisinde muhafız asker yetiştirmek imkânsızdır. Subayların yerine geçmek üzere, Küçük Zâbit Mektebine gönderilen kırk kişi üç yılda yetiştirilip geri gönderilir ise bunlar...edilen amaçların yerine getirilmesi için garantidir. Telgraf gelirleri kendilerini koruyabileceğinden, memurlarını alıkoyuyorum. Tedbir olarak her merkeze de telefon koyduruyorum. Böylece memura gerek duyulmadan da haberleşme yapılabilir. Doktor, veteriner ve eczacı daha sonra sağlanmak üzere, öncelikle barut yapılması, silah tamiri, marangozluk ve diğer hususları öğrenmek üzere altmış kişi gönderiyorum. Daha önce arz ettiğim gibi, geçici olarak askerî hizmette bulunanlarla, mülki memurlardan yaralı olanların ve şehitlerin ailelerine tazminat karşılığı verilmek üzere aylık olarak en az on bin liraya ihtiyaç vardır. Eğer Mısır yolu kapanmazsa buraya gelecek olan yardımın giriş vergisi, tütün ve şeker tekeli ile birkaç bin lira sağlanabileceği düşünülmektedir. Buna göre yapılacak yardımın etraflıca belirlenmesini dilerim. Ben, bundan sonra da burada kalmaya karar verdim. Çünkü gerek Şeyh Ahmet Eş-Şerif Es-Senûsî Hazretleri ve gerekse tekke şeyhleri bunu kesinlikle istiyorlar. Ben ne dersem öyle yapıyorlar. Yalnız sahile çıkarılmış silahlara, yolda bulunan erzakın gelmesine ve Adalar Denizi'ndeki savaş hareketlerimize bir zarar vermemek için şimdilik burada savaşa devam etmeyeceğim. Bu nedenle buraya ilgili işlerin on beş, yirmi gün sürüncemede bırakılmasını özellikle dilerim” demektedir.⁵¹³

Enver Bey, gerekli tedbirleri alarak Trablusgarp ve Bingazideki direnişi ve haberleşmeyi kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Halil Kut Paşa ise:

“Biz Trablus’a şehitlerimizden başka belki bir şey veremedik. Uzun hakimiyet devirlerimizde ise belki oradan da bir şey alamadık. Ama oradan ayrılırken arkada bıraktığımız insanlar vefalı insandılar. İmparatorluğun hiçbir parçasını biz böyle şartlar içerisinde bırakmadık. Bıraktığımız memleket sonra da bırakacağımız memleket parçalarının hepsinden, oralarda yaşayan ve Türk olmayanların ihanet ve saldırıları altında ayrıldık. Halbuki Trablus? O biz ayrılırken bizimle beraber ağıladı.”⁵¹⁴ Halil Kut Paşa bir başka anısında ise: “Hams'tan ayrılmam hazin bir tabloydu. Araplar kendilerini bırakıp gitmememiz için yalvarırlarken İtalyan tayyarelerinin attıkları ajans bültenleri Balkan Harbi'nin kötü gittiğini bildiriyordu. Vapur rıhtımdan ayrılırken sahilde bir sükut ve bir boyun büküklüğü ile imparatorluğun unutmusluğunun susuz toprakları ve kırgın insanları geride

⁵¹³ Trablusgarp ve Mustafa Kemal, s. 265.

⁵¹⁴ Karaköse, a.g.e., s. 75.

kalıyordu."⁵¹⁵ Bölgeden ayrılırken yaşadığı üzüntü ve çaresizliğini bu cümleleri ile yansıtmıştır.

Barış anlaşmasının ardından İtalya Trablusgarp'daki direnişin bir an önce sonlandırılmasını ve Osmanlı askerlerinin teslim olmasını istemiştir. Enver Paşa, Mustafa Kemal gibi Türk subayları ise boşuna savaşmış olmamak adına savaşıma devam etmek istemiştir. Fakat Balkanlardan kötü haberler üst üste gelmeye başlayınca direnme isteklerinde zaruri olarak değişim gerçekleşmiştir. Balkan devletlerinin hızlı ilerleyişi ve bu nedenle Anadolu topraklarının tehlikeye girmeye başlaması üzerine Trablusgarp'taki Türk subaylarını iyiden iyiye çıkmaza sokmuştur. Bunun sonucunda Trablusgarp'taki Türk subaylar kademeli olarak Anadolu topraklarını savunma için İstanbul'a doğru yola çıkmaya başlamıştır. Fakat Trablusgarp'taki savunma direnişi tamamen sonlanmamıştır.⁵¹⁶ Aralarında Enver Bey ve Mustafa Kemal'in de bulunduğu pek çok subay, sonunda bu emre uyarak Trablusgarp'dan ayrılmıştır. Ancak Bölgeden ayrılan Osmanlılar ellerindeki silahları yerli Araplar'a vererek İtalyanlar'a karşı direnişi sürdürmelerine yardımcı olmuşlardır.

Balkan Savaşlarının ilanından sadece bir buçuk ay sonra, Bulgar ordularının İstanbul yakınlarına kadar gelmesi ve Balkanlar'daki kuvvetlerin Sırp, Bulgar, Yunan, Karadağ ordularına yenilmesi, Osmanlı Devleti'nin varlığı sorununu gündeme getirdi. Enver Bey ve bazı arkadaşları başkenti ve devleti kurtarmak amacıyla Trablusgarp'ı terk etmek zorunda kaldılar. Ancak Enver Bey, Libya için mücadeleden vazgeçmeme kararındaydı. Abdülmevla Salih el Harir gibi Libya Savaşı günlerinde, Enver Bey ve yardımcısı Aziz Ali Mısri birlikte bazı Arap tarihçilerin de kabul ettikleri gibi, Enver ayrılmadan önce oradayken kurmaya başladığı "Teşkilatı Mahsusa" çerçevesinde beş maddelik bir programda arkadaşlarıyla anlaşmıştır. Alınan kararlar şöyledir;

Libya'da Teşkilatı Mahsusa'ya bağlı subaylar kalacak ve İtalya'ya karşı savaşı devam ettirecekler.

İstanbul'dan yardım kesilirse "Afrika devletler grubu" adıyla bir hükümet kurulacak ve başkanlığına Ahmet Şerif Sünusi getirilecek,

⁵¹⁵ Sorgun, a.g.e., s. 116.

⁵¹⁶ Küçükkefe, a.g.t., s. 87.

Alan savunma bölgelerine ayrılıp savunma işi bu subaylara bırakılacak Viyana'ya tedaviye giden Mustafa Kemal Derne'ye gidip Enver'in yerini alacak. Eşref Kuşçubaşı'nın kardeşi Selim Sami Berka'ya gelip savaşa devam edecek.

Uşi Barışı'nı imzalayan hükümetin geri dönmeyenlerin askerlikten ihracı hakkındaki kararına karşı bu subaylar ordudan istifa etmiş sayılacak ve Trablus ile Berka'nın istiklalini ilan edecekler.

Subaylar kesin olarak (Uşi) Ouchy Anlaşması şartlarını onaylama eğilimi göstermeyecekler.

Bu ilkelerin kabulünden sonra Enver Bey ilk kez Ahmet Şerif ile buluşmuş ve kararları ona da ulaştırmıştır. Kendisi başkumandan sıfatıyla, oradaki Türk birliğinin başına Bingazi bölgesi kumandanı Aziz Atı'yi atadı. Osmanlı kimliğiyle olmasa da Müslüman niteliğiyle savaşı sürdürmelerini istedi. Gerekli yardımların yiyecek, para, cephane, kendilerince sağlanacağını temin etti. Ancak Aziz Ali'ye başkumandan sıfatını vermemiştir. Bu sıfat daha doğrusu mücadelenin liderliği Ahmet Şerif Senûsî'ye bırakılmıştır.⁵¹⁷ Ayrıca bazı Osmanlı subaylarının bölgeden ayrılması bizzat Araplar tarafından engellenmişti. Trablusgarp'ta da direniş, Osmanlı Meclis-i Mebusânî'nde Cebel Mebusu Süleyman el-Barunî'nin komutası altında Mart 1913 tarihine kadar devam edecek, bu tarihte İtalyanlar tarafından bozguna uğratılan el Barunî Tunus'a sığınmak zorunda kalacaktı. Süleyman el-Barunî bu bir aylık direnişi döneminde bir Trablus millî hükümeti kuracak ve Trablusgarp'a ilk bayrağını kazandıracaktı. Trablusgarp'daki Arap direnişinin şiddeti, İtalyanlar'a Bâbîâli'yi antlaşma hükümlerine uymamakla suçlama imkânını verirken, Bâbîâli de muhtemelen Libya'daki direnişçileri el altından desteklemeye devam etmiştir.⁵¹⁸

İstanbul'da 1912'de yayına başlamış, kurucusu Arap yazar ve düşünür Abdülaziz Şaviş olan Arapça El Hidaye dergisindeki "Trablus'ta Mücahitler" ve onu izleyen "Berka Seyyid Sünûsî ve Aziz Ali Mısri" başlıklı yazılarda, Balkan Savaşı dolayısıyla ilgiden kopmuş olan Trablusgarp Savaşı'na ait bilgiler verilmektedir:

"Çağımızın tarihi mucizelerinden biri Trablusgarp ve Berka halklarından Arap kardeşlerimizin İtalya'ya karşı tutumlarıdır. Kimileri sandı ki, Osmanlı askerlerinin bu ülkeyi terk etmesi ile savaş sona erecektir. Ama ne oldu? İtalya

⁵¹⁷ Koloğlu, *Üç İttihatçı Arap, Kürt...*, s. 15.

⁵¹⁸ Khalfallah, a.g.t., s. 206.

Osmanlı Devleti ile barışa varmanın hemen arkasından askerini, subayını ve silahını bu ülkeye sokmaya başladı. İtalya ve diğer Haçlı uluslar, sandılar ki Roma Hükümeti bu Müslüman Arap ülkesine artık iyice yerleşmiştir. Üstelik umutlar, ibnül Muntasr, Mansur Kâhya ve Ömer Mansur Paşa gibilerinin dinleri ve vicdanlarını birkaç kuruşa satmalarıyla artmıştır. “Ne var ki, niyet ve çalışmamızda bağlılığımıza ve malımızı, canımızı yoluna adamamıza karşın bize kazanmayı v e zaferi vaat eden, mücahitlerimize kendi katından yardım ellerini uzatan Allah'tır. “Meydana gelen en son olaya göre kardeşlerimiz Arap mücahitleri kırk gün önce 3 bine yakın düşman askerini öldürmüş, 5 bin esir almış ve 4 topla 3 bin tüfek ele geçirmiştir.”⁵¹⁹

19 Kasım 1912 tarihli Babalık Gazetesi'nde Uşi Antlaşması'nı kabul etmeyip Urbanların İtalya'yı şehre sokmamak için verdiği mücadele “Trablus Mektubu” başlığı ile anlatılmaktadır. Osmanlı Hükümeti'nin Avrupa'nın baskısından dolayı veya Balkanlarda meydana gelen savaştan dolayı İtalyanlar ile savaşmaya devam etmezse savaşa yerli halkın bireysel olara devam edeceği ifade edilmektedir. İtalyanları bulundukları sahilden içeri almayacaklarını belirtmişlerdir. Elllerinde fazlasıyla savaş mühimmatı ve silah olduğunu ifade edilmekle beraber İtalyanları korkak olarak nitelendirmektedir. İtalyanların ellerindeki toplara karşılık Urbanların tüfek ve sopa ile karşılık vererek İtalyan askerlerinin korkutulduğu anlatılmaktadır.⁵²⁰ Osmanlı arşiv kaynaklarına yansıyan bir başka belgeye göre ise Trablusgarp'ta yaşayan Arapların, yapılan mütarekeyi kabul etmeyerek şehrin müdafaası için İtalyanlara karşı saldırılara başladığı bildirilmektedir.⁵²¹ Hem Osmanlı basınına yansıyan haberlere göre hem de belgeler dikkate alındığında Trablusgarp'ın İtalyanlara teslim edilmesi uzun zaman almıştır. Uşi Antlaşması'nı yerli halk tanımak ve kabul etmek istememiştir. Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı mücadele Türk- İtalyan Harbi'nden sonra uzun süre devam etmiştir. İttihad ve Terakki cemiyeti'nin üyeleri Balkan Savaşlarının sonlanmasından sonra Trablusgarp'ta yeniden bir direniş başlatma umudunda olmalarından dolayı Trablusgarp'ta yaklaşık 300 asker ve subay bırakmıştır. Aynı zamanda 100'ü aşkın Trablusgarplı gençler, muvazzaf subay olmak için askeri eğitim almıştır.⁵²²

⁵¹⁹ Koloğlu, *Üç İttihatçı Arap, Kürt...*, s. 25.

⁵²⁰ Babalık Gazetesi, nr.: 165, 19 Kasım 1912.

⁵²¹ ATASE, 56-266-4.

⁵²² Moreau, a.g.m., s. 81.

Mücadele görevi Senûsî Şeyhi Ahmed eş-Şerif es-Senusi'ye devredilmiştir. Bundan dolayı Trablusgarp'ın savunması için Türk subaylarının bin bir zorlukla oluşturduğu askerî malzemeler Senûsîlere bırakılmıştır. Ahmed eş-Şerif es-Senusi ve burada kalan az sayıdaki Osmanlı subayı I. Dünya Savaşı'na kadar bu mücadelelerini kararlılıkla devam ettirmişlerdir. Trablusgarp'ın yerli halkı topraklarını korumak için uzun müddet İtalya'ya karşı mücadele vermiştir.

Osmanlı Devleti ile imzalanan antlaşmadan sonra İtalyanlar, bölge halkının ileri gelenlerinin gönlünü kazanmak ve kendi tarafına çekmek için birtakım hediyeler göndermiştir. Ancak şeyhler bu hediyeleri redderek iade edilmek üzere ordugaha geri göndermişlerdir. Ve sonrasında ise İtalyanlara karşı savaşa devam kararlarını şu şekilde açıklamışlardır:

*“Dahiliyeden Neş'et Bey tarafından varid olan fî 22 teşrinievvel 1328 tarihli telgrafnamenin nüshasıdır. On günden beri gazetelerde müctemi' bulunan umum-u ... ve eşrafı üç gün makdem yazdıkları bir mektubla İtalyan Kumandanlığından... mülakat taleb ediliyor. Mülakat yarın Kumandanlığın göndereceği heyet-i mahsusa ile âyan-ı mezkura arasında vuku' bulacak. İtlâ' hasıl edilecek. Neticesi bil tabii arz edilecektir. Bu hareket İtalyanlara karşı bir nevi' dehalet ve teslimiyet müzakeresi addeden cebelilerini ve ... kabul etmeyerek içtima-yı iştirak etmişlerdir. Ol veçh arz olunmak üzere İtalyanlara mukavemette devam edileceğini taahhüt eden Cebel ahalisinin... ihtiyad cebehanesiyle Cebel'deki imalathaneleri ve anbarlardaki erzak terk olunmuştur. Bu terk olunan erzak şayan-ı heyet bir derecede... firkanın... bulunan erzaktan beş bin çuval... verileceği vaad edilmiştir. Bu vaadin ittihazı Cebel'deki esirlerin istirdadını temin edeceği için mecburi ve İtalyanlara karşı... edilmeye mukavemet arzu... takviye edeceği için zaruridir. Binâenaleyh mezkûr alakadar olmaktadır. Dakikan kendi tarafından gönderilecek develerle şeyhten cebeli nakliyesi esbabına teşebbüs edilmek üzere taraf-ı çakeraneme ve hüsn-ü taburları emr buyurulmuş.14 Teşrinievvelin 1328 tarihli şifre ile...verilib verilmeyeceğini ve verileceğine nazaran hangisi ol veçhile gönderileceğinin emir inbası mütercimesidir.”*⁵²³

Trablusgarp'ta mücadele yalnızca bölgede kalan subaylar ve Urbanlar tarafından yürütülmemiştir. Aynı zaman da İtalya'da Uşi Antlaşması'nın maddelerini uygulamayarak da Osmanlı Hükümeti ile gerginliklerini devam ettirmiştir. Oniki Ada'nın boşaltılması, Osmanlı subayları ve birliklerinin Trablusgarp'tan çekilmesi ve

⁵²³ ATASE, 46-216- 11.

tarafların esirleri serbest bırakması gibi konularda sorunlar çıkmıştır. Ancak Oniki Ada'nın boşaltılması sorunu asıl gerginlik sebebini oluşturmaktadır. Uşi Antlaşması'nın II. maddesi doğrudan Oniki Ada'yı ilgilendiren maddedir.

Antlaşmanın imzasını takiben Osmanlı Hükümeti Trablusgarp ve Bingazi'deki, İtalya Hükümeti de Adalar Denizi'nde işgal ettiği adalardaki subay ve askerlerini çekmeyi taahhüd eder. İtalyan subay ve askerleri ile mülki memurlarınca adı geçen adaların fiilen boşaltılması, Osmanlı subay ve askerleri ile mülki memurlarının Trablusgarp ve Bingazi'yi boşaltmalarını takiben gerçekleşecektir. Ancak Balkan savaşlarının patlak vermesinden dolayı Yunanistan'ın söz konusu adaları işgal edebilme endişesinden dolayı İtalya ile gizli bir antlaşma daha yapılmıştır. Sadrazam Kâmil Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne yazıldığına göre:

“Andlaşma gereğince Trablusgarp ve Bingazi'nin tarafımızdan tahliyesine müteakip, İtalya işgali altında bulunan adaları tahliye edecekti. Ahalisi asli ve savunma kuvvetinden mahrum olan bu adaların Yunanlılar tarafından işgali muhtemel bulunduğundan, Yunan Hükümeti ile barış anlaşmasına varana kadar, adaların İtalyanların işgalleri altında kalması için Osmanlı Devleti ile İtalyan Devleti anlatmışlardır. Başka önlem almaya gerek kalmamıştır.”⁵²⁴ demiştir.

10 Aralık 1912 tarihinde Hariciye Nazırı'nın yazdığı telgrafnamede de Trablus ve Adaların tahliyesine dair konu şöyle aktarılmaktadır:

“Trablusgarp ve Bingazi'nin mahallinde birinci ve ikinci maddelerine tevfi kan tahliyesi vuku bulmak üzeredir. Müte'akiben ise İtalyanlar taht-ı işgallerinde bulunan adalarımızı tehdit edecektir. Zaten ahalisi şimdilik ve kuvve-i müdafaadan mahrum bir halde bulunan mezkûr adaların Yunanlar tarafından yeniden işgali veya mezkûr adaların başı boş kalarak bir takım evza' kesb etmeleri muhtemeldir. Buna aid Yunan devleti ile musalahatının ittifakına henüz zaman verilmesinin tedabir-i siyasiye ile... veyahut adalar tahliyesinin gasb-ı hali kudreten hayrı zımında mukaddim sadaret-i tezkireye yazmak üzere iş bu mezkurayasının kumandanlık vekalet celilesi erkânı harbiyesine emr-ü havalisi merhnun irade-i âliyesinin... dir.”⁵²⁵

Balkan Savaşı, İtalyanlara, işgal ettikleri Rodos ve Oniki Ada'yı Türkiye'ye geri vermemeleri için büyük bir fırsat vermiştir. Öyle ki söz konusu adaların da Yunanistan tarafından işgal edileceğinden çekinen Osmanlı Hükümeti ile adalardaki

⁵²⁴Keleş, a.g.t., s. 101.

⁵²⁵ATASE, 1-4-1.

Türkler bile ileride geri verileceği umuduyla Rodos ve Oniki Ada'nın bir süre için İtalyanların elinde kalmasını tercih eder olmuşlardır.

Sonuç olarak Uşi Antlaşması uygulaması zor bir antlaşma olarak tarihe geçmiş ve her iki devlet tarafından da uygulanamamıştır. Oniki Ada'nın boşaltılması ve Osmanlı subayları ile birliklerinin Trablusgarp'tan çekilmesi gibi konuların yanı sıra tarafların savaş esirlerini serbest bırakmaları konularında da sorunlar yaşanmıştır. Diğer taraftan İtalya, antlaşmanın Babıâli tarafından bölgeye atanacak din görevlileri ile ilgili hususlarını uygulamak istemediğini orataya koymuştur. Antlaşma ile elde edilen hakların tümü ateşkesin sağlanmasından ve diplomatik ilişkilerin yeniden şekillenmesinden öteye gidilememiştir. Her iki taraf da birbirini antlaşmanın gereklerini yerine getirmemekle suçlamıştır.⁵²⁶

Osmanlı askerlerinin tahliye işlemi aralık ayında başlamıştır. Memurlar, hastane personelleri, subaylar ve aileleri ile askeri birliklerin yüklendiği Samino ve Verona adlı İtalyan gemileri 11 Aralık 1912'de Trablusgarp limanından Akka'ya doğru hareket etmiştir. Trablusgarp son sefer ise 15 Ocak 1913 tarihinde yapılarak o bölgede bulunan son Osmanlı kafilesi de Trablusgarp'tan ayrılmıştır. Ayrılanlar arasında Trablusgarp Kumandanı Neşet bey'de bulunuyordu.⁵²⁷ Antlaşmadan sonra bazı Türk zabitleri Afrika'da kalarak yerlilerin buradaki direniş faaliyetlerini örgütlemek istemişlerse de İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne müraacatıyla antlaşmaya rağmen Kuzey Afrika'da kalan zabitler asi ilan edilmiştir. Hatta İtalya'nın elinde bulunan Trablusgarp Harbi esirlerinden bir kısmı 1920 senesine kadar esir kalmıştır. Savaş fiili olarak 1917 yılına kadar sürmüştür ve İtalyanlar ancak 1932 yılında Trablusgarp'ta düzeni sağlayabilmişlerdir.⁵²⁸

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'tan çekilmesinden sonra Türk subaylarının bir kısmı savaş alanını terk etmedikleri gibi sonraki aylarda yerli halkın yanında mücadele etmiştir. Uşi Antlaşması'ndan sonra bölgenin yerli halkları Şeyh Seyit Ahmet Senusi liderliğinde İtalya'ya karşı direnmeye devam etmişlerdir. İtalyanlara karşı başarılar elde etmişlerdir. Osmanlı Devleti ile İtalya'nın I. Dünya Savaşı'nda karşı saflarda yer alması, Seyit Ahmet'in de savaşa girmesine neden olmuştur. 1916'da

⁵²⁶ Orhan, *a.g.t.*, s. 90.

⁵²⁷ Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 232.

⁵²⁸ Orhan, *a.g.t.*, s. 92.

İngilizlere karşı savaş açmış ancak Sellum'da yenilmiştir.⁵²⁹ Seyit Ahmed, Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in daveti üzerine 1918'de İstanbul'a gelmiştir. Ardından Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra şeyhin ve beraberindekilerin Bursa'da kalmasını emretmiştir. Ancak 8 Temmuz 1917'de Bursa'nın Yunan ordusu tarafından işgal edilmesiyle 17 Temmuz'dan itibaren bir süre Konya'da ikamet etmiştir. 15 Kasım 1920'de ise Ankara'ya gelmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra sessiz kalmayı tercih eden Seyit Ahmed'in Anakara'da kalması tehlikeli görülerek Mersin'e zorunlu göç ettirilmiştir. Ancak Lozan Antlaşması'ndan sonra İtalyanlar tarafından Türkiye'de kalması tehlikeli görülmüştür. Bu nedenle Şam üzerinden Filistin'e sürülmüştür. Ancak Seyit Ahmed'in burada oluşu da İngilizleri rahatsız edince Hicaz'a sürülmüştür.⁵³⁰

Uşi Antlaşması'ndan sonra Balkan savaşlarında ve I. Dünya Savaşı'nın başlarında İtalya ile Türkiye arasında ciddi sorunlar meydana gelmemişse de Temmuz 1915'e gelindiğinde Türk-İtalyan ilişkileri tekrardan gerginleşmeye başlamıştır. İtalyanların Rodos ve Oniki Ada'ya yaptıkları yığınakları artırmaları ve adalarda yaşayan Müslüman halka karşı giriştikleri tutuklamalar, Osmanlı kamuoyunda kızgınlık ve infiale neden olmuştur. İtalyan ve Türk gazeteleri karşılıklı aleyhte yayınlara başlamıştır. Ağustos 1915 başlarında İtalyan gazeteleri, Osmanlı aleyhtarı yayınlarını daha da artırdı. Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyan vatandaşlarına kötü muamele edildiğini ileri sürüyor ve hükümeti, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeye davet ediyorlardı. Bu sırada Akdeniz'de bulunan Mondello adlı bir İtalyan römorkörüne Osmanlı Devleti'nce el koyulması ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Babıali'nin söz konusu römorkörü parasını İtalyanlara ödeyerek aldığını ilan etmesi ve topraklarında yaşayan İtalyan vatandaşlarına istedikleri limandan çıkış izni tanınması da gerginliği hafifletmeye yaramamıştır.⁵³¹

İtalya, İngiliz baskısı ve Trablusgarp'ta yaşanan yenilgilerden Türkleri sorumlu tutması, bir römorkörün müsadere edilmesi, İtalyan vatandaşlarının Türkiye'den ayrılmasında güçlüklerle karşılaşmaları gerekçeleriyle Osmanlı Devleti'ne 3

⁵²⁹ Mevlüt Çelebi, *Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)*, Ankara: TTK, 2020, s. 43.

⁵³⁰ Çelebi, *a.g.e.*, s. 43.

⁵³¹ Güngör Şahin, "Trablusgarp Savaşı'ndan Millî Mücadeleye Türk-İtalyan İlişkileri", *Türk İtalyan Müşterek Harp Tarihi 21-22 Ekim 2019 Sempozyumu Bildirileri*, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s.349

Ağustos 1915'te bir nota verdi. Osmanlı Hükümeti'nce İtalyan notasına 5 Ağustos'ta verilen cevapta, savaş sırasında devletin güvenliğini sağlamak için ülkeye giriş ve çıkışların kontrol edilmesi zaruriyet olarak görülmüştür. Bu nedenle bazı limanların kapatıldığı belirtilmiştir. İtalyan vatandaşlarının çıkışlarını kolaylaştırmak için ise gerekli tedbirlerin alınacağı açıklanmıştır. Babıali'nin İtalya ile savaşa engel olmak için aldığı tedbirler bir sonuç vermedi. İtalya 20 Ağustos 1915'te Osmanlı Devleti'ne, Trablusgarp'taki direnişçilere yardım ettiği ve İtalyan vatandaşlarının Osmanlı topraklarından çıkışlarına kolaylık göstermediği gerekçesiyle savaş ilan notasını verdi. Osmanlı Harbiye Nezareti, 21 Ağustos 1915'te İtalya'nın savaş ilan ettiğini 1, 2, 3, 4, 5. Ordu, 4. Kolordu, Irak, Musul Kumandanlıklarına, donanmaya ve Bahriye Nezareti'ne bildirerek İtalyan vatandaşlarına muhasım devletler vatandaşı gibi muamele edilmesi emrini vermiştir. İtalya'nın savaş ilanından sonra Osmanlı Hükümeti, Anadolu sahillerine karşı vuku bulabilecek muhtemel İtalyan saldırılarına karşı tedbirler almışsa da Anadolu sahillerine karşı beklenen İtalyan saldırısı gerçekleşmedi. 1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı'nda olduğu gibi İtalyan donanması Akdeniz ve Ege sahillerini ablukaya almakla yetindi.⁵³²

TBMM hükümeti tarafından, 4 Ekim 1922'de barış konferansında müzakere edilecek konuları gösteren bir program ilan edilmiştir. 14 maddelik bu programın 10. maddesi: Rodos, Oniki Ada ve özellikle Meis'in de aralarında bulunduğu "Anadolu sahillerine yakın olan adalar" hakkındadır. Lozan'da, Rodos ve Oniki Ada hariç olmak üzere diğer Ege Adaları meselesi, konferansın açılmasından sonra 22 Kasım'da ele alınmıştır. Türk heyeti başkanı İsmet Paşa, arazi meselelerini inceleyen ve Lord Curzon'un başkanlığını yaptığı Birinci Komisyon'un 25 Kasım tarihli toplantısında isteklerini şöyle açıklamıştır:

*"Anadolu sahillerine çok yakın olan adacıklarla; İmroz, Bozcaada ve Semadirek Türkiye'ye verilmelidir. Diğer adalar, askerden arındırılmalı ve özerklik verilmelidir. Ancak TBMM, Lozan Konferansı'nda, mirasçısı olduğu Osmanlı Devleti'ne verileceği anlaşma ile tespit edilmiş olan Rodos ve Oniki Ada'nın İtalyan egemenliğinden kurtarılmasını sağlayamamıştır."*⁵³³

⁵³² Şahin, a.g.m., s. 350.

⁵³³ Mevlüt Çelebi, "Millî Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri", *Belleten Dergisi*, cilt: LXII, sayı: 233, Ankara ,1998, s. 200.

Lozan Konferansında, Meis Adası'nın durumu, hangi ülkede kalacağına dair yapılan görüşmeler ve teklifler oldukça karmaşık bir hal almıştır. İtalya ile Türkiye arasındaki tüm diplomatik görüşmeler bu ada için neredeyse bir çıkmaza girmiştir. Yabancı basında Meis'in konferans görüşmelerinin geleceği için küçük ve nispeten “önemsiz” bir mesele olduğunu söylese detarafların çatışmaları bir sonuca varmaksızın konferansın sonuna kadar sürmüştür. Birçok mesele çözüme kavuşmuşsa da Anadolu kıyısında yer alan Meis Adası için bir çözüm yolu bulunamamıştır. Ancak 4 Haziran 1923'te Türk delegasyonu bir demeç vererek Meis'in Anadolu'nun “açık” bir parçası olduğunu, Türklerin sadece ama sadece barış yapabilmek için adadaki haklarından vazgeçerek çok büyük bir fedakârlık yaptığını açıklamıştır.⁵³⁴

Meis Adası'nın İtalyanlara ait oluşunun kabul edilmesinden sonra Türk delegasyonu bu adanın karşılığında Çanakkale Adası'na yakının Merkep (Tavşan) Adası'nın Türk topraklarına katıldığını duyurmuştur. Böylece 24 Temmuz 1923'te bağımsız yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş belgesi olan Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın 12. maddesi kuzeydeki adalarla ilgilidir. Bu maddeye göre Bozcaada, Gökçeada ve Tavşan Adası Türkiye'ye; Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Samos ve Nikarya Yunanistan'a bırakılmıştır. Ayrıca bu adalar Türklerin çabaları sonucunda silahsızlandırılmıştır. Antlaşmanın 15. maddesi ise Oniki Ada'nın statüsü ile ilgilidir. Türkiye, Astampalya (Astropalia), Rodos, Kalki (Calki), Skarpanto, Kazos (Casso), Piskopis (Tilos), Misiros (Misyros), Kalimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sömbeki (Simi) ve İstanköy (Kos) adaları ile bunlara bağlı olan adacıklar ve Meis (Castellorizo) adası İtalya'ya bırakılmıştır. Böylece 1912'den beri çözülmeye çalışılan adalar meselesi çözüme kavuşmuştur.⁵³⁵

Osmanlı Devleti'ni hem resmen hem de fiilen bitiren ve Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile ise her ne mahiyette olursa olsun Trablusgarp üzerinde haiz olduğu tüm hak ve imtiyazların ilgası kabul edilmiştir. Trablusgarp, 1942 yılına kadar İtalya'nın bir müstemlekesi olarak kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika'daki İtalyan-Alman askerî harekâtının bir üssü haline gelmiş ve 1943'te de İngiliz işgali altında kalmıştır. Barış antlaşmaları imzalanıncaya kadar Trablusgarp ve Bingazi İngiltere'nin, Fizan ise

⁵³⁴ Papuççular, *a.g.e.*, s. 31.

⁵³⁵ Papuççular, *a.g.e.*, s. 32.

Fransa'nın idaresine bırakılmıştır. Bu arada Berka'da geçici bir hükümet kuran Şeyh İdris Es-Senusi o yıllarda yeni kurulan bürokrasisi için Türkiye'den uzmanlar almaya başlamıştır. Bu uzmanlardan birisi olan Sâdullah Koloğlu burada başbakanlığa kadar yükselmiştir. Birleşmiş Milletler 21 Kasım 1949'da Libya'nın Trablus, Bingazi ve Fizandan müteşekkil bağımsız bir devlet olarak kurulması ve bunun en geç 1 Ocak 1952 tarihinde gerçekleşmesini kabul etmiştir. Bu çerçevede üç bölgenin temsil edildiği bir parlamento oluşturulmuş ve 24 Aralık 1951'de Kral I. İdris Es-Senusi devletin kurulduğunu ilan etmiştir. Libya bağımsızlığına kavuştuktan sonra, Trablusgarp'ta bu devleti teşkileden Fizan ve Bingazi'den sonra üçüncü bir eyalet olmuştur.⁵³⁶

⁵³⁶ Orhan, a.g.t., s. 93.

SONUÇ

Trablusgarp, 16. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin himayesine dahil olmuş bir Kuzey Afrika toprağıdır. Trablusgarp şehri ve çevresi Akdeniz sahilinde olmasına rağmen bütün Kuzey ve Orta Afrika ülkeleri için merkezi bir konumda idi. Kıtadaki bu konumu sebebiyle Asya kıtasının batıda en uç noktalarından birisi ve stratejik bakımdan en önemli yerlerden biri kabul edilen Anadolu'ya benzetilmektedir. Gerek Avrupa devletlerinin Biladü's Sûdan'la münasebetlerinde gerekse batısında yer alan Tunus, Cezayir ve Fas'ın doğusundaki Mısır ve Arap yarım adasıyla olan bağlantılarıyla önemli bir noktada yer alıyordu. Bu nedenle 19. yüzyıl sonlarında sömürge arayışında olan Avrupa devletlerinin odak noktası olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin salyaneli topraklarından olan Trablusgarp, bir süre valiler tarafından yönetildikten sonra 17. yüzyıl boyunca dayılık sistemiyle idare edilmiştir. 18.yüzyıla gelindiğinde ise merkezi oteritenin zayıflamasıyla birlikte âyan adı verilen yerel güçler bölgenin yönetiminde etkili olmuştur. Böylece merkezden uzak olan Kuzey Afrika topraklarında merkezi oteritenin gücü iyice zayıflamış olup, devletin askeri, idari ve siyasi gücü tamamıyla kırılmıştır. II. Mahmud dönemiyle ve Tanzimat reformlarıyla birlikte düzen kırılmaya çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. Arap vilayetlerindeki halkın büyük çoğunluğu Tanzimat reformlarının uygulamaya konulmasına karşı direnmiştir. Bu durum pek çok yerde asayişin bozulmasına neden olmuştur. 1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi ile ülke genelinde yapılan idari düzenlemeler ile Kuzey Afrika topraklarında da bozulmuş olan idari yapı düzeltilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın getirmiş olduğu ağır savaş yenilgileri ve kayıplarla birlikte 20. yüzyıla girmiştir. Avrupa devletleri ise Osmanlı Devleti'nin aksine 20.yüzyıla güçlü olarak giriş yapmıştır. 19. yüzyıl Avrupa devletleri için sömürge yarışı içinde geçmiştir. Sömürge yarışı içinde birbirlerini kovalayan Avrupa devletlerinin gerisinden gelen İtalya, onlara yetişebilmek için hızla bu yarışta yerini almıştır. 1878 yılında Berlin Kongresi'nde birçok Avrupa devleti Osmanlı Devleti'nin topraklarından payına düşeni alırken İtalya bu dönemde pastadan pay alamamıştır. İtalya, 1870'li yıllarda Kızıldeniz'de sömürge arayışına girmişse de başarılı olamamıştır. Daha sonrasında Etiyopya, Habeşistan ve Adova'yı işgal edip

sömürgeleştirmek için buralara asker çıkarmışsa da istediği sonucu elde edememiştir. 1881 yılında Fransa'nın Tunus'u işgal etmesiyle birlikte İtalya, Trablusgarp'ı da elden kaçırmamak için hızla faaliyetlere girişmiştir. Avrupa devletleri ile yapılan bir dizi görüşmeler neticesinde bu devletler ile karşılıklı çıkar antlaşmaları yaparak onların taraftarlığını elde etmiştir. Aynı zamanda Giolitti hükümeti yaptığı propagandalarla Trablusgarp'ın vaad edilmiş topraklar olduğunu ve atalarından kalan bu yerlerin İtalyanların olması gerektiği düşüncelerini savaş öncesinde İtalyan halkına kabul ettirmeye çalışmıştır. Böylece İtalya Hükümeti, işgali meşrulaştırmak için İtalyan kamuoyunu arkasına almıştır. İtalya savaş öncesinde, Trablusgarp'ta da bir takım ticari girişimlerde bulunup buradaki mevcudiyetini garantilemiştir. Tüm bu hazırlıklar devam ederken Osmanlı Devleti'ne İtalya'nın bir işgal hazırlığında olduğu söylentileri bildirilmişse de bu dikkate alınmamıştır. İtalya, Kuzey Afrika sahillerine asker sevkıyatı yaparken bir yandan da Osmanlı kamuoyunda çıkan işgal haberlerini yalanlamıştır.

İtalya'nın savaş hazırlıkları yaptığı sıralarda Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu yeni bir düzen ve bu düzene ayak uydurma çabasıındaydı. II. Abdülhamid döneminin sona ermesiyle birlikte basın yayın organlarında artış, meclis seçimleri ve İttihat ve Terakki'nin yönetimde etkin olması, Osmanlı Devleti'nde yeni umutların yeşermesine zemin hazırlamıştır. Ancak bu özgürlük havası pek uzun sürmemekle beraber İttihat ve Terakki yönetimi de Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor koşullarının iyileşmesine fayda sağlayamamıştır. 1909 Matbuat Kanunuyla birlikte özgür basın anlayışına sınırlandırma getirilmiştir. Gazete kapatmaları ve sansürler yeniden gündeme gelmiştir. Daha sonrasında ise İttihat ve Terakki yönetiminin eleştirdikleri istibdad dönemine doğru geri gidilmiştir. Bu durum üzerine yapılan meclis seçimlerinde muhaliflerin bir araya gelerek İttihad ve Terakki yönetimine tepki göstermeleri, ortamı daha da gerginleştirmiştir.

İtalya savaş hazırlığı içerisindeyken Osmanlı Devleti hem yönetimde hem de idari düzende oldukça zor durumdaydı. II. Abdülhamid döneminde genellikle Jöntürklerin ve İttihatçıların sürgün edildiği bölge olarak kullanılan Trablusgarp her bakımdan ihmal edilmiş, kaderine terk edilmiş bir vaziyetteydi. Hem halkı yokluk içerisindeydi hem de Trablusgarp Vilayeti ve bu vilayete bağlı sancaklar ihmal edilmiş durumdaydı. İtalya, Trablusgarp'ın geri kalmışlığını kullanarak yaptığı propagandalarla bu durumu kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Öyle ki 29 Eylül

1911’de Osmanlı Devleti’ne verdiği ulti­matomla Osmanlı Hükümeti’nin Trablusgarp’ı yönetemediğini ve İtalyan vatandaşlarına da kötü davrandığını ileri sürmüştür. İtalya, Osmanlı yönetimini hem yetersiz göstererek hem de İtalyanlara kötü davrandığı gibi asılsız bilgiler ileri sürerek karalama propagandası yapmıştır. Buradaki amaç gerek İtalyan halkına gerekse de Osmanlı Hükümeti’ne Trablusgarp’ın İtalya yönetimine geçmesi gerektiği düşüncesini kabullendirmektir. Bu durum İtalyan işgaline meşruluk kazandırılmaya, işgalin gerekliliğini geçerli sebeplerle temellendirilmeye çalışılmıştır.

Eylül 1911’de İtalya’nın savaş hazırlıkları daha da belirginleşmiştir. Babıâli, savaş öncesinde Trablusgarp’ın eski valisi olan İbrahim Paşa’yı ve Derne gemisini Trablusgarp mebusları ve yöre halkından gelen telgraflar sonucunda bölgeye gönderme kararı almıştır. Buna rağmen Hakkı Paşa kabinesi, İtalya’yı işgal fikrinden vazgeçirmenin yollarını aramaktaydı. Fakat İtalya, Trablusgarp ve Bingazi’nin düzensiz ve bakımsız olması durumuna son verilmesi için senelerden beri Osmanlı Hükümeti’ni uyarmakta olduğunu ve bu iki bölgenin de Afrika’nın Akdeniz sahilinde bulunan memleketlerdeki gelişmelerden yararlanması gerektiğini ifade ediyordu. Bu meselenin, Trablusgarp ve Bingazi’nin İtalya sahillerine çok yakın olması nedeniyle İtalya için son derece önem arz ettiğini vurgulamaktaydı.

İtalya uzun hazırlıkları neticesinde 29 Eylül 1912’de Osmanlı Devleti’ne karşı savaş ilan etmiştir. Devletin en uzak ve yardım edilmesi en güç bölgelerinden biri olan Trablusgarp’ta savaş ilan edildiğinde Osmanlı Hükümeti, bölgeye asker ve yardım gönderemeyeceği düşüncesiyle savaşa girmeye sıcak bakmamıştır. Bu nedenle Avrupa devletlerinin arabuluculuğuna başvurmuştur. Osmanlı Hükümeti, savaşın ilk safhalarında başta dost olarak gördüğü Almanya olmak üzere İngiltere ve Fransa gibi devletlerden arabuluculuk konusunda yardım istemiş, diplomatik ilişkilere başvurmuştur. Bu nedenle savaşa karşılık vermekte temkinli davranmakla beraber bu konuda net kararlar almaktan da kaçınarak sadece durumu kurtarmaya çalışmıştır. Ancak İtalya’nın, Trablusgarp çıkarmasına sessiz kalınması hem Osmanlı halkının hem de Osmanlı basınının tepkilerinin çığ gibi büyümesine neden olmuştur. Osmanlı halkı gazeteler vasıtasıyla örgütlenerek İtalya’yı protesto etmeye başlamıştır. İttihatçı olan genç subaylar ise bölgeye gönüllü olarak gidip İtalyanlara karşı topraklarını savunmaya karar vermiştir.

İtalya, Trablusgarp'a asker çıkardığında buradaki askeri kuvvetler Yemen'de İmam Yahya isyanını bastırmak için görevliydi. Bu nedenle Trablusgarp'da Osmanlı askeri sayısı çok az miktardaydı. İtalyan ordusu ise oldukça kalabalıktı. İtalya savaşın ilk aylarında kıyı kesimlerden vilayetin iç kısımlarına doğru ilerlemeyi başarmışsa da bu ilerleyiş devamlılık kazanamamıştır. Çünkü bölgeye giden Mustafa Kemal, Enver Bey, Halil Paşa ve Nuri Paşa gibi genç subayların güçlü direnişleriyle karşı karşıya kalmıştır.

Trablusgarp Savaşı hem İtalya'nın hem de Osmanlı Devleti'nin basın yayın organları üzerinden yürüttüğü bir propaganda savaşı haline gelmiştir. İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'nin geri kalmışlığını ileri sürerek bu bölgelere medeniyeti getireceğini vaad etmiştir. Trablusgarp ve Bingazi'yi en kolay yoldan elde etmek isteyen İtalya, bu amaç doğrultusunda yerli halkın desteğini almak istemiştir. İtalya, Osmanlı hakimiyetinde bu toprakların ve halkın yoksulluğa terk edildiğini, kendilerinin ise onları bu yoksulluktan kurtaracağını, dini inançlarına ve yaşantılarına zarar vermeyeceğini temin eden propaganda bildirileri dağıtmıştır. Bu bildirilerde yerli halkı Osmanlı Devleti'nin aleyhinde kışkırtmaya çalışmıştır. Ancak Trablusgarp ve Bingazi nüfusunun büyük bir çoğunluğunun müslüman olması bu savaşı haçlının İslam'a saldırısı olarak kabul edip bölgeye gönüllü giden Osmanlı subaylarının etrafında toplanmışlardır. Osmanlı subayları panislamizm anlayışıyla hareket etmekle birlikte halifeliliğin de birleştirici yönünü kullanarak yerel unsurları kendi safhalarına çekmişlerdir. Bölgenin etkili aşiretlerinden olan Senusi liderleri, emirlerindeki askerleriyle Osmanlı ordusunun yanında savaşa katılarak İtalyan ordusunu geri püskürtmeyi başarmışlardır.

1911-1912 yılında yayın hayatında olan İstanbul ve Anadolu basını Trablusgarp Savaşı'nı yakından takip etmiş ve gelişmeleri gazeteler aracılığıyla halka aktarmıştır. Bu dönemde yalnızca merkezdeki gazetelerin değil vilayet gazetelerinin de Türk-İtalyan savaşına geniş yer verdiği gözlemlenmiştir. Babalık, Dicle ve Kastamonu gazetelerinde Trablusgarp Savaşı'nın başlangıcından Uşi Antlaşması'nın imzalanmasına kadar düzenli olarak savaşa dair haberler verildiği görülmektedir. Bu haberlerin çoğunlukla propaganda esaslıdır. Vilayet gazetelerinde yer alan haberlerin merkezi gazetelerde verilen haberlerle benzerlik göstermesine rağmen makale tarzında yazılan haberlerde farklılıklar da görülmektedir. Vilayetlerde yaşayan halkın Trablusgarp Savaşı'na karşı gösterdiği tepkilerin ölçülmesi açısından bu farklılıklar

oldukça önemlidir. İncelenen vilayet gazetelerinde hem Osmanlı Hükümeti'nin hem de İtalya'nın aldığı kararlar ve diplomatik ilişkilerin analizlerinin yapıldığı görülmektedir. Gazetelerde Avrupa devletlerinin de bu süreçte iki devlet arasındaki rolü hakkında bilgiler içermektedir. Milli ve dini duyguların etkisiyle kaleme alınan makaleler kimi zaman gerçek bilgilerin çarpıtılmasına ya da abartılmasına neden olmuştur. Babalık, Dicle ve Kastamonu gazetelerinde yapılan haberlerde çeşitli konularda propaganda yapıldığı görülmektedir. Ancak genel olarak askerlerin cephedeki durumları, cihad çağrısı, İtalya'ya karşı nefret söylemleri gibi konularda daha yoğun propaganda yapıldığı görülmektedir. Aynı zamanda gençlerin orduya katılmaları için teşviklerin yapıldığı bu yönde propaganda yazılarının yazıldığı da görülmektedir.

İtalya'nın Trablusgarp Savaşı esnasında Osmanlı ordusuna ve halkına zarar vermek için uyguladığı propagandalar ise uçaklardan bildiriler dağıtmak ya da halkın arasına casuslar yerleştirmek olmuştur. Osmanlı ordusunun ve halkın içerisine casuslar yerleştiren İtalya, bu yolla hem bilgi toplamaya hem de toplum arasındaki asayışı bozmaya çalışmıştır. Osmanlı Hükümeti, İtalya'nların bu gibi faaliyetlerinin önüne geçmek için posta ve telgraf gibi iletişim araçlarına engellemeler getirmiştir. Yine İtalyan tebaanın da kendi aralarında şifreli telgraf gönderilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Alınan önlemler arasında bölgeye gönderilen muhabirlerin de denetlenmesi gibi kararlar vardır. Osmanlı Hükümeti sansür ve kısıtlayıcı girişimleri yalnızca İtalyan tebaa üzerinde uygulamamıştır. Aynı zamanda Osmanlı basınında da sansür uygulandığı, bazı gelişmelerin basına yansıtılmaktan kaçınıldığı görülmüştür. Basına verilmek istenmeyen bilgilerin başında askeri haberler gelmektedir. Bu tarz haberlerin yerine daha çok propaganda nitelikli haberler yapılarak bazı bilgiler saklanmak istenmiştir. Vilayet gazetelerinde yoğun olarak değinilen bir başka konu ise Osmanlı Hükümeti'nin, İtalya'nın savaş hazırlığı karşısında son ana kadar önlem alamamasına tepki gösterdiği görülmektedir. Her ne kadar Trablusgarp'ta görevde olan valiler ve diğer yerel yöneticiler, İtalya'nın hazırlığında olduğunu İstanbul'a duyurmuşsa da hükümet İtalya'nın savaş açacağına ihtimal vermemiştir. Bu nedenle de Trablusgarp'ta ciddi önlemler alınamamıştır. Gazetelerde yer alan askeri ve siyasi nitelikli haberler genelde şöyledir; Osmanlı ordusunun İtalya ordusu karşısında son derece başarılı olduğu, İtalyanlara geçit vermediği, İtalyan ordusunun kaybının fazla olduğu ve İtalya'nın kalabalık ordusu karşısında Osmanlı ordusunun yerli kabilelerle

birleşerek onları mağlup ettikleri gibi haberlere sıklıkla rastlanılmaktadır. Ancak bu yazılarda devletlerarası görüşmelerinin muhtevasına veya alınan kararlara dair haberlere daha az yer verilmiştir.

Trablusgarp Savaşı esnasında propaganda aracı olarak kullanılan bir başka alan ise edebiyat olmuştur. Vatan sevgisi, özgürlük, zafer, özlem, nefret gibi duygular edebiyat aracılığıyla adeta bir savaş propagandasına dönüşmüştür. Bu nedenle Salime Servet Seyfi, Mithat Cemal, Ahmed Mikdâd Efendi gibi isimler kaleme aldıkları şiirler vasıtasıyla hem askerlerin hem de halkın duygularına dokunarak propaganda faaliyetinde bulunmuştur. Aynı şekilde Aka Gündüz, Raif Necdet ve Ali Naci gibi isimler tarafından kaleme alınan hikayelerde de topluma benimsetilmek istenen düşüncelerin propagandasının yapıldığı görülmektedir. Tiyatro piyesleri de topluma iletilmek istenen mesajların verilmesi bakımından önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Her ne kadar bazı oyunlar sansüre tabi tutulup, sakıncalı görülmesi nedeniyle oynatılmamışsa da Trablusgarp Savaşı esnasında Trablusgarp'ta şehit düşen Osmanlı askerlerinin ailelerine yardım toplamak amacıyla tiyatro oyunlarının da gerçekleştirildiğini yapılan incelemeleri dikkate alarak ifade etmek mümkündür. Basında çıkan haberlerde sahnelenen tiyatro oyunlarından elde edilen gelirin savaş ianesi olarak kullanılacağı bildirilmekte ve Osmanlı halkını savaş seferberliğine çağırılmaktadır. Edebiyatın bu üç alanında da işlenen temel konular ve yapılan propagandalar; vatan sevgisi, cihad, şehitlik, ailelerin göz yaşları, vatan uğruna çocuklarını feda etmeleri, Arap- Türk dostluğu gibi konulardır. Bu konular işlenerek Trablusgarp'ın işgali nedeniyle duyulan üzüntüler, çekilen cefalar dile getirilmiştir. Aynı zamanda halkı İtalya'ya karşı kin ve nefret duygularının da taze tutularak öfkelerinin yansıtıldığı görülmektedir.

Trablusgarp Savaşı, geniş kitleler arasında ses getiren bir savaş olmuştur. Hem Avrupa devletlerinin hem de İslam dünyasının gündeminde yer almıştır. Savaşın başlangıcından itibaren bir yıl boyunca gündemden düşmemiştir. Zaman zaman gazetelerde yer verilen haberlerin sayısı azalmışsa da her aşaması takip edilen bir savaş olmuştur. İslam dünyası, İtalya'nın bu savaş harekâtını Osmanlı-İtalya savaşı olmaktan çok Hristiyan dünyasının Müslümanlığa ve Halifeye saldırısı olarak algılamıştır. Bu nedenle farklı coğrafyalardaki Müslümanlardan Osmanlı Devleti'ne maddi ve manevi destek mesajları gönderilmiştir. Trablusgarp ve Bingazi'ye sınırı olan Tunus, Mısır gibi bölgelerden de Osmanlı Devleti'ne kaçak silah ve askeri

mühimmat gibi yardımlar sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla beraber Osmanlı ordusunun yanında yer almak üzere askerler ve Hilal-i Ahmer'e yardımlar gönderilmiştir. Hindistan, Mısır, Tunus ve Afganistan'da mitingler düzenlenip Osmanlı lehine yükseltilecek seslerde iyi dilek temennilerinde bulunulmuştur. Başta Anadolu olmak üzere Yemen'den Hindistan'a kadar Afrika'nın her tarafındaki Müslümanlar bu savaşta Osmanlı ordusunun zafere ulaşması için maddi-manevi her türlü yardımda bulunmuşlardır.

Avrupa devletlerinde ve Balkan topraklarında ise durum biraz daha farklı olmuştur. Savaş öncesi ve savaş esnasında yapılan diplomatik görüşmelerin ve antlaşmaların getirdiği yükümlülüklerle beraber çıkar çatışmalarından kaynaklı olarak genelde iki devlet arasında denge siyaseti uyguladıkları görülmektedir. Avrupa hükümetleri her ne kadar diplomatik ilişkilerinden ve kendi çıkarlarından dolayı İtalya'nın Kuzey Afrika ve savaş yaydığı diğer bölgelerdeki faaliyetlerinden zaman zaman rahatsız olsalar da bu rahatsızlıklarını Osmanlı Devleti'ni daha fazla direnmeden antlaşma yaptırarak çözmeye çalışmışlardır. Ancak incelenen belgelere göre Avrupa kamuoyuna bu durum daha farklı aksettirilmiş olduğu söylenebilir. Almanya, İngiltere ve Fransa'da bazı gazetelerin İtalya'nın bu hareketini kınayıp Osmanlı Devleti'ne ve bölgenin yerli halkına destek mesajları gönderdikleri ve mitingler düzenledikleri Osmanlı arşiv kayıtlarına yansımaktadır. Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinden ayrılmaya çalışan Balkan topluluklarında da durum karışıktır. Hali hazırda zaten Osmanlı hakimiyetinden kısa süre önce ayrılmış ya da ayrılmaya çalışan bu toplulukların Avrupa devletlerinin kışkırtmalarıyla birlikte daha da Osmanlı aleyhtarı tavırlar içerisinde oldukları görülmektedir. Savaş esnasında açıkça İtalya'ya yardım gemileri gönderdikleri anlaşılmaktadır. Her ne kadar Balkan topraklarında yaşayan müslümanlar Osmanlı Devleti'nin yanında olsalar da buralarda yoğun olarak İtalya'ya destek verildiği ve İtalya lehine propaganda yapıldığı görülmektedir. Zaten Osmanlı Devleti'nin bir savaş halinde olmasını, amaçları için fırsat olarak görerek savaş hazırlıklarına başlamışlardır.

Trablusgarp ve Bingazi'ye gönüllü olarak giden subay ve askerlerin yanı sıra bölgede yaşayan Arapların desteğiyle kısıtlı imkanlara rağmen İtalyan saldırıları bertaraf edilebilmiştir. İtalya'nın hatta Osmanlı Hükümeti'nin dahi beklemediği bu güçlü direniş herkesi şaşırtmıştır. Herhangi bir ülkeyle savaşamayacak durumda olduğu düşünülen Osmanlı Devleti, büyük devletlerin arabuluculuğuyla bu sorunu

savaşı halletmeye çalışırken İtalya ise zaten Trablusgarp çıkartmasına askeri bir gezinti gözüyle bakarak savaş ilan etmiştir. Ancak Mustafa Kemal, Enver Bey, Halil Kut Paşa gibi isimlerin bölgeye gidip halkı örgütlemeleri ile başlayan gerilla savaşı her iki düşünceyi de hem şaşırtmış hem de yeni arayışlara sürüklemiştir. Beklenmeyen bu direniş karşısında İtalya, savaşı Beyrut, Kızıldeniz, Çanakkale Boğazı ve Oniki Ada'ya yayarak Osmanlı Devleti'ni çaresiz bırakmak istemiştir. İtalya'nın, Osmanlı Devleti'ni birden fazla bölgede savaşmaya mecbur bırakarak yıldırma çabası aslında başarılı olamamıştır. Çünkü saldırdığı ve çıkarma yaptığı bölgelerde başarı elde edememiştir. Ancak yakın zamanda Balkanlarda bir savaş çıkacağını öngören Osmanlı Devleti, iki taraflı savaşamayacağının farkında olmasından dolayı İtalya ile antlaşma yoluna gittiği görülmektedir. Devletlerarası yapılan müzakereler ve Osmanlı Meclisi'nde yapılan görüşmeler neticesinde bir yıl süren Türk-İtalyan Savaşı, 1912 Uşi Antlaşması'nın imzalanmasıyla son bulmuştur. Antlaşma gereğince Trablusgarp ve Bingazi'nin tahliyesiyle çatışmaların sonuçlandırılması gerekmektedir. Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağı böylece terk edilmiştir. Yaklaşık dört asırlık bir hakimiyetin ardından Osmanlıların Kuzey Afrika'dan en zor çekildikleri yer Trablusgarp olmuştur. Antlaşmadan sonra da uzun süre Trablusgarp ve Bingazi'de İtalya'nın varlığı kabul görmemiştir. Yerel halk ve savaş sonrasında Trablusgarp'ta kalan bazı Osmanlı subayları İtalyanlara karşı mücadelesini sürdürmüştür. Trablusgarp'ın ve Oniki Ada'nın vaziyeti Lozan Konferansında uzun süre tartışılan bir konu olmuştur. 24 Temmuz 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin buralar üzerindeki hak ve yetkisinin resmen bittiği kabul edilmiştir. Farklı kıtalardan bir araya gelip buraya kök salmış müslümanların yaşadığı Trablusgarp artık Avrupalılar tarafından işgal edilmişti. Bu durum Osmanlı Devleti'nde, genç subaylar arasında ve Trablusgarp'ın yerel halkı üzerinde büyük üzüntüye sebep olmuştur.

Sonuç olarak, Trablusgarp Savaşı, farklı propagandalarla insanların ruh hallerini etkileyen bir savaş olmuştur. Propaganda, kitleleri bir amaç uğrunda etkileyerek ve ikna ederek hedefe ulaşmada önemli bir role sahiptir. Bu nedenle yapılan propagandalarla insanların zihninde savaşı kazanma güdüsü aşılanmıştır. Savaşın kaybedilmesine rağmen gazetelerde Osmanlı askerlerinin başarıları dile getirilmiş, hikayelerde ve piyeslerde Osmanlı'nın zaferi vurgulanmıştır. Gerçekleşmesi istenen duygular yansıtılmıştır. Trablusgarp Savaşı'nın son anlarına kadar gönüllü subaylar birliklerindeki askerlerin ve yerel Arap mücahidlerin manevi

duygularını diri tutarak, tüm olumsuz koşullara rağmen Osmanlı ordusunun savaşı kazanacağı yönünde propaganda yapılmıştır. Halkın mücadelesi olarak nitelendirebilecek bir kitlesel seferberlik haline gelmiştir. Bunun amaçla dinî duyguları harekete geçiren içerikte mesajlar gazatelerde, dergilerde, yayımlanmıştır. Aynı zamanda yöneticiler tarafından nutuk ve vaazlarla topluma çağrılarda bulunulmuştur. Maddi, manevi, kültürel, askeri vb. birçok farklı yönden propaganda faaliyetleri yürütülmüştür. Tüm bu kaynaklardan hareketle Trablusgarp Savaşı'nın yalnızca cephede devam etmediği görülmektedir. Bir propaganda savaşına dönüşen Trablusgarp Savaşı'nı yakından takip edenler arasında ise gazeteciler yer almaktadır. Gazeteciler, cephedeki gelişmeleri kamuyouna duyurmakla beraber gazetelerde yazdıkları ile de halkın duygularına dokunarak savaşa yön vermişlerdir. Trablusgarp Savaşı'nın genel olarak merkezi gazetelere göre değerlendirildiği görülmektedir. Oysa vilayetlerde çıkarılan gazetelerden Anadolu halkının duygularını, askerlere yaptıkları yardımları, yaşanan gelişmeleri onların gözünden yorumlanmasını ve basına aktarılış şeklini anlamamız açısından bu gazetelerin de önemi büyüktür. Babalık, Dicle ve Kastamonu gazetelerinden edinilen bilgilere göre, Trablusgarp Savaşı her yönüyle yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu haberlerin kimi zaman merkezdeki gazetelerden alıntılandığına şahit olunmaktadır. Bu tarz haberlerin genellikle ajans haberleri ve cepheden edinilen bilgilerin olduğu görülmektedir. Ancak propaganda içerikli kaleme alınan haberlerin ise gazete sahiplerinin ve yazarlarının kendi kalemlerinden çıktığını ifade etmek mümkündür. Bu açıdan değerlendirildiğinde vilayet gazetelerinde Trablusgarp Savaşı'nın, kilometrelerce uzaklıktaki insanların ruh hallerini nasıl etkilediği görülebilmektedir. Bu insanların vatan sevgisi, dini duyarlılıkları, özgürlük, bağımsızlık, öfke gibi çeşitli insani duygularına savaşların nasıl etkisi olduğu incelenen vilayet gazetelerinde gözlemlenebilmektedir.

KAYNAKÇA

OSMANLI ARŞİV KAYITLARI

A. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.} MKT.MHM)

BOA., A.} MKT.MHM, 745/38., H. 1330/ M. 1912.

Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO),

BOA, BEO., 3811/285770, H. 1328/ M. 1910.

BOA., BEO., 3944/ 295755, H. 1329/ M. 1911.

BOA., BEO., 3955/296562, H. 1329/ M.1911.

BOA., BEO,3958/296803, H. 1329/ M. 1911.

BOA, BEO,3959/296909, H. 1329/ M. 1911.

BOA, BEO, 3959/296859, H. 1329/ M.1911.

BOA., BEO., 3965/ 297315, H. 1329/ M. 1911.

BOA., BEO., 3972/297856, H. 1329/M. 1911.

BOA., BEO., 4006/300448, H. 1330/ M. 1912.

BOA., BEO, 4055/304060, H. 1330/ M. 1912.

BOA, BEO, 4087/306466, H. 1330/ M. 1912.

BOA., BEO, 4190/314188, H. 1330/ 1912.

Dahiliye Emniyet Şubesi (DH. EUM.EMN)

BOA, DH.EUM.EMN., 92/84, H. 1330/ M. 1912.

Dahiliye Evrak Odası Kalemi (DH. EUM.VRK)

BOA, DH. EUM.VRK, 2/35, H. 1328/ M. 1910.

Dahiliye Hukuk (DH.H...)

BOA, DH.H..., 37/7, H. 1328/ M. 1910.

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI)

BOA, *DH. MUI*, 77/14, H. 1328/ M. 1910.

BOA., *DH. MUI*, 140/1, H. 1328/ M. 1910.

Dahiliye Nezareti Müteferrik (DH. MB..HPS.M...)

BOA, *DH.MB..HPS.M...*, 2/103, H. 1329/ M. 1912.

Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04)

BOA, *HR.SFR.04* 429/50, H. 1330/ M. 1912.

BOA. *HR. SFR.04*, 429/89, H. 1330/ M. 1912.

BOA, *HR.SFR.04.*, 429/71, H. 1330/ M. 1912.

BOA., *HR.SFR.04.*, 429/47, H. 1329 / M. 1912.

Hariciye Nezareti Paris Sefareti (HR.SFR.4.)

BOA, *HR.SFR.4.*, 859/41, H. 1330/ M. 1912.

BOA., *HR.SFR.4.*, 859/42, H. 1330/ M. 1912.

Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3)

BOA, *HR.SFR.3* 647/4, H. 1329/ M. 1911.

BOA., *HR.SFR.3.*, 682/ 19, H. 1330/ M. 1912.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.)

BOA., *HR.SYS.*, 1548/31, H. 1329/M. 1911.

BOA., *HR.SYS.*, 1548/44, H. 1329/M. 1911.

BOA., *HR.SYS.*, 1549/84, H. 1330/ M. 1912.

BOA., *HR.SYS.*, 2909/127, H. 1330 /M. 1912.

BOA, *HR.SYS.*, 2954/10, H. 1329/ M. 1911.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO)

BOA. *HR.TO*, 405/14, H. 1329/ M. 1911.

BOA., *HR.TO*, 595/1, H. 1330/ M. 1912.

BOA., *HR.TO*, 542/66, H. 1329/ M. 1911.

BOA., *HR.TO.*, 542/90, H. 1329/ M. 1911.
BOA. *HR.TO.*, 595/29, H.1330/ M.1912.
BOA., *HR. TO.*, 542/141, H. 1329/ M. 1911.
BOA., *HR.TO.*, 542/54, H.1329/ M. 1911.
BOA., *HR.TO.*, 598/43, H. 1330/ M. 1912.
BOA., *HR.TO.*, 542/ 62, H. 1329/ M. 1911.
BOA, *HR.TO.*, 542/79, H. 1329/ M. 1911.
BOA., *HR.TO.*, 595/67, H. 1330/ M. 1912.
BOA. *HR.TO.*, 598/13, H. 1330/ M. 1912.
BOA., *HR.TO.*, 542/102, H. 1329/ M. 1911.
BOA., *HR.TO.*, 542/ 118, H. 1329 /M. 1911.
BOA., *HR.TO.*, 598/44, H. 1330/ M. 1912.
BOA, *HR.TO.*, 594/37, H. 1330/ M. 1912.
BOA., *HR.TO.*, 597/55, H. 1330/ M. 1912.

İrade Mabeyn-i Hümayun (İ.. MBH.)

BOA, *İ. MBH.*, 7/30, H. 1329/ M. 1911.

Meclis-i Vükela Mazbataları (M.V.)

BOA., *M.V.*, 157/3, H. 1329/ M. 1911.
BOA., *M.V.*, 158/5, H. 1329/ M. 1911.
BOA., *M.V.*, 158/28, H. 1329/ M. 1911.
BOA., *M.V.*, 160/21, H. 1330/M. 1912.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)

BOA, *Y.EE.*, 31/9, H.1327/ M. 1909.

**B. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Millî Savunma
Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE)**

Osmanlı-İtalyan Harbi Kayıtları

ATASE, 1-4-1.

ATASE, 2-9-7.

ATASE, 2-9-18.

ATASE, 3-14-15.

ATASE, 3-14-33.

ATASE, 3-14-60.

ATASE, 4-17-2. (3-6).

ATASE, 4-20-11.

ATASE, 9-43-2.

ATASE, 9-43-39.

ATASE, 13-56-45.

ATASE, 21-88-23.

ATASE, 25-105- 28.

ATASE, 28- 124-11.

ATASE, 28- 124-14.

ATASE, 28- 124- 45.

ATASE, 32-149-3.

ATASE, 37-167-5.

ATASE, 37-167-6/4.

ATASE, 37-167-6/7.

ATASE, 37-169-25.

ATASE, 38-173-48.

ATASE, 46-216- 11.

ATASE, 48-227-22.

ATASE, 48-229- 50.

ATASE, 53-248-23.

ATASE, 54-253-17.

ATASE, 54- 253-29.

ATASE, 54-253-47.

ATASE, 56-266-4.

ATASE, 57-272-4.

ATASE, 62- 299-29.

ATASE, 62-299-46.

ATASE, 65-312- 34.

ATASE, 65-312-48.

SÜRELİ YAYINLAR

Alemdar Gazetesi, nr: 139-48, 24 Eylül 1911.

Babalık Gazetesi, nr.: 11, 16 Şubat 1911.,

Babalık Gazetesi, nr. 71, 10 Ekim 1911.

Babalık Gazetesi, nr: 77, 22 Ekim 1911.

Babalık Gazetesi, nr: 82, 7 Kasım 1911.

Babalık Gazetesi, nr. 83, 12 Kasım 1911.

Babalık Gazetesi, nr.: 85, 20 Kasım 1911.

Babalık Gazetesi, nr.: 91, 16 Aralık 1911.

Babalık Gazetesi, nr.: 106, 10 Şubat 1912.,

Babalık Gazetesi, nr: 116, 19 Mart 1912.

Babalık Gazetesi, nr.: 124, 22 Nisan 1912.

Babalık Gazetesi, nr.: 125, 23 Nisan 1912.

Babalık Gazetesi, nr.: 132, 10 Mayıs 1912.

Babalık Gazetesi, nr.: 137, 27 Mayıs 1912.

Babalık Gazetesi, nr.: 143, 19 Haziran 1912.

Babalık Gazetesi, nr.: 147, 3 Temmuz 1912.

Babalık Gazetesi, nr: 155, 6 Ağustos 1912.

Babalık Gazetesi, nr.: 79, 28 Ekim 1911.

Babalık Gazetesi, nr.: 165, 19 Kasım 1912.

Babalık Gazetesi, nr.: 110, 26 Şubat 1912.

Dicle Gazetesi, nr: 29, 21 Ekim 1911.

Dicle Gazetesi, nr.: 30, 27 Ekim 1911.

Dicle Gazetesi, nr.: 28, 7 Ekim 1911.

Dicle Gazetesi, nr.: 30, 27 Ekim 1911.

Dicle Gazetesi, nr.: 31, 2 Kasım 1911.

Dicle Gazetesi, nr.: 32, 21 Aralık 1911.

Dicle Gazetesi, nr.: 35, 28 Aralık 1911.

Dicle Gazetesi, nr.: 38., 4 Ocak 1912.

Dicle Gazetesi, nr.: 39, 18 Ocak 1912.

Dicle Gazetesi, nr.: 50, 28 Mart 1912.

Dicle Gazetesi, nr.: 57, 23 Mayıs 1912.

Dicle Gazetesi, nr.: 66, 15 Ağustos 1912.

Dicle Gazetesi, nr.: 70, 19 Eylül 1912.

Hakikat Gazetesi, nr.: 123, 2 Ekim 1911.

Hakikat Gazetesi, nr: 124, 4 Ekim 1911.

Hakikat Gazetesi, nr.: 125, 6 Ekim 1911.

Hakikat Gazetesi, nr.: 127, 11 Ekim 1911

Hakikat Gazetesi, nr.: 137, 2 Kasım 1911.

Hak Yolu Gazetesi, nr.: 1, 16 Şubat 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1880, 27 Şubat 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr:1886, 10 Nisan 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1920, 11 Aralık 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1922, 25 Aralık 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1911, 2 Ekim 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1915, 6 Kasım 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1917, 13 Kasım 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1918, 20 Kasım 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1919, 27 Kasım 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1922, 25 Aralık 1911.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1923, 1 Ocak 1912.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1938, 5 Şubat 1912.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1930, 19 Şubat 1912.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1945, 3 Nisan 1912.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1943, 20 Mayıs 1912.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1949, 1 Temmuz 1912.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1957, 26 Ağustos 1912.

Kastamonu Gazetesi, nr.:1908, 2 Eylül 1912

Kastamonu Gazetesi, nr.:1962, 24 Eylül 1912.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1923, 7 Ekim 1912.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1924, 14 Ekim 1912.

Kastamonu Gazetesi, nr.: 1966, 28 Ekim 1912.

Şehbal Dergisi, nr.: 60, 14 Eylül 1912.

Tanin Gazetesi, nr: 1105, 1 Ekim 1911.

Tanin Gazetesi, nr.: 1104, 30 Eylül 1911.

İNCELEME- ARAŞTIRMA ESERLER

Adıtatar, Funda, “Türk-İtalyan Savaşı’nın İzmir ve Çevresinde Yarattığı Etkiler”, I. Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Mayıs 2011, İzmir), Osmanlı

Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 497-508.

Ağbılı, Farag, *Trablusgarp'ın İtalya Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Dr. Tezi) Karabük 2019.

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

Akçakoca, Oğuz, *Konya Yerel Basınının Yapısal ve İçerik Analizi İle Bir Yerel Basın Önerisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış YL. Tezi) , Konya 2006.

Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

Akyol, Ender, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Bir Uluslararası İlişki ve Propaganda Aracı Olarak Tiyatro Gezileri”, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, Cilt 18, Sayı 3, Gaziantep 2019, s. 1081-1100.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara, 1997.

Arıca, Ferit Arda, “Birinci Dünya Savaşı’nda Avustura-Maceristan Mizah Dergisi Wiener Caricaturen’de Propaganda Amaçlı Karikatür Sunumu”, *Yeni Yüzyıl’da İletişim Çalışmaları Dergisi*, cilt 3, sayı 11, 2007, s. 1-12.

Arsılyürek, Yaşar, “Halil (Kut) Bey’in Trablusgarp Savaşı’ndaki Faaliyetleri”, *Belgi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı 18, Denizli 2019, s. 1563-1586.

Artuç, Nevzat, *İttihad ve Terakki'nin İttihad-ı İslâm Siyaseti Çerçevesinde İttihatçı- Senûsi İlişkileri (1908-1918)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.

Aslan, Mehmet, *Trablusgarp Harbi'nde Osmanlı Gayri Nizami Harp Uygulaması*, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, (Yayınlanmamış YL Tezi), İstanbul 2019.

Şeref Ateş, “Bir Siyasal İletişim Tarzı Olan Propagandanın Tanınması ve Propaganda Metinlerinin Çözümlemesi”, *Bilig Dergisi*, cilt 13, sayı 2000, s.118-130.

Avcı, Özcan, *Propaganda Çeşitleri*, (Editör: Mustafa Çakıcı ve Caner Çakı), İstanbul: Konya Yayınevi, 2018.

Aydemir, Ş. Süreyya, *Enver Paşa Makedonya'dan Orta Asya'ya 1908-1914*, (II. cilt), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2023.

Bayat, Sevgi, *Milli Mücadele Döneminde Konya Halkının Durumu ve Babalık Gazetesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış YL Tezi), İzmir 2015.

Behler, Commonder W.B. *1911- 1912 Türk İtalyan Savaşı Trablusgarp Savaşı'nın Tarihi 29 Eylül 1911- 18 Ekim 1912*, (çev. L. Yıldırım), İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

Belen, Fahri, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Teditepe Yayınları, İstanbul 2016.

Berci, İbrahim, *Osmanlı Devleti'nin Muhasım devlet Politikası: Trablusgarp ve Aydın Vilayeti İtalyanları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış YL Tezi), Denizli 2020.

Bilgin- Erden, Taner- K. Nusret, "Kütahya Sancağı'nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2024, s. 1107-1147.

Borlat, Barış, "Osmanlı-İtalya Harbi'nde (1911-1912) Çanakkale'ye Asker İhracına Karşı Alınan Savunma Tedbirleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 32, 2022, s. 271-293.

Bozkurt, Selman, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yerel Bir Medyası: "Diyarbakir'De Dicle" Gazetesi (1913- 1915)*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Entitüsü (Yayınlanmamış YL. Tezi), Mardin 2023.

Castellozzi, Massimo, "Giuseppe Piazza e La Nostra Terra Promessa", *Estudios Literarios Y Culturales*, sayı 28,2021, s. 267-289.

Ceyhan, Nesime, *Trablusgarp Hikayeleri*, Selis Kitap Yayınları, İstanbul 2006.

Childs, Timothy W., *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)*, (çev. D. Berktay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*", TTK, Ankara, 2013.

Çakar, Enver, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus (1516-1679)*, TTK, Ankara, 2012.

Çakır, Hamza, “*Tercümân-ı Ahvâl*”, TDV, *CİLT*: 40, s. 495-496.

Çakır, Mümine, “Trablusgarp Savaşı ile İlgili Hikayelerde Araplar”, I. Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Mayıs 2011, İzmir), Osmanlı Devleti’nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 635-646.

Çakır, Ömer, “Türk Harp Edebiyatında Trablusgarp Savaşı”, I. Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Mayıs 2011, İzmir), Osmanlı Devleti’nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 667- 682.

Çavdar, Tevfik, *Talat Paşa Bir Öğüt Ustasının Yaşam Öyküsü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Çaycı, Muhammed Emin *Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılabı Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yl. Tezi), İzmir 2009.

Çelebi, Mevlüt, “Millî Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri”, *Belleten Dergisi*, cilt: LXII, sayı: 233, Ankara 1998, s. 157- 207.

_____, *Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)*, Ankara: TTK, 2020.

Çetin, Beyzade Nadir, “Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı 2, Elâzığ 2014, s. 239-265.

Demirel, Fatmagül, II. Abdülhamid Döneminde Sansür, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2020.

Dinç, M. Emin, *Halil Kut Paşa’nın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Dr. Tezi), İzmir 1998.

Düstur, *Tertib-i Sani*, Cilt 1, (27 Şevval 1327/ 11 Kasım 1909), Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1329.

Ebüzziya, Ebüzziya, “*Ceride-i Havadis*”, TDV, *CİLT*: 7, s. 406- 407.

Enver Paşa’nın Trablus Günlüğü, (Editör: Mehmet Bilgen), Tarih & Kuram Yayınları, İstanbul 2015.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri- Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, (I. cilt) Ankara 1953, s. 451-455.

Ertuş, Ayşe, Beyânü'l Hak Gazetesindeki Trablusgarp İşgalini Konu Edinen Manzumelere Bir Bakış", *Edebi Eleştiri Dergisi, Takvim-i Vekayiden 1928 Yılına Süreli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı*, 2021, s. 82-99.

Eryaman, Ayşe, "1909 Matbuat Kanunu Matbuat Hürriyeti Getirdi Mi? İkinci Meşrutiyet Osmanlı Meclisi Mebusan'ında "Matbuat Hürriyeti" Tartışmaları (1909-1914)", *OTAM*, Sayı 48, Ankara 2020, s. 43-63.

Eski, Mustafa, "Kent Kültürünün Oluşmasında Basının Görevi: Kastamonu Örneği", *Dört Öge Dergisi*, cilt 1, Sayı 1, 2012, s. 141-152.

Fidan, Erhan Salih, "Cephelerde Bir Şair: Ahmet Mikdâd Efendi'nin Faaliyetleri ve "Feryad-ı Dehşet- Engiz Der Hakk-ı Trablusgarp" Adlı Manzum Eseri", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2021, s. 1011-1045.

Giolitti, Giovanni, *Dönemin İtalya Başbakanının Türk İtalyan Savaşı'na Dair Hatıraları Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, (çev. T. Yıldırım), Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012.

Grassi, Fabio L., "Niçin Trablusgarp? İtalyan Çıkarması Ardındaki Siyaset ve Kültür", *I. Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Mayıs 2011, İzmir), Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 37-47.

Güler, İbrahim, "Vatan Beyi", *TDV*, Cilt: ek-2, s. 643-644.

Hayta, Necdet "Trablusgarp ve Balkan Savaşları Sürecinde Ege Adaları", *I. Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Mayıs 2011, İzmir), Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 577-597.

Hut, Davut, "Osmanlı Arab Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 1, 2016, s. 105-150.

İlkbahar, Demet 1911- 1912 Trablusgarp Savaşı ve Osmanlı Kamuoyu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış YL Tezi), İstanbul 2009.

İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, (Haz. Arı inan), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2023.

İskit, Server, *Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1943.

Kabacalı, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.

Karaköse, Nejdet, *Afrika Grupları Komutanı Kafkas İslam Ordusu Komutanı Sütluce Fabrikasının Sahibi Nuri Paşa (Killigil) Enver Paşa’nın Kardeşi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, (IX. cilt), TTK, Ankara, 2011.

Karasapan, Celal Tefik, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbuası, Ankara, 1990.

Kavas, Ahmet, “Trablusgarp”, *TDV, Cilt: 41*, s. 288-291.

_____ “Tunus”, *TDV, Cilt: 41*, s. 388-393.

Khalfallah, Zoubeir, *Trablusgarp Meselesi ve Osmanlı Kamuoyunun Tutumu (1878-1912)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Dr. Tezi), İstanbul 2009.

Kılıç, Sezen, *Trablusgarp Savaşı’nda İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtları (Alman Belgelerine Göre)*, TTK, Ankara, 2018.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı İtalyan Libya Savaşı’nda İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999.

_____, *Üç İttihatçı Arap, Kürt, Arnavut Milliyetçilikleri ve İttihat Terakki*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2011.

_____, *Fizan Korkusundan Libya Mücahitliğine*, Truva Yayınları, İstanbul, 2021.

Kurtcephe, İsrail, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK, Ankara, 1995.

Küçükkefe, Ayhan, *Avanzade Mehmed Süleyman'ın Trablusgarp ve Devlet-i Aliyye- İtalya Vekayi-i Harbiyesi Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Tahlili (1911-1912)*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış YL Tezi), İstanbul 2015.

Maksudoğlu, Mehmed, “Dayı”, *TDV, Cilt: 9*, s. 59-60.

Mansilla, Paulino Toledo, “Trablusgarp Savaşının İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sirenayka’da Çökmekte Olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak Görülen İtalyan Medenileştirme Misyonu”, *I. Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Mayıs 2011, İzmir), Osmanlı Devleti’nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 555- 563.

Mert, Özcan, “Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma’nın Trablusgarp’taki Faaliyetleri”, *Belleten Dergisi, cilt: 51, Sayı 200*, Ankara 1987, s. 829-848.

Mınık, Gözde, *Gündem Belirleme Kuramı Bağlamında Yerel Medya Üzerine Bir İnceleme: Kastamonu Gazetesi*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış YL Tezi), Kastamonu 2023.

Mikdâd, Ahmed Feryad-ı Dehşet- Engiz Der Hakk-ı Trablusgarp, Necm-i İstikbal Matbaası, Dersaadet, 1327.

Moreau, Marie-Odile, “Ottoman Resistance During The Turkish-Italian War”, *I. Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Mayıs 2011, İzmir), Osmanlı Devleti’nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 76-83.

Nalcıoğlu, Belkıs Ulusoy, *Osmanlı’da Mualif Basının Doğuşu 1828-1878*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.

Keleş, Elif Charlotte Nelson, *İtalya İşgali Sırasında Doğu Ege Adaları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış YL Tezi), İzmir 2014.

Öğün, Tuncay, Sarı Kamış’ta Soğuk Sansür, *Yedi Kıta*, sayı 112, 2017, s. 21-31.

_____, *Sansür ve Propaganda Gölgesinde Ruslarla Savaş ve Sarıkamış Harekâtı (İnceleme- Kaynak Metinler)*, TTK, Ankara, 2024.

Özdağ, Abdullah, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, TTK, Ankara, 2020.

Öz, Mustafa, “Mütevekkil- Alellah, Yahya bin Şemseddin”, *TDV*, Cilt 32., s.115-116.

Papuççular, Hazal, *Türkiye ve Oniki Ada 1912-1947*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2024.

Revol, I., *1911-1912 Türk İtalyan Harbi*, çev. Kadri Demirkaya, cilt: II., sayı: 59, İstanbul: Askeri Mecmua, 1940.

Safi, Hasan, *Trablusgarp Tarihi*, Resimli Kitap Matbaası, R.1328-M. 1912.

Savaş, Büşra, *Konya Babalık Gazetesi'nin HalkBilimi Açısından Değerlendirilmesi (1935-1952)*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış YL. Tezi), Nevşehir 2022.

Seppings- Wright, H.C., *Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hilal Altında İki Yıl*, (çev. D. Türkömer), Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul, 2013.

Sezai, Mehmet, *Cihad-ı Mukaddes yahut Trablusgarp'ta Osmanlı-İtalya Cengi, Keşişyan Matbaası, İzmir 1327 (1911-1912)*.

Sorgun, M. Taylan, *Halil Paşa İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş- Kütûlamere Halil Paşa'nın Anıları-*, Yayılcılık Matbaası, İstanbul, 1972.

Qualter, Terence H., “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Çeviren Ünsal Oskay, cilt 35, Sayı 1, 1980, s. 255-307.

Şahin, Güngör, “Trablusgarp Savaşı'ndan Millî Mücadeleye Türk-İtalyan İlişkileri”, *Türk İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu (21-22 Ekim 2019)*, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 341- 356.

Şeber, Nurdan İpek, “Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 38, Sayı 38, 2011, s. 236-262.

Şeker, Mehmet, “Ali Baş Hânbe”, TDV., Cilt: 2, s. 382.

Şengül, Abdullah, Türk Tiyatrosunda Tarih, *Turkish Studies*, Cilt 4, 2009, s. 1931-1987.

Şerif, Ahmet, *Arnavudluk'da, Suriye'de, Trablusgarp'de Tanin*, (Yayına Hazırlayan: Mehmed Ç. Börekçi, (II. cilt), TTK, Ankara 1999.

Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralarım 1908-1913 Meşrutiyet Dönemi*, (Haz. Recep Yılmaz), Kapı Yayınları, İstanbul 2021.

Şıvgın, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri - Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler-*, TTK, Ankara, 1989.

Tarih-i İbn-i Galbun Der Beyan-ı Trablusgarp Nehiciüddin Efendi & Trablusgarp Tarihi Hasan Safi, (Editör: Ahmet Kavas), Ortadoğu ve Afrika Araştırmacılar Derneği Yayınları, İstanbul 2013.

Trablusgarp ve Mustafa Kemal, (Yay. Haz: S. Akgül, A. Seven, Ç. Aksu, A. Yoğurtçuoğlu, G. Tokeşer), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

Turan, Şerafettin, “Rodos ve Oniki Ada'nın Türk Hakimiyeti'nden Çıkışı”, *Belleten Dergisi*, cilt: 29, sayı: 113, Ankara 1965, s. 77- 120.

_____, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, Ankara: TTK, 2020.

Ulucutsoy, Hasan, *Cihattan İttihatçı Propagandaya: Osmanlı Savaşlarında Propaganda ve Edebiyat (1828-1912)*, Libra Yayınevi, İstanbul 2020.

Orhan, Müge, *Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre Trablusgarp Harbi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış YL Tezi), Edirne 2010.

Özcan, Fatih, *Bozdoğan Ömrünü Türk Dünyasına Adanmış Enver Paşa'nın Kardeşi: Nuri Killigil Paşa'nın Hikayesi*, Destek Yayınları, İstanbul, 2019.

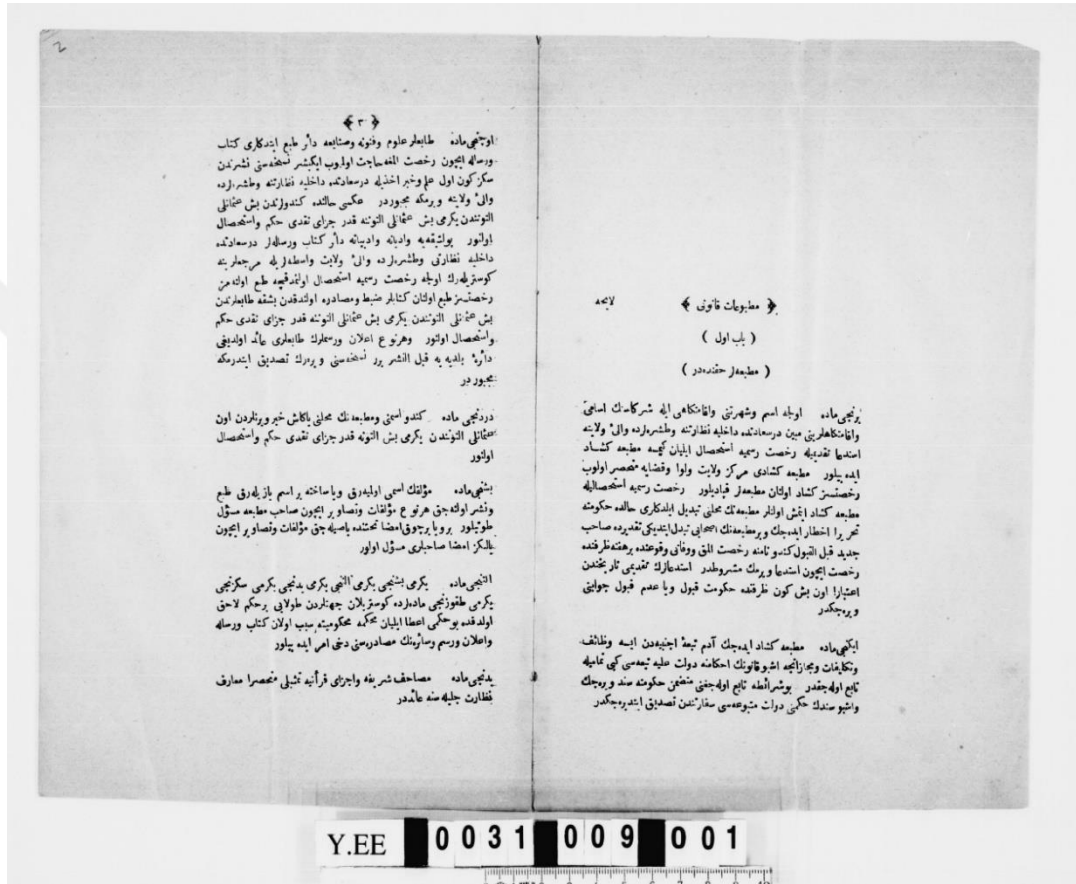
Yazır, Elmalılı M. Hamdi *Açıklamalı Kur'ân- ı Kerim Meali*, (Sadeleştiren: Sadi Çöğenli- Nevzat H. Yanık) Huzur Evi Yayınları, İstanbul, 2024.

Yıldız, Gültekin, *Osmanlı Devleti'nde Askeri İstihbarat (1864-1914)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021.

EKLER

Ek. A. 1909 Matbuat Kanunu öncesinde oluşturulan Matbuat Kanunu
layihasının ilk sayfası. H. 06 Rebiülahir 1327/ M. 27 Nisan 1909- BOA. Y.EE, 31/09.

— ۳۹۵ —

اراده سنیه حضرت پادشاهی بی مبلغ هاسمه

رسیده دست تعظیم اولوب ملفوفیه برابر منظور عالی بیوریلان اشبو تذکره سامیه
سدارتپناهیلری اوزرینه موجبجه اراده سنیه جناب پادشاهی شرفصدور بیوریش اولغله
اولیاده امر وفرمان حضرت ولی الامر کدر .

۸ رجب ۱۳۲۷ ۱۳ تموز ۱۳۲۵

سرکاتب حضرت شهریار
خالد ضیا

نومرو ۱۰۸ — مطبوعات قانونی (۱)

۱۱ رجب ۱۳۲۷ ۱۶ تموز ۱۳۲۵

(تقریر وقایع ایله نشر واهلانی : ۱۳ رجب ۱۳۲۷ ۱۸ تموز ۱۳۲۵ — نومرو ۲۸۷)

برنجی فصل

صورت نشر

ماده : ۱ هر غزنه ورساله یومیه وموقوتنهك برمدیرمسئولی اولیق ایجاب ایدر.
ماده : ۲ تبعه عثمانیه دن یکرمی بریاشنی ا کال ایدوب محجور ویا حقوقی مدنیه دن
ساقض اولیان وساخته کارلق وطولاندیریخیلق وامنیتی سوء استعمال کبی سوء اخلاقه
دلالت ایدن احوال دن بریله محکوم اولمامش بولنان هر شخص بوقانون احکامنه توفیق
حرکت ایتک شرطیله هر نوع غزنه ورساله یومیه وموقوتنهك مدیرمسئولی اوله بیلور.

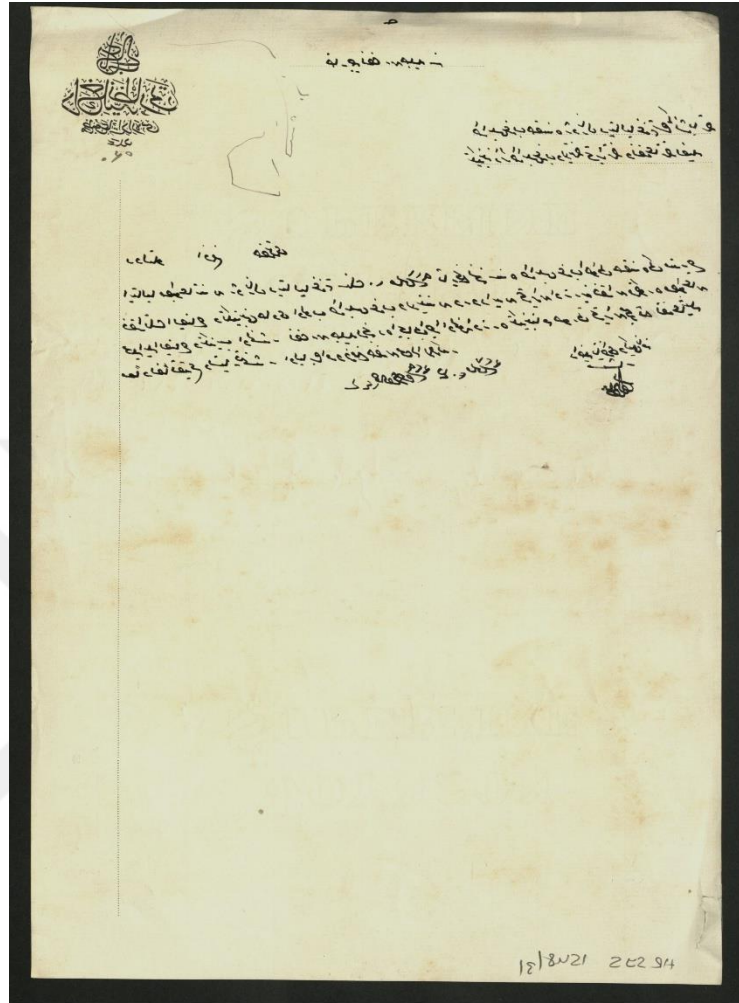
(۱) سیه اضمایه : ۱۳۲۱ — ۱۳۲۵

تجسس مبعوثانه

تاریخ	ایمضای	تقریر وقایع : نومرو :	مصلحه
۲۴ : ۲۶ (کانون کالی ۱۳۲۱)	۶۹ : ۲۸ (نوسان ۱۳۲۵)	۴۱۲ : ۴۱۴	۱۵،۵
۲۴ : ۲۶ (کانون کالی ۱۳۲۱)	۶۹ : ۲۸ (نوسان ۱۳۲۵)	۴۱۲ : ۴۱۴	۲
۲۴ : ۲۶ (کانون کالی ۱۳۲۱)	۶۹ : ۲۸ (نوسان ۱۳۲۵)	۴۱۲ : ۴۱۴	۲
۲۴ : ۲۶ (کانون کالی ۱۳۲۱)	۶۹ : ۲۸ (نوسان ۱۳۲۵)	۴۱۲ : ۴۱۴	۱۵
۲۴ : ۲۶ (کانون کالی ۱۳۲۱)	۶۹ : ۲۸ (نوسان ۱۳۲۵)	۴۱۲ : ۴۱۴	۳
۲۴ : ۲۶ (کانون کالی ۱۳۲۱)	۶۹ : ۲۸ (نوسان ۱۳۲۵)	۴۱۲ : ۴۱۴	۹
۲۴ : ۲۶ (کانون کالی ۱۳۲۱)	۶۹ : ۲۸ (نوسان ۱۳۲۵)	۴۱۲ : ۴۱۴	۵
۲۴ : ۲۶ (کانون کالی ۱۳۲۱)	۶۹ : ۲۸ (نوسان ۱۳۲۵)	۴۱۲ : ۴۱۴	۱

(ایمضای : مصلحه : ۲۹۶)

Ek C. Trablusgarp Journal d'Italia Gazetesi'ndeki yazıların tezkibi. H. 15
Cemaziyelahir 1329/ M. 13 Haziran 1911, HR.SYS. 548/31.

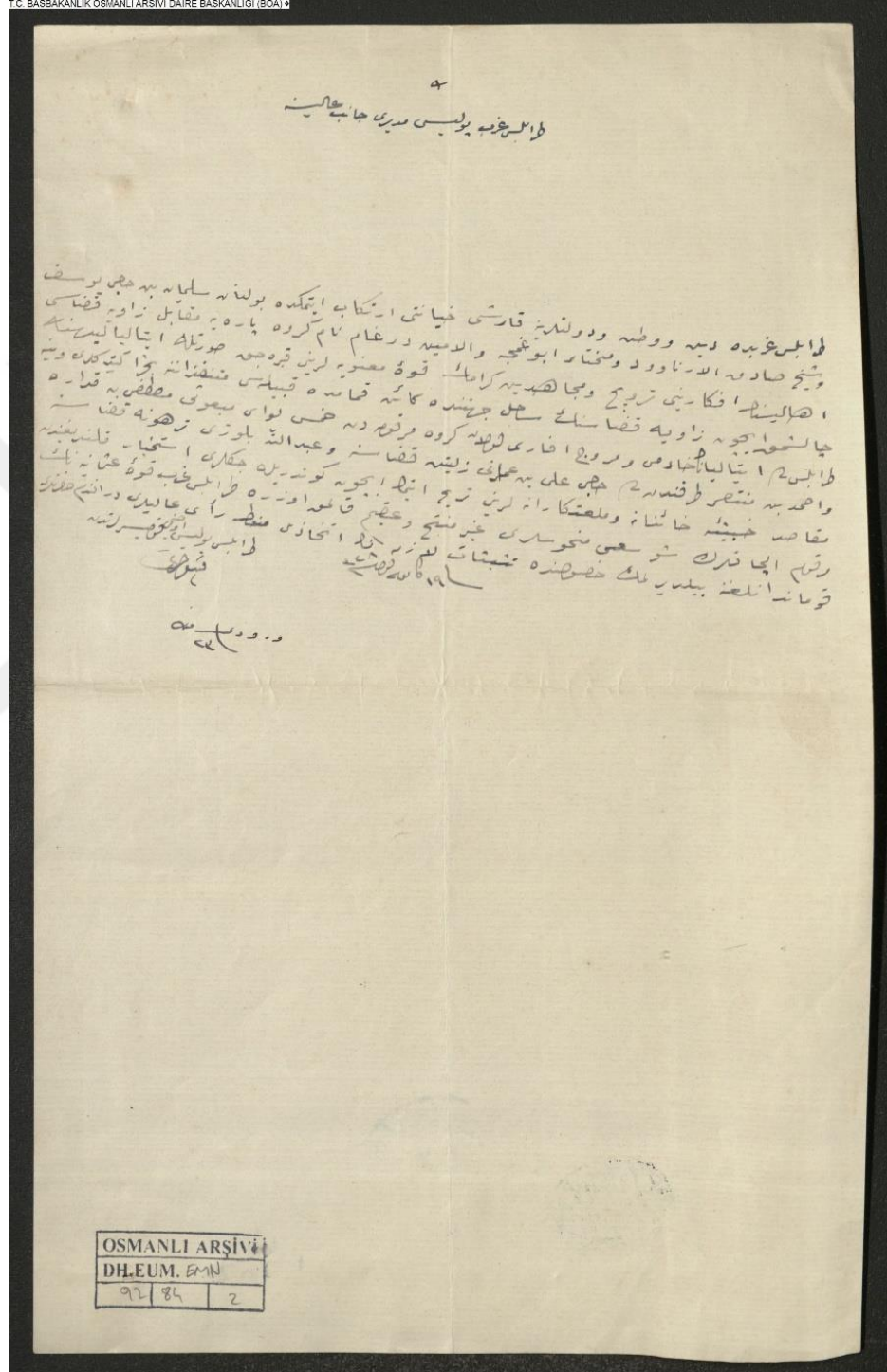
HR.252.948.00021.1001

Ek. E. 1911 numaralı ve H. 8 Şevval 1329/ M. 2 Ekim 1911 tarihli Kastamonu Gazetesi'nde İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmeye kalkıştığına dair çıkan haberler.

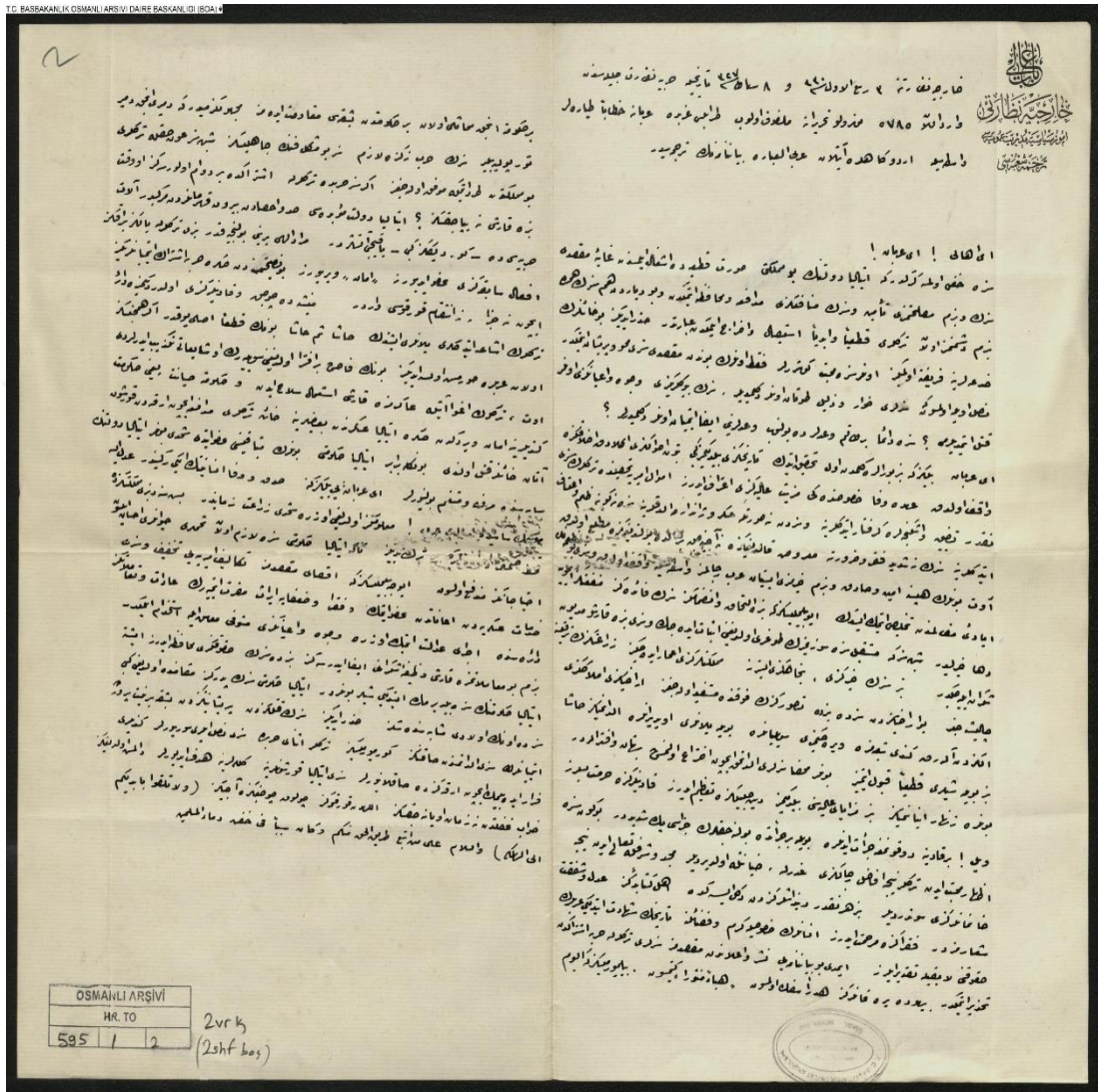
Ek. F. Trablus meselesine dair gizli bilgilerin gazetelere verilmemesi ile mevcut siyasi durum ve askerî harekât hakkındaki raporlar. ATASE 2-9-18, H. 23 Şevval 1329/ M. 17 Ekim 1911.

Ek. G. Trablusgarp'ta devlet aleyhine ve İtalya lehine yapılan propaganda faaliyetleri hususunda Trablusgarp Kumandanlığı'nın ve Trablusgarp Valiliği'nin uyarılması. DH. EUM. EMN 92/84, H. 20 Muharrem 1330/ M. 10 Ocak 1912.

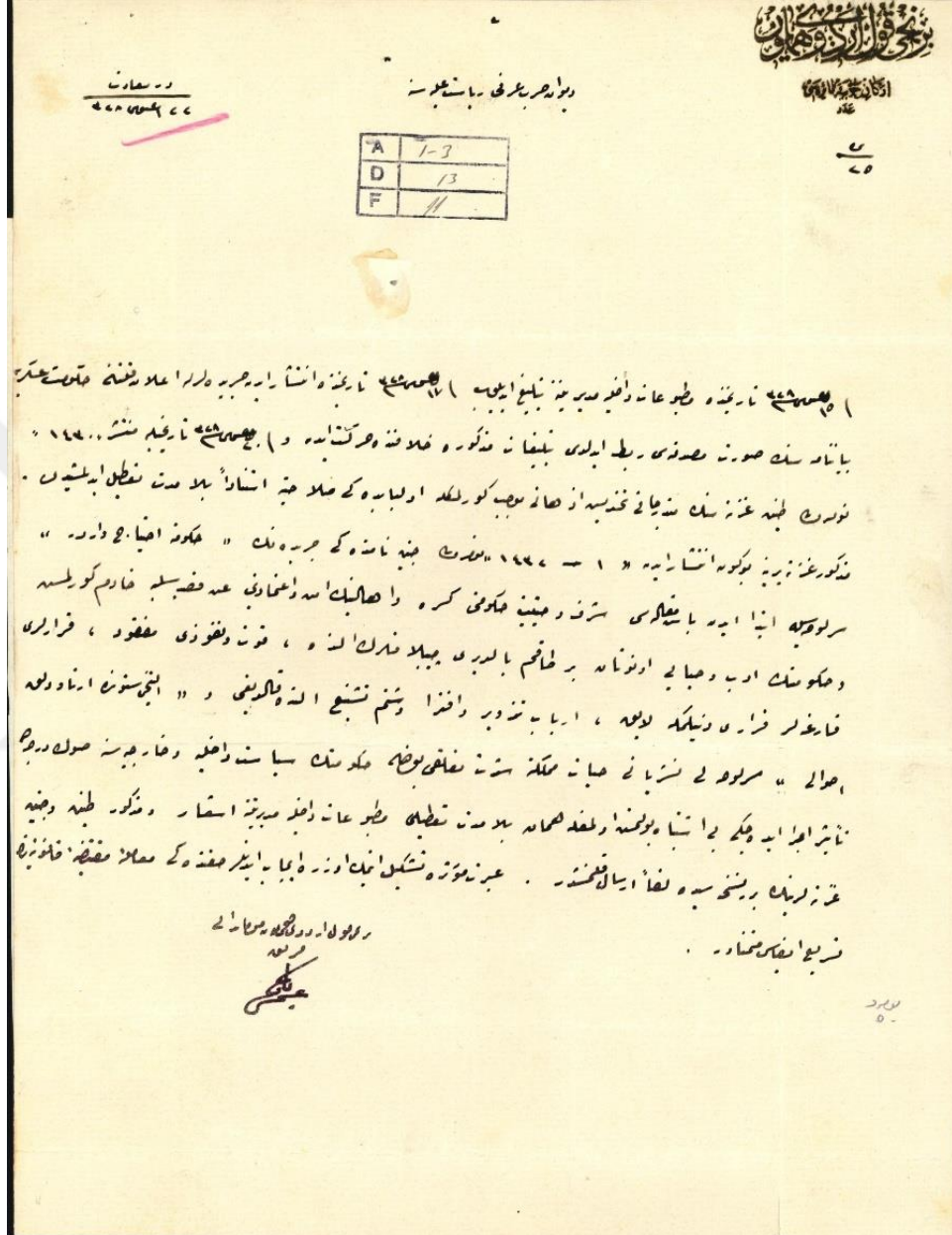
DH.EUM.EMN.00092.00084.002

**Ek. H. Trablusgarp'ta İtalyanların Urban'a hitaben uçaklardan attıkları
propaganda bildirileri. HR.TO 595/1, H. 2 Rebiyyülevvel 1330/ M. 21 Şubat 1912.**

HR.TO.00595.00001.002

Ek. İ. Divan-ı Harp Örfi İdaresi'nin bildirisine rağmen Tanin Gazetesi'nin hükümetin şerefini kırıcı bir makale yayınlamasından dolayı hakkında kovuşturma açılması ve kapatılması hakkında. ATASE 4-20-11, H.19 Zilkade 1330/ M. 30 Ekim 1912.

**Ek. J Salime Servet Seyfi'nin " Cezayir, Tunus, Trablus" ve Mithat Cemal'in
"İtalya Arması" adlı şiirlerinin Şehbal Dergisi'nin 60. sayısında yayımlanması. H. 2
Şevval 1330/ M. 14 Eylül 1912.**

شبال

جزایر
تونس، طرابلس

قالتمدی بد نعتشک جله قارشى ،
مکشدی بیاض باشلى امریکه امواج ،
توج شائل اوجاندک ، سکا لایق ایدی تاریخ ،
توج شائل اوجاق ایتش ایدی عالی کاراج !

قالتمدی نیک عالمه ، ماتره قرشی ،
موصمندی یویوک قورطه‌لر ، تابع امرک !
اورمندی مهابت ایله دشمنلره ، اوش ی
قلبتک : سینیشاز ایدی پائنه دهرک !

آمرکی ، دهرکی دؤلمه کیررسک ،
ای ملت مکتشک ایدمن قالی جزایر ،
آغلار طوروم حال پریشانک ، بیوت ،
برآنه ک : توش جوجنک اوسته اینلر !

بازوی متیکده اوجان قیرمیزی سنجاق ،
دوشدی ییختیرنه عدوان صلیک !
میدارلیک ، مسجدریکه صافلایلان حق
اولش یته یوردکده ، دیزکده غریبک

منازیک آتیده کول دینه پلاطین ،
اجداریکک اوستده قوروش ، فقه شائل !
امیدیک هر صفحه‌سی ، علم ، آلم انکیز ،
مشهدلری غلب ایندی فرانسه‌له ایتالیان !

۱۴ اکتوبر ۱۳۳۸ - کمر بزم
سالم مروت سبکی

ینه اوسا کتیه دورادوره

ای ییقل خاطره شاعر آشنا ،
ای ییوه حبه ذات‌الهام ،
هر ناز و احترازیکه ، خائف سکوتکده ،
نسبانی التزامکده ، بوگون سنک

— قلیکده اولماسه‌ده — خیالکده ساکنم ،
چالاک کدازنی باش دودودورن سنین ،
سودای صانکده اکلایمان روح شوخکده
ایرکیچ محسنت اسفدن تشاهلر ،
سپای دریا کده ، ای حسن روشنا ،
لایق طبع خلوص هر نقش ادوب کیر ،
بیچاره قلب ناشق و عشق احتیاجک
الحان احسانه آرتیق نه رجواب ،
آرتیق نه حسن و قنوت ذی اینهاجک
یشیده برنگه برشتن ، نه برخطاب ...
بالکیر یتم ؟ مودت یته بالکیر ، بوگون
یکانه برنگه تیکمه کوردیک

با کیزه حسلم و صمیمی شعرلرم
مشحون حزن و نعت اوزمانلرده دایما
برخواهر ملال اولاجق سوزیکم سکا .

سن شیمدی اضطراره هب کول ، بن اینلرم ؟
برکون فقط بو سرود غرائس
نیا و حزن حسنه مایوی اوطه‌کده سن
کوز باشلریله دینه‌یه جکسک ... محسک
همسر و همکار ایدم جک یاد و نامی ،
دستمده سولک تیکه شوخ و معطرکده
کوز یوتادم عذاب فراقکده باق یته ...

کون طوغدی ، خوابه واردی یری شفق یته
حیراب حسرتدور او محجور افکارک .

نائل عالم

ایتالیا آرماسی

۱) ارمات اختیاراً بکارفته‌ام کوردمکی لیه برمه‌ام یزله مستور

سن بر جیمینارده سافسک ، نوره من
ای آرما ، ای آتش سنی برپارجه کیرلی بز ؟
بکوز سنک پاجورده ای لوح یی حیا
برقالتک کوزلدمکی برپرو عما !

قنارک کوزلدمکی قان — کوزده اولسار —
خوین اولان اوشائیه منظور اولور چنقار ،
بر بز دکن ، سنی ایدم ستر عدمه ، مزاز
کوک چوکده نوسکه یته سینه‌کده قان صیزار
بهر سفیده دودیکک علوی عرب قان ...

ای خون جافشان عرب ، سن بودشی
چادرب افریقا سواصله قیر ... طوقوتا نال
دکتر نیکه حمود بو اعدای مبتدل !
بهر سفیده ساحل سیال اولان قانک
صارصوب قیراز سقائنی ایشته دشمنک .

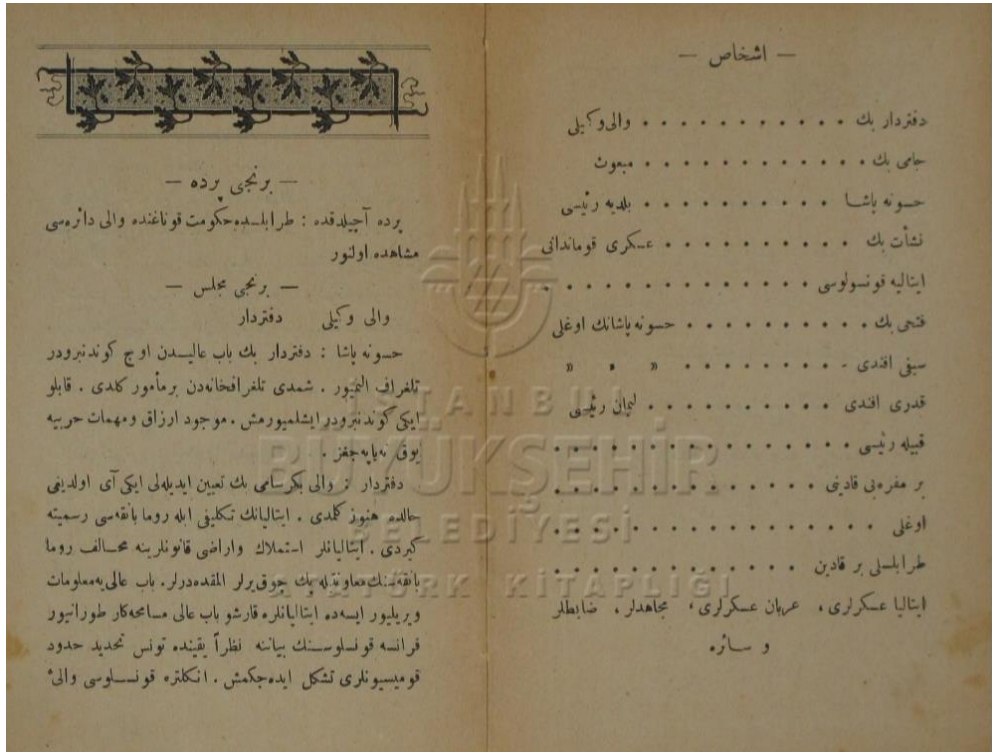
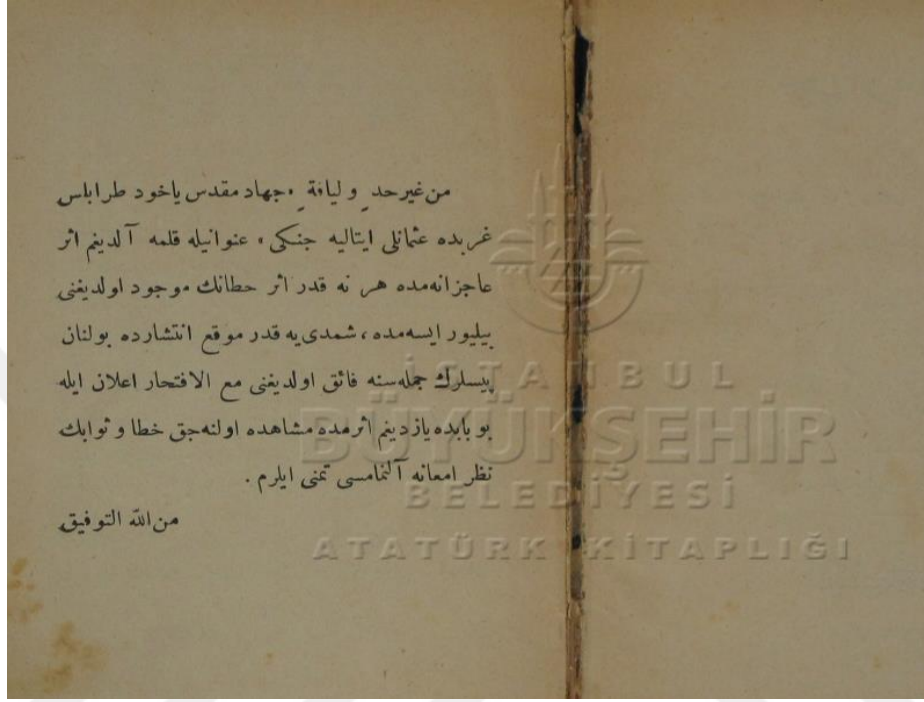
غرق اولماسون قانکده ، خایر ، دشمن جری
بوغسبون اوقان ، او خون نجیب نوجیه بزرگی .

ای آرما ، یوق خایر ، سنی تشیعه حقمز ،
تذلیل و حقو ایدمن بزی احمق اغاقر ،
سن کون کین و کون حسد قاندارک بزم
مرمی فشان ایشکده غنای آتادک بزم
بزرده‌کی فلاکت بزرکه ساقز
بز بویله بر پاجورده سندنده لایقز .

قانلر صاجان یوزک بزم لیبته تر نیش !
ستر هویت ایتیه محتاج اولان بزم ...
سوک آت پاجوراککی ، سن آجیق ناصیه کله کز
وز بزمده‌کی آنلری ستر ایلهسون او بزم ...

۲ اکتوبر ۱۳۳۸
مرحمت جمال

Ek. K. M. Sezai'nin "Cihad-ı Mukaddes yahud Trablusgarp'ta Osmanlı-İtalya Cengi" adlı piyesinin girişi ve ilk sayfası. H. 1329-1330/M. 1911-1912.

۱. تشرین اول کجیسی طرابلسده ایلمی قضاوته دشتک ایلری قواری مصلوده ایشلر، اوج ساعت دوام ایلر و شدتی چارشمه بر قاج تحریک خلیف مجروحینارنه تیجه افش. ایتالیا لارک ظلق کبیجه مئا. سیتیه قلماً اگلاشاپامش. وایه عیقل عسکرستده کی شایانه کوره جنوی ایتالیا ده ردیفارک مقاومتی حرکات عسکریه فی تأخیر ایشرمش شایه چوق فرطه بلاغشسه. ده بر قسمنی اوستریادن قورقوسنه بنا مواتده الی قوشش. صوفیده رد. لی طرابلسیور. ایتالیا لک دولتله مذاکرته ن مچی کونه قدر حربه دوام ایچون مجلس وکلاجه قرار ویریش مصلوده طویلا نل دو قاعا سی ۲۵۰۰۰ لریه وارمش. بوکون صدر اعظم قاپنهک پروگرامی مجلسه اوقودی. معارفه صنایعه نجوانیه اولکی کور معدنک توقیت حاضریه کوره ایسلاط اخراجانه وساز عمران و توقیه ادم اجرات مهمه داخلیته بر قات دها توسل وغیرت اولنه جفی مقصلا پیالانن مکره سیاست خارجیجه یاطانه طرابلس حلیه خفیه برافدی. جلسه خفیه زوالی ساعت اوچونن بشه قدر دوام ایدهدک مابعدینی یاربته تعلیفاً مجلس داغادی. ۵ تشرین اول ۳۲۷	معلمه زدنمه کجایده بولمچنی مأمورده. طرابلسده قوفله صایانان قره جیا طودیدودنک تخلیص ایچون ماللهده بر قومباریه رجاره مراجعت، قومباریا لوندده کی مرکزیه یاراقی بودرغده ایله کی حاله فی طرطنی اخلاخل اولوب اولنیه جانی صومش حکومتیزک روسیه دن مبابیه ایله کی آتار ایچین ایتالیا ل اودسا قوشلوسی پروستو ایچش میوئک کتا. دنده کتلی ها یونک جنوبی حقلده ایتالیا ل غنیمتاری منویقیزک کوسریورلر ایتالیا ده مودنه شریفه سوبالستار قوفرمسته نوزکار ایچون مقررات توجانلانه ایخدا ایلش انکاتره افکار عمومی طرابلس مسئله سده کی ایتالیا احقراسانک غنیمتی حکومتلریک باش وکیل کال ایهیله اخطار ایدور. ۳ تشرین اول ۳۲۷ ایتالیا انتمسمن هیته نوره چوره بوز کرک انقیس حقلده بر ماده قانونی نسر اولدی. طرابلسده بر قاج ضابطه جاسوسانق تیمیه عیقلی سوادسی طرفدن توقیت اولنمق قورشونه دیزلش. نیم رسمی ایتالیا ل غنیمتاری عیاره ده دوام ایله یاره ایتالیا لک هیچ تمویضامه بولمیه جی تمویضامه دولر. طرابلسده کی ایشا نعلی بر بحیره افشار.	متفرق قاپنهک فغانی مانع اولیور. طرابلسده کی دین عمومی مأمورلریک طرد ایدسی اوزدیه دین عمومی مدبر. بنک ایتالیا خارجه ناطریه پروستوسی بین الدول بر وقعه مهمه غنیمتیه کور. ۱۰ تشرین اول ۳۲۷ سجد پاشا قاپنهک پروگرامی واحوال حاضره حقلده مجلسه صلی کونی پشانده بولمچندر. قران مصرفی میوئک بکلیک سسوق استکباری ۲۰۰۰۰ کتلیک قد اعدایه جبل غریبه وارمشار. شیخ سوس جهاد اعلان ایچش. هر قیبهک عیضه ایرمه سی وسریعاً لوکزم کوندرمه. لریق ویدمارتی سوس زلیویردن الماریی اعلام ایچون افرغانک داخله قدر برچوق سوس مشیخی کوندرمش. کان ایچک قله رزاق قسطنی پترمش. ایتالیا لک خاسر آ رجعت ایدمچکلی ملحوظ ایچش. بنقل. بده عینی حرکت ولردر. اوستریا ایکی زددوی ساری حاله قویور. بوسنه بارت واغونلری تعلبات تجاریدن المی ریز باغیلات) المانیوا اوستریا ایتالیا ن بیلهرق نوزکارله افاق ایچشی تمویضامه طرابلس جوارنده (بومیلانده) ۵۰۰ عسکر من صاحبان هجوم ایدمک ایکیچی نعلی بر بحیره افشار.	بر ادب تانکارک حاتم دل اغلاپور هر زمان آه ایله یوب غنی سولده چاغلاپور بابک ماتم صامی قلاب وچانی داغلاپور اغلاپور کیمش ده اشجارده ماتم چاغلاپور اغلاپور دیم تزدک روحته هر بر فواد وچو کورمشی اشوان بر زمان بیلمک شاد زائر ایچون دایما غلی کایر سسک هزار دیزک ازهاری داغلا دقاری انیس هزار آکلام لری باکا آتلم اولماز هیچ بار شادی دانی اغلاپور کوردکجه رسک فی قرار اغلاپور دایم تزدک روحته هر بر فواد وچو کورمشی اشوان بر زمان بیلمک شاد مأموره لری ز ساطانیسی مأمورلریکن کال ذلی ۱۰ تشرین اول ۳۲۷ وایه بوسنده عارکات عسکریه ده بولمچنی دوا ایشی تکلیب اولونیور. میوئک اتحاد فرقه سی مخالف آری آری اجتماع ایه مذاکرته بولمبار. انتمه فرقه سی احوال حاضر ایچایی بتون فرقه لری متحدا حرکت انجاری تکلیف ایددی. قلی قرار یق. یاربن کتاد ایدمچک. ۳۰ تشرین اول ۳۲۷

(نومرد ۷۹) (۶ ذی القعدة سنه ۱۳۲۹) (جمعه ابرقسی) (۱۵ تشرين اول سنه ۱۳۲۷) (برخی سنه)

صاحب امتیازی: یوسف سطر
قونییه ولایت مطبعه سی پاشنده دائره مخصوصه در
وطنه یارایشلی چتیق وشاده یازیتره
مخبره لر مخز آجیقدر
اعلاناک بهر سطر ندن ایکی غروش آلتور
رلسخسی اون یازدر

مربی: ناهی بابا زاده یوسف غنیا
طرشده یوزلسخسی آرتوز، الهی لسخه
یکرمی، قونییه یوزلسخسی یکرمی
الهی لسخسی اونیش غروشدر ویشند
غزته لک مرایشی ایچون ساحتی سراجمت اولوز
باصیلین، باصیلایین کن کاغذر یکرمی کوندرلن
رلسخسی اون یازدر

بشمی، اصناف قارداش لک ایلریمه عالیشر، هر شیده بازار، کویلو غزته چدر

تلفراف
عنائی آوانی
اتحاد ورقی قرقه سی یکدن انتخاب اجرا
ایده رک قرقه رئیس اولکنه سید لک ریاست
قانیه لک خلاجان واسماعیل جنان اف یلر
انتخاب اولدیلر
ایتالیا سوسیالیستلرینک محاربه علینده کی
تمایشلری فعلیانه کچور عسکری شمندوفره
«اوتوماتیک، دینامیت» جهازلر قویو یوزلر
جنوبی ایتالیاده بوسو قصدله مقتوللر
طلوتلیدی
طرابلسده عسکرمن وهران اون تشرین
اولده شدلی بر هجوم یایر ق ایتالیانلر تلفات
کلیه ویرددیلر
نخستین ایدن عرب لک مسلح وکیتلی اولدی
وقوه منویه لرینک مکمل ایدوک رسماً
تحقیق ایشدر

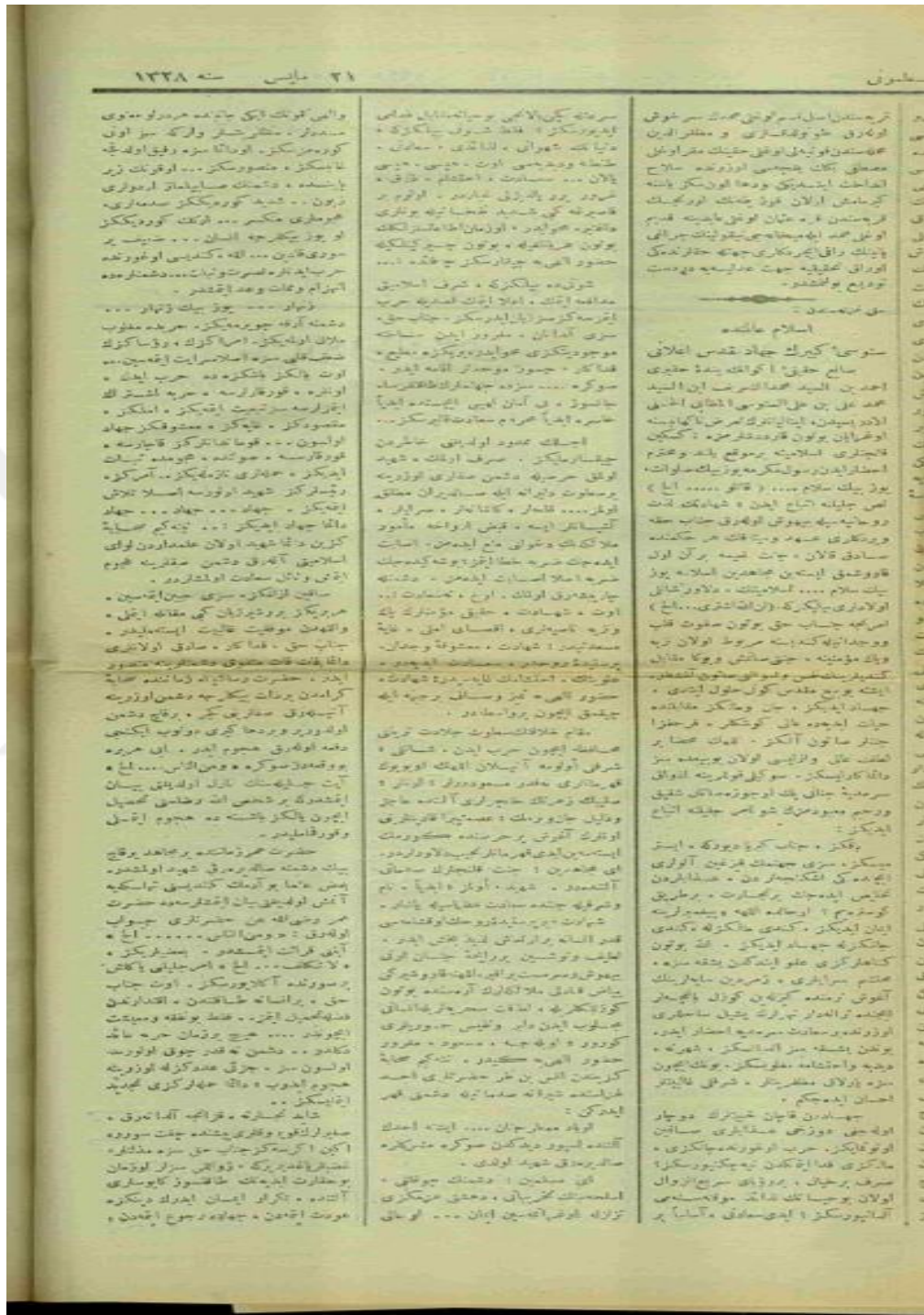
۱۳ تشرین اول سنه ۳۲۸
قوت تشرین لک توسط اسلرلی سیاسیون
ایله مذاکره اولدی موقوفاً سولتور
دیل قرونیق غزته سی انگلیز و روسیه
و فرانسه حمایت ملکیه منزی و بالغان اتحادی
تأمین والی مایون لیرا اقراض شرائطنه

مقابل حقوق خلافتک محافظه سیله طرابلسک
ایتالیا الحاقی تکلیفاسده بولنه جقارینی
یازیور
در نهده بر مقررده من ایتالیانلر هجوم ایدرک
کایتلی تلفات ویرددیلر
اتحاد جمعی مهم بر پاشنامه ایله وطنداش لره
سکونت مانت توصیه ایدرک بوفلا کتک
قارشوسنده صبور و غبور اوللم، دو تاجم
بوقسه قزندن برر برر کیدرک دشمنی اورادن
قوغارز دیور
غزته لرمن روسیه اتفاقک فوآندندن بحث
ایدیورلر

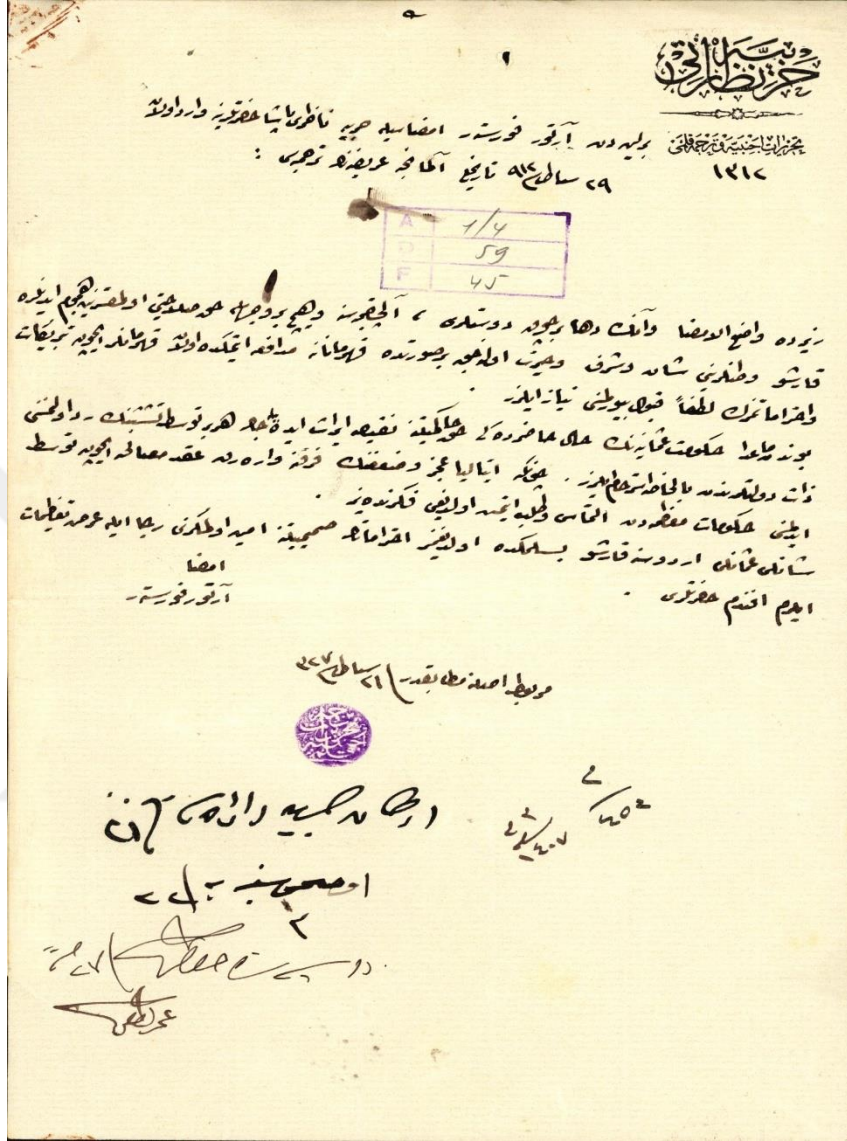
۱۴ تشرین اول سنه ۳۲۷
بنغازی محاربه سنده دشمن ۶۰۰ اسیر
وخیلی ارزاق آلتش وقریه عسکر جقار
تیایزکن کولله لرینله درت دشمن شلوییه سی
غرق ایدلدر
طرابلسده ایتالیانلرک بوللایه رق اوج کون
ترخبرنی الهامی عراقله اعداد کوندر دکاری
قوتی کشف قوتی بهادر لرینک جالاک بر
قوشامه سته اوغرایه رق بر قاق قرار ایدر یلدر
ماعدانی محو اولمدر
یمین قوماندانی عزت پاشا ایله امام یحیی
یتیمه کی مذاکرات حسن ختامه ابردرک بر
وفاقه بین دانی تأسیس اولوندی قوماندان

شارالیهک حربیه نظارتده اولان ۱۱ تشرین
اول تاریخلی تفریقده یلدر بر یاپور
فیضارویه کوره عنائی انکتره اشقیله
توجیه لک اولان مذاکره سیاسیه یک ختی
طلوتلقددر
ایتالیا محاربه یی ایکی آی و ۴۰۰ ملین
فراق حساب ایش شمدی اوزایه جتی
کودرک بر استقراض مجبور یندن قور قویور
طرابلسده اوتوز بیک مجاهدین عرب
ضابطلرینک قزمدانی آلتددر
ایتالیانلرک برامده سوه مجبور لر سیرا
کوزدن اون بیک ایتالیان کیده جکمش
طرابلسک دوشکی مصادمه سنده ۳۰۰
ایتالیان تلف اولمدر

حوادث ولایت
درینجه به ذخیره نقلی -- شو موسم نقلی
درینجه به کوندر بیک ذخارتدن حیدر
پاشابه سوق اولتان ذخارت درجه سنده اجرت
نقلی اخذینه اناطولی مجور بوللری شرتک
موافقی استحصاال ایدلش اولدندن تجارک
آرتوز ایلدی خالد اشو طریق ایله نقلی
بولنه بیلجک لرینک کوندرینه بیلن و قهرمی

Ek. O. Arthur Föster'in İtalya'nın hareketlerini protesto ettiği ve Osmanlı ordusuna saygı duyduğunu Harbiye Nezareti'ne bildirmesi. ATASE 13-59-45, H. 16 Rebiülahir 1330/ M. 05 Mart 1912.

Ek. P. H. 155 numaralı ve 22 Şaban 1330/ M. 6 Ağustos 1912 tarihli Babalık Gazetesi'nde Avusturya'nın Arnavutluk'ta gerçekleştirmiş olduğu propaganda faaliyetleri hakkında çıkan gazete yazısı.

۳۵ نپی ماده ختده حکومت فکری پیشاهنجه تصویب پیورلوق ایجاب استراجا یارین خط هایدن بوکون ایجاب کودله جکدر . شیخ الاسلام افندی بوکون بابنالی کلهجک خط هایدن اوئونه جکدر طرابلس قوای حربیه مرکز ره الزکائی لهم فندق بن عشر ره پلرس وادی روده موقدرله اوله نازیک طبره له اسکند ایده بکونی روما تفرقه یازیلور . دزده حرب تیپاچیلنه قرضی ایثالی اون کیک تیپ قیاسی تشکیل فرانسه فینسی پوا . قذره رایسته تشکیل قلوبیا دارالتقیده تصمیم کیک عتایلر و عتایی عی معلین امریلی طایه قلوبیا عتایی جینی کندنه برجیت یاقشارد مقداری عتایی طایه مناسبه کیشمک امریکای کیک عتایلر پینده عتایلار اوج ایجه و طومری امریکایله طایه قلوبیا کاشن لکری دو . دلفکدر . جنرل بوژی یازیلور طایه اوج واپور سیرا کوزمن ستم مجبور حرکت زارموی ختده کیشمک موقدر . پیشاهنک اوج ایجه ایتاج ایشک اوزده بیوئلی قشغ تصمیری قانون اساسیک بدینی ماده منجه ایجاب موافقه انتظار اراده یی ایجاب تبلیغ ایجاب ختیا مراکه ایجه حواله ایتین منتجب دوئوز اعضادن مرکب اکثریتی قشغ طرفدارد . ۲ کانون ثانی ۳۳۷ ۳۶ نپی ماده ختده حکومت فکری پیشاهنجه تصویب پیورلوق ایجاب استراجا یارین خط هایدن بوکون ایجاب کودله جکدر . شیخ الاسلام افندی بوکون بابنالی کلهجک خط هایدن اوئونه جکدر طرابلس قوای حربیه مرکز ره الزکائی لهم فندق بن عشر ره پلرس وادی روده موقدرله اوله نازیک طبره له اسکند ایده بکونی روما تفرقه یازیلور . دزده حرب تیپاچیلنه قرضی ایثالی اون کیک تیپ قیاسی تشکیل فرانسه فینسی پوا . قذره رایسته تشکیل قلوبیا دارالتقیده تصمیم کیک عتایلر و عتایی عی معلین امریلی طایه قلوبیا عتایی جینی کندنه برجیت یاقشارد مقداری عتایی طایه مناسبه کیشمک امریکای کیک عتایلر پینده عتایلار اوج ایجه و طومری امریکایله طایه قلوبیا کاشن لکری دو . دلفکدر . جنرل بوژی یازیلور طایه اوج واپور سیرا کوزمن ستم مجبور حرکت زارموی ختده کیشمک موقدر . پیشاهنک اوج ایجه ایتاج ایشک اوزده بیوئلی قشغ تصمیری قانون اساسیک بدینی ماده منجه ایجاب موافقه انتظار اراده یی ایجاب تبلیغ ایجاب ختیا مراکه ایجه حواله ایتین منتجب دوئوز اعضادن مرکب اکثریتی قشغ طرفدارد . ۲ کانون ثانی ۳۳۷	تبدیلات مهمه اجرا ایجابی روماندن پیلور . پیلور . دولتر صالح ایچون اولار متازک حدی شتده طرفین تزدقه تشبانه پولکاجاری مریود . فرانسه قایمسی استقا ایشدر پوتلنده ایتاقدن اول کید مسکله تکیلی حل ختده حکومتزودلورک نظر دقاری جلب ایشدر مریود پیلور مناسبت بوسانه مک یابیدی ایچون استعارته بودایشه قوشلوسم عتایلر ک تیین ایجابی اتیه موافقتده بوکون استایون ساری خرابایی استایون کلهجکدر . دولک ازانلده حین حلی ایشک تکلی ایشدر قوشلوسم قیون اولانددر . پیه اولانددر پالیسی میواند . ۲۹ کانون اول ۳۳۷ طرابلس ارکان حرب دیلیس ختده ایجابی بوکوزده بایرنده وندینی ایتالیان خرابایی یازیلور . استایونده پویا بولدینی رواقی بالادر . خارجه طایه صالح قریب ختده سؤاله جوابی ب نظر رده بولندقه طرابلسک . بغلرک ایتالیان ایجابی طریقه بر مصالحی قبول ایتیک دیشدر . دولتر ایچون بر درنوت دهایه ایشدر قوشلوسم بایرن ایشک اوزده تجربه خارجه تشبانه بولندینی موقدر . حدودده قره طایه اردوسک قوشلوسم طایه لکرم طریده تیرکده بولندیزی ختده حکومتز چینه کیشمک والورایه تیلیت اجرا ایشدر . کایس خرابایی اراده ک استایونلکدن بینه بهره کوریزی موافقتده اراک ایتار یک اشانی انکارته توصیه ایچود . فرانسه پش واکتله بوکون پوزووا تیین . ایتالیان عومیمی حکومتز توزیکه طایه طایه تشبیه تشویق اید . پیلور . ریپوتس ختده مایسور دولسامی بودورجیده اوسترا قوشلوسک حلیس استاکرف وایه عتایلر رسمیه ترک اوسترا مناسباتی بوکون ایچون قره طایه مایسورلی تشویق ایتا ایتام ایشمک پودر ییه وقعی دخی او تشویدن منبت اولدینی ترکایک اراک . دورده مدایله دلاکده بولندینه اوسترا عتایلر سیب منک ایتین بولندینی یازیلور . ۳۰ کانون اول ۳۳۷ بیراهنده ختده خارجه ایتالیانلرک یدی موطور و طومری خراب بر یامیزی خط ایشکاری روماندن پیلور یازیلور . ایتالیان عتایی مسکوت . بوکون پوزووا ختده لکندن قایم رایستی رد . دلفکدر دخی رد ایشمکدن پوان قره سیرا چاقریش . فرانسه اسوال حاضریمی مشکله ددر . شوست موقدرک امریکا ساری اولارک طریده قایمینی قاید . ایتالیان طراییه ۳۰۰۰۰ کی دها کولدر . جکیش بویاده بری سایدی رابال ای وسواریس طومری قشغی وارمیش بو سویالیستلرکده پروتسو . عساکر جدید ذخیره . مهمات بوکون ایجابی بوکون نولدرن حرکت . دزده واپورنده کیشمک جریه لکدن وقت ایتین پیرخی عتایی یوسف طلت افندیک جنازمی مونسده بیکرجه اسامک اختلافی ایتا قذره لکدر . میوانده ۳۰۰ کی ماده کذا کوشمده ۱۰۰۰ ختده قرضی ۱۰۰۰۰ قتل راقی تانت اکثریت اراکدن تکیله کیشمده . حکومت مجلسک قشغی اراکده سینه ایجاب قرانه حواله ایدمک . بولنده ویشمک اعتیانه ایشدر ایقان معلوی صیاح اقتسام لستاری . عتایلر حواله حصر ایشدر . چین اختلاطی بقی مهم شهری حکومتز خط ایشدر . اورا . لک مایه عومیه ختده اختلاطی بقی ایجابی توج ایچود . ۳۱ کانون اول ۳۳۷ عتایلرک عین زاده بکری کلو موزو ایکانشدر قی روماندن یازیلور . کیشمک خندن بر کلو موزوکی سواریمی طومری بولان بر دشمن پادشاه مجاهدیم هجوم ایق ساعت خارجه ایتالیان بریشن فرار ۵۰۰۰ نلاری زم ۴۷ شیدم حکومتزجه اراکوودرک تمولی ایشمک اراکوودلده اصلاحات وایله اجراسیه سکوت کده تأمین ایدمک شایهت حاضریمک اساس بودورجیمک تیرکایق اری لولینی وایه عتایله بیلور . مایه وایله عسکری جیلیرله اتفاق . چین ایتالیان عومیمی قراغه راشی ایتین . امریکایک ۱۵ نپی پاده آلائی جیت حرکت . سلب اختلاف جلیس ایتایی ویزموس طرفدارزی ایتیه میوان کولدرک ایچون اختلافده دورا .	۳۷ نپی ماده ختده حکومت فکری پیشاهنجه تصویب پیورلوق ایجاب استراجا یارین خط هایدن بوکون ایجاب کودله جکدر . شیخ الاسلام افندی بوکون بابنالی کلهجک خط هایدن اوئونه جکدر طرابلس قوای حربیه مرکز ره الزکائی لهم فندق بن عشر ره پلرس وادی روده موقدرله اوله نازیک طبره له اسکند ایده بکونی روما تفرقه یازیلور . دزده حرب تیپاچیلنه قرضی ایثالی اون کیک تیپ قیاسی تشکیل فرانسه فینسی پوا . قذره رایسته تشکیل قلوبیا دارالتقیده تصمیم کیک عتایلر و عتایی عی معلین امریلی طایه قلوبیا عتایی جینی کندنه برجیت یاقشارد مقداری عتایی طایه مناسبه کیشمک امریکای کیک عتایلر پینده عتایلار اوج ایجه و طومری امریکایله طایه قلوبیا کاشن لکری دو . دلفکدر . جنرل بوژی یازیلور طایه اوج واپور سیرا کوزمن ستم مجبور حرکت زارموی ختده کیشمک موقدر . پیشاهنک اوج ایجه ایتاج ایشک اوزده بیوئلی قشغ تصمیری قانون اساسیک بدینی ماده منجه ایجاب موافقه انتظار اراده یی ایجاب تبلیغ ایجاب ختیا مراکه ایجه حواله ایتین منتجب دوئوز اعضادن مرکب اکثریتی قشغ طرفدارد . ۲ کانون ثانی ۳۳۷

Ek. R. 147 numaralı ve H. 18 Recep 1330/ M. 3 Temmuz 1912 tarihli Babalık Gazetesi'nde İtalyanların sınır dışı edilmesi kararına rağmen halen Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunmalarına dair.

ایتالیانلر حالا ملکمزده ! - سو کیلی
طرابلسمزده ست تخریب و تجاوزنی اوزاتان ،
آق د کیزده برطاقم اطهرمزنی اشغال
ایدن حقوق انسانیهدن بی نصیب ، غدار ،
مفترس و خونخوار ایتالیا دولت ذی مذاتی
تبعه سندن ملکمزک تسبییری تقرر ایتدیکی
حالده کرک بغداد شمندوزفری افشا آئنده
و کرک قونییه اوومسی عملیات اسقاییه سنده
خدمات متنوعهده مستخدم بولنان ایتالیانلردن قسم
اعظمینک وطن مقدسمزنی الیوم ترک ایتمه ماری
و بر سبب و بهانه تدار کیله کنندیلرینک
معامله طردیهدن استننا ایدملری قلوب
عثمانیه بی جداً داغدار ایتمکده و بوبابده
هر طیفدن وقوعبولان شکایات ، بوراده
قالان ایتالیانلر حقنله ایی بر نتیجه و بر مبه جگنی
قطعیاً احساس ایلمکده در .

